Scanned with OKEN Scanner

ȘTEFAN PASCU

FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

I

Scanned with OKEN Scanner

ROMÂNIA
Marea Unire
1918-2018
100 de cărți
Ioan Scurtu
-coordonator-

TIPO MOLDOVA

Scanned with OKEN Scanner

Proiect administrat de dr. Roxana Alexandra Costinescu
Coordonator: Ioan Scurtu
Redactor: Aurel Ştefanachi
Redactor consultant: Corneliu Ciucanu
Redactor asociat: Ioan Popescu Brădiceni
Coperta: Andrei Ştefanachi

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
PASCU, ŞTEFAN

Făurirea statului naţional unitar român - vol I / Teodor Bălan. - Iaşi : Tipo Moldova, 2017

ISBN 978-606-42-0058-7

821.135.1-4

Ediţie anastatică

© Tipo Moldova

Editura TipoMoldova este recunoscută academic de Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice pentru domeniile filologie (PN-II-ACRED-ED-2012-0285) şi istorie şi studii culturale (PN-II-ACRED-ED-2012-0355).

Iaşi, 2017

Editura *Tipo Moldova*,
E-mail: office@tipomoldova.ro

www.tipomoldova.ro

Scanned with OKEN Scanner

ȘTEFAN PASCU

FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

I

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI, 1983

Scanned with OKEN Scanner

ARGUMENT

În 2018 se împlinesc 100 de ani de la Marea Unire din 1918. Un eveniment epocal în istoria României, care s-a înscris în fluxul european - naţional şi politic - de la sfârşitul Primului Război Mondial.

Anii 1917-1918 au marcat o schimbare majoră a configuraţiei statale pe continentul european, caracterizată prin dezmembrarea celor două mari imperii - Rusia şi Austro-Ungaria - şi apariţia de noi state naţionale sau întregirea altora. Şi-au dobândit independenţa Finlanda, Estonia, Lituania, Cehia şi Slovacia (care au constituit Cehoslovacia), Polonia (reunificată prin eliberarea teritoriilor stăpânite de Rusia şi Austro-Ungaria), Regatul Sârbilor Croaţilor şi Slovenilor (prin unirea slavilor de sud). Ungaria şi Austria au devenit state naţionale independente. În 1918, Basarabia, Bucovina şi Transilvania (cu Banatul, Crişana şi Maramureşul) s-au unit cu România. Tratatele de pace din 1919-1920 au consfinţit aceste realităţi geopolitice.

Istoricii şi-au adus propria contribuţie la cunoaşterea evoluţiei poporului român, la cultivarea conştiinţei naţionale, la susţinerea luptei pentru unitatea naţională. După 1918 aceştia au analizat realităţile concrete, contextul intern şi internaţional, confirmarea

Scanned with OKEN Scanner

interaţională a actelor de Unire, evoluţia statului naţional unitar în perioada interbelică.

Directorul Editurii Tipo Moldova a avut ideea de a publica 100 de cărţi de istorie consacrate Marii Uniri, la împlinirea a 100 de ani de la acest eveniment.

Am răspuns cu plăcere propunerii de a colabora pentru materializarea acestui gând şi de a selecţiona cele 100 de titluri care să reflecte problematica Marii Uniri.

Munca nu a fost uşoară, având în vedere numărul foarte mare de scrieri pe această temă, punctele de vedere uneori subiective sau dominate de contextul politic în care au fost scrise.

Sper că am făcut o selecţie corectă, cele 100 de titluri fiind cu adevărat semnificative şi de un real folos pentru înţelegerea unei probleme fundamentale din istoria poporului român.

Am urmărit evoluţia istoriografiei româneşti, cărţile incluse în această colecţie fiind scrise într-un anumit context politic, care a influenţat posibilităţile de documentare şi de publicare a cărţilor respective.

Am deschis seria cu albumul intitulat *România. Documentele Marii Uniri. 1918*, realizat de Arhivele Statului în 1993 (coordonator Ioan Scurtu) pentru a oferi cititorilor o sinteză asupra luptei românilor pentru unitate şi preliminariilor Unirii, precum şi Rezoluţiile adoptate de Sfatul Ţării de la Chişinău, Congresul General întrunit la Cernăuţi şi Adunarea Naţională de la Alba Iulia, tratatele internaţionale prin care au fost confirmate actele de Unire.

Scanned with OKEN Scanner

Lucrările au fost ordonate după perioadele istorice în care au fost publicate.

I. Prima secţiune cuprinde volume tipărite până în 1940, în care cititorii vor afla despre mişcarea naţională din Transilvania, Basarabia şi Bucovina, războiul pentru întregirea României, înfăptuirea Marii Uniri şi apărarea ei cu arma în mână, confirmarea acesteia prin tratate internaţionale, evoluţia statului naţional unitar până în 1940, când România a fost supusă unor grave amputări teritoriale.

Unirea a fost un deziderat istoric al românilor, iar cărţile publicate **până în 1916** reflectă această realitate. Ele au - pe lângă valoarea istoriografică, documentară - şi un mesaj limpede: necesitatea luptei pentru eliberarea naţională a teritoriilor româneşti aflate sub dominaţie străină şi unirea lor cu Patria Mamă. Cele mai importante contribuţii a adus N. Iorga, lucrarea sa fundamentală fiind *Hotare şi spaţii naţionale. Afirmarea vitalităţii româneşti*.

Cărţile scrise în **perioada interbelică** au realizat o abordarea mai amplă: războiul pentru întregirea României, contextul internaţional, propaganda în străinătate, Unirea Basarabiei, Unirea Bucovinei, Unirea Transilvaniei, tratatele de pace, încoronarea regelui Ferdinand şi a reginei Maria la Alba Iulia, evoluţia României după 1918.

Din rândul acestora se detaşează sinteza lui Ioan Lupaş, *Istoria Unirii românilor*, publicată în 1937.

Anii **1940-1945** au fost marcaţi, din punct de vedere istoriografic, de pierderea integrităţii teritoriale a

Scanned with OKEN Scanner

României. În vara anului 1940, unitatea națională a statului român a fost sfărâmată prin notele ultimative sovietice din iunie şi dictatul de la Viena din august.

Angajarea României în războiul pentru eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei i-a determinat pe istorici să insiste şi să argumenteze necesitatea refacerii graniţei de Est.

După 23 august 1944 lupta armatei române a continuat pentru recuperarea nord-estului Transilvaniei. Cele mai multe lucrări de istorie au analizat evoluţia istorică a acestei provincii istorice şi necesitatea revenirii la Patria Mamă a teritoriului anexat de Ungaria.

În plin război au fost fost publicate documentele privind Marea Unire de la 1 decembrie 1918. Cea mai reprezentativă carte tipărită în anii 1940-1945 este *Origines et formation de l unité Roumaine,* autor Gheorghe I. Brătianu.

II. Cea de-a doua secţiune cuprinde cărţi publicate în anii 1945-1989, când România a cunoscut o evoluţie importantă: ocupaţia sovietică, un regim cu puternice accente antinaţionale, apoi promovarea unei politicii de independenţă şi revenirea, în bună parte, la valorile naţionale.

Cărţile de istorie au fost supuse cenzurii oficiale, fiind admise numai cele permise de guvernanţi.

Timp de un deceniu şi jumătate (**1945-1958**) consilierii sovietici şi uneltele lor din România au impus aprecierea că România a participat la Primul Război Mondial cu scopuri imperialiste, a cotropit Basarabia, a

Scanned with OKEN Scanner

anexat Transilvania şi Bucovina, iar în perioada interbelică a promovat o politică de exploatare şi asuprire a maselor populare, inclusiv a minorităţilor naţionale. Istoriografia oficială privind Unirea din 1918 a fost dominată de asemenea "teorii", în dispreţul adevărului istoric. Din acei ani mi-a fost imposibil să selectez macar o singură carte viabilă din punct de vedere ştiinţific.

În anii **1964- 1989** s-au făcut paşi în direcţia revenirii la normalitate, mai mulţi autori reuşind să se strecoare printre "foarcele cenzurii" (adeseori cu concursul lucrătorilor de la acel serviciu) şi să se detaşeze de indicaţiile oficiale. Au fost publicate volume privind mişcarea naţională din Transilvania, participarea României la Primul Război Mondial, Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, România la Conferinţa de pace, volume de documente privind anul 1918. Cu tot efortul depus de unii istorici, Unirea Basarabiei nu a putut fi abordată la dimensiunea ei reală, ci doar sumar, după 1967, în contextul Unirii Transilvaniei cu România.

Din multitudinea de cărţi publicate în cei 44 de ani, am selectat un număr de cărţi care "rezistă timpului", inclusiv volume de documente, chiar dacă poartă aprenta ideologiei oficiale.

Apreciez că lucrarea cea mai importantă prin acea perioadă este *Făurirea statului naţional unitar român,* publicată de Ştefan Pascu.

III. Cea de-a treia secţiune cuprinde cărţi publicate **după 1989.** Desfiinţarea cenzurii, libertatea de

Scanned with OKEN Scanner

comunicare a ideilor prin scris, deschiderea arhivelor au permis abordarea Marii Uniri pe o temelie solidă.

Un loc important l-a ocupat reeditarea unor cărţi publicate înainte de 1945, dar şi editarea unor culegeri de documente, memorii şi cărţi originale, de o certă valoare ştiinţifică. Cele mai multe au vizat unirea Basarabiei - temă interzisă timp de aproape jumătate de secol - autori fiind atât istorici din România, cât şi din Republica Moldova. Au fost abordate subiecte multă vreme ocolite, precum participarea românilor din Austro-Ungaria la război începând din 1914, tezaurul României transportat la Moscova, starea de spirit a populaţiei în anii 1914-1918, documente privind activitatea delegaţiei române la Conferinţa păcii de la Paris,

Nu au lipsit nici în aceşti ani abordări antinaţionale, cărţi scrise la comanda unor cercuri de influenţă şi finanţate de acestea, prin care se contesta faptului că Marea Unire a fost rezultatul unei îndelungate evoluţii istorice şi expresia voinţei poporului român din Regat, Basarabia, Bucovina şi Transilvania.

Ca şi la secţiunea anterioară, am luat în considerare lucrări temeinice, inclusiv volume de documente, obiectivul acestei colecţii fiind cunoaşterea adevărului istoric. Am inclus cărţi prin care s-au pus în valoare noi surse istorice şi s-a lărgit viziunea asupra respectivului eveniment.

O apreciere specială pentru colecţia *Personalităţile Marii Uniri,* iniţiată de Academia Oamenilor de Ştiinţă şi Editura Enciclopedică. Din acestă colecţie am recomandat

Scanned with OKEN Scanner

cartea *Ion I.C. Brătianu,* autori Ioan Scurtu şi Ionuţ Cojocaru.

Sperăm că cele 100 de volume vor oferi o imagine amplă şi adevărată asupra Marii Uniri din 1918, constituind o mărturie peste vremi a unui efort istoriografic de lunga durată şi cu rezultate demne de aprecierea contemporanilor.

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Selecţia a vizat cărţi scrise de autori români, publicate în România şi Republica Moldova. Lucrările incluse în colecţia de faţă sunt - de regulă - ediţii originale. Au fost folosite şi unele ediţii relativ recente, dar cu indicarea anului de apariţie a primei ediţii.

Prin colecţia de faţă dorim să oferim cititorilor o imagine concretă şi cuprinzătoare asupra istoriografiei româneşti din secolul al XX-lea şi începutul celui de-al XXI-lea cu referire specială la Marea Unire din 1918, a eforturilor depuse de specialişti pentru a aprofunda o temă esenţială din istoria poporului român.

Ioan Scurtu

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

Cuvînt înainte . 7

Vol. I

Partea I

ORIGINI ŞI ÎNCEPUTURI

1. Temeiurile unităţii poporului român . . . . . 11—33
2. Cea dintîi unire a ţărilor române sub Mihai Vodă Viteazul . . . 33—45
3. Supravieţuirea ideii, a dorinţei şi a tendinţelor de unire a ţărilor române 45—60

Partea a II-a

STRĂDUINŢE ŞI REALIZĂRI — TREPTE SPRE ÎNFĂPTUIREA UNIRII

1. Accelerarea şi intensificarea procesului de transformare a conştiinţei de neam în conştiinţă naţională . . . . . 61—65
2. Tendinţe de unire politică în timpul revoluţiei lui Horea . . . 65—71
3. Mişcarea Supplexului şi Luminismul — expresii ale conştiinţei naţionale a românilor . . . . . 71—79
4. Revoluţia lui Tudor Vladimirescu şi conştiinţa unităţii politice . . 79—81
5. Încheierea procesului de formare a naţiunii române şi dezvoltarea ideii şi tendinţelor de unitate politică, pregătitoare a revoluţiei din 1848—1849 . . . . . 81—92
6. Lupta pentru unirea politică a românilor în timpul revoluţiei din 1848—1849 . . . . . 92—124
7. Tendinţe de unire după revoluţia din 1848—1849 . . . . . 125—130

Partea a III-a

DE LA UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

1. Pregătirea Unirii Principatelor române, în interior şi în afară . . 131—148
2. Unirea Principatelor române şi întemeierea României moderne — treaptă hotărîtoare spre desăvîrşirea unităţii naţionale . . . . 148—157
3. Influenţa României moderne la românii din teritoriile de sub dominaţie străină . . . . . 157—170
4. Paşi hotărîtori spre independenţă şi unire . . . . . 170—185
5. Solidaritatea întregului popor român în eforturile de cucerire a Independenţei . . . . . 186—206
6. Mişcarea memorandistă — o nouă treaptă importantă spre unire . 206—275

Scanned with OKEN Scanner

7. Continuarea luptei pentru dreptate și unitate națională . . . . 275—292
8. Intensificarea acțiunilor pentru dreptul la autodeterminare și luptei pentru unitate națională . . . . . 292—337

Partea a IV-a

JERTFE ȘI SACRIFICII PENTRU ELIBERARE ȘI UNIRE

1. Lupta pentru autodeterminare și unire în timpul războiului de eliberare și întregire . . . . . 339—408
2. Intesificarea dorințelor și tendințelor de unire în 1917 . 408—432

Vol. II

Partea a V-a

SE ÎMPLINEȘTE VOINȚA POPORULUI

1. Proclamarea dreptului de autodeterminare a popoarelor — prima etapă spre desăvîrșirea statului național român unitar . . . . 5—22
2. Precipitarea rostogolirilor și împliniriior . . . . . 22—49
3. Aplicarea dreptului de autodeterminare a poporului român în Transilvania și Bucovina . . . . . 49—72
4. Revoluția populară din Transilvania și Bucovina în toamna anului 1918. . . . . 72—115
a. Mișcări revoluționare muncitorești și țărănești . . . . 72—84
b. Mutații revoluționare politico-administrative . . . . 84—115
5. Pași hotărîtori spre izbînda finală . . . . . 115—130

Partea a VI-a

FINAL APOTEOTIC: DESĂV-RȘIREA UNITĂȚII NAȚIONALE A POPORULUI ROMÂN

1. Convocarea Adunării Naționale de la Alba Iulia . . . . . 131—151
2. Pregătirea Marii Adunări Naționale . . . . . 152—164
3. O nouă împlinire: Unirea Bucovinei cu România . . . . . 164—171
4. „Mărita Mare Adunare Națională" de la Alba Iulia . . . . . 171—209
5. Însemnătatea și semnificația Marii Adunări Naționale și a desăvîrșirii Unirii . . . . . 209—231
6. Inaugurarea guvernării românești în Transilvania . . . . . 232—238
7. Adeziunea naționalităților conlocuitoare la Unirea Transilvaniei cu România . . . . . 238—252
8. Recunoașterea de drept și de fapt a înfăptuirilor istorice ale poporului român de Conferința de pace sau „Tribunalul popoarelor' . . . 252—270

Cuvînt de încheiere . . . . . 271—276
Tabel cronologic . . . . . 279—290
Lista ilustrațiilor . . . . . 291—295
Summary . . . . . 297—304
Resumé . . . . . 305—313
Zusammenfassung . . . . . 315—323
Резюме . . . . . 325—333
Indice general . . . . . 335—395
Contents . . . . . 397—398
Table des matiéres . . . . . 399—400
Inhalt . . . . . 401—402
Оглавление . . . . . 403—404

Scanned with OKEN Scanner

CUVÎNT ÎNAINTE

Evenimentele cu adevărat istorice au stîrnit, stîrnesc şi vor stîrni mereu interesul specialiştilor, în accepţiunea mai restrînsă şi mai cuprinzătoare a noţiunii, şi de asemenea a iubitorilor de istorie. Rodul acestui interes reciproc sînt numeroasele cărţi, studii şi articole publicate, stimulate de interesul cititorilor pentru asemenea probleme. Studii şi cercetări de valoare inegală, în raport de cunoaşterea şi înţelegerea evenimentului respectiv din partea autorilor, în raport de înţelegerea dezvoltării istorice în general din partea acestora. Cele mai multe cu caractere informativ, pierzîndu-se din vedere adevărul, anume că istoria veridică şi obiectivă nu se poate mulţumi doar cu consemnarea unor fapte şi evenimente, chiar dacă înşiruirea acestora ar respecta logica formală sau logica istorică. Evenimentul istoric şi mai ales cel important nu este decît finalul unui şir de fenomene şi procese istorice evolutiv ascendente, care-şi au începuturile în trecutul îndepărtat, se dezvoltă mereu pînă la maturizare, pentru a se împlini atunci cînd forţele progresiste, dinlăuntru în primul rînd, învingînd piedicile şi împotrivirile forţelor retrograde, ies biruitoare.

Este şi cazul unirii, în anul 1918, într-o singură alcătuire politică statală, a tuturor teritoriilor locuite de români. Ceea ce explică de ce, 1 Decembrie 1918, „se înscrie în istoria poporului român ca un moment crucial din multele momente pe care le-a trăit în lupta sa pentru păstrarea fiinţei naţionale, pentru libertate socială şi naţională", cum îl apreciază, cu deplină îndreptăţire, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretarul general al partidului, preşedintele Republicii. Cu aceeaşi înţelegere profundă a dialecticii dezvoltării, tovarăşul Nicolae Ceauşescu subliniază procesul evolutiv care a pregătit şi a realizat Unirea, „încununarea aspiraţiilor de veacuri ale poporului nostrul pentru eliberarea naţională"; „măreţ act de dreptate istorică pentru care s-au jertfit nenumărate generaţii ale înaintaşilor"[1].

---

[1] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Adunarea populară de la Alba Iulia cu prilejul festivităţilor consacrate Semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România, 28 noiembrie 1968*, în *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 3, Bucureşti, Edit. politică, 1969, p. 696; idem, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naţionale şi activului central de partid şi de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării Independenţei de stat a României, 9 mai 1977*, în *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Bucureşti, Edit. politică, 1977, p. 336.

Scanned with OKEN Scanner

Se înalță, astfel, alături de alte coloane, trainice și impunătoare, de susținere a edificiului național — 1848, 1859, 1877 1882—1894 —, o alta, mai puternică și mai impunătoare: 1918. Nu fără legături între ele. Dimpotrivă, una pregătind-o pe alta, una consolidînd-o pe cealaltă, toate împreună sprijinind edificiul. Unirea Principatelor, pregătită de multă vreme și împlinită prin voința poporului, impulsionată cu vigoare de revoluția din 1848, a pregătit, la rîndul său, Independența, iar Independența a fost hotărîtoare pentru mișcarea memorandistă și toate acestea pentru Unirea cea Mare. După cum aceasta a fost piatra de hotar în dezvoltarea ulterioară a României, pregătind revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din August 1944.

*

Însemnătatea istorică a înfăptuirii din 1918 explică numărul mare de articole, studii și lucrări cu caracter monografic sau de sinteză, care au apărut în cele șase decenii și jumătate petrecute de la Marea unire și pînă astăzi. De valoare deosebită, firește. Unele valoroase prin informația nouă pusă în circulație, altele prin judecățile formulate cu privire la desfășurarea și însemnătatea evenimentului. Numai cu prilejul sărbătoririi semicentenarului desăvîrșirii formării statului național unitar român au apărut circa 150 de articole și studii. De mai mare întindere și însemnătate unele, de mai mică importanță altele; centenarul Independenței României de asemenea a înscris între cele peste 500 de articole și studii și peste 100 de studii și articole ce aveau ca temă centrală ideea și tendințele de unitate, înainte, în timpul evenimentului și după aceea; iar cele șase decenii trecute de la Marea Unire au stimulat publicarea altor peste 200 de studii și articole. Folositoare, fără îndoială fiecare dintre ele: unele prin îmbogățirea informației, ca urmare a cercetării arhivelor, altele prin integrarea evenimentelor în contextul european al vremii, altele prin ideile noi și interesante, iar altele prin valoarea educativ-patriotică și internaționalistă a unor memorabile evenimente.

Între numeroasele lucrări prilejuite de semicentenarul Unirii din 1918 se înscriu și trei lucrări monografice, de mai mare întindere și informație, de mai cuprinzătoare viziune și înțelegere a istoricelor evenimente[2].

Față de această situație mai era necesară, oare, o nouă carte consacrată istoricului eveniment? Răspunsul necunoscătorilor ar putea fi negativ. Dimpotrivă, opțiunea celor cunoscători nu poate fi decît pozitivă. Și motivarea opțiunii nu e greu de formulat. Mai întîi o motivație de ordin informativ. Sărbătorirea semicentenarului și împlinirea celor șase decenii de la Unire au pus în circulație o bogăție impresionantă de noutăți de certă valoare în cunoașterea căutărilor și strădaniilor, a eforturilor și sacrificiilor pentru împlinirea marelui vis, de „jalea cui au

---

[2] *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, sub red. Miron Constantinescu și Ștefan Pascu, București, Edit. Academiei, 1968, 552 p.; ediția engleză: *Unification of the Romanian National State. The Union of Transylvania with Old Romania*, București, Edit. Academiei, 1971; Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia — încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor pentru unitate a poporului român*, Cluj, 1968, 511 p.; *Unirea Transilvaniei cu România, 1 Decembrie 1918*, sub red. Ion Popescu-Puțuri și Augustin Deac, București, Edit. politică, 1970, 788 p.

Scanned with OKEN Scanner

răposat și moșii și părinții". Iar în ultima vreme, prin eforturile unite ale cercetătorilor Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., Arhivelor statului, Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca și Institutului de istorie „Nicolae Iorga" din București, a fost pregătit pentru tipar un corpus de documente în mai multe volume, care însumează circa 3 000 de documente cu privire la pregătirea și înfăptuirea Unirii din 1918. Aceste rezultate se cuveneau cuprinse și sistematizate într-o nouă lucrare de sinteză la îndemîna oricui, în locul numeroaselor periodice și publicații pierdute în depozitele bibliotecilor și a documentelor înșirate cronologic unele după altele. În locul cărămizilor singulare, se cuvenea edificiul, într-o construcție armonioasă, complexă, funcțională. Pentru realizarea acestui edificiu, trainic, impunător, clădit pe adevăr și pe voința întregului popor român, a întregii națiuni române în primul rînd, a maselor muncitoare, a intelectualității, a burgheziei înaintate, pe lîngă documentele-cărămizi mai era nevoie, absolută nevoie, de construcția ce le unește în așezarea lor. Și, de asemenea, pătrunderea adîncurilor societății în intimitatea ei, pentru a înțelege mai mult decît cuprind înscrisurile: conștiința și sufletul, dorințele și idealurile celor ce înfăptuiesc marile aspirații ale națiunii.

O necesitate generează altă necesitate. Lucrările publicate acum zece-cincisprezece ani și mai mult încă cele dinaintea acestora fiind epuizate, nu mai pot fi la îndemîna iubitorilor de cunoaștere, la îndemîna celor doritori să-și alimenteze necesitățile spirituale cu marile înfăptuiri ale trecutului, să-și întărească și mai mult convingerile în viitorul luminos al poporului român. Și se mai cuvine adăugat faptul că izvoarele, presa vremii, opiniile contemporanilor se pretind analizate într-o viziune corespunzătoare adevărului istoric. Din toate aceste motive, oportunitatea și necesitatea unor noi lucrări care să înfățișeze în mod veridic trecutul glorios sînt nu numai binevenite, ci de absolută trebuință. Totdeauna și mai cu seamă atunci cînd condeie în slujba unor interese străine științei, servind alte scopuri decît cele ale înțelegerii și colaborării între popoare, folosesc istoria drept armă de învrăjbire și tensiune, înlocuind adevărul obiectiv cu interpretări subiective, tendențioase, neștiințifice. Este și explicația publicării unei noi lucrări de același autor după aceea din 1968, din care unele părți au fost preluate și în cartea de față.

Din motivele înfățișate mai sus oferim această nouă lucrare celor doritori a cunoaște evoluția ideii, transformarea acesteia în tendințe, tendințele în luptă hotărîtă, încununată de victorie deplină, prin voința neabătută a românilor de pretutindeni. Deoarece Unirea din 1918, așa cum este caracterizată în Programul partidului, „a fost rodul luptei maselor largi populare, a muncitorimii, țărănimii, intelectualității, a cercurilor înaintate ale burgheziei, a principalelor clase și pături ale societății, opera întregului popor, a întregii națiunii"[3].

---

[3] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 37.

Scanned with OKEN Scanner

Origini şi începuturi

1. Temeiurile unităţii poporului român

Sînt numeroase aceste temeiuri, unul mai important decît altul, toate la un loc alcătuind fundamentul de granit al edificiului naţional: factorul geografic, factorul lingvistic, factorul etnodemografic, factorul economic, factorul spiritual. Care este mai însemnat? Care le determină sau le influenţează pe celelalte? Geografii vor afirma că factorul ce constituie domeniul lor de cercetare, lingviştii vor susţine că limba constituie liantul, chiagul unificator. Economiştii vor sublinia însemnătatea economiei complementare a ţărilor române, care numai ea poate asigura cele necesare vieţii oamenilor. Etnografii nu vor pregeta să sublinieze însemnătatea datinilor şi obiceiurilor drept temei al unităţii spirituale a poporului român. Istorici ai culturii nu vor socoti exagerată teza cu privire la însemnătatea circulaţiei creaţiilor culturale de o parte şi de alta a Carpaţilor. Fiecare dintre factorii pomeniţi este îndreptăţit să pretindă un loc de cinste în ierarhia valorilor unităţii. Cel mai îndreptăţit, însă, a ocupa locul fruntaş, deoarece se regăseşte într-un fel sau altul, într-o măsură sau alta în toţi ceilalţi, influenţîndu-i sau determinîndu-i chiar, este *factorul etnodemografic.*

Acelaşi popor, de aceeaşi origine daco-romană, vorbind aceeaşi limbă, de origine latină, creatorul unei culturi populare şi culte unitare, al unor obiceiuri şi datini adînc înrădăcinate în cugetul şi simţirea oamenilor, cu aceleaşi nevoi de îndestulat şi cu aceleaşi posibilităţi de cîştigat, locuieşte de milenii întreg teritoriul carpato-dunăreano-pontic. Acelaşi popor născut pe întreg acest cuprins, ca urmare a simbiozei şi contopirii substratului dac cu superstratul roman în Transilvania, în Ţara Românească, în Moldova şi Dobrogea. Acelaşi popor adînc înrădăcinat în solul natal, la munte şi în zona submontană, în zona colinară şi în cea de şes. Acelaşi popor, de aceeaşi origine, înfrăţit cu codrul în vremuri de restrişte, cu podişul şi cîmpia în vremuri de linişte creatoare şi-a rodit glia străbună cu sudoarea frunţii şi a apărat-o cu jertfa vieţii sale. Acelaşi popor în „ţările" ce împînzesc Ţara cea mare, din Bucovina pînă în Vrancea, din Haţeg pînă în Maramureş, din Năsăud pînă în Mehedinţi, din Făgăraş pînă în Bihor, din Banat pînă în Munţii Apuseni: „Ţara românilor"[1], „Ţara Cîmpulungului" moldovenesc, „Ţara Brodnicilor" sau a

[1] Bloch, voloch, blach, valach, vlah, blachoi etc., toate au acelaşi înţeles: popor de limbă latină, numit, astfel, mai întîi de celţi, apoi de germanici — welch, welsch —, de la care l-au împrumutat slavii, bizantinii şi alte popoare europene din evul mediu. Este numele dat de străini popoarelor de limbă latină, deci şi românilor, pe cînd acestea nu s-au numit niciodată pe sine cu acest nume. Poporul

Scanned with OKEN Scanner

„Vrancei", „Ţara Tigheciului" sau „Chigheciului", „Ţara Românească" (Valachia), „Ţara Mehedinţilor", „Ţara Loviştei", „Ţara Haţegului", „Ţara Făgăraşului" sau a „Oltului", „Ţara Amlaşului", „Ţara Zarandului", „Ţara Moţilor", „Ţara Beiuşului", „Ţara Oaşului", „Ţara Maramureşului", „Ţara Năsăudului". Şi cîte alte ţări — tot atîtea vetre de vieţuire a poporului român —, se înşiruie asemenea pietrelor preţioase pentru a alcătui o salbă de nestemate. Din unificarea „ţărilor" mai mici au rezultat ţările româneşti mai mari: Transilvania, Ţara Românească, Dobrogea, Moldova, de la munte pînă la mare, apoi prin unirea acestora România larg cuprinzătoare. Aceeaşi etnie, de o rezistenţă impresionantă, încît neamurile trecătoare sau cu popasuri mai îndelungate sau mai scurte nu i-au putut altera fiinţa. Dimpotrivă, românii au fost cei ce au asimilat populaţii cu care au convieţuit, datorită superiorităţii lor numerice totdeauna şi peste tot, datorită rezistenţei substratului şi superstratului din care a derivat sinteza etnodemografică românească, datorită superiorităţii sale cultural-spirituale — toate împreună însemnînd putere de asimilare.

Această populaţie densă, compactă, alături de care s-au aşezat, în evul mediu, maghiarii, secuii, saşii şi alte grupuri etnice mai puţin numeroase, a locuit întreg *teritoriul său de formare*, întregul spaţiu carpato-dunăreano-pontic, înzestrat *cu anumite caracteristici ce-i sînt proprii, conferindu-i armonie şi unitate în diversitate;* unitate de geneză, relieful României fiind prin excelenţă carpatic; varietate deosebită a peisajului geografic şi, ca urmare, multiple posibilităţi economice; proporţionalitate în ce priveşte extensiunea areală a marilor unităţi de relief: munte, deal, cîmpie, fiecare aproximativ o treime din suprafaţa ţării; armonie în distribuţia reliefului, conferindu-i înfăţişarea de cetate şi asigurîndu-i un domeniu ecumenic ideal poporului român care-l locuieşte[2].

Carpaţii care traversează ţara din Bucovina pînă în Banat au fost asemănaţi cu coloana vertebrală a corpului omenesc. În jurul lor se înşiruie o zonă subcarpatică coborînd, apoi, în zona de coline, care se prelungeşte, la rîndu-i, într-o zonă de cîmpie.

Carpaţii n-au constituit hotar despărţitor între două zone fizico-geografice deosebite. Dovada necontestată este vegetaţia, aceeaşi de o parte şi de alta a Carpaţilor. Clima, temperat-continentală de tranziţie, precipitaţiile relativ abundente nu se deosebesc prea mult la sud şi nord, la răsărit şi apus de Carpaţi. Carpaţii, judecaţi din toate punctele de vedere fac parte din categoria munţilor mijlocii. Doar la vîrfuri ating înălţimea de 2 500 m, media înălţimilor de-a lungul lanţului carpatic situîndu-se la 1 500 m în Carpaţii Meridionali, între 1 100—1 300 în cei Orientali şi sub 1 000 în Carpaţii Apuseni. Masivitatea Carpaţilor este de trei ori inferioară Alpilor, acolo unde aceştia sînt mai înguşti, iar

---

român s-a numit pe sine totdeauna cu numele său originar: rumân, român, roman. Identitatea dintre numele originar şi cel dat de străini românilor a fost sesizată de unii învăţaţi din evul mediu. Între aceştia papa Clemente al VI-lea îi numea, la 1345, romani-valachi. Pentru raportul dintre geografie şi istorie în legătură cu „ţările" româneşti răspîndite pe întreg teritoriul României, vezi I. Conea, *Transilvania, inimă a pămîntului românesc,* în „Geopolitica şi geoistoria", I, 1941 p. 37—45.

[2] T. Morariu, *Locul Transilvaniei în cadrul unitar al teritoriului românesc,* în *Unitate şi continuitate în istoria poporului român,* Bucureşti, Edit. Academiei, 1968, p. 10.

Scanned with OKEN Scanner

acolo unde masivitatea lor e mai mare — în Carpaţii Orientali — ei sînt împodobiţi cu numeroase depresiuni interne, reducîndu-le, astfel, şi mai mult masivitatea. În judecarea Carpaţilor şi al gradului lor de penetrabilitate se cuvine subliniată fragmentarea accentuată uşurînd traversarea lor dintr-o parte în alta. Numeroasele trecători au înlesnit legăturile dintre oamenii din Podişul Transilvaniei cu cei din teritoriile sud- şi est-carpatice. Peste 30 de pasuri de culme, de „predealuri", au înlesnit mersul drumurilor străjuite de vămi şi vameşi, unele străvechi, din vremea dacilor şi romanilor, şi a celor numai de oamenii locului ştiute şi folosite. Trecători prin care rîurile transilvane îşi mînă apele spre cîmpiile oltene, muntene şi moldovene, unind teritorii şi înlesnind oamenilor vorbind aceeaşi limbă — din Transilvania, Moldova, Ţara Românească şi Dobrogea — legături permanente, de toate felurile şi în toate timpurile.

Suprafaţele plane, numeroase şi îmbietoare, acoperite cu păşuni bogate au oferit posibilităţi de viaţă şi vieţuire oamenilor şi animalelor în toate timpurile şi în toate masivele carpatice. Aici se adunau, la „nedei", în anumite zile de peste an, oamenii din împrejurimi şi de la mai mari depărtări, ardeleni, munteni, moldoveni pentru a-şi schimba produsele şi, totodată, gîndurile şi experienţele: la Neteda şi la Rotundul, la Şesul Lupşanilor şi la Şesul Cald, la Vîrful Poienii sau la Poiana Miresii, la platoul Găina sau la al Nevestelor, la Retezat şi la Dealul Sat, la Şesul Porcului şi la Şesul Paltinilor etc.[3]. Carpaţii sînt — aşa cum îi vedea şi-i înfăţişa marele filolog Ovid Densuşianu — munţi ce par tovarăşi mai prietenoşi de viaţă şi din ei se desprinde o seninătate, o armonie ai putea zice clasică[4]. Asemenea primitoare măreţie explică îndeajuns habitatul carpatic pînă la altitudini care ating uneori 1 200—1 400 m.

Numeroase trecători străpung lăţimea Carpaţilor ca nişte ferestre deschise de o parte şi de alta, în Transilvania, Ţara Românească şi Moldova. Prin aceste trecători se furişau oamenii, uneori în grupuri, mai mari sau mai mici, alteori singuri, însoţiţi de căluţii încărcaţi cu agoniseala zilelor de trudă, siliţi să-şi părăsească rosturile în căutarea unor locuri mai primitoare; oameni însoţiţi de carele şi căruţele încărcate de mărfuri destinate negoaţelor. Prin aceste trecători oamenii îşi mînau oile şi animalele mari din vremuri depărtate şi fără contenire în mişcarea lor pendulatorie pentru păşune. Drumurile păstoreşti, asemenea unor fire de păianjen, atîrnă de platourile şi tăpşanele munţilor, împînzînd, într-o densă încrucişare întreg teritoriul ţării. O altă dovadă cu privire la viaţa omenească intensă în zona păşunilor alpine, cu privire la tovărăşia de viaţă a lor cu oamenii. Legăturile neîntrerupte au constituit un liant puternic între oamenii de acelaşi neam şi un temei trainic în formarea celor mai de seamă caracteristici care au conferit unitate puternică poporului român de la formarea sa: comunitatea de limbă şi cultură, comunitatea economică, comunitatea politică, izvorîte din profilul spiritual identic, solidaritatea în lupta pentru emancipare socială şi naţională, generată de idealurile şi aspiraţiilor comune.

Asemenea unei coborîri în trepte, la ieşirea din munţi te întîmpină, ospitaliere, „meterezele" Carpaţilor, depresiunile proteguitoare. De la nord la sud se înşiruie, una după alta şi una lîngă alta, depresiunile intracarpatice: Maramureşului şi Lăpuşului, Bistriţei şi Giurgeului, Ciu-

---

[3] Emm. De Martonne, *Recherches sur l'évolution morphologiques des Alpes de Transylvanie*, Paris, 1906, p. 146.

[4] *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 3.

Scanned with OKEN Scanner

culuí şi Odorheiului, Homoroadelor şi Bârsei, Făgăraşului şi Sibiului, Secaşului şi Haţegului etc.

De jur împrejur, masivul Carpaţilor Apuseni este înconjurat, la rîndu-i, de alte depresiuni, lanţ neîntrerupt, brîu protector: Almaşului-Agrijului şi Arieşului-Iarei, Turzii şi Albei Iulii, Hălmagiului şi Bradului, Beiuşului şi Vadului, Băii Mari şi Oaşului.

Lanţul depresiunilor străjuieşte Carpaţii, asemenea altui brîu protector şi în exterior. Depresiunea Rădăuţilor şi a Cîmpulungului Moldovenesc, a Nemţişorului şi a Cracăului-Bistriţei, a Tăzlaelor şi Caşinului, a Dărmăneştilor şi Vrancei etc. ocrotesc Carpaţii Orientali dinspre răsărit. Depresiunea de Curbură şi a Cîmpulungului-Muscel, a Arefului şi Jiblei, a Loviştei şi Horezului, a Tîrgu Jiului şi Tismanei ocrotesc Carpaţii Meridionali dinspre sud[5].

Masivul muntos şi zona subcarpatică acoperă aproximativ o treime din suprafaţa ţării. Deschise spre interior, depresiunile te călăuzesc, prin porţile lor mai largi sau mai strîmte, de cele mai multe ori însoţind văile rîurilor coborîtoare din munţi, spre zona de podişuri, între care tronează Podişul Transilvaniei, cu dealurile şi colinele sale mai impunătoare sau mai modeste. Mai măreţe în partea sudică, Dealurile Tîrnavelor, şi în cea nordică, Podişul Someşan sau Dealurile Someşelor, mai domoale şi mai puţin înalte în partea centrală, Cîmpia Transilvaniei. Şi unele şi altele sînt brăzdate în lung şi lat de rîuri abundente în ape sau cu apă mai puţină, însoţite de o parte şi de alta de văi înverzite şi fertile.

O „ramă“ mai largă în unele locuri, mai îngustă în altele, de dealuri şi coline, cu aspect de podiş pe alocuri, cu înaintări îndrăzneţe în masivele muntoase sub forma unor golfuri, face legătura între centura depresionară şi cîmpia netedă prin Dealurile Silvaniei şi Barcăului, Dealurile Gepişului şi Lipovei, dealurile Banatului.

Nici cele ce însoţesc, înspre sud şi înspre est, zona depresionară nu sînt mai prejos. Piemontul Getic, care cuprinde întreaga zonă colinară a Olteniei şi o pătrime din cea a Munteniei pare că se ia la întrecere cu Podişul Transilvaniei, cuprinzînd dealuri mai modeste şi ca întindere şi ca înălţime: Dealurile Cotmenei şi Dealurile Cîndeştilor. Asemănătoare cu acestea din urmă sînt Dealurile Prahovei, mărginite înspre apus de apa Ialomiţei şi înspre răsărit de apa Prahovei; asemenea acestora sînt şi Dealurile Nişcovului, între Prahova şi Buzău şi prelungirea acestora, pînă la apa Milcovului.

Semeţ este, asemenea Podişului Transilvaniei, întrecînd chiar Piemontul Getic ca întindere, Podişul Moldovei, care acoperă aproximativ două treimi din suprafaţa Moldovei. Acesta îmbrăţişează, asemenea unei mame ocrotitoare, zonele mai mici: Dealurile Odobeştilor şi Trotuşului, Dealurile Tutovei şi Fălciului, Podişul Bîrladului şi Vasluiului, prelungit în Podişul Sucevei.

Ţara dintre ape, Dobrogea, e acoperită în întregime de cele două podişuri masive. Podişul şi Dealurile Dobrogei din nord şi Podişul Dobrogei din sud, fiecare cu cîte o prelungire colinară: Podişul deluros al Tulcei, în nord şi Podişul Negru Vodă, în sud. O altă treime din suprafaţa ţării e acoperită, prin urmare, de zona colinară sau de podiş.

Iar cea de-a treia treime din întinderea ţării este acoperită de cea mai joasă treaptă, cîmpia, largă şi monotonă uneori, îngăduind privirii o rotire pînă la mari depărtări. Spre apus este Cîmpia Tisei, care oferă

---

[5] Cf. *Harta orografică a Republicii Socialiste România*, în T. Morariu, *op. cit.*

Scanned with OKEN Scanner

rîurilor putința de a-și alinia scurgerea, de a-și lărgi văile. Și care le cuprinde pe surorile mai mici: Cîmpia Someșului și Cîmpia Crișurilor, Cîmpia Banatului și Cîmpia Timișului. Mai însemnată din toate punctele de vedere, ca întindere și rodnicie, este Cîmpia Română, care se întinde pe o mare suprafață a Munteniei și Olteniei, cuprinzîndu-le pe celelalte mai mici, dar nu lipsite de importanță: Cîmpia Olteniei, Cîmpia Burnazului, Cîmpia Bărăganului. Două cîmpii mai mici ca întindere înfrumusețează peisajul Moldovei de Jos: Cîmpia Siretului și Cîmpia Covurluiului, și o alta a Moldovei de Sus: Cîmpia Jijia-Bahlui.

Unitatea peisajului natural al României, izvorîtă din diversitate, se armonizează completîndu-se și se completează armonizîndu-se: munți, dealuri și coline, cîmpii și lunci unite prin văi. Un pitoresc ce încîntă privirea și stîrnește admirația celor ce-l cunosc, îl înțeleg și-i pătrund sensurile.

O țară mîndră, udată de ape semețe ce-și au obîrșia în inima munților, culeg în drumul lor, cînd liniștit și neted, cînd învolburat și sinuos, alte ape, mai mari sau mai mici, rîuri și pîraie, pentru ca, împreună, să ude și să facă roditoare regiuni întinse și îmbelșugate.

Doi frați gemeni la obîrșie, Oltul și Mureșul, își urmează fiecare destinul pe măsura creșterii. După o călătorie și gestație subterană, cei doi frați își fac ivirea la lumina soarelui în același masiv muntos, Hășmașul Mare.

Cel dintîi, Oltul, după ce se strecoară prin Depresiunea Ciucului, apoi prin Defileul Tușnadului și după aceea printr-o altă depresiune, a Bîrsei, și încă printr-un defileu, al Racoșului, și printr-o nouă depresiune, a Făgărașului, despărțind masive muntoase, mai mari sau mai mici, se mai liniștește, oferind oamenilor avantaje pentru a-i încuraja să se așeze de-a lungul văii sale, să-și statornicească sate, tîrguri și orașe. Culegînd apele ce-i ies în întîmpinare: Rîul Negru, Bîrsa, Homorodul, Cibinul, Hîrtibaciul, Oltul își sporește și debitul și, cu urmare, își lărgește și valea, udă și fertilizează teritoriile străbătute: Țara Bîrsei, Țara Făgărașului sau a Oltului, care se mîndresc și se îmbogățesc din apele și prin apele Oltului. Puternic și falnic, Oltul înfruntă cu vigoare și încredere masivul Făgărașului, străpungîndu-l prin defileul dintre Turnu Roșu și Cozia, fertilizează Depresiunea Loviștei, apoi, continuîndu-și mersul într-o coborîre opintită, își sculptează valea în pămînturile sud-carpatice, străbate Piemontul Getic, pentru ca la ieșirea în Cîmpia Română să mai primească apele Oltețului, coborît de sub Parîngul Mare, apoi, cu puteri sporite, își rostogolește apele cu toată puterea în valurile Dunării. Cursul Oltului a însemnat și a simbolizat și el legăturile dintre teritoriile locuite de poporul român, de la nord și sud de Carpați, a constituit o cale de comunicație permanentă și activă dintre fiii aceluiași neam.

Frate geamăn cu Oltul, Mureșul străpunge în urcuș rocile ce-i ies în cale, strecurîndu-se prin Depresiunea Giurgeului, pînă cînd, după un popas odihnitor, se învîrtoșează pentru a apuca drumul în direcția vestică, străpungînd Depresiunea Lunca Bradului și apoi Defileul Toplița — Deda. În mersul său maiestuos, Mureșul este întîmpinat de numeroase rîuri și rîulețe. Mai importante sînt Tîrnavele ce-și culeg apele, amîndouă, din aceleași tainice ascunzișuri ale depresiunii Corundului și care aleargă în aceeași direcție, alături una de alta, apropiindu-se mereu pentru a se întîlni la o răspîntie, la Blaj, iar de acolo, îmbrățișate, să se grăbească spre a se contopi cu Mureșul.

Scanned with OKEN Scanner

Alte rîuleţe le urmează pilda: dinspre stînga Secaşul şi Sebeşul, care, mai grăbite, atrase de Mureş se îndreaptă spre acesta, pentru a-i spori apele.

Arieşul, dinspre dreapta, coborîtor din inima Munţilor Apuseni, îşi uneşte apele cu ale Mureşului după ce părăseşte Turda şi Cîmpia Turzii.

Streiul, de asemenea dinspre stînga, dovedeşte o putere de atracţie deosebită, chemînd, cu o insistenţă irezistibilă, Rîul Mare de la mari depărtări, pe care-l sileşte să-şi îndrepte apele spre el în loc să urmeze drumul, mai firesc, spre sud. Iar după ce-şi sporeşte puterea cu apele Rîului Mare, Streiul, îndrăzneţ, cu puteri sporite, înfruntă piedicile pentru a ajunge cît mai curînd şi într-un mers cît mai drept la fratele său mai mare, Mureşul, care-l aşteaptă cu braţele deschise.

Îmbogăţit cu zestrea oferită, Mureşul străbate un culoar larg, ce după numele său şi-a luat numele, pentru ca, odată scăpat dintre munţi, să-şi continue drumul spre vărsare, urmînd un itinerar destul de rectiliniu.

Mureşul pe tot lungul său de 756 km, împreună cu numeroşii săi afluenţi, seamănă pîrtii largi de luncă frumoasă şi bogată deopotrivă, puternice îmbieri pentru oameni a-şi statornici aşezări trainice, mai mari şi mai mici, salbe mîndre pe dreapta şi pe stînga văilor, pînă la vărsarea în Tisa şi, prin Tisa, în Dunărea întregului pămînt românesc prin apele pe care le culege.

Apele Oltului şi Mureşului şi ale afluenţilor acestora, la care se adaugă ale celor două Someşuri, care după o lungă căutare îşi contopesc apele. Cel Mare îşi adună izvoarele din Munţii Bîrgăului, se strecoară printre rocile mai îngăduitoare în direcţia sud-vest, la un moment dat apropiindu-se de Bistriţa ce-şi adună apele din Masivul Călimanilor. Forţe potrivnice contopirii lor mai devreme le silesc să se depărteze, Someşul făcînd un ocol spre nord-vest, iar Bistriţa altul spre sud-vest. Împotrivirile sînt, însă, învinse, Bistriţa alergînd la chemarea Someşului Mare. Someşul Mic răzbate la lumină prin cei doi afluenţi, Someşul Cald şi cel Rece, în Munţii Gilăului, iar după primirea apelor acestora, Someşul Mic se furişează printre roci în direcţia nord-vest. După părăsirea oraşului Cluj-Napoca, puterea de atragere a Someşului Mare schimbă mersul Someşului Mic în direcţia nord, pentru ca cele două rîuri să se îmbrăţişeze la Dej. De aici şi pînă la vărsarea în Tisa, Someşul, de acum unul singur, osteneşte într-un mers cu urcuşuri, ocolişuri şi coborîşuri. De un asemenea coborîş, cel mai mare, profită Valea Almaşului, care se grăbeşte să-şi găsească un proteguitor în Someş, adăugîndu-i şi el un spor de putere spre învingerea piedicilor întîlnite în cale. Asemenea a fost şi sporul Lăpuşului, care, contopit în apele Someşului, îi influenţează mersul spre nord-vest, străbătînd Cîmpia Tisei într-un joc zglobiu, împodobit de numeroase zigzaguri, pînă la vărsarea sa în Tisa.

Nu departe de confluenţa Someşului cu Tisa îşi varsă apele în aceasta din urmă Crasna, care, după ce-şi adună apele din Munţii Meseşului, străbate o bună parte a Ţării Silvaniei şi apoi brăzdează Cîmpia Tisei într-o curgere paralelă cu a Someşului. Pînzele subterane, numeroase şi bogate, sălăşnuind în adîncurile Apusenilor, care nu s-au putut aduna, toate, în apele Arieşului, Someşului Mic, Almaşului şi Crasnei, s-au adunat în alte albii: a Crişului Alb ce izvorăşte din Munţii Metaliferi, a Crişului Negru din Munţii Bihorului şi a Crişului Repede din Munţii Vlădeasa. După eforturi remarcabile, toate trei Crişurile îşi îndreaptă mersul, paralel, spre apus, strecurîndu-se prin anume depresiuni:

a Zarandului, cel Alb, a Beiușului, cel Negru și Golfului Borod-Vad, cel Repede; toate trei străbat, cu ocoluri mai mari sau mai mici, Crișana. În mers mai domol, Crișul Alb își unește apele cu ale Crișului Negru, iar Crișul Repede cu ale Barcăului, înfrățite apoi toate într-o puternică revărsare a Crișului singur.

Peisajul hidrografic al țării Transilvaniei se îmbogățește cu apele Banatului. Toate-și au obîrșia în Munții Banatului, Poiana Ruscă, Munții Țarcu: Bega, Timiș, Bîrzava, Caraș și Nera. Cel dintîi, după un efort se pare nu chiar foarte mare, reușește să-și îndrepte mersul spre sud-vest, iar după ce străbate și udă Cîmpia Banatului îmbogățește apele Tisei. Mai mari și mai îndelungate sînt eforturile Timișului printre piedici numeroase, pentru ca, profitînd de înlesnirile oferite de „cordonul" Timiș, să scape dintre munți și să continue într-un mers mai domol, în direcția sud-vest, pentru a ajunge la Tisa. Nu înainte de a se îmbogăți cu apele Ezerișului și ale Bîrzavei, ce aleargă pe un drum perpendicular cel dintîi, paralel al doilea pînă la vîrsare. Carașul și Nera se mulțumesc cu un drum mai direct și, deci, mai scurt. Ezerișul își îndreaptă cursul spre vest, iar Bîrzava se grăbește să-i întîlnească apele. La o foarte mică depărtare unul de altul, Carașul și Nera întîlnesc falnicul fluviu Dunărea, care din Munții Pădurea Neagră s-a îmbogățit mereu cu alte ape, înfruntînd, cu puteri sporite mereu, munți și dealuri, coline și cîmpii pentru a putea învinge, cu succes, stăvilarul de la Porțile de Fier.

Toate apele izvorîte în „Casa apelor" din Carpații Meridionali își îndreaptă cursul spre Dunăre. Mai întîi Jiul, ce iese la lumină în Depresiunea Petroșanilor, se îndreaptă grăbit și cu putere, ferestruind rocile întîlnite în cale, pentru a-și săpa trecătoare trebuincioasă spre a ieși în Piemontul Getic. Aici mersul său e ceva mai leneș, așteptînd să-l ajungă cei doi frați: Motrul și Gilortul, primul coborînd de sub Masivul Godeanu, celălalt de sub Masivul Parîng, întîlnindu-se în apele Jiului pe la mijlocul piemontului pomenit. Acum nimic nu mai putea opri apele Jiului în alergarea lor spre Dunăre.

„Casa apelor" Carpaților Meridionali, asemenea unei fîntîni generoase, își mai deschide zăvoarele pentru a înlesni apelor să iasă la lumină sub forma altor rîuri, numeroase și bogate.

În Masivul Făgărașului își au obîrșia Argeșul și Rîul Doamnei, care, reușind să învingă rocile întîlnite în cale, străbat marginea răsăriteană a Piemontului Getic, pentru a se uni într-o singură albie, acolo unde astăzi înflorește orașul Pitești; de acolo Argeșul coboară alene și fără griji străbate Cîmpia Română. Dar înainte de a spori apele Dunării se înfrățește cu Dîmbovița, coborîtoare din marginea Munților Făgăraș și care, ducîndu-și apele la vale, îi desparte de frații lor Bucegii și mai departe Piemontul Getic de Subcarpații de Curbură, și, de asemenea, Cîmpia Burnazului de a Bărăganului.

„Casa apelor" se dovedește tot atît de generoasă și în Bucegi și Munții Bîrsei ce dau naștere altor rîuri frumoase și bogate: Ialomița, Prahova și Teleajenul. Toate trei firave la izvoare se întăresc pe măsura creșterii, încît reușesc să învingă împotrivirea rocilor și să coboare, într-un mers paralel, pentru a ieși la lumină în Depresiunea Subcarpaților la Curbură; de acolo, străbat zona colinară cu dorința de împreunare; dorință ce se realizează în cîmpie, mai întîi Teleajenul și Prahova, iar sub numele celui din urmă se îmbrățișează cu Ialomița, care poartă apele tustrelelor pînă la vadurile Dunării.

Scanned with OKEN Scanner

„Casa apelor" e tot atît de darnică și în Carpații Orientali. Cea din Buzău alimentează apele Buzăului, îndrăznețe și puternice, croindu-și un pas căruia i-a împrumutat și numele, iar după ieșirea din munte, cu ocolișuri șerpuitoare, într-un curs alene, ajunge la Siret pe care-l îmbrățișează cu apele sale.

Rîmnicul și Milcovul, mai modeste, izbucnesc la lumina soarelui doar în marginea răsăriteană a Depresiunii Vrancei.

Trotușul mai temerar, izvorînd din Munții Ciucului, își croiește un vad de trecere pe la Ghimeș pentru a ajunge în Depresiunea Dărmănești, apoi în cea a Tăzlaelor, iar de acolo, străbătînd zona colinară, sporește și el apele Siretului.

Și mai temerară s-a dovedit Bistrița moldoveană. Adunîndu-și izvoarele în Depresiunea Dornelor, își lărgește albia într-un culoar relativ larg, prin care-și mînă apele, după ce udă dealuri și cîmpii, în primitorul Siret.

O altă depresiune, a Cîmpulungului, este și ea o „Casă a apelor", de unde-și are obîrșia rîul Moldova ce a dat și numele țării. Răzbătînd printre roci relativ îngăduitoare, apa Moldovei străbate, într-un coborîș de mare respirație, o lungă zonă de coline mănoase pînă să se contopească cu Siretul.

Sub obcinele Feredeului iese la lumină apa Sucevei care a avut de înfruntat mai grele piedici față de puterea ei. De aceea drumul i-a fost mai anevoios, îndreptîndu-se la început spre nord și după ce străbate munții Bucovinei își lărgește albia cu îngăduința Depresiunii Rădăuților, pentru a uda vechea așezare, Suceava, mîndra capitală a Țării Moldovei, apoi mulțumit, rîul omonim își varsă și el apele în culegătorul de ape Siretul, care, onorîndu-și misiunea, îmbogățește veșnica Dunăre, mamă și ocrotioare a țării.

Pe partea stîngă apele ce îmbogățesc Siretul sînt mai puține, deoarece Podișul Moldovei e mai puțin generos în ce privește izvoarele. Bîrladul, ce-și are obîrșia în Podișul Central Moldovenesc se îndreaptă, comod, spre sud, adunînd în cale apele Zeletinului și Tutovei, Vasluiului și Crasnei.

Frate bun cu Siretul, Prutul ce-și adună izvoarele în Carpații Păduroși, după ce sparge rezistența rocilor muntoase, se îndreaptă, într-un mers paralel cu fratele său Siretul, spre sud, înbogățindu-se în cale cu apele Jijiei, care, la rîndul său, se îmbogățește cu ale Miletinului și Bahluiului.[6]

Paralel cu mersul apelor, pe valea acestora de obicei, drumuri prăfuite vara, înzăpezite iarna, noroioase primăvara și toamna, străbăteau țările române de-a lungul și de-a latul. Documentele le amintesc uneori, de cele mai multe ori le ignorează, deoarece nu intrau în nici un fel în sfera relațiilor social-juridice ale acelor vremuri. Erau drumuri vechi, unele din vremea romanilor, altele de după aceea. Se pomenesc „drumuri mari", publice, obștești, peste tot, traversînd de-a lungul și de-a latul țara, unde mai vechi, pietruite, altele noi, bătătorite numai, croite și

[6] Pentru funcțiile istorice ale factorilor fizico-geografici, vezi S. Mehedinți, *Ce este Transilvania?*, în *Opere complete*, II, part. 2, București, 1943; idem, *Le pays et le peuple roumain. Considération de géographie humaine*, București, 1930; idem, *Der Zusammenhang der rumänischen Landschaft mit dem rumänischen Volke*, Jena—Leipzig, 1930; Șt. Pascu, *L'unité de la terre et du peuple roumain*, în „Revue de Transylvanie", VII—IX, 1941—1943, p. 325—343; V. Tufescu, *România. Natură, om, economie*, București, Edit. științifică, 1974.

Scanned with OKEN Scanner

umblate doar în evul mediu. Drumurile obștești care înlesneau drumeția oamenilor, pe jos, cu carele, călare, cu căruțele, înlesneau și circulația mărfurilor între orașe mai apropiate sau mai depărtate. Oameni, căruțe sau care, călătoreau agale de-a lungul văilor rîurilor mai însemnate, strecurîndu-se deseori prin depresiuni, culoare și coridoare, prin trecători înguste sau mai late pentru a ieși la larg în Țara Românească și Moldova, înspre apus pînă la Buda, Praga și Viena, înspre nord pînă la Cracovia și Liov.

Drumurile nu rareori erau nevoite să treacă de-a curmezișul văilor rîurilor, fie prin vaduri mai largi, cu apă puțină, fie peste poduri construite din grinzi sau scînduri groase. Podurile deseori erau și locuri de vamă, bine păzite de stăpînii lor, deoarece erau aducătoare de mari venituri.

Spre apus era drumul ce lega „țările" din această parte, Crișana și Banatul, cu Țara Românească și, de asemenea, așezările mai însemnate: Oradea, Arad, Timișoara, Lugoj, Caransebeș, Orșova de unde trecea vadul Dunării în Peninsula Balcanică.

Din Țara Hațegului drumul ducea, prin Depresiunea Petroșani și apoi pe Valea Jiului, la Dunăre, iar peste vadurile ei mai departe, în Balcani.

Drumul ce venea din Europa Centrală, de la Viena și Praga, trecea pe la Oradea, de aici la Cluj și de aici la Alba Iulia și mai departe spre Sibiu, de unde, pe la Turnu Roșu, trecea în Țara Românească, pentru a ajunge la Dunăre, la Turnu (Măgurele), trecînd și el Dunărea pentru a-și continua mersul în Peninsula Balcanică.

De la Sibiu, o ramificație a drumului pomenit se îndrepta spre Brașov, de unde alte patru drumuri treceau munții pentru a ajunge în Țara Românească și Moldova: unul prin pasul Branului urma apa Ialomiței; altul prin Predeal însoțea apa Prahovei, pentru a se uni, apoi, cel al Ialomiței și al Prahovei, și, unite, să ajungă la Dunăre și de acolo mai departe. Al treilea, pe valea Buzăului ajunge la Brăila, care-și datorează dezvoltarea și acestui drum. Al patrulea se îndrepta spre Moldova prin pasul Oituzului, ajungînd la drumul mare, moldovenesc, ce însoțea Siretul, care străbătea țara de la nord la sud.

Din centrul Transilvaniei, un drum pleca de la Cluj, se îndrepta spre răsărit și prin pasul Ghimeșului trecea în Moldova, ajungînd și el în drumul de pe valea Siretului.

Nordul Transilvaniei era legat de Moldova prin drumul Bistriței, care, pe valea rîului cu același nume, ajungea, de asemenea, în drumul moldovenesc. Altul și mai la nord, ajungea la Cîmpulungul Moldovenesc, iar pe valea Moldovei răzbătea în același drum ce însoțea apa Siretului. Era drumul „descălecatului" lui Bogdan maramureșanul[7].

Pe aceste drumuri și pe altele circulau oamenii, purtîndu-și prisosul agoniselii lor spre alte meleaguri, unde erau așteptate cu nerăbdare, satisfăcînd nevoi și trebuințe. Relieful diversificat al țării a generat o complementaritate din punct de vedere economic. Produsele de la cîmpie se

---

[7] I. Moga, *L'orientation économique de la Transylvanie*, în „Revue de Transylvanie", VI, 1940, p. 73—106; Gh. Vâlsan, *Carpații în România de azi*, în „Convorbiri literare", LVI, 1924, p. 499—520; idem, *Transilvania în cadrul unitar al pământului și statului român*, în *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, I, București, 1929; I. Orghidan, *Văile transversale din România*, București, 1969; Șt. Pascu, *Geographische und etnographische Basis Siebenbürgens und der Bukowina*, în *Habsburgische Monarchie, 1848—1918*, III, Viena, 1978.

Scanned with OKEN Scanner

schimbau cu cele de la deal şi colină, acestea cu cele de la munte, şi invers. Ceea ce explică schimburile intense de produse de tot felul între ţările româneşti, creîndu-se, astfel, *o comunitate economică reală şi activă.*

*

Agricultura, în sens restrîns şi în accepţiunea mai largă — cultura ogoarelor şi creşterea animalelor —, ocupaţia de bază a locuitorilor ţărilor române, le asigura hrana şi, de asemenea, posibilităţile de schimb. Bogăţiile subsolului — metale, sare şi petrol — satisfăceau şi ele nevoile de toate zilele, întregind paleta comerţului între ţările române. Şi nu numai bogăţiile subsolului, ca materie primă, ci, de asemenea şi în egală măsură, produsele meşteşugăreşti derivate din aceste bogăţii ale subsolului, din cele agricole şi animaliere, din lemn şi piatră etc.

Fiecare din ţările româneşti dispunea de cele necesare vieţii oamenilor şi animalelor, astfel încît afirmaţiile lui Georg Reichersdorffer din 1541 despre Moldova corespundea şi celorlalte ţări române: „în această ţară nu lipseşte nimic din cele care slujesc trebuinţele omeneşti". Ponderea deosebită a uneia şi alteia dintre ocupaţiile de bază, într-o ţară sau alta a generat complementaritatea economiei lor. Dezvoltarea mai mare a mineritului şi meşteşugurilor în Transilvania a impulsionat schimburile de astfel de produse dinspre ţara românească intracarpatică spre ţările româneşti extracarpatice, unde meşteşugurile au cunoscut o dezvoltare mai accentuată doar în secolele XV şi XVI. Aceste două ţări, în schimb, ofereau Transilvaniei din abundenţă, cînd era nevoie, produse agricole şi mai ales animale şi produsele acestora.

Comunitatea economică între cele trei ţări româneşti s-a întregit prin schimburi de meşteşugari dintre Transilvania şi celelalte două ţări româneşti şi de ucenici şi calfe moldo-muntene în Transilvania.

Şi nu se cuvine ignorat din ansamblul de legături economice nici păstoritul transhumant şi nici statornicirea unei practici permanente de a-şi trimite ardelenii turmele la păşunat în Ţara Românească, Moldova şi Dobrogea.

De asemenea, nu trebuie uitat un alt element important: stăpînirea unor domenii întinse în Transilvania de către domnii moldoveni — Ciceul, Cetatea de Baltă, Ungurașul, Bistriţa — şi de către cei munteni — Făgăraşul, Amlaşul, Geoagiu, Bologa.

Pe aceste temeiuri comunitatea economică dintre cele trei ţări româneşti a fost o realitate puternică în întreg evul mediu şi în epoca modernă, pînă la unirea lor într-un singur stat, la 1918.

Timp de un deceniu (1358—1368) relaţiile între cele trei ţări româneşti au fost foarte active, atît sub raport economic, cît şi sub raport politic. Regele Ludovic de Anjou acordă, la 28 iunie 1358, un privilegiu negustorilor braşoveni, potrivit căruia aceştia obţineau dreptul de a-şi purta liberi mărfurile între rîurile Prahova, Ialomiţa, Buzău şi Dunăre. Era un privilegiu lipsit, însă, de valoare practică, deoarece teritoriile respective nu aparţineau regelui ungar, ci domnului Ţării Româneşti, Nicolae Alexandru.

Apărarea independenţei ţărilor române l-a determinat pe regele ungar la o politică mai realistă. Ambiţiosul rege Ludovic de Anjou preferă o înţelegere cu domnul Ţării Româneşti, recunoscîndu-i acestuia stăpînire asupra Ţării Făgăraşului. În schimb, domnul muntean acordă un privilegiu comercial negustorilor braşoveni şi bîrsani, la 1368, stabilin-

Scanned with OKEN Scanner

du-li-se acestora regimul vamal în Țara Românească. Vladislav-Vlaicu reînnoiește tuturor orășenilor și locuitorilor provinciei Brașov, vecinii și prietenii săi „preascumpi", toate „libertățile pe care le-au avut din bătrîni în Țara noastră Românească"[8]. Era de fapt cel dintîi privilegiu real, deoarece cel acordat cu zece ani în urmă de regele ungar nu avea nici o putere. Și tot ca un semn al bunei vecinătăți îngăduie domnul Țării Românești numirea unui episcop catolic în țara sa pentru puținii credincioși catolici, dar, așa cum doreau și sperau regele ungar și papalitatea, mai ales, pentru convertirea altora.

Statornicite raporturile de bună vecinătate, stăpînirea lui Vlaicu asupra Țării Românești se consolidează și deasemenea asupra Țării Făgărașului și a celor șase sate din sudul Transilvaniei, din jurul Săliștii. Domnul muntean face danii boierimii muntene și făgărășene. Țăranii din sudul Carpaților se solidarizează cu românii răzvrătiți în părțile Sibiului, participînd la revolta acestora din 1382 (în timpul domniei lui Radu I), cauzată de răpirea pășunilor de către patriciatul săsesc. Negoțul între Transilvania și Țara Românească sporește mereu în intensitate și valoare. Alte privilegii sînt acordate de domnul Țării Românești negustorilor din orașele sudice ale Transilvaniei.

Domnia lui Mircea cel Bătrîn înseamnă o perioadă foarte prosperă și în ce privește relațiile dintre Țara Românească și Transilvania, atît sub raport politic, cît și economic. Stăpînirea domnului muntean asupra Făgărașului se întărește. Danii de moșii și de munți obștilor românești făgărășene sau unor boieri credincioși sau fețe bisericești se succed an de an. Stăpînirilor lui Mircea în sudul Transilvaniei li se adaugă altele, în centrul acestei țări, între care cetatea Bologa, între Cluj și Huedin. Primejdia turcească tot mai amenințătoare deopotrivă pentru Țara Românească și Transilvania apropie tot mai mult pe domnul Țării Românești și regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, ajungîndu-se la un adevărat tratat de alianță între ei, încheiat la Brașov în 7 martie 1395. O colaborare armată se statornicește în condiții de egalitate deplină, împotriva turcilor și a domnului uzurpator, Vlad. Relațiile politice sînt întregite de cele economice. Numeroase privilegii sînt acordate, între 1395—1418, negustorilor ardeleni pentru activitatea lor în Țara Românească, fie de Mircea, fie de Sigismund, fie de voievodul Transilvaniei Știbor cu asentimentul domnului muntean: libertăți de negoț, scutiri de anumite obligații vamale. Astfel, privilegiul din 1413, acordat de Mircea brașovenilor, era o confirmare a scrisorii privilegiale a voievodului Transilvaniei și a comitelor secuilor Mihail, care rugase pe domnul Țării Românești „cu stăruitoare rugăminți" să binevoiască a aduce „la vechea lor stare drepturile și obiceiurile vechi" și să le întărească spre binele celor două părți, adică a Țării Românești și a Țării Bîrsei[9].

Relațiile Transilvaniei se extind acum și spre Moldova. După expediția lipsită de succes a lui Sigismund de Luxemburg împotriva domnului moldovean Ștefan Mușat din 1395, regele Ungariei și voievodul Transilvaniei apreciază mai folositoare relațiile de bună vecinătate și colaborare cu Țara Moldovei ce se întindea acum „de la munte pînă la

---

[8] E. Hurmuzaki—N. Densușianu, *Documente*, I, 2, p. 58, 144—145; *Documenta Romaniae Historica, D. Relații între țările române I, 1222—1456*, sub red. Șt. Pascu, 1977, p. 72, 87—88.

[9] E. Hurmuzaki—N. Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 8—10; *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, IV, p. 425—426; *DRH, D*, I, p. 114—116, 138—142, 148—201.

Scanned with OKEN Scanner

mare". Negustori și negoațe se purtau de o parte și de alta a Carpaților răsăriteni cu folos pentru cei ce le purtau și deopotrivă pentru cei ce le cumpărau. Oficialitatea din Transilvania și Moldova se îngrijește, de aceea, să reglementeze aceste raporturi, îndatoririle și drepturile negustorilor transilvăneni și ale celor moldoveni[10].

Relațiile de bună vecinătate, de colaborare și de schimburi economice între cele trei țări românești se dezvoltă la începutul secolului al XV-lea, cu toată situația tulbure, mai ales în Țara Românească, după moartea lui Mircea cel Bătrîn, cînd țara a fost bîntuită de lupte pentru tron între pretendenții susținuți de țară și cei impuși de Poarta otomană. Legăturile dintre Transilvania și Țara Românească se lărgesc, cuprinzînd un domeniu nou, pășunile și păşunatul oilor din sudul Transilvaniei între Carpați și Dunăre și mai ales în lunca marelui fluviu, bogată în pășuni hibernale. Iar în perioadele de liniște, fie chiar și relativă, negustorii ardeleni se încumetau să colinde teritoriile românești de la sud și est de Carpați, tot mai mult și cu tot mai multe negoațe.

Moneda Țării Românești circula frecvent și în cantități mari în Transilvania, și aceasta o dovadă a strînselor legături economice dintre cele două țări.

Numeroasele privilegii și scutiri de vamă acordate de domnii Țării Românești, Dan al II-lea și Radu Prasnaglava negustorilor ardeleni, cu deosebire brașovenilor și bîrsanilor, sînt întregite prin adevărate tratate de pace și bună vecinătate între domnii munteni și regele Ungariei sau brașoveni. Iar regele Ungariei și voievodul Transilvaniei, la rîndul lor, răspund prin privilegii asemănătoare, acordate negustorilor munteni și moldoveni pentru mărfurile vîndute în Transilvania. Dan al II-lea încheie un tratat de alianță cu Sigismund de Luxemburg pentru apărarea celor două țări împotriva primejdiei turcești. Tratatul își validează însemnătatea practică, concretă în sprijinul acordat de transilvăneni viteazului domn al Țării Românești în a doua jumătate a deceniului al treilea al secolului al XV-lea. Cu atît mai mult, cu cît oștile de ieniceri și spahii își fac apariția și în Transilvania, mai întîi la 1427 în Țara Bîrsei. Iar Radu Prasnaglava încheie un adevărat tratat de pace și bună vecinătate cu brașovenii și bîrsanii[11].

Relații intense, economice și politice, se desfășoară între cele trei țări românești în deceniile patru și cinci ale secolului al XV-lea, ca urmare a intereselor comune ale țărilor române. În Țara Românească în prima perioadă cei doi domni ce-și disputau tronul, Alexandru Aldea și Vlad Dracul, se întrec în strădaniile lor de a cîștiga prietenia transilvănenilor. Pe lîngă numeroasele privilegii acordate negustorilor ardeleni, solii cu scopuri politice sînt trimise tot mai des în Transilvania. Rostul acestora era mai ales de a obține sprijinul Transilvaniei în lupta pentru tron și în confruntările cu oastea turcească ce se anunța tot mai primejdioasă.

Moldova se aliniază și ea acestei politic, mai ales în timpul domniilor fraților Iliaș și Ștefan, fiii lui Alexandru cel Bun. Fiecare dintre ei era interesat în relații de bună vecinătate cu Transilvania, pentru schimburi comerciale, necesare și uneia și alteia dintre părți. Privilegii vechi, acordate încă de Alexandru cel Bun, sînt reînnoite și altele noi, mai cuprinzătoare, sînt acordate de Iliaș mai întîi și apoi

[10] *DRH, D.* p. 189—191, 193—197, 304—306, 313, 314, 321, 342 etc.
[11] *Ibidem*, p. 217—250.

Scanned with OKEN Scanner

de Ştefan negustorilor ardeleni: pentru libera umblare, „în bunăvoie", cu mărufri mărunte şi mai mari prin Moldova, în anumite condiţii[12].

Un capitol nou în relaţiile dintre Transilvania şi Ţara Românească este inaugurat de domnia lui Vlad Dracul. Obţinînd tronul cu ajutorul împăratului Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei, şi cu ajutorul transilvănenilor, împotriva voinţei Porţii otomane, Vlad Dracul era interesat în consolidarea raporturilor de bună vecinătate şi întrajutorare cu Transilvania. O înţelegere cu braşovenii încheie boierii lui Vlad Dracul în 1436, pe care domnul o găseşte „pe plac", legîndu-se să o păzească neclintită „într-o frăţie şi o prietenie de neuitat". Şi tot în acel an 1436 oficialitatea politică a Transilvaniei studiază posibilităţile ajutorului armat de care avea nevoie domnul Ţării Româneşti, îndemnîndu-i pe ardeleni să se ridice cu ostaşi „întru ajutorul domnului Vlad, voievodul Ţării Româneşti". Chiar şi monetăria şi-o organizează Vlad Dracul în Transilvania, stîrnind o rivalitate între sighişoreni şi braşoveni cu privire la locul de funcţionare. Transilvănenii, la rîndul lor, aveau tot interesul să cultive bunele relaţii cu domnul Ţării Româneşti, nădăjduind în ajutorul acestuia în apărarea ţării împotriva expediţiilor şi jefuirilor turceşti. Se cuvenea însă, şi era chiar în interesul Transilvaniei, ca în acelaşi timp şi negustorii munteni să se bucure de toate înlesnirile în activitatea lor în Transilvania. De aceea intervine însuşi regele Albert, care scria ardelenilor să primească cu „cinstirea şi închinăciunea cuvenită" pe „vestitul principe, domnul Vladislav, voievodul Ţării Româneşti" care va veni în Transilvania, „spre folosul ţării şi priinţa întregii creştinităţi". În aceste împrejurări, se cuvenea să fie mai extinse şi legăturile politice şi spirituale între cele trei ţări. Stăpînirea lui Vlad Dracul asupra ţării Făgăraşului, concretizată în danii de moşii şi alte privilegii credincioşilor săi, a contribuit la realizarea acestor legături.

Raporturile de colaborare şi întrajutoare, vechi de veacuri, înregistrează o fază nouă, ascendentă, în timpul voievodatului lui Iancu de Hunedoara, sub impulsul acestuia, datorită autorităţii sale. Vreme de un deceniu şi jumătate (1441—1456) relaţiile dintre cele trei ţări româneşti sînt îndrumate şi dominate de marea personalitate, care a fost voievodul Transilvaniei şi guvernatorul Ungariei de origine română, Iancu de Hunedoara. Mai vechi privilegii pentru negustorii din Transilvania în Ţara Românească şi Moldova sînt reînnoite în acest răstimp de voievodul ardelean şi de domnii munteni şi moldoveni. Alte privilegii acordă voievodul Transilvaniei mănăstirilor Vodiţa şi Tismana şi se îngrijeşte ca trimişii domnilor români să se bucure de cinstea cuvenită în Transilvania. Domnii Moldovei şi Ţării Româneşti, la rîndul lor, cer şi obţin arme, armament şi alte ajutoare necesare apărării ţărilor lor.

Iancu de Hunedoara sprijină, de asemenea, înscăunarea lui Vlad Ţepeş pe tronul Ţării Româneşti pentru a putea organiza mai bine rezistenţa antiotomană, dar şi pentru apărarea Transilvaniei împotriva ameninţărilor turceşti. Iar temerarul domn, care a fost Vlad Ţepeş, sublinia nevoia bunei vecinităţi şi a alianţei între Ţara Românească şi Trasilvania. În acest sens scrie braşovenilor să ia „bine aminte" şi să păstreze „cu tărie" cele convenite, „frăţia şi pacea bună". Domnul mun-

[12] *Ibidem*, p. 342.

tean se lega să se ostenească și pentru interesele transilvănenilor, așa cum o face pentru ale Țării Românești, făgăduind a nu se despărți „niciodată de ei", jurînd să le fie „frate și prieten credincios"[13].

Privilegiile comerciale din această perioadă oferă posibilitatea reconstituirii, cu destulă exactitate, a tabloului mărfurilor ce se schimbau între cele trei țări românești. Din Transilvania se duceau în Țara Românească și Moldova postav (străin și indigen), pînză de in și de cînepă, arme de tot felul (săbii, arcuri, săgeți, scuturi, puști, tunuri), cuțite, blănuri, cojoace, funii, încălțăminte, care, căruțe, unelte agricole, clopote, bijuterii și alte podoabe, minereuri neprelucrate. Din Moldova și Țara Românească se treceau în Transilvania cantități mari de pește, ceară, boi, vaci, cai, porci, oi, brînză, piei, lînă. Negustorii munteni și moldoveni frecventau tot mai des și tot mai multe orașe și tîrguri ardelene: Brașov, Sibiu, Cluj, Bistrița, Sighișoara, ajungînd pînă la Oradea. Uneori legăturile erau atît de strînse, încît negustorii circulau dintr-o țară în alta fără nici o opreliște, „ca și cum ați umbla prin țara voastră", cum scrie Vlad Țepeș negustorilor brașoveni[14].

Registrele de vamă ale orașelor Brașov, Sibiu și Bistrița din a doua jumătate a sec. al XV-lea și prima jumătate a sec. al XVI-lea permit cunoașterea volumului schimburilor de produse dintre țările române. Aceste ajungea la circa 150 000—200 000 florini anual.

Chiar și numărul participanților la negoțul dintre cele trei țări românești — 570 în 1503, peste 1 200 la mijlocul sec. al XVI-lea — și al localităților — 62 la începutul sec. al XVI-lea, 152—176 pe la mijlocul lui — demonstrează intensitatea relațiilor economice, gradul de dezvoltare a comunității economice dintre țările române[15].

Asemenea legături neîntrerupte au impus formarea, în evul mediu și cu deosebire în a doua jumătate a sec. al XV-lea și în secolul următor, a unei comunități economice trainice. O scrisoare adresată brașovenilor de marele vornic muntean Stănilă exprimă foarte plastic intensitatea legăturilor economice și de interdependență dintre țările române pe la mijlocul sec. al XVI-lea: „Voi știți bine că voi fără noi nu puteți fi, și țara voastră, Țara Bîrsei, fără țara noastră nu poate fi"[16].

În acest timp se impusese, dealtfel, Brașovul nu numai ca centru cultural comun pentru cele trei țări românești, ci deopotrivă și ca centru economic. Buni cunoscători ai realităților, ca de pildă sibianul Georg Reichersdorffer la 1550, Giovan Andrea Gromo peste cinci ani, Giovanni Mangini peste patru decenii apreciază orașul de sub Tîmpa ca un adevărat „emporiu" al părților învecinate, loc de desfacere comun, unde se adună negustori români, sași, secui, armeni, greci și de alte neamuri, din Transilvania, Țara Românească și Moldova[17].

*

[13] *Ibidem*, p. 458—460.
[14] *Ibidem*, p. 456—460.
[15] R. Manolescu, *Unitatea economică a țărilor române în evul mediu (secolele XIV—XVI)*, în *Unitate și continuitate*, p. 136—152.
[16] I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească în secolele XV—XVI*, București, 1900, p. 234; Gr. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1340—1603*, București, 1931, p. 445—446.
[17] Șt. Pascu, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a III-a, București, Edit. Academiei, 1965, p. 124.

Unitatea etnică, lingvistică și culturală, legăturile permanente de tot felul dintre oamenii pămîntului, locuitori în diferite părți ale teritoriului țării, unitatea în diversitate a acestui teritoriu, au generat o *conștiință de neam* activă, întemeiată pe o conștiință a originii comune, a limbii și culturii comune, a facturii psihice sau profilului spiritual comun.

Originea daco-romană a limbii și a poporului român a intrat în conștiința românilor: mase populare, cărturari și oameni politici deopotrivă încă de la încheierea procesului de etnogeneză și de formare a limbii (secolele VII—VIII), conturîndu-se tot mai clar cu trecerea vremii. Înainte de a o cunoaște umaniștii italieni, germani, polonezi o știa poporul român și de la el au învățat-o și cărturarii străini, și nu invers, cum au afirmat cercetătorii mai vechi și mai noi, pînă aproape de zilele noastre[18]. Unele cercetări mai vechi, dar mai ales cele din ultima vreme, au demonstrat adevărul în legătura cu prioritatea în ce privește conștiința originii limbii și poporului român și cu sensul împrumuturilor[19].

Din tradiția vie în conștiința poporului român de la Dunărea Inferioară a preluat Ioan Kinnamos, istoricul bizantin din secolul al XII-lea, știrea cu privire la descendența românilor din coloniștii aduși din Italia, subliniind că *se spune* acest lucru[20], că era în circulație în conștința oamenilor, în primul rînd, firește, în conștiința românilor.

La aceeași sursă se referea și papa Inocențiu al III-lea în corespondența sa cu Ioniță (Kalojan), țarul „bulgarilor și vlahilor" din anii 1200—1202. Vorbind despre descendența romană a țarului și a poporului peste care domnea, papa raportează cunoștințele la *ceea ce se spunea* (în popor) cu privire la descendența sa romană[21].

Și tot din aceeași sursă culegea, peste două sute de ani, arhiepiscopul Ioan de Sultanieh știrea pe care ne-a transmis-o în micul său tratat de geografie cu titlul: *Libellus de Notitia Orbis* (1404), afirmînd că după *cum se spune*, românii se trag din romani și *ei înșiși afirmă* cu mîndrie că sînt romani, deoarece vorbesc aproape ca romanii[22].

---

[18] Amintim dintre studiile mai vechi: Al. Marcu, *Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV*, în „Ephemeris Dacoromana", I, 1923, p. 338—343, 357—373; N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, I, ed. II, București, 1928, p. 92; A. Sacerdoțeanu, *Considerații asupra istoriei românilor în evul mediu*, București, 1936, p. 2. Iar dintre cele mai noi: P. P. Panaitescu, *Problema unificării politice a țărilor române în epoca feudală*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, p. 79—80; T. Vianu, *Die Rezeption der Antike in der rumänischen Literatur*, în *Renaissance und Humanismus in Mittel- und Ost-Europa*, I, Berlin, 1962, p. 330.

[19] N. Iorga, *Dovezi despre conștiința originei românilor*, în Analele Academiei Române (A.A.R.), Memoriile Secției istorice, s. III, t. XVII, 1935—1936, p. 260—265; *Istoria României*, I, București, 1960, p. 780; E. Stănescu, *Premisele medievale ale conștiinței naționale românești*, în „Studii", XVII, 1964, nr. 5, p. 967—1 000; Ș. Papacostea, *Les Roumains et la conscience de leur romanité au moyen âge*, în „Revue roumaine d'histoire", IV, 1965, nr. 1, p. 15—24; Șt. Pascu, *Formarea națiunii române*, București, Edit. didactică, 1967, p. 19—21, 21—29; A. Armbruster, *La Romanité des Roumains. Histoire d'une idée*, București, Edit. Academiei, 1977.

[20] Cf. G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici*, II, *Autorii greci și bizantini*, București, 1943, p. 269.

[21] *„Populus terrae tuae qui de sanguine Romanorum se asserit descendisse"*, cf. Hurmuzaki — Densușianu, *Documente*, I, 1, București, 1887, p. 4.

[22] *„Ipsi ideo jactant se esse Romanos et patet in linguam quia ipsi locuntur quasi Romani"*, cf. Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 18.

Scanned with OKEN Scanner

Înaintînd în timp, conștiința românilor despre originea lor și a limbii se cristalizează tot mai bine, se conturează tot mai limpede. Este explicația (la care se cuvine să se adauge și înmulțirea știrilor despre români) sporirii mărturilor cu privire la existența activă a acelei conștiințe pe care umaniștii secolului al XV-lea o surprind și o înscriu între celelalte observații însemnate despre lumea contemporană lor. Doi umaniști italieni, Poggio Bracciolini și Flavio Biondo, la doi ani numai distanță unul de altul, dar fără să-și fi împrumutat unul altuia impresiile, o subliniază cu tărie. Cel dintîi (1451) cunoștea de asemenea *din spusele* ce circulau că românii sînt rămășițele coloniștilor aduși de Traian[23]. Cel de-al doilea (1453) cunoștea *din propriile lor afirmații* originea romană a românilor și din limba cu care se mîndresc ca și cu o podoabă pe care o mărturisesc a fi romană[24].

În același timp Laonikos și Demetrios Chalcokondiles cunoșteau originea latină a limbii române și înrudirea obiceiurilor românești cu cele romane[25].

Peste două decenii, conștiința poporului român despre originea sa apare mai deslușită și mai nuanțată, mai sigură. Știrea a fost consemnată de Nicola Machinensis, episcop de Modrusio, relatarea căruia are temeiuri mai solide: mărturia umanistului Ioan Vitéz, episcop de Oradea, care o cunoștea din graiul locuitorilor români din acele părți și mai ales mărturia lui Vlad Țepeș și a anturajului acestuia cu care autorul s-a întreținut la Buda, în 1463. Ceea ce auzise și înțelesese a fost consemnat de Nicola de Modrusio în lucrarea sa *De bellis Gothorum* (1473) afirmînd că românii înșiși invocă drept argument de căpetenie a originii lor romane faptul că, deși toți *folosesc* limba misilor care este ilirică (limba slavonă), limba autohtonă *pe care o vorbesc* în chip obișnuit din copilărie este latina[26]. Relatarea eruditului prelat merită o îndoită subliniere prin precizările de semnificație deosebită: afirmarea directă a conștiinței poporului român cu privire la originea sa și deosebirea conștientă între limba slavonă folosită în scris, în cancelarie și biserică, și limba română, autohtonă, vorbită din copilărie.

Nicola Machinensis a fost unul din cei ce i-au oferit lui Enea Silvio Piccolomini știrile cu privire la originea romană și la continuitatea românilor[27].

O știre mult asemănătoare, fără a fi fost influențată de cele scrise de Nicola de Modrusio, avîndu-și însă același izvor, realitatea intrată în conștiința poporului român, de data aceasta a ramurii sale moldovene, o împărtășea episcopul polonez Ioan Laski conciliului de la Lateran

---

[23] *„Colonia est ab Traiano ut aiunt derelicta"*, cf. Al. Marcu, *op. cit.*, p. 359—360.

[24] *„Ripenses Daci sive Valachi originem, quam ad decus prae se ferunt praedicantque Romanam, loquela ostendunt"*, *ibidem*, p. 362.

[25] R. Sabbadini, *Quando fu riconosciuta la latinita del romeno?*, în „Atenae", Roma, XVIII, 1915, nr. 195—196, p. 83—84; B. Daicoviciu, *Mărturii apusene despre latinitatea și continuitatea românilor*, în „Acta Musei Napocensis", V, 1968, p. 204.

[26] „Valachi originis suae illud praecipuum prae se ferunt argumentum, quo quamvis Mysorum lingua, quae Illyrica est, omnes utantur, vernaculo tamen sermona hoc est latino haud prorsus obsoleto ab incunabulls loqunntur", cf. Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 21. Aceleași idei se întîlnesc și la Petrus Ransanus *(Epitome rerum Hungaricarum)*: „Valacchi igitur se italorum esse posteros affirmant", cf. P. Iroaie, *I romeni nell'opera din Ransano*, în „Il Vetro", XXII, 1969, p. 184.

[27] E. S. Piccolomini, *Cosmographia*, foll. VII—VIII; cf. B. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 205—206.

(1514): moldovenii au grai comun cu cel rutean (slavon) și italian de de rînd[28]. Este vorba, ca și în Țara Românească, pe de o parte de limba oficială, slavonă, iar pe de alta de cea vorbită de toți, româna. Asemănarea continuă și atunci cînd umanistul polonez își argumentează aserțiunea: izvorul de informații sînt românii înșiși care afirmau că sînt ostași romani de odinioară, și de aceea cea mai mare parte vorbesc limba italiană, dar ritul le este rutean[29].

Se înșiruie de-abia acum, după atîtea altele ce au precedat-o, știrea lui Francesco Della Valle (1532), socotită multă vreme cea mai veche mărturie cu privire la conștiința romanității românilor. Dacă e departe de a fi cea mai veche sau singura, rămîne totuși o atestare importantă prin limpezimea exprimării și mai ales prin izvorul ei direct, pe care Della Valle l-a cunoscut fie la mănăstirea Dealu, fie la Tîrgoviște, stînd de vorbă cu călugări sau chiar cu oameni de rînd. Deosebirea mică dintre limba română și cea italiană, precum și numele *pe care și-l dau românii de romani*, sînt demonstrate prin *propria lor afirmație* că sînt veniți în acea țară din vechime de la Roma, iar după învingerea și cucerirea țării, împăratul Traian o împărți soldaților săi și o transformă în colonie romană[30].

Conștiința romanității românilor devenise acum un bun comun. O cunosc străinii, o cunosc localnicii, o proclamă toți ca pe un adevăr axiomatic, cu diferite prilejuri, în diferite cercuri, cu diferite scopuri.

Un bun cunscător al românilor, în mijlocul cărora a trăit și și-a desfășurat activitatea — în Transilvania și Moldova — umanistul, geograful și diplomatul sibian Georg Reichersdorffer, la conștiința poporului român apelează atunci cînd afirmă că românii sînt de neam italian și se trag *(după cum spun ei) din romanii* cei vechi, coloniști aduși în Dacia de împăratul Traian, după cum arată istoria[31].

Nu lipsește nici conștiința originii dacice a românilor în acest timp. Dintre mărturiile păstrate în acest sens merită subliniată aceea a unui alt umanist și diplomat, bun cunoscător al realităților, Anton Verancsics (Verancius, Verantius), care știa despre *vechii daci cuceriți de romani*, urmașii cărora erau românii; argumentele sînt căutate în originea și limba română care este latina îmbogățită cu cuvinte italiene, precum și în conștiința romanității românilor[32].

---

[28] „Idioma habent commune cum rutheno et italico vulgari", cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 260—265.

[29] „Nam dicunt se esse Romanorum quondam milites... Unde est, quod iure pro magna parte ideoma habent italicum, sed ritum ruthenicum", *ibidem*.

[30] „*La lingua loro è poco diversa dalla nostra italiana, si dimandano in lingua loro Romeni, perché dicono esser venuti anticamente da Roma ad habitar in quel paese... Havendo Trajano imperatore debellato et aquistato quel paese, lo divise a suoi soldati et lo fece come Colonia de Romani*", cf. Cl. Isopescu, *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana del Cinquecento*, în AAR, „Bulletin de la Section historique", XVI, 1929, p. 15.

[31] „Valachi, Italicum genus a veteribus (ut aiunt) Romanis derivatum, praeter quod historiis traditur, in Coloniam Dacicam a Traiano imperatore deductos esse", cf. Reichersdorffer, *Chorografia Moldaviae*, în Al. Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice pentru România*, III, București, 1864, p. 136.

[32] „Davi vero, postea Daci, hodie Transsylvani et Transalpini nuncupatur... Ii Daci hodiernum diem latissimo... incolunt, Vlahique et Vlazy nominantur... Verum, uti id dubii certioribus argumentis liqueat, et Valachos a Romanis originem ducere, declaretur, duo referam, caeterum penes lectores, et qui plures linguas cognoverunt, erit judicium. Praeteritis igitur infinitis vocabulis, quae Valacchi cum lingua latina et Italorum vernacula eadem ac certe inteligibilia habent; interrogantes, quempiam, an sciret Valacchice: scisne, inquiunt Romane? et an Va-

Scanned with OKEN Scanner

Cu două decenii mai tîrziu, între 1562—1565, în trei mărturii fără legătură între ele, sînt exprimate fără echivoc aceleași adevăruri. Mai întîi din partea aventurierului cu gînduri de reînviere a unor împărății apuse, Despot Vodă. Ajuns domn al Moldovei și plănuind „o cruciadă" antiotomană, „despotul" exalta virtuțile moldovenilor, valoarea și vitejia oamenilor, a poporului de rînd, coborîtori din vitejii romani, care au făcut să tremure lumea, ei înșiși făcîndu-se cunoscuți întregii lumi ca adevărați romani și urmași ai acelora[33].

Un italian ce trăise mai multă vreme în Transilvania în calitate de comandant al oastei principelui și care, în această calitate, a vizitat în lung și în lat principatul transilvan, observînd locuri și oameni, Giovan Andrea Gromo știa din *propria lor mărturisire* că românii sînt urmașii coloniștilor romani aduși de Tiberiu (sic) împotriva regelui Decebal, apoi lăsați de Adrian pentru paza acelei țări, ceea ce explică limba asemănătoare cu romana veche[34].

Aproape cu aceleași expresii a reușit să exprime umanistul român Nicolaus Olahus conștiința originii romane a poporului său și a limbii acestuia, cînd afirma că românii, cei din Țara Românească, din Moldova și din Transilvania, se socotesc a fi o colonie a romanilor, dovada fiind găsită mai ales în cuvintele comune din limba română cu cele din limba latină[35]. Mai mult poate decît alții, îndoita filiație de idei, de origine savantă și de origine populară, este exprimată cu claritate de umanistul român.

Aceeași filiație se poate constata la francezul Pierre Lescalopier, care, călătorind pe meleagurile noastre pe la 1574, a constatat existența conștiinței originii latine la români, care-și zic adevărați urmași ai romanilor și se numesc ei înșiși romani (români).

Existența unei asemenea conștiințe populare colective explică atașamentul puternic al românilor pentru limba lor. Atît de puternic încît a stîrnit pînă și uimirea străinilor. Dintre aceștia, Antonio Bonfini este cuprins de mirare cum și-au păstrat românii limba latină în mijlocul atîtor invazii barbare, explicația găsind-o în faptul că românii pare că s-au luptat mai mult pentru păstrarea limbii decît pentru viață[36].

Din toate dovezile înfățișate și din altele asemănătoare acestora, rezultă în chip limpede concluzia certă că înaintea învățaților străini

---

lacchus esset; num Romanus sit?", Antonius Werancius Sibenicensis Dalmata *De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae*, în Verancsics Antal, *Összes munkái*, ed. L. Szalay, Pesta, 1857, p. 125—135.

[33] „Con voi valenti homeni et gente bellicosa discesi dali valorosi Romani, quali hano fatto tremer il mondo... Et à questo se faremo cognoscer à tutto il mondo li veri Romani et discesi da quaeli", cf. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, II, București, 1880, p. 416.

[34] „Fanno professione d'essere discesi da Colonia Romana, quindi prima condotta da Tiberio (sic) contro Decebalo Re, poi per la guardia di quel paese da Adriano ivi lasciata, cosi ancora usano lingua assomigliante alla antica Romana, cf. Giovan Andrea Gromo, *Compendio di tutto il regno posseduto dal re Giovanni Transilvano ed di tutte le cose notabili d'esso regno*, publicat de A. Decei, în „Apulum", II, 1943—1945, p. 166 (evenimentele sînt corect înfățișate, dar Gromo confundă pe împăratul Traian cu Tiberiu).

[35] „Valachi Romanorum coloniae esse traduntur. Eius rei argumentum est, quod multa habeant communia cum idiomate Romano...", Nicolaus Olahus, *Hungaria*, Viena, 1763, p. 59, 60, 62.

[36] „Ita reluctantur Valachi, ut non tantum pro vitae, quantum pro linguae incolumitate certasse videantur", cf. A. Bonfinius, *Rerum Hungaricarum Decades*, Basel, 1568, III, lib. 9, p. 542.

Scanned with OKEN Scanner

Umanistul Nicolaus Olahus.

şi români, originea sa romană şi a limbii sale a fost prezentă în conştiinţa poporului român, că prioritatea este fără îndoială în favoarea conştiinţei colective faţă de cunoştinţele cărturăreşti, că acestea din urmă sînt tributare conştiinţei populare şi nu invers, cum s-a crezut şi s-a susţinut. Conştiinţa populară, cunoscută mijlocit prin scrierile evului mediu, a obţinut, apoi, prin intermediul acestora, o largă circulaţie în toată Europa, pentru a fi receptată de cronicarii români ai veacului al XVI-lea şi al XVII-lea simultan din două surse: din cea populară ce se păstra tot mai vie şi din cea cărturărească pe care aceştia o cunoscură la şcolile umaniste unde-şi făcură studiile.

Se constată, din nenumărate mărturii, evidenţa sentimentului de apartenenţă la acea comunitate umană numită neam şi popor, generat de nenumăraţi factori: etnodemografic, lingvistic şi cultural, teritorial şi economic, politic şi spiritual. Toţi aceştia împreună au dat naştere unui sentiment conştient de solidaritate, care este conştiinţa de neam şi care a fost o realitate vie, chiar dacă manifestarea ei nu e consemnată în izvoare decît uneori. Faptul nu trebuie să nască nedumeriri cu privire la această realitate, deoarece este lucru ştiut că viaţa maselor populare, materială şi cu atît mai puţin cea spirituală, nu se consemnează în înscrisuri decît atunci cînd se întîmplă vreo schimbare, ceva deosebit ce depăşeşte cotidianul, mersul ei obişnuit. Altfel, viaţa se desfăşoară zi de zi, cu obiceiurile şi datinele mai vechi, moştenite de la înaintaşi şi transmise urmaşilor, cu ocupaţiile şi preocupările zilnice, cu aspiraţiile de mai bine ale mulţimilor.

Scanned with OKEN Scanner

Această viață în aparență molcomă cunoaște însă trăiri intense, cu caracter de permanență. Între acestea este și conștiința de neam, mai puțin definită la început, tot mai limpede conturată în momentele politice, sociale sau culturale de mai mare semnificație, pentru a se transforma treptat, treptat, pe măsura dezvoltării și maturizării factorilor de unitate, în conștiința națională.

Conștiința de neam a fost înțeleasă și exprimată de poporul român în felurite chipuri. Mai întîi în însuși numele cu care se numea pe sine: *român, rumân, românesc, rumânesc, limba românească — limba rumânească* etc. Cuvîntul în acest caz, ca și în multe altele, nu e ceva abstract, ci cuprinde o realitate istorică obiectivă, exprimată în comunitatea etnolingvistică, politică și culturală, economică și teritorială, psihică și spirituală. Chiar și atunci cînd se ascunde sub numele *romanus — romani* sensul este acela de *român*. Îndoiala e îndepărtată de asocierea celor două nume, acela cu care se numeau românii pe sine și acela cu care erau numiți de străini. Este concludentă, pentru asemenea asociere, scrisoarea papei Clemente al VI-lea din 1345, în care se vorbește de românii din Transilvania, Țara Românească și Sirmiu pe care-i numește *Olachi-Romani*[37]. În legenda eroilor eponimi Roman și Vlahata din *Letopisețul moldo-rus*, scris pe la începutul sec. al XVI-lea, se ascund în mod evident cele două nume ale poporului român: *Romani-Vlahi*, la fel ca și în scrisoarea papei Clemente[38].

Se cuvine amintit un alt fapt semnificativ din ultimul pătrar al sec. al XVI-lea. Diaconul Coresi identifică și el, asemenea papei Clemente, numele romanilor cu al românilor, atunci cînd, în *Apostolul* din 1563, traduce pe „rîmleani" din slavonă și pe „ρωμαίοιζ οδσιν" din greacă cu români[39].

Ceea ce sporește și mai mult însemnătatea fenomenului este faptul că explicația nu mai este apanajul exclusiv al cărturarilor și învățaților. Intrase în conștiința poporului român legătura nemijlocită dintre numele și originea sa și, în același timp, între adevăratul său nume care-i indică descendența și numele pe care i-l dădeau străinii.

Din aceleași surse populare l-au cunoscut și străinii, prin mijlocirea unor trimiși spre informare, sau nemijlocit, prin propria observație. În cazul dintîi se înscrie informația pomenită a papei Clemente din 1345, în cel de-al doilea aceea a cancelarului polon Ioan Zamoyski. Într-o cuvîntare rostită în 1595, pe cînd se găsea pe teritoriul Moldovei, Zamoyski cerea moldovenilor să nu aleagă domn dintre Romani, ci dintre boierii Valachiei (Moldovei) din familia Movileștilor[40].

Nu poate fi nici o îndoială cu privire la izvorul de informație a altor manifestări scrise în care se întîlnește termenul de român—românesc la sfîrșitul sec. al XVI-lea. O scrisoare din 1593—1597, adresată bistrițenilor, este iscălită de birăul cel *românesc* și cu cel armenesc din

---

[37] E. Hurmuzaki — N. Densușianu, *Documente*, I, 1, p. 697—698.

[38] *Cronicile slavo-române din secolele XV—XVI*, publicate de I. Bogdan, ed. rev. și compl. de P. P. Panaitescu, București, Edit. Academiei, 1959, p. 54—58.

[39] G. Giuglea, *Coresi face cea dintîi apropiere între romani și „români"*, în „Biserica ortodoxă română", 1935, nr. 5—6, p. 226—228.

[40] „Nec aliquem Romanorum, sed gentis Valachiae nobilem virum probum, qui est sanguis de sanguine... illustrem et magnificum d. Hieremiam Mozilam.", cf. E. Hurmuzaki —N. Iorga, *Documente*, XII, p. 99.

Scanned with OKEN Scanner

Suceava[41], iar în alta, către aceiaşi bistriţeni, din 1600, se vorbeşte de *cartea românilor*[42].

O cercetare cu caracter statistic a ajuns la concluzia că termenul de *român — românesc* cu sens etnic şi lingvistic general se întîlneşte de 17 ori în cele 11 tipărituri româneşti dintre 1559—1588[43]. Adăugate celelalte menţiuni cuprinse în izvoarele documentare, rezultă o frecvenţă apreciabilă a noţiunii cu caracter etnic şi lingvistic: *român — rumân, românesc — rumânesc, românească — rumânească.*

Conştiinţa populară s-a transmis şi s-a transformat în conştiinţa cărturărească. Transmiţind aceste noţiuni, cărturărimea urmărea în acelaşi timp şi răspîndirea scrisului în limba română, şi, ca urmare, promovarea limbii române ca limbă de cultură. O afirmă limpede Coresi în Predoslovia *Psaltirii*, din 1570, cînd spune că „întru bisearică mai vîrtos cinci cuvinte cu înţelesul meu să grăiesc ca şi alalţi să înveţe, decît întunearec de cuvinte neînţelease într-alte limbi"[44]. Se cuprinde ideea, de asemenea, în Predoslavia *Paliei* de la Orăştie din 1582, unde, după motivarea cu privire la lipsa cărţilor in limba română — „numai noi românii pre limba noastră nu avem" — se oferă Cartea românilor: „Şi o dăruim vouă fraţilor români şi citiţi şi nu judecaţi necitind nainte, că veţi cu adevăr afla mare vistiiariu sufletesc"[45].

Asemenea manifestări erau, în acelaşi timp, începuturile pe aceleaşi baze şi ca urmare a aceloraşi activităţi cărturăreşti, a limbii române literare. Era un proces legic, rezultat din asocierea graiurilor populare vorbite în nordul Ţării Româneşti şi în sudul Transilvaniei.

Formarea limbii române literare — ca a tuturor celorlalte limbi literare — este rezultatul unui proces mai lung, al cărui început poate fi socotit odată cu cele dintîi texte de limbă română, cu circulaţie pe amîndouă versantele Carpaţilor. Traducerile realizate în Maramureş la pragul de trecere de la secolul al XV-lea la cel următor au circulat, au fost citite şi au contribuit, astfel, la întărirea unităţii lingvistice. *Catehismul* de la Sibiu din 1544, cea dintîi carte tipărită în limba română, şi *Evangheliarul* slavo-român din aceeaşi vreme, cea dintîi tipăritură în limba română păstrată, amîndouă opera lui Filip Moldoveanul, la rîndul lor, s-au răspîndit şi la sud de Carpaţi. Rolul *Catehismului* şi *Evangheliarului* în dezvoltarea limbii a fost mai însemnat în comparaţie cu al manuscriselor, deoarece fiind cărţi tipărite, răspîndirea lor a fost mai mare. De aceea *Catehismul* din 1544 şi *Evangheliarul* din 1546 au constituit temeiul celei dintîi tipărituri coresiene în limba română, *Catehismul* din 1559 sau *Întrebarea creştinească.*

Tipăriturile coresiene, la rîndul lor, mai ales cele de la Braşov în limba română, mai mult decît cele dinaintea lor, au jucat un rol însemnat în făurirea limbii literare române, împlinind în acelaşi timp nevoile spirituale ale tuturor românilor. Timp de 26 de ani (1556—1582) Coresi a tipărit 35 de cărţi: în limba slavonă (23), în limba română (9) şi în slavo-română (3) pentru nevoile bisericii ortodoxe româneşti, atît din Transilvania, cît şi din Ţara Românească şi Moldova. La realizarea aces-

---

[41] Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e siècle et du début du XVII-e siècle tirées des Archives de Bistriţa*, Bucureşti, 1926, p. 50.

[42] E. Hurmuzaki — N. Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 754.

[43] E. Stănescu, *op. cit.*, p. 977.

[44] I. Bianu — N. Hodoş, *Bibliografia românească veche*, I, *1508—1716*, p. 56.

[45] *Palia de la Orăştie 1581—1582*, ed. îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti, Edit. Academiei, 1968, p. 10—11.

Scanned with OKEN Scanner

tor tipărituri au ostenit meşteri ardeleni şi munteni. Unele din ele sînt închinate ierarhilor şi domnilor Ţării Româneşti, aprobate de aceştia şi de cei din Moldova şi cumpărate de ei în mai multe exemplare pentru „oameni săraci" din aceste ţări (orăşeni şi ţărani ce nu ştiau slavona)[46].

Odată cu răspîndirea cărţilor coresiene şi a altora ce le-au urmat, în cele mai depărtate sate s-a răspîndit şi limba română în care erau scrise aceste cărţi, limba literară începătoare. Cu atît mai mult, cu cît la traducerea acestor cărţi s-au folosit texte mai vechi, maramureşene, apoi din sudul Transilvaniei, din Ţara Românească şi din Moldova. Coresi şi colaboratorii săi le-au îndreptat greşelile, le-au uniformizat limba, au pus, astfel, bazele limbii române literare.

Răspîndirea cărţilor manuscrise şi tipărite în toate teritoriile locuite de romani a fost înlesnită şi de faptul că mulţi vlădici care au păstorit în Transilvania în sec. al XVI-lea erau din Moldova şi din Ţara Românească, după cum numeroşi clerici şi laici ardeleni şi-au desfăşurat activitatea în ţările române de la sud şi est de Carpaţi. Bisericile şi mănăstirile înfiinţate de moldoveni şi munteni în Transilvania, la rîndul lor, au constituit focare de răspîndire a culturii şi a conştiinţei unităţii spirituale a românilor.

Asemenea legături au contribuit, în acelaşi timp, la întărirea credinţei ortodoxe, alt factor însemnat al profilului spiritual al poporului român, într-o vreme cînd se făceau eforturi, folosindu-se tot felul de mijloace silnice, pentru catolicizarea românilor mai întîi, pentru convertirea la confesiunile reformate şi protestante după aceea. Credinţa ortodoxă se confunda cu neamul, după cum se afirmă în actul din 1574, în care se spune că religia „grecească" (ortodoxă) este „religia română"[47]. De aceea apărarea religiei însemna în acelaşi timp şi apărarea neamului. Acest fenomen a fost atît de puternic încît a stîrnit mirarea şi, totodată, admiraţia unor străini. Antonio Possevino, unul din întemeietorii universităţii iezuite din Cluj, bun cunoscător al oamenilor şi al psihologiei acestora, sublinia tenacitatea românilor în apărarea religiei ortodoxe[48]. Şi de asemenea Ciril Lukaris, patriarhul Constantinopolului, din prima jumătate a sec. al XVII-lea, care afirma „legătura de sînge şi de simţire puternică la românii din Transilvania, Ţara Românească şi Moldova"[49].

Aceleaşi erau datinile şi obiceiurile, cu deosebiri neesenţiale, la botez şi la nuntă, la priveghi şi la înmormîntare, la arat şi semănat, la secerat şi la cules, la hotărnicirea moşiilor şi la judecarea pricinilor dintre oameni. Acelaşi vechi obicei al pămîntului sau drept vechi românesc *(jus valachicum, zakon vlaskoi)*, cu juzi şi „oameni buni şi bătrîni" ce judecau neînţelegerile, sub „arborele bătrîn şi frunzos" din faţa bisericii,

---

[46] E. Hurmuzaki — N. Iorga, *Documente*, XI, p. 656. Circulaţia acestor cărţi rezultă şi din exemplarele găsite în ultima vreme: *Psaltirea slavo-română* la mănăstirea Bistriţa din Oltenia; *Evanghelia cu învăţătură* în satul Liteni din Bucovina şi o *Evanghelie românească* în Vălenii de Munte din Muntenia; *Lucrul apostolesc* la Iaşi; *Catechismul* în satul Ieud din Maramureş etc.

[47] E. Hurmuzaki — N. Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 659; *Istoria literaturii române*, I, *Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400—1780)*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1964, p. 306—320.

[48] „Et con tutto ciò è meraviglia, quanto sieno statti Valachi fin hora tenaci del loro scisma et rito greco", A. Possevino, *Transilvania, 1584*, în *Fontes Rerum Transilvanicarum*, ed. A. Veress, III, p. 64.

[49] I. Lupaş, *Documente istorice transilvane*, I, Cluj, 1940, p. 178.

Scanned with OKEN Scanner

duminica sau în alte zile cînd era nevoie. Erau atît de înrădăcinate aceste datini şi obiceiuri, încît mai uşor se putea smulge ghioaga din mîna lui Hercule decît să fie abătuţi românii de la ele, după constatarea învăţatului polihistor ardelean din sec. al XVIII-lea, Iosif Benkö[50].

Toate aceste manifestări dovedesc existenţa bine conturată a conştiinţei de neam, de „neam românesc", de „seminţie românească", care individualizează poporul român de celelalte comunităţi etnice.

Cele mai vechi semne, embrionare, ale conştiinţei de sine sînt aproape de aceeaşi vîrstă cu procesul de etnogeneză a poporului român şi de formare a limbii sale. Limpezindu-se şi conturîndu-se tot mai bine, conştiinţa de sine a românilor e exprimată mai clar şi în izvoarele scrise, interne şi externe, care-şi sporesc însemnătatea şi prin creşterea numărului lor în a doua jumătate a sec. al XV-lea şi în întreg veacul al XVI-lea.

2. Cea dintîi unire a ţărilor române sub Mihai Vodă Viteazul

Legăturile permanente şi frecvente, de toate felurile: economice, politice, sociale şi culturale între cele trei ţări româneşti de la întemeierea lor, în pofida graniţelor artificiale ce le despărţeau, au generat o dorinţă, conştientă în mintea celor mai înaintaţi dintre oamenii vremurilor acelora, virtuală în mintea şi inimile mulţimilor, dorinţa de unire într-un singur organism statal. Dorinţa s-a transformat în tendinţă, de asemenea conştient urmărită de marii domni şi voievozi şi de unii din colaboratorii lor. Timp de un veac şi jumătate această dorinţă şi tendinţă au fost prezente în acţiunile politice şi militare, în raporturile de vecinătate, în relaţiile economice şi culturale dintre ţările române.

Mai întîi se concretizează în acţiunile şi faptele lui Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei şi guvernator al Ungariei. Personalitate politică şi militară dominantă, Iancu de Hunedoara se socotea şi era socotit în acelaşi timp şi „căpitan" sau chiar voievod şi al Ţării Româneşti, iar domnul Moldovei, Bogdan al II-lea, îşi exprima, la 1450, dorinţa ca ţara sa şi ţara lui Iancu „una să fie", sub aceeaşi autoritate a lui Iancu, considerat şi părinte al domnului moldovean[51]. Peste trei ani, Alexandrel Vodă, urmaşul lui Bogdan, reînnoind legăturile cu Iancu, se socotea, pînă la moarte, ca „un adevărat fiu părintelui său, cu toţi boierii şi cu Ţara Moldovei"[52].

Vlad Ţepeş, la rîndul său, moştenitorul programului politic al lui Iancu de Hunedoara, de solidarizare a ţărilor român în lupta antiotomană, socotea Ţara Românească şi Transilvania „o singură ţară"[53].

---

[50] „Facilius foret clavam Herculi extorquere, quam Valachos cito unoque momento ab inveteratis abstrahere consuetudinibus", J. Benkö, *Transsilvania sive Magnus Transsilvaniae Principatus*, II, Viena, 1778, p. 238.

[51] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, Iaşi, 1932, p. 749—753; *DRH, D*, I, p. 410—452.

[52] M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 762—764; *DRH, D*, I, p. 432—433.

[53] I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în secolele XV şi XVI*, I *(1413—1508)*, Bucureşti, 1905, p. 315—317.

Şi mai pregnant s-a manifestat ideea de solidaritate şi de unitate a ţărilor române în vremea domniei glorioase, de aproape o jumătate de secol, a lui Ştefan cel Mare. Decenii de-a rîndul marele domn moldovean a încercat, prin domni credincioşi ridicaţi în scaun, să-şi asigure sprijinul Ţării Româneşti, pe care o socotea, dealtfel, alături de Moldova, *o altă Ţară Românească (l'altra Valachia)*, cum spunea, la 1478, înfăţi-

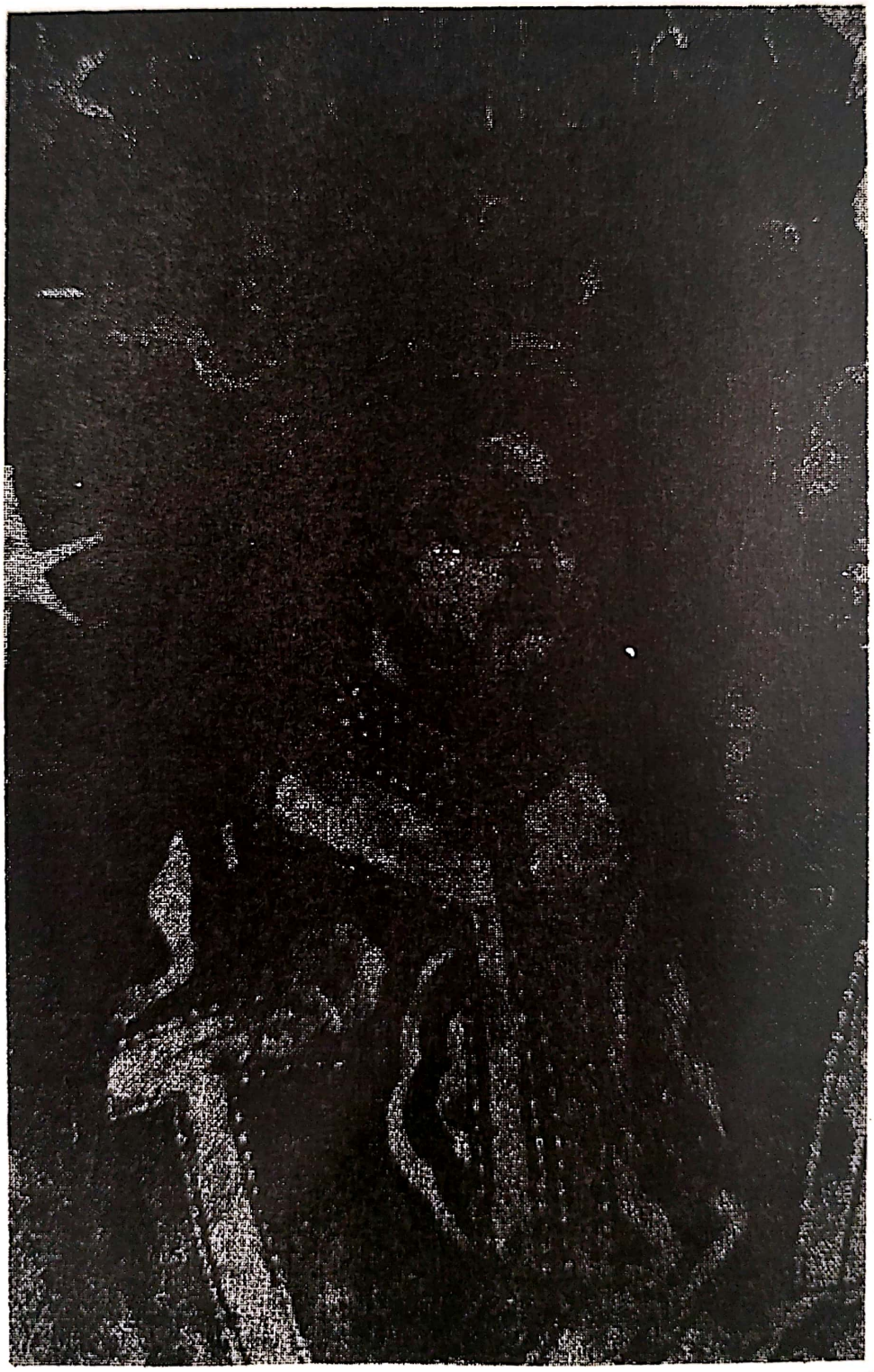

Ştefan cel Mare.

Scanned with OKEN Scanner

şînd instrucţiunile lui Ştefan, solul acestuia în faţa senatului veneţian[54]. Aceeaşi politică a urmărit-o în Transilvania, unde şi ajutorului său preţios, material şi spiritual, se datoreşte ridicarea bisericii pe seama românilor din Feleac, în apropierea Clujului, pe care o înzestrează cu cărţi şi odoare, el şi boierii săi, apoi durarea bisericii episcopale de la Vad, din părţile someşene, din care a făcut centrul episcopiei ortodoxe a Transilvaniei. Şi tot în această zonă şi în cea a Tîrnavelor stăpînea domnul Moldovei, în acelaşi timp, întinse domenii, Ciceul şi Cetatea de Baltă, cu zeci de sate locuite în marea lor majoritate de români. Şi prin intermediul episcopiei Vadului influenţa domnului moldovean asupra unei mari întinderi din centrul şi nordul Transilvaniei era o realitate. Din Transilvania îi soseau, apoi, ajutoare în marile bătălii, de la Vaslui şi Valea Albă. Prestigiul său era, de aceea, atît de mare în ţara Transilvaniei, încît era chemat, în 1479, de braşoveni cu „mare dor şi dragoste", fiind socotit „ales şi trimis de Dumnezeu pentru cîrmuirea şi apărarea părţilor Transilvaniei"[55].

Ideea unităţii, fie a Ţării Româneşti şi a Moldovei, fie a acestora şi a Transilvaniei, este exprimată tot mai frecvent şi tot mai clar, susţinută uneori prin argumente de ordin istoric — originea comună, comunitate de neam —, alteori prin argumente de natură politică, iar alteori prin amîndouă.

Cînd între domnul Moldovei, Bogdan al III-lea, şi al Ţării Româneşti, Radu cel Mare, se ajunge, în 1507, la un conflict armat, argumentul invocat de călugărul Maxim Brancovici pentru împăcarea lor era comunitatea de neam şi de credinţă: „sînteţi creştini de acelaşi neam"[56]. Comunitatea de neam, unitatea etnică şi comunitatea lingvistică erau invocate şi de umanistul polonez Petru Perembsky, care sublinia că pătrunderea lui Petru Rareş în Transilvania nu a întîmpinat piedici mari „fiind ţara aceasta locuită de români, care din pricina asemănării limbii s-au alăturat cu uşurinţă moldovenilor". Iar cînd Despot Vodă plănuia organizarea unui război antiotoman pentru eliberarea ţărilor române, în apelul său către boierii moldoveni le amintea originea română, solicitîndu-le ajutorul pentru eliberarea teritoriilor moldovene ocupate de turci, apoi Ţara Românească şi chiar toată ţara grecească[57].

Înfăptuirea unor asemenea proiecte îndrăzneţe pretindea oameni dăruiţi cu calităţi politice şi militare deosebite, cu curaj şi vitejie în aceeaşi măsură. Mihai Viteazul a întrunit aceste calităţi în toată plenitudinea lor. Pe baza acestora, încă de la dobîndirea tronului, potrivit cuvintelor unui contemporan bine informat, cronicarul ardelean Ştefan Szamosközi, Mihai avea „alte gînduri în inima sa". Gîndurile care le purta în inimă au fost dezvăluite la scurtă vreme. Căci asemenea gînduri i-au sporit îndrăzneala de a trece prin fier şi sabie pe creditorii şi ostaşii turci aflaţi în ţară, de a ataca apoi cetăţile româneşti de sub stăpînirea otomană de pe malul stîng şi drept al Dunării, mai întîi Mihai Viteazul, urmat de Aron, domnul Moldovei, într-o strînsă colaborare. Şi tot într-o strînsă colaborare alături de munteni, ardeleni, moldoveni, sîrbi şi bulgari lup-

---

[54] Idem, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, Bucureşti, 1913, p. 344.
[55] *Ibidem*, p. 354.
[56] *Cronicile slavo-române din secolele XV—XVI, publicate de I. Bogdan*, ed. cit., p. 54—58.
[57] E. Hurmuzaki — N. Densuşianu, *Documente*, II, 4, p. 306—307.

Scanned with OKEN Scanner

tă împotriva tătarilor, la Timişoara[58]. Iar la eliberarea Izmailului, oştile celor trei ţări române erau confederate, şi tot astfel la Tighina şi Cetatea Albă[59].

Se ajunge la memorabila bătălie de la Călugăreni din vara anului 1595 între două armate disproporţionate ca număr: vreo 16 000 ostaşi ai domnului muntean faţă de circa 100 000 ostaşi ai lui Sinan Paşa. Cei puţini, dar viteji, îmbărbătaţi mai întîi de cuvintele neînfricatului domn, care îi îndemna să lupte pentru gloria neamului lor, amintindu-le în acelaşi timp şi de originea lor romană[60], apoi de propriul său exemplu, au repurtat, la 13/23 august, o strălucită victorie. Această victorie, urmată de aceea de la Giurgiu din toamna aceluiaşi an, a avut urmări de inestimabilă însemnătate: dobîndirea *independenţei Ţării Româneşti şi unirea, în 1600, pentru întîia oară, a celor trei ţări române sub aceeaşi cîrmuire*. Interdependenţa dintre aceste două evenimente este atît de strînsă, încît pot fi socotite pe bună dreptate două feţe ale unei singure probleme. Fără independenţă nu se putea imagina unirea; cîştigarea independenţei apoi, a impulsionat şi a imprimat un curs mai accelerat procesului de unire. Ea era purtată în gînd de cel mai îndreptăţit să o vadă împlinită, de Mihai Viteazul, era urmărită, din motive politice şi economice, de boierime, era dorită de cei ce nădăjduiau că unirea va purta în faldurile steagurilor biruitoare libertatea socială, de ţărănimea transilvăneană în general, de cea română cu deosebire.

Mihai Viteazul, după alte succese militare, încearcă, în 1597—1598, două acţiuni convergente: înlocuirea lui Ieremia Movilă, colaborator al polonezilor şi al Porţii şi duşman al său, cu un domn credincios lui şi politicii sale, şi detronarea şovăitorului principe Sigismund Báthory, cu scopul unirii Transilvaniei şi Ţării Româneşti sub cîrmuirea sa.

Împotrivirea Curţii imperiale de la Viena şi a polonezilor faţă de asemenea planuri nu-l descurajară pe cel ce nu ştia ce este descurajarea. Anii 1597 şi 1598 sînt dominaţi de înfăptuirea acestei idei salutare, mai ales că duşmăniile strîngeau cercul în jurul temerarului domn, atît dinspre Moldova, cît şi dinspre Transilvania. Dinspre Moldova, deoarece cancelarul polonez Zamoyski şi din motive personale, dar şi la insistenţele unor boieri, nu se mai mulţumea cu influenţa asupra Moldovei, ci o dorea şi asupra Ţării Româneşti.

În aceste împrejurări, boierii munteni, urzitorii pieirii lui Mihai (Dan vistierul şi Vintilă clucerul), pentru a determina pe ambiţiosul cancelar polonez la acţiune hotărîtoare, apelează la cele mai convingătoare argumente ce erau căutate în ideea dominantă de mare prestigiu a vremii: muntenii vreau să fie la un loc şi în unire cu ţara Moldovei, fiind toţi de o limbă şi de o lege, şi de aceea domnul moldovean ajungea domn muntean, iar cel muntean domn moldovean[61].

---

[58] „Das die Bulgaren, oder Moldauer, Sybenbürger und etliche Razen... Starck die Tartaren...“; cf. R. Constantinescu, *Lupta pentru unitate naţională a Ţărilor Române (1590—1630). Documente externe*, Bucureşti, 1971, p. 9.

[59] *Ibidem*, p. 14, 16—19.

[60] „El dopo haverli essortati a portarsi valorosamente, si per l'honore di Christo per li quale militavano, et si per la gloria della lor Natione et di que' Romani da cui facevano professione di discendere“, cf. E. Hurmuzaki, *Documente*, III, 2, p. 530.

[61] *„To dlalego żeby byli wespolek i w jednosci (z) ziemia moldawska, bo jeslesmy wszyscy jednego jezyka i jednej wiary, i dawnych czasow to bywalo że hospodar woloski bewal hospodarem multanskim, a multanski hospodar bywal też gospodarem woloskim“*, cf. E. Hurmuzaki — I. Bogdan, *op. cit.*, I, supl. II,

Țărănimea transilvăneană, din motive sociale în primul rînd, dar și din solidaritate de neam, era pregătită și pregătea ea însăși împlinirea marelui eveniment. Contemporani bine informați știau că Mihai Viteazul încă înainte de a intra în Transilvania, a atițat în ascuns țărănimea română prin mijlocirea preoților[62], și a continuat s-o încurajeze în acest sens și după trecerea munților[63]. Mai știu acești contemporani că imboldul la răscoală i-a venit țărănimii din încrederea că are un domn din neamul ei[64].

Premisele unității existau, reale, puternice. Dorința generală de unire era, de asemenea, o realitate. Se aștepta doar îndrăznețul și, în același timp, superiorul om de gînduri și de fapte, cunoscătorul oamenilor și al împrejurărilor, mînuitorul sabiei și al jocului diplomatic, înțelegătorul însemnătății Transilvaniei ca centru al pămîntului locuit de români, unit sub aceeași cîrmuire, „cetate naturală, scăparea neamurilor în epocile grele ale istoriei lumii", potrivit caracterizării plastice a lui Nicolae Bălcescu. O cetate ușor de apărat, dar greu de cucerit, căci „de oriunde vei veni ai să urci mult spre a ajunge la dînsa și nu poți pătrunde în ea fără de a fi străbătut cel puțin una din acele șapte porți întărite de natură"[65].

Legăturile felurite și puternice, solidaritatea de neam, însemnătatea Transilvaniei ca centru al unei stăpîniri românești constituiau o realitate și un îndemn pentru Mihai. Putea constitui o încurajare spre asemenea faptă și înclinarea secuilor și chiar a sașilor spre o domnie nouă, deosebită. Orășenimea săsească, ostenită și nemulțumită de cîrmuirea principilor și mai ales a Bathoreștilor, înclinată din motive politice spre Curtea din Viena, era înspăimîntată și mai mult de sentimentele neamicale ale noului principe, cardinalul Andrei Báthory, care se pregătea să tragă în țeapă pe cei 7 juzi săsești. Comitele sașilor, Albert Huet, scrise, de aceea, lui Mihai, rugîndu-l să grăbească trecerea în Transilvania, făgăduindu-i ajutorul supușilor săi[66], iar brașoveanul Christofor Herschel l-a slujit cu credință pe Mihai în solie la Praga.

Neamiciția secuilor față de principii din familia Báthory era și mai accentuată. Aceștia le răpiră vechile privilegii și tot ei îi pedepsiră fără milă în 1596 pentru răzvrătirea lor cu scopul redobîndirii privilegiilor pierdute. Era, astfel, Mihai nădejdea marii majorități a populației care-l aștepta să-i ofere sprijinul împotriva aristocrației și a cardinalului Andrei Báthory.

---

p. 487—488. Argumentele se regăsesc și într-o scrisoare a boierilor munteni, cf. Șt. Ștefănescu, *Știri noi cu privire la domnia lui Mihai Viteazul*, în *Studii și materiale de istorie medie*, V, p. 188; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 72.

[62] *„Fama erat Michaelem iam ante ipsius ingressum totam plebem Valachorum Transsylvanatum, clandestina opera sacerdotum suorum... tacite instigasse"*, cf. Szamosközy I., *Történeti maradványai, 1566—1603*, în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, XXVIII, p. 344.

[63] *„Nunc autem Valacho Principe perfidiam eorum fovente..."*, *ibidem*, p. 343.

[64] *„Sumpta enim fiducia, quod sui generis Principem nacti essent..."*, *ibidem*. *„Erhoben sich seiner Zeit weil der Tyran ihrer Nation war"*, G. Kraus, *Tractatus Rerum Transsylvanicarum, 1599—1606*, în I. Kemény, *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*, I, p. 165. Pentru toate acestea, cf. Șt. Pascu, *Mișcări țărănești prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I, 1956, p. 123—154.

[65] N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, în *Opere*, II, București, Edit. Academiei, 1953, p. 208.

[66] J. Seivert, *Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften*, Pressburg, 1785, p. 185—187.

Scanned with OKEN Scanner

Prilejul trebuia folosit fără ezitare. Pregătirile, tăinuite în ce privește scopul, se desfășoară cu febrilitate toată vara și toamna anului 1599. Mai întîi se gîndea Mihai la o acțiune comună a Țării Românești și Austriei. În acest scop, se încheie o înțelegere între viteazul domn român și Rudolf, împăratul alchimist cu două capitale, la Viena și Praga. Intențiile lui Mihai sînt mărturisite fățiș încă de atunci, din iulie 1599, cînd scrie lui Rudolf că „va încerca ceva în Ardeal... chiar de ar fi să-și lase acolo capul și viața"[67]. Scopurile temerarului domn român se vădesc și mai mult în pregătirile militare ce urmară: o armată de 13 000 ostași este concentrată în tabăra de la Ploiești și, de asemenea, îndrăzneața declarație din acest loc: „Nimeni nu vrea de Ardeal, îl iau eu". Planul era de o chibzuință remarcabilă. Pătrunderea unei oști sub comanda personală a domnului prin pasul Buzăului pentru a se așeza între secui și sași, supraveghindu-i, îndemnîndu-i și, la nevoie, silindu-i la ajutor; în același timp, închizînd calea de unde ar fi putut sosi ajutoare lui Andrei Báthory de la prietenii săi din Polonia și din Moldova. Simultan, o altă oaste, sub comanda fraților Buzești și a banului Udrea, urma să urce pe Olt în sus, pentru a ajunge la Sibiu, centrul „Universității săsești", care de aceea trebuia luat în stăpînire, asigurînd, totodată, calea spre Alba Iulia, capitala Transilvaniei.

După luarea jurămîntului, la 16 octombrie 1599, oastea se puse în mișcare spre acțiuni dinainte statornicite. Drumul fu parcurs cu o iuțeală uimitoare, neîngăduind răgaz de pregătire inamicului, care urma să-și dea seama de realitate nu înainte de a ști că pornise expediția. Un geniu favorabil îi înlesni lui Mihai tot ce avea de împlinit; drumurile nu erau închise prin copaci răsturnați, nici apărate prin oștire; el nu întîlni nici oaste care să-l oprească în cale și trecu Carpații cu mai mare iuțeală decît odinioară Hanibal Alpii[68]. Pentru cronicarul ardelean Bethlen, autorul acestei aprecieri, nu geniul lui Mihai ar fi jucat rolul hotărîtor, ci geniul protector al acestuia. Geniul personal și geniul protector în cazul lui Mihai se contopeau în aceeași persoană, și de data aceasta, ca și de atîtea alte ori în scurta-i, dar neegalata-i domnie.

Secuii trecură de îndată de partea lui Mihai care le făgădui restituirea privilegiilor răpite. Brașovenii îi aduseră daruri: un car cu cojoace și mari cantități de alimente pentru ostași, apoi făgăduiala de a-i fi credincioși. Printr-o proclamație emisă în Țara Bîrsei, domnul aducea la cunoștință locuitorilor Transilvaniei că a venit în această țară pentru a alunga pe Andrei Báthory care plănuia supunere față de Poartă. În drum spre Făgăraș, Mihai fu întîmpinat de sate cu toate cele de trebuință. Toate acțiunile se desfășurau cu aceeași rapiditate caracteristică lui Mihai.

Lupta are loc la 28 octombrie între Șelimbăr și Sibiu. Victoria rămase de partea lui Mihai, care și de data aceasta a hotărît, prin intervenția sa personală, soarta armelor. Pierderile de oameni fură grele de amîndouă părțile.

Biruitorul de la Șelimbăr porni spre capitala Transilvaniei. Prin toate satele și orașele pe unde trecea, locuitorii îl întîmpinau cu daruri, manifestații de bucurie, cîntece și jocuri. Solii orașului Alba Iulia, încăr-

---

[67] Șt. Pascu, *Mihai Viteazul. Unirea și centralizarea țărilor române*, București, Edit. politică, 1972, p. 53.

[68] *„Hic asperas Alpes repentino milite citius aperuit, quam Hannibal olim ardentia saxa aceto putrefecit"*, Wolfgandg Bethlen, *Historia de Rebus Transsylvanicis*, ed. II, t. IV, Sibiu, 1785, p. 344.

Scanned with OKEN Scanner

cați de daruri, sosiră în tabăra lui Mihai, cerîndu-i să cruțe orașul, oferindu-i supunere în schimb. În ziua de 1 noiembrie, Mihai își făcu intrarea triumfală în Alba Iulia, în sunete de clopote, de trîmbițe și tobe, în zgomotul tunurilor. Alte orașe își trimiseră solii spre închinare.

Un singur domn român, cel mai viteaz dintre ei, cîrmuia două din țările românești.

Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia.

Țărănimea, cea română în primul rînd, forța socială majoritară și principală a vremii, prin răscoala ei împotriva nobilimii a ușurat izbînda lui Mihai. Întreagă luna noiembrie și în cea următoare, Transilvania e cuprinsă de răscoale generale. Castelele și curțile nobiliare fură atacate, bunurile prădate, nobilii prinși de țărani, uciși. Nici în luna iulie 1600 liniștea nu era cu totul restabilită, fapt ce determină nobilimea să ceară lui Mihai sprijin pentru a înăbuși răscoala[69].

Deziluzia țărănimii a fost mare. Cel așteptat și sprijinit nu i-a prețuit ataşamentul. Poziția sa de reprezentant al boierimii, îndemnurile acesteia și presiunea nobilimii transilvănene, l-au îndatorat pe noul stăpîn al Transilvaniei să prefere colaborarea clasei feudale celei a țărănimii, ceea ce-l determină pe Nicolae Bălcescu să-l judece cu mintea celui mai înaintat gînditor de la mijlocul secolului al XIX-lea: „Datoria

---

[69] Cf. Șt. Pascu, *Mișcări țărănești...*, p. 129—135 și P. P. Panaitescu, *L'union des Pays Roumains sous le règne de Michel le Brave*, în „Revue roumaine d'histoire", IV, 1965, nr. 3, p. 437—438; Demény L., *A székelyek és Mihály Vajda 1593—1601*, București, Edit. Kriterion, 1977.

Scanned with OKEN Scanner

lui Mihai ar fi fost de a da românilor libertatea din iobăgie şi proprietate de pămînt spre chezăşuirea acelei libertăţi şi de a înfiinţa o reprezentare deosebită a lor în dieta celorlalte trei naţii. Astfel, el ar fi dat stăpînirii sale în Ardeal o temelie neclintită. Niciodată ocazie mai bună pentru aceasta nu se înfăţişase ca acum, îndată după bătălia de la Sibiu, cînd ungurii îngroziţi, amorţiţi cu totul, se mulţumeau de li s-ar fi lăsat măcar viaţa. Mai tîrziu Mihai în zadar voi; anevoinţele crescuse prea mult; ocazia trecuse"[70].

Mihai, acceptînd jurămintele nobilimii, se sprijină pe aceasta şi pe dieta pe care o reprezenta. Dieta este chemată la Alba Iulia pentru ziua de 20 noiembrie în scopul de a depune jurămînt, a hotărî noi dări pentru nevoile ostăşeşti ale noului domn, în schimbul cărora Mihai făgădui păstrarea rînduielilor ţării şi a privilegiilor nobiliare. Credea viteazul domn că va avea în nobilime un sprijin şi în disputa angajată cu împăratul Rudolf, care voia pentru sine Transilvania, cu toate că pentru supunerea ei nu făcuse nimic. Mihai refuză, sprijinit pe dreptate şi pe sabia sa. Drept semn, deocamdată, titlul său cuprins în actele vremii: „Voievod al Ţării Româneşti, consilier şi locţiitor al împăratului pentru Ardeal", se intitula în actele latineşti, dar în cele slavone nu-şi mai amintea că este locţiitor, ci „Domn din mila lui Dumnezeu al Ţării Româneşti şi al Ardealului". Un asemenea domn înţelegea să domnească aşa cum credea mai bine pentru consolidarea unirii şi unităţii ţărilor române şi a poporului român. Punîndu-şi în joc viaţa pentru Ardeal, Mihai declară că nu va îngădui să fie alungat chiar de ar fi să-şi lase „corpul". Moşii, castele, cetăţi sînt dăruite oamenilor săi de credinţă, cu puterea pe care „au avut-o şi alţi domni". Vrînd-nevrînd împăratul îl împuterniceşte pe Mihai să facă ce doreşte, „cum să fie mai bine şi ce vei pohti, tot va fi pre voia domniei tale".

Ar fi făcut Mihai mai mult, dar vremurile erau grele şi piedicile numeroase şi mari. A făcut cît a putut în împrejurările de atunci şi în timpul scurt cît a avut Transilvania sub ascultarea sa. O episcopie ortodoxă, supusă mitropoliei de la Tîrgovişte, se înfiinţează la Alba Iulia, iar preoţii români sînt scutiţi de îndatoririle iobăgeşti; acordă drept de păşunat ţăranilor români, vechile privilegii le sînt înnoite secuilor, ca şi cele ale saşilor[71].

Realizarea nu era nici completă şi nici viabilă cît timp împăratul Rudolf urmărea să smulgă lui Mihai Transilvania, iar în Moldova îl pîndeau duşmani: fostul principe Sigismund Báthory ce rîvnea, din nou, tronul şi Ieremia Movilă, domnul Moldovei, sprijinitorul celui dintîi, şi unul şi altul patronaţi de cancelarul polonez Ioan Zamoyski. Pentru a înlătura primejdia, Mihai se gîndeşte la o strategie care să-l scoată din impas: unirea celor trei ţări româneşti sub protectoratul Poloniei[72]. Nereuşindu-i planurile, pentru a înlătura primejdiile şi pentru a-şi întări puterea, Mihai, cu iuţeala ce-l caracteriza, în mai 1600 trece în Moldova; în cîteva zile ajunge la Suceava, care i se închină la 16 mai, urmărind mai departe oastea lui Ieremia şi pe cea poloneză. „Şi era aşa de groaz-

---

[70] N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 263.

[71] I. Nistor, *Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania, 1 noiembrie 1599 — 19 august 1601*, Bucureşti, 1946; I. Ionaşcu, *Mihai Viteazul şi unitatea ţărilor române*, în *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, p. 175—185.

[72] „Der Cronn Pohlen Obligiren die 3 Führstenthümer, Siebenbürgen, Wallachey und Moldau", cf. R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 91—92.

Scanned with OKEN Scanner

nic Mihai Vodă și vestit de războaie în toate aceste părți, cît îndată ce au sosit la Suceava, i s-au închinat și cetatea Sucevei și a Neamțului", spune Miron Costin[73].

Mihai era domnul și a celei de-a treia țări românești. Soliile vesteau biruința în Transilvania, unde se descărcară tunuri și se organizară manifestații de bucurie în cinstea lui, o vesteau împăratului căruia i-o închina, dar Moldova și-o păstra pentru sine. Mihai, după mărturisirea cronicii muntene, a început „a se scrie și a se mărturisi domn și a treia țară"[74]. Jurămînt de credință îi prestează boierii moldoveni cîți rămăseseră în țară, legămînt de „a fi drepți, cu credință domnului lor, stăpînitorului Ardealului, Țării Românești și Moldovei, Măriei sale lui Mihai Voievod și fiului Măriei sale, lui Pătrașcu Vodă". Scutire de dări pe timp de șase ani acordă țărănimii și orășenimii, drept răsplată pentru colaborarea lor în momentele hotărîtoare.

Cea dintîi unire a țărilor române se înfăptuise prin vrednicia aceluia ce se socotea și era socotit *„restitutor Daciae"*. „Pohta ce-o pohtise" și-o îndeplini marele voievod, deoarece stăpînea „hotaru Ardealului, Moldovei și Țara Românească". Și se gîndea, îndrăzneț, cum îi era firea și inima, ca toate ținuturile ce aparținuseră mai înainte acestor țări să se țină de „hotarele acestor țări, cum au fost de veac". Se gîndea Mihai la ținuturile ce mai erau sub stăpînirea turcească.

Conștiința unității de neam a poporului român se realizase în fapta marelui domn. „Acum românul s-a înfrățit cu românul și toți au una și aceeași patrie, una și aceeași cîrmuire națională, astfel cum ei n-au fost din vremile uitate ale vechimei", scria Nicolae Bălcescu, cuprins de entuziasm patriotic pe meleaguri străine. „Statul acesta nou are hotare naturale de minune; el e destul de puternic; pămîntul său destul de binecuvîntat de cer; locuitorii săi numeroși și în mare parte omogeni; el poate trăi, poate sta de sine-și și a se apăra împotriva năvălirilor străine. Mihai avea destulă înțelegere spre a constitui acest stat, ale cărui hotare le trăsăse cu sabia sa", considera pe bună dreptate marele patriot[75].

Contemporanii sînt cuprinși de uimire în fața unor înfăptuiri neobișnuite. Unii îl admiră pe înfăptuitor și pe cei ce l-au ajutat. Alții, cuprinși de necaz și teamă, urzesc planuri pentru pierderea acestuia și zădărnicirea operei sale. De aceea, cît i-a îngăduit scurtimea timpului și răgazul frămîntărilor, marele domn s-a străduit să-și consolideze realizarea.

Noua realitate politică se cerea exprimată în formule diplomatice, în insemnele puterii, în formulări hotărît enunțate de Mihai în diferite împrejurări. „Din mila lui Dumnezeu, Io Mihail voievod și domn a toată Țara Românească și al Ardealului și al Țării Moldovei"[76], se intitula domnul pentru ai săi și pentru alții în hrisoavele cu care-și făcea cunoscute hotărîrile și pe pecetea cu care le întărea. Iar în sigiliul său solemn cuprindea simboluri și mai semnificative: sintetizarea, într-o singură emblemă, a stemelor celor trei țări românești unite: sus vulturul

---

[73] M. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 51.

[74] *Istoria Țării Românești, 1290—1690. Letopisețul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, București, Edit. Academiei, 1960, p. 78.

[75] N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 289.

[76] *Documente privind istoria României (DIR* în continuare), *B, Țara Românească, veacul XVI*, VI, *1591—1600*, București, Edit. Academiei, 1953, p. 385.

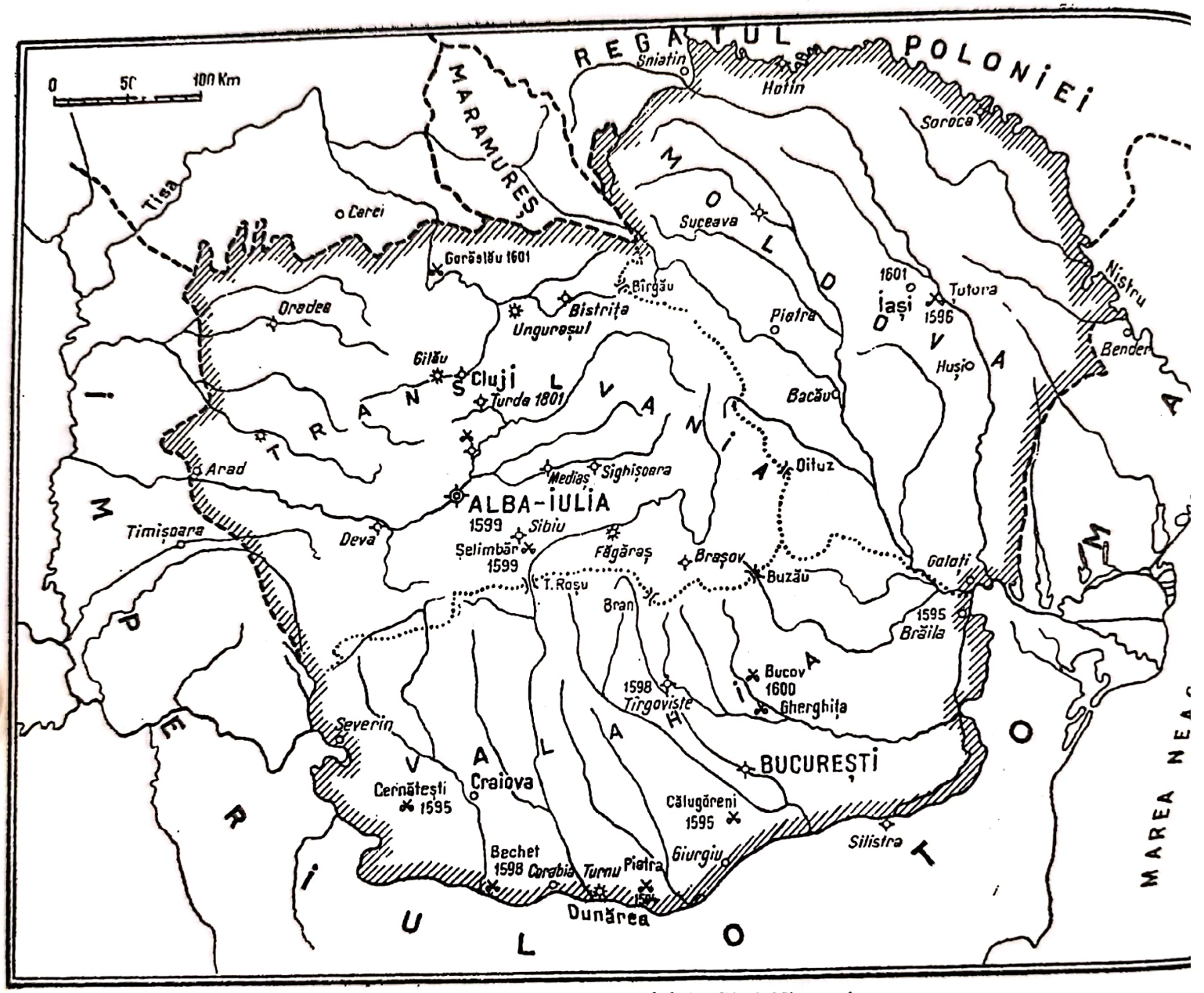

Țările române în timpul lui Mihai Viteazul.

cu crucea în cioc, stema Țării Românești, sub aceasta bourul moldovean, și dedesupt cei doi lei stînd față în față, stema Transilvaniei. Cele două din urmă steme erau străjuite, de-o parte și de alta, de două figuri voievodale, Mihai și, probabil, fiul său Nicolae Pătrașcu.

Asemenea manifestări, cu privire la dorința și voința domnului de a păstra ceea ce înfăptuise cu mari sacrificii, erau întregite de măsuri concrete cu caracter politic, economic și spiritual. A iertat birul moldovenilor în scopul sprijinirii de către aceștia a noii domnii unificatoare, care trebuia să rămînă una singură. De aceea n-a împlinit nici cererea moldovenilor de a le da domn pe tînărul său fiu, Nicolae Pătrașcu, ci le-a lăsat o locotenență formată din boieri munteni de credință, stăpînirea efectivă păstrîndu-și-o pentru sine, după cum o avea și în Țara Românească și în Transilvania. În sfatul acestei din urmă țări, alături de nobili ardeleni, sînt numiți boieri munteni în dregătoriile cele mai însemnate: mare postelnic, mare vistier, mare logofăt (aceasta din urmă comună pentru Țara Românească și Transilvania); în cetățile mai importante sînt instituiți, de asemenea, pîrcălabi munteni, oameni credincioși domnului; poruncile în limba latină și maghiară în Transilvania sînt întregite cu altele în limba română; produsele și negustorii circulau dintr-o parte în alta a Carpaților fără nici o opreliște, dar deoarece vistieria avea nevoie de bani, „*nervum rerum gerendarum*“, potrivit expresiei celei dintîi diete, din 28—29 noiembrie 1599, convocată de Mihai Viteazul, la Alba Iulia[77], vămile dintre cele trei țări n-au fost cu totul desființate.

Împăratul Rudolf și, mai ales, anturajul său, cuprinși de ambiții, nu se puteau împăca cu gîndul că Transilvania, pe care împărații „sfîntului imperiu roman de nație germanică“ o rîvneau de trei pătrimi de veac, nu era în stăpînirea lor. Alți trimiși imperiali își fac apariția, cu aceleași intenții și planuri, siliți să se întoarcă cu același răspuns din partea lui Mihai: nu cedează nimănui Transilvania. Nu numai că nu cedează ceea ce stăpînea, dar se gîndește la consolidarea stăpînirii prin dreptul de moștenire „pe feciori și pe fete“. Aliați numai din interese egoiste, imperialii nu pregetă să-l trădeze pe cel ce le adusese însemnate servicii. Trimișii împăratului îi atîță împotriva lui Mihai pe cei ce nu aveau nevoie de îndemnuri pentru asemenea faptă, nobilii maghiari.

Întîmplarea care provoacă răzvrătirea nobilimii se petrecu într-un tîrg din apropierea Clujului, la Huedin, unde un incident între ostașii lui Mihai și nobilii de acolo se încheie cu pierderea vieții majorității ostașilor. Răzbunarea domnului asupra tîrgului răzvrătit a avut darul să înspăimînte nobilimea, dar și să o îndemne la alte urzeli de răzvrătire, sprijinită în taină de oamenii generalului imperial, mercenarul Gheorghe Basta, chiar acela de la care Mihai nădăjduia ajutor. Sosirea lui Basta cu oastea sa nu era, deci, în sprijinul domnului român, ci în al dușmanului acestuia și al împăratului deopotrivă. Lupta de la Mirăslău, de lîngă Aiud, din 18 septembrie 1600, s-a sfîrșit cu înfrîngerea lui Mihai de oastea unită a nobilimii răzvrătite și a lui Basta.

Norocul armelor se arată potrivnic lui Mihai în acea toamnă a anului 1600. Polonezii readuc pe tronul Moldovei pe Ieremia Movilă și impun pe tronul Țării Românești pe fratele acestuia, Simeon. Înconjurat

---

[77] I. Crăciun, *Dietele Transilvaniei ținute sub domnia lui Mihai Viteazul (1599—1600)*, în *Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj*, VII, 1936—1938, p. 6 (extras).

Scanned with OKEN Scanner

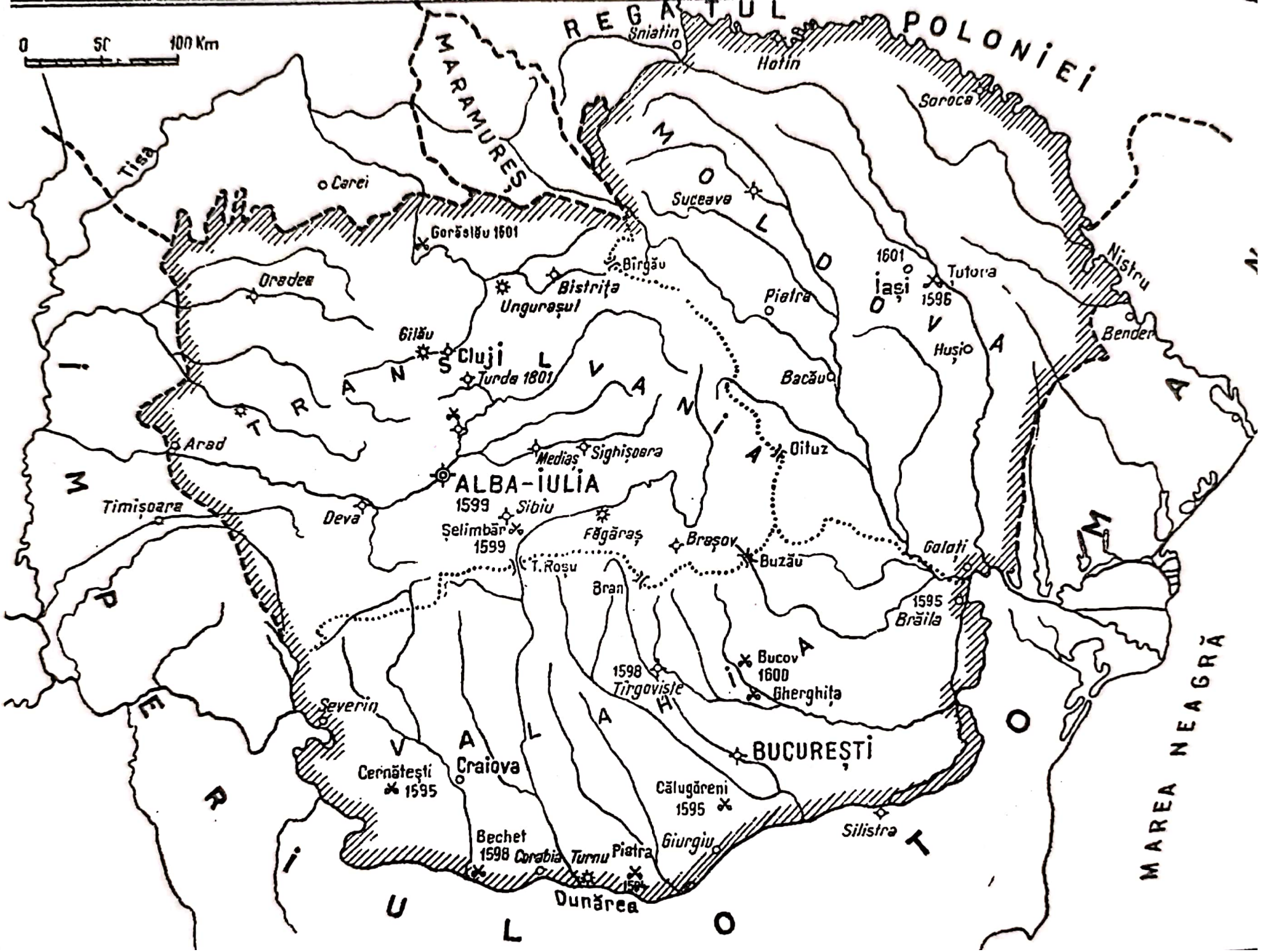
0 50 100 Km
REGATUL POLONIEI
Sniatin
Hotin
Soroca
MARAMUREȘ
Tisa
Carei
Suceava
MOLDOVA
Gorăslău 1601
Bîrgău
Orădea
Bistrița
Ungurașul
Piatra
1601
Iași
1596
Tutora
Nistru
Bender
Huși
Gilău
Cluj
Turda 1601
Bacău
TRANSILVANIA
Arad
Mediaș
Sighișoara
Oituz
ALBA-IULIA
1599
Timișoara
Deva
Sibiu
Șelimbăr
1599
Făgăraș
Brașov
Buzău
Galați
T. Roșu
Bran
1595
Brăila
Bucov
1600
Târgoviște
1598
Gherghița
Severin
Craiova
Cernătești
1595
BUCUREȘTI
Călugăreni
1595
Silistra
Bechet
1598
Corabia
Turnu
Piatra
Giurgiu
Dunărea
MUNTENIA
OLTENIA
MAREA NEAGRĂ

cu crucea în cioc, stema Țării Românești, sub aceasta bourul moldovean, și dedesupt cei doi lei stînd față în față, stema Transilvaniei. Cele două din urmă steme erau străjuite, de-o parte și de alta, de două figuri voievodale, Mihai și, probabil, fiul său Nicolae Pătrașcu.

Asemenea manifestări, cu privire la dorința și voința domnului de a păstra ceea ce înfăptuise cu mari sacrificii, erau întregite de măsuri concrete cu caracter politic, economic și spiritual. A iertat birul moldovenilor în scopul sprijinirii de către aceștia a noii domnii unificatoare, care trebuia să rămînă una singură. De aceea n-a împlinit nici cererea moldovenilor de a le da domn pe tînărul său fiu, Nicolae Pătrașcu, ci le-a lăsat o locotenență formată din boieri munteni de credință, stăpînirea efectivă păstrîndu-și-o pentru sine, după cum o avea și în Țara Românească și în Transilvania. În sfatul acestei din urmă țări, alături de nobili ardeleni, sînt numiți boieri munteni în dregătoriile cele mai însemnate: mare postelnic, mare vistier, mare logofăt (aceasta din urmă comună pentru Țara Românească și Transilvania); în cetățile mai importante sînt instituiți, de asemenea, pîrcălabi munteni, oameni credincioși domnului; poruncile în limba latină și maghiară în Transilvania sînt întregite cu altele în limba română; produsele și negustorii circulau dintr-o parte în alta a Carpaților fără nici o opreliște, dar deoarece visteria avea nevoie de bani, „*nervum rerum gerendarum*“, potrivit expresiei celei dintîi diete, din 28—29 noiembrie 1599, convocată de Mihai Viteazul, la Alba Iulia[77], vămile dintre cele trei țări n-au fost cu totul desființate.

Împăratul Rudolf și, mai ales, anturajul său, cuprinși de ambiții, nu se puteau împăca cu gîndul că Transilvania, pe care împărații „sfîntului imperiu roman de nație germanică“ o rîvneau de trei pătrimi de veac, nu era în stăpînirea lor. Alți trimiși imperiali își fac apariția, cu aceleași intenții și planuri, siliți să se întoarcă cu același răspuns din partea lui Mihai: nu cedează nimănui Transilvania. Nu numai că nu cedează ceea ce stăpînea, dar se gîndește la consolidarea stăpînirii prin dreptul de moștenire „pe feciori și pe fete“. Aliați numai din interese egoiste, imperialii nu pregetă să-l trădeze pe cel ce le adusese însemnate servicii. Trimișii împăratului îi ațință împotriva lui Mihai pe cei ce nu aveau nevoie de îndemnuri pentru asemenea faptă, nobilii maghiari.

Întîmplarea care provoacă răzvrătirea nobilimii se petrecu într-un tîrg din apropierea Clujului, la Huedin, unde un incident între ostașii lui Mihai și nobilii de acolo se încheie cu pierderea vieții majorității ostașilor. Răzbunarea domnului asupra tîrgului răzvrătit a avut darul să înspăimînte nobilimea, dar și să o îndemne la alte urzeli de răzvrătire, sprijinită în taină de oamenii generalului imperial, mercenarul Gheorghe Basta, chiar acela de la care Mihai nădăjduia ajutor. Sosirea lui Basta cu oastea sa nu era, deci, în sprijinul domnului român, ci în al dușmanului acestuia și al împăratului deopotrivă. Lupta de la Mirăslău, de lîngă Aiud, din 18 septembrie 1600, s-a sfîrșit cu înfrîngerea lui Mihai de oastea unită a nobilimii răzvrătite și a lui Basta.

Norocul armelor se arată potrivnic lui Mihai în acea toamnă a anului 1600. Polonezii readuc pe tronul Moldovei pe Ieremia Movilă și impun pe tronul Țării Românești pe fratele acestuia, Simeon. Înconjurat

---

[77] I. Crăciun, *Dietele Transilvaniei ținute sub domnia lui Mihai Viteazul (1599—1600)*, în *Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj*, VII, 1936—1938, p. 6 (extras).

Scanned with OKEN Scanner

de trei dușmani din afară: turci, polonezi și austrieci pe de o parte, pe de altă parte subminat înăuntru de răzvrătirea nobilimii transilvane și de o parte a boierimii muntene, Mihai Viteazul se îndreaptă spre Viena pentru a se plînge împăratului de comportamentul reprezentantului său în Transilvania, Basta, și a-i solicita ajutorul pentru a-și redobîndi țara. Lipsa de atenție cu care a fost tratat Mihai timp de peste o lună, s-a schimbat cu repeziciune în momentul cînd nobilimea transilvană manifestase aceeași nesupunere și față de Basta, care este arestat și eliberat cu condiția să părăsească țara, intenționîndu-se realegerea lui Sigismund Báthory ca principe al Transilvaniei. Bani pentru plata mercenarilor îi sînt acordați lui Mihai, dar îi este impusă colaborarea cu Basta.

Nădejdile viteazului domn român reînvie, împreună cu proiectele sale de refacere a unității politice a țărilor române și cucerirea independenței. În scrisoarea din 1 mai 1601, adresată boierilor munteni, titlul său e de domn ereditar „al Țării Românești, guvernator și domn al Transilvaniei și Moldovei". Aceleași planuri se dezvăluie în scrisoarea adresată împăratului, cerîndu-i „să-i lase Țara Românească și Țara Ardealului, să-i fie de moșie lui și cine se va ține de feciorii lui să le fie de moșie", precum și în cea îndreptată către secui în iulie 1601, îndemnîndu-i să pună mîna pe arme și, împreună cu boierii munteni, să nimicească nemeșimea[78].

Se părea că în vara anului 1601 vor fi reînviate evenimentele din 1599. Boierii Buzești în Țara Românească organizează răscoala împotriva lui Simeon Movilă și a sprijinitorilor săi polonezi. Mihai e din nou domn al Țării Românești. De asemenea și stăpînul Transilvaniei după victoria de la Guruslău din apropierea Zalăului, din 3 august, împotriva nobilimii. Încrezător în steaua sa, Mihai se îndreaptă spre Cluj, pentru un scurt popas de cinstire a credinciosului și viteazului său căpitan, Baba Novac, tras în furci de nobilimea răzbunătoare. Boierime și oaste i se supun în semn de omagiu. Îndrăznețele planuri de stăpînire a celor trei țări românești reînvie. Nici Basta, nici împăratul nu erau stăpîni, căci țara îi este supusă, declara Mihai cu temeritatea-i cunoscută. Cu asemenea gînduri se îndreaptă spre capitală, spre Alba Iulia, pentru a-și ocupa scaunul de principe. Dar în timpul unui popas lîngă Turda, îl răpune odioasa ură a homunculului care se visa erou, Gheorghe Basta, la 9/19 august.

Se sfîrșea, printr-un complot rușinos, o domnie glorioasă și o înfăptuire de o importanță covîrșitoare în istoria poporului român: *cea dintîi unire politică a țărilor române*[79].

Însemnătatea înfăptuirii din 1599—1600 a fost pe deplin înțeleasă în momentul realizării ei. Puterea țărilor române a sporit, apărîndu-le de primejdia de a fi transformate în provincii turcești; prestigiul lor internațional a crescut, de asemenea. Dovadă concludentă, răsunetul european fără egal pe care viteazul domn român și înfăptuirile sale l-au stîrnit. Numeroase rapoarte, memorii, scrisori etc. care afirmau „că este un lucru demn de cea mai mare considerație și de glorie eternă, că ceea ce n-au putut realiza atît de mulți împărați, regi și principi, a izbutit

---

[78] N. Iorga, *Documente nouă în mare parte românești relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, în *AAR, Mem. Secț. ist.*, 1897—1898, p. 476—483.

[79] Șt. Pascu, *Mihai Viteazul, Unirea și centralizarea țărilor române*, Edit. politică, București, 1973; *Mihai Viteazul, Culegere de studii*, Edit. Academiei, 1975; C. Rezachevici, *„Neam" și „națiune"; unirea politică a țărilor române sub Mihai Viteazul*, în „Revista de istorie", 1977, 30, nr. 9, p. 1 709—1 727.

Scanned with OKEN Scanner

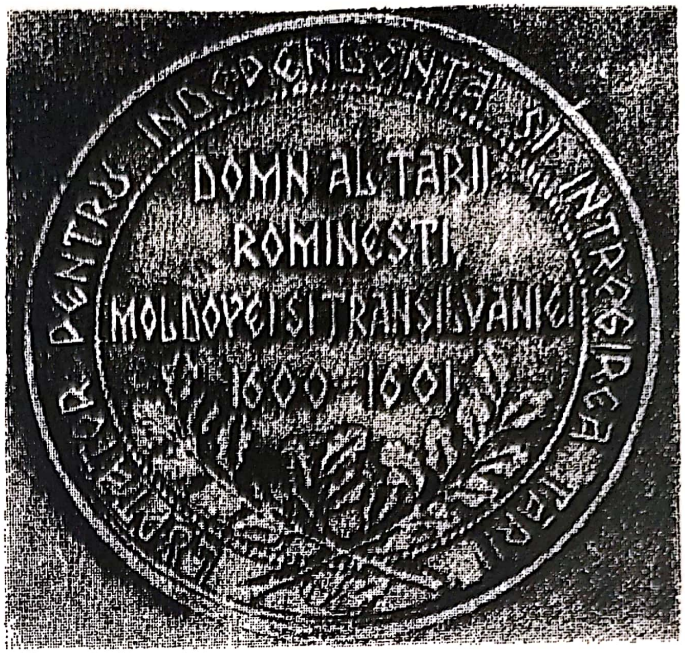

Medalia comemorativă dedicată lui Mihai Viteazul ca domn al celor trei țări românești.

Mihai" datorită valorii mari pe care o dovedește în aceste părți ale Europei acest nou Alexandru[80].

Unificarea politică a țărilor române și-a vădit importanța cu aceeași pregnanță și în vremurile de după aceea. A constituit, timp de mai bine de patru veacuri, un exemplu pentru toate generațiile: cărturari, oameni politici, țărani și muncitori, întregul popor român. Patriotismul acestuia a conferit valoare perenă înfăptuirii de la pragul de trecere de la veacul al XVI-lea la cel următor. Căci este lucru știut că atunci cînd „inima poporului se aprinde de marea idee a redeșteptării naționale și cînd acesta este hotărît să o apere cu sîngele lui, nici o putere din lume nu e în stare să o zădărnicească", așa cum afirma tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele Republicii, în cuvîntarea din 22 mai 1975 de la Alba Iulia: „Dar ideea unirii țărilor românești, idealurile formării unui stat puternic pe meleagurile Daciei nu au putut fi ucise niciodată, pentru că ele sînt adînc împlîntate în înseși sîngele, în conștiința și în spiritul întregului nostru popor![81].

3. Supraviețuirea ideii, a dorinței și a tendințelor de unire a țărilor române

După asasinarea mișelească a lui Mihai Viteazul, nobilimea transilvăneană a încercat să împiedice legăturile firești între cele trei țări române. În acest scop dietele transilvane din primii ani ai secolului al

[80] *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. 1, *Documente externe*, București, Edit. Academiei, 1982, p. 7—25.

[81] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la grandioasa adunare populară consacrată împlinirii a 375 de ani de la prima unire politică a țărilor române și sărbătoririi orașului bimilenar Alba Iulia, 28 mai 1975*, în *op. cit.*, vol. 11, 1975, p. 694.

Scanned with OKEN Scanner

XVII-lea hotărăsc oprirea pătrunderii negustorilor români din Ţara Românească.

Asemenea măsuri arbitrare s-au dovedit însă lipsite de putere în faţa realităţii care impunea cu necesitate dezvoltarea relaţiilor multilaterale dintre cele trei ţări. De aceea în întreg veacul al XVII-lea, legăturile economice, politice, cultural-spirituale continuă cu aceeaşi intensitate ca şi în veacurile precedente şi uneori cu şi mai pronunţată frecvenţă. Iar cînd cîrmuirea politică ajunge în puterea unor persoane preocupate de prosperitatea ţărilor respective, asemenea legături sînt statornicite prin tratate de alianţă, încheiate între domnii români şi principii Transilvaniei.

De-abia trecuse anul de la moartea tragică a marelui voievod Mihai, fiul său Nicolae Pătraşcu, fiica sa, jupîniţa Florica şi văduva sa, doamna Stanca, aducîndu-şi aminte de jertfa părintelui şi a soţului, înfruntă vrăjmăşia şi reiau o mai veche datină, „miluind" biserica Sf. Nicolae din Scheii Braşovului cu satul Micşeneştii din judeţul Ilfov, împlinind, totodată, dorinţa lui Mihai care a avut „usărdie şi văestanie" faţă de biserica din marginea Braşovului[82].

Cu voia şi chiar peste voia nobilimii, legăturile continuă fără întrerupere, cele politice întregindu-le pe cele economice, şi cele culturale pe amîndouă. Cele dintîi sînt consemnate uneori în tratate scrise, întărite de peceţi şi semnături ale boierilor dregători. Se cunosc din secolul al XVII-lea 12 tratate de alianţă încheiate între cele trei ţări româneşti din totalul de 31 încheiate de ţările române. Produsele materiale şi spirituale, la rîndul lor, consemnate sau nu în acte scrise, treceau munţii dintr-o parte în alta fără contenire, solicitate de nevoile de toate zilele ale locuitorilor: munteni, moldoveni şi transilvăneni.

Radu Şerban, domnul Ţării Româneşti, după biruinţa cîştigată lîngă Braşov asupra neastîmpăratului principe de efemeră domnie Moise Székely, în 1602, ajunge la o înţelegere cu urmaşul acestuia Ştefan Bocskay, om mai chibzuit şi mai aşezat. Înţelegerea, întărită prin jurămînt la 5 august 1605, obliga cele două părţi să fie „prietene prietenilor şi neprietene neprietenilor" toată viaţa, să se ajute la nevoie[83].

Înţelegerile se reînnoiesc odată cu schimbarea domniilor, reglementîndu-se pricinile de vecinătate uneori[84], aducîndu-şi la cunoştinţă primejdia turcească alteori[85]. Deseori apoi se încheie alianţe cu caracter politic între domnii Ţării Româneşti şi braşoveni în aceiaşi termeni şi în condiţii asemănătoare de prietenie, ajutor şi adăpost în caz de necesitate[86].

Relaţiile dintre ţările române — economice, politice şi culturale — au cunoscut o perioadă de înflorire în timpul domniei mai lungi şi mai bogate în realizări a principelui Transilvaniei Gabriel Bethlen. La ocuparea tronului, Bethlen a beneficiat de ajutorul preţios al domnilor muntean şi moldovean. Iar după înscăunare, între principele Transilvaniei, domnul Ţării Româneşti, Radu Mihnea şi al Moldovei, Ştefan Tomşa, s-a realizat o alianţă strînsă, cei trei domni jurînd „să fie ca fraţii şi să

---

[82] I. Lupaş, *Documente istorice transilvane*, I, Cluj, 1940, p. 773—776.
[83] *Ibidem*, p. 77—80.
[84] *Ibidem*, p. 80—82.
[85] *Ibidem*, p. 90—91.
[86] Tratatul dintre Radu Mihnea, domnul Ţării Româneşti, şi braşoveni din 12 septembrie 1611, cf. *DIR, B. veacul XVII*, II, *1611—1615*, 1951, p. 13—14. 1951, p. 13—14.

nu se lase unul de altul pînă la moarte"[87]. Tratatele de alianță încheiate mai tîrziu cu Gavrilă Movilă, domnul Țării Românești, cuprind atît prevederi cu caracter economic, cît și cu caracter politic. Domnii aliați își făgăduiesc „sfîntă alianță și tovărășie în condițiile cele mai bune", prietenie și bună vecinătate, sprijin reciproc, daturi anuale, iar negustorii obțin „slobodă trecere" și căi libere de negoț în țările respective[88].

Schimbul de oameni și de informații între cele trei țări, întregite de schimburile de produse și de meșteri pricepuți, se desfășoară fără încetare în toate direcțiile. Aceste relații multiple și multilaterale erau socotite de principele Transilvaniei suficient de puternice pentru a aprecia existența unei „confederații confirmate" între țările române. În baza acestei „confederații", ostași din Țara Românească participă la expedițiile antihabsburgice ale lui Bethlen și tot din asemenea raporturi s-a născut în mintea principelui ardelean proiectul unirii celor trei țări românești într-o singură formațiunea statală, sub forma unui „regat al Daciei"[89]. Făurirea unui asemenea proiect conferă o mai mare semnificație unirii din timpul lui Mihai de la care-și trage exemplul și care-și prelungește ecourile în deceniile următoare.

Legăturile de toate felurile dintre cele trei țări se desfășoară cu tot mai mare frecvență. Boieri cu steagurile lor ostășești, răzvrătiți împotriva unor domnii înfeudate Porții și levantinilor, în Transilvania își găsesc sprijinitori. Iar cînd în țările române se statornicesc domnii mai trainice, planurile de „confederare" devin din nou o preocupare constantă. Mai întîi se înscrie ajutorul reciproc pentru ocuparea domniilor dintre Matei Basarab și Gheorghe I Rákoczi. Începutul este urmat, în 1635, de un tratat de alianță și de ajutor reciproc, reînnoit în 1638[90]. Cel dintîi căruia i s-a oferit prilejul verificării practice a cuprinsului tratatului a fost domnul Țării Românești, care a jucat un rol de seamă în salvarea domniei aliatului său, mazilit de turci în 1636. S-a dovedit cu această ocazie „de mare ajutor" alianța Țării Românești.

Rolul principelui transilvan s-a adeverit mai ales prin stăruințele și străduințele de realizare a unei înțelegeri între domnul moldovean și cel muntean pe calea tratativelor. Se ajunge la încheierea unui tratat de alianță separată între Moldova și Transilvania și la reînnoirea celui existent între aceasta din urmă și Țara Românească. Pe această cale se realizează un sistem de alianță comună a celor trei țări române. Cu toate strădaniile lui Gheorghe I Rákoczi de a cîștiga o poziție dominantă, contemporanii pe Matei Basarab îl socoteau „prealuminatul stăpîn și voievod al acestor țări dacice"[91]. În același timp, ambițiosul domn moldovean cu aliură imperială, Vasile Lupu, plănuia să se înstăpînească asupra Transilvaniei. Sînt semnificative argumentele invocate pentru a obține aprobarea Porții. La împrejurarea că el cunoștea „foarte bine căile", se mai adăuga faptul că în Ardeal majoritatea populației e alcătuită din români,

---

[87] *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, VI, p. 358.

[88] I. Lupaș, *op. cit.*, p. 150—159.

[89] *Bethlenium urgere in Porta, ut Moldaviam et Valachiam sibi concedant, ita rex Daciae declaretur*, cf. N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, IV, p. CLVI, n. 1.

[90] Șt. Pascu și Vl. Hanga, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.*, III, București, Edit. științifică, 1964, p. 408—409; cf. I. Lupaș, *Începutul domniei lui Matei Basarab și legăturile lui cu Transilvania*, în „Studii istorice", Sibiu, 1943, IV, p. 54.

[91] Cf. I. Bianu — N. Hodoș, *op. cit.*, p. 133—134.

„cărora făgăduindu-le slobozie", vor putea fi aţîţaţi uşor împotriva nobililor unguri[92].

Dintre cei trei domni, al Ţării Româneşti, Matei Basarab, îşi păstrează poziţia dominantă. De aceea cu prilejul constituirii ligii antiotomane, alcătuită din cele trei ţări române, plus Polonia şi Rusia, în 1646, rolul conducător i se încredinţează lui Matei Basarab în calitate de „comandant general al întregului Răsărit". Cu toate că asemenea proiect nu s-a putut concretiza din cauza intereselor neconcordante ale participanţilor, strădaniile de colaborare ale celor trei ţări româneşti continuă. Se ajunge, în anii 1648—1652, la alte tratate de alianţă între cei trei domni. Cu un asemenea prilej scria Matei Basarab lui Gheorghe Rákoczi II cuvintele semnificative: „De cine ne vom teme, dacă ţările noastre vor păstra buna înţelegere de pînă acum? În afară de Dumnezeu de nimeni"[93].

Coaliţia se strînge şi mai mult în faţa răscoalei populare din 1655, cînd ajutorul lui Rákoczi, solicitat de Constantin Şerban, domnul Ţării Româneşti, a fost hotărîtor. Recunoştinţa domnului muntean este „legămîntul" pe credinţa sa de a-i fi lui Rákoczi pe deplin binevoitor, lui şi urmaşilor săi, duşman duşmanilor şi răuvoitorilor, ţinîndu-se dator să-l ajute cu oastea oriunde[94]. Se credea îndreptăţit principele Transilvaniei să se socotească „crai peste crai şi domn peste domni", potrivit caracterizării lui Miron Costin[95].

Încrezător în virtuţile sale militare, care erau însă mai modeste decît şi le estima personal, Gheorghe Rákoczi II, însoţit de oştile aliaţilor săi, întreprinde acea expediţie nenorocită din Polonia, încheiată cu dezastrul aliaţilor şi cu mazilirea lor.

Anii 1658—1660 înscriu noi eforturi pentru refacerea coaliţiei, de data aceasta iniţiativa revenindu-i domnului muntean, Mihnea al III-lea, care se erijează în campion al luptei pentru independenţa ţărilor române, împrumutînd, în acest scop, numele lui Mihai Viteazul, faptele căruia dorea să le reînvie. Nici calităţile şi nici împrejurările nu l-au ajutat în realizarea acestui proiect, eforturile de coalizare şi confederare a ţărilor române întrerupîndu-se pentru un timp.

Gînduri şi proiecte sporadice apar şi în ultimul pătrar al secolului al XVII-lea. Un astfel de proiect a nutrit domnul moldovean Gheorghe Duca după asediul Vienei (1683), cînd se gîndea să ajungă crai în Transilvania, un fiu al său domn al Moldovei şi altul al Ţării Româneşti[96]. În acelaşi timp, făurea planuri de mărire şi de stăpînire a ţărilor române şi domnul muntean Şerban Cantacuzino, care voia să păşească pe urmele lui Mihai Viteazul[97].

*

[92] E. Hurmuzaki — N. Iorga, *Documente* IV, 1, p. 669 şi N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. III, Vălenii de Munte, 1932, p. 261—262.
[93] I. Lupaş, *Istoria unirii românilor*, Bucureşti, 1938, p. 164.
[94] Idem, *Documente istorice transilvane*, p. 268—269.
[95] M. Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, în *ed. cit.*, p. 173.
[96] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1968, p. 162.
[97] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ed. C. Grecescu, Bucureşti, Edit. Academiei, 1963, p. 185.

Scanned with OKEN Scanner

Relaţiile dintre ţările române în această perioadă nu sînt doar cele impuse de necesitatea apărării comune şi nici doar rezultatul unor interese politice de conjunctură. Ele izvorăsc din comunitatea de interese politice, economice şi culturale.

Potrivit tratatelor încheiate şi privilegiilor acordate în întreg veacul al XVII-lea, între cele trei ţări româneşti se schimbau cantităţi mari de felurite produse.

În tratatele de alianţă dintre domnii ţărilor române se reglementează, uneori, şi păstoritul oierilor transilvăneni în Ţara Românească. Era o străveche realitate păstoritul cu caracter transhumant de o parte şi de alta a Carpaţilor, practicat de oierii români. Versantele sudice şi răsăritene ale Carpaţilor, mai însorite şi cu veri mai lungi, ofereau păşuni îmbelşugate, iar Cîmpia Română şi Lunca Dunării, podişul Moldovei şi Luncile Siretului şi Prutului ofereau alte avantaje apreciabile. În al doilea rînd, oraşele Ţării Româneşti şi ale Moldovei erau locuri foarte prielnice pentru desfacerea produselor cumpărate de negustorii turci sau de alţii, care le treceau peste Dunăre.

Libertatea oierilor ardeleni care-şi mînau turmele la păşunat în Ţara Românească şi Moldova este încurajată şi de oficialitatea din Transilvania. Legiuirea cunoscută sub numele de *Approbatae Constitutiones*, din anul 1653, ca şi convenţia dintre transilvăneni şi munteni încheiată la 1685, stabilesc că „aceia dintre locuitorii ţării care-şi vor mîna vitele la păşunat... într-o altă ţară vor avea slobozenie, fără să plătească darea de unul din treizeci, nici vamă sau vreo altă plată, nici oamenii de pe lîngă vite, nici după vite, iar cînd acelea se vor mîna îndărăt, să fie lăsaţi slobod fără nici o supărare şi piedică“[98] Aşa se explică faptul că numărul animalelor ce păşunau în ţările române sporeşte mereu. Potrivit unei estimări aproximative, de la începutul secolului XVIII-lea, numai din Banat şi Crişana păşunau în Ţara Românească şi Moldova anual în medie 300 000 de oi. „Toate turmele mele sînt în Moldova“, scria la 1711 contele Károly care-şi avea moşiile în apropierea Tisei[99].

Mişcarea de transhumanţă a avut şi alte urmări în ce priveşte legăturile dintre cele trei ţări. Mulţi dintre aceşti oieri, din cauza opresiunii sociale şi naţionale se statornicesc în Ţara Românească şi Moldova, dar mai cu seamă în Dobrogea, unde exploatarea feudală nu atinsese un grad atît de înalt ca în Transilvania. Numărul transilvănenilor, români şi secui, stabiliţi în cele două ţări este într-o continuă creştere, deoarece pe lîngă oieri îşi caută refugiu la sud şi est de Carpaţi şi alţi ţărani ardeleni. Oierii şi alţi bejenari ardeleni întemeiază numeroase „slobozii“ (sate care la început se bucurau de unele scutiri în ce priveşte obligaţiile faţă de domnie). Păstorii bejenari îşi întemeiază aşezări mai întîi pe locurile de păşune, de la poalele muntelui, de aceea regiunea subcarpatică, începînd din Bucovina, traversînd Moldova şi Muntenia, pînă în Oltenia este plină de asemenea sate întemeiate de ardeleni. Mai apoi ei se aşează şi în cîmpie, în şesurile Dunării şi în Dobrogea. Unii dintre ei îşi mai păstrează timp îndelungat ocupaţia pastorală practicată acasă, alţii, după un oarecare timp, şi-o schimbă cu cea agricolă.

---

[98] Şt. Meteş, *Păstori ardeleni în Principatele Române*, Cluj, 1925, p. 6—11; A. Veres, *Păstoritul ardelenilor în Moldova şi Ţara Românească (pînă la 1821)*, Bucureşti, 1927, p. 1—20.

[99] *Ibidem.*

Satele întemeiat de oierii și bejenarii transilvăneni (țuțuieni, mărgineni) sînt foarte numeroase; majoritatea lor par să fie întemeiate în veacul al XVII-lea și al XVIII-lea. Oierii și alți fugari din Țara Hațegului și din regiunea Sibiului s-au așezat mai ales în Oltenia, întemeind sate pe văile răurilor Jiu, Olt și ale afluenților acestora: Motru, Gilortu și Olteț, în depresiunile munților Mehedinți, Vîlcan și Parîng, în zona de coline și chiar în vestul Cîmpiei Române. Cei plecați din Țara Făgărașului s-au așezat mai ales în Muntenia, întemeind numeroase sate în depresiunea munților Făgăraș, pe văile rîurilor Olt, Argeș și Dîmbovița, în regiunea de dealuri și coline în Cîmpia Română de răsărit, pînă la Dunăre. Cei din Țara Bîrsei și din părțile Sibiului s-au așezat de asemenea în Muntenia, întemeind sate în depresiunile munților Bucegi, în Cîmpia Bărăganului, pînă în Lunca Dunării și dincolo, în Dobrogea. Alți oieri și bejenari din Țara Bîrsei s-au îndreptat spre Moldova, așezîndu-se în depresiunea Vrancei și Oituzului, în regiunea de dealuri și coline, în luncile Siretului, Prutului și Nistrului, pînă în Crimeea. Oierii și bejenarii din nordul Transilvaniei, din părțile Bistriței și Năsăudului, s-au așezat în părțile Moldovei de Sus, în podișul Sucevei și mai departe, în valea Prutului. Proiectate pe hartă, așezările întemeiate de păstorii și bejenarii ardeleni așezați în cele două principate reprezintă un număr destul de mare de-a lungul întregii borduri subcarpatice, din Bucovina pînă în Oltenia, și mai ales în regiunea dintre Buzău și Prahova, dintre Dîmbovița și Olt și în regiunea Jiurilor oltene[100].

Relațiile politice neîntrerupte și cele economice de asemenea își aveau temeiul și acum, ca și mai înainte și după aceea, în comunitatea etnică, alcătuită din masa compactă a românilor ce populau cele trei țări românești. Oieritul transhumant și bejenia au conferit comunității etnice un spor de osmoză.

*

Această realitate impune caracter de necesitate și legăturilor cultural-spirituale dintre țările românești. Cîtă vreme osemintele lui Danciu vornicul, tatăl lui Matei Basarab, s-au aflat (pînă în 1648) în biserica Mitropoliei ortodoxe din Alba Iulia, domnul muntean se simțea legat de această țară și din motive sufletești. Asemenea legături au fost dovedite și prin daniile făcute de Matei mitropoliei românești de la Alba Iulia: bani, tipărituri, odoare bisericești etc.

În acest climat general, s-a răspîndit peste tot nu numai cartea cu conținut religios, ci și cartea cu conținut laic, literatura didactică și romanul popular. Din prima categorie a fost tradus și s-a răspîndit *Fiziologul*, un fel de tratat de zoologie, în care sînt descrise obiceiurile reale sau închipuite ale animalelor și păsărilor, și *Floarea virtuților*, un mic tratat de morală. Din amîndouă se cunosc traduceri realizate atît în Transilvania, cît și în Țara Românească și Moldova. Dintre romanele populare *Alexandria* și *Varlaam și Ioasaf* au fost cele mai răspîndite, deoarece corespundeau preocupărilor și gustului din societatea românească de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și din prima jumătate a secolului al XVII-lea. *Alexandria*, care povestea faptele de vitejie să-

[100] Șt. Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIV—XX*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1977, p. 148—178.

vîrşite de Alexandru cel Mare, se potrivea foarte bine vremii eroice a lui Mihai Viteazul, iar *Varlaam şi Ioasaf* perioadei de avînt cultural din vremea domniei lui Matei Basarab. Şi aceste cărţi au fost traduse, copiate şi răspîndite în toate provinciile locuite de români, pătrunzînd, alături de cele cu caracter religios, în rîndurile ţărănimii[101].

O răspîndire peste graniţele de atunci au avut poeziile populare care cîntau vitejiile unor luptător apropiaţi de popor sau ridicaţi din mijlocul poporului, cum erau cele privitoare la Iancu de Hunedoara, care sub numele de Iancu Sibiancu sau Iencea Sibiencea era cunoscut pînă în Peninsula Balcanică, ciclul de balade despre Baba Novac, generalul lui Mihai Viteazul, şi fiul său Gruia.

Legăturile culturale între cele trei ţări româneşti în veacul al XVII-lea au cunoscut o intensitate sporită şi o varietate mult mai mare. Fenomenul se explică prin faptul că în această vreme cultura a înregistrat un avînt relativ faţă de veacul precedent, pe de altă parte cultura a fost îmbrăcată tot mai mult în haină românească, fiind accesibilă unor cercuri mai largi de cititori şi, în sfîrşit, numărul cunoscătorilor de carte — citit şi scris — a sporit. La aceste explicaţii de ordin general mai trebuie adăugată încă una, pentru cărţile cu conţinut religios ortodox: veacul al XVII-lea este vremea asaltului curentelor reformate împotriva ortodoxismului în general, şi împotriva ortodoxismului din Transilvania îndeosebi. Pentru a apăra ortodoxismul s-a tipărit o seamă de cărţi în Moldova şi Ţara Românească destinate Trasilvaniei.

În anii 1639—1640 au apărut mai multe cărţi cu conţinut religios fără indicarea locului de imprimare, tipărite pe hîrtie confecţionată în Transilvania şi purtînd iniţialele principelui Transilvaniei G(eorgius) R(ákoczi). Ornamentarea şi caracterele literelor sînt însă ale cărţilor tipărite la Govora. Probabil că aceste cărţi au fost tipărite în Ţara Românească, destinate însă pentru românii din Transilvania. Această concluzie este întărită de un alt caz petrecut în acelaşi timp. În 1640 se tipăreа, tot la Govora, *Pravila* lui Matei Basarab. Lucrarea cu caracter juridic s-a tipărit în două ediţii: una pentru Ţara Românească, prefaţa căreia era iscălită de Teofil, mitropolitul acestei ţări, şi a doua pentru Transilvania, a cărei prefaţă era iscălită de Ghenadie, mitropolitul Ardealului. Iar cea de-a doua carte de legi, *Îndreptarea legii*, tipărită la Tîrgovişte în anul 1652, a fost alcătuită din îndemnul mitropolitului Ţării Româneşti, un ardelean, Daniil Panonianul, care o traduce din limba greacă şi o sistematizează, grupînd materia după probleme[102].

Pentru propagarea învăţăturilor reformate printre românii din Transilvania era nevoie însă de cărţi de cult în limba română. În acest scop, principele Transilvaniei, Gheorghe Rákoczi I, aduce din Ţara Românească nu numai literele necesare, dar şi tipografii de trebuinţă. Astfel, se stabileşte la Alba Iulia, cu buchii dăruite de Matei Basarab, popa Dobre tipograful, care-şi începe activitatea în 1639. Între cărţile tipărite de tiparniţa de la Alba Iulia de popa Dobre a fost şi *Catechismul* calvinizant din 1640, care s-a răspîndit nu numai în Transilvania, ci şi în Ţara Românească şi Moldova. Tot atunci sosea la Alba Iulia călugărul muntean Meletie, care, în vederea numirii sale ca episcop ortodox al Transilvaniei, propunea înfiinţarea unei „şcoli bune româneşti“,

---

[101] *Cărţile populare în literatura românească*, ed. de I. Chiţimia şi D. Simonescu, Bucureşti, Edit. pentru literatură, 1963, p. VII—XXXVI.

[102] I. Bianu — N. Hodoş, *op. cit.*, p. 190.

la care să funcţioneze „doi sau trei învăţători pricepuţi, buni cunoscători de latineşte, greceşte şi româneşte, care să înveţe pe copiii şi tinerii români atît limba latină, cît şi religia creştină", înfiinţarea unei tipografii cu tipografi buni pentru tipărirea cărţilor de trebuinţă, atît pentru biserică, cît şi pentru şcoli, predicile şi slujba religioasă în limba română[103].

Schimbul de cărţi şi de cărturari dintr-o parte în alta a Carpaţilor a continuat fără întrerupere, cu tot mai mare intensitate şi în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Potrivit cercetărilor, încă incomplete, au fost descoperite pînă acum în diferite părţi ale Transilvaniei peste 1 000 de cărţi tipărite în Ţara Românească şi în Moldova. Cea mai răspîndită dintre acestea a fost *Cazania* lui Varlaam, descoperită în diferite biserici de pe întreg cuprinsul Transilvaniei. Aceste cărţi au fost dăruite, cumpărate sau purtate de dieci sosiţi în Transilvania, cum a fost moldoveanul Vasile Sturza, care-şi desfăşoară activitatea în părţile Bihorului, apoi în părţile Hunedoarei şi ale Banatului, copiind, la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul veacului următor, mai multe cărţi, răspîndite apoi în întreagă Transilvania. De la Cetatea de Baltă, diacul Ioan mergea în Moldova pentru a-şi copia mai multe cărţi bisericeşti, iar diacul Toader din Feldru Năsăudului, se întoarce din Moldova cu o mulţime de cărţi pe care le copiază şi le răspîndeşte apoi în Transilvania. Din Ţara Românească era trimis în Transilvania cel mai harnic dintre ucenicii lui Antim Ivireanu, Mihail Ştefanovici, care-şi schimbă aici numele în Mihail Ştvanovici şi care tipăreşte nu numai cărţi cu caracter religios, ci şi cărţi şcolare. La episcopia ortodoxă de la Oradea erau chemaţi dascăli din Moldova care să-i înveţe pe elevi carte românească şi cîntările bisericeşti în româneşte. Un dascăl din Mehedinţi îşi desfăşoară activitatea la Braşov[104]. Dintre cărturarii ardeleni desfăşoară o activitate politică şi culturală deosebit de valoroasă în Ţara Românească fraţii braşoveni David şi Teodor Corbea. Cel dintîi a fost priceputul diplomat de credinţă al lui Constantin Brâncoveanu, iar Teodor a alcătuit cel dintîi dicţionar latin-român, *Lexicon latino-român* şi o *Psaltire* în versuri, pe care autorul o dăruieşte bisericii din Şcheii Braşovului.

Pe lîngă cărţile cu caracter religios şi didactic, între cele trei ţări româneşti circulau, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, numeroase lucrări cu caracter istoric. Pe teritoriul Transilvaniei s-au aflat numeroase copii după mai toate marile cronici moldovene: a lui Grigore Ureche, a lui Miron Costin, a lui Nicolae Costin, a lui Dimitrie Cantemir etc. Copiile lucrărilor cu caracter istoric din Ţara Românească descoperite pe teritoriul Transilvaniei sînt tot atît de numeroase: Anonimul cantacuzinesc, Stihurile postelnicului C. Cantacuzino, Cronica lui Radu Popescu, Cronica lui Radu Greceanu, Anonimul brâncovenesc, Stihurile despre tragedia Brîncovenilor etc.[105].

Cronicarii moldoveni şi munteni din secolul al XVII-lea, la rîndul lor, au cunoscut şi au folosit în lucrările proprii scrieri de ale croni-

---

[103] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 206—207.

[104] *Istoria literaturii române*, I, p. 343—344. Pentru răspîndirea cărţilor religioase, cf. M. Păcurariu, *Legăturile bisericii ortodoxe din Transilvania cu Ţara Românească şi Moldova în secolele XVII—XVIII*, Sibiu, 1968, p. 85—101.

[105] I. Crăciun şi A. Ilieş, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne, secolele XV—XVIII, privind istoria României*, Edit. Academiei, 1963, p. 51—103, 148—181.

carilor ardeleni: Tudosie sin Stoian întrebuinţează cronica lui Gaspar Heltai din Cluj, Radu Popescu o istorie a Ţării Ungureşti, stolnicul Constantin Cantacuzino cronicile lui Wolfgang şi Ioan Bethlen şi a lui Nicolae Istvánffy, Grigore Ureche un letopiseţ unguresc, Miron Costin lucrarea cronicarului Laurenţiu Toppeltin din Mediaş, *Origines et occasus Transylvanorum*, pe care dealtfel o şi prelucrează apoi în opera sa: *Istoria de crăiia ungurească*.

Se explică, prin nevoia de a fi pretutindeni folositoare operele tipărite, străduinţele cărturarilor din secolule al XVII-lea de a scrie pe înţelesul tuturor cititorilor, peste graniţele politice ale vremii, şi, totodată, se explică rolul remarcabil în făurirea limbii literare a tipăriturilor lui Coresi, Varlaam, Dosoftei, Simion Ştefan, Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, Radu Popescu, Ion Neculce etc.

Se manifestă cu tot mai multă pregnanţă, începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, mai accentuat în secolul al XVII-lea, lupta stăruitoare pentru triumful limbii române scrise. Predosloviile celor mai de seamă tipărituri sînt străbătute de această preocupare de la un capăt la altul. O proclamă Coresi în *Psaltirea* din 1570: „Dacă văzui că mai toate limbile au cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi românii n-avem“ şi că „întru besearică mai vîrtos cinci cuvinte cu înţelesul meu să grăiesc ca şi alalţi să înveţe decît întunearec de cuvinte neînţelease într-alte limbi...“[106]. Şi-o însuşiră traducătorii *Paliei de la Orăştie* din 1582: „Că văzum cum toate limbile au şi înfloresc întru cuvintele slăvite a lui Dumnezeu, numai noi românii pre limbă nu avem...“[107]. O afirmă *Pravila de la Govora* din 1640: „Socotit-am că mai toate limbile au carte pre limba lor. Cu aceea cugetai şi eu... să scoţ această carte anume Pravilă pre limba rumânească“[108]. O subliniază *Cartea românească de învăţătură* din 1643: „Cu mult mai vîrtos limba nostră românească, ce n-are carte pre limba sa, cu nevoie iaste a înţelege cartea altei limbi...“[109]. O accentuează *Noul Testament* din 1648 de la Bălgrad, cînd aseamănă cuvintele cu banii, afirmînd pe bună dreptate, că „acele cuvinte sînt bune care le înţeleg toţi“[110].

Asemenea legături intense, altoite pe fondul etnic şi lingvistic comun, pe nevoile materiale şi spirituale comune, au întărit şi mai mult conştiinţa unităţii de neam a poporului român. Adăugîndu-se şi tendinţele de libertate de sub dominaţia străină, conştiinţa de neam cunoaşte valenţe noi, de caracter politic. Originea daco-romană a tuturor românilor, unitatea lor etnică şi lingvistică, nevoia imperioasă de învăţătură în limba română constituie temeiuri solide pentru unitatea politică şi libertatea poporului român. Noua doctrină politică, ce începe să se contureze în mintea oamenilor, băştinaşi şi străini, urmărea formarea unei opinii publice cît mai răspîndite şi mai puternice, sprijin moral şi material în lupta de eliberare a ţărilor române de sub dominaţia străină.

Învăţaţii veacului al XVII-lea se iau parcă la întrecere în propagarea ideii romanităţii şi a unităţii poporului român. Devenise un bun

---

[106] I. Bianu — N. Hodoş, *op. cit.*, p., 55—56.
[107] *Ibidem*, p. 95—96.
[108] *Ibidem*, p. 109.
[109] *Ibidem*, p. 140.
[110] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 243.

Scanned with OKEN Scanner

hotărîrea: „Biruit-au gîndul să mă apuc de această trudă, să scoţ lumii la vedere felul neamului, din ce izvor şi seminţie sînt locuitorii ţării noastre, Moldovei şi Ţării Munteneşti şi românii din ţările ungureşti... că toţi un neam şi odată discălecaţi sînt, de unde sînt veniţi strămoşii lor pe aceste locuri, sub ce nume au fost întîi la descălecatul lor şi de cînd s-au osebit..."[118]. Nu numai originea comună a tuturor românilor e cuprinsă în această mărturisire, ci şi alte două teze de valoare unei doctrine politice: unitatea şi continuitatea poporului român[119]. Căci Miron Costin consideră pe românii din Moldova, Ţara Românească şi Transilvania locuitori ai „ţării noastre", iar pe „strămoşii lor" ca oameni ai acestor locuri de totdeauna.

În aceeaşi istorie în limba poloneză, scrisă, fără îndoială, în scop de propagandă în favoarea independenţei ţărilor române, Miron Costin, în deplină cunoştinţă şi conştiinţă, acordă termenului de român sens etnic general, de aceea îl foloseşte şi în textul polonez aşa cum îl pronunţau oamenii în graiul lor. Valoarea semnificaţiei sporeşte şi mai mult prin încercarea de explicare a numelui, de clarificare a diferitelor numiri. „Numele cel mai adevărat, autentic, de la primul descălecat prin Traian este *rumân* sau *romanus*, care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dînşii... pînă astăzi, acelaşi nume este dat îndeobşte şi muntenilor şi moldovenilor şi celor ce locuiesc în ţara Transilvaniei... Un alt nume ei înşişi nu au primit între dînşii niciodată"[120].

Superioritatea concepţiei şi a demonstraţiei, a sensului ideologic şi politic conferit teoriei originii, unităţii şi continuităţii de ultimii mari cronicari şi în acelaşi timp primii istorici români, de la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi de la începutul secolului al XVIII-lea, nu se explică doar prin erudiţia stolnicului Constantin Cantacuzino şi a domnitorului Dimitrie Cantemir. Acesteia se cuvine adăugată concepţia generală şi generalizată în vremea lor, care-şi conturează tot mai limpede sensurile de doctrină politică, susţinută de argumente istorice. Este evident caracterul militant al istoriei, în slujba intereselor politice ale românilor într-o vreme cînd dorinţa de eliberare de sub dominaţia străină cuprinde aproape unanimitatea poporului român. Ideile înaintaşilor sînt îmbogăţite cu noi argumente spre susţinerea tezei cu privire la originea latină a limbii şi romană a poporului român de pretutindeni.

Stolnicul o afirmă fără echivoc, cu tăria izvorîtă din credinţa adevărului. „Iar noi rumânii sîntem romani în credinţă şi bărbăţie", toţi românii „nu numai ceştia de aici, ci şi cei din Ardeal, cari încă şi mai neaoşi sînt şi moldovenii şi toţii cîţi şi într-altă parte se află şi au această limbă". Nu este greu de intuit motivul sublinierii caracterului şi mai neaş roman al românilor transilvăneni, într-o vreme cînd legiuirile feudale *Aprobatele* şi *Compilatele* îi socoteau doar toleraţi, după ce-i dezbrăcară de toate drepturile pe cei mai vechi şi mai numeroşi locuitori ai ţării. Lumea trebuia să ştie că toţi românii, oriunde trăiau atunci, „dintr-o fîntînă au izvorît şi cură". Mai trebuia să ştie

---

[118] *Ibidem*, p. 241.

[119] Nicolae Costin, fiul lui Miron, adnotînd opera tatălui său, subliniază şi el că numele cel mai vechi al poporului nostru este român, adică „Rămlean de la Roma", pe care l-au păstrat fără întrerupere de la „descălecatul" lui Traian pînă astăzi, atît moldovenii, cît şi muntenii şi ardelenii; N. Costin, *Carte pentru descălecatul dintîi a Ţării Moldovei*, cap. III: Pentru numele neamului acestei ţări.

[120] Miron Costin, *op. cit.*, p. 207, 241.

Scanned with OKEN Scanner

lumea un alt adevăr, şi anume că urmaşii coloniştilor romani, românii, n-au părăsit nici un moment locurile lor de aşezare.

Continuitatea e demonstrată de stolnic prin argumente de ordin istoric, lingvistic şi etnografic, iar pentru mai mare autoritate adaugă şi credinţa celor „mai aleşi şi mai adeveriţi bătrîni istorici"[121].

Şi mai explicită, mai bine demonstrată şi mai convingătoare este concepţia lui Dimitrie Cantemir. Caracterul politic al acesteia este evident şi în aceeaşi măsură caracterul militant al operei. Cele trei idei fundamentale: originea, continuitatea şi unitatea poporului român constituie axul principal de susţinere al întregii strădanii. Neamul moldovenilor, muntenilor şi ardelenilor „care cu toţi cu un nume de obşte români se chiamă... sînt urmaşii romanilor", afirmă învăţatul istoric.

În lupta pentru libertate pe care o purta poporul român, nu numai originea „nobilă" era folosită ca argument puternic, ci şi continuitatea neîntreruptă pe locurile de aşezare a coloniştilor romani. „Neamul care de demult s-a colonizat cu romani, de atunci pînă acum necurmat locuieşte în Dachia", proclamă Cantemir, repetînd ideea, în altă formulare, în sensul că „romanii cari de atunci într-însa aşezîndu-se, într-aceeaşi şi pînă acum necontenit lăcuiesc". Nu doar o ramură a poporului român, ci totalitatea lui, toţi românii din Dacia de odinioară „aşa neclătiţi şi în veci nemutaţi i-a lăsat, din care coboară acel neam românesc din Moldova şi Ţara Românească şi Ardeal".

Substratul politic este tot atît de evident şi în afirmarea unităţii poporului român peste graniţele politice ale vremii. Vechea Dacie corespunde teritoriilor locuite de români, „Dachie ce cuprinde atît loc cît ţine astăzi datul Temişvarului (Banatul) cu Ardealul şi Ţara Românească şi Moldova". Realitate afirmată şi demonstrată în cuprinsul lucrării şi afişată chiar în titlul ei: *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* şi mai explicit încă în titlul dezvoltat, un adevărat manifest cu caracter politic: *Hronicon a toată ţara românească (care apoi s-au împăţit în Moldova, Munteniască şi Ardealul)*[122]. Cantemir cunoaşte o singură Ţară Românească, despărţită, din cauza vicisitudinilor vremii, în cele trie provincii istorice, locuite de un singur popor.

Ideile şi concepţiile, dar mai ales gîndirea şi mijloacele de exprimare şi demonstrare, acordă lui Cantemir o superioritate recunoscută în raport cu istoriografii medievali. Fără să se detaşeze cu totul de unele idei şi practici medievale, altele prefigurează cu claritate gîndirea modernă şi metodele de investigaţie cu acelaşi caracter. Este pe deplin explicabil faptul că Dimitrie Cantemir a influenţat susbtanţial istoriografia luministă, care-i continuă şi îi dezvoltă ideile, cu noi şi mai convingătoare argumente.

Comunitatea vieţii economice şi cultural-spirituale, legăturile strînse cu caracter politic găseau în substratul etnic un suport puternic. Masa etnică românească de o parte şi de alta a Carpaţilor anula în mare măsură valoarea politică a hotarelor artificiale dintre cele trei ţări româneşti. Această comunitate de interese uşurează şi impulsionează tendinţele de unitate sub forma unor confederaţii sau chiar alcătuiri poli-

---

[121] Constantin Cantacuzino, *Istoria Ţării Româneşti*, în *Opere*, ed. N. Iorga, Bucureşti, 1901, p. 136—137. Ideea şi chiar expresia se găsesc şi în *Prefaţa Liturghierului slavo-român* din 1680.

[122] Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, ed. Gr. Tocilescu, Bucureşti, 1901, p. 25, 50—51, 57, 86, 104, 109, 153, 195. E semnificativ şi faptul că numele de romani din titlu indică ramura transilvană a românilor.

Scanned with OKEN Scanner

Învățatul domn moldovean Dimitrie Cantemir.

tice unitare. Asemenea legături potențează conștiința de neam, conferindu-i valențe cu tot mai clare semnificații de ordin spiritual. Aceste realități nu scapă nici unui ochi mai pătrunzător, nici unei minți perspicace, dintre băștinași sau străini.

Această conștiință de neam este tot mai limpede exprimată în tipăriturile veacurilor al XVI-lea și mai ales al XVII-lea și cu insistență și interes urmărită în întreaga activitate cărturărească. În același an, 1643, în care făurea planul cuceririi Transilvaniei cu sprijinul populației românești, Vasile Lupu, prefațînd *Cartea românească de învățătură*, sau *Cazania* lui Varlaam se adresa către „toată semenția românească, pretutinderea ce se află praloslavnici într-această limbă"[123]. Era un manifest către poporul român pentru răspîndirea culturii, care și-a atins pe deplin scopul, deoarece această „Carte" cu titlul simbolic, a fost una din cele mai răspîndite și mai citite în sate modeste, ascunse în văile rîurilor și poienelor munților.

Cel ce a osîrdit cu grijă și pasiune pentru a lumina mințile și a înnobila inimile prin puterea slovei scrise, învățatul mitropolit moldovean Varlaam, nu scapă nici un prilej de a-și îndeplini îndatoririle. Predoslovia la *Catechismul* din 1645 este o nouă chemare, la fel de caldă și plină de sensuri, adresată tuturor celor „cu noi de un neam Români, pretutindiria tuturor, ce să află în părțile Ardealului și și într-alte părți pretutindirea"[124].

Prezența conștiinței de neam se vădește și în frecvența folosirii noțiunii de neam românesc, cu variantele sale: norod românesc, semințe românească, dezvăluind substratul unității etnice și a aspirațiilor întregului popor român. Este prezentă ideea în cele mai însemnate tipărituri din secolul al XVII-lea:

Cartea românească de învățătură din 1643 era destinată întregii seminții românești;

[123] *Carte românească de învățătură*, Iași, 1643, cf. I. Bianu — N. Hodoș, *op. cit.*, p. 139.

[124] N. Drăganu, *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei*, Cluj, 1924, p. 66.

Scanned with OKEN Scanner

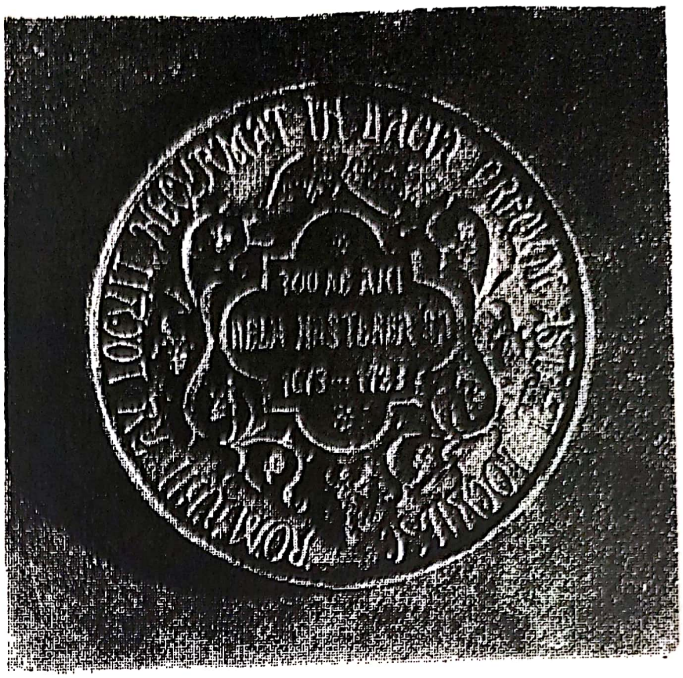

Medalie comemorativă la 300 ani de la naşterea lui Dimitrie Cantemir.

Catehismul din 1645 a fost tipărit spre folosul tuturor celor de un neam rumâni;

Pravilele împărăteşti din 1646 trebuiau să slujească întregului rod românesc;

Tîrnosania din 1652 era spre folosul neamului românesc;

Cheia înţelesului din 1678 avea de îndeplinit acelaşi rost, în folosul neamului românesc;

Liturghia lui Dosoftei din 1679 era destinată şi ea pentru toată seminţia rumânească;

Pravoslavnica mărturisire din 1691 era, de asemenea, spre folosul de obşte al neamului rumânesc;

Chiriacodromionul din 1699 era tipărit de un meşter al neamului nostru rumânesc din Ardeal[125].

Cu aceeaşi frecvenţă şi cu aceleaşi sensuri o folosesc cei mai de seamă istoriografi de la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui următor.

O spune în repetate rînduri Miron Costin, vorbind despre neamul românilor, neamul românesc, seminţia românească în care erau cuprinşi moldovenii, muntenii şi transilvănenii deopotrivă[126].

O afirmă Gheorghe Brancovici, ardelean trăit la curtea lui Constantin Brâncoveanu, care, judecînd fapta lui Mihai Viteazul, o preamăreşte fiindcă „a lăţit puterea neamului românesc"[127].

O proclamă Dimitrie Cantemir de nenumărate ori şi în felurite ipostaze: evghenia neamului românesc, neamul românilor locuitori în Dacia; Traian părintele neamului românesc; neamul românesc coborî-

---

[125] Bianu — Hodoş, *op. cit.*, p. 139, 151, 157—158, 205—206, 218—220, 222, 323—324, 375.

[126] Miron Costin, *Opere*, p. 241, 261, 265.

[127] Gheorghe Brancovici, *Cronica slovenilor*, în *Operele lui Gheorghe Brancovici*, ed. C. Bobulescu, Iaşi, 1927, p. 18.

Scanned with OKEN Scanner

tor din romani; neamul românesc din Moldova, Ţara Românească şi Ardeal[128].

În 11 tipărituri dintre anii 1559—1588, deci timp de 30 de ani, noţiunea de neam românesc e folosită de 17 ori; în 18 tipărituri dintre anii 1639—1656, deci timp de 17 ani numai, e folosită de 29 ori; iar în 30 de tipărituri dintre 1673—1699, adică în timp de 26 ani, a fost folosită de 75 ori[129].

Oricît de relativă ar fi această estimare din cauza lipsei de periodicitate uniformă a tipăriturilor, evoluţia se poate desprinde cu destulă claritate: există o deosebire între secolul al XVI-lea şi prima jumătate a secolului al XVII-lea în favoarea celei din urmă, după cum există o diferenţă între prima şi a doua jumătate a secolului al XVII-lea, de asemenea în favoarea acesteia din urmă. Ceea ce înseamnă că dezvoltarea ascendentă a conştiinţei de neam, pe măsură ce înaintăm în timp, este o realitate. O altă realitate este sensul politic pe care-l învesteşte noţiunea de neam, mai ales la istoriografi. La Miron Costin e prezent acest sens; mai evident este la Gheorghe Brancovici, iar la Dimitrie Cantemir şi la contemporanul său din Ţara Românească Radu Popescu, care vorbeşte de domnii româneşti, de ţări româneşti[130], sensul politic e predominant.

---

[128] Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 105, 107, 109, 192, 195, 212.

[129] E. Stănescu, *op. cit.*, p. 977.

[130] Radu Popescu, *op. cit.*, p. 121—131. O altă dovadă a conştiinţei unităţii de neam a românilor este şi faptul că moldovenii n-au numit niciodată Muntenia Ţara Românească, ci Ţara Muntenească şi nici pe locuitorii acesteia români, deoarece români se simţeau şi ei, iar ţara lor era tot o ţară românească (P. P. Panaitescu, *Interpretări româneşti*, Bucureşti, 1947, p. 100).

Scanned with OKEN Scanner

Străduinţe şi realizări — trepte spre înfăptuirea unirii

1. Accelerarea şi intensificarea procesului de transformare a conştiinţei de neam în conştiinţa naţională

Dezvoltarea conştiinţei de neam şi a ideilor de unitate, dialectica dezvoltării tuturor componentelor principale ale progresului social, raportate la condiţiile concrete de dezvoltare a societăţii româneşti, vădesc evoluţia spre maturizare a acestor componente. Limba română şi cultura românească la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi la începutul celui următor se impun cu necesitate în viaţa de toate zilele. Tipăriturile de toate felurile, operele manuscrise, circulaţia acestora au asigurat triumful limbii române şi a culturii româneşti unitare în toate domeniile: şcoală, biserică justiţie. Limbile oficiale, slavona şi latina, sînt împinse pe planul al doilea.

În aceste condiţii, circulaţia bunurilor materiale şi culturale, circulaţia oamenilor în veacul al XVIII-lea cunoaşte o intensitate fără precedent. Producţia manufacturieră care satisface în mai mare măsură nevoile sociale, subminează tot mai mult barierele feudale, prin circulaţia produselor dintr-o parte în alta, dintr-o ţară în alta, peste graniţele politice ale vremii.

Veacul al XVIII-lea, „Marele veac", veacul dominat de ideologia „luminilor", a însemnat urcarea unei trepte însemnate spre unitatea naţională. Programe politice, reforme sociale, opere de mare valoare, mai ales în domeniul limbii şi istoriei, şcoli de diferite grade şi structuri, orăşeneşti şi chiar săteşti ş.a., fiecare şi mai ales toate împreună au contribuit într-un grad superior la propagarea ideii de unitate, care coboară din sfera cercurilor intelectuale şi pătrunde tot mai mult în conştiinţa populară.

Schimbarea frecventă a domnilor fanarioţi din Moldova în Ţara Românească şi din Ţara Românească în Moldova, începuturile uniformizării unor instituţii politice, juridice şi administrative în cele două Principate române, aşezarea boierilor dintr-o ţară în alta, căsătoriile dintre munteni şi moldoveni şi, ca urmare, înrudirea moldovenilor şi muntenilor chiar dacă nu urmăreau în mod conştient unirea celor două ţări româneşti au contribuit la netezirea drumului pentru realizarea acestei tendinţe.

Mai importante şi din acest punct de vedere au fost urmările unirii unei părţi a românilor cu biserica Romei la 1698 — 1700. Unirea

Scanned with OKEN Scanner

Stema solemnă a domnitorului Nicolae Mavrocordat cuprinzînd stemele Moldovei şi a Ţării Româneşti.

însăşi şi încercările de convertire cu sila la biserica unită au avut darul să sporească şi mai mult legăturile spirituale dintre românii ortodocşi de pe cele două versante ale Carpaţilor, să întărească şi mai mult comunitatea de neam. Preoţii ardeleni ortodocşi se sfinţesc în Ţara Românească şi în Moldova. Mitropolia Ţării Româneşti şi domnii principatelor se interesează îndeaproape de soarta ortodoxiei din Transilvania, ajutînd cu îndemnuri şi cu bani rezistenţa acesteia. În al treilea rînd, înfiinţarea de şcoli greco-catolice şi mai buna lor organizare, posibilitatea unor tineri uniţi talentaţi de a studia la Tirnavia, Viena şi mai ales la Roma au contribuit într-un grad superior la potenţarea conştiinţei de neam, pe baza mai bunei cunoaşteri a originii, continuităţii şi unităţii poporului român.

Cel ce va înţelege însemnătatea politică a acestor realităţi şi va încerca să le folosească drept argumente în susţinerea revendicărilor românilor, peste deosebire de confesiune, a fost episcopul Inochentie Micu Clain. Tînărul şi temerarul vlădică a cunoscut unele din aceste idei încă de acasă, de la ţăranii din jurul Sibiului, care aveau legături atît de numeroase şi frecvente cu românii din Ţara Românească. Pe altele le-a învăţat în şcolile frecventate, şi unele şi altele înţelese mai bine însă din şcoala vieţii. Susţinînd drepturile „naţiunii române", economice, sociale, culturale şi politice, Inochentie Micu demonstra adevărul că naţiunea română nu este mai prejos nici uneia din celelalte naţiuni ale Transilvaniei. În lupta sa, el s-a străduit să convingă poporul că nu este vorba să-şi schimbe religia şi ritul, nici să-şi părăsească „credinţa românească", să rupă legăturile cu marea familie a poporului român, ci doar să se creeze posibilităţi de emanciparea acestuia.

Motivaţiile sale izvoresc din realităţile social-politice şi social-economice ale vremii aceleia din Principatul Transilvaniei: majoritatea absolută a românilor, demonstrată cu date statistice verificate; contribuţia românilor la susţinerea societăţii, mai mare decît a tuturor celorlalţi locuitori la un loc; contribuţia militară a românilor, în aceeaşi proporţie.

Scanned with OKEN Scanner

Vlădica Inochentie Micu, neînfricat luptător pentru libertatea și dreptatea poporului român.

Stema unită a Țării Românești și a Moldovei pe *Triodul* de la Iași din 1747.

Concluzia acestor observații și constatări era pe cît de logică pe atît de echitabilă: „cine poartă greutățile să se bucure și de beneficii" *(qui sentit onus, sentiat et commodum).*

Argumentele sale coboară în sfera istoriei: originea romană a poporului român, vechimea acestuia pe teritoriul său național și continuitatea neîntreruptă: cel mai vechi popor, din vremea lui Traian, care nu și-a părăsit vatra strămoșească nici o clipă. Acest popor, care în unele petiții este numit *romano-valachicus,* trăind în Transilvania, numită uneori semnificativ *Dacia,* nu este mai prejos din nici un punct de vedere celorlalți locuitori care se bucură de drepturi.

Originea, vechimea și continuitatea sînt folosite de Inochentie Micu drept arme politice, cu un scop practic și concret în mai mare măsură decît pînă acum. În 1744, Inochentie Micu își sintetizează cererile și argumentele într-un *Supplex libellus* înmînat împărătesei Maria Tereza, care-l premerse cu aproape o jumătate de veac pe cel al „națiunii române", din 1791[1].

Se împletesc, într-o unitate indestructibilă, în activitatea lui Inochentie cele două aspecte ale unei probleme unice: cel național cu cel social. Căci drepturile națiunii române însemnau în același timp emanciparea românilor din șerbie în pămîntul crăiesc, ușurarea obligațiilor iobăgești în comitate, dreptul la învățătură a copiilor de iobagi, la meserii, la intrarea în bresle a meșterilor români etc.

---

[1] A. Decei, *Memoriul (Supplex libellus) lui I. Inochentie Micu Klein către regina Maria Tereza, din anul 1744,* în *Anuarul Inst. de istorie din Cluj,* X, 1967, p. 32—40.

Scanned with OKEN Scanner

Vlădica Inochentie Micu, neînfricat luptător pentru libertatea şi dreptatea poporului român.

Stema unită a Ţării Româneşti şi a Moldovei pe *Triodul* de la Iaşi din 1747.

Concluzia acestor observaţii şi constatări era pe cît de logică pe atît de echitabilă: „cine poartă greutăţile să se bucure şi de beneficii" *(qui sentit onus, sentiat et commodum).*

Argumentele sale coboară în sfera istoriei: originea romană a poporului român, vechimea acestuia pe teritoriul său naţional şi continuitatea neîntreruptă: cel mai vechi popor, din vremea lui Traian, care nu şi-a părăsit vatra strămoşească nici o clipă. Acest popor, care în unele petiţii este numit *romano-valachicus,* trăind în Transilvania, numită uneori semnificativ *Dacia,* nu este mai prejos din nici un punct de vedere celorlalţi locuitori care se bucură de drepturi.

Originea, vechimea şi continuitatea sînt folosite de Inochentie Micu drept arme politice, cu un scop practic şi concret în mai mare măsură decît pînă acum. În 1744, Inochentie Micu îşi sintetizează cererile şi argumentele într-un *Supplex libellus* înmînat împărătesei Maria Tereza, care-l premerse cu aproape o jumătate de veac pe cel al „naţiunii române", din 1791[1].

Se împletesc, într-o unitate indestructibilă, în activitatea lui Inochentie cele două aspecte ale unei probleme unice: cel naţional cu cel social. Căci drepturile naţiunii române însemnau în acelaşi timp emanciparea românilor din şerbie în pămîntul crăiesc, uşurarea obligaţiilor iobăgeşti în comitate, dreptul la învăţătură a copiilor de iobagi, la meserii, la intrarea în bresle a meşterilor români etc.

---

[1] A. Decei, *Memoriul (Supplex libellus) lui I. Inochentie Micu Klein către regina Maria Tereza, din anul 1744,* în *Anuarul Inst. de istorie din Cluj,* X, 1967, p. 32—40.

Scanned with OKEN Scanner

Inochentie Micu a fost primul care a înțeles mișcarea națională românească unitară, i-a pregătit un program și s-a străduit să concretizeze viziunea naționalității române, a formulat politica națională românească în mod conștient[2].

Caracterul național al luptei lui Micu rezultă cu evidență din metodele folosite, din limbajul întrebuințat, din noțiunile utilizate, din dîrzenia cu care apără cauza „națiunii române" în fața dietei, a Curții imperiale, a curiei pontificale, din amenințările cu părăsirea unirii, cu trecerea în Țara Românească, cu răscoala poporului.

Omul a putut fi înfrînt, silit să trăiască într-un fel de exil la Roma pînă la sfîrșitul vieții, dar ideile și lupta sa vor ieși biruitoare. Cea dintîi pleiadă de tineri întorși de la școlile din Roma, încă pe cînd Micu era în viață, preiau ștafeta: Petru Aron, Grigore Maior, Silvestru Caliani, Atanasie Rednic, Gherontie Cotorea, Ignatie Darabant etc. Cele dintîi memorii formulate de aceștia sînt, fără îndoială, inspirate din ideile exilatului. Continuă să fie invocată romanitatea, vechimea, continuitatea. Chiar și terminologia îi aparține: *clerus romano-valachicus*, nu numai unit, ci în totalitatea lui; românii sînt numiți *Rumuni seu Romani*, iar limba lor e latina coruptă, cum spunea episcopul de la Oradea în 1754; popor nenumărat, rămășiță a lui Traian și Adrian, de unde se numesc și acum în limba lor *Romini seu Romani*, scrie Petru Pavel Aron la 1756[3]. Transilvania se numește și la ei Dacia; revendicările nu sînt nici la ei de natură religioasă, ci politică; argumentele sînt aceleași, după cum și rezultatele.

Din punct de vedere al evoluției conștiinței de sine a poporului român, sîntem acum în prezența schimbării conținutului noțiunilor. Noțiunea de *națiune* are un alt înțeles decît cel medieval, cuprinzînd sensuri moderne. Conștiința de neam este la un pas de a deveni conștiință națională, iar poporul român se lupta pentru a deveni o națiune politică.

Meritul lui Micu constă în faptul că a pus bazele unui program politic, că l-a făcut cunoscut prin mijloacele ce i-au stat la îndemînă, că a îndrăznit, pentru întîia oară, să-l susțină cu argumente felurite și temeinice, în scopuri practice, concrete, de natură politică. Învățații Școlii Ardelene vor dezvolta și vor demonstra cu argumente istorice și filologice, ceea ce Micu enunțase și susținuse. Iar mișcarea *Supplexului* va sistematiza și mai temeinic, va fundamenta din punct de vedere politic același program.

În împrejurările de atunci, era greu curajosului vlădică să proclame fățiș ideea unității politice a poporului român. A fost silit să se mărginească a susține unitatea etnică. Dar atunci cînd folosește originea românilor ca argument pentru obținerea de drepturi politice, nu putea lipsi din mintea lui nici conștiința unității politice. Gîndul de a trece în Țara Românească, însoțit de toți cei nemulțumiți o dovedește. După cum o dovedește și genealogia ce și-o făurește la un moment dat: descendent din Movileștii moldoveni, înrudit cu Cantacuzinii munteni. Se socotea, prin urmare, sinteza celor trei ramuri ale poporului român[4].

---

[2] I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi román nacionalizmus elsõ százada, 1697—1792*, Budapesta, 1946, p. 137.

[3] D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Edit. Kriterion, 1981, p. 149—162.

[4] Idem, *La lutte de Inochentie Micu pour le relévement politique des Roumains de Transylvanie*, în „Revue roumaine d'histoire", IV, 1965, nr. 3, p. 495.

Scanned with OKEN Scanner

Asemenea idei nu erau doar ale lui Inochentie Micu. Ele sălăşluiau în inima şi mintea poporului român şi erau destul de evidente dacă puteau fi sesizate pînă şi de străini. Şi chiar în anul cînd Inochentie Micu ameninţa cu răscularea poporului dacă nu-i vor fi ascultate şi împlinite cererile, în 1744, un nobil maghiar, Rettegi Gy., într-un memoriu asupra stărilor din Transilvania, se arăta îngrijorat şi alarmat, totodată, de faptul că „întreg poporul (român) rătăceşte în greşelile sale strămoşeşti"[5]. Dovada nu s-a lăsat mult aşteptată. Ea a fost materializată într-un memoriu al ţăranilor din Hunedoara, înaintat la 1761 congregaţiei nobiliare din Deva, în care afirmau că ei sînt locuitorii de baştină ai Transilvaniei, fiind „rămăşiţele vechilor daci"[6].

De asemenea, în această mişcare generală de emancipare socială şi naţională, plecarea ţăranilor români din Transilvania spre celelalte două ţări româneşti are o semnificaţie mai înaltă decît o simplă bejenie. Conştiinţa comunităţii etnice a jucat fără îndoială un rol însemnat, aceşti ţărani fiind conştienţi că ei nu merg „în străini", ci tot între ai lor şi erau primiţi de cei în mijlocul cărora se aşezau ca unii de ai lor. Această emigrare ţărănească pe de altă parte a contribuit, la rîndul ei, la potenţarea conştiinţei unităţii etnice şi politice[7].

Sensul politic al acestor legături este adeverit şi de gîndurile conducătorului răzvrătirii ţărăneşti din districtul Rodnei, din aceeaşi vreme (deceniul al 6-lea al secolului al XVIII-lea), Ştefan Cute, care în poruncile adresate ţăranilor îşi lua titlul voievodal: „Eu Ştefan voievod"[8], împrumutat evident din titlul celui mai mare domn moldovean, atît de popular în părţile nord-estice ale Transilvaniei în timpul domniei şi veacuri de-a rîndul după aceea. În Ţara Românească se refugiază călugărul Sofronie, în 1761, după înfrîngerea răscoalei condusă de el. Şi tot de acolo soseau ameninţările adresate nobilimii pentru comportamentul ei neomenos[9].

2. Tendinţe de unire politică în timpul revoluţiei lui Horea

Manifestările româneşti ale conştiinţei unităţii etnice şi politice au influenţat şi opinia publică străină. Pe lîngă interesele marilor puteri, Imperiul habsburgic şi Rusia, au jucat un rol şi tendinţele de unitate ale românilor, atunci cînd, la sfîrşitul războiului ruso-turc din 1768—1774, circula ideea unirii Principatelor române şi cînd se vorbea chiar de reînvierea Daciei[10]. Un început de concretizare a unor atari aspiraţii este

[5] Al. Doboşi, *Cum descrie stările politice şi economice din Transilvania un nobil ungur la 1744*, în *Anuarul Inst. de istorie naţională din Cluj*, VII, 1936, p. 680.

[6] *Rettegi György emlékezetre méltó dolgok, 1718—1784*, ed. de Jakó Zs., Bucureşti, Edit. Kriterion, 1970, p. 117.

[7] Şt. Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, 1977, p. 71—147.

[8] V. Şotropa, *Revolta districtului năsăudean. 1755—1762*, în „Arhiva someşană", 1938, nr. 23, p. 342.

[9] Şt. Meteş, *Lămuriri nouă privitoare la revoluţia lui Horea*, Sibiu, 1933, p. 8—9.

[10] *Istoria României*, III, Bucureşti, 1964, p. 482.

Scanned with OKEN Scanner

însuşi titlul lui Alexandru Ipsilanti, „domn al Moldovei şi Valahiei". Ideea prinde contururi mai precise peste cîţiva ani, atunci cînd cei doi împăraţi, Iosif al II-lea al Austriei şi Ecaterina a II-a a Rusiei, în 1782, proiectau împărţirea Europei. În acest proiect era cuprins şi „statul Daciei", alcătuit din cele două principate[11]. Cu atare prilej s-a întocmit şi o hartă, care includea şi Transilvania alături de Ţara Românească şi Moldova, în noua alcătuire politică.

Nu atît influenţa unor asemenea combinaţii politice, cît mai cu seamă dezvoltarea ideii în conştiinţa maselor explică tendinţele de unitate din timpul revoluţiei populare de sub conducerea lui Horea. Căci mişcarea din 1784 a urmărit, pe lîngă emanciparea ţărănimii române din servitutea apăsătoare, şi emanciparea naţională a românilor.

Legăturile răsculaţilor cu fraţii lor din Principatele române sînt dovedite indirect prin măsurile oficialităţii de întărire a pazei graniţelor pentru a împiedica orice contact între locuitorii de pe cele două versante ale Carpaţilor şi, mai ales, sosirea vreunui ajutor din Ţara Românească şi Moldova pentru răsculaţii din Transilvania. Teama oficialităţii era cu atît mai mare cu cît numărul iobagilor români emigraţi şi aşezaţi în Principate era foarte însemnat. Aceştia lăsaseră acasă fraţi, rude, prieteni de care se simţeau legaţi cu mii de fire. Mai contribuiau la menţinerea, şi chiar la intensificarea legăturilor, sutele de tineri români transilvăneni la studii în Principatele române, numărul cărora este estimat în anul revoluţiei la 292[12].

Aceştia nu puteau rămîne nepăsători faţă de lupta hotărîtoare a celor rămaşi acasă. Mulţi se gîndeau să se întoarcă însoţiţi şi de alţi ţărani, de baştină din Moldova şi Ţara Românească, care se socoteau alături de semenii lor din Transilvania. Unii se pare că şi-au concretizat gîndurile şi vrerile. Dintre aceştia poate fi acel Petru Muntean, căpitan de răscoală în părţile Mureşului. Şi ca el, vor fi fost, desigur şi alţii[13]. Asemenea întîmplări îl vor fi determinat pe împăratul Iosif al II-lea să se înţeleagă cu sultanul în vederea măsurilor comune pentru a împiedeca legăturile. Înţelegerea s-a realizat cu uşurinţă, deoarece sultanul era interesat în egală măsură ca revoluţia să nu se întindă şi în Principate, tulburînd liniştea, care, şi altfel, era destul de relativă. Înţelegerea şi-a dovedit utilitatea, deoarece în mai multe rînduri cete răsculate au încercat să treacă în Principate, altele au reuşit chiar să ajungă în Ţara Românească, altele apoi au suferit represiuni sîngeroase la frontieră[14].

Cu toate măsurile luate de Curtea din Viena şi de Poarta otomană, legăturile nu au putut fi împiedicate cu totul. Exprimă realitatea mărturiile contemporane cu privire la asemenea legături. Ziarul maghiar din Bratislava pretindea că românii din Banat şi părţile Aradului se gîndeau să cheme în ajutor ţărănimea din Ţara Românească. Iar preotul reformat din Turda afirma în scris, la începutul anului 1785, că „rebelii stăteau în corespondenţă cu ţările vecine, Ţara Românească şi Moldova, de unde aşteptau ajutor", precizînd că pe la începutul acelui an vreo 30 000 de români din Moldova voiau să năvălească în Transilvania, prin pasul

---

[11] *Ibidem*, p. 597.

[12] Lucia Protopopescu, *Contribuţii la istoria învăţămîntului din Transilvania, 1774—1805*, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1966, p. 333—341.

[13] *Istoria României*, III, p. 789—790.

[14] Al. Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice pentru România*, III, p. 354—356.

Scanned with OKEN Scanner

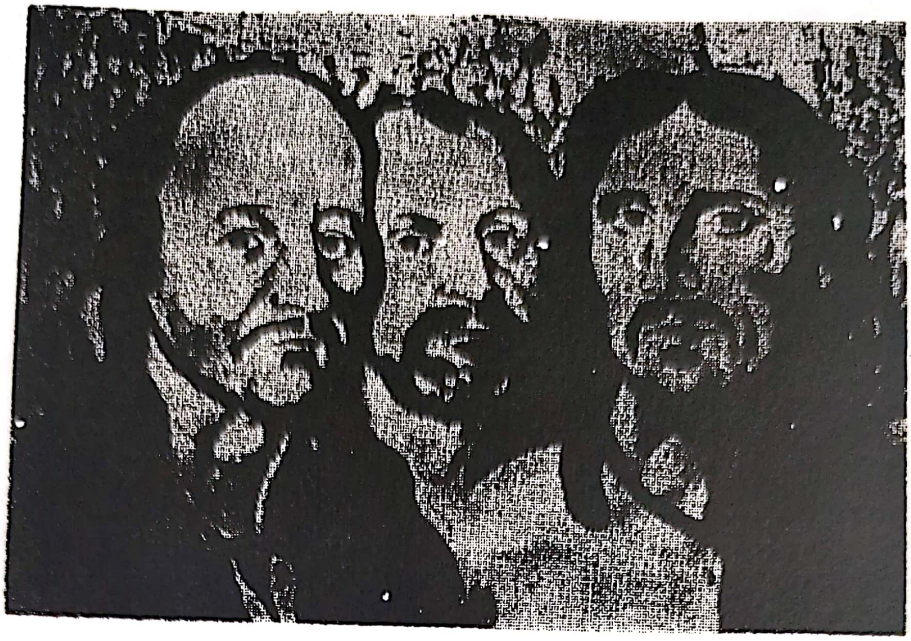

Horea, Cloşca şi Crişan.

Scenă din luptele conduse de Horea şi Cloşca.

Scanned with OKEN Scanner

Ghimeş, dar au fost opriţi de secui şi turci. O ştire similară, despre un ajutor din Ţara Românească, era împărtăşită şi de preotul român din Săsciori[15].

Toate aceste ştiri şi altele sesizează de fapt nu numai legăturile de solidaritate ale românilor în lupta lor de eliberare socială şi naţională, ci, totodată, şi conştiinţa naţională vie a poporului român. Această conştiinţă este sesizată şi de alte mărturii contemporane, pe baza observaţiilor directe. În plină desfăşurare a răscoalei, la 14 noiembrie, preotul din Aiud, Nemegyei János, aducea la cunoştinţa autorităţilor din Tîrgu Mureş că preoţii sătesti propagau „ideile eliberării naţionale", vorbind ţăranilor „despre originea lor romană", despre faptul că ei sînt „băştinaşi" în această ţară şi că au fost supuşi şi asupriţi, dar că „a sosit timpul să arunce jugul"[16]. Iar ţăranii din Zarand ar fi spus, în piaţa tîrgului din Brad, că dacă nu vor obţine arme de la împăratul, atunci naţiunea românească va şti să lucreze şi altfel[17]. Alţi ţărani, din alte sate ale Transilvaniei, din comitatele Alba şi Hunedoara, din scaunul Mureş declarau că în asemenea caz vor obţine ajutor din altă parte, din alte ţări, mergînd cu gîndul a-şi alege „alt împărat" în locul celui de la Viena[18].

Era manifestarea conştiinţei naţionale, vie pînă în straturile de jos ale poporului, intuită de unii, înţeleasă de alţii, propagată de cei mai luminaţi şi mai îndrăzneţi. Străduinia, chiar în acest timp, de a întemeia şcoli sătesti cît mai multe, izvora din dorinţa mulţimilor de a se instrui şi din dorinţa celor mai învăţaţi de a le instrui. Între aceştia Şincai, director al şcolilor româneşti greco-catolice între 1782—1794, deci şi în vremea revoluţiei, nu numai că a împînzit satele cu şcoli, dar în „timpul revoluţiei s-a amestecat în foarte multe nerînduieli", cum era învinuit de vicecomitele comitatului Alba de Jos[19]. Ce fel de nerînduieli va fi săvîrşit Şincai în vremea revoluţiei încît să-l supere atît pe tare pe un nobil nu e greu de înţeles. Şi mai uşor se înţelege învinuirea, dacă o completăm cu calificativele injurioase cu care era „învrednicit" marele învăţat şi bunul patriot Şincai de nobilime după revoluţie[20].

O conştiinţă naţională, limpede înţeleasă de ţăranii răsculaţi, este adeverită de numeroase dovezi contemporane cu privire la intenţiile lor de a scoate pe nobili din ţară şi de a înlocui administraţia străină cu alta, românească, de a întrona stăpînirea românească[21]. Pînă şi ţăranii iobagi cunoşteau dorinţa generală ca Transilvania să devină şi din punct de vedere politic-administrativ o Ţară Românească[22]. Alţii ştiau şi mai mult, anume că răsculaţii plănuiau să unească Transilvania cu Ţara Româ-

---

[15] *Istoria României*, III, p. 789; D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I—II, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1978; *Izvoarele răscoalei lui Horea*, Seria A, *Diplomataria*, vol. I, sub red. acad. Şt. Pascu, Bucureşti, Edit. Academiei, 1982.

[16] I. Ranca, *Aspects de l'affirmation de la conscience nationale du peuple roumain pendant l'insurrection de Horea*, în „Revue roumaine d'histoire", VII, 1968, nr. 6, p. 918.

[17] N. Densuşianu, *Revoluţiunea lui Horia în Transilvania şi Ungaria*, Bucureşti, 1884, p. 130.

[18] I. Ranca, *op. cit.*, p. 925—926.

[19] Traian Popa, *Un capitol sbuciumat din viaţa lui Gheorghe Şincai*, Tîrgu Mureş, 1925, p. 20—21.

[20] *Ibidem*

[21] N. Densuşianu, *op. cit.*, p. 121, 128, 149—151, 170, 212, 215, 230, 248, 268, 461—462.

[22] Arh. st. Tîrgu Mureş, fond. Scaunul Mureş, col. Horea, nr. 135.

Scanned with OKEN Scanner

Horia rex Daciae.

nească. O declara țăranul Ioan Olah din satul Cioc, țăranul Ioan Lazăr din Sîntioana, din scaunul Mureș, o spuneau cu glas tare țăranii din Ernea din comitatul Sibiului, o plănuiau românii din Zarand[23].

Aceste proiecte erau cunoscute chiar și de oficialitate și de presa străină, care le subliniază în mod clar. Astfel ziarul din Hamburg „Politisches Journal" își informa cititorii nu numai despre originea romană a românilor, despre majoritatea absolută a acestora în Transilvania și despre programul social al răscoalei, dar și despre intențiile de a se uni cu românii din Țara Românească, pentru a reînvia vechiul Imperiu roman[24]. Era o frică obsedantă pentru oficialitate majoritatea absolută a populației românești în Transilvania, comunitatea etnodemografică dintre acest principat și celelalte două. O subliniază plin de îngrijorare baronul Samuel Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, într-o scrisoare adresată împăratului Iosif al II-lea, exclamînd plin de teamă: „în afara românilor din Transilvania, cît de mare e numărul lor în Banat, Țara Românească, Moldova și în toată Iliria!". Datorită acestor știri ce circulau

[23] I. Ranca, *op. cit.*, p. 926—927.

[24] „Politisches Journal", 1784, p. 1 265—1 273; N. Edroiu, *Răsunetul european al răscoalei lui Horea*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976, p. 79.

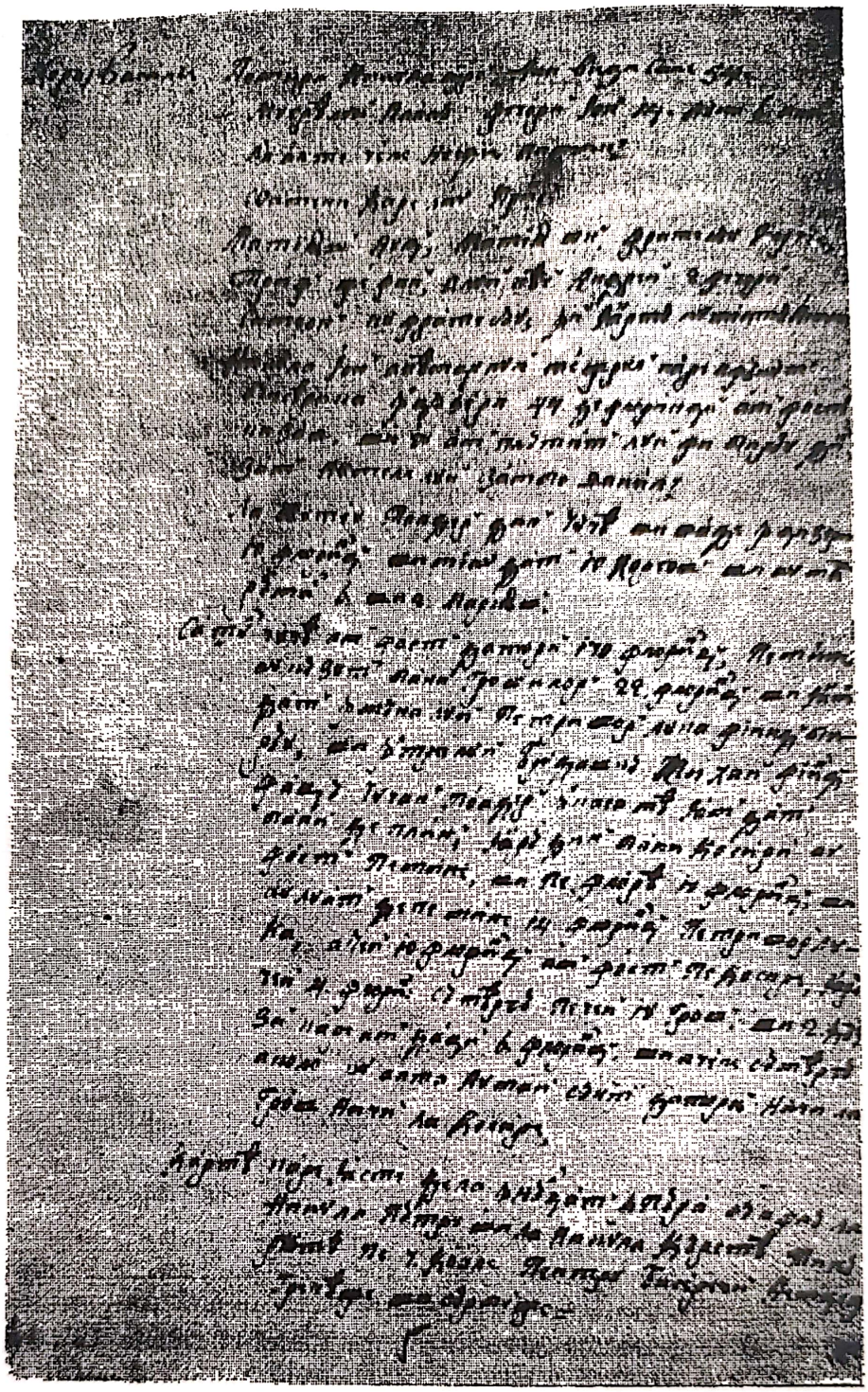

Testamentul lui Horea.

peste tot a fost întrebat Horea la proces ce legături a avut cu Ţara Românească.

Au înţeles contemporanii sensul ascuns al tendinţelor răsculaţilor şi l-au exprimat în diferite ocazii şi în diferite feluri. Atunci cînd lui Horea i se atribuie titlul de „*rex Daciae*“ pe medalii şi pe stampe, atunci cînd pun în seama sa, în ultimele clipe ale vieţii, cuvintele: „mor pentru

Scanned with OKEN Scanner

națiune", răspîndite de aceleași stampe și de unele ziare. Toate aceste dovezi și altele adeveresc existența unei conștiințe naționale, ca reflectare a procesului de formare a națiunii române în plină desfășurare[25].

Și tot acest proces e reflectat în ideile cuprinse în proiectele domnului muntean N. Mavrogheni care adresa românilor din Transilvania la 1788 o proclamație prin care îndemna să se „alcătuiască" iarăși la Țara Românească de unde s-au dezghinat" și altă moldovenilor cu aceleași îndemnuri, asigurîndu-i că nu-i a deosebi cu nimic de munteni[26].

Aceste realități interne vor fi jucat și ele rol în făurirea altor proiecte de unire a tuturor teritoriilor locuite de români sub o singură cîrmuire politică. La 1790, Ecaterina a II-a făcea la Viena propunerea „ca toate țările dintre Nistru, Marea Neagră, Dunăre și Olt să formeze un stat liber și independent". Proiectul de „regat al dacilor" *(Royaume des Daces)*, cuprindea și Transilvania[27]. Nu ca o reînviere, firește, a Daciei antice, ci ca o realitate politică și etnodemografică a vremii, așa cum o socotea, dealtfel, în 1807, Saint Aulaire, secretarul lui Constantin Ipsilanti, cînd cerea unirea definitivă a celor două Principate[28]. Era cel dintîi proiect din inițiativă internă, din cercurile boierimii și a domnului, care cereau unirea Principatelor, deoarece Sant Aulaire exprima opinia și proiectele acestor cercuri ale domnitorului care dorea „a se face rege al Daciei, sau cel puțin suveran ereditar al Munteniei și Moldovei", potrivit însemnărilor ofițerului francez Longeron.

3. Mișcarea Supplexului și Luminismul — expresii ale conștiinței naționale a românilor

Tot mai evidentă apare conștiința politică și națională a românilor în cele două mișcări de mare amploare și semnificație. Una cu caracter cultural-ideologic, Luminismul, și cealaltă cu caracter politic-național, Supplexul. Două mișcări strîns legate una de cealaltă nu numai ca filiație ideologică, dar și prin promotorii lor, aceeași corifei ai Școlii ardelene, precum și prin simultaneitatea desfășurării lor. Două mișcări ce nu sînt apariții izolate, nici fenomene unice în societatea românească.

Luminismul de la începutul secolului al XVIII-lea, în a doua jumătate a veacului calitativ superior, îmbracă un caracter revoluționar oriunde se răspîndește. Reflectînd nevoile societății în plină înnoire, luminismul se adaptează la condițiile istorice concrete ale țărilor care-l receptează. Peste aceste deosebiri de nuanță, luminismul, pretutindenea se ridică deschis împotriva stărilor sociale, a situației politice, a ideilor învechite. Ideologia nouă cultivă tot ce se socotea folositor în lupta pentru

---

[25] Într-o ședință a Parlamentului din Budapesta din 1914, contele Bethlen István afirma și el că în vremea răscoalei lui Horea se trezise conștiința națională a poporului român.

[26] *Rolul maselor populare în făurirea Unirii Principatelor*, București, Edit. politică, 1979, p. 22.

[27] E. Hurmuzaki, *Documente*, supl., 1, II, p. 73; N. Iorga, *Acte și fragmente privitoare la istoria românilor*, II, p. 292—293.

[28] P. P. Panaitescu, *Corespondența lui C. Ipsilanti cu guvernul rusesc (1806—1810)*, București, 1933, p. 72—86.

Scanned with OKEN Scanner

emanciparea poporului: limba, literatura, istoria, filozofia, unele datini şi obiceiuri etc.

Mai ales în statele multinaţionale asemenea preocupări sînt mai accentuate, fiind folosite de popoarele subjugate în lupta lor de emancipare naţională. În această situaţie se găseau Transilvania integrată, prin mijloace militare, în Imperiul habsburgic la 1688 şi Bucovina la 1775. Realizările culturale în spirit luminist, numeroase şi variate: şcoli de toate gradele, lucrări originale, manuale, gramatici, dicţionare, istorii, traduceri şi prelucrări din operele celor mai îndrăzneţi gînditori ai vremii sau împrumuturi din ideile acestora, au contribuit cu succes la subminarea lumii vechi. Ideile înnoitoare cunosc o potenţare remarcabilă în activitatea cărturarilor militanţi de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea: Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior, Ioan Molnar Piuariu, Ioan Budai Deleanu, Naum Rîmniceanu. Activitatea tuturor e dominată de dorinţa emancipării sociale şi naţionale a poporului român, într-o vreme cînd conştiinţa naţională depăşise cercul cărturarilor, fiind îmbrăţişată de masele populare. Ideologia luministă ignorează fruntariile politice artificiale în faţa problemelor majore ale poporului român: originea, continuitatea, unitatea, drepturile politice şi naţioanle, ridicarea poporului român din situaţia nedreaptă în care fusese aruncat de vicisitudinile vremii, îndemnîndu-l la unire şi dezvăluindu-i calea de reînălţare la vechea glorie a strămoşilor romani. Aceste idei stau la baza mişcării şi a memoriului din 1791, cunoscut sub numele de *Supplex Libellus Valachorum*, pe numele lui adevărat *Repraesentatio et humillime preces in Transylvania valachicae nationis*.

Revocarea pe patul de moarte — sub presiunea nobilimii şi sub ameninţarea Revoluţiei franceze — de către împăratul Iosif al II-lea a celor mai numeroase dintre reformele înfăptuite în scurta-i şi frămîntata-i domnie, a produs o mare bucurie în rîndurile privilegiaţilor. Însemna, această revocare, anularea şi a modestelor înlesniri de care se bucurară românii în urma reformelor. O prigoană se dezlănţuie împotriva românilor, răzbunînd vremurile lui Horea, ceea ce a produs o mare agitaţie. Corespondenţă între fruntaşi, petiţii înaintate oficialităţilor locale şi Curţii imperiale, agitaţii ce cuprind intelectualitatea, regimentele de graniţă, ţărănimea, preoţimea, din părţile nord-estice, din cele sudice. Agitaţii întreţinute de Petru Maior, protopopul Gurghiului, de Ioan Para, vicarul Năsăudului, de Ladislau Pop, vicecomitele Hunedoarei. Se redactează numeroase memorii, din partea clerului, a intelectualilor laici, a ofiţerilor de graniţă, înaintate guvernului şi Curţii imperiale, între care se remarcă, prin maturitate politică şi demonstraţie, ale lui Para şi Maior din 1790, în care se cerea admiterea românilor la funcţii, în dietă, la viaţa politică în proporţia numărului şi a contribuţiei la susţinerea statului. *Supplex-ul* din 1791 le încoronează[29].

Acesta este rezultatul colaborării celor mai înaintate minţi dintre românii transilvăneni. Samuil Micu şi Gheorghe Şincai îi împrumută argumentaţia din lucrările lor istorice (mai ales din cea în limba latină *Brevis Notitia Historiae Valachorum* a lui Samuil Micu); Petru Maior, Ioan Para şi Ignatie Darabant, episcopul de la Oradea, demonstraţia şi stilul din memoriile pe care le înaintaseră ei înşişi la Curte; Ioan Mol-

[29] I. Lupaş, *Contribuţiuni la istoria românilor ardeleni, 1780—1792*, Bucureşti, 1915; Z. Pâclişanu, *Luptele politice ale românilor ardeleni din anii 1790—1792*, Bucureşti, 1923.

SVPPLEX LIBELLVS
VALACHORVM
TRANSSILVANIÆ

Foaia de titlu a Supplex-ului.

nar Piuariu și Ioan Budai Deleanu, anumite idei și învelișul diplomatic; Iosif Mehesi, consilier la camera aulică transilvană, forma petiționară.

Înaintat împăratului, acesta-l trimite dietei din Cluj, componența căreia (85% nobili, 90% maghiari și secui și 10% sași) i-a pecetluit soarta înainte de a fi dezbătut. Cuprinsul acelei *Reprezentări și cereri umile a întregii națiuni române din Transilvania* țintea schimbări radicale, politico-naționale, în sensul participării românilor în proporția numărului lor — adică în majoritate absolută — la viața politică a țării. Aplicate asemenea revendicări, Marele Principat al Transilvaniei ar fi devenit o țară românească și din punct de vedere politic, cum era și din punct de vedere etnodemografic, îndreptățind-o pe Maria Tereza să-l caracterizeze *Principatus Nostrum Valachicus*.

Principiul înscris drept motto al Suplicei: „Națiunea română este cea mai veche în Transilvania" este demonstrat cu o bogată argumen-

tație istorică, cerînd să se șteargă numirile jignitoare cu care erau calificați românii, de tolerați, de admiși etc., iar națiunea română să fie reașezată în folosința tuturor drepturilor civile și „regnicolare"; să i se redea locul pe care l-a avut pînă în 1437; clerul român, unit și ortodox, nobilimea și oamenii de rînd să fie considerați și tratați la fel, și să participe la beneficii ca și clerul, nobilimea și oamenii de rînd ai celor trei „națiuni"; în dietă și în funcții națiunea română să fie reprezentată proporțional cu numărul ei; unitățile administrative locuite în majoritate de români să poarte numiri românești, celelalte după majoritatea locuitorilor, ori numiri mixte sau după rîuri ori cetăți; toți locuitorii, fără deosebire de neam și religie, să se bucure, potrivit stării și condiției lor, de aceleași libertăți și beneficii și să poarte, pe măsura puterii lor, aceleași sarcini; o adunare națională a românilor, în care să-și aleagă deputați, care să le apere cauza, așa cum a fost îngăduită croaților. Argumentele de bază erau: vechimea românilor, mai mare decît a oricărei alte „națiuni"; majoritatea românilor, mai numeroși decît toți cei lalți locuitori la un loc[30]; purtarea sarcinilor, mai numeroase decît ale celorlalți locuitori împreună; contribuția militară, de asemenea mai mare decît a celorlalți locuitori[31].

Nobilimea a fost cuprinsă de teamă și indignare. Scena petrecută în dietă cu acest prilej este semnificativă. Voind să părăsească sala de ședințe a dietei din cauza unui incendiu izbucnit la marginea orașului Cluj, deputații au fost opriți de baronul Wesselényi Miklós cu apostrofa: „aici a izbucnit un incendiu cu mult mai puternic și care trebuie stins"[32].

Memoriul a fost respins de dieta cu compoziție aproape exclusiv nobiliară și maghiară, după cum vor fi respinse și memoriile următoare. Semnificația luptei, însă, și a memoriului care-i fundamentează teoretic obiectivele n-a scăpat contemporanilor, fiind înțeleasă tot mai limpede de urmași. Se dăzvluie cu putere conștiința națională a românilor în măsura în care națiunea română înainta pe drumul formării sale. Căutarea în trecut a temeiurilor pentru aspirațiile sale de viitor, adică originea daco-romană, vechimea, prioritatea, continuitatea și unitatea de odinioară într-un stat cuprinzător al Daciei, vor stimula nu numai conștiința unității etnice, ci și a celei politice a românilor[33]. De aceea *Supplex*-ul, acest important act reprezentativ, a rămas programul de luptă pentru generațiile următoare.

S-au adus învinuiri din parte celor interesați a respinge „gravaminele" românilor, că alcătuitorii lor nu erau încredințați de popor să vorbească în numele lui. Este adevărat că nu toți cei aproximativ 3 000 000

---

[30] La 1760—1762 erau 66,46% români, 21,62% unguri și secui la un loc și 11,72% sași. Românii erau, cu alte cuvinte, așa cum o mărturisește învățatul polihistor Iosif Benkö pentru sfîrșitul secolului al XVIII-lea mai mulți decît toate celelalte neamuri împreună (I. Benkö, *Transsylvania sive Magnus Principatus Transsylvaniae*, Viena, 1788, p. 472).

[31] D. Prodan, *op. cit.*, p. 12—24, 475—510.

[32] Chiar și după 120 de ani, în 1910, contele Bethlen István, într-o ședință a parlamentului, în scopul de a atrage atenția deputaților asupra primejdiei pe care o reprezenta lupta națională a românilor, caracteriza *Supplex*-ul ca o declarație programatică a aspirațiilor poporului român, cf. *Az 1910 évi június hó 12-ére hirdetett Országgyülés... képviselöházi naplója*, XXII, Budapesta, 1914, p. 279.

[33] *Istoria României*, III, p. 735.

Scanned with OKEN Scanner

de români din Transilvania cunoşteau întîmplările lumii şi ale neamului lor. Dar cei mai cultivaţi, profesori, avocaţi, apoi preoţi şi învăţători sătesti şi unii ţărani chiar, le ştiua, le urmăreau şi le sprijineau. Prin gura sau scrisul acestora ajungeau apoi la cunoştinţa altora, care, şi ei, manifestau aceeaşi atitudine de solidaritate. Preotul Sava Popovici din Răşinari aducea la cunoştinţa sătenilor, într-o predică, că „înţelepţii neamului nostru" s-au simţit îndatoraţi a aduce la cunoştinţa tronului nedreptăţile suferite de poporul român şi a cere să fie adus „întru cuviincioasa stare a norocirii noastre". Mulţumindu-le pentru străduania lor, preotul răşinărean îşi îndeamnă credincioşii să-şi dovedească şi ei vrednicia pentru a merita o soartă mai bună. Popa Sava explică, pe înţelesul poporenilor săi, temeiurile memoriului înaintat împăratului: „Ce fel de sămînţă veche este neamul nostru românesc? Cu ce întîmplări sau pricini am venit noi în ţara acesta, a Daţii? De unde am venit? Cum am rămas pe locul acesta?". Deci originea, vechimea şi continuitatea, cu argumentele cunoscute de Costin, de Cantemir, de Cantacuzino şi de învăţaţii Şcolii ardelene. În plus, popa Sava subliniază supravieţuirea dacilor şi amestecul lor cu romanii, ai căror urmaşi „sîntem chiar însuşi noi rumânii, cari pînă acum ne aflăm şi ne numim şi romani"[34].

Idei asemănătoare profesează, în acelaşi timp, cronicarul muntean Naum Râmniceanu, care afirmă că dacii s-au romanizat, iar romanii s-au dacizat. De la romani ne-a rămas limba, de la daci „şi sîngele şi limba, în parte"[35]. Ideea devine o doctrină ce nu va lipsi din nici un document mai important şi din nici o acţiune mai însemnată. Se cuprinde în noul *Supplex*, din 1804, în care se mai găseşte şi ideea unităţii românilor, „în Dachia, care se cuprinde din Ardeal, Valahia, Moldo-Valahia şi Banatul". Iar Moise Nicoară într-un memoriu din 1805, înaintat ministrului de externe francez, Talleyrand, vorbeşte „de toţi românii"[36].

*

Memoriul de la 1791, *Supplex*-ul, fiind opera învăţaţilor vremii, Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior, Ioan Budai Deleanu, Ignatie Darabant, Iosif Meheşi etc., a rezultatelor studiilor filologice şi istorice a acestora nu este greu de înţeles cum ştiinţele respective aveau un caracter militant evident[37]. Aceleaşi argumente cu privire la origine, la vechime, la prioritate şi la continuitate erau folosite în acelaşi scop: obţinerea de către români a drepturilor politice-naţionale echivalente cu ale celorlalte naţiuni. Argumentele respective, apoi, grefate pe masa etnică unitară, au constituit un stimulent al conştiinţei naţionale şi al unităţii politice.

---

[34] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 85—91.

[35] Naum Râmniceanu, *Despre originea românilor*, publ. de C. Erbiceanu, în *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, Bucureşti, 1888 p. 248.

[36] D. Prodan, *Încă un Supplex libellus românesc*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, p. 41; C. Bodea, în *Independenţa României*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1977, p. 71.

[37] „Urît lucru iaste românului să nu ştie istoria neamului său... că istoria este dascălul tuturor lucrurilor... Tu, o cuvîntătorule române, primeşte această puţintică, dar cu multă osteneală şi priveghere adunată istorie a neamului tău... ca cei buni să se laude întru neamurile neamurilor... că mult iaste a fi născut român", cf. S. Micu, *Scurtă cunoştinţă a istoriei românilor*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1963, p. 3—4, 135—136.

Scanned with OKEN Scanner

Corifeii Luminismului românesc: Petru Maior, Gheorghe Şincai şi Samuil Micu (opera sculptorului Romul Ladea).

Samuil Micu sublinia majoritatea românilor în pămîntul locuit de ei în „Ţara Românească, Ţara Moldovei şi Ţara Ardealului", unde „cu mult mai mulţi sînt românii decît toate alte neamuri"[38]. Şi mai subliniată este această realitate în *Scurtă cunoştinţă*, în care vorbeşte despre „Dachia cea veche, unde împăratul Traian au aşezat pe romani", în care românii sînt mai numeroşi decît toţi ceilalţi la un loc: „în Ţara Ardealului românii cu mulţimea întrec pe toate alte neamuri care sînt întru aceste pămînturi. Iară în Ţara Românească şi în Moldova mai cu seamă singuri români sînt locuitorii". De aici pînă la unitatea politică pasul se făcea pe nesimţite. Samuil Micu îl exprimă mai întîi prin sublinierea comunităţii de obiceiuri şi de limbă, a numelui de români, prin evocarea trecutului şi îndemnul de a se gîndi la mijloacele de ri-

[38] P. Teodor, *Despre istoria românilor cu întrebări şi răspunsuri a lui Samuil Micu Clain*, în „Studii", XIII, 1960, nr. 2, p. 203.

dicare la cultură, la viaţa liberă, şi în al treilea rînd prin regretul de a se fi despărţit cele două ţări româneşti de la sud şi est de Carpaţi: „Mai bine ar fi fost să nu se fie despărţit ei în două domnii, ci şi Ţara Românească şi Moldova cu un stăpînitor să fi fost, că aşa puterea le-ar fi fost mai tare şi nici turcii, nici alte neamuri nu i-ar fi biruit...“[39].

Acelaşi regret este exprimat şi de cronicarul Naum Râmniceanu, care, după ce afirmă continuitatea neîntreruptă a românilor, invocă — în spiritul vremii — ajutorul divinităţii pentru unirea ţărilor române „precum şi dorim“[40].

Pe baza obiceiurilor comune, a religiei comune şi a resurselor materiale, agentul diplomatic al Franţei la Bucureşti, Ledoulx, declară la 1810 că el consideră Principatele române „o singură naţiune“[41].

Mai departe mergeau gîndurile căpitanului de grăniceri din Caransebeş, Jumanca. Prizonier la francezi, acesta a făurit un plan de eliberare a Banatului şi Transilvaniei de sub stăpînire habsburgică şi de unire a lor cu „România“ şi Moldova. Adus la cunoştinţa lui Napoleon, planul ar fi obţinut aprobarea împăratului francez. Eliberat din prizonierat, Jumanca a organizat o acţiune de ocupare a Timişoarei şi apoi a restului Banatului, după care ar fi urmat eliberarea Transilvaniei. Trădat, Jumanca a fost judecat şi condamnat la moarte. Tradiţia cu privire la acţiunea temerară a lui Jumanca se păstra vie încă pe la mijlocul secolului al XIX-lea, înregistrînd-o şi transmiţînd-o posterităţii istoricul Vasile Maniu[42].

Gheorghe Şincai, subliniind originea comună, vechimea şi continuitate românilor, potenţa în mintea cititorilor ideea unităţii lor etnice, mai ales cînd scria că românii nu au o ţară sau două, ci mai multe „au le oblăduiesc, precum este Moldova şi Ţara Românească, au le lăcuiesc de sine, cum este Bucovina, sau împreună cu alte neamuri, precum sînt Ardealul, Banatul, Maramureşul şi alte varmeghii“[43].

Budai Deleanu, la rîndul său, nu se fereşte să vorbească în mod explicit despre „o singură domnie“ (ţară), care să cuprindă toate teritoriile locuite de poporul român într-o „Dacie Mare“, cu mai multe milioane de români. Iar unul din eroii poemei sale eroicomice *Ţiganiada* purta numele simbolic de Romândor[44].

Petru Maior, de asemenea, vorbind despre „Dachia“, nu uita să înşire toate teritoriile locuite de români: Transilvania, Banatul, Ţara Românească şi Moldova pînă la Dunăre, accentuînd, în acelaşi timp, că cel ce le stăpîneşte este un „neam mult“, românii, adică „romani adevăraţi din romani adevăraţi“. Maior exalta patriotismul, iubirea de pămîntul „întru care sînt născuţi şi crescuţi şi unde oasele părinţilor şi a moşilor celor răposaţi se odihnesc“, ceea ce îndeamnă „pre oameni a-şi iubi

---

[39] S. Micu, *op. cit.*, p. 71, 79.

[40] *Cronica inedită de la Blaj a protosinghelului Naum Râmniceanu*, ed. Şt. Bezdechi, Cluj—Sibiu, 1944, p. 90—91.

[41] T. Holban, *Documente româneşti din arhivele franceze, 1801—1812*, Bucureşti, 1939, p. 57.

[42] V. Maniu, *Unitatea latină sau cauza română în procesul naţionalităţilor din punct de vedere istoric, juridic şi politic*, Bucureşti, 1867, p. 58—60.

[43] G. Şincai, *Povăţuire către economia de cîmp pentru folosul şcoalelor româneşti celor din Ţara Ungurească şi din părţile ei împreunate*, Buda, 1805, p. 150—151.

[44] Ştefan Pascu, în *Din istoria Transilvaniei*, I, ed. III, p. 293, 295.

patria sa și bucuroși a rămînea într-însa"[45]. Cartea lui Maior a avut o soartă mai fericită și o influență mai mare asupra contemporanilor. Tipărită în 1812, a putut fi citită, încă de atunci, de un număr mai însemnat de oameni, devenind, pentru foarte mulți, cartea de căpătîi, catehismul crezului lor patriotic. Iacob Negruzzi, Ioan Eliade Rădulescu, Petrache Poenaru și mulți alții mărturisesc „efectul" inestimabil pe care l-a avut „în mintea" lor lectura acestei cărți. Iar Mihail Kogălniceanu, mărturisindu-și propriile impresii și ale generației sale, afirma că „a deșteptat duhul național, mort de mai mult de un veac; și lui îi sîntem datori cu o mare parte a impulsului patriotic ce de atuncea s-a pornit în trustrele provincii a vechii Daciei"[46].

N-a fost străină influența lucrărilor istorico-filologice ale reprezentanților Școlii ardelene, și mai ales ale lui Petru Maior, asupra lui Dimitrie Țichindeal, care, într-o „exhortațiune", adresa cuvinte și îndemnuri patetice „măritei națiuni daco-române în Banat, în Țara Românească, în Ardeal, în Țara Ungurească" de a se lumina, de a-și cultiva mintea cu învățături și fapte bune, „pentru a se uni"[47].

Asemenea influențe sînt prezente și în formularea titlurilor unor lucrări cu caracter istoric și geografic scrise în această vreme. Lucrările lui Dimitrie Daniil Philipide tipărite la Lipsca, în 1816, se numeau: *Istoria României* una și alta *Geografia României (Geograficon tis Rumunias)*. Se folosea pentru întîia oară noțiunea de *România* pentru cele trei țări românești, pentru trecutul și prezentul lor și pentru pămîntul locuit de români, fiind conturat just teritoriul național al românilor, „locul întîi pe care-l țin românii, atît prin vechimea (poporul marelui Traian), cît și prin numărul lor"[48]. Dionisie Fotino, la rîndul său, își intitula cele trei volume ale lucrării sale, apărute în 1818—1819, la Viena, *Istoria vechii Dacii*. Sub această noțiune se cuprindeau și de data aceasta cele trei țări românești, trecutul și situația de la începutul secolului al XIX-lea, din punct de vedere geografic, instituțional, statistic și economic.

Era vremea cînd profesorii ardeleni își căutau și-și găseau cîmp de activitate în Principatele române, deoarece nu și-o puteau desfășura acasă în condițiile opresiunii sociale și naționale. Fruntașul între fruntași este Gheorghe Lazăr, inima căruia „sălta de satisfacțiune că vedea realizate dorințele sale de redeșteptare a românilor", după cum spunea unul din cei mai vrednici dintre elevii săi, Petrache Poenaru. Iar școala de la Sf. Sava întemeiată și condusă de Lazar, „deveni focarul din care scînteia entuziasmul patriotic". Același Poenaru într-un memoriu își manifesta dorința de „unire a românilor", pentru a alcătui „totimea trupului românesc întru întregimea sa cea dintîi"[49].

Asemenea idei au fost semănate în pămînt fertil — conștiința poporului român — și de aceea au rodit cu înbelșugare, au potențat și mai mult dorința și voința de unitate. „Prin școli, prin cultivarea limbii,

---

[45] Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812, p. 14, 37.

[46] M. Kogălniceanu, *Cuvîntare la deschiderea cursului de istorie națională*, în *Opere complete*, ed. A. Oțetea, București, 1943, p. 646.

[47] „Foaia Societății Românismul", I, 1870, apr., p. 14.

[48] N. Bănescu, *Dimitrie Daniil Philipide*, în *Anuarul Inst. de istorie națională din Cluj*, II, 1923, p. 146, 151.

[49] Gh. Bogdan-Duică și Gh. Popa Lisseanu, *Viața și opera lui Gh. Lazăr*, București, 1924, p. 291—292; I. Lupaș, *Istoria unirii românilor*, p. 288.

Scanned with OKEN Scanner

și a istoriei se puseră stîlpii de temelie ai naționalității române și se propagă ideea unității sale", afirma, în deplină cunoștință, Nicolae Bălcescu[50].

4. Revoluția lui Tudor Vladimirescu și conștiința unității politice

Erau prezente, într-o fază înaintată de maturizare, componentele sau trăsăturile fundamentale ale națiunii române moderne. Pe temeiul unor permanențe geografico-istorice, etnolingvistice și culturale, psihologico-spirituale, se formează la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul celui următor o conștiință națională activă ce cuprinde intelectualitatea, dar și mase populare — ferment propulsor al evoluției ascendente a societății românești[51]. Pe măsura maturizării procesului de formare a națiunii române moderne se dezvoltă și tendințele de unitate politico-statală a acestei națiuni, transformîndu-se în străduințe și acestea în năzuințe conștient urmărite.

Asemenea stăruințe și năzuințe sînt exprimate și cultivate, de asemenea, de Tudor Vladimirescu și revoluționarii de sub conducerea sa. Și nu numai sub influența nemijlocită a lui Gheorghe Lazăr, consilier al său, care „era în toate zilele la Cotroceni, unde Tudor se afla așezat cu trupele sale"[52]. Concepțiile sociale ce străbat proclamația de la Padeș, scrisorile și arzurile adresate boierilor și Porții, ideile politico-naționale izvorăsc din tendințele de unitate, ca acelea afirmate în scrisoarea adresată, la 5 aprilie 1821, mitropolitului și boierului Filipescu Vulpe, în care aceștia sînt îndemnați să întrețină legături cu moldovenii „ca unii ce sîntem de un neam, de o lege... fiind la un gînd și într-un glas cu Moldova, să putem cîștiga deopotrivă dreptățile acestor prințipaturi, ajutîndu-ne unii pe alții"[53].

Este exprimată ideea solidarității politice și naționale, în programul revoluției românii din cele două principate fiind „la un gînd și la un glas", ca unii ce erau de un neam. Este adevărat că Tudor, din motive tactice, nu vorbește de unitatea politică a celor două țări române într-un singur stat, dar unirea sălășluia în gîndul conducătorului revoluției.

Programul social al revoluției din 1821 a contribuit, desigur, la marea popularitate a acesteia și a conducătorului ei și în Transilvania. S-a mai adăugat, fără îndoială, și pragramul național și conștiința națională vie de o parte și de alta a Carpaților. Țăranii din Hunedoara, Zarand, Alba pînă în Satu Mare cunoșteau evenimentele din Țara Românească, se identificau cu ele și așteptau cu nerăbdare repetarea lor și în Transilvania, într-o strînsă unire cu cele de la sud de Carpați și sub aceeași

---

[50] N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, ed. Gh. Zane, București, 1940, p. 125.

[51] Pentru procesul de formare a națiunii române moderne, vezi Șt. Pascu, *Formarea națiunii române*, București, 1957.

[52] Gh. Bogdan-Duică, *Gheorghe Lazăr*, București, 1924, p. 95—96; Gh. Bogdan-Duică și Gh. Popa Lisseanu, *op. cit.*, p. 274 și Emilia Milicescu, *Gheorghe Lazăr*, București, 1982.

[53] E. Virtosu, *Tudor Vladimirescu. Glose, fapte și documente noi*, București, 1927, p. 103.

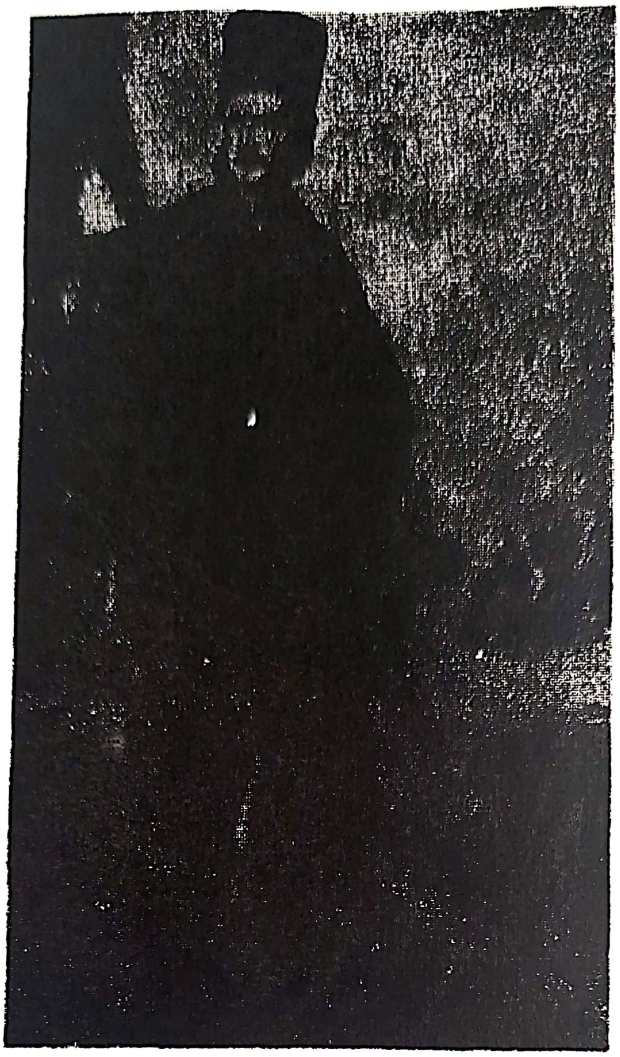

Tudor Vladimirescu.

căpetenie, a „crăiuțului Todoraș". Unii, ca Dănilă Almășan din Zdrapți (Zarand), așteptau înnoirile de la o adunare întrunită la Alba Iulia, la care să participe și „toți plugarii din Banat" și unde să se statornicească și „legea națiunii române"[54].

Această conștiință națională, care constituia temeiul solidarității revoluționare dintre țăranii români de pe un versant și de pe altul al Carpaților, era de notorietate publică. O cunoșteau și autoritățile care o subliniază cuprinse de neliniște. De aceea evenimentele din Țara Românească aveau o semnificație și o rezonanță deosebită în Transilvania, unde majoritatea covîrșitoare a locuitorilor era alcătuită din oameni care „prin origine, nume, datini și limbă sînt atît de înrudiți cu locuitorii Țării Românești"[55]; în Trasilvania, „care este în legături strînse economice, comerciale, precum și religioase și naționale" cu Țara Româ-

[54] E. Hurmuzaki — A. Oțetea, *DIR, Colecția Hurmuzaki*, seria nouă, III, *Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, 1967, p. 140—147.

[55] *Ibidem*, p. 9, 26, 174, 281.

nească[56]. Nici în armata de graniță nu mai avea încredere oficialitatea din aceeași cauză: identitatea de neam și de religie dintre grăniceri și țărani olteni și munteni[57].

Și ceea ce este esențial mai presus de toate este faptul că ideea cuprinsese și conștiința maselor populare și că unitatea politică „pentru a alcătui totimea trupului românesc pentru întregimea sa cea dintîi", trebuie să fie „spre folosul obștesc", ceea ce nu se poate realiza „decît de cei mai mulți, dacă nu de toți de obște", cum se cuprindea în broșura anonimă cu titlu semnificativ: *Cugetul adevăratului român către frații săi români.*

5. Încheierea procesului de formare a națiunii române și dezvoltarea ideii și tendințelor de unitate politică, pregătitoare ale revoluției din 1848—1849

Conștiința națională și ideea de unitate obțin alte valențe, mult sporite și potențate, tot mai clar exprimate în gîndirea unor oameni progresiști, în programul numeroaselor societăți literare și culturale înființate în cele trei țări românești. Expresie a ideologiei luminilor, asemenea societăți aveau la temelia lor cultura unitară, iar drept scop unitatea politică a poporului român. Astfel a fost „Societatea literară", bazele căreia au fost puse la Brașov în 1821 de boierii refugiați în în fața evenimentelor din Țara Românească, mai bine organizată la 1827 de boierul cu idei înaintate, Dinicu Golescu (care se gîndea în acest timp la înfăptuire „Daciei Mari"), de Eliade Rădulescu și alții. Prin grija Societății publică, în 1828, Eliade Rădulescu *Gramatica românească*, de întreită însemnătate: pentru dezvoltarea culturii românești, pentru susținerea necesității înființării unei „Academii" și pentru calda pledoarie la unitate a poporului român. Sporirea rîvnei pentru cultura poporului român, coborîrea păcii și fericirii asupra patriei, trebuiau încoronate prin „împărătească sfînta Unire... și dreptate", ca românii „să fie ei toți frați și toți să se bucure de drepturile pămîntului lor celui blagoslovit"[58].

Anii '30 ai secolului al XIX-lea au fost dintre cei mai rodnici în propagarea ideii naționale și a unității politice pe plan teoretic. O afirmă Damaschin Bojincă, cel care vedea „binele, cinstea și norocirea nației noastre" în adunarea „cugetelor noastre într-o unire", deoarece „prin unire cresc lucrurile cele mai mici, iar prin neunire și cele mari pier și se fac nimica"[59]. O cer boierii munteni la 1829 într-un memoriu înaintat diplomaților întruniți la Adrianopol pentru tratativele de pace dintre ruși și turci: „Valachia și Moldavia să se împreune și să facă împreună un prințipat. Prințipatul acestor întrupate provinții să fie de sine și neatîrnat de Turchia"[60]. O propune Iordache Catargi sub forma unirii Mol-

[56] *Ibidem*, p. 66—67.
[57] *Ibidem*, p. 64, 84, 106.
[58] I. Eliad, *Gramatica românească*, Sibiu, 1828, *Prefață*, cf. I. Bianu — N. Hodoș, *op. cit.*, III, p. 592—593; Gheorghe Platon, *Geneza revoluției române de la 1848*, Iași, Edit. Junimea, 1980, p. 263—265.
[59] D. Bojincă, *Dregătoriul bunei creșteri*, Buda, 1830, *Prefață*.
[60] E. Hurmuzaki — N. Iorga, *Documente*, X, p. 647—648.

Scanned with OKEN Scanner

dovei și Țării Românești[61]. O exprimă în versuri Iancu Văcărescu sub forma unui blestem împotriva Milcovului, „pîrîu fără putere, ce împărțirea neamului" el îndrăznea „a cere"[62]. O susțin unii boieri cu gîndire mai progresistă în timpul pregătirii *Regulamentului organic*, propunînd „unirea celor două țări sub un singur guvern". O înscriu *Regulamentele organice* ca o concluzie a originii comune, a comunității spirituale și lingvistice și a nevoilor comune: „începutul, religia, obiceiurile și asemănarea limbii locuitorilor acestor două principate, precum și trebuințele ambelor părți, cuprind din însăși descălecarea lor elementele nedespărțitei uniri, care s-au împiedicat și s-au întîrziat de întîmplătoarele împrejurări"[63].

*

Erau toate aceste manifestări semne evidente ale maturizării componentelor principale ale națiunii române, materiale și spirituale, economice, sociale, politice și culturale: comunitatea de limbă, comunitatea culturală și economică, fizionomia sau profilul spiritual comun, cristalizarea conștiinței naționale și, pe aceste temeiuri, lupta unită pentru libertate socială și națională a întregului popor român. Dovada maturizării trăsăturilor fundamentale ce stau la temelia națiunii române moderne și, ca urmare, a încheierii procesului de formare a acesteia este schimbarea și modernizarea sensului conceptului de națiune. Reprezentanții intelectualității române, negînd conceptul feudal de națiune, din care românii erau excluși, negau în același timp și conținutul, înlocuindu-l cu altul nou, modern. Folosirea termenului de „nație" în scrierile în limba română din această vreme este o dovadă concludentă. De la sensurile neprecise ale noțiunii de „nație", care este folosită și pentru popor și pentru neam și pentru națiune deopotrivă, se ajunge la o limpezire, la o justă înțelegere. Dimitrie Țichindeal vorbește despre școala „preparandă a nației românești" și despre „mărita nație daco-românească", formată din românii din Banat, Țara Românească, Moldova, Ardeal și Țara Ungurească[64], iar autorul unei *Geografii* din 1814 știe face deosebire între „slăvitul neam al romanilor" și între folosul „naționalului" românesc și a „măritei națiuni daco-române", locuitoare în toate provinciile românești[65]. Și mai explicit este sensul noțiunii la Damaschin Bojincă, atunci cînd pledează pentru unirea morală și pentru binele, cinstea și fericirea „nației noastre"[66].

În același timp, Eftimie Murgu nu se mulțumește doar cu cunoașterea conceptului, ci încearcă o teoretizare, în parte justă, a categoriei istorice de națiune. El socotește națiunea ca una dintre cele mai însemnate persoane morale, care pretinde respect de sine însăși. „Dar cum îndeobște nu poți respecta ceva necunoscut, tot așa respectul națiunii tale însăși nu ar fi decît un vis, cîtă vreme ea rămîne necunoscută mem-

---

[61] I. C. Filitti, *Frămîntări politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, București, 1932, p. 177—178.

[62] *Antologia poeziei românești de la începuturi pînă azi*, I, București, 1957, p. 177.

[63] *Regulamentele organice ale Valahiei și Moldovei*, București, 1944, p. 341.

[64] I. Bianu, N. Hodoș, D. Simonescu, *Bibliografia românească veche*, III, p. 83; V. Vintilescu, *Dimitrie Țichindeal*, Timișoara, Edit. Facla, 1965, p. 10.

[65] I. Bianu, N. Hodoș, D. Simonescu, *op. cit.*, p. 102.

[66] D. Bojincă, *op. cit.*

Scanned with OKEN Scanner

brilor care o formează. Această cunoaştere începe cu originea naţiunii, iar originea naţiunii este piatra fundamentală a acestei clădiri a cunoaşterii"[67].

Erau pe deplin conturate nu numai componentele naţiunii române, ci, odată cu acestea, tendinţele de unire naţională a tuturor ţărilor locuite de români. Ideea unităţii, prezentă în întregul ev mediu, se transformă în tendinţe odată cu începuturile epocii moderne, cînd se formează şi conştiinţa naţională, ca reflectare a maturizării celor mai de seamă trăsături ale naţiunii[68].

*

Constituirea naţiunii şi cristalizarea conştiinţei naţionale, într-un moment cînd pe plan european se petreceau însemnate prefaceri, explică depăşirea stadiului aspiraţiilor de unitate culturală şi politică. Cu deceniul al patrulea se dezvăluie o nouă etapă, a tendinţelor de realizare a unităţii politice într-un singur stat naţional ca o necesitate obiectivă, ca un proces legic, urmare a dezvoltării comunităţii economice, a unităţii cultural-ideologice tot mai strînse, a necesităţii politice, toate alcătuind imperativul de unire într-un singur stat a teritoriilor locuite de naţiunea română.

Începutul îl înscrie acţiunea societăţii conspirative româno-poloneze, din 1834, care făureşte un program social-politic cuprinzînd toate ţările româneşti. Scopul politic era întemeierea unei republici române, prin unirea celor trei ţări româneşti. Forţele sociale şi politice susţinătoare ale acestui însemnat proiect erau intelectualii progresişti, masele ţărăneşti, orăşenimea (lucrătorii, meseriaşii, muncitorimea din mine). Adolf David, tînărul polonez „compromis" în acţiuni revoluţionare în Galiţia, silit să plece în altă parte, a găsit în Transilvania un climat deosebit de propice activităţii sale politice. Era anul cînd cei doi episcopi români ardeleni Vasile Moga şi Ioan Lemeni înaintau Curţii imperiale din Viena un memoriu în numele naţiunii române, dezvăluind încă o dată nedreptăţile suferite de poporul român. Era vremea cînd ideea daco-română prindea tot mai limpezi contururi de unitate politică a românilor într-un singur organism statal.

Unirea politică a ţărilor româneşti într-o republică democrată avea ca temei egalitatea de drepturi şi datorii a tuturora, desfiinţarea titlurilor de nobleţe, întronarea votului universal, libertatea muncii, emanciparea ţăranilor, reforma agrară etc. Conspiraţia avea legături în Transilvania, în Banat, în Moldova şi Ţara Românească, iar propagarea ideilor se făcea cu ajutorul învăţătorilor, preoţilor şi tineretului şcolar, prin manifeste şi chemări scrise cu mîna. Erau implicaţi cunoscuţi militanţi pentru emanciparea naţională a poporului român: Zaharia Carcalechi, editorul revistei „Biblioteca românească", bănăţeanul Damaschin Bojincă, devenit jurisconsult al Moldovei, învăţătorul şi publicistul bihorean Ştefan Popovici Neagoe şi alt învăţător, bănăţean, Maran, Eliade Rădulescu, învăţatul episcop Isaia Bălăşescu etc. „Marseillaise" era cîntecul revolu-

---

[67] E. Murgu, *Widerlegung der Abhandlung: Erweis, dass die Wallachen nicht römischer Abkunft sind*, Buda, 1830, *Prefaţă*.

[68] Sinteza acestor probleme la Şt. Pascu, *Formarea naţiunii române*, Bucureşti, Edit. didactică, 1957; E. Florea, *Naţiunea română şi socialismul*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1974; *Naţiunea şi contemporaneitatea*, Edit. politică. Bucureşti, 1974; Gh. Platon, *op. cit.*, p. 235—283.

ţionar mobilizator, adaptat la situaţia concretă a românilor, iar tineretul era instruit milităreşte pentru clipa hotărîtoare. Descoperirea conspiraţiei, arestarea şi judecarea conducătorilor au fost cauzele imediate ale eşecului planurilor revoluţionare[69].

Zădărnicirea acestui plan nu înseamnă însă şi zădărnicirea ideii şi tedinţelor de unitate, cuprinse în alte planuri ce au urmat celui din 1834. Dimpotrivă, stabilită o platformă, statornicită legătura necesară peste graniţele vremii, reînnoirea proiectelor devine o preocupare curentă, cînd într-un loc, cînd în altul, cînd într-un cerc, cînd în alt cerc de oameni progresişti. Călătoria lui George Barţiu şi Timotei Cipariu în Ţara Românească la 1836, cu gîndul de a fi continuată în Moldova, dorinţa lor de a lua legătura şi a discuta probleme de „cultură" cu personalităţi culturale, dar şi politice din Principate dezvăluia adevăratele scopuri.

Gîndurile erau, dealtfel, o expresie „a dorinţei obşteşti" de unire, pe care o cunoştea şi diplomatul francez Bois le Comte în 1834. Acesta constata o puternică dorinţă de unire în toate straturile societăţii româneşti, de creare a unui mare Ducat al Daciei, prin unirea Principatelor române. Erau propriile obersvaţii, precum şi rezultatul convorbirilor cu cercurile conducătoare moldovene. Din asemenea convorbiri a aflat că moldovenii se gîndeau să adopte pentru ţările unite numele de Dacia, ceea ce ar cîştiga simpatii pentru români în toată Europa[70]. Aceleaşi dorinţe erau cunoscute şi exprimate de emigrantul polonez Woronicz sau Werner, care le-a cunoscut în cele două luni cît a stat în Ţara Românească la 1838, afirmînd că „ideea reunirii tuturor românilor sub un singur sceptru preocupă toate minţile". Mai observase emisarul polonez că această idee era viu întreţinută de românii din Transilvania care mergeau în Ţara Românească pentru a găsi de lucru şi a-şi valorifica destoinicia[71]. În acelaşi timp şi, probabil, în relaţie cu proiectele de mai sus, boierii progresişti munteni proclamau necesitatea unirii Ţării Româneşti, Transilvaniei, Moldovei, Basarabiei, Bucovinei, care „au toate aceeaşi limbă, aceeaşi religie, aceleaşi obiceiuri". Problema s-a conturat în asemenea măsură, încît ei vedeau la orizont „imaginea unei patrii mari", prin unirea şi contopirea celor cinci provincii, „reconstituirea vechii şi bătrînei Dacii"[72].

Că afirmaţia nu e deloc exagerată şi nici de circumstanţă, o dovedesc alte mărturii contemporane, cu totul vrednice de crezare, deoarece aparţin unor străini ce nu pot fi bănuiţi de părtinire faţă de problema unităţii naţionale a românilor. Este vorba de agentul consular al Franţei la Bucureşti, Félix Colson, care subliniază, la 1839, existenţa unui curent puternic unionist în toate clasele societăţii, ceea ce oferea asigurări cu privire la unirea Principatelor. Dar această unire — potrivit părerii lui Colson — nu rezolva decît soarta unei treimi a poporului român, deoarece rămîneau vreo 6 milioane de români neuniţi, care vor folosi toate

---

[69] C. Göllner, *Conspiraţia emigrantului polon Adolf David*, în „Revista istorică", XXII, 1937, nr. 7—9, p. 235—249; Kovács Endre, *A lengyel kérdes a reformkori Magyarországon*, Budapesta, 1959, p. 221; C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională, 1834—1849*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1967, p. 3—11; idem, *1848 la români. O istorie în date şi mărturii*, I, Bucureşti, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, 1982, p. 93—96.

[70] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 391—399.

[71] P. Panaitescu, *Planurile lui Ioan Câmpineanu pentru unitatea naţională a românilor*, în *Anuarul Inst. de istorie naţională din Cluj*, III, 1926, p. 92—100.

[72] C. Bodea, *1848 la români*, I, p. 110—118.

Scanned with OKEN Scanner

mijloacele pentru a distruge piedicile ce-i separă de fraţii lor, deoarece „românii transilvăneni nutresc speranţa de a se uni cu fraţii lor din Moldo-Valachia". Această idee a unirii devine tot mai populară, mai ales că românii din monarhia habsburgöică ştiau că sînt mai numeroşi decît opresorii lor[73].

Constatările lui Woronicz (Werner) şi ale lui Colson pot fi exemplificate, printre alte multe dovezi, cu activitatea unor personalităţi reprezentative. Eliade Rădulescu, evocînd ruinele Tîrgovişteî, se gîndea la „eroii României, din Cîmpulung, din Argeş, din Iaşi, din Bucureşti"; se gîndea la „Mihai cel Mare" care cheamă sub steagurile sale toată „Rumânia"[74].

Ardeleanul Aaron Florian, profesor de istorie la Colegiul de la Sf. Sava, chiar în aceşti ani, 1837—1838, publica, împreună cu Gheorghe Hill, la Bucureşti, o gazetă cu titlul simbolic „România", foaie politică, industrială, comercială şi literară. Şi tot atunci, acelaşi profesor înfăţişa un curs de istoria românilor, pîrghia căruia o constituia domnia lui Mihai Viteazul şi momentul unirii celor trei ţări româneşti, neuitînd să sublinieze însemnătatea naţională a unirii pentru vremea săvîrşirii ei şi semnificaţia pentru vremea rostirii lecţiilor. Exprimînd de la catedră „dorinţele şi aspiraţiile" românilor din Transilvania, care aşteaptă să vie un moment fericit ca „să se împreune" cu România, spre a forma un guvern, un singur stat, o naţiune." Unindu-i pe toţi într-un tot, românii făceau o naţiune mare, vrednică de recunoştinţa altor naţii, destoinică de a se apăra şi în stare de a se civiliza"[75].

Doctorul în litere, filozofie şi medicină Vasile Pop, la rîndul său, afirma exact în aceeaşi vreme, că „o naţie nu se poate firește osăbi (despărţi) prin munţi înalţi, rîuri mari, sau alte hotare politiceşti, ci numai acolo încetează a fi o naţie, unde înceată limba care o uneşte"[76].

Activitatea, în sfîrşit, a lui George Barițiu, care tot în 1838 întemeiază la Braşov cele două foi, „Gazeta de Transilvania" şi „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", în jurul cărora se adunară atunci şi după aceea, tot timpul existenţei foilor, condeiele cele mai prestigioase din toate ţările locuite de români, devenind, după expresia lui Alexandru-Papiu Ilarian, el însuşi colaborator de prestigiu, „şcoală politică şi literară a toată Dachia". Adică tribună de propagare şi îndemnare la realizarea unităţii politice, pe lîngă cea culturală ce se înfăptuise.

Declaraţia de principii a partidei naţionale din Ţara Românească din acelaşi an, sau *Actul de unire şi independenţă*, elaborat de această partidă în noiembrie 1838, ca şi *Proiectul de constituţie* din aceeaşi vreme, pe lîngă preocupările social-agrare, de îmbunătăţire a situaţiei ţărănimii, proclamau „suveranitatea română", „patria slobodă şi independentă" a tuturor membrilor naţiunii române. Erau chemaţi la luptă

---

[73] Félix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839, p. 115—117, 265—266; cf. şi raportul secret al aceluiaşi la C. Bodea, *op. cit.*, p. 128—145.

[74] *Antologia poeziei româneşti* ..., p. 234—235.

[75] Aaron Florian, *Idee repede de istorie a Prinţipatului Ţării Româneşti*, t. II, Bucureşti, 1837, p. 318—322, şi N. Iorga, *Cursul de istoria românilor a lui Aaron Florian*, în „Revista istorică", 1927, nr. 7—8, p. 256. Într-o scrisoare din 7. II. 1838 adresată lui G. Barițiu, Aaron Florian vorbea de „triumful al tuturor românilor", cf. *G. Bariț şi contemporanii săi*, vol. I, sub red. acad. Şt. Pascu şi I. Pervain, Bucureşti, Edit. Minerva, 1973, p. 9—10.

[76] V. Pop, *Dizertaţie despre tipografiile româneşti în Transilvania şi în vecinatele ţări, de la începutul lor pînă în vremea noastră*, Sibiu, 1838, *Prefaţă*.

Scanned with OKEN Scanner

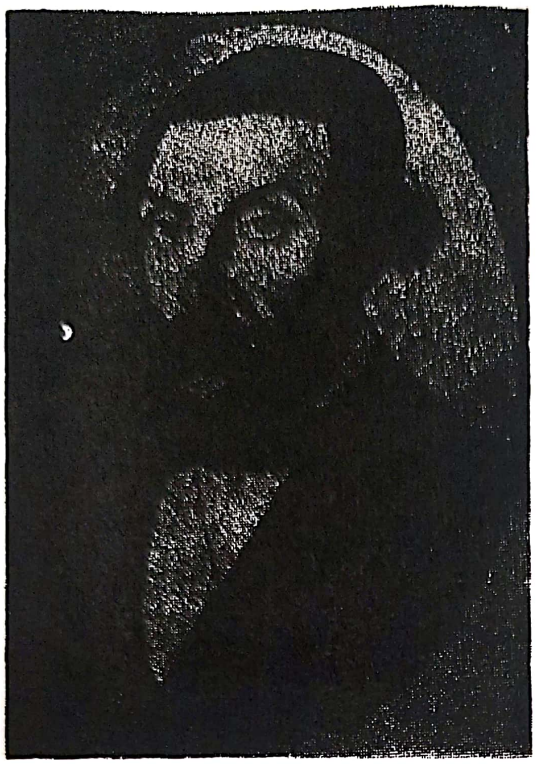

Ion Cîmpineanu, luptător pentru unitatea politică a românilor.

pentru realizarea acestor deziderate deopotrivă „românii moldoveni" şi fraţii care „gemeau sub un jug din cele mai despotice şi cele mai barbare", adică din Transilvania, Bucovina şi Basarabia. Toţi erau chemaţi să se unească în cuget pentru a forma un singur norod, sub un singur cîrmuitor, adevărat patriot, adică Ion Cîmpineanu, şeful partidei naţionale[77]. Acest act constituia platforma politică a unităţii, pîrghia realizării acesteia, deoarece conducătorii munteni ai mişcării se angajau să antreneze la activitate şi pe moldoveni şi pe transilvăneni. Trimişi ai comitetului urmau să plece în Moldova şi Transilvania pentru a statornici modalitatea de acţiune. „Să inventeze norodul a să ridica în revoluţie... că va fi ajutat şi de românii din Transilvania", se spunea în declaraţie. „Societatea filarmonică", care-şi înscrisese pe medalie numele semnificativ România şi Academia Mihăileană din Iaşi îndeplineau aceeaşi misiune. De asemenea, în acelaşi scop, studenţii români de la Paris, organizaţi într-o „Societate pentru învăţătura poporului român", foarte probabil la sugestia lui Câmpineanu, care petrece un timp în mijlocul lor în 1839, urmau să completeze acţiunea: moldovenii în Ţara Românească, muntenii în Moldova[78].

Nu numai din punct de vedere moral şi teoretic lucrurile erau pregătite. Se luară măsuri pentru trecerea la acţiune şi faptă spre realizarea programului. Mai lipsea, însă, un lucru, esenţial, asigurarea sprijinului forţei sociale principale a acelei vremi: ţărănimea. Iniţiatorii şi organizatorii acţiunilor programatice, aproape în exclusivitate boieri sau fii de boieri, mai luminaţi decît semenii lor, se gîndeau la o îmbunătăţire a

[77] C. Bodea, *op. cit.*, p. 17—18, 216—218. Un raport al poliţiei austriece ştia că acţiunea „urmărea să unească pe toţi fraţii de aceeaşi origine română într-un singur ţel comun", *ibidem*, p. 32.

[78] *Ibidem*, p. 22—23, 219—224; C. Vlăduţ, *Ion Câmpineanu*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1973, p. 144—175.

Academia Mihăileană.

situației țărănimii și la o ridicare a ei, nu însă la emanciparea social-economică și social-politică prin reforme de adîncime. Erau mai cu seamă încrezători în legăturile conspirative și în conjunctura politică internațională. Dar cele dintîi nu erau îndeajuns de închegate, iar cealaltă s-a dovedit potrivnică. Câmpineanu a fost arestat la întoarcerea de la Paris, în momentul ajungerii în Banat, deoarece poliția austriacă și cea țaristă prinseseră firele acțiunii.

Erau zădărnicite, astfel, și acțiunile lui Nicolae Bălcescu, Ioan Ghica și Eftimie Murgu care plănuiau, cel dintîi „să meargă la băi" în Transilvania, al doilea „la apele minerale de la Mehadia" în Banat, iar al treilea să agite tineretul revoluționar. Erau antrenați în asemenea planuri unii moldoveni, dintre care se cunoaște numele lui Costache Negruzzi și unii ardeleni, între care figura centrală era George Barițiu și foarte probabil Simion Bărnuțiu, care, în același an 1839, făcea o călătorie în Principate „ca să facă experiență". Anul în care același Negruzzi scria lui Barițiu „ca român", sfătuind și propovăduind unirea „fără de care bine nu vom vedea"[79]. Despre aceste legături vorbește și un raport al siguranței austriece, care-și exprimă convingerea că a existat „cu certitudine o asemenea înțelegere" ce trebuia concretizată cu prilejul călătoriilor la băi.

Înțelegerea justă a rezolvării celei mai arzătoare probleme a timpului, problema țărănească, și a formei de organizare a statului, republicană, a fost rodul existenței activității politice din ultimii ani pe de o parte și pe de altă parte a concepțiilor înaintate ale unor vrednici luptători cu condeiul și cu fapta. Asemenea probleme înscrise în programul societății secrete din 1840, condusă de Mitiță Filipescu, Nicolae Bălcescu, Dimitrie Macedonschi, Constantin Telegescu și Marin Serghiescu erau în măsură să obțină sprijinul țărănimii și să asigure, astfel, succesul mișcării, deoarece programul ei cuprindea realizarea „întru totul" a dorințelor și trebuințelor poporului, prin realizarea unei „oblăduiri revoluționare" republicane, care să realizeze independența și unitatea poporului român în „Romania Nouă". Descoperirea activității societății, înainte de a se fi organizat mișcarea de masă, a zădărnicit însemnatele proiecte[80].

[79] C. Bodea, *Lupta românilor* ..., p. 28—30.
[80] G. Zane, *Le mouvement révolutionnaire de 1840, prélude de la révolution roumaine de 1848*, București, Edit. Academiei, 1964, p. 11—106.

Medalia Societății Filarmonice, cu numele semnificativ Rumania, București, 1833.

Măsurile represive ale forțelor coalizate, interne și externe, puteau înăbuși o mișcare, dar nu ideile și tendințele de emancipare și unitate națională ce cuprinseseră majoritatea poporului. Era o realitate ceea ce consemna Woronicz (Werner) în raportul său către Czartoryski, anume că ideea unirii tuturor românilor ajunsese idee stăpînitoare[81]. După cum tot atît de adevărată era și constatarea moldoveanului cu idei înaintate, Alexandru Mavrocordat, că „ideea adevăratului progres nu mai admite granițe", iar dacă trecutul le-a impus, era de datoria tuturor de a folosi orice mijloc pentru a le distruge și a se uni toți de aceeași origine sub steagul fraternității[82].

Pentru distrugerea acestor granițe și pentru unirea românilor sub steagul fraternității se străduiesc cei mai buni patrioți și curajoși luptători prin toate mijloacele în anii premergători revoluției. Au fost ani plini, bogați în fapte și gînduri mari. Nici un mijloc nu era ocolit, nici o piedică nu putea opri avîntul general. Revistele apărute în această vreme, lecțiile rostite de la catedră, lucrările publicate, toate sînt pătrunse de ideile mari, mîntuitoare: emancipare socială, emancipare și independență națională.

Le proclamă „Dacia literară", revista cu nume simbolic, întemeiată de Mihail Kogălniceanu la Iași în 1840, care se dorea „un repertoriu general al literaturii românești, în carele ca într-o oglindă se vor vedea scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni"[83]. Le cîntă Grigore Alexandrescu, care, evocînd *Umbra lui Mircea la Cozia*, îi aduce omagiul fiilor României[84]. Le duce mai departe, ridicîndu-le la principii de politică activă în același timp, Simion Bărnuțiu și George Barițiu, care, apărînd limba română în școală și biserică, împotriva legii de maghiarizare din 1842, accentuau, fără teamă de urmări, că pe toți românii limba îi leagă „cu o legătură frățească și-i unește într-o familie

[81] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 105.
[82] C. Bodea, *op. cit.*, p. 33, 236.
[83] Mihail Kogălniceanu, *Opere*, ed. comentată de N. Cartojan, Craiova, f.a., p. 40—41.
[84] *Antologia poeziei românești* ..., p. 315.

Scanned with OKEN Scanner

care totdeauna cu fală nobilă s-au numit pe sine romani"[85]; că strînsa legătură națională și religioasă dintre românii din Transilvania atît de numeroși și cei din Moldova și Țara Românească constituie un puternic magnet[86].

Acest magnet era înțeles în aceeași măsură de cărturarul învățat și de omul simplu. Un om simplu, din părțile Năsăudului, din „graniță", era autorul *Cîntecului revoluționar*, descoperit de autorități în vara anului 1843 în acele părți și care, în versuri stîngace, dar pătrunse de mesajul luptei pentru emancipare națională, afirmă că atunci cînd va „suna ceasul", grănicerii, bănățenii, muntenii și moldovenii, unindu-și puterile vor scoate Transilvania din robie și vor rămîne stăpîni pe pămîntul românesc[87].

Era anul unor proiecte și acțiuni de mare semnificație și îndrăzneală. În 1843 Nicolae Bălcescu înființează, împreună cu Ioan Ghica și Christian Tell, societatea conspirativă „Frăția", care-și avea acoperirea în „Societatea literară" oficial, dar și politică în realitate. În toamna aceluiași an, își rostea tînărul profesor al Academiei Mihăilene din Iași, Mihail Kogălniceanu, *Cuvîntul de deschidere al cursului de istorie națională*, un adevărat manifest al renașterii și emancipării naționale. Nu era nici o îndoială cu privire la scopurile spre care țintea tînărul patriot cînd afirma că el socotește ca patrie a sa toată acea întindere de loc, unde se vorbește românește și ca istorie națională, istoria Moldovei, a Țării Românești și „a fraților din Transilvania", toate acestea considerate „părți ale Daciei"[88].

Aceste părți sau provincii ce formau odinioară Dacia tindeau spre unire, potrivit afirmației publicistului francez aflat de multă vreme în Țara Românească, J. A. Vaillant[89]. Și de asemenea potrivit cunoașterii nemijlocite a baronului ardelean Wesselényi Miklós, care știa și scria că planurile și speranțele românilor sînt unirea în viitor, într-o națiune și o țară a tuturor populațiilor române de origine și limbă comună. Ei vor să contopească nu numai cele două Principate ci planurile lor au în vedere și pe frații din Bucovina și Basarabia, adică înseși aceste provincii, dintre care prima a fost ruptă de Moldova la 1775, iar a doua în anul 1812. Dar la fel ei vizau Transilvania și părțile Ungariei locuite de români[90].

Oamenii de știință și de litere nu aveau alt scop decît unirea, caracterizînd această tendință gîndire avansată, patriotică, deoarece *unirea face puterea*. Și într-adevăr, sînt numeroase mărturiile oamenilor de știință și de litere care se străduiau din răsputeri spre împlinirea acestui mare ideal. A constituit subiectul conversației lui Barițiu cu fruntașii munteni cu prilejul vizitei publicistului transilvănean în Țara Românească, cum rezultă din articolul cu titlul *Naționalitatea*, publicat în „Gazeta de Transilvania" din decembrie 1844, în care vorbește despre

---

[85] G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 202.

[86] G. Barițiu, *Românii și maghiarismul*, în G. Barițiu, *Studii și articole*, publ. de I. Lupaș, Sibiu, 1912, p. 25; G. Barițiu, *Scrieri social-politice*, ed. de V. Cheresteșiu, C. Mureșan, G. Marica, București, Edit. politică, 1962, p. 60—63.

[87] C. Bodea, *op. cit.*, p. 48—49.

[88] M. Kogălniceanu, *Opere*, I, *Scrieri istorice*, ed. A. Oțetea, București, 1946, p. 647—648.

[89] J. A. Vaillant, *La Romanie*, III, Paris, 1844, p. 220—221.

[90] C. Bodea, *1848 la români*, I, p. 240—248.

„unirea și uniunea națională" ca despre niște „bunuri mari, importante și însuflețitoare" și care nu cer decît „voință tare de a fi și de a rămîne un singur popor"[91].

Acest popor unic trebuia să formeze un stat național, o națiune. Dar nu orice stat național era dorit de făgărășanul Ioan Codru-Drăgușanu, „Peregrinul transilvan", care, vizitînd Europa, a ajuns la concepții foarte înaintate cu privire la organizarea societății. Un adevărat stat național trebuia să se sprijine pe „un guvern popular", căci fără asemenea guvern, „statul e o himeră națională". „Adevărata națiune e numai acolo unde poporul e bine reprezentat prin guvernul său", unde toate eforturile urmăresc asigurarea „gloriei poporului în afară, bunăstarea și mulțumirea fiecărei clase, fiecărui individ, înlăuntru"[92].

Națiunea și statul național erau înțelese de oamenii progresiști ai vremii sub forma Dacoromaniei. Această realitate politico-geografică era cuprinsă în preocupările societății cu nume semnificativ, „Asociația literară a României", înființată la București, în februarie 1845, prin eforturile unite ale celor mai îndrăzneți și clarvăzători patrioți ai vremii, munteni, moldoveni și ardeleni, în frunte cu Nicolae Bălcescu, inițiatorul tuturor acțiunilor și înfăptuirilor însemnate din Țara Românească. Protejată de titlul ce și-l proclamase, în care se cuprindeau preocupări literare numai, „Asociația literară a României" era în aceeași măsură și politică. Activitatea desfășurată o recomandă mai ales sub această înfățișare. „Societatea studenților români din Paris", care nu era decît o filială a acesteia în străinătate, afirma subliniat, de repetate ori, că preocupările ei cuprind toate părțile „românimii", pe „toți românii". Uitînd prudența, Grigore Grădișteanu, trimisul „Asociației" în Transilvania pentru a întări colaborarea, îi dezvăluia adevărata preocupare, afirmînd că sub pretextul întocmirii *Gramaticii* și *Dicționarului* limbii române, se urmărește reuniunea „românilor din toate provinciile, cînd la București, cînd la Iași, cînd la Brașov sau aiurea, în scopul de a se consulta în vederea unei acțiuni generale a tuturor românilor, dacă evenimentele ar cere"[93]. Vizitele lui Grădișteanu la Brașov, Sibiu, Făgăraș, Alba Iulia, apoi la Pesta și Viena, unde se aflau mulți tineri români la studii; prezența lui Kogălniceanu la București cu ocazia înființării „Asociației", a lui Filipescu la Iași în același timp; proiectele de reapariție la București a revistei ieșene „Propășirea" cu un comitet de redacție mixt, moldo-muntean; înființarea, în anul 1845, a revistei istorice cu titlul la fel de semnificativ: „Magazin istoric pentru Dacia", sub redacția lui August Treboniu Laurian și Nicolae Bălcescu, în prospectul căreia, sub numele de „Dacia", Bălcescu cuprindea Țara Românească, Moldova, Transilvania și teritoriile locuite de români din Ungria; apelul lui Eliade Rădulescu din anul 1846 „către România întreagă: munteni, moldoveni, transilvăneni și bănățeni", pentru sprijinirea „Bibliotecii universale" plănuite[94]; convenția vamală încheiată în ianuarie 1846 între Moldova și Țara Românească[95]

---

[91] G. Barițiu, *op. cit.*, p. 86.

[92] I. Codru-Drăgușanu, *Peregrinul transilvan*, București, 1956, p. 253—254.

[93] Gr. Zossima, *Biografii politice ale oamenilor mișcării naționale din Muntenia, 1848*, București, 1884, p. 59—65.

[94] I. Eliade Rădulescu, *Inceput de bibliotecă universală*, în „Curier de ambe sexe", V, p. 248.

[95] G. Bibescu, *Domnia lui Bibescu, Legi și decrete, 1843—1848*, II, București, 1894, p. 242—250.

Scanned with OKEN Scanner

— toate şi fiecare acţiune însemna un pas înainte spre cristalizarea programului şi spre unirea puterilor în vederea scopului final.

Acesta rezultă din toţi paşii făcuţi în aceşti ani şi deopotrivă din gîndurile exprimate fără ocoliş de cei mai buni cunoscători ai vrerilor unite. Vizita lui Filipescu în Moldova se încheiase cu programarea unei întruniri la Mînjina, moşia lui Costache Negri din apropierea Galaţilor, a „bineînţeleşilor români", munteni şi moldoveni, al căror cel dintîi gînd trebuia să fie „Unirea a tot ce iaste român", în scopul păşirii spre „cuviincioasa înaintare". Iniţiatorii, tineri cu toţii, nerăbdători să se împlinească cît mai degrabă o asemenea măreaţă visare, se pregătesc, îşi precizează gîndurile şi acţiunile pentru a asigura „temeliile trainice ale Unirii pe care o putem statornici prin această întrunire". Inimile sensibile ale bunilor patrioţi sînt cuprinse de nobilul fior pe care Alecsandri şi Negri îl modelează în „poezii naţionale", care aşteptau momentul oportun pentru a fi răspîndite. Şi de asemenea în îndemnuri în numele „bineînţeleşilor români", ca unirea să fie în inimile „a orice iaste român, ca cu tărie înmulţită să putem păşi spre cuviincioasa înaintare"[96].

Însemnătatea unor asemenea poezii şi a altor scrieri patriotice nu poate şi nu trebuie subestimată, deoarece a fost fără îndoială o realitate. Ar fi, însă, nejust dacă s-ar atribui acestora rol determinant. Importantă a fost starea de spirit generală, dorinţa de emancipare şi unitate care era, de asemenea, generală, cu deosebirile de intensitate inerente stărilor sociale ale timpului; mai potenţată în rîndurile intelectualităţii, vie, însă, şi în ale păturilor populare. Bănăţenii o formulau în 1844 sub forma dorinţei de a fi şi ei stăpîni în ţara lor. Dorinţa e canalizată de Eftimie Murgu într-o acţiune care urmărea „emanciparea naţionalităţii românilor" şi apoi întemeierea unui „stat românesc" puternic, prin unirea Transilvaniei, Moldovei şi Munteniei, cum constată cercetarea după arestarea lui Murgu. Asemenea idei şi tendinţe nu erau apanajul lui Murgu numai sau a cîtorva din jurul său. Erau cunoscute, îmbrăţişate şi susţinute de masele populare, cum rezultă din mai multe documente ale vremii, între care scrisoarea învăţătorului Vasile Bojincă, din 31 octombrie 1844, le sintetizează în expresia: „Acum vrem şi noi a fi în ţara noastră", o dorinţă a tuturor românilor, care „întru cele de lipsă vom fi fraţi"[97].

Asemenea manifestări şi tendinţe nu mai puteau fi tăinuite, nici ele şi nici semnificaţia lor. Dacă autorilor lor le era limpede înţelesul şi scopul urmărit, acestea nu mai puteau rămîne ascunse nici celor interesaţi să fie zădărnicite planurile. Măsurile de intimidare, ameninţare şi constrîngere au putut tempera manifestările făţişe, n-au putut, însă, abate gîndurile şi inimile patrioţilor clarvăzători ai mersului istoriei. Anumite momente, evenimente şi personalităţi sînt evocate cu îndoit înţeles: pentru valoarea lor istorică şi pentru valoarea lor politică.

Nu poate fi o simplă coincidenţă faptul că aproape în acelaşi timp un preot simplu dintr-un sat din apropierea Ţării Silvaniei, din părţile Sălajului, şi marele revoluţionar şi istoric Nicolae Bălcescu evocau însemnătatea domniei şi a personalităţii lui Mihai Viteazul. Preotul Ioan Munteanu din Deda exclama, în faţa tabloului care înfăţişa bătălia de la Călugăreni: „Fericiţi moldoromâni, care în patria voastră la tot pasul

---

[96] C. Bodea, *op. cit.*, p. 73.
[97] G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, Bucureşti, 1937, p. 121—129.

Scanned with OKEN Scanner

aflați stîmpărare dorului național"[98]. Luptătorul pentru propășirea poporului, Bălcescu, la rîndul său, sublinia, cu înțeles, planurile lui Mihai care „lucra la crearea naționalității românești, la unirea tuturor românilor într-un stat politic". Și plin de încredere în viitorul poporului român, patriotul înflăcărat îi interpretează semnificația: „Ideea măreață și singură mîntuitoare pentru noi ... și care singură trebuie să fie ținta politică a românilor de astăzi"[99].

Ideea unității devenise catehismul tuturor patrioților rămași în țară sau plecați, de nevoie sau de bunăvoie, la studii în străinătate. Era susținută în felurite chipuri și în diferite ocazii, era manifestată pe ocolite sau făți§. Este exprimată de Bălcescu în noaptea de Anul Nou din 1847 într-o cuvîntare-program în numele „Societății studenților români" de la Paris, declarînd că „ținta" luptătorilor pentru drepturi naționale „nu poate fi alta decît unitatea națională a românilor. Unitatea mai întîi în idei și simțăminte, cre să aducă apoi cu vremea unitatea politică", o nație românească, un stat de șapte milioane de români[100]. În concepția tinerilor patrioți unioniști noua patrie unită trebuia să se întemeieze pe dreptate și egalitate. Emanciparea națională fără emanciparea socială era lipsită de trăinicie. Era, cu alte cuvinte, enunțat programul care va aduna în jurul său forțele sociale sănătoase, dornice de progres și de înnoiri, și care vor imprima revoluției din 1848 caracteristicile comune, definitorii în cele trei țări românești: eliberarea țăranilor din șerbie și făurirea Daco-României, pe care o semnalau rapoartele reprezentanților austrieci pline de îngrijorare, sau „Romania ideală", cum o socotea publicistul Hippolyte Desprez după ce cunoscuse personal, în 1846, realitatea demografică și aspirațiile românilor din cele trei țări, anume de „a uni Transilvania cu Moldova și Țara Românească"[101].

6. Lupta pentru unirea politică a românilor în revoluția din 1848—1849

În febra desfășurării precipitate a evenimentelor din acea „primăvară a popoarelor" care se resimțea cu adierea ei înviorătoare peste toată Europa, cei prinși în vîrtejul horei celei mari n-au neglijat nici însemnătatea programului unitar și nici importanța desfășurării sincronice a acțiunilor. Amîndouă aceste aspecte, fețe ale unei singure probleme, aceea a victoriei revoluției, au fost dezbătute și statornicite în numeroase întruniri de tineretul studios de la Paris, care salută revoluția franceză, iar ca semn al unirii moldovenilor și muntenilor purta steagul tricolor[102]. Programul unitar însuma cele două chestiuni primordiale ale vremii: desființarea șerbiei și înfăptuirea unității naționale, iar desfășurarea sincronică însemna dezlănțuirea simultană și colaborarea strînsă între mișcări.

---

[98] C. Bodea, *op. cit.*, p. 71, 295—297.
[99] N. Bălcescu, *Campania românilor în contra turcilor la anul 1595*, în *Opere*, I, ed. G. Zane, p. 250.
[100] C. Bodea, *op. cit.*, p. 87—88.
[101] H. Desprez, *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*, Paris, 1848, p. 31.
[102] „Gazeta de Transilvania", XI, nr. 34, 28 apr. 1848.

Scanned with OKEN Scanner

Evoluția procesului revoluționar confirmă pe deplin afirmația. Directorul școlilor românești din dieceza Oradiei cerea la 5 februarie 1848 protopopilor sprijin pentru înflorirea școlilor românești spre „înflorirea și cinstea, ba și fericirea națiunii noastre" prin „cultura intelectuală și morală a poporului român". Iosif Selegeanu, directorul școlilor, se adresează „vouă românilor, fraților mei, sîngelui meu, și Nației mele" cu gîndul de a le aduce „măcar o rază de lumină", spre „mijlocirea fericirii voastre și cinstirea Națiunii Române". Motivația este o pledoarie caldă pentru redeșteptarea mîndriei naționale, vorbindu-le de strămoșii „vestiții oarecînd romani, cari pentru înțelepciune, știință și virtuți au fost cinstiți de toate limbile pămîntului". Sosind timpul, „Deșteaptă-te dară Române! Stîrnește din adîncul somn în care și acum încă zaci" (influența poeziei lui Andrei Mureșanu e evidentă)... Numele ce-l porți, române, e strălucit, arată-le că ești vrednic să te numești român cu înțelepciunea și știința cu care au strălucit strămoșii noștri"[103].

În Transilvania, proclamația lui Simion Bărnuțiu din 24—25 martie preciza drumul de urmat al românilor: ștergerea iobăgiei, egala îndreptățire a „nației" române, congres național[104]. Iar într-o circulară din 18 aprilie 1848, protopopul unit din Băsești făcea cunoscut preoților din protopopiatul său „geniul timpului de acum", care „pretutindenea pentru libertate lucrează", iar „mai toate neamurile luminatei Europe se silesc a-și cîștiga Constituția și drepturile sale; circulara aduce aminte că „a sosit și timpul părăsiților noștri români de a-și cîștiga libertatea și a-și reînvia iarăși cuvenitele sale drepturi". În asemenea circumstanțe „afară de voință nimica nu lipsește alta" românilor pentru a se deștepta din „vechiul somn al neștiinței". Cu mare bucurie protopopul Băseștilor își anunță subalternii că a fost dată uitării deosebirea confesională și toți, „după plecarea sîngelui român vor fi laolaltă" la adunarea ce se pregătea[105].

*

În Moldova, revoluția izbucnește la 27 martie, mai modestă, totuși semnificativă. Conducătorii moldoveni n-au pregătit-o îndeajuns, dar cînd și-au dat seama de tactica țaristă care urmărea a diviza revoluția, au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a-și îndrepat greșeala. Chemări la arme, legături cu revoluția din Transilvania, programe cuprinzînd problemele comune majore, la scurt timp după manifestația de la sfîrșitul lunii martie de la Iași, dovedesc adevărata față a revoluției moldovene. Mărturiile și acțiunile celor mai autorizați dintre conducătorii moldoveni sînt doveditoare. Panaiot Balș, fost redactor al ziarului „Propășirea", afirma, la doi ani după revoluție, că în luna martie 1848 fruntașii moldovedi erau înțeleși asupra programului: guvern provizoriu, pregătirea și realizarea unirii României, garantarea existenței trainice a acesteia[106]. În același timp Vasile Alecsandri scrie poezia-chemare-manifest *Către români* sau *Deșteptarea României*, „marseileza care a aprins spiritele",

---

[103] *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente, 1848—1918*, publ. de V. Căpîlnean, I. Sabău și V. Achim, București, 1981, p. 49—52.

[104] *Documente privitoare la revoluția de la 1848—1849 din Transilvania*, sub red. acad. Șt. Pascu și V. Cheresteșiu, vol. I, București, Edit. Acamediei, 1977, p. 90—92.

[105] *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională*, p. 1.

[106] C. Bodea, *op. cit.*, p. 120—121.

Scanned with OKEN Scanner

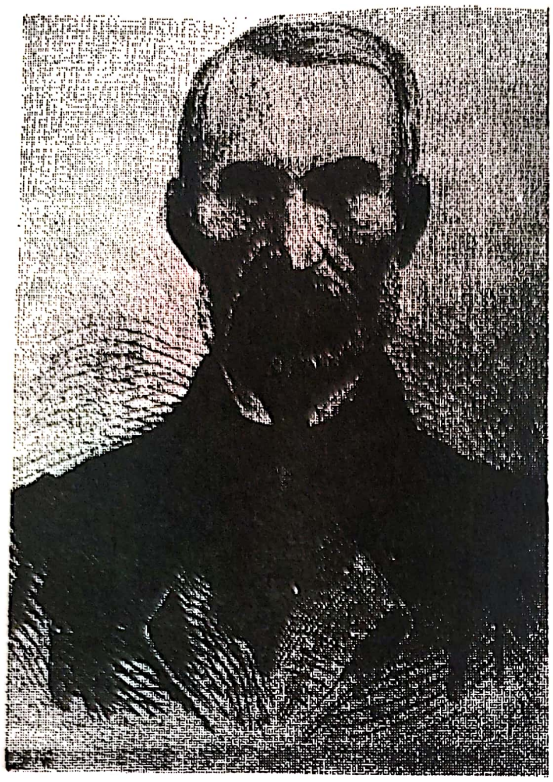

Simion Bărnuțiu, ideologul revoluției române din Transilvania de la 1848.

chemînd poporul să se trezească din adormire, deoarece „lumea se deșteaptă din adînca-i letargie" și odată cu ea sînt datori să se trezească și „frații mei de România"[107].

La această România, care-și avea și un ziar cu titlul „România" și motto-ul „Libertate, fraternitate, egalitate", ce apărea la București, se gîndeau și revoluționarii munteni în același timp, ca rezultat al atragerii bănățenilor, transilvănenilor și bucovinenilor a se uni cu Țara Românească și împreună cu moldovenii a forma o „Daco-Romanie" sub suzeranitatea Porții, cum cerea Ion Ghica[108]. Pentru realizarea unei asemenea înfăptuiri epocale se impunea cu necesitate unirea forțelor revoluționare. Ajutorul armat al românilor din Transilvania era socotit de neapărată trebuință. Glasurile se unesc într-un consens general, după cum se unesc și eforturile spre realizarea acestei împreunări de forțe. Făcînd abstracție de tendințele de exagerare ale cercurilor dușmane care vînturau planurile „daco-romane" pentru a speria Curtea din Viena, Poarta și Rusia, și astfel a le coaliza împotriva revoluției românilor, gîndurile și proiectele de unire într-o „Daco-România" sau într-o „România" de formă monarhică ori republicană n-au lipsit. Ele sînt adeverite de adversarii care se alarmează plini de teamă și de susținătorii lor care se entuziasmează.

Din rîndurile celor dintîi face parte baronul Wesselényi Miklós care vorbește despre tendințele de unitate ale celor trei țări pentru a forma

---

[107] V. Alecsandri, *Opere*, I, *Poezii*, ed. de G. C. Nicolescu, București, 1965, p. 400—408.

[108] *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 645.

un regat român independent care s-ar putea realiza imediat[109]. Consulul austriac la București, Timoni, la rîndul său, raportează la Viena și generalului comandant al Transilvaniei, baronul Puchner, despre tendințele de „unire a întregului neam românesc într-un imperiu dacic" sau daco-român, într-o nouă Dacie *(Ein neues Dazisches Reich)*, sub conducerea domnitorului Gheorghe Bibescu[110]. Ajungînd la cunoștința sa, guvernatorul Transilvaniei Teleki József a luat măsuri pentru supravegherea atentă a populației românești, pentru urmărirea „instigatorilor" și emisarilor străini și a celor ce cumpărau arme și muniții. Generalul Puchner, la rîndul său, aduce aceste lucruri la cunoștința comandantului general din Banat, cerîndu-i să ia măsuri, deoarece majoritatea populației din Banat este românească, la fel ca și în Principate, astfel că emisarii din Țara Românească ar putea-o cîștiga pentru revoluție[111]. Cu toate măsurile luate, legăturile n-au putut fi oprite, iar emisarii moldoveni și munteni au ajuns la Brașov cu intenția de a participa la Adunarea de la Blaj și a lucra pentru restabilirea regatului dacic[112]. În același timp, Eftimie Murgu era învinuit, de directorul adjunct al procuraturii din Ungaria, că acționează împotriva integrității statului, urmărind să formeze din Banat și din alte provincii locuite de români un stat independent[113].

Poliția țaristă, la rîndul ei, pentru a-și justifica intervenția, pretindea a fi descoperit o asociație patriotică moldo-muntеană cu numele „Pan-România", care-și propusese să reunească într-un corp național toate teritoriile locuite de români în granițele etnice firești. Pe temeiul unei asemenea informații, cabinetul din Petersburg, într-o notă din 19 iulie 1848, consemna existența unui proiect de viitor al românilor, izvorît din programul revoluționarilor munteni, de a restaura vechea lor naționalitate, adică de a înceta a mai fi provincii separate și de a constitui, sub numele de Regatul Daco-Român, un nou stat independent, la formarea căruia să participe și frații lor din Moldova, Bucovina, Transilvania și Basarabia[114].

Voința de unitate a românilor le era cunoscută și celor doi ofițeri francezi, prezenți în Principatele române în timpul revoluției din 1848, care constatau două dorințe arzătoare la munteni și moldoveni: unirea celor două provincii și alegerea unui prinț, sub protecția colectivă a marilor puteri europene; ofițerii francezi admirau sentimentul viu de naționalitate al românilor, mîndri de originea lor daco-romană, și dorința de constituire a vechii Dacii, formată din toate teritoriile românești[115].

---

[109] S. Dragomir, *Studii și documente privitoare la istoria românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, V, Cluj, 1946, p. 303; Kardos S., *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*, II, Budapesta, 1905, p. 205—207.

[110] V. Cheresteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, Edit. științifică, 1966, p. 165; *Revoluția de la 1848—1849 din Transilvania*, I, sub red. Șt. Pascu și V. Cheresteșiu, București, Edit. Academiei, 1977, p. 195.

[111] *Ibidem*, p. 257—258 și *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române*, vol. III, sub red. acad. Ștefan Pascu, București, Edit. Academiei, 1982, p. 171—172.

[112] *Ibidem*, p. 11—12, 75—76.

[113] Arh. st. Budapesta, fond. Az 1848/49-i min. lt., nr. 21/1848; *Documente privitoare la revoluția de la 1848*, III, p. 205—206.

[114] C. Bodea, *op. cit.*, p. 127—128.

[115] E. Georgescu, *Un mémoire inédite sur les Principautés Danubiennes au XIXe siècle*, în „Révue historique du sud-est européen", 1937, XIV, nr. 1—3, p. 145—147, 150.

Scanned with OKEN Scanner

Neliniștea cuprinde și pe reprezentanții reacțiunii din Țara Românească. Dintre aceștia, colonelul Ion Voinescu I își manifesta teama de tineretul „îmbuibat de doctrina socialistă", care urmărea să formeze „o republică daco-română mare, întinsă, compusă de toți românii cîți se aflau supuși altor state"[116]. Era în cunoștința acestor tendințe și Bibescu, care vorbește despre intențiile unui grup de tineri ce voiau realizarea unui vis mare: reconstituirea Daciei[117].

Asemenea idei nutrea și profesorul ardelean Ioan Axente Sever care, stabilit în Țara Românească, adresează o scrisoare, în 18 aprilie 1848, lui S. Bărnuțiu, îndemnînd pe românii din Transilvania să se ridice împotriva asupririi sociale și naționale, să organizeze o armată sub conducerea lui Const. Romanu-Vivu, Ioan Mărgineanu, Alexandru Bătrâneanu, Avram Iancu ș.a.[118].

Existența societății revoluționare muntene nu este confirmată de alte izvoare. Este atestată, însă, acțiunea unei „societăți de conspiratori", mai degrabă un grup de tineri patrioți, constituit la Craiova, care înainta domnitorului Bibescu un memoriu cu privire la înființarea „Daco-României ca stat suveran"[119]. Mentorul a putut fi Ioan Maiorescu, poate și ofițerii Gheorghe Magheru, Grigore Pleșoianu, Christian Tell, a căror corespondență, socotită „primejdioasă", a fost interceptată. La acest grup s-a putut asocia și Aaron Florian care scria lui Barițiu, în aceeași vreme, insistînd asupra „unei idei în care toată românimea" își poate găsi mîntuirea și spre care se îndreaptă privirile „tuturor românilor"[120].

Profesorul ardelean nu exagera cînd se referea la privirile tuturor românilor îndreptate spre limanul unde-și puteau găsi mîntuirea, deoarece curentul era general. Era îmbrățișat de elevi și exprimat în scrisori adresate părinților, cum făcea Gheorghe Stanciu[121]. Era propagat de tineri și mai vîrstnici în apeluri publice, cum era acela al românilor din părțile vestice ale Transilvaniei, adresat românilor din Ungaria, Transilvania, Bucovina, Moldova, Țara Românească și Basarabia, cerîndu-le să profite de mișcările generale din Europa pentru a dezvălui lumii nedreptățile suferite[122] de toate provinciile românești subjugate unor puteri străine. Era susținut de revoluționarii munteni sau moldoveni, dintre care trei, încă la 26 aprilie, își făcuseră apariția la Brașov, în intenția de a influența românimea ardeleană pentru formarea unui stat sau „imperiu dacic"[123]. Unul dintre aceștia, probabil boierul Balș, ascuns sub pseudonimul Gligor Vasiliu, era urmărit de poliție în Țara Românească pentru activitatea sa revoluționară. Țăranii ardeleni înșiși, adunați, împotriva interdicției autorităților, la Blaj, în duminica Tomii (30 aprilie),

---

[116] G. Bibescu, *Din istoria contemporană a României, 1842—1901*, București, 1901, p. 50.

[117] *Anul 1848...*, I, p. 484, II, p. 611—612; cf. L. Boicu și Gh. Platon, *Spre independență pe calea reafirmării autonomiei și dezvoltării conștiinței de unitate națională*, în *Independența, lupta milenară a poporului român*, Iași, Edit. Junimea, 1977, p. 30.

[118] *Documente privitoare la revoluția de la 1848 în țările române*, C. *Transilvania*, II. București, Edit. Academiei, 1979, p. 134—136.

[119] G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, II, p. 579—580.

[120] C. Bodea, *op. cit.*, p. 130; *G. Bariț și contemparnii săi*, vol. I, p. 145

[121] Arh. st. Budapesta, fond. G. Pr. mr. 7 961/1848; *Revoluția de la 1848—1849 din Transilvania*, I, București, 1977, p. 240—241.

[122] Bibl. Acad. R. S. România, secția manuscrise, nr. 1 965, f. 281.

[123] *Documente privitoare la revoluția de la 1848—1849 din țările române*, C. *Transilvania*, II, p. 329—330.

Scanned with OKEN Scanner

cerînd eliberarea din şerbie, protestau împotriva „uniunii" Transilvaniei cu Ungaria, spunînd că vor vedea ei cu ce ţară ce unire vor face[124]. Ascunsă la 30 aprilie sub formă sibilică, totuşi destul de transparentă, dorinţa de unire era propagată de tribunii revoluţionari în intervalul dintre cele două adunări naţionale (30 aprilie — 15 mai) cum făcea, de pildă, Al. Papiu-Ilarian, învinuit de oficialitate că propagă ideea unirii Transilvaniei cu Ţara Românească şi alegerea unui rege român. Şi, asemenea lui Papiu, făceau cu certitudine şi alţii, ceea ce explică faptul că această dorinţă va fi exprimată făţiş de mulţimile adunate după două săptămîni pe Cîmpia Libertăţii de la Blaj, la 3/15 mai, care au cerut: „Noi vrem să ne unim cu ţara", potrivit afirmaţiilor lui Nicolae Bălcescu. Iar după afirmaţia lui Ioan Ghica, la Adunarea de la Blaj „se manifestase şi ideea întemeierii unei Dacii, care să cuprindă cele trei ţări româneşti"[125]. Dealtfel, unirea în cugete era realizată prin participarea unui număr mare de maramureşeni, care, întorşi acasă, prin entuziasmul şi îndemnurile lor au răsculat populaţia românească din părţile nord-vestice, prin prezenţa revoluţionarilor din Moldova şi a celor din Ţara Românească, alături de zecile de mii de ţărani români de pe toate meleagurile Transilvaniei şi a unor maghiari şi saşi chiar. Împreună cu întreaga intelectualitate transilvăneană, erau de faţă ardeleni aşezaţi de mai înainte în Principate: Aug. Treboniu Laurian, Ioan Axente Sever, Constantin Romanu-Vivu, Nicolae Bălăşescu, Vasile Maiorescu, Petru Suciu, David Almăşan şi mulţi alţii. Erau prezenţi moldovenii: Alecu Russo, Costache Negri, Vasile şi Iancu Alecsandri, Lascăr Rosetti, George Cantacuzino, Manolache Costache Epureanu, Grigore Balş, Zaharia Moldoveanu, Petrache şi Costache Cazimir, Ioan Curius, George şi Teodor Sion, Nicolae Ionescu, Alex. Ioan Cuza, Iorgu Radu, Alecu Moruzi, Vasile Canta şi alţii.

Dintre munteni se semnalează prezenţa lui Dumitru Brătianu şi a altora, trecuţi clandestin, deoarece se refuzase paşaportul tuturor celor ce-l solicitară (între care şi lui N. Bălcescu). Toţi aceştia au înfruntat riscurile, numeroase şi mari, de a fi arestaţi şi întemniţaţi la întoarcere acasă sau chiar în Transilvania (cum i s-a întîmplat lui Alecu Russo). Prezenţa lor acolo unde se „cercetau trebuinţele naţiunii întregi"[126] era, însă, necesară, asemenea „trebuinţe" trăgînd în cumpăna viitorului infinit mai greu decît interesele personale. Erau fără îndoială revoluţionari şi patrioţi aceşti tineri, socotiţi într-un raport al trimisului guvernului maghiar către superiorii săi ca „agitatori" care urmăreau întemeierea unei noi Dacii, formată din Ţara Românească, Moldova, Banat şi Transilvania[127]. O propagă în diferite forme, ascunse sub formule cu subînţelesuri, uneori destul de transparente, foile braşovene „Gazeta de Transilvania" şi „Foaia pentru minte, inimă şi literatură". La acestea se referea ziarul maghiar „Pesty Hirlap" care scria că un ziar din Braşov „agită continuu pentru unirea românilor de aici (din Banat) cu Tran-

---

[124] Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, II, Viena, 1852, p. 173.

[125] *Documente privind revoluţia de la 1848 în ţările române*, C. *Transilvania*, III, p. VII; N. Bălcescu, *Opere*, I, 1953, p. 332.

[126] *Anul 1848...*, VI, p. 14; Şt. Pascu, *Contribuţii la cunoaşterea mişcării revoluţionare de la 1848 din Moldova*, în „Studia Univ. «Babeş—Bolyai»", Historia, fasc. 2, 1958, p. 95—112; *Documente privitoare la revoluţia de la 1848 din ţările române*, C. *Transilvania*, II, p. 329—330.

[127] Deák I., *1848. A szabadságharc története levelekben*, Budapesta, 1942, p. 93. (Raportul din 18 mai al prof. din Aiud Szász Károly).

silvania, Moldova și Țara Românească"[128]. La aceste idei și tendințe se referea și contele Bánffy Dénes cînd vorbea despre programul politic al adunării de la Blaj, de întemeierea a unui stat românesc liber și independent[129]. Și tot la ele se raporta un alt contemporan ungur, care știa că românii urmăresc să întemeieze „o republică românească a Daciei"[130]. Iar un alt participant ungur la revoluția din 1848 dezvăluia „ideile periculoase" cu privire la o țară independentă daco-română, o nouă Dacie, cuprinzînd Țara Românească, Moldova, Banatul și Transilvania, propagate de revoluționarii munteni și moldoveni[131]. Erau, fără îndoială, din punct de vedere al intereselor nobilimii maghiare, primejdioase aceste idei și tendințe care dezvăluiau gravitarea românilor din Transilvania spre Moldova și Țara Românească, cunoscute și ministrului de interne al guvernului ungar Szemere Bertalan, care știa că românii din Transilvania gravitează spre frații lor de peste Carpați[132] și altor nobili care subliniau prezența la Adunarea de la Blaj a steagurilor moldo-valahilor[133]. De aceea, Szemere era de părere că era nevoie să se dea cît mai grabnic românilor libertate și bunăstare, altfel totul e pierdut.

Adunarea de la Blaj a fost fără îndoială o manifestare fără precedent, prin maturitatea dovedită în cumpănirea lucrurilor și prin hotărîrile luate. Discursul lui Simion Bărnuțiu, care a analizat cu o pătrundere remarcabilă toate problemele zilei și îndeosebi cele două de însemnătate primordială: desființarea iobăgiei și drepturile națiunii române, a produs o adîncă impresie, precizînd, totodată, programul revoluției. Aceste probleme au fost incluse apoi în Protocolul de la Blaj: independența națională a națiunii române, reprezentanți în dietă și dregătorii în proporție cu numărul său; libertatea bisericii; desființarea iobăgiei fără despăgubire; libertatea industriei și comerțului; desființarea zeciuielii din minerit; libertatea cuvîntului și a scrisului; libertatea persoanei și a adunărilor; gardă națională sau înarmarea poporului; înființarea de școli, inclusiv a unei universități românești; ștergerea privilegiilor; purtarea comună a sarcinilor; o nouă constituție votată de o constituantă; respingerea uniunii Transilvaniei cu Ungaria[134]. În această atmosferă înălțătoare *Marșul lui Iancu* înfiora și răscolea, prin versurile devenite atît de populare: „Astăzi cu bucurie / Românilor veniți / Pe Iancu în cîmpie / Cu toți să-l însoțiți...". Iar *Răsunetul* lui Andrei Mureșanu, *„Marseilleza"* românilor ardeleni, zguduie poporul, trezește „româna națiie" din somnul cel de moarte, chemîndu-i, „acum ori niciodată", pe românii din patru unghiuri să se unească-n cuget, să se unească-n simțiri[135]. Cealaltă *„Marseilleză"*, *Deșteptarea României*, scrisă cu două luni mai devreme de Alecsandri, prezent și el la adunare, pătrundea în inimi

---

[128] I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, Edit. Academiei, 1968, p. 156.

[129] I. Lupaș, *Avram Iancu*, în *Anuarul Inst. de istorie națională din Cluj*, III, 1926, p. 10.

[130] „Budapesti Híradó", nr. 842, 21 mai 1848.

[131] Mészáros K., *A magyar szabadsàgharc elõjátéka 1848-ik évben*, Ungvár, 1862, p. 26.

[132] Deák I., *op. cit.*, p 96.

[133] Arh. st. Cluj-Napoca, arh. fam. Mikó

[134] Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor...*, II, p. 291—320.

[135] *Antologia poeziei românești...*, II, p. 39—41.

Scanned with OKEN Scanner

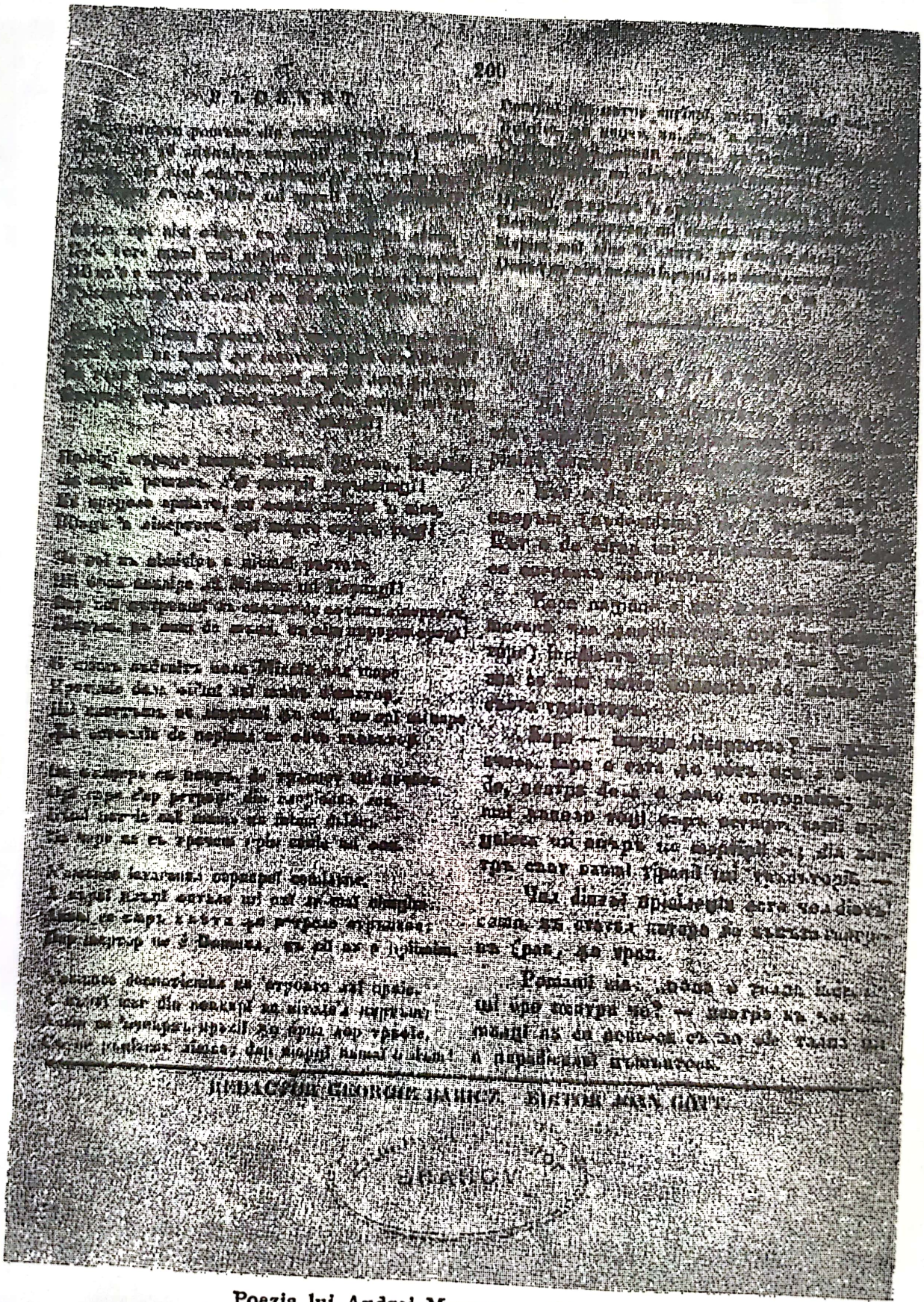

Poezia lui Andrei Mureşanu „Răsunet".

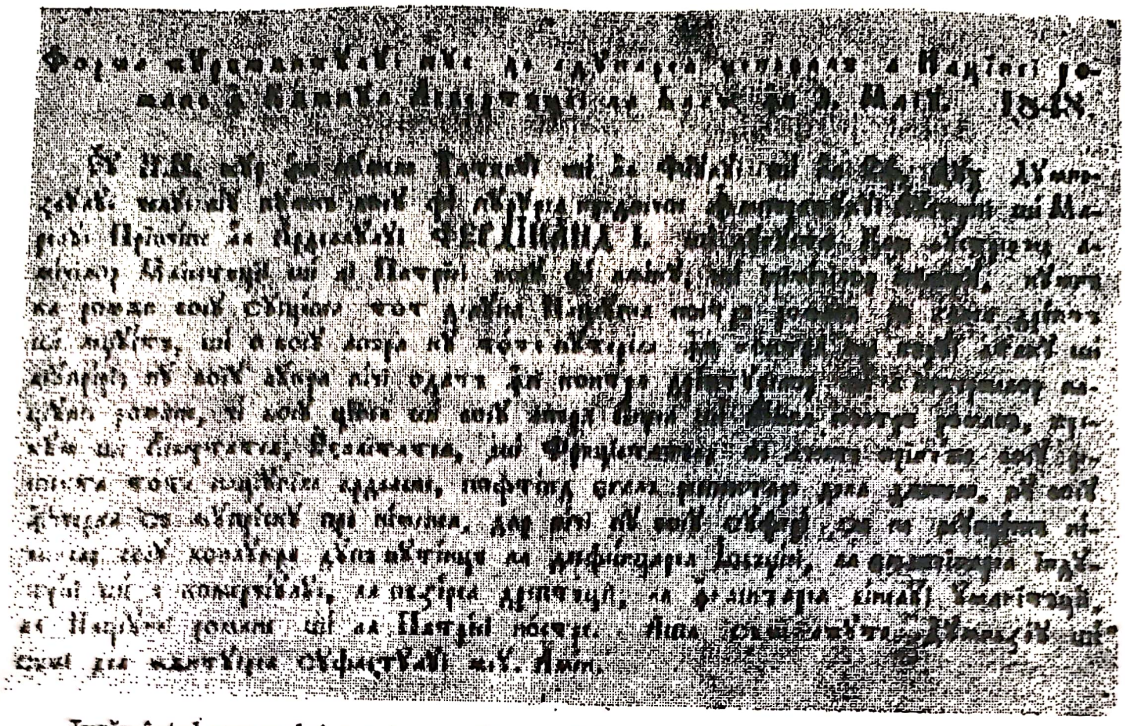

Jurămîntul poporului român, pe Cîmpia Libertății de la Blaj, 3—15 mai 1848.

și minți prin chemarea ei: „Pînă cînd să creadă lumea, / O! copii de Românie / C-orice dor de libertate a pierit /, S-a stins din voi?". Pentru a scăpa de această umilire, chemarea la arme, la unire era răscolitoare: „Hai copii de-același sînge! / Hai cu toți într-o unire / Libertate acum sau moarte / Să cătăm, să dobîndim"[136].

Entuziasmul general de pe Cîmpia Libertății și din toată Transilvania a impresionat adînc pe cei prezenți. I-a impresionat deopotrivă ținuta ordonată, maturitatea ce se citea pe fețele și în gîndurile țăranilor și intelectualilor, hotărîrea acestora de a-și îndeplini datoria. Se putea citi ceea ce era scris în inima unui întreg popor ce sta măreț în lumina soarelui, cu privirea plină de duioșie a ardelenilor îndreptată spre Moldova și Țara Românească, cu care se socoteau o singură familie. Se puteau descifra gîndurile poporului, anume că „mîntuirea de orice domnie străină" se poate obține numai „prin unite națională". „Măreț era spectacolul ce se desfășura în fața noastră — scria istoricul maghiar Jakab Elek. Țărani cu fețe supte de suferință, grupați în cete ofereau un tablou extraordinar de interesant și zguduitor. Tabloul era completat de flamura cea mare tricoloră a națiunii române". Era un steag mare cu culorile prodominante în portul popular românesc, peste care era scris: Virtutea română reînviată. Cei de față i-au înțeles mesajul, românii dar și unii străini. Între care sasul cu gîndire înaintată, Stephan Ludwig Roth afirma că „deși drapelul național n-a fost ridicat atît de sus ca să fie văzut de la Dunăre, totuși, cunoscînd comunitatea spirituală unitară, cred că fluturarea acestor culori aici în acest loc — era și Roth la Blaj — trebuia să fi produs bătăi de inimă la București și Iași".

[136] *Ibidem*, p. 82—85.

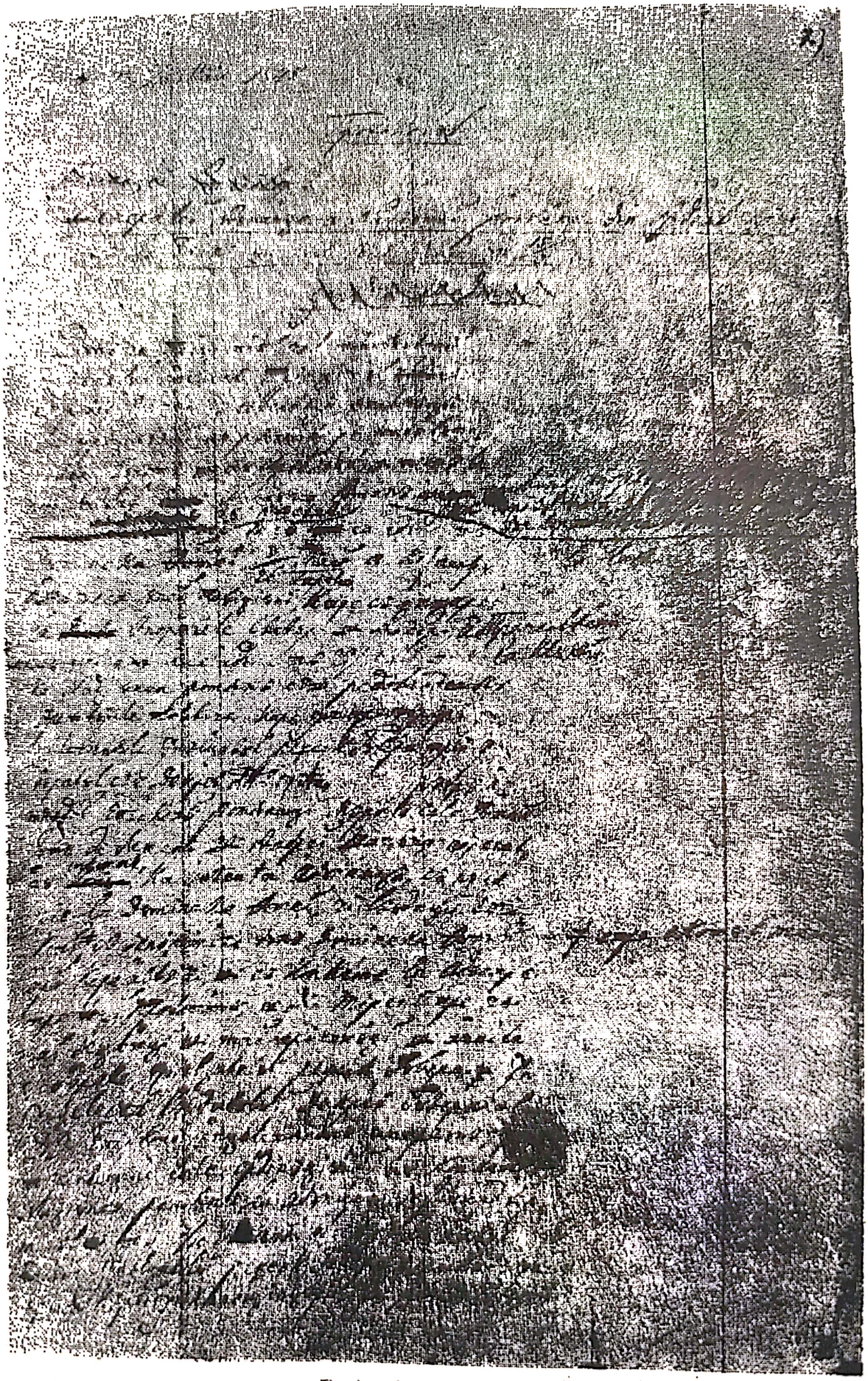

Protocolul de la Blaj.

Avram Iancu, eroul munților, pictură de Barbu Iscovescu.

Asemenea impresii, culese de foarte mulți, au fost înregistrate cu emoție de cei mai sensibili dintre cei prezenți. Le mărturisește Alecu Russo[137]. Erau vii în mintea lui Nicolae Bălcescu și după trei ani. Îl însuflețeau pe George Barițiu care replica, plin de curaj, lozincii nobilimii maghiare, „uniune sau moarte", cu alta, plină de semnificație, în sensul că „soarta națiunii române se va hotărî în București și în Iași, iar nu în Cluj, nici în Blaj, nici în Buda[138]. Generalul imperial Schurter observator oficial la Adunarea de la Blaj mărturisește că o „adunare de popor atît de numeros, care să fie condus în atîta liniște, să dovedească atîta cultură, atîta superioritate, atîta entuziasm nobil" nu mai văzuse în toată Europa. „Un spirit extraordinar de ordine a animat, într-un mod devenit de admirat adunarea", scrie „Siebenbürger Volksfreund"[139].

Mărețul spectacol de pe Cîmpia Libertății a avut darul să acorde din nou lira bardului de la Mircești. Poezia lui Vasile Alecsandri *15 mai 1848*, inspirată de freamătul revoluționar al celor 40 de mii de oameni adunați la Blaj, semăna încredere în ocrotirea „scumpei noastre Românii", în învierea „românului popor", fiind în același timp o urare și un îndemn, ca bărbăția și unirea să domnească, iar România să trăiască în libertate[140].

---

[137] Al. Russo, *Scrieri alese*, cu o prefață de E. Boldan, București, 1956, p. 90—94.

[138] „Gazeta Transilvaniei", XI, nr. 43, 14/27 mai 1848.

[139] Șt. Pascu, *Avram Iancu. Viața și faptele unui erou și martir*, București, Edit. Meridiane, 1972, p. 84—87.

[140] V. Alecsandri, *Poezii*. II, București, 1957, p. 293—294. Adunarea de la Blaj a mai inspirat pe Ioan Pușcariu („Ce e patria română"), pe Andrei Mureșanu („15 mai 1848") etc.

Scanned with OKEN Scanner

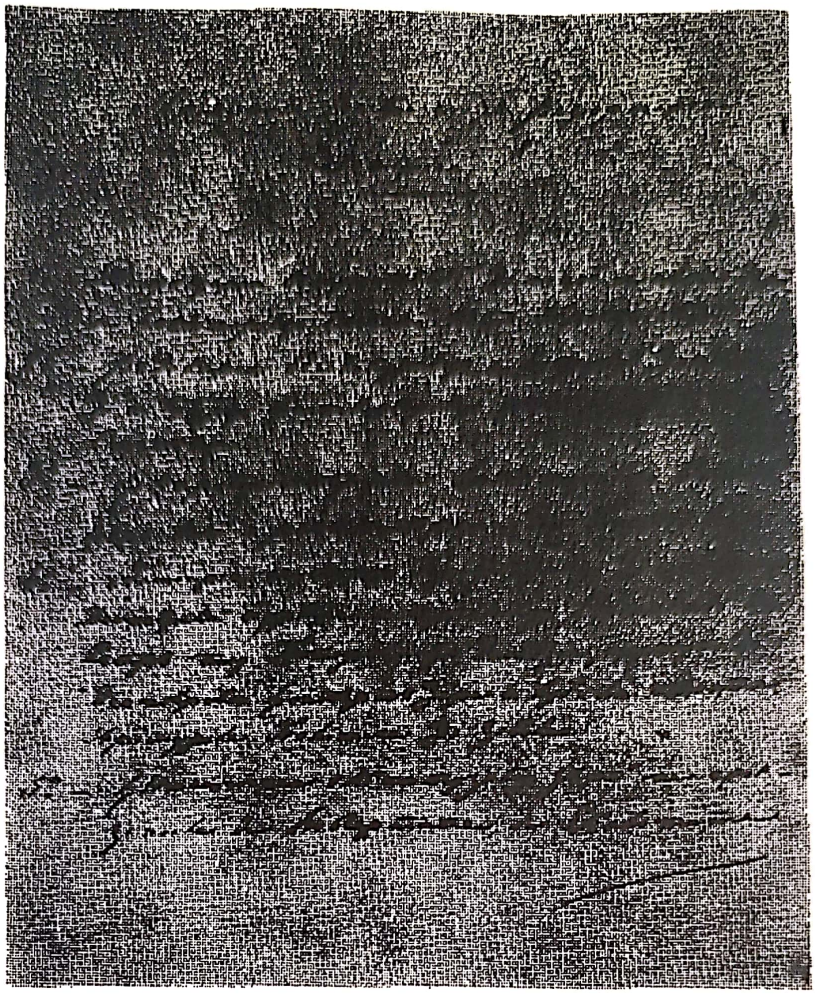

Prinţipiile noastre pentru reformarea patriei, programul revoluţionarilor moldoveni.

Reîntorşi la Braşov, revoluţionarii moldoveni au continuat să trăiască sub impresia măreţului eveniment la care participară. Înţelegînd dorinţa de unire manifestată de cei adunaţi, Vasile Alecsandri o ridică la valoare de odă în viziunea de înfrăţire a tuturor românilor într-o singură ţară, România: „Hai să dăm mînă cu mînă / Cei cu inima română / Să-nvîrtim hora frăţiei / Pe pămîntul României"[141].

Sub această puternică impresie, revoluţionarii moldoveni îşi concretizează, la Braşov, în 12/24 mai, programul în cele 6 puncte ale *Prinţipiilor noastre pentru reformarea patriei*, în care se cuprinde, pe lîngă problemele social-politice primordiale, şi „Unirea Moldovei şi a Valahiei într-un singur stat independent". Considerente de ordin tactic îi determină pe moldoveni să nu includă în program şi Transilvania, cu toate că la Blaj înţelegerea în acest sens se realizase, chiar dacă nu a fost cuprinsă în programele revoluţiei din motivele amintite[142]. O mărturiseau cei mai buni cunoscători şi activi revoluţionari. Nicolae Bălcescu lămurea pe cei nedumeriţi că „împrejurările nu-i iertară a pune

[141] *Ibidem*, p. 295—296.

[142] V. Popovici, *Dezvoltarea mişcării revoluţionare din Moldova, după evenimentele din martie 1848*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice*, 1954, seria Ştiinţe sociale, V [Iaşi], nr. 3—4, p. 447.

Scanned with OKEN Scanner

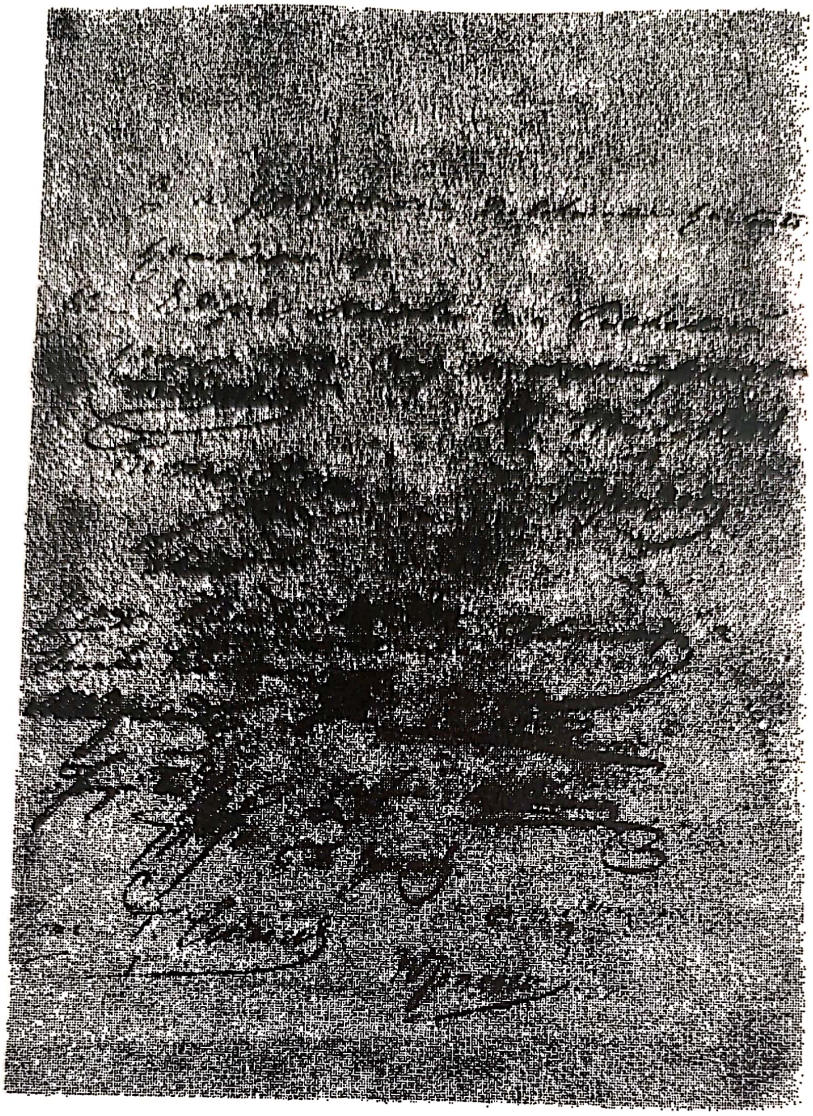

Prințipiile noastre pentru reformarea patrii

din început în programul lor chestia unității naționale", subliniind, însă că revoluționarii români n-au pierdut din vedere solidaritatea ce-i leagă cu toate ramurile nației române[143]. Teama de cele trei imperii opresoare de popoare — otoman, habsburgic și țarist — este dezvăluită și de Ioan Ghica îndată după înăbușirea revoluției în legătură cu înscrierea unirii tuturor românilor într-un singur stat. „Ar fi fost, poate, primejdios pentru români a proclama principiul de unire între dînșii la o epocă cînd amîndouă imperiile, habsburgic și otoman . . ., erau încă puternice"[144]. Asemenea mărturisiri dezvăluie însă cu limpezime cugetul bărbaților cu rol activ în revoluție, al tuturor revoluționarilor români în numele cărora vorbeau Bălcescu și Ghica. Ceea ce n-au putut cuprinde în programe au purtat în inimile și mințile lor doritoare de unire. Și nu numai conducătorii revoluției, ci întregul popor român, oriunde

[143] N. Bălcescu, *Opere*, II, ed. G. Zane, București, 1940, p. 130.
[144] C. Bodea, *op. cit.*, p. 125.

Scanned with OKEN Scanner

trăia, în orice parte a teritoriului național locuia. Țăranii din Transilvania și chiar cei din Maramureș s-au împotrivit aplicării hotărîrii dietei de la Cluj cu privire la uniunea forțată a Transilvaniei cu Ungaria, spunînd că „nu recunosc uniunea cu Ungaria, care nici nu există de fapt, deoarece nu este aprobată nici de români, nici de sași". De aceea se opun recrutărilor pentru armata maghiară și depun jurămînt față de împărat[145].

Aceste gînduri și dorințe le cunoșteau și le subliniau și străini buni cunoscători ai evenimentelor. Unii cu teamă și spaimă, alții cu înțelegerea realizării unei legități istorice obiective și cu simpatie pentru ce-i ce osteneau spre împlinirea ei.

Nobilimea maghiară care-și vedea amenințate privilegiile și existența caracterizează, cu dușmănie, tendințele de unitate ale românilor drept manifestare dacică[146]. Dar preotul sas progresist Stephan Ludwig Roth sublinia idee de naționalitate pe care o aproba, și care prinsese rădăcini atît de adînci, încît „nu va mai putea fi scoasă niciodată din inimile românilor"[147]. Un alt pastor sas, Daniel Roth, observator obiectiv al stării de spirit a românilor, cunoscîndu-i din jurul Sibiului, de unde era, și din alte părți ale Transilvaniei, din Moldova, unde fusese preot, la Iași, cunoscîndu-i și pe cei din Țara Românească din legăturile cu Sibiul, a scris în această vreme un adevărat studiu în care demonstrează drepturile naționale ale românilor și preconizează o manarhie a Daciei sau daco-română, formată din Transilvania, Moldova și Țara Românească — sub egida Austriei —, în cadrul căreia viitorul nu aparținea nici națiunii maghiare, nici celei germane, ci numerosului neam al românilor[148].

În timpul și mai ales după Adunarea de la Blaj „instigatorii" au propagat refacerea vechii Dacii prin unirea Moldovei, Munteniei, Bucovinei și Transilvaniei. Mai ales reprezentanții orientării radicale: Al. Papiu-Ilarian, V. Nemeș, I. Pușcașiu (Pușcariu), A. Iancu, I. Buteanu, N. Gaetan, S. Bărnuțiu, A. T. Laurian și I. Rațiu voiau „nu mai puțin decît unirea Țării Românești, a Moldovei și Transilvaniei în vederea restaurării vechii Dacii". Pe lîngă cei enumerați de Jakab Elek, rapoartele din vara anului 1848 mai menționează și numele lui C. Romanu-Vivu și a evreului românizat Iosif Grecu între cei ce propagau asemenea idei. Din aceste motive guvernul maghiar cere oficialității din Transilvania să dea mai multă atenție românilor spre a-i abate de la gîndul unirii cu Țara Românească și Moldova, iar trimisului la parlamentul de la Frankfurt pe Main, Szalai László, i se trasau îndatoriri de a cîștiga opinia celor prezenți în favoarea influenței maghiare la Dunărea de Jos.

La un stat cuprinzător, rezultat din Unirea Principatelor și a Transilvaniei, dar nu sub vreo stăpînire străină, ci la un stat independent

---

[145] *Maramureșenii...*, p. X, 29.

[146] V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 485, 487—489.

[147] St. L. Roth, *Gesammelte Schriften und Briefe*, V, Berlin, 1964, p. 301.

[148] D. Roth, *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche Dakoromanische Monarchie unter Österreichs Krone*, Sibiu, 1848, p. 45. *(Despre Uniune și per tangentem un cuvînt despre o posibilă monarchie daco-română sub coroana Austriei*, trad. S. Albini, Sibiu, 1895, 94 p.).

Revoluționarul bănățean Eftimie Murgu.

se gîndeau revoluționarii moldoveni[149]. Un viitor în unire se străduiau să-i asigure curajoșii patrioți în anii furtunoși ai revoluției, cei rămași acasă și cei ce erau oaspeții bine primiți ai ardelenilor. În acest scop cutreierau revoluționarii moldoveni — Alecu Russo, Costache Epuranu și Lascăr Rosetti — Banatul, cu gîndul de a întregi Daco-Romania și cu această provincie românească, cu ajutorul lui Eftimie Murgu. În acest scop, ei propagau, prin conferințe, „idei bucureștene", adică ideea unirii tuturor teritoriilor locuite de români. Prezența lor la adunarea din 15/27 iunie de la Lugoj avea aceeași semnificație ca și prezența la adunarea de la Blaj.

Cu promisiunea lui Murgu cu privire la un ajutor de 2 000 de bănățeni înarmați pentru oastea moldoveană ce o pregăteau, revoluționarii moldoveni — afară de Russo, întemnițat la Dej și apoi la Cluj, sub învinuirea de a fi cutreierat toate „focarele revoluției"[150] — se îndreaptă spre Bucovina, locul lor de concentrare, unde mișcarea cu îndoit caracter: politic-național — autonomia provinciei, și social — eliberarea țăranilor din șerbie și improprietărirea lor — era în plină desfășurare. La 20 mai, la cinci zile numai după adunarea de la Blaj, românii din Bucovina se întrunesc într-o adunare la Cernăuți sub președinția lui Eudoxiu Hurmuzaki, cu care ocazie se înaintează o „Petiție", care cuprinde, în 12 puncte, revendicările cele mai de seamă: auto-

[149] *Documente privitoare la revoluția de la 1848 în țările române, C. Transilvaniei*, vol. IV, doc. 64, 107, 148, 167, 168, 272 și 276 (sub tipar) și Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 109.

[150] M. Magyaródi, *Date noi în legătură cu călătoria lui Alecu Russo în Transilvania*, în „Limbă și literatură", nr. 11, 1966, și idem, *Contribuții documentare la cunoașterea vieții și activității revoluționare a lui Alecu Russo în Transilvania anului 1848*, în „Studia Univ. «Babeș-Bolyai»", *Philologia*, fasc. 2, 1966.

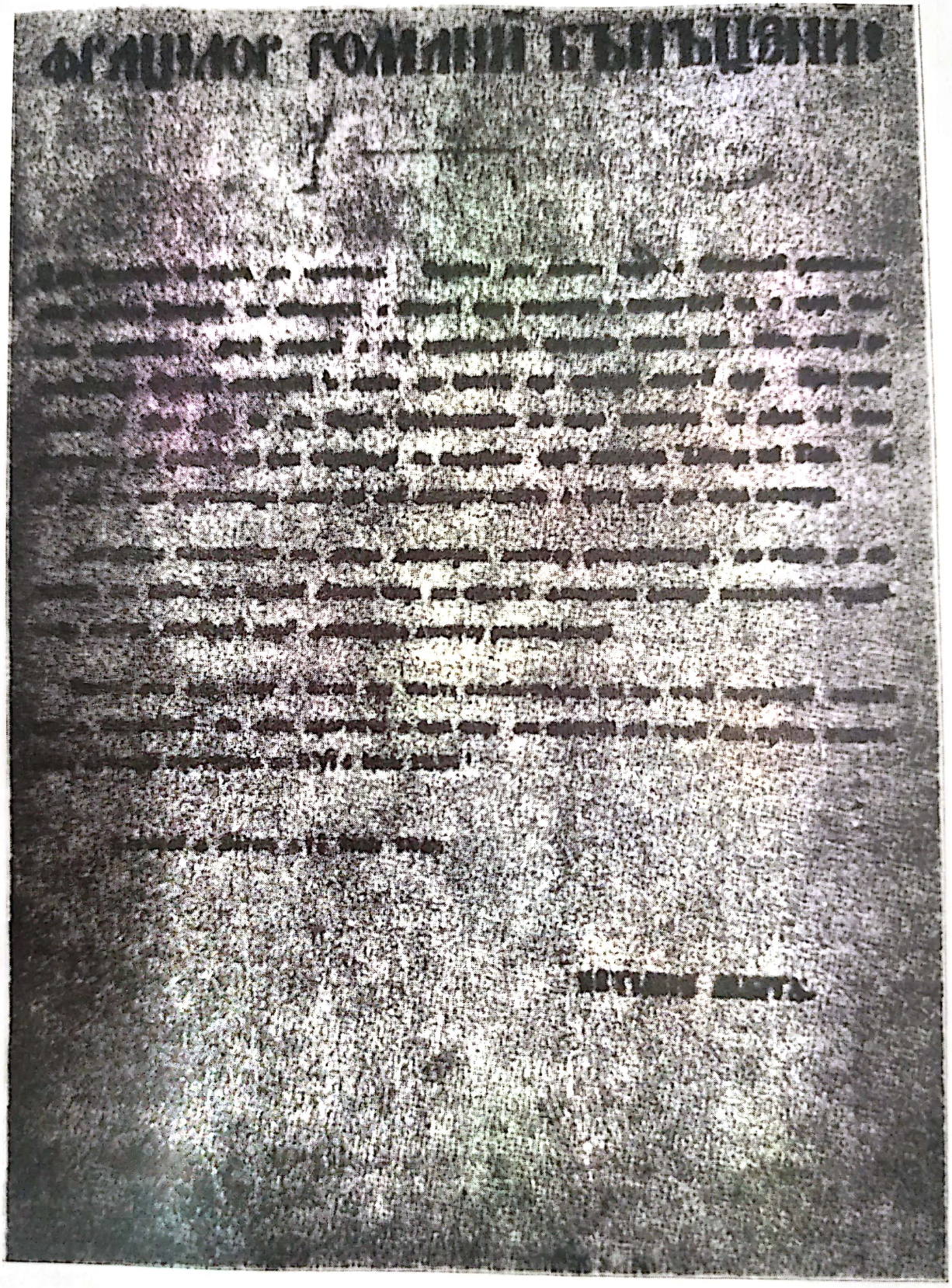

Proclamația lui Eftimie Murgu.

Scanned with OKEN Scanner

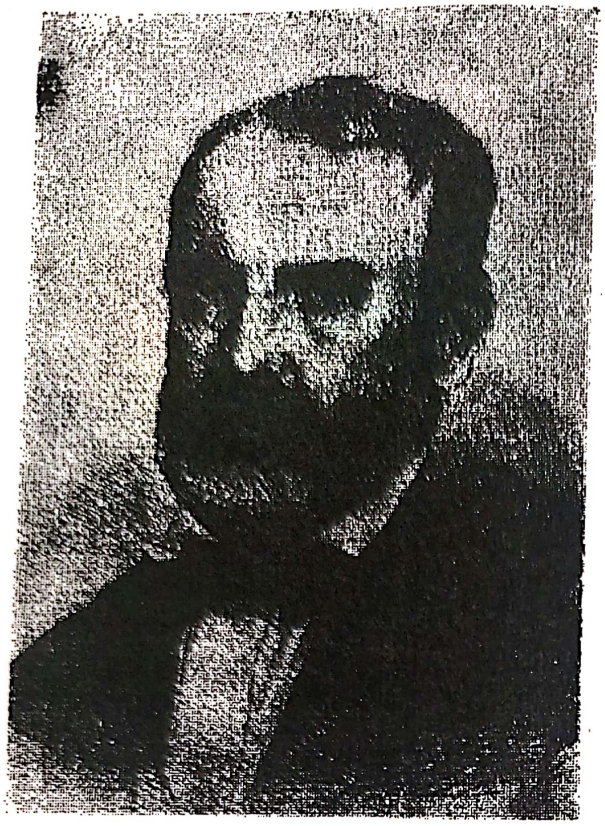

Revoluționarul August Treboniu Laurian.

nomia administrativă, politică și judecătorească a Bucovinei și separarea ei de Galiția, păstrarea caracterului istoric al Bucovinei prin crearea de școli românești de toate gradele și cunoașterea limbii române de către funcționarii publici, reglementarea raporturilor între boieri și țărani, egalitatea tuturor confesiunilor etc. Motivarea istorică, opera lui Eudoxiu Hurmuzaki, este o demonstrație convingătoare cu privire la drepturile inalienabile ale românilor, poporul băștinași al Bucovinei. Pentru susținerea acestor revendicări se înființează ziarul „Bucovina", conduita căruia e sintetizată în articolul program scris de Gheorghe Hurmuzaki. Între altele, se subliniază dorința și tendințele de unire cu Moldova, „din care Bucovina a făcut, pînă la 1775, parte întregitoare și cu care este unită prin firești legături ale aceleași naționalități, ale aceleași istorii, ale aceleași religii, ale moravurilor și ale multor altor realități". Mișcarea românilor bucovineni își declară, în același timp, solidaritatea cu românii din Transilvania și Ungaria, „frații lor români în număr de mai bine de 3 milioane", dovedind „toată frățeasca împărtășire la care prin aceeași naționalitate se simțeau îndatorați"[151].

În vara anului 1848, românii din Moldova, Transilvania și Țara Românească urmăreau formarea unui stat independent, rezultat al unirii tuturor teritoriilor locuite de ei, așa cum raporta consulul rus Nesselrode guvernului său de la Petersburg.

Această semnificație avea și adunarea de la Cernăuți, un adevărat „congres național", prin participarea reprezentanților din aproape toate provinciile românești. Ziarul cu nume simbolic „Daco-România" proiec-

[151] I. G. Sbiera, *O pagină din istoria Bucovinei din 1848—1850*, Cernăuți, 1899, p. 10; I. Nistor, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina, 1774—1857, Discurs de recepție la Academie*, București, 1916, p. 24—27.

Scanned with OKEN Scanner

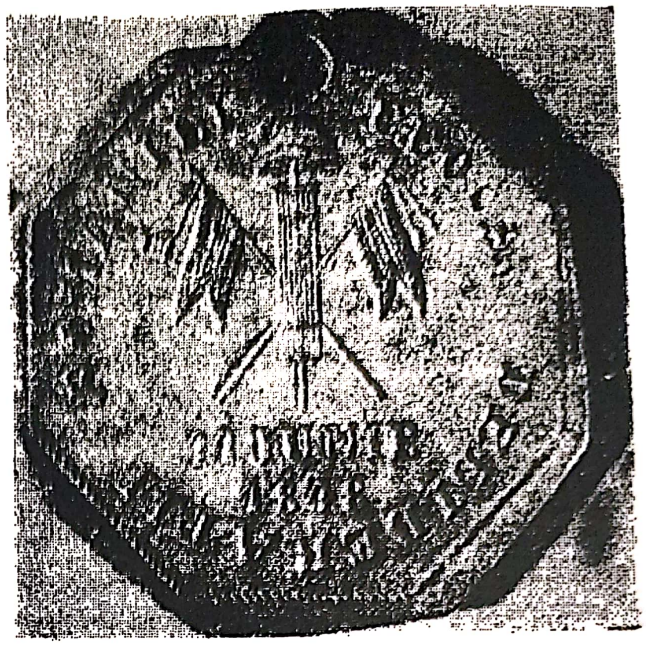

Revoluția din Țara Românească, 11 iunie 1848.

tat de revoluționarii moldoveni aflați la Cernăuți, dar nerealizat, succesul revoluției din Țara Românească, încrederea în ajutorul făgăduit de românii din Transilvania și Banat de a sări în ajutorul Moldovei și Țării Românești, toate urmăreau să asigure în viitor existența unei „națiu puternice și de-sine-stătătoare“[152]. O națiune eliberată din robie, o națiune de oameni liberi într-o țară liberă, așa cum o gîndeau revoluționarii ardeleni, munteni, moldoveni și bucovineni.

Această tendință ajunsese să fie cunoscută și de străini. Dintre aceștia, agentul polonez Petre Butkiewicz sublinia dorința poporului român de a se uni într-o Dacie toate teritorilie locuite de români[153]. Era configurată, astfel, o „republică dunăreană daco-română“, mare, întinsă, din care să facă parte toți românii.

Desfășurarea cu succes a revoluției din Țara Românească, pregătirea reîncepereii revoluției în Moldova de către refugiații de la Cernăuți cu sprijinul bucovinenilor și în înțelegere cu revoluționarii rămași acasă, alarmară Imperiul otoman și Rusia țaristă. Cele două regimuri despotice se pregătesc de intervenție împotriva Principatelor, ceea ce are darul să strîngă și mai mult rîndurile revoluționarilor din cele trei țări, să potențeze și mai mult tendințele de unire. Foile românești din Transilvania susțin, printr-o vie propagandă, revoluția. Acestea declară pe față că la orice încercare de ocupare a Principatelor din partea oricui, nu numai regimentele grănicerești erau gata să le vină în ajutor, ci întreapa națiune română din Transilvania era hotărită să alerge „peste munți spre a se înfrunta cu moartea, oriunde ar întîlni-o“. Cei 25 000 de grăniceri români nicăieri „nu s-ar oști cu foc mai mare“, se afirma, decît „spre scăparea principatelor“[154]. Curentul era general. Îl înregistrează Constantin Romanu-Vivu, care face un apel călduros la

---

[152] T. Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina*, Sibiu, 1944, p. 81—83, 87—89.

[153] P. P. Panaitescu, *Emigrația polonă și revoluția română de la 1848*, București, 1939, p. 34—48.

[154] *Anul 1848* ..., I, p. 481.

unire împotriva dușmanului dinlăuntru și din afară[155]. Îl știe, de asemenea, soția lui Eliade Rădulescu aflată la băi în Transilvania, care, în două scrisori adresate lui Bariţiu, cere ca „graniţarii“ să treacă neîntîrziat, socotind „momentul sosit“[156].

Își fac apariția, cu scopul de a recruta voluntari, între grănicerii regimentului I românesc din părțile Sibiului, emisarii munteni Ioan Maiorescu, Al. G. Golescu și Vasile Arcescu. Cei dintîi voluntari înscriși au fost cîțiva tineri din părțile Brașovului și Sibiului, tribuni în timpul Adunării de la Blaj[157]. Alții completează rîndurile celor dintîi, persoane de mare prestigiu: Aron Pumnul, Ioan Buteanu, Al. Papiu-Ilarian, Ioan Pușcariu, Vasile Maniu din Banat etc. Se întorcea în Țara Românească entuziastul Constantin Romanu-Vivu și călugărul revoluționar Varlaam de la Șcheii Brașovului. Li se alătură ardeleni de mai multă vreme stabiliți peste Carpați. Toți se înrolează în slujba revoluției, toți o slujesc cu credință și cu entuziasm, în calitate de comisari de propagandă. În același timp, toți erau nerăbdători a declanșa revoluția pentru unitate națională și în Transilvania[158]. În acest scop, în Banat erau pregătiți de Murgu vreo 10 000 de voluntari înarmați, gata să intre în Oltenia și se promiteau alți 3 000 călăreți înarmați, precum și fier, aramă, meșteri pentru tunuri, un consiliu militar și ofițeri de geniu[159].

Lucrul era socotit de dușmanii revoluției serios și, în același timp, primejdios. De aceea tratativele trimișilor munteni cu reprezentanții guvernului maghiar sînt lipsite de rezultat, și tot de aceea se iau măsuri pentru interzicerea recrutării de voluntari pentru Moldova, și a ședерii revoluționarilor munteni și moldoveni la Brașov[160].

Asemenea măsuri nu mai puteau împiedica însă pe cei hotărîți la acțiune și la jertfă. Nici planurile austriecilor, ca sub egida lor să se constituie un stat românesc cuprinzător, nu corespundeau acum dorinței românilor. Aceștia voiau „formarea Daciei“, cum scria Constantin Romanu lui Nicolae Bălcescu[161]. Asemenea planuri nutreau nu numai intelectualii patrioți, ele erau împărtășite deopotrivă și de popor. Țăranii de pe Tîrnave, de pildă, spuneau că vor să se unească cu Țara Românească[162]. Cei din Lechința de Mureș, refuzînd recunoașterea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, afirmau că ei se unesc cu Țara Românească și cu Moldova. Iar țăranul Iosif Grecu, participant la adunarea de la Blaj, vorbea oamenilor din Ighiș despre unirea Transilvaniei cu Moldova și Țara Românească. Preoții din Almașu Mare (Hunedoara), Mădărașu de Cîmpie (Cluj) și Munții Abrudului declarau cu glas tare, în auzul oamenilor, că Ardealul de acum nu mai e Ardeal, ci România, prin unirea Transilvaniei cu Principatele române într-un singur stat. De asemenea locuitorii din plasa Bogata din aceleași părți mureșene declarau că ei

---

[155] C. Bodea, *op. cit.*, p. 319—321.
[156] *Ibidem*, p. 321—322, 325—326; Șt. Pascu, *Legături și trăsături de unitate ale revoluției de la 1848 în țările române*, în „Anale de istorie“, XIX, 1973, nr. 2, p. 65—68.
[157] *Anul 1848...*, II, p. 369; G. Fotino, *Boierii Golești*, II, București, 1939, p. 384.
[158] C. Bodea, *op. cit.*, p. 152—154.
[159] *Ibidem*, p. 156.
[160] S. Dragomir, *Studii și documente...*, V, p. 316.
[161] *Anul 1848...*, II, p. 136—137.
[162] V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 345.

Scanned with OKEN Scanner

nu se vor uni cu Ungaria, „ci cu Moldova şi Ţara Românească“[163]. Sintetizînd asemenea opinii şi altele, cultivate de toate păturile sociale: intelectuali, ţărani, muncitori, meseriaşi, Pavel Vasici ştia şi afirma că dorinţa românilor era unirea tuturor într-o „aşa-numită Daco-Romania“. Opinie culeasă în satele ardelene şi transmisă de revoluţionarul Ion Ionescu de la Brad care a observat că „ideea de a se uni toţi românii“ era „foarte răspîndită chiar între popor“[164].

Această ţară nouă i-o descria lui Bălcescu Alecu Russo, cuprins de entuziasmul său romantic, cu emoţia vizionarului, căruia condeiul nu-i era „destul de sprinten pentru a ţine pas cu frumoasele planuri“ pe care le întrevedea. Teritoriul locuit de poporul român ar fi avut o mare capitală „ce se va chema Roma“, cu pieţe mari, numele unora fiind împrumutate de la pieţele romane (Piaţa Poporului, Piaţa Traian), al altora din trecutul istoric al românilor (Piaţa lui Ştefan, Piaţa lui Mihai), al celorlalte din provinciile istorice (Piaţa Moldovei, Piaţa Banatului, Piaţa Ardealului)[165].

Vara anului 1848 a înregistrat cele mai fructuoase frămîntări în sînul revoluţionarilor români din cele trei ţări pentru găsirea drumului ducător la scop, pentru statornicirea programului unirii politice. Presa revoluţionară propagă cu generozitate asemenea idei, în scopul formării unei opinii publice sprijinitoare a unor astfel de proiecte. Fruntaşii revoluţionari: moldoveni, munteni şi ardeleni se străduiesc să concretizeze proiectele, făuresc programe, întocmesc manifeste şi apeluri îndreptate către toţi cei ce puteau ajuta în vreun fel cauza.

Între acţiunile salvatoare a revoluţiei generale româneşti era, fără îndoială, participarea unui număr însemnat de voluntari din Transilvania la revoluţia din Ţara Românească[166]. August Treboniu Laurian propunea lui Bălcescu, la începutul lunii iulie, un congres general al tuturor românilor[167]. Fruntaşul revoluţionar şi al culturii româneşti, împreună cu alţi mai tineri tovarăşi de luptă şi de idei, se manifesta cu convingere pentru eliberarea socială şi unitate naţională. Eftimie Murgu se angaja, la rîndul său, faţă de Nicolae Bălcescu să pregătească adunarea „spre a păşi la o alianţă cu Moldoromania“[168]. Pentru realizarea acestor idealuri lucrează, cu aceeaşi convingere şi alţi fruntaşi revoluţionari, străduindu-se să încheie o colaborare şi mai strînsă. Simion Bărnuţiu, omul de prestigiu şi ideologul drepturilor sociale şi naţionale ale poporului român din Transilvania şi mai tinerii săi colaboratori şi admiratori: Aron Pumnul, Ioan Buteanu, Al. Papiu-Ilarian erau insistent chemaţi la Bucureşti şi pentru a-i feri de primejdia ce-i păştea la fiecare pas în Transilvania, dar şi pentru a se sfătui cu privire la „cauza generală a românilor“[169].

---

[163] S. Dragomir, *op. cit.*, p. 204; I. Ranca, *Afirmarea ideii de unitate naţională şi de continuitate a românilor de pe valea Mureşului şi de pe Cîmpia Transilvaniei în anul 1848*, în „Marisia“ 1976, VI, p. 274—280.

[164] C. Bodea, *op. cit.*, p. 129.

[165] Al. Russo, *Scrieri alese*, p. 308—309; I. Breazu, *Alecu Russo în Ardealul revoluţionar*, în „Transilvania“, 1941, nr. 2, p. 122—152.

[166] *Anul 1848...*, II, p. 649; cf. S. Dragomir, *Un precursor al unităţii naţionale. Constantin Romanu-Vivu*, Bucureşti, 1929.

[167] *Anul 1848...*, I, p. 693—695.

[168] G. Barițiu, *Epistole de-ale repauzaţilor*, în „Transilvania“, IX, 1877, p. 184—185.

[169] S. Dragomir, *Din corespondenţa dascălilor ardeleni în anul 1848*, în *Omagiu lui Ioan Bianu*, Bucureşti, 1927, p. 165—166.

Ideea congresului, menit să creeze o organizare unitară a revoluției e împărtășită de revoluționarii munteni cei mai radicali, care o concepeau ca pe o „frăție secretă și grandioasă, care să se întindă peste toate părțile României și să aibă capi în fiecare provincie, iar centrul ei în București, unde este și mai multă libertate de acțiune". Revoluționarul muntean Alexandru Golescu-Negru, autorul proiectului, insista pentru propaganda verbală, prin presă, prin proclamații care să fie răspîndite în număr mare în Țara Românească, Moldova, Bucovina, Transilvania și Banat[170]. Propunerile au fost realizate într-o măsură însemnată chiar de autorul lor, prin scrisori trimise fruntașilor din Transilvania și Banat, cu instrucțiuni privitoare la „unirea tuturor românilor", chiar și sub „protecția Vienei", prin îndemnul adresat fruntașilor moldoveni de a activa, unde se găseau, pentru aceeași cauză[171].

Îndemnurile și activitatea lui Golescu au fost fără îndoială prețioase. Au contribuit și acestea la preocuparea presei din Țara Românească în susținerea acelor proiecte importante. „Pruncul român" și „Poporul suveran", ziarele revoluției muntene, adresează chemări moldovenilor la revoluție și la unire, în interesul comun, pentru ca întreaga „națiune română să alcătuiască un singur stat, un singur popor de frați". Un stat „România, liberă cu desăvîrșire, mare și puternică". Argumentele erau căutate în originea comună, în comunitatea de limbă, de obiceiuri, în trecutul de suferință și în aspirațiile de viitor, precum și în faptul că formează o singură națiune: sîntem români, sîntem frați, o singură nație. Apelul adresat de munteni moldovenilor mai invoca și adevărul, anume că numai cînd vor fi un singur trup, precum erau un singur suflet, românii vor fi liberi. România rezultată din unirea Principatelor „va fi atît de tînără, mare și puternică" încît Europa toată va recunoaște că a fost hărăzită a fi apărătoarea civilizației[172]. Era dorința arzătoare ca românii să se unească și să-și făurească o patrie comună apărată cu viața de locuitorii ei[173].

Apelul n-a răsunat în pustiu. Dimpotrivă, a fost întîmpinat cu cea mai deplină înțelegere, deoarece mințile și inimile moldovenilor gîndeau și băteau la unison. În Bucovina, fruntașii revoluției moldovene, pătrunși de aceleași sentimente și convingeri, se gîndeau și se străduiau să realizeze mai întîi unitatea de acțiune cu cei rămași acasă, în Moldova, iar apoi cu toți revoluționarii români, „pentru viitorul fericit al României întregi". O condiție *sine qua non* era înțelegerea cu muntenii, „cu frații de peste Milcov", pentru a acționa în același sens. Solidaritatea românilor din Transilvania și Banat, sprijinul concret, în oameni și arme, constituiau un exemplu, un îndemn și o îndatorire. Unirea forțelor era socotită chezășia sigură a făuririi României independente[174]. Se preconiza să fie trimisă o delegație la București pentru a cere unire cu Țara Românească și a celorlalte provincii locuite de români, într-o Daco-Romanie[175].

---

[170] C. Bodea, *op. cit.*, p. 160—162; Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 69.

[171] G. Fotino, *op. cit.*, p. 384—385. Același proiect e susținut și de Ioan Maiorescu, trimisul guvernului provizoriu din Țara Românească în fața Parlamentului de la Frankfurt, cf. *Anul 1848...*, IV, p. 258—359, și „Convorbiri literare", 1898, p. 160.

[172] „Pruncul român", I, nr. 1, 12/24 iun.; nr. 6 26 iun./8 iul. și nr. 13, 13/25 iul. 1848; „Poporul suveran", nr. 3, 28 iun./10 iul. 1848; cf. *Anul 1848...*, II, p. 170.

[173] „Pruncul român", I, nr. 1, 12/24 iun.; nr. 6, 26 iun./8 iul. și nr. 13, 13/25 iul. 1848.

[174] T. Bălan, *op. cit.*, p. 81—83.

[175] *Ibidem*, p. 97.

Scanned with OKEN Scanner

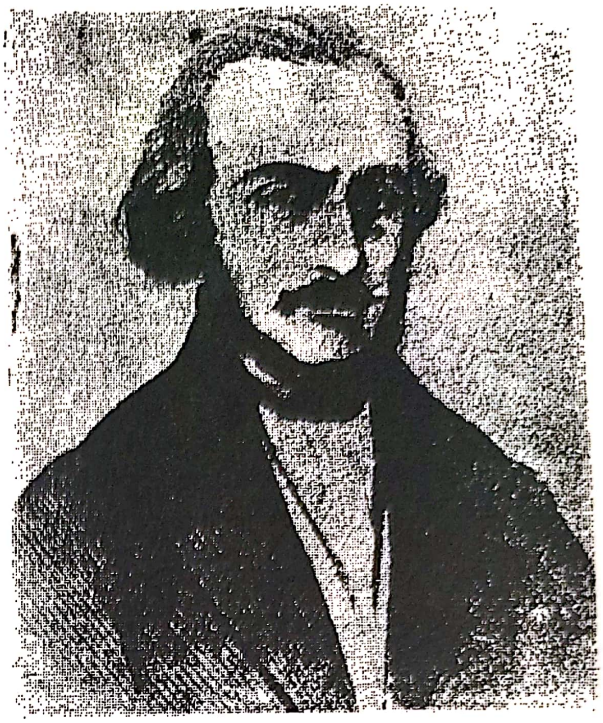

Revoluționarul patriot Nicolae Bălcescu.

Romania, Moldo-Romania, Daco-Romania, regatul Daciei, regatul Daco-Român sau oricum s-ar fi numit, în mintea tuturor însemna unitatea țărilor române. Realizarea ei li se părea revoluționarilor români atît de sigură, încît erau gata „a pune rămășag că lucrul se va întîmpla“[176]. O proclamă revoluționarii moldoveni într-un manifest adresat către „toate popoarele independente“, solicitînd ajutor împotriva amenințărilor țariste, pentru „România abea renăscută și deja amenințată“[177]. O dorește fierbinte C. Hurmuzaki, care scria lui Lascăr Rosetti că unicul scop ce trebuia urmărit de revoluționarii moldoveni era Unirea Moldovei cu Țara Românească, sub aceleași instituțiuni și aceleași condițiuni[178]. De asemenea D. Cantacuzino, care dorea „grabnica unire cu Valahia“ a Moldovei[179]. Reunirea celor două Principate sub același cîrmuire era și dorința lui P. Mavrogheni[180]. Vasile Alecsandri scria lui Bălcescu, pe la începutul lunii august, că „dorul cel mai infocat“ al moldovenilor, ca și al „unei mari partide“ din Moldova, este unirea acesteia cu Țara Românească, sub un singur guvern, sub aceeași constituție[181]. O nutrea Eftimie Murgu, învinuit că lucrează pentru răscularea românilor din Ungaria și unirea lor cu Țara Românească. Erau animați de aceleași gînduri alți bănățeni, ca acel entuziast student în teologie care adresa îndemnuri ca românii din toate provinciile să lucreze pentru viitorul întregii națiuni române din toată Dacia, sau prof. Atanasie Șandor de la Arad, ori doctorul Paul Vasici și alții, care subliniau dorințele românilor: unirea și libertatea lor într-o Daco-Romanie[182]. O aduce la cunoștința reprezentan-

[176] „Iredenta română“, nr. 2, 17/29 nov. 1893.
[177] T. Bălan, *op. cit.*, p. 87—89.
[178] C. Bodea, *1848 la români*, I, p. 629—630.
[179] *Ibidem*, p. 630—631.
[180] *Ibidem*, p. 636.
[181] Șt. Meteș, *Din relațiile și corespondența poetului Gheorghe Sion*, Cluj, 1939, p. 1.
[182] I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 153—159.

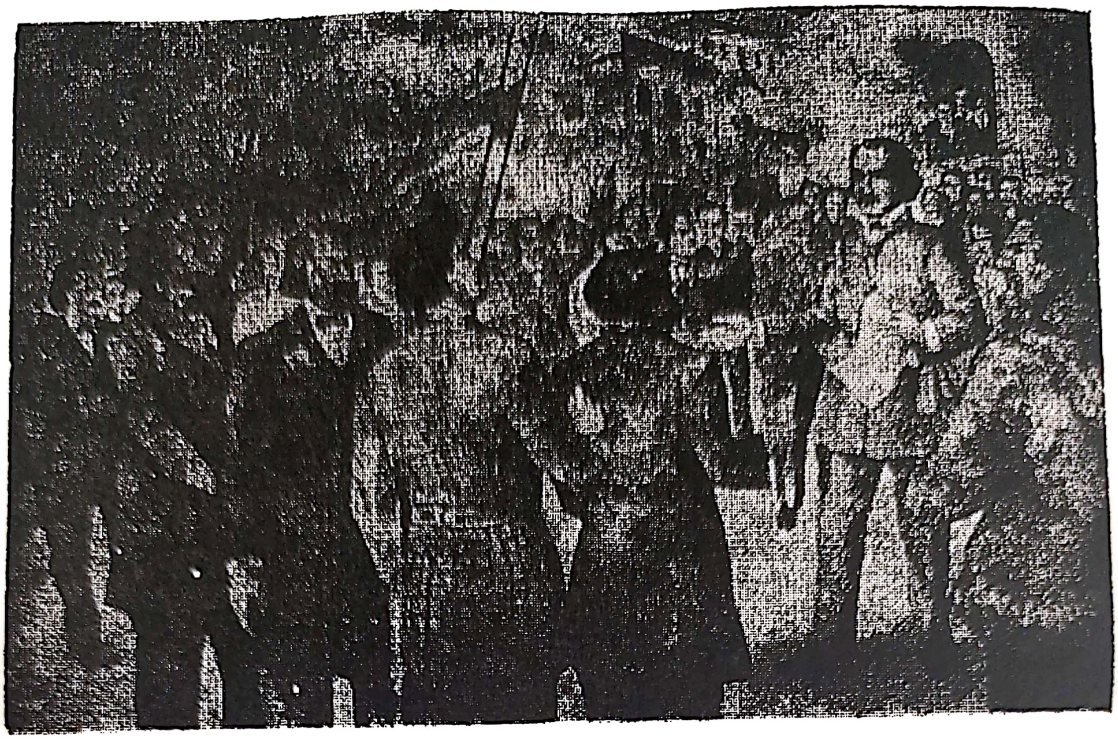

Gheorghe Magheru chemînd poporul la rezistenţă.

ţilor marilor puteri, întruniţi într-o conferinţă la Constantinopol, Ioan Ghica. Problema uniri românilor găseşte ecou favorabil la unii diplomaţi europeni, iar teama unora că se vor naşte rivalităţi între munteni şi moldoveni în legătură cu capitala noului stat, era spulberată de diplomatul român care îi asigura că românii sînt gata să sacrifice şi Bucureştii şi Iaşii pentru avantajele unirii[183].

Asemenea tendinţe erau de notorietate publică. Le ştiau şi le susţineau ziarele străine, mai ales franceze, care pledează pentru dreptul celor 8 milioane de români, arbitrar împărţiţi în munteni, moldoveni, bănăţeni şi transilvăneni, de a se uni într-un stat. Le înţelegea şi le susţinea cunoscutul publicist francez H. Desprez, care scria că poporul român alcătuieşte de acum „un singur corp naţional şi întinsul teritoriu cuprins în unitatea sa se numeşte *România*". Cu atît mai mult, cu cît ideea de unitate a românilor „domneşte în Moldova şi Muntenia; stăpîneşte în Bucovina, Ungaria răsăriteană şi Transilvania, în Basarabia" şi a stabilit o legătură de idei între toate ţările şi de interese „nu mai puternice decît cea de sînge". Le cunoştea scriitorul maghiar Vahot Imre sau Imrefi, care afirma că tineretul român urmărea întemeierea „Daco-României Mari, independente[184]. Sînt cuprinse în articolele publicate în „Pruncul român" sub titluri simbolice: *România mare şi liberă,* în oda lui Russo — Bălcescu *Cîntarea României,* în poezia lui Alecsandri *Deşteptarea României* şi în foarte multe altele.

---

[183] *Anul 1848...*, II, p. 193; cf. *Revoluţia din 1848 în ţările române,* sub red. N. Adăniloaie şi D. Berindei, Bucureşti, Edit. Academiei, 1974.

[184] „Revue de Deux Mondes", XXI, 1848, p. 105—131; Imrefi V., *A magyar menekültek Törökországban,* Pesta, 1850, p. 33.

Consensul aproape unanim al poporului român la asemenea proiecte, tendințe și străduințe, a avut darul să alarmeze pe cei ce vedeau o primejdie și o amenințare din partea noului stat. Nici Imperiul otoman, nici Rusia țaristă și nici Imperiul habsburgic nu puteau consimți la asemenea răsturnări revoluționare. Mai întîi fiindcă erau revoluționare, iar cele trei imperii despotice dușmăneau orice asemenea manifestare. În al doilea rînd, fiindcă noul stat n-ar mai fi fost dispus să accepte nici suzeranitatea Porții, nici protectoratul țarului, ci și-ar fi dobîndit independența. În al treilea rînd, Austria ar fi pierdut provinciile românești. Nu convenea crearea unui stat românesc cuprinzător nici guvernului revoluționar maghiar, deoarece „uniunea" forțată a Transilvaniei cu Ungaria, votată de dieta din Cluj la 30 mai, ar fi fost anulată. De aceea toți cei interesați au contribuit pe față, prin mijloace militare, la înfrîngerea revoluției românilor.

Cea dintîi care își manifestă împotrivirea pe cale diplomatică și apoi militară a fost Rusia. Într-o notă din 19/31 iulie, Ministerul de Externe dezaprobă tendințele românilor de a se uni într-un stat dacoromân independent[185]. Dezavuarea e urmată de intervenția armată în Moldova mai întîi, și apoi în Țara Românească. Cabinetul din Petrograd acționa potrivit cu politica țarismului, de a înăbuși orice mișcare ce putea amenința rînduielile învechite. Aceste intervenții, ajutate și de boierimea conservatoare și reacționară, au împiedicat reizbucnirea revoluției în Moldova și au înăbușit revoluția din Țara Românească.

Nici în această situație românii nu părăsesc gîndul unirii lor într-un singur stat. Este cuprinsă dorința și tendința în acte oficiale, în broșuri, în articole de presă, în corespondența dintre revoluționari. Uneori mai voalat, alteori mai fățiș. Le cuprinde programul din august al moldovenilor refugiați la Cernăuți, făurit în primul rînd de mintea ageră și chibzuită a lui Kogălniceanu, avînd însă și colaborarea celorlalți și consimțămîntul tuturor. *Dorințele partidei naționale din Moldova* apreciază unirea Principatelor drept „cheia boltei, fără de care s-ar prăbuși tot edificiul național". Pledoaria în susținerea unirii e convingătoare, impresionantă și emoționantă în același timp: Unirea a fost dorită de veacuri „de toți românii cei mai însemnați", unirea a fost în gîndul lui Ștefan cel Mare și a fost realizată de Mihai Viteazul. Împrejurările mai favorabile din acel moment sporeau nădejdile în realizarea a ceea ce strămoșilor „le-a fost cu putință numai a dori"; cele două puteri, Turcia și Rusia n-ar avea motive de împotrivire, deoarece nu le-ar fi știrbit întru nimic drepturile[186].

Era o situație dramatică. Revoluționarii nu voiau să-și nege dorințele, tendințele și străduințele de unire, dar în fața realității dureroase, ei afirmă că n-ar fi îndrăznit să încerce înfăptuirea unei asemenea grandioase opere împotriva voinței celor trei mari puteri potrivnice. Era o stratagemă puțin convingătoare, deoarece existau semne evidente cu privire la manifestațiile de unire chiar și fără voia acestora. Broșura publicată la Viena, tot în luna august, de un moldovean (Nicolae Ghica-Comănești), ca răspuns la nota guvernului țarist din iulie, admitea existența unei tendințe „politico-poetice" pentru înfăptuirea unui stat dacoromân, dar înfăptuirea ei împotriva voinței celor trei imperii era de ne-

---

[185] *Anul 1848 ...*, II, p. 609—614.
[186] *Ibidem*, IV, p. 109—134.

Scanned with OKEN Scanner

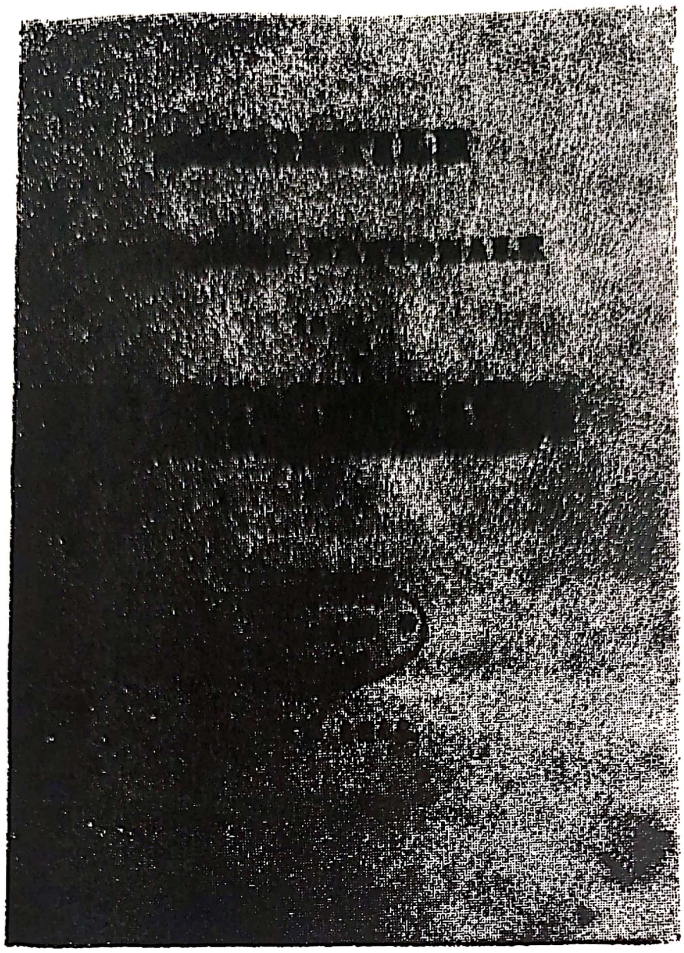

Dorinţele partidei naţionale din Moldova.

închipuit[187]. „Poporul suveran" respingînd aceeaşi notă, caracteriza tendinţa de unitate într-un regat daco-român a celor trei ţări româneşti „o fericire la care neamul românesc" n-a cutezat a gîndi cu nădejde[188]. G. Bariţiu, după îndemnul dat lui Golescu-Negru şi lui Maiorescu de a „scărmăna", de a bate cu artileria de „24 funţi" nota cabinetului ţarist în ziarele franceze şi germane, o „scarmănă" singur în „Gazeta Transilvaniei". Publicistul braşovean recunoaşte existenţa proiectului, dar neagă dreptul cuiva de a pedepsi ideile şi cugetele[189].

În aceste momente critice, românii dovedeau calităţi diplomatice apreciabile. Într-o problemă de asemenea însemnătate, sub aparenţa negării ei, de fapt continuau să o propage în ţară şi deopotrivă în străinătate. Intenţia era vizibilă şi au înţeles-o toţi cei ce trebuiau s-o înţeleagă.

În mijlocul frămîntărilor din vara şi toamna anului 1848, ţăranii români din Bucovina formulează revendicări care se disting prin ma-

---

[187] *Bemerkungen über die russische Note vom 19./31. Juli d.J. in Betreff der Intervention in den romanischen Donaufürstenthümern. Von einem Moldauer*, Wien, im August 1848, 28 p.; cf. *Anul 1848 . . .*, IV, p. 71—89.

[188] *Ibidem*, III, p. 759—774.

[189] *Ibidem*, IV, p. 335—341, VI, p. 34.

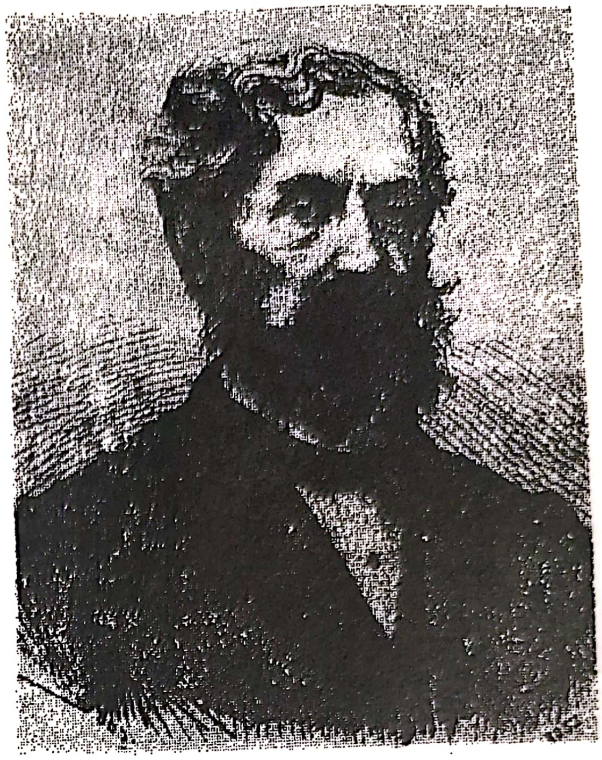

Bunul patriot şi prestigiosul istoric bucovinean Eudoxiu Hurmuzaki.

turitatea politică şi prin patriotismul lor curat: „păstrarea naţionalităţii, adică: a legii, limbii şi a obiceiurilor noastre, pe care noi din moşi şi strămoşi le avem şi anume prin întemeierea de şcoli naţionale în toate satele, la care şcoli limba maicii să se înveţe, prin introducerea limbii ţării la toate dregătoriile şi prin aşezarea în slujbe dregătoreşti mai ales pe pământenii noştri; Bucovina să fie o ţară pentru sine-stătătoare şi osăbită de Galiţia, pentru că noi bucovinenii de altă limbă, de alte obiceiuri şi cu alte trebuinţe sîntem; şcoala latinească din Cernăuţi să se ridice în şcoală înaltă, ca să putem şi noi ţăranii pe copiii noştri la învăţături mari a-i da şi aceea aici la noi, dar nu tocmai pe la Liov şi Viena; să se ridice pentru totdeauna robota, dijma şi toate beilicurile“[190].

Înăbuşită revoluţia în Principate, prin intervenţia otomană şi ţaristă, ea se concentrează în Transilvania. Mişcările din toamna anului 1848 dovedesc cu prisosinţă acest lucru. Mai întîi mişcările grănicerilor care se adună la Orlat şi la Năsăud. După aceea mişcările poporului care-şi apăra drepturile şi viaţa în faţa teroarei dezlănţuite de moşierimea maghiară, încurajată şi de atitudinea de totală neînţelegere a guvernului maghiar faţă de revendicările naţionale ale românilor. De o însemnătate deosebită a fost a treia adunare de la Blaj, din 2/14—16/28 septembrie, populată de un număr mai mare de ţărani decît cea din 3/15 mai (vreo 60 000 faţă de circa 40 000), care s-a încheiat cu hotărîrea de înarmare pentru apărarea, prin toate mijloacele, a drepturilor poporului. Erau de faţă ardelenii trecuţi în iunie în Ţara Românească, unde făcură cunoştinţă cu revoluţia şi se întoarseră cu mai multă experienţă şi cu mai mare hotărîre de a cuceri cu braţ armat ceea ce li se refuza. Se întorceau cu gîndurile mai limpezi în înţelegerea şi în posibilităţile realizării unirii. Concluziile sînt cuprinse în acel deosebit de important *Me-*

[190] I. Nistor, *op. cit.*, p. 53.

moriu al poporului român din Transilvania adresat nu împăratului, ci Parlamentului de la Viena, întocmit la 14/26 septembrie. Cei adunaţi la Blaj vorbesc nu numai în numele lor, ci al întregului neam românesc *(Der romanische Volksstamm)*, adică şi în „al fraţilor din Principatele dunărene"[191], cerînd ocrotirea parlamentului austriac împotriva opresiunii nobilimii maghiare şi a ameninţării ţariste şi intrarea tuturor românilor într-o „uniune liberă de popoare libere" în cadrul Austriei. Ideea se cuprinde, de asemenea, în memoriul adresat de A. G. Golescu ministrului de externe francez, solicitîndu-i sprijinul pentru unirea Principatelor.

Această acţiune era raportată de consulul austriac la Galaţi, Huber, ministrului de externe de la Viena chiar în acest timp, aducîndu-i la cunoştinţă proiectul unui regat daco-român, făurit de românii din Transilvania[192].

Îmbrăţişarea intereselor tuturor românilor n-a fost o idee nouă, surprinzătoare, a fruntaşilor revoluţiei transilvane. Era exprimarea unui punct de vedere unitar al tuturor revoluţionarilor români, de multă vreme urzit, mai bine cristalizat în ultima jumătate de an. Era un consens general, ca după înăbuşirea revoluţiei din Principate, să se concentreze toate forţele revoluţionare în Transilvania. Acest consens este dezvăluit de Ion Ghica, bazat pe propriile cunoştinţe, dar şi pe o scrisoare semnată împreună cu Nicolae Bălcescu, adresată lui Gheorghe Magheru care era sfătuit şi îndemnat să încerce o rezistenţă în Oltenia. Dacă această încercare n-ar reuşi, atunci să treacă în Transilvania cu oamenii săi, să se unească cu Iancu, Roman, Sever şi Buteanu[193]. Îndemn asemănător era îndreptat şi prin Christian Tell, ca Magheru să se sprijine pe ajutorul bănăţenilor prin Murgu[194]. După dizolvarea taberei, Magheru, obţinînd aprobarea comandantului austriac de a se stabili cu oamenii săi în unele sate şi oraşe din sudul Transilvaniei, trece munţii, fapt ce a provocat nemulţumirea magistratului din Sibiu, care cere aceluiaşi comandant să nu i se îngăduie lui Magheru şi oamenilor săi cu idei republicane aşezarea în Transilvania[195]. Magheru şi unii dintre foştii săi ostaşi s-au aşezat, totuşi, în părţile Sibiului, unde au rămas însă puţin timp din cauza neajunsurilor create de oficialităţi[196].

Revoluţionarii români din Transilvania, datorită atitudinii guvernului revoluţionar maghiar, care le refuza drepturile cuvenite şi forţase „uniunea" Transilvaniei cu Ungaria, se orientează spre Curtea din Viena, care le făgăduia libertatea, „tezaurul" cel mai sfînt al poporului, după cum spunea Iancu, libertatea însoţită de asigurarea existenţei naţiunii lor[197]. Asemenea motive constituie îndemnuri puternice şi pentru românii din Chioar şi Lăpuş de a se răscula împotriva oficialităţii în unire cu cei din nord-estul Transilvaniei. Unele sate maramureşene, cum a fost, de

---

[191] *„Aber nicht nur für uns, auch für unsere Brüder in den Donaufürstenthümern bitten wir"*, cf. C. Bodea, *Lupta românilor*, p. 337—340.

[192] Şt. Pascu, *Contribuţii la cunoaşterea mişcării revoluţionară de la 1848 în Moldova*, în „Studia Univ. «Babeş-Bolyai»", Historia, III, 8, p. 109.

[193] I. Ghica, *Amintiri din pribegie după 1848*, I, p. 43; *Anul 1848...*, IV, p. 260—261.

[194] N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondenţă, Scrisori, Memorii, Adrese, Documente. Note şi materiale*, ed. G. Zane, Bucureşti, 1964, p. 106—107.

[195] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 41—43.

[196] Idem, *Originea transilvană a lui Gheorghe Magheru şi legăturile sale cu familia Răcuciu din Sălişte*, în „Studii istorice", V, p. 270—71.

[197] Idem, *Avram Iancu*, p. 52—54.

Scanned with OKEN Scanner

pildă, Giuleşti, refuzau să împlinească poruncile oficialităţii, deoarece nu doreau să-şi atragă „supărarea fraţilor ardeleni prin închiderea drumurilor spre Transilvania[198].

Existenţa naţiunii a fost şi în aceste împrejurări, ca şi în numeroase altele, cel mai de preţ bun pentru care s-au luptat şi s-au jertfit mii şi mii de oameni, intelectuali şi ţărani, meseriaşi şi muncitori. Era dorinţa ce fascina, cuvîntul ce transforma oameni şi gînduri, ideea plină de miraj ce trezea din amorţire mulţimile, înflăcăra spiritele, îndemna la sacrificii poporul. Pentru obţinerea existenţei naţionale s-au jertfit românii la 1848, orientîndu-se spre cine le-o garanta, luptînd împotriva oricui le-o nega şi refuza.

Vitejia mulţimilor, conduse de tineri de-abia ieşiţi de pe băncile şcolii, transformaţi peste noapte în pricepuţi comandanţi militari, i-a apropiat pe români de realizarea aspiraţiilor lor prin victoriile obţinute, prin organizarea moţilor de către Avram Iancu într-o putere populară, prin instaurarea unei administraţii româneşti alese în mod democratic, în Munţii Apuseni, în Făgăraş, Hunedoara, Zarand, Alba Inferioară, Cetatea de Baltă. Iar după exemplul acestora o putere populară, ca urmare a răscoalelor ţărănimii, se instaurează şi în Maramureş, Baia Mare, Chioar şi Lăpuş. Spre consolidarea acestei puteri populare se îndreaptă eforturile revoluţionarilor români de pretutindeni, căutînd şi propunînd proiecte, acţionînd şi luptînd cu cuvîntul şi cu arma pentru salvgardarea existenţei ei[199]. Aşa cum s-a întîmplat în Munţii Apuseni şi în alte părţi ale Transilvaniei, în părţile Băii Mari, Lăpuşului şi Chioarului, cu victoria celor ce luptau pentru dreptate şi libertate împotriva nedreptăţii şi opresiunii.

După o odisee plină de întîmplări dramatice, Bălcescu îşi îndreaptă paşii spre Transilvania în dorinţa de a cunoaşte situaţia, de a sfătui şi a ajuta la organizarea acţiunilor politice şi militare. Pe la începutul lui noiembrie era la Sibiu, unde se sfătuia cu „comitetul român de pacificaţiune“ în vederea unei „adunanţe de deputaţi români, atît din Transilvania, cît şi din celelalte părţi române din Ungaria“, a unei „adunări naţionale“, a unei „diete române“, la care să participe şi deputaţi din Banat. Sfătuia pe ardeleni să organizeze Transilvania ca o ţară românească şi să ceară împăratului ca „naţionalitatea română să fie unită sub aceeaşi administraţie română“, ca „românimea toată, cîtă se află în Imperiul austriac, să formeze un corp nedespărţit“, cu aceeaşi organizaţie şi aceeaşi administraţie, cu o dietă deosebită[200].

Măsurile comandantului general austriac din Transilvania de a slăbi unitatea românilor prin întrunirea separată a uniţilor (la Blaj) şi a neuniţilor (la Sibiu), au fost dejucate de conducătorii revoluţiei care se întrunesc într-o singură adunare, la Sibiu, în 16/18 decembrie. Au fost prezente vreo 250 persoane, intelectuali şi cler înalt. Adunarea protestează împotriva uniunii forţate a Transilvaniei cu Ungaria fără consimţămîntul românilor; hotărăşte numirea neîntîrziată a unei comisii urbariale care să decidă în diferendele dintre foştii iobagi şi nobili; înarmarea gărzii naţionale române; deschiderea de şcoli şi a unei facultăţi juridice

---

[198] *Maramureşenii...*, p. X, 20—22.

[199] *Ibidem*, p. 25—26; Şt. Pascu, *Avram Iancu, un erou şi un martir*, Bucureşti, 1972, p. 125—138.

[200] N. Bălcescu, *Opere*, IV, p. 116—117, 118—121.

Scanned with OKEN Scanner

în limba română; rezolvarea dreaptă a procesului moților pentru păduri; desființarea guvernului compromis din Cluj; confirmarea de către împărat a comitetului român care să funcționeze pînă cînd problemele națiunii române vor fi rezolvate de dieta generală, dietă compusă din membri aleși ai tuturor naționalităților; „cap național" al națiunii române, ales și confirmat de împărat, asemenea conducătorului sașilor, banului croaților, conducătorului sîrbilor, așa cum erau odinioară voievozii maramureșeni și bihoreni, banii Banatului timișan[201].

Hotărîrile adunării de la Sibiu fuseseră stabilite dinainte de reprezentanții românilor din Transilvania, ai celor din Banat și ai celor din Țara Românească. Cei din urmă au fost reprezentați de Bălcescu, iar cu cei dintîi legăturile erau mai vechi și urmau să se consolideze și mai mult prin acțiunile comune de după aceea. Laurian și protopopul Popasu, în drum spre Olomouc, pentru obținerea aprobării imperiale a hotărîrilor de la Blaj, se opriră la Lugoj, unde se întîlniră cu frații Mocioni și discutară problemele comune, ajungîndu-se la o înțelegere perfectă, deoarece, „toți erau de un spirit însuflețiți". La Olomouc apoi, „deputațiunea tuturor românilor" din Imperiul habsburgic urma să înainteze împăratului un memoriu comun care să prezinte „voințele poporului român"[202].

„Fericirea națiunii române", „temelia națiunii române", „înflorirea națiunii române" era scopul suprem al tuturor revoluționarilor. Pentru aceasta lucrau ei în toate împrejurările și prin toate mijloacele îngăduite de vicisitudinile vremii, multe și mari. În Transilvania, în Banat, la Viena, la Olomouc, la Paris, la Constantinopol, pretutindeni se făcea tot ce era posibil. Un adevărat imn închina unirii Costache Negri la 27 decembrie 1848, socotind înfăptuirea „României unite" drept „ziua cînd soarele luminei va pătrunde și va împrăștia adîncul întuneric în care zacem"[203].

Războiul din Transilvania mai oferea nădejdi spre împlinirea acestor mari dorințe. Revoluționari munteni țin legătura între emigrație și ardeleni, se înrolează în legiunile românești, alții apoi lucrează în străinătate pentru același scop. Dintre cei dintîi Alex. Golescu-Albu și Ioan Ionescu de la Brad vor împlini rosturi însemnate, coordonînd planurile și precizînd obiectivele luptei. Cel dintîi, exprimînd și opinia celorlalți emigranți, îi scria lui Iancu, la 18 ianuarie, că pentru salvarea principatelor la el o să apeleze pentru ajutor, adăugînd că lupta trebuie purtată în interesul celor 8 000 000 de români, adică a tuturor românilor[204]. Și tot la sugestia emigranților și în interesul tuturor românilor, se întrunește la Zlatna, în zilele de 19—20 ianuarie 1849, o adunare, cu participarea prefecților: Avram Iancu, Ioan Buteanu, Petru Dobra, Axente Sever, Simion Balint, Vasile Moldovan, Nicolae Vlăduțiu, a munteanului Al. Golescu, a moldoveanului Ion Ionescu de la Brad, a unui Florescu, poate și a lui Constantin Racoviță (Vițianu), George Andreescu (Adrian) și a pictorului Barbu Iscovescu. Printre alte hotărîri ale adunării de la Zlatna a fost și aceea ca în provinciile respective „să se lucreze pentru

---

[201] G. Barițiu, *Părți alese* ..., II, p. 381—383.
[202] S. Dragomir, *Studii și documente* ..., II, p. 508—510.
[203] C. Negri, *Versuri — Proză — Scrisori*, București, 1909, p. 1—3.
[204] I. Lupaș, *Avram Iancu*, p. 43—45.

românism", fie că există, fie că nu va exista Austria[205]. Unii dintre participanții munteni la conferința de la Zlatna: Vițianu, Adrian, la care se adaugă Ion Bălăceanu și Dincă II, vor lua parte efectiv la luptele din Munții Apuseni, în iarna, primăvara și vara anului 1849, iar Iscovescu va imortaliza figurile bravilor prefecți în tablouri de valoare istorică și artistică incontestabilă.

În vreme ce războiul se desfășura în Transilvania necruțător, cu succese schimbătoare pentru armatele habsburgice ajutate de legiunile române și pentru cele maghiare, în timp ce Munții Apuseni sînt organizați de Iancu și ceilalți prefecți ca o cetate inexpugnabilă, rezistînd victorios tuturor asalturilor, trimișii românilor la Viena și Olomouc se străduiau din răsputeri să obțină de la împărat garantarea drepturilor națiunii române. La 13/25 februarie, delegație condusă de episcopul ortodox Andrei Șaguna, înfățișa împăratului *Memoriul națiunii române din Marele Principat al Ardealului, din Banat, din părțile vecine ale Ungariei și din Bucovina*, în care se legitima constituirea națiunii române într-un organism statal unitar, de-sine-stătător în cadrul monarhiei, administrație și limbă românească, congres național pentru alegerea conducătorului națiunii, adunarea națională anuală, reprezentanță proporțională în Parlamentul imperial[206].

Împlinirea acestor revendicări ar fi însemnat un pas important spre realizarea unității românilor. Importanța politică, alături de cea economică a românilor ar fi devenit primordială, datorită numărului lor mare în raport de al celorlalte naționalități. Acest lucru rezultă și mai explicit din *Apelul* deputaților, adresat românilor din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina și care cheamă insistent la unirea tuturor românilor din Imperiul habsburgic într-un trup național, pe baza suferințelor comune de veacuri, a conștiinței despre originea comună, a religiei și mai ales a limbii comune, a datinilor și obiceiurilor comune. Foloasele unirii tuturor românilor și nu numai a celor din Imperiul habsburgic sînt demonstrate convingător pentru viața politică-națională, intelectuală-culturală, morală-religioasă, economică-materială. Pentru toate aceste motive „fericirea națională a românilor numai în unire poate fi, în unirea tuturor fraților noștri români", cu un conducător român, în „uniunea română"[207]. Apelul, care de fapt este interpretarea explicativă a memoriului, vorbește de unirea românilor din Imperiul austriac, dar de multe ori uită această precizare, cuprinzîndu-i pe toți românii. Era în gîndul semnatarilor apelului, ardeleni, bănățeni, crișeni, maramureșeni, unirea tuturor românilor într-un stat, a celor din Austria mai întîi fiind

---

[205] S. Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1965, p. 99; C. Bodea, *op. cit.*, p. 191; idem, *Le problème de l'unité nationale roumaine (1845—1848)*, în „Revue roumaine d'histoire", 1965, IV, nr. 3, p. 497—521; V. Netea, *L'unité nationale de peuple roumain dans les programmes et les manifestations de la révolution de 1848*, în „Revue roumaine d'histoire", 1978, XVII, nr. 3, p. 409—425; N. Adăniloaie, *Revoluția de la 1848 și problema unității naționale*, în *Revoluția de la 1848 în țările române*, București, Edit. Academiei, 1974, p. 89—93; D. Berindei, *Les révolutionnaires roumains de 1848 et l'idée d'unité*, în „Revue roumaine d'histoire", 1968, VII, nr. 6, p. 931—946; V. Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române*, în „Studii", 1968, 21, nr. 5, p. 825—838.

[206] T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, I, p. 519—522.

[207] C. Bodea, *op. cit.*, p. 343—346; Gh. Platon, *Ideea Daco-Romaniei în conștiința generației de la 1848*, în „Anuarul Inst. de ist. din Iași", 1977, XIV, p. 333—342.

Scanned with OKEN Scanner

Principalele lupte din Munții Apuseni în 1848—1849.

considerată doar o etapă de tranziție. Așa înțelegeau mulți dintre contemporanii care comentează memoriul și acțiunea solidară a deputaților tuturor provinciilor românești din Austria. Același sens îl acorda acțiunilor românilor și presa vieneză, care prevestea că după constituirea tuturor românilor din monarhie într-un singur corp național, potrivit memoriului din 13/25 februarie, granițele dintre această Românie nouă și dintre celelalte țări românești se vor netezi și se va înălța, astfel, un puternic imperiu daco-român[208].

Aceste idei, care nu erau o simplă invenție, dar care au fost, fără îndoială, exagerate de răuvoitorii conștienți de însemnătatea realizării lor, sînt prezente în primăvara și vara anului 1849, cînd românii, sub conducerea vitejilor lor prefecți, au apărat cu eroism și succes deplin Cetatea de piatră a Munților Apuseni. Entuziasmați de faptele de vitejie ale moților, revoluționarii munteni mai nădăjduiau în înfăptuirea „republicii române", pe care Radu Golescu o și imagina printr-un cerc simbolic O care mărginea România Mare[209].

Alții întrevedeau posibilitatea unirii forțelor revoluționare române cu cele maghiare împotriva despotismului austriac și țarist. Nicolae Bălcescu va urmări acest plan fără osteneală, zi și noapte, insistînd pe lîngă generalul Bem, pe lîngă Kossuth, pe lîngă Iancu. De-abia în ceasul al doisprezecelea Kossuth și-a dat seama de greșelile fatale săvîrșite față de națiunile nemaghiare în general, și îndeosebi față de națiunea română. Bălcescu, însă, în entuziasmul său romantic mai credea că românii din Transilvania și Banat vor putea mîntui Principatele, unde e „temeiul naționalității române". Naționalitatea română și drepturile sale erau invocate de Ion Buteanu, la rîndul său, într-o scrisoare adresată maiorului Csuták în aprilie 1849. „Aceasta ne-a fost simbolul, pentru asta trăim și murim", scria viteazul prefect al Zarandului[210]. Era invocată naționalitatea ca supremă îndatorire de Avram Iancu în scrisoarea din 15/27 iulie 1849 adresată „fraților maghiari". Revoluția era justificată de Iancu prin „nerecunoașterea naționalității politice" a românilor și prin „tiraniile și barbariile conservatorilor și aristocraților transilvani maghiari, pe care poporul nu le mai putea suferi"[211]. Acest adevăr a fost recunoscut chiar la începutul revoluției de Stephan Ludwig Roth, de Táncsics Mihály, în timpul acesteia de Bem și Bolyai Farkas, iar în același timp cu Iancu de deputatul Simonffy. Greșeala unora și a altora, a conducătorilor români și a celor maghiari, a fost regretată de cei mai clarvăzători dintre ei chiar în ultimele zile ale revoluției și după aceea[212].

Naționalitatea română unită într-un singur stat era afirmată în același timp de emigranții români în fața opiniei publice europene. Pentru a convinge, pledoariile calde cu privire la tendințele de unitate ale românilor din Transilvania și Principate erau fundamentate pe date de-

---

[208] I. Lupaș, *op. cit.*, p. 11.

[209] G. Brătianu, *Origines et formation de l'unité roumaine*, București, 1943, p. 215—217.

[210] S. Dragomir, *Nicolae Bălcescu în Ardeal*, Cluj, 1930; idem, *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului*, Cluj, 1928, p. 44—45.

[211] I. Lupaș, *op. cit.*, p. 52—55.

[212] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Adunarea populară de pe Cîmpia Libertății de la Blaj consacrată aniversării revoluției de la 1848*, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, București, Edit. politică, 1973, p. 49—476.

Scanned with OKEN Scanner

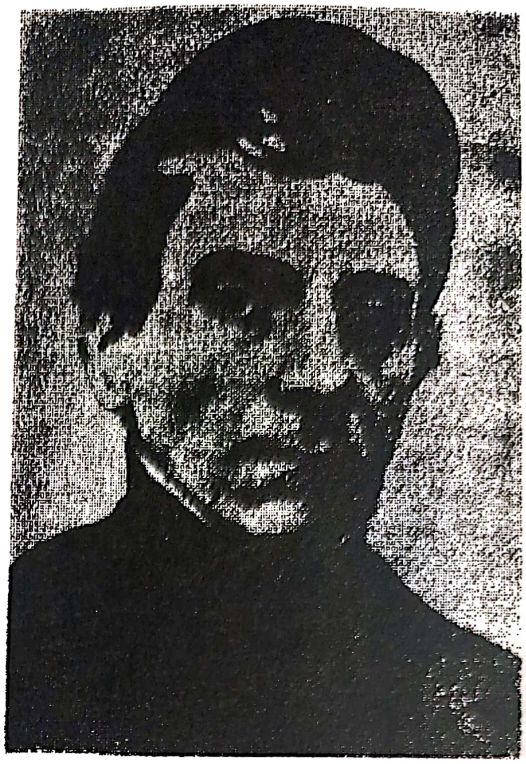

Revoluționarul sas Stephan Ludwig Roth.

mografice sigure, convingătoare. Din totalul de 8 767 000 români, în Austria trăiau 3 871 000 : 1 486 000 în Transilvania, 300 000 în Bucovina și 2 015 000 în Banat și Ungaria; 896 000 în Basarabia și 4 000 000 în Principate: 2 500 000 în Țara Românească și 1 500 000 în Moldova. Românii din principate constituiau nucleul în jurul căruia se grupau „celelalte părți ale României" pentru a se uni într-un singur stat, afirma cu dreptate Ion Ghica în memoriul înaintat Partidului Național Italian[213].

Stăruințele și străduințele de unitate, nutrite pînă în cele mai de jos straturi ale societății, pentru care s-au cheltuit cu multă generozitate energie și sănătate, liniște și bunăstare, pentru care s-a vărsat sînge și s-au adus jertfe umane, au fost zădărnicite de forțele externe interesate în nerealizarea lor. Cu toate acestea, lupta pentru unitate, care se apropia de realizare, n-a fost de prisos. Pe temeliile înfăptuirilor de la 1848 se vor ridica alte colcane de susținere a edificiului național unitar, rezultate ale altor strădanii și eforturi, ale altor sacrificii și jertfe. Era o observație de justă intuire a lucrurilor, aceea a lui Bălcescu comunicată lui Ghica, anume că Transilvania și Banatul „dezmădulate de Ungaria s-au apropiat mult de unire cu noi"[214].

Însemnătatea revoluției din 1848 pentru realizarea Unirii Principatelor în deceniul următor și pentru desăvîrșirea unității de stat peste șase decenii, poate fi asemănată cu aceea a unirii realizată de Mihai Viteazul pentru dezvoltarea conștiinței de neam și apoi a conștiinței naționale în secolele ce i-au urmat.

---

[213] Bibl. Acad. R. S. România, secția manuscrise, fond. I. Ghica, nr. 5 040, f. 12 și 33.

[214] I. Ghica, *Amintiri din pribegie după 1848. Noi scrisori către Alecsandri*, comentate de O. Boitoș, II, Craiova, 1940, p. 170—171.

7. Tendințele de unire după revoluția din 1848—1849

Înfrîngerea revoluției nu descurajează tendințele și lupta pentru unire nici ale mulțimilor doritoare de înnoiri și nici ale intelectualilor patrioți. Deceniul ce unește Revoluția de Unirea din 1859 poate fi socotit o încordare maximă a eforturilor pentru înfăptuirea istoricei opere. Mișcările țărănești din Moldova, Țara Românească și Transilvania nu s-au putut canaliza, însă, într-o albie din cauza ocupației turco-țariste în primele două, a absolutismului habsburgic în cea de-a treia.

Misiunea de a întreține flacăra revoluției și a unirii și-au asumat-o și au împlinit-o cu curaj adevărații reprezentanți ai poporului, conducătorii revoluției, emigrați în diferite părți ale Europei. Se fac eforturi de a organiza „într-o unire" emigrația cu scopul de a desfășura „o politică sigură și aceeași pretutindeni"[215]. Mai întîi se pronunță emigrația stabilită în Turcia. O parte a acesteia, în adunarea întrunită la Constantinopol în martie 1849, afirmă încă o dată necesitatea unirii ambelor Principate într-un singur stat. Se asociază acestui program emigrația de la Brussa. Nu întîrzie să se pronunțe în același sens emigrația de la Paris, care, prin glasul lui C. A. Rosetti, declară că va veni vremea să proclame „Republica Română independentă și socială". Iar Ion Eliade Rădulescu susținea, la Londra, unitatea românilor din Imperiul habsburgic cu cei din Moldova și Țara Românească, pentru ca întors la Paris să declare în scris că „nu e român care să nu arză în sufletul său a se realiza odată o Românie tare și unită"[216].

Emigrația fiind divizată se fac eforturi pentru unificarea ei și din punct de vedere al organizării. Inițiativa lui Ion Ghica, nerealizată, e preluată de Nicolae Bălcescu cu entuziasmul său cunoscut, convins că „nu poate fi fericire fără libertate, nu poate fi libertate fără putere, și noi românii nu putem fi puternici pînă cînd nu ne vom uni cu toții în unul și același corp politic"[217]. Cel ce putea mulțumi întreaga emigrație, munteană și moldoveană, era socotit Costache Negri, cunoscut pentru concepțiile sale progresiste, pentru atitudinea sa patriotică. Unificarea nu se realizează, însă, ușor din cauza ambițiilor și a deosebirilor, nu atît de concepție cît mai cu seamă de tactică și strategie politică și diplomatică. Alte comitete („Comitetul democratic român", „Comitetul revoluționar de la 1848") și asociații („Asociația română pentru conducerea emigrației") se constituie cu același scop: a găsi un drum unitar de acțiune. Dacă din punct de vedere organizatoric eforturile au fost îngreunate de divergențe de tactică și strategie, din punct de vedere al dorinței de emancipare și unitate națională vederile erau foarte apropiate. Publicistic și propagandistic s-a impus cu autoritate grupul revoluționarilor democrați prin vocația recunoscută a lui Nicolae Bălcescu. Periodicele publicate de acest grup prin însuși titlul lor semnificau un program: „România viitoare" (Paris, 1850), „Republica română" (Paris — Bruxelles, 1851 — 1853), „Junimea română" (Paris, 1851). Conținutul de idei, con-

---

[215] C. Bodea, *Lupta pentru unirea revoluționarilor exilați de la 1848*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Edit. Academiei, 1960, p. 131.

[216] I. Ghica, *op. cit.*, p. 86, 195, 476, 684—85.

[217] P. P. Panaitescu, *Contribuții la o biografie a lui N. Bălcescu*, București, 1924, p. 102.

Scanned with OKEN Scanner

cepțiile ce le străbat coloanele, confirmă pe deplin deviza stabilită de Bălcescu: *dreptate — frăție — unitate.*

Proclamația adresată „Poporului român" la 3/20 septembrie 1850, dezvoltată și comentată în *Mersul revoluției în istoria românilor*, preciza țelurile revoluției viitoare, care nu se puteau limita doar la libertatea dinlăuntru și din afară, la egalitatea între oameni și împroprietărirea cu pămînt a țăranilor, ci pretindea unitatea și libertatea națională, unirea românilor „într-o singură nație", pe baza naționalității, a limbii, religiei, obiceiurilor, sentimentelor, a poziției geografice, a trecutului și a nevoii de a se „păstra și mîntui". Unitatea națională „fu visarea iubită a voievozilor noștri cei viteji, a tuturor bărbaților noștri cei mari. Pentru dînsa trăiră, munciră, suferiră și muriră; Mircea și Ștefan se luptară toată viața, Mihai fu ucis la Turda, Șerban Cantacuzino bău otravă; Horea suferi moarte cumplită". Dacă această unire a fost împiedicată de interesele egoiste ale boierilor, ea va fi realizată de nevoile și străduințile mulțimilor care vor să instituie „domnirea democrației, domnirea poporului prin popor"[218]. Bălcescu și toți ceilalți revoluționari exilați și mai mult acum decît înainte se consideră reprezentanții tuturor românilor, acțiunile și străduințile lor desfășurîndu-se „în numele libertății și a României întregi... liberă, una și nedespărțită"[219]. Deoarece Bălcescu și cei ce-l urmau, revoluționari dăruiți cu putere de intuire a viitorului, iubitori sinceri de țară și popor, erau convinși că „dacă naționalitatea este sufletul unui popor... unitatea națională e chezășia libertății lui, este trupul lui, trebuincios ca sufletul să nu piară și să amorțească"[220].

Întreaga lor propagandă prin presă, în „Comitetul central democratic european", prin broșuri, memorii, conferințe cu ocazia diferitelor manifestații politice publice, prin legăturile pe care le stabilesc cu reprezentanții celorlalte emigrații și cu personalitățile politice din țările de popas, țintea aceeași finalitate: unitatea națională. Un moldovean, Vasile Mălinescu și un muntean, Dimitrie Brătianu, se întrec, în articolele publicate în „România viitoare" din 1850, să exalteze puterea irezistibilă spre unitate a românilor. Cel dintîi vorbește de „apropiata înviere a României", de flamura românilor pe care e scris: Dreptate, Frăție, Unitate, de „ștergerea numirilor de muntean, moldovean, transilvan, bănățean, basarabean, bucovinean pentru ca să fie numai români și o singură Românie"[221]. Celălalt subliniază apropiata ridicare a tuturor românilor care se îndreaptă „spre țărmul mîntuirii", puterea unității spirituale, încît apele și munții nu-i vor mai despărți pe români. Autorul socotea ceasurile numărate „cînd peste tot va răsuna Deșteaptă-te române! și steaua României va lumina coșerele și bordeiele" țărănimii[222].

Tot atît de revoluționar și îndrăzneț era și programul „Junimii române" înfățișat în numărul întîi: război celor apăsători, solidaritate cu cei apăsați", independența și unirea tuturor românilor, organizarea ade-

---

[218] N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în *Opere*, I, 2, ed. G. Zane, p. 104—107; idem, *Opere*, I, p. 303—304.

[219] *Ibidem*, p. 312.

[220] *Ibidem*, p. 311.

[221] „România viitoare", I, 1850, p. 16—17.

[222] Ibidem, I, 1850, p. 66. I. C. Brătianu, la rîndul său, exprima dorința românilor de a avea o patrie liberă, independentă, de 10 milioane de locuitori, care să se bucure de aceleași drepturi și aceleași datorii („Republica română", nr. 1, 1851, și *Din scrierile și cuvîntările lui I. C. Brătianu*, I, București, 1903, p. 14—24).

Scanned with OKEN Scanner

văratei democraţii"[223]. Grupul din jurul acestei foi sub îndrumarea lui Bălcescu socotea revoluţia doar întreruptă, de aceea poporul trebuia pregătit pentru o altă revoluţie, pentru „dreptate socială, unitate şi independenţă naţională". Revoluţionarii emigranţi se declarau gata a apăra, la caz de nevoie, cu sîngele lor aceste principii, iar pentru realizarea lor erau chemaţi „fraţii români din toate părţile" la lucru din toată inima şi fără preget[224]. Unitatea era fundamentată pe trecutul istoric, pe vitejia voievozilor şi pe munca şi străduinţa ţăranului. „Ideea unităţii române înainte de a fi propovăduită de scriitorii români ai veacului acestuia de deşteptare, a fost în inima căpeteniilor şi a domnilor viteji şi în neobosita muncă şi străduinţă a ţăranului"[225]. Toţi cer unirea, morală şi politică, unirea „tuturor românilor" „în numele libertăţii şi a României întregi... liberă, una şi nedespărţită"[226]. Revoluţionarii români erau încrezători în realizarea acestor idealuri, pe temeiul dezvoltării legice şi obiective a proceselor istorice, care pot fi întîrziate în mersul lor spre împlinire de anumite forţe conservatoare, dar nu pot fi împiedicate şi nici abătute din drumul lor ascendent.

Erau tineri entuziaşti aceşti emigranţi, maturizaţi de vremurile revoluţionare mai de timpuriu decît în vremuri obişnuite, care îmbinau romantismul în înfăţişarea exterioară, în concepţii şi acţiuni cu patriotismul sincer care se contopea într-o sinteză unitară: tineri cu pletele lăsate pe spate, cu privirea de foc, cu pălării cu boruri largi de „carbonari", cu gulerul înalt, cu o cravată ce-l înconjura pînă la urechi; dacă şi-ar fi întors manşetele, li s-ar fi văzut rănile pricinuite de tiranie; erau căptuşiţi de gazete şi broşuri, de proclamaţii; oamenii politici cei mai serioşi se înclinau cînd se aflau în faţa unui exilat. Creionarea înfăţişării exterioare şi a celei interioare pe care o face Nicolae Iorga „proscrişilor"[227], reuşeşte să reînvie oameni şi vremuri apuse şi totuşi atît de prezente prin ceea ce au gîndit şi înfăptuit, prin ceea ce au însemnat într-o perioadă de adînci prefaceri a vechiului continent european.

Munca şi strădaniile acestor tineri maturi a fost deosebit de fructuoasă şi în timpul desfăşurării lor şi mai ales în anii împlinirii aspiraţiilor ce le-au fost suporturi morale preţioase. Au fost respectaţi şi sprijiniţi, direct sau indirect, de oameni de mare prestigiu şi autoritate, ca revoluţionarul italian Giuseppe Mazzini, radicalul francez Ledru Rollin, conducătorul revoluţiei maghiare Kossuth Lajos, revoluţionarii ruşi I. A. Herzen, M. A. Bakunin, emigrantul polonez Adam Mickiewicz, de numeroşi alţi emigranţi din toate ţările central şi est-europene, de publicişti francezi de renume: Ubicini, Desprez, Bataillard etc. Au fost sprijiniţi indirect de Marx şi Engels prin activitatea lor publicistică şi politică îndreptată împotriva rînduielilor nedrepte, statornicite în Europa după înăbuşirea revoluţiei din 1848. De aceea putea scrie Bălcescu lui A. G. Golescu, la 4 martie 1850, că Unirea Munteniei cu Moldova e un lucru

---

[223] Nerva Hodoş şi Al. Sadi Ionescu, *Publicaţiunile periodice româneşti*, I, Bucureşti, 1913, p. 355—357.

[224] „Junimea română", I, nr. 1, mai 1851, p. 1—2; cf. *Pagini din lupta poporului român pentru independenţă naţională, 1877—1878*, Bucureşti, Edit. politică, 1967, p. 23.

[225] „Junimea română", I, nr. 2, iun. 1851.

[226] *Gîndirea social-politică despre Unire (1859)*, Bucureşti, Edit. politică, 1966, p. 57—59; I. Şendrulescu, *Lupta revoluţionarilor români pentru unitate în perioada 1849—1853*, în *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, p. 224—236.

[227] N. Iorga, *Istoria românilor*, IX, *Unificatorii*, Bucureşti, 1938, p. 230.

cîştigat pentru toată lumea. „România noastră va exista deci", deoarece „ţintirea noastră este de a întemeia regatul Daciei"[228]. În acelaşi an la Roma, Gheorghe Tattarescu picta un tablou alegoric „Deşteptarea României", inspirat din compoziţiile renaşterii italiene, dar care era o pledoarie pentru România nouă, aşa cum o înfăţişau toţi patrioţii prin mijloacele de exprimare pe care le cultivau.

Nici un obstacol nu li se părea de neînvins acestor tineri entuziaşti. Nici o jertfă prea mare pentru împlinirea acestui ideal. Înfruntînd mari riscuri, unii se strecoară în ţară pentru a continua propaganda revoluţionară. Alţii, în Transilvania şi la Viena, aveau misiunea de a întreţine aceeaşi idee între românii din monarhia habsburgică. Memorii-petiţii sînt adresate guvernului austriac, cum era cel din 1850 în care românii se plîngeau împotriva măsurilor administrative de a despărţi şi fărîmiţa comitatele cu populaţie românească „în ciuda binecunoscutei dorinţi a românilor de a fi reuniţi într-un singur tot naţional". În numele poporului român, nedreptăţit de secole, „dar ajuns acum la cunoştinţa deplină atît a drepturilor, cît şi a îndatoririlor", petiţiile pretind luarea în considerare a ponderii numerice a fiecărei naţionalităţi, numirea în funcţii publice pe baza aceluiaşi criteriu, introducerea limbii române în toate domeniile vieţii publice, încetarea măsurilor teroriste împotriva populaţiei româneşti etc.[229]. O petiţie asemănătoare este înaintată împăratului de la Viena de o delegaţie a românilor în frunte cu T. Cipariu, A. Iancu, A. T. Laurian, A. Florian, V. Babeş, S. Balint ş.a. Cu aceştia trebuia să se întîlnească A. C. Golescu-Albu, deoarece „o mare mişcare naţională între toţi românii din Austria" exista şi că „toţi cu un glas şi cu multă dorire şi străduire cer unirea a trei milioane şi jumătate de români într-o românească", cum ştia şi scria I. Ghica. Astfel, „în viitor Transilvania, unită cu celelalte surori ale ei ... va fi ţara întreagă ce se numeşte România, pentru care trebuie să trăim, să muncim şi să ne batem, căci numai în sînul ei vom putea fi tari, slobozi şi fericiţi", cum afirma un memoriu al vremii[230].

În acelaşi timp sînt răspîndite peste tot, pătrund în Principate şi în Transilvania prin toate mijloacele şi pe toate căile apeluri, manifeste, scrisori, foi. În minţile şi inimile tuturor erau prezente momentele glorioase ale trecutului, invocate ca simbol şi îmbărbătare, ca temelie a României pentru înfăptuirea căreia luptau, „ca România lui Traian, vitează ca România lui Mihai, eroică ca România pompierilor, sublimă ca România poporului din Cîmpul Libertăţii", o republică română, democratică şi socială[231].

„Slăvitul an 1852", socotit anul unei revoluţii generale, le-a adus revoluţionarilor o mare deziluzie. Evenimentele din Franţa, în urma loviturii de stat a lui Napoleon din 2 decembrie 1851, au creat mari neajunsuri „revoluţiei europene". Franţa devenea neospitalieră pentru activitatea emigranţilor, care se concentrează în publicistica militantă, exprimată mai ales în paginile foii „Republica Română", publicată nu la Paris acum, ci la Bruxelles, sub îngrijirea lui C. A. Rosetti. Ideea centrală ce

---

[228] N. Bălcescu, *Opere*, IV, ed. cit., p. 227—278; *Rolul maselor populare în făurirea Unirii Principatelor*, p. 115.

[229] M. Popescu, *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848—1859*, Bucureşti, 1929, p. 142—152.

[230] *Ibidem*, p. 154—159.

[231] Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, I, Bucureşti, 1983, p. 300—301.

Scanned with OKEN Scanner

Donaţia lui Avram Iancu, Axente Sever şi Simion Balint pentru înfiinţarea unei Societăţi literare române (3 mai 1852).

străbate coloanele revistei de la primul pînă la ultimul număr este unitatea şi unirea politică a celor două Principate Române şi chiar a tuturor provinciilor locuite de români. Argumentele erau de natură istorică, filologică, etnică, socială şi politică. Cezar Bolliac, după ce invocă momentele de unitate, realizate în diferite împrejurări istorice îşi încheie articolul despre *Unitatea României* prin constatarea că „Unirea României într-un singur stat" nu este o idee nutrită doar de cîţiva cărturari înaintaţi şi nici opera revoluţiei din 1848, ci un „sentiment naţional în toate părţile României, de cînd istoria a început a ne spune cîte ceva despre Dacia"[232]. I. C. Brătianu sublinia importanţa naţiunii şi a naţionalităţii pentru dezvoltarea popoarelor, cea dintîi condiţie a libertăţii. De aceea în apelul

[232] „Republica română", I, nr. 2, 1853, p. 289—292.

adresat românilor în general, şi mai ales celor din Austria, li se cerea să lupte pentru o „România liberă", una şi „nedespărţită", deoarece „sufletul României" nu se poate manifesta decît în unirea naţională[233]. Mai crezînd încă în vechile sentimente ale lui Napoleon, patriotul român înaintează împăratului francez un memoriu în care demonstra că românii sînt unul din cele mai omogene popoare ale Europei, „vorbind aceeaşi limbă, avînd aceeaşi religie, aceleaşi tradiţii şi aceleaşi aspirări"[234].

Pentru cultivarea limbii şi dezvoltarea „aspirărilor" poporului român, adică emanciparea sa socială şi naţională, lăsau revoluţionarii Iancu, Axente şi Balint, la 1852, suma de 2 500 fl. spre înfiinţarea unei „Societăţi literare române".

[233] Ibidem, p. 9—10, 34—45, 47—48; cf. *Gîndirea social-politică despre Unire (1859)*, p. 63—65.

[234] „Românul", nr. 340, 6/18 dec. 1853. În acelaşi timp Cezar Bolliac publica un articol cu titlu semnificativ: *Unitatea României.*

Scanned with OKEN Scanner

De la Unirea Principatelor române la primul război mondial

1. Pregătirea Unirii Principatelor române, în interior și în afară

Clasele dominante ale marilor puteri, potrivit cu tactica și strategia lor obișnuită în fața pericolelor și amenințărilor, au încercat să depășească situația revoluționară prin războaie de expansiuni teritoriale și economice care să le asigure posibilități de cîștiguri materiale și de dominație politică. Lupta pentru asemenea interese a provocat, la 1853, războiul Crimeii dintre Rusia și Turcia. Împotriva tendințelor de expansiune ale Rusiei țariste, se coalizează Franța și Anglia în ajutorul Turciei. Principatele române devin teatru de război și obiective de stăpînire ale celor trei mari puteri vecine. Rusia ocupă Moldova și Țara Românească în iunie 1853. În locul domnilor care părăsesc Principatele în octombrie, generalul Budberg este numit președinte al divanelor celor două țări.

Ocupația țaristă și nedreptățile ce dăinuie cu putere, explică sporirea nemulțumirilor poporului român. Cele de ordin social se conjugă cu cele de ordin politic, accentuînd starea revoluționară, ceea ce-i îndreptățea pe Marx și Engels să aprecieze că „naționalitatea valahă" avea să joace un rol important în lichidarea Turciei europene. Pentru Engels, potrivit principiului naționalităților, „românii prezintă aceeași importanță ca și italienii cu istoria lor bimilenară și cu vitalitatea lor națională neslăbită".

Împotriva nedreptăților și a greutăților generate de război, mișcări izbucnesc în mai multe locuri. Mai întîi la Dunăre, unde are loc o mișcare a grănicerilor, nemulțumiți și de tratamentul familiilor din partea boierilor și de al comandanților față de soldați. Alte agitații și nemulțumiri ale țărănimii se manifestă peste tot.

Emigranții revoluționari socotesc prilejul potrivit a-și pune în aplicare planurile insurecționale. Un corp de voluntari, care să lupte sub steag românesc și care să dea prilejul unui „rezbel", era plănuit; războiul de partizani era pregătit, precum și înțelegerea cu Turcia. Emigranții se apropie de țară. Oltenia e din nou cuprinsă de agitație. Clăcașii și grănicerii își unesc puterile pentru înfăptuirea programului revo-

[1] K. Marx — F. Engels, *Politica britanică*, în *Opere*, vol. 9, București, 1959, p. 10 și *Opere*, vol. 16, București, 1963, p. 169.

Scanned with OKEN Scanner

luției de la 1848. Se fac încercări de a se constitui un guvern provizoriu în Oltenia. Se înregistrează mișcări țărănești în Moldova.

O mare deziluzie a pricinuit forțelor revoluționare înlocuirea unei ocupații străine, cea țaristă, cu alta, cea turco-austriacă. Se confirma în chip convingător adevărul că nici o ocupație sau dominație străină nu este mai bună decît alta, cea otomană și habsburgică decît cea țaristă. Orice ocupație sau dominație este potrivnică emancipării, independenței și unității naționale. Așa s-a întîmplat și acum, în 1854—1855. Cu atît mai mult, cu cît Habsburgii erau conștienți de primejdia, pentru imperiul lor, a constituirii unui stat român puternic.

În condiții destul de grele, unioniștii din țară și străinătate luptau din răsputeri pentru unire. Simion Bărnuțiu de la Pavia, unde se găsea la studii, îndemna pe cei de acasă, din Transilvania, să lupte pentru unire, pentru a dovedi lumii că românii sînt pregătiți pentru a se „face națiune"[2]. Pentru îndrumarea opiniei publice din țară și pregătirea opiniei publice europene, se înființează revista cu titlul semnificativ „România literară", condusă de Vasile Alecsandri, la care, pe lîngă moldovenii Kogălniceanu, Negri și alții, colaborau poeții munteni Bolintineanu, Alexandrescu și Crețeanu. În același timp, Kogălniceanu era îndemnat să înființeze „un organ național vrednic, bun, acreditat", care să susțină cauza Principatelor, să afirme cu tărie dreptul la unire și independență națională, pentru „formarea simțămintelor naționale", pentru a împărtăși cititorilor idei care „să le sgîrie inima, să le înalțe sufletul"[3]. Îndemnul a fost ascultat și rolul îndeplinit de ziarul cu titlul simbolic „Steaua Dunării" a fost deosebit pentru cauza unirii. Gazeta pornea de fapt la drum cu convingerea declarată că „Unirea Principatelor este dorința vie și logică a marii majorități a românilor"[4]. În paginile sale se întîlneau cele mai convingătoare condeie unioniste din Moldova, Țara Românească și din exil. Era socotită de sora sa mai mare „Gazeta Transilvaniei" jurnalul unirii Principatelor[5]. Un rol asemănător a jucat și ziarul „Patria", publicat la București de grupul din jurul lui Grigore Ioranu. Se adăugau la acestea broșurile, poeziile răspîndite în Moldova și Țara Românească. Cunoscătorii obiectivi apreciau mișcarea pentru unire ca o dorință unanimă, „dorința scumpă" a tuturor, „dorința cea mai de pe urmă a tuturor valahilor și moldovenilor", ce cu greu putea fi împiedicată „fără vîrsare de sînge", o mișcare „frenetică", ce cuprinsese aproape toate straturile sociale din cele două Principate[6].

Lupta emigranților înscrie succese apreciabile în opinia publică europeană. Prin memorii și broșuri, articole de presă și legături cu oameni politici, problema unirii principatelor devine o problemă europeană. În această atmosferă favorabilă, Barbu Știrbei, domnul Țării Românești, era îndemnat de Gheorghe Magheru ca în înțelegere cu domnul Moldovei, să prezinte Conferinței de pace ce urma să se întrunească la Viena, un

---

[2] Șt. Pascu, *Ecoul Unirii Țării Românești și a Moldovei în Transilvania*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Edit. Academiei, 1960, p. 454.

[3] N. Bănescu, *Din corespondența lui Mihail Kogălniceanu*, în „Ramuri", IV, 1909, p. 313—314.

[4] „Steaua Dunării", I, nr. 1, 19 sept./1 oct. 1855; cf. Șt. Pascu, *Mihail Kogălniceanu și problemele epocii sale*, în *Analele Inst. de studii istorice și social-politice*, 1967, XIII, nr. 5, p. 68.

[5] „Gazeta Transilvaniei", XVIII", XVIII, nr. 82, 30 sept./12 oct. 1855, p. 4.

[6] „Steaua Dunării", II, nr. 9, 16/28 ian. 1856; „Gazeta Transilvaniei", XIX, nr. 26, 23 apr./7 mai 1856.

memoriu cu privire la „cererile Principatelor, care să cuprindă în esență unirea lor într-un singur stat". În același timp, Nicolae Creţulescu, cu știrea domnului, a adresat consulilor Franței și Angliei la București un *Memoriu* în care se cerea unirea Țării Românești și a Moldovei, dorință unanimă a moldovenilor și muntenilor.

Problema unirii principatelor a fost discutată la tratativele de pace de la Viena din martie—iunie 1855, găsind susținători între diplomați francezi, motivînd-o pe de o parte cu „consistența și forța îndestulătoare" a Principatelor Unite, iar pe de altă parte cu „identitatea limbii, obiceiurilor, a legilor și a intereselor lor"[7]. A fost discutată problema unirii Principatelor la conferința ambasadorilor de la Constantinopol din 11 februarie 1856, unde, de asemenea, a găsit aderenți. Iar împotriva „stipulațiilor infame", hotărîte la Constantinopol și care nu luau în seamă dorința cvasiunanimă de unire, adevărate manifestații de masă au loc. Memorii sînt adresate diplomaților europeni în același sens, altele erau răspîndite, în copii manuscrise, între emigranți și în țară. Alți oameni politici și publiciști de renume sînt cîștigați pentru cauza unirii: Jules Michelet, Edgar Quinet, Jean Ubicini, Saint-Marc Girardin, Thibault-Lefevre, J. A. Vaillant, Paul Bataillard, Victor Hugo, Elias Regnault, Alphonse Lamartine, Victor Place, William Ervart Gladstone, Nikolai Cernîșevski, Nikolai Dobroliubov, Marc Antonio Canini, Vegezzi Ruscalla ș.a. Marx și Engels au apreciat admirativ lupta poporului român pentru eliberarea socială și națională, pentru crearea statului național unitar.

Reviste și ziare de mare prestigiu și influență îmbrățișează cauza românilor: „Journal des Dêbats", „Revue de Paris", „Revue des Deux Mondes", „Le Siècle", „L'Illustration", „Moniteur Universel", „Le Constitutionel", „The Daily News", „L'Independance Belge", „Sovremennik" și altele. Apreciatul publicist și critic Elias Regnault publică, la începutul anului 1855, cunoscuta sa lucrare: *Histoire politiques et sociale des Principautés danubiènnes*, favorabilă cauzei naționale a românilor, inspirată din lucrările lui Bălcescu și Papiu-Ilarian și care a stat la baza însemnărilor lui Marx despre români[8]. Putea afirma, de aceea, Mihail Kogălniceanu, că „tot ce era pană neatîrnată în Europa ne apără"[9].

În timpul luptelor pentru unire, cel ce a susținut cu consecvență unirea Principatelor a fost marele cărturar francez Edgar Quinet, care publică în „Revue des Deux Mondes" articole foarte favorabile cauzei naționale românești, apreciate de Mihail Kogălniceanu drept „paginile cele mai sublime ce s-au scris vreodată despre țara și națiia noastră"[10].

În același spirit, lucrarea lui Paul Bataillard, *Premier point de la question d'Orient. Les Principautés de Valachie et de Moldavie devant le Congrés*, denunța scopurile cotropitoare ale Imperiului habsburgic și demonstra necesitatea unirii și independenței viitorului stat român[11].

---

[7] D. Berindei, *L'union des Principautés Roumaines*, București, Edit. Academiei, 1967, p. 101; *Rolul maselor populare în unirea Principatelor*, p. 124—132.

[8] K. Marx, *Insemnări despre români*, ed. de A. Oțetea și S. Schwann, București, Edit. Academiei, 1964, p. 10—16; Șt. Pascu și C. G. Marinescu, *Răsunetul internațional al luptei românilor pentru unitate națională*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1980, p. 21—22.

[9] Al. Zub, *Unirea, ecouri în conștiința europeană*, în „Magazin istoric", 1968, nr. 3, p. 1.

[10] *Ibidem.*

[11] *Istoria României*, vol. IV, p. 266.

Scanned with OKEN Scanner

românilor, a celor destul de deştepţi pentru a-şi înţelege soarta, este că într-o unire să formeze un regat neolatin, neatîrnat"[19]. Glasurile opiniei publice maghiare înaintate erau înfăţişate în foaia clujană „Kolozsvári Közlöny", care ştia că nădejdile românilor cu privire la dezvoltarea unei naţiuni române viabile au la bază unirea Principatelor, care va aduce după sine desfiinţarea şerbiei şi ridicarea ţăranilor în rîndul oamenilor, înflorirea industriei şi comerţului, crearea unei armate naţionale puternice. De aceea nu va fi român transilvan care să nu dorească unirea, socotea foaia clujană, după cum o doresc şi cei din Principate de la un capăt la altul[20].

Păstorii ardeleni ce-şi păşteau turmele în luncile Dunării, Siretului şi Prutului întorşi acasă răspîndeau între semenii lor ideea unirii.

Învăţaţii şi oamenii de acţiune de la 1848 o susţin cu condeiul şi cu fapta. Timotei Cipariu socotea unirea Principatelor de o asemenea însemnătate pentru viitorul românilor, încît fiecare era dator să cugete şi să se preocupe de împlinirea ei. În formulări destul de transparente, învăţatul ardelean făcea aluzie şi la unirea celorlalte provincii locuite de români, „cînd va veni ocaziunea"[21]. Avram Iancu este înfăţişat de rapoartele austriece ca un înflăcărat susţinător al unităţii naţionale, al unirii Principatelor, cu care „el dorea din suflet unirea pentru totdeauna a Transilvaniei"[22]. Tendinţele unioniste ale românilor transilvăneri sînt confirmate de generalul austriac Coronini care atrage, în 1856, atenţia guvernului austriac că unirea Principatelor ar alimenta „tendinţele dacoromâne" ce încolţesc de amîndouă părţile Carpaţilor, constituind centrul de gravitaţie pentru toţi românii din Ungaria, Transilvania, Banat şi Bucovina[23].

Opintirile căimăcămiilor, munteană şi mai ales moldoveană, instrumente ale intereselor marii boierimi, ale Porţii şi ale Curţii din Viena, au creat, fără îndoială, multe greutăţi şi neajunsuri în calea realizării mai grabnice a unirii, dar n-au putut-o împiedica. Emisari moldoveni, între care poetul Alecsandri, vizitau Ţara Românească şi emisari munteni, ca I. Filipescu, vizitau Moldova pentru a pune în acord mişcările şi programele.

Lupta pentru unire sporeşte şi mai mult în intensitate în anul 1857, mai ales după reîntoarcerea în ţară a „statului major al revoluţiei", cum erau caracterizaţi emigranţii. Alte articole, memorii şi broşuri publicate în ţară şi străinătate întăreau convingerile. Ziarele „Concordia", „Timpul", „Secolul", „Buciumul", „Românul", „Naţionalul", „Dîmboviţa", Steaua Dunării", „Zimbrul şi vulturul", „Gazeta Transilvaniei", „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", „Telegraful român", „Kolozsvári Közlöny", „Kronstädter Zeitung" etc. lucrează cu toate forţele pentru Unire. Cele mai de seamă personalităţi politice şi culturale devin campioane ai luptei pentru aceeaşi cauză.

Istorica operă, Unirea, care virtual putea fi socotită împlinită, avea trebuinţă de un temei legal. Se formează comitete electorale

---

[19] „Gazeta Transilvaniei", nr. 5, 19 ian. 1856.

[20] „Kolozsvári Közlöny", nr. 14, 15 mai 1856; nr. 58, 1857; cf. Şt. Pascu, *Ecoul Unirii* ..., p. 456—457.

[21] Arh. st. Cluj-Napoca, fond. Blaj, arh. T. Cipariu.

[22] M. Popescu, *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848—1859*, Bucureşti, 1929, p. 250.

[23] I. Nistor, *Corespondenţa lui Coronini din Principate*, Cernăuţi, 1938, p. 905, 1 038.

Scanned with OKEN Scanner

la Iași, București și în celelalte orașe și tîrguri moldovene și muntene. Cel dintîi punct programatic al tuturora era Unirea Moldovei și Țării Românești într-un singur stat, urmat de alte puncte cu privire la neutralitatea și respectarea drepturilor Principatelor, precum și la reforme întemeiate pe principiul dreptății și egalității[24].

Chemări la unire sînt adresate peste tot și tuturor; legături permanente se statornicesc între unioniștii munteni și moldoveni; se explică poporului pe înțelesul lui punctele programului unionist. Nimeni nu se mai îndoia că unirea n-ar fi ideea generală a locuitorilor ambelor Principate, toți cer autonomia și neutralitatea lor, care va asigura libertatea comerțului; cer unirea țărilor române într-un singur stat și sub un singur guvern, ceea ce va însemna creșterea puterii naționale și asigurarea drepturilor politice; prinț străin dintr-o dinastie domnitoare, pentru a pune capăt luptelor interne pentru tron; guvern reprezentativ și o singură adunare obștească, aleasă pe baze electorale largi, încît să reprezinte toate interesele generale ale populației. Toți erau convinși că înfăptuirea celor patru puncte va asigura viitorul țării și fericirea națiunii[25].

Lira lui Alecsandri cunoaște izvoare de mare inspirație, chemînd, prin *Hora Unirii*, pe „cei cu inimă română“ să dea „mînă cu mînă“ pentru a învîrti „hora frăției“, „pe pămîntul României“. Gheorghe Sion, la rîndul său, în cuvinte îmbărbătoare se adresează românilor, îndemnîndu-i să ceară „unirea și înfrățirea“, aducîndu-le aminte că „soarta română le stă în mînă“. Iar Mihail Kogălniceanu cerea tuturor să asculte inima poporului, glasul nației care „strigă neîncetat: Unire și Unire“[26].

Ziarul „Opinia“, întemeiat de emigranți la Paris, propaga în străinătate unirea și suveranitatea națională, „eritajul cel mai prețios, cel mai glorios“ lăsat de părinți, care nu este doar al muntenilor și moldovenilor, ci „al tuturor copiilor României“[27].

Într-o astfel de stare de spirit, de dorință și voință nestrămutată de unire, se înțelege ușor reacția puternică împotriva alegerilor falsificate de caimacamul moldovean Nicolae Vogoride, instrument al boierimii conservatoare antiunioniste și al guvernelor Turciei și Austriei, potrivnicele rezolute ale Unirii. Aceste alegeri necinstite au trebuit anulate în urma protestului unanim al românilor și al reprezentanților puterilor garante în comisiile din Principate și mai ales al lui Victor Place, consulul francez la Iași[28]. În semn de nemulțumire și protest demisionează colonelul Al. I. Cuza, pîrcălabul de Galați.

Zelul antiunionist al boierimii conservatoare dinlăuntru și al inspiratorilor ei din afară nu mai era în stare să pună stavilă dorinței și tendinței de unire. Entuziasmul poporului, al maselor producătoare, al burgheziei și boierimii înaintate, al intelectualității progresiste era nemărginit. Pretutindeni unioniștii la noile alegeri au obținut mari majorități. Compoziția socială a adunărilor era însă departe de a reflecta proporția diferitelor clase și pături sociale. Boierimea era majoritară, urmată de burghezia liberal-democrată și radicală. Intraseră, pentru întîia oară într-o asemenea adunare, și deputați țărani, în număr mic este adevărat:

---

[24] *Acte și documente relative la istoria renașterei României*, IV, p. 40—42, 104—105; M. Emerit, *op. cit.*, p. 27—44.

[25] *Gîndirea social-politică despre Unire (1859)*, București, Edit. politică, p. 114—130.

[26] *Ibidem*, p. 96, 227.

[27] N. Hodoș — Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 465—467.

[28] M. Emerit, *op. cit.*, p. 27—44.

Scanned with OKEN Scanner

Deputaţii Divanului ad-hoc al Moldovei din 1857.

15 din 85 de deputaţi în Moldova şi 17 din 100 în Ţara Românească[29]. Se adeveri dorinţa luptătorului pentru unire, Ştefan Golescu, de a vedea boierii stînd „cu opinca într-o adunare, dezbătînd interesele ţării", dar nu şi aceea de a considera pe „sătean o fiinţă deopotrivă cu dînşii la chip", cu toate că ţăranii „erau mai presus decît dînşii în simţirea simţămintelor ce formează adevăratul bărbat"[30].

Deschiderea adunărilor ad-hoc — la 22 septembrie/4 octombrie 1857, cea din Iaşi şi la 30 septembrie/12 octombrie 1857, cea din Bucureşti — a prilejuit alte manifestaţii entuziaste pentru Unire. Acesteau au continuat tot timpul pînă în 1859. Deputaţii ţărănimii sau pontaşii — „temelia casei", cum îi numea Kogălniceanu — din adunările ad-hoc, s-au dovedit a fi mai presus de boierime, deoarece ei au susţinut cu toată tăria Unirea, cu toate că boierimea amînase, sub felurite pretexte, rezolvarea, odată cu unirea, a problemei agrare şi eliberarea din robia de veacuri a ţăranului. Se cunoaşte memoriu-plîngere al deputaţilor pontaşi din diva-

[29] N. Adăniloaie, *Ţărănimea şi Unirea*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 250.

[30] D. Berindei, *op. cit.*, p. 145—150.

Scanned with OKEN Scanner

nul ad-hoc al Moldovei, înfățișată de Ioan Roată, deputatul ținutului Putna. O pagină antologică de istorie socială, încărcată de mare suferință, duioșie și tristețe, de dragoste de țară și dreptate în același timp. „Pe viitorime, țăranul să fie și el pus în rîndul oamenilor, să nu mai fie, ca pînă acum, asemăluit cu dobitoacele necuvîntătoare... Voim să scăpăm, voim să ne răscumpărăm, să nu mai fim ai nimănui, să fim numai ai țării și să avem și noi o țară"[31].

Burghezia (negustori, industriași) era interesată și ea, de aceea susținea unirea în mod hotărît. Astfel negustorimea din București, într-un memoriu din 1857, adresat lui Talleyrand, reprezentantul Franței în comisia europeană, își afirmă convingerea „intimă", că „în unire este forța, prosperitatea și tot viitorul patriei noastre" și că negoțul „sufletul, bogăția și înaintașul civilizației tuturor țărilor, nu poate să prospere mai bine decît într-un stat puternic și bine construit". Interes identic avea și burghezia industrială în formare, care știa și declara că „unirea dezmorțește și înviază industria, prin asigurarea unui regim de stabilitate care ușurează investiții de capitaluri în mari intreprinderi, ne scutește de încurcături cu străinii".

În aceste condiții și în asemenea atmosferă adunările ad-hoc, cea moldoveană la 7 octombrie și cea munteană a doua zi, au putut lua aceleași hotărîri: respectarea drepturilor și îndeosebi autonomia Principatelor; *Unirea Principatelor într-un singur stat sub numele de România* (Moldova) sau *Unirea Țării Românești și Moldovei într-un singur stat și sub un singur guvern* (Țara Românească); prinț străin cu moștenirea tronului; neutralitatea principatului (Moldova); o singură adunare obștească[32]. Kogălniceanu, purtătorul de cuvînt al unioniștilor moldoveni, demonstrează în chip convingător că Unirea Principatelor într-un singur stat, „dorința cea mai mare, cea mai generală", este „firească, legiuită și neapărată", pentru că sînt locuite de același popor „omogen, identic ca nici un altul", cu „același început, același nume, aceeași limbă, aceeași religie, aceeași istorie, aceeași civilizație, aceleași instituții, aceleași legi și obiceiuri, aceleași temeri și aceleași speranțe, aceleași trebuințe de îndestulat, aceleași hotare de păzit, aceleași dureri în trecut, același viitor de asigurat și, în sfîrșit, aceeași misie de împlinit"[33].

Emoționantele evocări și incontestabilele adevăruri au mișcat adînc pe munteni, care în adresa de răspuns și de mulțumire, totodată, către moldoveni, declară că auzindu-le „au tresăltat, recunoscînd în ele adevăratul viers al României", exprimat „în momentul cel sfînt", cînd se hotărî drumul pe care vor merge „împreună neclintiți, uniți cu trupurile", precum „uniți cu cugetele, cu inimile, cu sîngele și cu sufletele"[34].

Manifestațiile populare unioniste, la rîndul lor, de la Iași și București, din diferitele ținuturi și județe, orașe și tîrguri, comune și sate, din timpul dezbaterilor și după cunoașterea hotărîrilor adunărilor ad-hoc, au conferit o mai mare putere acestor propuneri. Asemenea manifestații se înregistrează și în Transilvania, unde autoritățile austriece subliniau

---

[31] D. A. Sturdza, *Insemnătatea divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria Renașterii României*, București, 1912, p. 684—685.

[32] *Acte și documente relative la istoria renașterei României*, VI, 1, p. 63—68; 2, p. 28—29; *Rolul maselor populare...*, p. 138—139.

[33] *Ibidem*, VI, 1, 63—68, 79; VI, 2, p. 31—40, 43—44; D. A. Sturdza, *op. cit.*, AAR, Mem. Secț. ist., s. II, t. XXXIII (1920—1921), p. 345—406.

[34] *Acte și documente...*, VI, 2, p. 63—64.

Scanned with OKEN Scanner

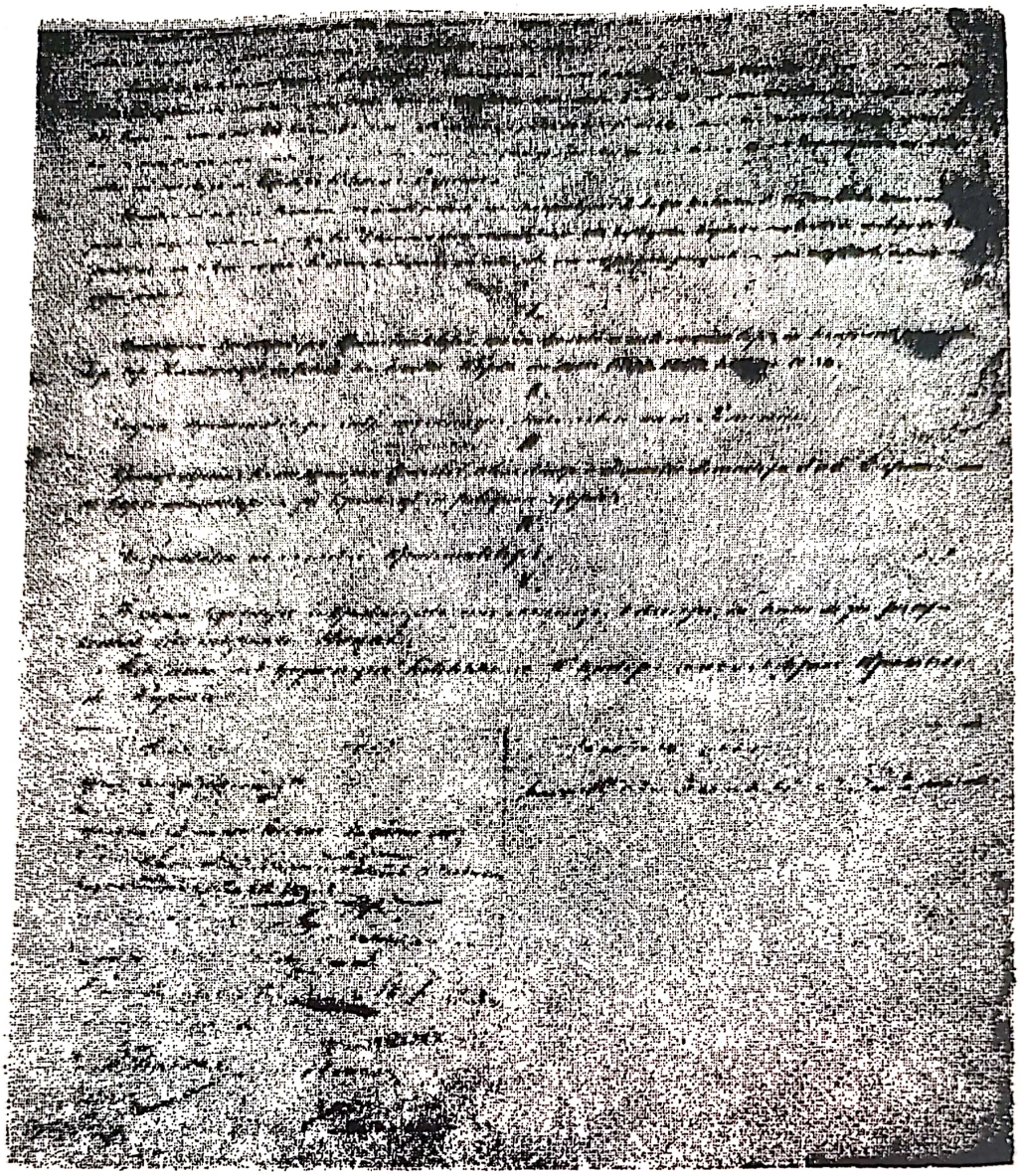

Hotărîrile Divanului ad-hoc al Moldovei din 7 octombrie 1857, cu privire la unirea principatelor.

mai ales trei realităţi: majoritatea populaţiei româneşti, unitatea de neam, de limbă şi religie, importanţa strategică a Transilvaniei pentru stăpînirea Principatelor române şi reînvierea tendinţelor de înfiinţare a unui imperiu daco-roman prin unirea acestora[35]. Încrezători în justiţia internaţională, reprezentanţii poporului aduceau la cunoştinţa Europei că „cinci milioane de români, cu braţele întinse... aşteaptă cu încredere marele cuvînt care va introduce bucuria şi fericirea în mijlocul unei întregi naţii, acel cuvînt care va vesti învierea României unite şi autonome"[36].

---

[35] M. Popescu, *op. cit.*, p. 185, 244—246; Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 459; C. Göllner, *Ecoul Unirii Principatelor în presa germană din Transilvania*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 475.

[36] Şt. Pascu, *Pietre de temelie din trecut pentru vremurile de astăzi*, Cluj, 1968, p. 166.

Scanned with OKEN Scanner

Poetul patriot Vasile Alecsandri.

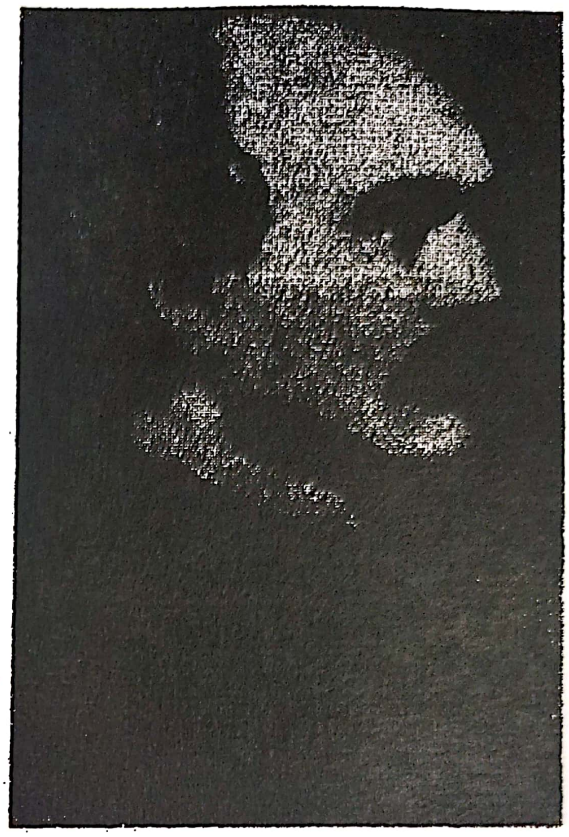

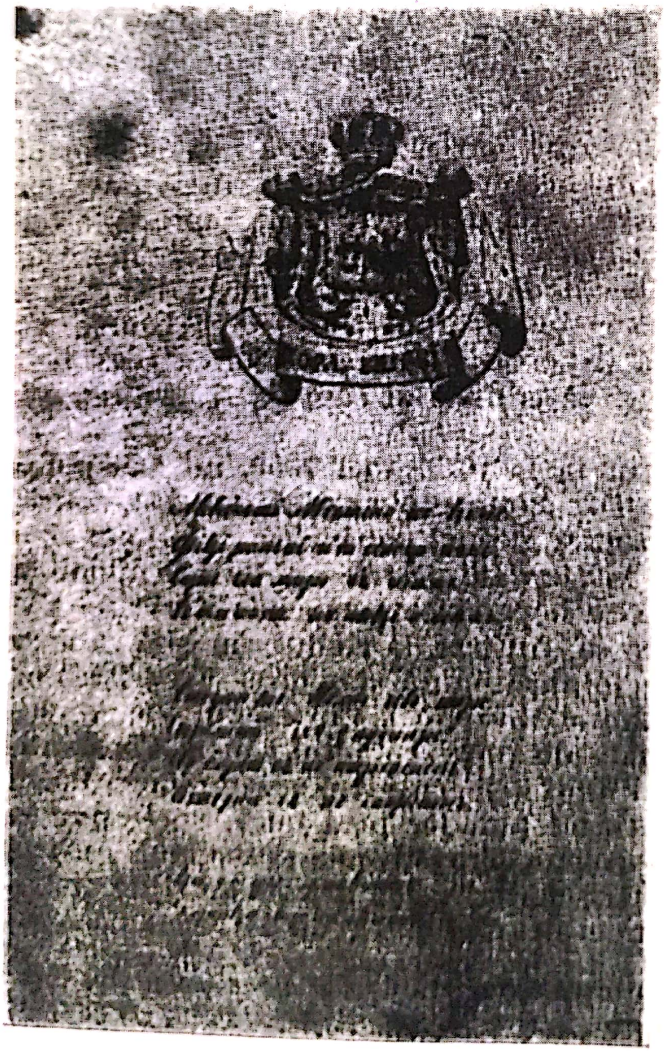

Hora Unirii.

Scanned with OKEN Scanner

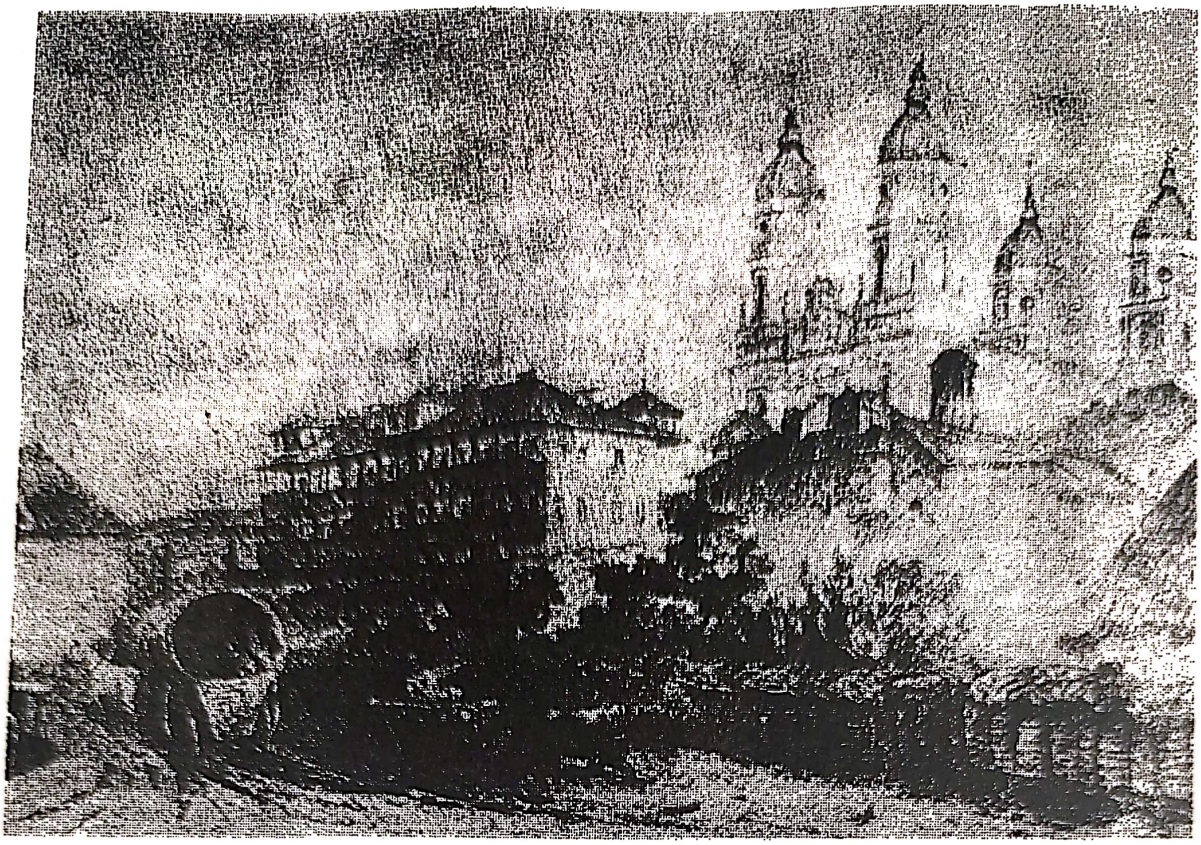

Iaşii pe la anul 1858.

Românii aşteptau cu încredere nu însă pasivi hotărîrea diplomaţilor, ce urmau să se întrunească într-o conferinţă la Paris. Activitatea lor unionistă ia şi mai mare amploare. Atît de mare, încît reprezentantul Austriei la Iaşi, Gödel Lannoy, socotea Unirea *un fait accompli*. Muntenii nu-şi ascundeau gîndurile de a alege domn pe alesul Moldovei, iar ţăranii şi ofiţerii erau pregătiţi de răscoală în sprijinul Unirii[37]. Şi Unirea s-a săvîrşit prin voinţa nestrămutată a poporului român. Unirea cea mică, o coloană de susţinere spre întregirea edificiului care va fi „Unirea cea mare" din 1918.

Conferinţa de la Paris, întrunită la 10/22 mai 1858, nu mai putea ignora o realitate prea evidentă. Dar lupta diplomatică n-a fost, totuşi, uşoară într-un areopag în care erau şi glasuri potrivnice. În primul rînd al Turciei, care mai credea că e în stare să păstreze puterii Semilunii în întinderea de odinioară. De aceea se împotrivea emancipării oricărei ţări sau provincii de sub suzeranitatea sa. Austria, la rîndul său, ştia că dacă unirea se înfăptuieşte, devine cu totul nesigură stăpînirea Transilvaniei, Banatului, Crişanei, Maramureşului şi Bucovinei. Curtea din Viena avea vie în minte îngrijorarea exprimată de reprezentantul său la Constantinopol în 1856, anume că „românii uniţi vor considera suzeranitatea Porţii o ruşine şi o nedreptate; şi vor socoti ţara lor prea mică, vor aspira la un stat independent, înglobînd Bucovina, Transilvania şi Banatul. Austria va fi ameninţată pînă în măduva oaselor". Teamă exprimată şi de ambasadorul austriac la Paris care prevestea formarea unui „regat daco-ro-

[37] *Documente privind Unirea principatelor*, II, *Rapoartele consulatului Austriei din Iaşi (1856—1859)*, p. 343.

mân"[38]. Evenimentele vor da dreptate diplomatului austriac pas cu pas. Suzeranitatea otomană a fost înlăturată, aspirațiile României s-au întins la ceea ce era îndreptățită, atrăgînd ca un magnet provinciile românești din Imperiul austriac.

În sprijinul Unirii au pledat Sardinia și Prusia, dar mai ales Franța, prin ministrul său de externe, contele Walewski, și Rusia, prin contele Pavel Kisseleff, care afirma că voința populației, unanimă în favoarea unirii Principatelor sub un prinț străin „este gîndită și legitimă" și că nici o hotărîre nu poate fi definitivă dacă nu se întemeiază pe unire"[39]. Învingînd, în parte, intrigile diplomatice ale reprezentanților țărilor potrivnice, Anglia și îndeosebi Turcia și Austria, s-a elaborat Convenția (Constituția) „Principatelor Unite ale Moldovei și Țării Românești", cu două guverne și două adunări legislative, dar cu o Comisie centrală și o Curte de casație și justiție unice, la Focșani.

Chiar dacă nu poate fi socotită o izbîndă totală, Conferința de la Paris a constituit un imbold în lupta pentru realizarea Unirii în fapt. După cum Italia nu se resemna să rămînă o „expresie geografică", românii nu înțelegeau ca țara lor să rămînă o „expresie diplomatică". Ceea ce cuprindeau, în fapt, și declarațiile lui D. Brătianu din decembrie 1858, aduse la cunoștința lui Negri și Cavour însuși, anume că „Principatele sînt gata pentru a întinde mîna românilor din Banat, din Bucovina și din Transilvania"[40].

Acțiunile unioniste paralele și identice înregistrează o și mai mare intensitate. Radicalii munteni se arătau gata să accepte candidatura domnului ales la Iași, după cum se întrezărea și posibilitatea ca alesul muntenilor să fie proclamat domn și de moldoveni. Nu era străină multora, munteni și moldoveni, intenția eludării Convenției de la Paris, în sensul ca în locul Comisiei centrale de la Focșani, să se constituie un guvern unic pentru amîndouă Principatele, după care ar fi urmat alegerea unui singur domn. Ajunsese și la cunoștința dușmanilor Unirii, din țară și străinătate, care se alarmară de faptul că moldovenii trimiseră solii la București pentru a se înțelege cu partida unionistă din Țara Românească, iar A. G. Golescu vizita Iașii cu gîndul de a influența alegerea „aceluiași domn în ambele Principate". Dacă alegerile ar fi avut loc întîi în Moldova, în Țara Românească trebuia să se aleagă „alesul Moldovei și viceversa"[41].

2. Unirea Principatelor române și întemeierea României moderne — treaptă hotărîtoare spre desăvîrșirea unității naționale

Intențiile și tendințele se concretizează. Atitudinea echivocă sau chiar potrivnică a căimăcămiilor sau a unor membri ai acestora n-au descurajat poporul, nici jocul politic al reprezentanților Austriei și Turciei.

[38] J. C. Campbell, *Frence Influence and the Rise of Romanian Nationalism the Generation of 1848*, Harvard, 1940, p. 368—369, 396—398; B. Jelavich, *Russia and the Romanian National Cause, 1858—1859*, Bloomington, 1967, p. 10—14, 19, 24; Șt. Pascu, *Ecoul Unirii* ..., p. 454.

[39] N. Ciachir, *op. cit.*, p. 147.

[40] *Documente privind Unirea Principatelor*, III, p. XXVIII.

[41] *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

Comitetele unioniste din Iaşi şi din ţinuturile moldovene, din Bucureşti şi din judeţele muntene, desfăşoară acţiuni identice. Participarea reciprocă la manifestările unioniste într-o ţară şi în cealaltă, răspîndirea publicaţiilor şi ştirilor cu caracter unionist de o parte şi de alta a Milcovului, exprimau voinţa hotărîtă a poporului român de a se uni într-un singur stat. De fapt, Unirea era înfăptuită. Trebuia să i se confere doar un temei juridic. Aceasta era misiunea adunărilor elective.

Campania electorală a prilejuit o nouă măsurare de forţe între partida naţională, alcătuită din elementele progresiste şi susţinută de masele populare, şi partida conservatoare, formată din o parte a marii boierimi şi sprijinită de Turcia şi Austria. Samavolniciile căimăcămiei din Ţara Românească au asigurat majoritatea conservatoare în adunarea electivă din Bucureşti. În cea din Iaşi, unde doi din cei trei caimacami erau unionişti hotărîţi, majoritatea aparţinea partidei naţionale.

Majoritatea adunării elective moldovene se pronunţă pentru Unire. Candidaţii la domnie erau însă numeroşi. După lungi dezbateri, se ajunge la candidatura colonelului Alexandru Ioan Cuza. De la catedrală, unde se oficiase un *Te Deum*, spre sala de şedinţe, deputaţii fură „salutaţi de popor cu strigări de „Trăiască Unirea"[42]. Procedîndu-se la alegere, Al. I. Cuza, candidatul partidei unioniste, obţine unanimitatea voturilor. Astfel Cuza devine, la 5 ianuarie 1959, „domn stăpînitor al Moldovei". Urcînd la tribună, domnul depune jurămînt de „a păzi cu sfinţenie drepturile şi interesele patriei", de a priveghea la respectarea „legilor pentru toţi şi în toate..., neavînd înaintea ochilor decît binele şi fericirea naţiei române"[43].

După veacuri de umiliri şi nedreptăţi moldovenii şi-au putut exprima dreptul lor strămoşesc de a-şi alege singuri domnul. Timp de un veac şi mai bine, generaţii după generaţii au fost cuprinse de emoţie citind cuvîntarea lui Kogălniceanu adresată noului domn, deoarece este pătrunsă de caldă simţire şi nobil patriotism. „Alegîndu-te pe tine domn în ţara noastră, noi am voit să arătăm lumii cum toată ţara doreşte: la legi noi, om nou". Patetismul cuvîntării o aşează între cele mai de seamă monumente de oratorie. „O Doamne! Mare şi frumoasă îţi este misiunea... Fii dar omul epocii; fă ca legea să înlocuiască arbitrariul, fă ca legea să fie tare; iar tu, măria ta, ca domn, fii bun şi blînd, fii bun mai ales pentru aceia pentru care mai toţi domnii au fost nepăsători sau răi. Nu uita că dacă 50 de deputaţi te-au ales domn, însă ai să domneşti peste două milioane de oameni. Fă dar, ca domnia ta să fie cu totul de pace şi dreptate, împacă patimile şi urile dintre noi şi reintrodu în mijlocul nostru strămoşeasca frăţie. Fii simplu măria ta, fii bun, fii domn-cetăţean; urechea ta să fie pururea deschisă la adevăr şi închisă la minciună şi linguşire"[44].

În proclamaţia adresată ţării, Alexandru Ioan Cuza făgăduia să-şi respecte jurămîntul, să lucreze pentru fericirea obştească, pentru ridicarea ţării din decăderea la care au împins-o nenorocitele întîmplări ale trecutului[45].

---

[42] „Zimbrul şi vulturul", I, nr. 41, 29 dec. 1858.
[43] *Acte şi documente relative la istoria renascerei României*, VIII, p. 340—341, 343—345.
[44] *Ibidem*.
[45] *Ibidem*, p. 353—354.

Scanned with OKEN Scanner

Domnitorul Alexandru Ioan Cuza.

Mihail Kogălniceanu, unul din principalii arhitecți ai României moderne.

Scanned with OKEN Scanner

Manifestațiile entuziaste din capitala Moldovei, potrivit relatărilor lui Vasile Alecsandri — care afirmă că-i este „peste putință" a reda „entuziasmul pe care l-a stîrnit această alegere" —, au durat trei zile — „trei zile populația din Iași s-a dedat la adevărate nebunii" —, cele din ținuturi patru zile în șir. Mulțimile, purtînd torțe și pancarte alegorice, străbăteau străzile capitalei și ale altor orașe, ulițele tîrgurilor și satelor moldovene, aclamînd cu putere: „Trăiască domnitorul! Trăiască egalitatea! Trăiască libertatea!". Aclamațiile subliniau deopotrivă și însemnătatea Unirii: „Trăiască Unirea Principatelor, una și nedespărțită! Jos strigoii! Jos aristocrații! Jos conservatorii!". *Hora Unirii* răsună peste tot, prinzînd în iureșul ei tineri și vîrstnici, femei și copii[46]. „N-am mai văzut niciodată un asemenea entuziasm ca în ziua aceea, scria moldoveanul D. A. Sturdza munteanului A. G. Golescu. În Piața Palatului se strînseseră vreo 10 000 de oameni. Toată strada cea mare era înțesată de lume. Ore în șir au ținut strigătele pline de entuziasm ale poporului. Pînă și domnitorul era atît de emoționat, încît tot timpul cît a durat trecerea în revistă era cu lacrimile în ochi. Patru zile a fost luminat orașul. Vreme de patru zile, la lumina a 400—500 de făclii, s-au perindat procesiuni venite să-l felicite pe domnitor și pe membrii căimăcămiei"[47].

Solia moldovenilor, în frunte cu Costache Negri, în drum spre Constantinopol, sosește la București în 14 ianuarie, vestind fraților de peste Milcov marele eveniment. Primirea a fost deosebită. Banchetul, de asemenea. C. A. Rosetti, recunoaște că-i „este peste putință" a înfățișa cititorilor ziarului „Românul" „o idee despre sincera și frumoasa veselie ce domnea în toate inimile și pe toate fețele". Cei ce se mai îndoiau de dorința de unire au avut „dovada cea mai pipăită că nici o putere omenească nu va mai putea în viitor despărți ceea ce Dumnezeu *a unit* pentru eternitate. Toasturi pentru Unirea Principatelor, pentru „stingerea tuturor frîngerilor de partide în acel ocean puternic ce se numește Nație", au fost rostite[48].

Nu mai era o taină pentru nimeni cu privire la desfășurarea evenimentelor. O raportau reprezentanții puterilor protectoare superiorilor lor. O pregăteau delegații moldoveni în cele patru zile cît s-au oprit la București. Unii moldoveni îndemnau pe Cuza să meargă la București cu armata pentru a realiza Unirea. N-a fost nevoie, însă, de asemenea acțiuni, deoarece Unirea era pregătită de multă vreme, era dorită cu nestăvilită ardoare de unioniști și mai ales de masele populare încrezătoare în revoluționarul Cuza de la 1848, în jurămîntul acestuia, rostit după alegerea sa în Moldova.

În mijlocul discuțiilor și al luptelor dintre candidați în adunarea electivă din București, intervenția mulțimilor a fost hotărîtoare. Adunarea a fost înconjurată din toate părțile; cei ce pătrunseră în sală amenințau pe antiunioniști. La București poporul și-a spus cuvîntul și și-a făcut ascultată voința. „Necesitatea absolută" de a-i copia „întocmai", pe care le-o cereau moldovenii muntenilor, a fost înțeleasă deplin de bucureșteni și de țăranii din împrejurimi, adunați de Mircea Mălăeru, fostul deputat clăcaș din adunarea ad-hoc[49]. La ivirea zorilor, în ziua de

[46] *Documente privind Unirea Principatelor*, III, p. 483—487.
[47] *Ibidem*, p. 479—481.
[48] „Românul", nr. 7/29 ian. 1859.
[49] C. C. Giurescu, *Bucureștii și alegerea lui Alex. Ioan Cuza*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 373—379, 382—383.

Scanned with OKEN Scanner

24 ianuarie, pe Dealul Mitropoliei, unde se întrunise adunarea și pe Dealul Filaretului, mulțimea poporului aștepta liniștită, dar și hotărîtă să-și facă datoria în caz de nevoie. Pînă spre prînz numărul participanților crescu la vreo 30 000, înarmați cu bîte și cuțite. Poporul era asemănat de un martor ocular cu o mare vie, valurile căreia abia se puteau mișca și care amenința să năvălească pe uși și pe ferestre în Cameră pentru a-și impune voința[50].

În această atmosferă, cuvîntarea lui Vasile Boerescu, care condiționa realizarea Unirii de alegerea lui Cuza și în Țara Românească, a produs o adîncă impresie. Numărătoarea bilelor a constatat că toate erau în favoarea lui Cuza. La vestirea rezultatului, întreaga adunare se ridică în picioare și sala răsună de aplauze și de strigătele: „Să trăiască Unirea! Să trăiască Alexandru Ioan Cuza!". Vasile Boerescu, în cuvîntul său, socotea ziua de 24 ianuarie „cea mai mare ce au văzut românii în analele istoriei lor", iar actul săvîrșit, atît de însemnat „încît rar se pot vedea exemple la națiunile cele mai civilizate ale Europei"[51].

Entuziasmului din adunare îi corespundea altul, și mai puternic, al poporului din stradă. Mulțimea imensă, înfrățită cu oștirea, dansa la toate răspîntiile „Hora Unirii", în sunetele muzicilor militare, la lumina torțelor. Clopotele sunau a mare sărbătoare, clădirile publice și casele particulare erau puternic luminate. Oamenii, cunoscuți și necunoscuți, se îmbrățișau, cuprinși de emoție[52]. Entuziasmul cuprinde țărănimea care manifesta din tot sufletul pentru Cuza, pentru domnul ei, în credința că o va scăpa de șerbie[53]. „Dumnezeule, ce popor este poporul român, exclamă corespondentul «Foii pentru minte...». Cînd se inspiră de vreo idee, cînd are vreo bănuială, uită toate interesele private și se consacră numai pentru triumful cauzei române"[54]. Se asociază bucuriei generale ziarul clujan „Kolozsvári Közlöny", care aprecia evenimentul ca o demonstrație „ce face cinste poporului român, o victorie rar întîlnită în istorie"[55]. „Kronstädter Zeitung" declară ziua de 24 ianuarie ca „ziua de eliberare a României, o zi memorabilă din generație în generație a poporului român. Iar în numărul său din 5 martie își întregea impresiile, declarînd că „puține popoare de pe globul pămîntesc au realizat, cu sacrificii mai mari, o operă patriotică atît de măreață"[56]. În fața unei asemenea manifestări a entuziasmului patriotic, Kossuth Lajos din pribegie exclamă cu admirație: „Așa duh este de trebuință ca un popor să-și întemeieze o Patrie, ori dacă a pierdut-o, să și-o redobîndească"[57].

Entuziaste telegrame de felicitare sînt adresate domnului Principatelor Unite din partea ținuturilor, județelor, orașelor, a unor grupuri de cetățeni și persoane singulare. Toate exprimă marea bucurie, însoțită de patriotice urări pentru domn, pentru țară, pentru națiune[58]. Românii

---

[50] N. T. Orășanu, *O pagină a vieții mele, sau 22, 23 și 24 ianuarie 1859*, București, 1861, p. 31—32.

[51] *Acte și documente...*, VIII, p. 591—594.

[52] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 383—384.

[53] N. Adăniloaie, *op. cit.*, p. 278.

[54] Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 462.

[55] „Kolozsvári Közlöny", IV, nr. 10, 22 ian./3 febr. 1859.

[56] C. Göllner, *op. cit.*, p. 470.

[57] Kossuth L., *Iratain az emigrácziából*, ed. a II-a, Budapesta, 1880, p. 376—380.

[58] C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, Edit. științifică, 1966, p. 71—73.

Scanned with OKEN Scanner

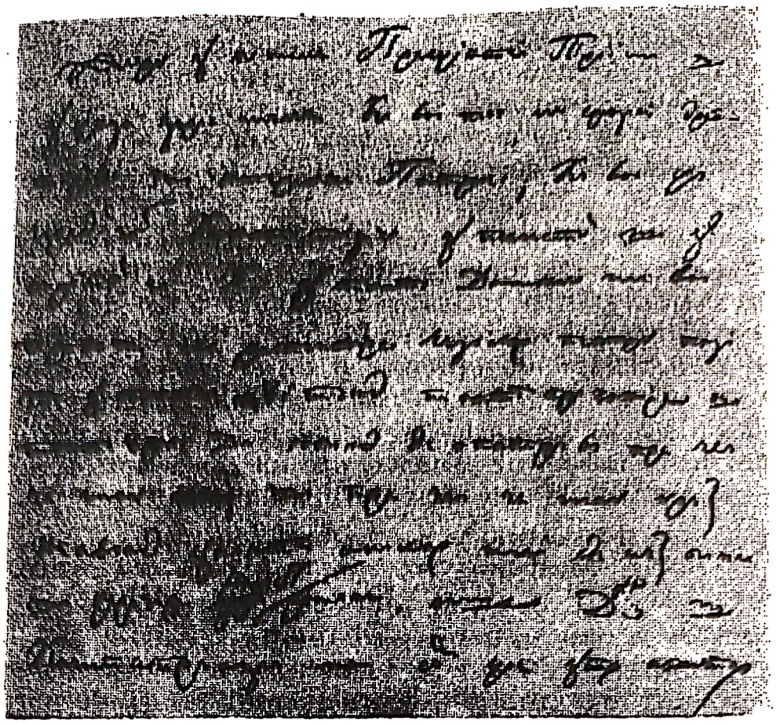

Jurămîntul lui Alexandru Ioan Cuza, după alegerea sa ca domn al Moldovei.

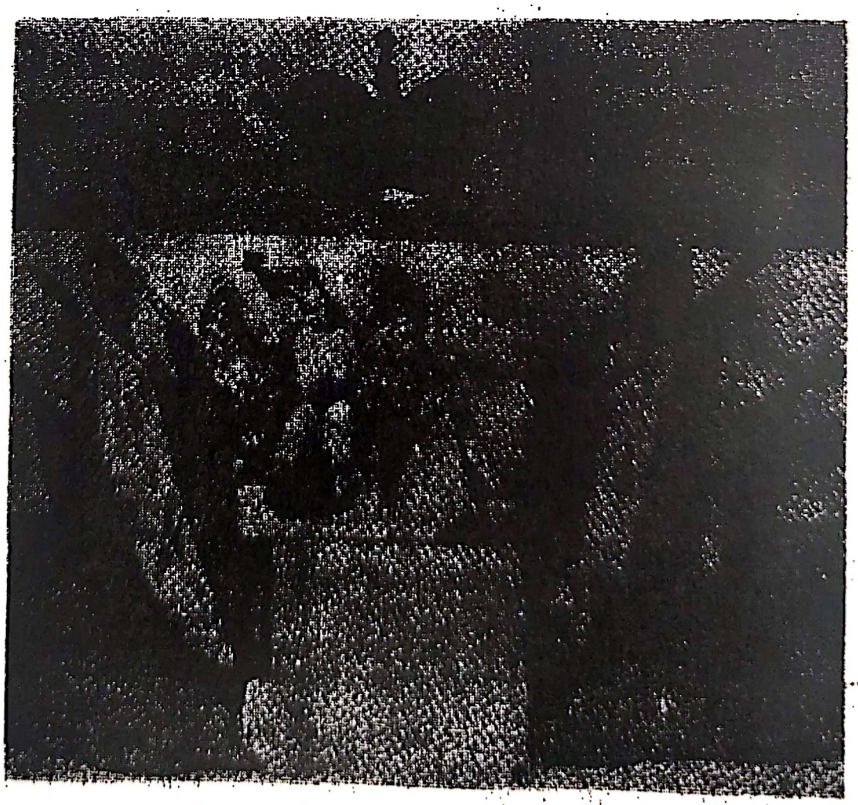

Stema Principatelor române în 1859.

Scanned with OKEN Scanner

aflători în străinătate, la care se asociază și străinii, prieteni ai poporului român, manifestă același entuziasm și bucurie[59].

Schimbul de delegații ale adunărilor elective, cea munteană la Iași și cea moldoveană la București, a constituit un nou prilej de manifestații entuziaste cu privire la desăvîrșirea unirii. De aceea deputația munteană afirma că unirea e înfăptuită pentru totdeauna[60], că de aci înainte nu mai există Principatele Unite, ci un singur stat român indivizibil, Alexandru Ioan Cuza era aclamat „principe al tuturor românilor"[61]. Iar domnitorul în răspunsul său sublinia „triumful unui principiu mîntuitor, ce viiază cu tărie în inimile românilor, principiul frăției românești, care va asigura mărirea în viitor"[62]. Era pe deplin îndreptățit domnitorul Principatelor Unite să afirme, în nota din 25 ianuarie prin care aducea la cunoștința marilor puteri evenimentul istoric, că alegerea sa ca unic domn este rezultatul „persistenței românilor în dorința unirii" și să spere de aceea că unirea va obține aprobarea unanimă în Consiliile Europei, ferind, astfel, națiunea română „de adînca disperare în care ar cădea dacă ar vedea înlăturîndu-se realizarea dorinței sale, cea mai scumpă și mai statornică"[63].

Sosirea lui Cuza la București, în 8/20 februarie 1859, a prilejuit reînnoirea manifestațiilor de la 24 ianuarie. Din nou poporul este „beat de entuziasm". I se pregătise domnului o primire „cum n-a primit niciodată vreun domn în Principate"[64]. În ziua sosirii domnitorului în capitala Țării Românești, o imensă mulțime l-a întîmpinat pe străzi pînă dincolo de pădurea Băneasa. A fost un adevărat triumf. Corespondentul ziarului „Naționalul" recunoștea că pana nu poate descrie acel entuziasm: zeci de mii de oameni înțesau Podul Mogoșoaia de la barieră pînă la mitropolie; alte mulțimi priveau de la ferestre și de pe acoperișuri; casele erau împodobite cu drapele și steme; din loc în loc erau ridicate arcuri de triumf; orașul era splendid iluminat; buchetele de flori cădeau ca ploaia; clopotele celor 130 de biserici sunau de sărbătoare. Era o sărbătoare nemaivăzută în București, în acea duminică de februarie[65]. Momentul istoric inspiră *Hora lui Cuza Vodoă*, versuri de D. Bolintineanu și muzica de D. D. Florescu, *Marșul ceremonial* al lui Gackstatter, *Marșul Unirii* de Flechtenmacher, *Marșul lui Cuza Vodă* de V. Soloveanu[66].

Proclamația lui Cuza din aceeași zi, în care domnitorul amintea de unirea tronurilor lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul era un legămînt de domnie dreaptă, de reforme înnoitoare, de legalitate[67]. Mihail Kogălniceanu, la rîndul său, în numele delegației moldovene, sublinia necesitatea unirii, deoarece fără unire nu este cu putință dezlegarea problemelor sociale, nici asigurarea independenței interne[68]. Îndoita alegere a lui Alexandru Ioan Cuza era apreciată și de presa franceză ca „un eveniment european"[69].

---

[59] *Ibidem*, p. 48.
[60] „Românul" nr. 12, 29 ian./10 febr. 1859.
[61] R. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unies*, București, 1938, p. 59.
[62] „Românul", nr. 15, 5/17 febr. 1859.
[63] N. Ciachir, *op. cit.*, p. 135.
[64] *Documente privind Unirea Principatelor*, III, p. 517—518.
[65] „Naționalul", nr. 19/24 febr. 1859.
[66] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 76.
[67] *Acte și documente relative la istoria renașterei României*, VIII, p. 883—885.
[68] M. Kogălniceanu, *Discursuri parlamentare din epoca Unirii*, ed. V. Diculescu, București, Edit. științifică, 1959, p. 82—86.
[69] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 49.

Scanned with OKEN Scanner

Realizată Unirea, era de absolută nevoie unificarea instituțiilor, precum și recunoașterea diplomatică internațională. Fiecare dintre aceste realizări pretindea eforturi mari, perseverență neabătută. Mai ales că Austria și Turcia refuzau recunoașterea îndoitei alegeri, iar Anglia continua jocul echivoc. Franța, Rusia, Sardinia și Prusia se dovedesc favorabile. O nouă conferință urma să cerceteze situația și să hotărască.

Trimișii diplomatici ai domnitorului Cuza depun străduințe și eforturi mari pentru a asigura opinia favorabilă necesară în capitalele celor șapte puteri. Vasile Alecsandri la Paris, Londra și Torino, Ludovic Steege, un bun prieten al lui Cuza, la Viena și Berlin, principele Obolenski, alt prieten al domnitorului, la Petersburg. La Constantinopol se aflau cele două delegații, moldoveană și munteană, în scopul obținerii investiturii pentru Cuza. Alți trimiși vor completa misiunile cu încredințarea că „va merita o aprobare unanimă în consiliile Europei"[70].

Alecsandri a găsit înțelegere și sprijin la Napoleon al III-lea și la ministrul său de externe, contele Walewski. Cu prilejul audienței la împăratul Napoleon, acesta a felicitat „pe români pentru înțeleapta cale pe care au apucat" și l-a asigurat pe diplomatul român „de tot sprijinul și bunăvoința sa". Promisiunea s-a concretizat în cadoul făcut de împăratul francez armatei române: armament, primirea la studii în Franța a unor ofițeri români, înființarea unei agenții diplomatice românești la Paris, sprijin pentru obținerea unui mare împrumut în Franța[71]. Discuția cordială a îndemnat pe suveranul francez să declare că simte „o mare simpatie pentru națiunea română și pentru Domnul Cuza" și că nu s-a înșelat „judecînd cauza Principatelor demnă de sprijinul Franței". Actul patriotic săvîrșit prin înălțarea unui singur om pe ambele tronuri, al Moldovei și Valachiei, tactul politic probat săvîrșindu-l, îi dădeau încredere împăratului Franței că românii merită viitorul la care aspiră[72]. Încurajat de asemenea declarații, Alecsandri făcea următoarea observație, arătînd pe hartă toate teritoriile locuite de români: „Vedeți, sire, cît este de întinsă adevărata Românie și ce regat însemnat ar constitui cu cele 9 milioane de români ai săi"[73]. În consens cu Napoleon, Eduard Thouvenel, personalitate marcantă a vieții publice franceze, își exprima de asemenea admirația pentru curajul și patriotismul românilor, declarînd că „de mult aștepta ca națiа română să dea semne de viață", fiind fericit că așteptarea nu i-a fost înșelată. Cu aceeași simpatie a întîmpinat și poetul Lamartine știrile cu privire la Unirea Principatelor, considerînd că „deșteptarea unei națiі este cel mai sublim spectacol ce-l poate da omenirea", făcînd sincere urări „pentru prosperitatea și mărirea românilor", deoarece i-a plăcut totdeauna a vedea copiii pășind pe urmele onorabile și glorioase ale străbunilor[74].

Mai puțină înțelegere a găsit diplomatul român la Londra, unde oamenii politici englezi se mărginesc la declarații de simpatie.

La Torino, în schimb, a întîlnit o „profundă simpatie" pentru cauza românilor. A contribuit la formarea unei opinii favorabile unirii și profesorul de la Universitatea din Torino, prieten al românilor, Vegezzi Ruscala, care a publicat în presa torineză articole favorabile unirii[75],

---

[70] N. Ciachir, *op. cit.*, p. 135.
[71] Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 24—25.
[72] V. Alecsandri, *Proză*, București, 1907, p. 573.
[73] Idem, *Călătorii. Misiuni diplomatice*, ed. a II-a, Craiova, f.a., p. 192.
[74] *Ibidem.*
[75] *Documente privind Unirea Principatelor*, III, p. 526—527.

Scanned with OKEN Scanner

și care făcea poporului român urarea pentru făurirea unei „Românii unitare", care să cuprindă și Transilvania și Banatul[76]. Un alt torinez, contele Benzi, nu-și putea exprima îndeajuns întreaga plăcere încercată la vestea îndoitei alegeri a lui Al. I. Cuza, felicitîndu-i pe „bravii români, scumpi și buni prieteni"[77]. Prințul Napoleon se exprimă încurajator cu privire la evenimentele din Principate, manifestînd simpatie pentru poporul român și pentru Cuza. Subliniind asemănările dintre situația din Italia și România, Napoleon afirma că „pentru a merita de a fi liber, un popor trebuie să fie gata la mari sacrificii"[78]. După buna primire la regele Victor Emmanuel al II-lea și la Camilio Cavour, Vasile Alecsandri observă „o profundă simpatie pentru succesul cauzei noastre, sîntem trataţi ca fraţi"[79]. La Berlin făgăduieli neconcrete. La Viena ostilitate declarată. Austria va deveni mai concesivă de-abia după izbucnirea războiului franco-sardo-austriac. Mai ales că tratativele de colaborare între emigrația maghiară și românii din Principate constituiau o amenințare pentru Imperiul habsburgic. Întîlnirea de la Iași dintre generalul Klapka, trimisul lui Kossuth, și Cuza, în martie 1859, s-a concretizat în recunoașterea îndreptățirii și necesității unirii Bucovinei cu Principatele[80], iar în Transilvania o adunare aleasă avea să hotărască soarta acestei țări[81].

Unirea Principatelor române a întrunit sufragiile presei progresiste europene, mai ales din țările favorabile Unirii: „Le Siècle", „Journal des Débats", „Le Constitutionel", „L'illustration", „Revue de Paris", „Revue des Deux Mondes", „The Daily News" etc. „Le Siècle" afirma că „spiritul național al unui popor triumfă asupra tuturor piedicilor".

În acest context european, românii își manifestă atitudinea hotărîtă de a desăvîrși Unirea Principatelor. Armatele, muntean și moldovean, sînt concentrate într-o singură tabără, la Florești, în apropiere de Ploiești, putînd fi îndreptate fie spre Dunăre, fie spre Carpați. Fermitatea românilor calmă spiritele la Poartă, nu însă și atitudinea neamicală, concretizată în condiții inacceptabile, care, aplicate, ar fi însemnat zădărnicirea Unirii. Rezistența și dîrzenia românilor au determinat în cele din urmă și Poarta și Austria să accepte îndoita alegere. Conferința de la Paris a putut, astfel, recunoaște oficial Unirea.

Întreagă atenția și toate străduințile se concentrară spre rezolvarea unor mari greutăți de ordin economic-financiar și spre unificarea deplină. Cea dintîi problemă nu-și putea găsi o soluționare grabnică din cauza opoziției dîrze a boierimii conservatoare și reacționare, care se împotrivea din răsputeri oricărei reforme, ceea ce a provocat tulburări orășenești la Craiova și Ploiești.

Unificarea deplină începută îndată după 24 ianuarie, a continuat cu și mai mare intensitate după recunoașterea îndoitei alegeri din partea Conferinței de la Paris. Paralelismul dintre măsurile interne și rezultatele externe este vădit. În timp ce, după multe străduințe, se obține recu-

---

[76] N. Adăniloaie și A. Petric, *Unirea de la 1859 și însemnătatea sa istorică*, București, 1974, p. 61—62.

[77] A. Răduțiu și P. Teodor, *Ideea de unitate politică la români*, București, Edit. științifică, 1968, p. 98.

[78] V. Alecsandri, *op. cit.*, p. 594.

[79] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 81; D. Vitcu, *Diplomații Unirii*, București, Edit. Academiei, 1979.

[80] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 77—84.

[81] *Ibidem*; L. Boicu, *Diplomația europeană și triumful cauzei române*, Iași, Edit. Junimea, 1978.

noaşterea lui Costache Negri ca reprezentant la Constantinopol al Principatelor, înlăuntru unificarea armatei se realizează pas cu pas: schimbul de unităţi militare din Ţara Românească în Moldova şi invers, tabăra unică de la Floreşti, statul major general unic, instrucţia şi intendenţa unice, un singur ministru de război. Se unifică şi telegraful. Guvernul moldovean, condus de Kogălniceanu, îşi înscrie în programul de guvernare, la loc de frunte, „realizarea mîntuitorului principiu: *Unirea*". Aceasta însemna promovarea în relaţiile internaţionale a unei politici întemeiată pe demnitate, pe drepturile şi interesele ţării, iar în interior unificarea instituţiilor publice.

Lupta pentru unitatea deplină a Principatelor era o necesitate imperioasă pentru buna funcţionare a instituţiilor politice şi administrative. Această necesitate este demonstrată de Cuza într-un memoriu destinat puterilor garante. Iar pentru temperarea împotrivirilor, face Cuza călătoria la Constantinopol în septembrie 1859. Primirea domnului român, ca a unui suveran, a încurajat tendinţele şi a sporit nădejdile. Rezultatul a fost cu totul pozitiv, urmînd ca o nouă conferinţă a reprezentanţilor puterilor protectoare să recunoască în mod oficial unirea deplină. Pînă atunci iniţiativele în acest sens — de întrunire a camerelor în şedinţe comune, de formare a unui guvern unic etc. — în ţară se succed unele după altele, încurajate şi de Victor Place, consulul francez la Iaşi, sincerul prieten al românilor, şi chiar de unii diplomaţi de la Constantinopol. Era încurajată şi de forţele progresiste internaţionale care văd în noua ţară un sprijin însemnat împotriva unuia din stîlpii reacţiunii, Imperiul austriac. În acest scop, este trimis, din nou de mai multe ori în 1859—1860, de Kossuth Lajos, la Cuza, generalul Klapka pentru încheierea unei alianţe antihabsburgice. Cu aceste prilejuri, generalul maghiar a avut posibilitatea să constate personal starea de spirit din Principate, unde „nici femeile, nici copiii nu visează altceva" decît unirea Transilvaniei, Banatului şi a Maramureşului cu Principatele[82]. O astfel de situaţie nu putea fi ignorată în tratativele de alianţă. În cea dintîi convenţie, din martie 1859, se stipulează ajutorul pe care ungurii urmau să-l acorde României pentru redobîndirea Bucovinei[83]. În cea de-a doua convenţie, din mai acelaşi an, se face un pas mai departe: ungurii se obligă să acorde drepturi egale românilor în toate domeniile de activitate, iar după război o adunare urma să hotărască problema autonomiei Transilvaniei[84].

Piedicile în calea înţelegerii nu slăbesc. Dimpotrivă, planurile „dacoromâne" nutrite de Cuza le sporesc şi mai mult[85]. Pentru a depăşi piedicile, Klapka este nevoit să propună un plebiscit care să se pronunţe în problema unirii Transilvaniei cu Principatele şi ajutor pentru unirea Bucovinei. Cuza milita însă pentru unirea directă a Transilvaniei şi Banatului cu România[86].

În ajunul războiului franco-sardo-austriac radicalii români ajunseseră la o înţelegere secretă cu fruntaşii politici italieni, potrivit căreia declanşarea războiului cu Austria trebuia să fie semnalul unei acţiuni

---

[82] Szabad György, *Forradalom és kiegyezés válaszútján, 1860—1861*, Budapesta, 1967, p. 46.

[83] V. A. Urechia, *L'alliance des Roumains et des Hongrois en 1859 contre l'Autriche*, Bucureşti, 1894, p. 5; M. Emerit, *op. cit.*, p. 95.

[84] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 7—8.

[85] *Ibidem*, p. 10—12.

[86] Szabad György, *op. cit.*, p. 60—61.

românești peste Carpați. În același timp, cerîndu-i sfatul în legătură cu această problemă, I. C. Brătianu îndemna pe Cuza să facă „apel la țară", adică să inițieze o campanie în sprijinul eliberării Transilvaniei. Ziarele „Românul" lui C. A. Rosetti, „Naționalul" lui V. Boerescu, „Reforma" lui I. G. Valentineanu și „Revista Carpaților" se erijează în campioane ale ideii și chiar ale unei intervenții militare în Transilvania în vederea unirii, „precum o doreau românii", cum afirmă A. G. Golescu. „Naționalul" susținea că Transilvania este indisolubil legată de statul național român prin identitatea populației și prin faptul că este depozitara tradițiilor, datinilor, adevărului, științei și naționalității române. De aceea teritoriile românești din monarhia habsburgică erau socotite „părți ale țării noastre"[87].

O asemenea atitudine hotărîtă în privința întregirii unirii era însoțită de alta tot atît de puternică, cu privire la desăvîrșirea unirii Principatelor. Dar conferința de la Constantinopol a reprezentanților puterilor garante, întrunită în toamna anului 1861, stîrnește noi dificultăți, generate de reaua-voință a celor două puteri ce se opuneau mereu emancipării țărilor române. Cei ce realizaseră Unirea nu puteau fi însă abătuți de la gîndurile lor prin asemenea piedici. Sînt gata să proclame Unirea deplină fără voia conferinței și chiar împotriva hotărîrilor acesteia. Realitate sesizată de consulul austriac Eder și raportată superiorilor săi în mai 1861, în termeni lămuritori: „De acum înainte nu mai există Moldova, nici Țara Românească, ci România unificată"[88]. Și era lesne a constata acest lucru, deoarece i-o mărturisea Cuza însuși cînd îi spunea că „ne trebuie Unirea", iar dacă „puterile nu ne-o acordă, vom fi siliți să ne-o realizăm singuri... Unirea singură are importanță, restul este lucru secundar"[89]. Nici diplomația și nici amenințarea diplomaților austrieci la Constantinopol de a se împotrivi ca „Moldo-Valachia să se transforme în România", n-au mai avut efectul scontat de potrivnicii unificării. Se cerea însă mult tact și prudență. Se cerea hotărîre fermă de a duce pînă la capăt lucrul început. Toate aceste calități au fost dovedite în acele vremuri hotărîtoare de oamenii politici români, pe care evenimentele îi maturizează în plină tinerețe.

Față de asemenea atitudine, toate puterile garante au fost nevoite să cedeze și să recunoască Unirea. Putea anunța domnul, în mesajul la deschiderea Camerelor din 3/15 decembrie 1861, că toate puterile garante „au aderat la Unirea Principatelor". Unirea va fi, spunea domnul, „așa precum România o va simți și o va dori"[90]. Înțelesul acestor formulări nu era greu de intuit. Unirea o realizase poporul român, iar puterile garante „au aderat" la ea, au fost nevoite, cu alte cuvinte, să o recunoască. De asemenea, Unirea urma să fie așa cum o simțea și o dorea țara, nu cum o doreau și simțeau alții. Exprima întregul adevăr mesajul domnului adresat adunării elective muntene, că el ca „domn și român", n-a cruțat nici o osteneală, a folosit toată prudența necesară unei asemenea istorice realizări. Datoria tuturor era de a-și uni forțele pentru „în-

---

[87] A. Stan, *Desăvîrșirea unității statale în conștiința politică a României între Unire și Independență*, în „Revista de istorie", 1979, 32, 1, p. 59—61; Al. Zub, *Ecouri externe ale Unirii Principatelor*, în „Ziridava", 1977, VII, p. 13—19.

[88] *Ibidem*, p. 293—303; Kovács Endre, *A Kossuth emigráció és az európai szabadságmozgalmak*, Budapesta, 1967, p. 337—354.

[89] R. Bossy, *L'Autriche et les Principantés Unies*, p. 40.

[90] *Ibidem*, p. 47—48.

Scanned with OKEN Scanner

temeierea fericirii patriei"[91]. Putea anunța Cuza, în proclamația sa către națiunea română din 11 decembrie 1861, cu toată mîndria și încrederea că „Unirea este îndeplinită! Naționalitatea română este întemeiată!... Alesul vostru vă dă astăzi o singură Românie"[92].

Proclamația a stîrnit un alt val de emoționante demonstrații, în cele două camere, din București și Iași, în Comisia centrală din Focșani. Camera din București, în scrisoarea omagială „de recunoștință și devotament" adresează domnului urări de viață lungă pe tronul care „nu va mai putea fi doborît decît cu viața a cinci milioane de români". Mesaje similare sosesc din străinătate. Entuziasmul cuprinde încă odată poporul. Manifestații pe străzi, „Hora Unirii" cîntată și jucată, clopotele trase a mare sărbătoare. Putea afirma cu deplină convingere Kogălniceanu în discursul rostit în Parlament la 9 februarie 1863 că „Unirea a făcut-o națiunea care a ales un domn pentru ambele țări, cu misiunea de a realiza Unirea"[93].

La 24 ianuarie 1862, a treia aniversare a Unirii, se deschide la București primul Parlament al României, simbolizînd Unirea definitivă. O viață nouă începe pentru România, după cum afirmă Cuza în fața adunărilor legiuitoare, o viață nouă, ce o va conduce spre „îndeplinirea destinelor sale". Pe harta Europei, în locul Moldovei și Țării Românești apare un nou stat, România, mai puternic, mai însemnat, mai consolidat.

Noul stat nu cuprindea, însă, decît o parte a teritoriului locuit de români, de aceea el va constitui un adevărat magnet pentru ramurile națiunii române subjugate. Spre unirea tuturor vor lupta toate forțele progresiste, asigurînd împlinirea destinelor sale de care vorbea Cuza la 24 ianuarie 1862. Iar I. C. Brătianu spunea că partidul liberal nu va renunța la luptă pînă nu se va realiza „unirea tuturor românilor". În contextul mișcărilor generale ale naționalităților din acea perioadă conjunctura era favorabilă. I. G. Valentineanu, la rîndul său, scria, în „Reforma", că România e datoare să se preocupe și să sprijine mișcarea națională a românilor din Transilvania în interesul „marelui nostru viitor", o Românie mare, care să cuprindă întregul popor de aceeași limbă, animat de aceleași aspirații. Cuza, însă, din motive politice și diplomatice nu se lasă antrenat în acțiunea militară la care era îndemnat, de aceea unii dintre fruntașii politicii românii condamnă atitudinea domnitorului, acuzîndu-l că pierduse una din ocaziile rare de săvîrșire a unității politico-statale. Ceea ce va determina continuarea propagandei unioniste cu și mai mare intensitate. Cum făcea ziarul „Dacia", ce apărea la Iași sub influența liberalului Anastasie Panu, care declara că românii nu se vor „crede fericiți pînă cînd trîmba Carpaților nu se va netezi dinaintea noastră, pînă cînd vîrfurile lor cele măreț nu vor subzista decît ca să ne recheme faptele nemuritoare ale strămoșilor noștri"[94].

*

[91] *Gîndirea social-politică despre Unire*, p. 277—278.
[92] *Ibidem*, p. 279—280.
[93] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 109—110.
[94] A. Stan, *op. cit.*, p. 59—64.

Scanned with OKEN Scanner

În fața înfăptuitorilor Unirii stătea un vast program de realizări. În stihuri inspirate din poezia populară, Vasile Alecsandri trasa acest progrem cînd cerea lui Cuza: „Oștile să le mărească / Pe ciocoi să-i mazilească / Pe călugări să-i spășească / Pe clăcași să-i slobozească / Cu moșii să-i dăruiască".

Înfăptuirea unui asemenea program cuprinzător și înnoitor a pretins nu numai dorință de realizare, ci și voință tare și luptă neabătută. Începutul a fost făcut prin unificarea oștirii și ea una din temeliile Unirii, prin buna ei dotare și echipare.

Schimbul de unități militare în cele două capitale a fost urmat de organizarea taberei unice de la Florești, unde ostașii moldoveni se înfrățesc cu cei munteni sub aceeași comandă, a fost urmat apoi de instituirea statului major unic, de instrucția, intendența și administrația unice și unitare, un singur minister de război și o singură comandă superioară, cea a domnitorului Cuza.

Învățămîntul de toate gradele și mai ales cel superior avea și el înalta și nobila misiune de a sădi în mințile și inimile generației tinere convingerea patriotică a trăiniciei marii înfăptuiri. Este meritul lui Cuza și a primului ministru, în același timp ministru al instrucțunii publice, vajnicul luptător pentru Unire, Mihai Kogălniceanu, de a fi dat țării cea dintîi universitate, „școala înaltă care să concentreze inteligența națională și să dee românilor mijlocul de a găsi în însăși patria lor cele mai multe din cunoștințele care pînă acum nu le puteau găsi decît în străinătate și cu mari sacrificii". La 26 octombrie 1860, într-o atmosferă de mare sărbătoare, își deschidea larg porțile spre lumină și cultură universitatea din Iași. Se realiza, astfel, una din dorințele arzătoare a patioților de la 1848, din Moldova, Țara Românească și Transilvania deopotrivă. Simboliza, fără îndoială, și unitatea culturală a românilor, dorința și insistențele corpului profesoral al noii universități de a institui în fruntea ei, ca cel dintîi rector, pe luptătorul de mare prestigiu pentru dreptatea națională și socială a poporului român, pentru unirea politică a românilor, pentru drepturi democratice pe seama poporului, ardeleanul Simion Bărnuțiu[95].

Cea de-a doua universitate românească, cea din București, înființată peste patru ani, a stat de la început pe aceleași temelii solide, a unității spirituale a românilor. Un merit deosebit în organizarea însemnatei instituții revine ardelenilor: August Treboniu Laurian, Aaron Florian, Ioan Maiorescu, toți trei profesori la „Școala superioară de litere".

România modernă nu putea fi lipsită nici de celelalte instituții de cultură, dacă voia să se înscrie la locul cuvenit între țările înaintate ale lumii. Una după alta se înșiruie, ca într-o salbă de pietre prețioase: Conservatorul de muzică din Iași, Școala națională de medicină și farmacie din București, Școala de bele-arte din București etc., gimnazii și școli normale în diferite orașe, realizări încoronate de instituirea învățămîntului primar obligator și gratuit.

Progresul țării era împiedicat de unele racile feudale ce mai dăinuiau cu putere. Între acestea erau și fabuloasele averi stăpînite de mănăstirile închinate „Locurilor sfinte". Hotărîrea secularizării averii acestor mănăstiri, în schimbul însemnatei sume de 80 000 000 piaștri tur-

[95] *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860—1960*, I, București, f. a., p. 109—116.

Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi (1860).

Mihail Kogălniceanu şi Al. I. Cuza, întemeietorii universităţii din Iaşi.

Medalie comemorativă a lui Alexandru Ioan Cuza.

ceşti, a întîmpinat împotrivirea puternică a celor interesaţi, dar voinţa tare a ţării n-a putut fi zădărnicită.

Sprijinind secularizarea, boierimea socotea că problema rurală este rezolvată, că ţăranii se vor mulţumi cu partea dăruită din averile mănăstireşti, asigurîndu-şi pe mai departe stăpînirea neştirbită asupra propriilor moşii. Ca şi semenii lor, clericii înalţi, tot astfel şi boierii au dovedit o înţelegere lipsită de perspectivă a proceselor istorice. Înfăptuitorii Unirii, poporul şi conducătorii săi luminaţi, nu mai înţelegeau să ocolească cea mai arzătoare problemă a vremii, dacă doreau ca înfăptuirea să fie trainică. Cu mijloace energice, aşa cum le pretindeau vremurile, s-a realizat cea mai mare dintre reforme, cea agrară sau rurală. Prin lovitura de stat din 2 mai 1864 opoziţia burgheziei şi moşierimii a fost îngenunchiată. Plebiscitul din 10/24 mai a dat cîştig de cauză, cu o majoritate zdrobitoare, înfăptuitorilor reformei.

O nouă constituție este dăruită țării la 14 august 1864. Pe temeiul acesteia a fost declarată reforma agrară. Se hotăra desființarea „de-a pururea a clăcii, țăranii deveneau liberi prin lege, pe locurile supuse stăpînirii lor, și pe brațele de muncă". Țăranii clăcași erau împroprietăriți și obligațiile feudale desființate. 467 080 capi de familie au beneficiat de împroprietărire, care au primit 1 654 969 ha de pămînt. Țăranii erau datori la o despăgubire bănească, drept răscumpărare a clăcii și a celorlalte obligații feudale, plătibilă timp de 15 ani.

Cu toate limitele lor, reformele din vremea lui Cuza au pus temelia așezămintelor României moderne și au deschis calea spre progres într-un ritm mai grăbit, spre Independența realizată în 1877, spre Unirea cea mare de la 1 Decembrie 1918.

3. Influența României moderne la românii din teritoriile de sub dominație străină

Influența Unirii, a creerii și consolidării României moderne a fost deosebită asupra românilor din teritoriile de sub dominație străină și mai ales asupra celor din Transilvania. Românii din aceste teritorii își exprimă nu numai bucuria, ci și solidaritatea deplină cu Principatele Unite, cu România. Emoția stîrnită de înfăptuirea unirii era atît de mare, încît condeiul tremura în mîna scriitorilor, fiind siliți să se oprească din scris pentru a se reculege[96]. Exprima adevărul întreg constatarea unui bun cunoscător al realității vremii, Alexandru Papiu-Ilarian, anume că „românii din Transilvania numai la Principate privesc", că la alegerea lui Cuza, „entuziasmul la românii din Transilvania era poate mai mare decît în Principate" și că „românii de peste Carpați (din Transilvania), bărbați și femei, bătrîni și tineri, toți ar fi gata a muri pentru domnul Cuza". Era plină de semnificație urarea lui Papiu-Ilarian adresată lui Cuza, de a fi „executorul fericit al planului celui mai mare domnitor și român ce a avut vreodată Dacia lui Traian", adică a lui Mihai Viteazul, unificatorul tuturor provinciilor românești. Același democrat-revoluționar, Al. Papiu-Ilarian socotea, pe bună dreptate, că adevăratul drept istoric este dreptul național... Naționalitate bazată pe principiul majorității, temeiul reconstituirii moderne a popoarelor europene[97].

Realizarea Unirii și crearea României moderne nu-i putea lăsa nepăsători pe cei ce toată viața nutriră și urmăriră împlinirea unor asemenea proiecte și dorințe. Dimpotrivă, o frămîntare și un neastîmpăr general cuprinseră poporul român din teritoriile românești din Imperiul habsburgic, urmărind înfăptuirea „unui viitor stat daco-român". Ideea se materializează în acțiuni concrete: sînt difuzate manifeste, îndemnînd la nesupunere față de autorități, în credința că răsculații vor beneficia de „sprijinul numerosilor conaționali ce locuiesc în Valahia și Moldova",

---

[96] Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 464.

[97] Al. Papiu-Ilarian, *Memorand despre raporturile românilor cu nemții, cu slavii și cu ungurii, în timp de pace și în cazul unei revoluțiuni în răsăritul Europei, prezentat principelui Cuza în 1860*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", I, 1883, p. 134—146; idem, *Les Roumains des Etats Autrichiens. L'Independance constitutionnelle de la Transylvanie*, București, 1861.

Scanned with OKEN Scanner

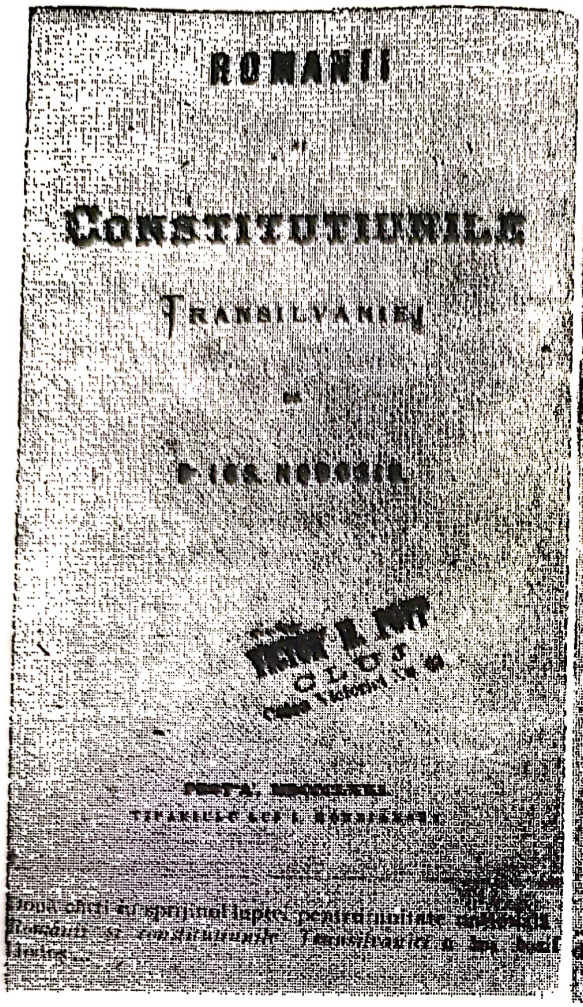

„Românii și constituțiunile Transilvaniei" de Iosif Hodoș.

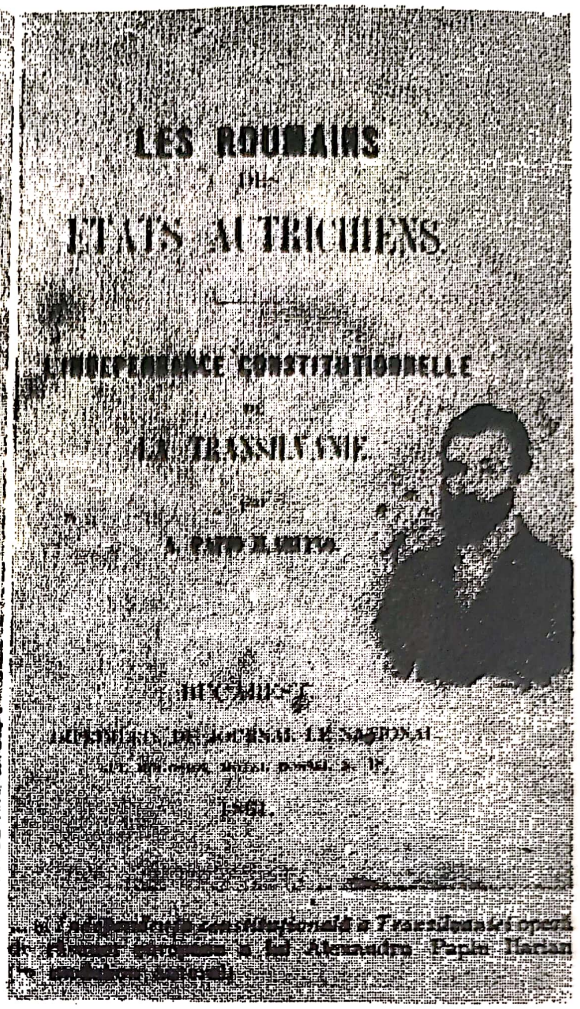

„Independența constituțională a Transilvaniei", de Al. Papiu-Ilarian (1861).

în credința că în scurt timp Transilvania „va face parte din Moldova și Valachia", că se va înfăptui „unirea daco-românismului, a tuturor românilor într-un singur stat"[98].

Cele mai de seamnă personalități, în frunte cu însuși domnitorul Cuza își manifestă interesul și intențiile, din care nu lipsea aceea de întregire a Unirii cu celelalte ramuri ale poporului român. Acest sens l-au avut cuvintele lui Cuza cînd se adresa oștirii din tabăra de la Florești în vara anului 1859: „vă stă în mînă ca într-o zi Țara noastră să vă poată datora mărirea"[99]. Sau cînd scria reprezentantului piemontez la Constantinopol, că el urmărește „perspectiva unei măriri a teritoriului și să asigure bunăstarea și libertatea a tot ce poartă numele de român"[100]. Ceea ce a determinat scrisoarea învățatului filolog Alexandru Hașdeu adresată domnitorului, cuprinzînd „urări de bine din partea Basarabiei pentru care sînt scumpe și pline de însemnătate viitoarele destine ale României unite, Patria-Mamă". Și, de asemenea, proclamația adresată acesteia în care Cuza înștiința că dorește „ca domn și ca părinte", să-i

[98] M. Popescu, *op. cit.*, p. 255—257, 303—309.
[99] *Ibidem*, p. 132.
[100] P. P. Panaitescu, *Cuza Vodă și unitatea națională a românilor*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială", VIII, 1929, p. 560; B. Jelavich, *op. cit.*, p. 74.

aducă bucurie, urări de bine în viitor. Domnitorul Cuza dorea să-i fie primită scrisoarea „ca un semn de pace și mîngîiere“[101].

Proclamații ale domnitorului Cuza erau răspîndite și în Bucovina, stîrnind îngrijorarea oficialității pentru efectul lor în sînul populației românești.

Asemenea manifestări erau sesizate de reprezentanții Austriei, care atrăgeau atenția superiorilor lor asupra consecințelor ce decurgeau pentru împărăție. Ambasadorul de la Constantinopol, Prokesch-Osten, își informa ministrul de externe încă în 18 mai 1859 cu privire la planul lui Cuza de a răspunde „strigătului de durere“ al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina și de a le veni în ajutor[102]. Această atitudine era interpretată de oficialitatea habsburgică în sensul că domnitorul Cuza ar fi adresat o proclamație românilor din Imperiul austriac de a se înrola în armata română[103]. Emisari ar fi fost trimiși pentru răscularea românilor transilvăneni, hărți se tipăresc cuprinzînd între granițele unui singur stat toate teritoriile locuite de români[104]. Neliniștea este exprimată și într-o circulară a guvernatorului austriac al Banatului, Coronini, din vara anului 1859, care afirma că știe din informații oficiale despre „denaturările propagandistice din Principate“, firește cu privire la Transilvania, deoarece circulația dintre Principate, Banat și Transilvania este foarte frecventă. Cu atît mai mult, cu cît comunitatea de origine, limbă, religie face ca populația românească din Imperiul habsburgic să fie foarte receptivă față de activitatea propagandistică din Principate. În sfîrșit, guvernatorul credea că nu trebuie neglijată nici simpatia românilor bănățeni față de emigrația revoluționară, sprijinită de Cuza[105]. Pentru toate acestea socotea necesare măsuri de a împiedica cît mai mult posibil legături dintre Principate și Banat. Oficialitatea austriacă era cuprinsă de un adevărat coșmar față de „regatul daco-român“, față de intențiile lui Cuza de a se proclama „rege al românilor“, față de unirea „într-un singur stat a Banatului, Transilvaniei, Bucovinei și a Moldo-Valachiei“ ce se pregătea[106].

Teama oficialității austriece nu era lipsită de temei, deoarece gîndul „permanent“ al lui Cuza, de unire a Transilvaniei cu România era cunoscut de mulți contemporani. Dintre aceștia, colonelul polonez Zlinski afirma că domnitorul român are ochii ațintiți asupra Transilvaniei și Banatului. Cuza ar fi declarat consulului francez Victor Place și celui italian Strambio că el ca principe român nu va renunța niciodată la Transilvania. De aceea pe agentul kossuthist Ludwig nu-l părăsea bănuiala că planul lui Cuza ascunde „intrigi“ daco-române pentru a uni Transilvania la România. Dealtfel, Cuza își dezvăluise, pe ocolite, gîndurile cu prilejul încheierii Convenției din 20 mai 1859 cu gen. Klapka, reprezentantul emigrației maghiare, care cuprindea o problemă cardinală în strădaniile de unitate ale poporului român: alegerea unei adunări naționale în Transilvania pentru a hotărî asupra apartenenței administra-

---

[101] I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923, p. 274—275.
[102] R. Bossy, *op. cit.*, p. 237—238.
[103] M. Popescu, *op. cit.*, p. 287.
[104] *Ibidem*, p. 164.
[105] Arh. st. Caransebeș, Arh. Reg. de graniță, nr. 13, dos. 1 202 și 1 859; cf. I. D. Suciu, *Unitatea poporului român. Contribuții istorice bănățene*, Timișoara, Edit. Facla, 1980, p. 101—102.
[106] R. Bossy, *op. cit.*, p. 162—169; I. Nistor, *Corespondența lui Coronini în Principate*, Cernăuți, 1938, p. 905.

Scanned with OKEN Scanner

tive a acesteia, maghiarii trebuind să se supună hotărîrii[107]. Era, de fapt, unirea pe această cale a Transilvaniei cu România, deoarece nu era nici o îndoială cu privire la opțiunea adunării naționale, pe baza reprezentării etnice proporționale, în Transilvania locuită în proporție de peste 60% de români.

Realizarea unirii Principatelor și evenimentele ce i-au urmat au contribuit, fără îndoială, în chip nemijlocit la impulsionarea activității politice a românilor din Transilvania. Sinodul bisericii ortodoxe, întrunit, în octombre 1860, la Sibiu hotăra să se solicite împăratului o diplomă care să asigure drepturi națiunii române, să i se acorde dreptul de a convoca un congres național cu rol asemănător Adunării Naționale de la Blaj din 3/15 mai 1848[108].

Hotările Sinodului de la Sibiu au încurajat populația românească, peste deosebirile confesionale, să stăruie pe lîngă conducătorii bisericii să „păsească" mai energic în cauza națională, să ceară împăratului să nu aprobe cu nici un preț uniunea Transilvaniei cu Ungaria, deoarece această uniune ar lovi greu interesele națiunii române, care formează 6/10 din populația țării. Mai revendicau românii ca organizarea Transilvaniei să se facă pe bază dreptului istoric, împreunat cu dreptatea și egalitatea națională pentru români, cei mai vechi locuitori „pe vatra străbună". Concluzia „Gazetei Transilvaniei" față de aceste manifestații era că „românii din provinciile austriace nu mai sînt decît un suflet și un cuget, ca și cum s-ar fi înțeles într-un parlament general"[109]. Alte memorii, ca acela al românilor din Lăpuș, pretind numirea unui cancelar român al Transilvaniei în persoana lui George Barițiu sau Vasile Pop, consilier la Ministerul de Justiție, Iacob Bologa sau Ioan Bran de Lemény, consilier la Curtea de apel. Mai pretindeau micșorarea censului electroral la doi florini, dar după avere, iar intelectualii, preoții, dascălii să fie scutiți cu totul de cens; cereau ca limba oficială să fie româna, ca cea mai răspîndită, cea mai cunoscută din Transilvania și care este aptă pentru a fi folosită în adminitrație, în justiție și în alte instituții publice; pretindeau ca la numirea în funcții să se țină seamă de majoritatea națională a locuitorilor, deaoarece „ideea naționalității a pătruns acum și nervii celui mai nesimțitor țăran"; cereau ca numele comitatelor și limba oficială a acestora să fie a majorității locuitorilor, după cum și comitele să fie din rîndul acelora[110]; se cerea ca o dietă a țării să se întrunească la Alba Iulia, să se înființeze o Academie cu o facultate juridică în limba română, să se acorde burse din bugetul statului elevilor români săraci, să fie recunoscută egalitatea religiilor[111].

Aceeași stare de spirit domnește și la Adunare Națională a românilor bănățeni, întrunită la 18—19 noiembrie 1860 la Timișoara. Aceasta formulează cererea cu privire la autonomia Banatului, constituirea unui teritoriu național sub formă de „căpitanat românesc", condus de un că-

---

[107] V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, București, Edit. științifică, 1979, p. 38, 45.

[108] T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, II, p. 121—127.

[109] S. Retegan, *Eforturi și realizări politice ale românilor din Transilvania în anii pregătitori dualismului*, în *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar*, sub red. Șt. Pascu, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1973, p. 44.

[110] La Alba Iulia mitropolitul Alexandru Sterca Șuluțiu, la Sibiu sau Brașov episcopul Andrei Șaguna, la Gherla episcopul Ioan Alexi.

[111] Arh. st. Cluj-Napoca, fond. Blaj, arh. Alex. Sterca Șuluțiu, coresp. 10 620, mapa 11.

Scanned with OKEN Scanner

pitan român[112]. Față de răspunsul trimisului Curții din Viena, că nu se poate constitui o provincie aparte, bănățenii cereau ca Banatul să fie încorporat Transilvaniei, precum a mai fost uneori în trecut[113]. Comentînd hotărîrile adunări de la Timișoara, Vasile Maniu sublinia voința bănățenilor de a luhpta pentru unitatea politică, cu motivarea că le place „viața națională sub cerul patriilor străbune"[114]. Este ușor de înțeles la ce se referea omul politic și istoricul bănățean prin expresia „cerul patriilor străbune": unirea tuturor românilor într-un singur stat.

Era același gînd pe care îl nutreau numeroși oameni politici și care trăia viu în opinia publică de o parte și de alta a Carpaților. Anastasie Panu, unul din promotorii Unirii, sublinia paralelismul dintre situația țării noastre și a Italiei, care-și împlinea pas cu pas unitatea. Gheorghe Misail, la rîndul său, insista pentru înarmarea și răscularea românilor cu scopul de a-și hotărî viitorul. Iar ziarul cu titlul simbolic „Dacia", editat la Iași, în 1861, cu ajutorul guvernului, își înscrisese în program lupta pentru realizarea unității naționale. Articolul-program al ziarului predează pentru ridicarea steagului de luptă în vederea dezrobirii românilor din monarhia habsburgică și a realizării unității depline a poporului român, a creării unei „Românii Mari", în granițele sale naturale[115].

Legăturile dintre mișcările unioniste ale românilor transilvăneni și politica Principatelor era înfățișată deschis de Dimitrie Brătianu, cînd spunea că românii din Transilvania „doresc să se unească cu noi" și noi „le-am promis tot sprijinul"[116]. Cuza însuși nutrea asemenea gînduri pe care și le exprima în formule diplomatice în martie 1861, cînd, felicitînd pe italieni, socotea unitatea Italiei „o chezășie și o nădejde" pentru viitorul românilor[117]. Pe măsură ce unirea se consolida și, odată cu aceasta și poziția internă și externă a lui Cuza, dorințele lui sporeau. Ideea Daco-României era surprinsă de unii emigranți unguri în convorbirile pe care le întreținură cu domnul Principatelor Unite.

Tendințe identice erau nutrite și de români din Transilvania. Și nu numai de oameni politici și de cultură, ci și de simpli țărani. Profesorul Alexandru Roman, redactorul ziarului „Federațiunea", mărturisea că țăranii se salutau cu urarea „să trăiască Badea Ion". Era urarea pentru domnul Principatelor spre care-și îndreptau privirile și de la care-și aș-

---

[112] T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 128—130. În același timp — coincidența nu e fortuită — Vincențiu Babeș publică lucrarea *Die Sprach- und Nationalitätenfrage in Österreich* (tradusă și în românește) care a inspirat și programele politice ale românilor din monarhia habsburgică, cf. G. Cipăianu, *Vincențiu Babeș*, Timișoara, Edit. Facla, 1980, p. 29—30.

[113] V. Babeș, *Notițe biografice asupra vieții și activității decedatului Andrei Mocioni*, București, 1867, p. 373—374.

[114] „Naționalul", nr. 2 129, febr./12 mart. 1861, p. 81—82.

[115] „Dacia", I, nr. 1, 9 mart. 1861. Ideea e reluată și explicată în articolele publicate de A. G. Săvescu și V. Alexandrescu-Urechia, în care se afirmă că „viața, fericirea și tot viitorul națiunii române nu poate fi decît adevărata Unire a tuturor românilor", că „ideea există, ideea este mare! Unitatea României a fost, este și va fi aspirațiunea de zi și noaptea oricărui român", cf. ibidem, I, nr. 23, 17 apr. 1861; nr. 27, 40 și 52 din 1861, și „Românul", nr. 124, 4/16 mai, și nr. 132, 12/24 mai 1861.

[116] V. Maciu, *La Roumanie et le pacte dualiste austro-hongrois de 1867*, în „Revue roumaine d'histoire", VI, 1967, nr. 6, p. 914—915. Această declarație, cu scopul de a „demasca" tendințele de unitate ale românilor, este amintită și de deputatul maghiar Holló Lajos în fața Parlamentului din Budapesta la 17 martie 1914, confundînd însă pe Dimitrie cu Ion Brătianu.

[117] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 560—562.

Scanned with OKEN Scanner

teptau eliberarea. Pentru asemenea „vină", era amenințat de guvernatorul Transilvaniei, principele Lichtenstein, cu destituirea mitropolitul Blajului, Alexandru Sterca Șuluțiu, deoarece se manifestase ca susținător al Unirii Moldo-Valahiei[118]. Amenințările nu mai aveau, însă, nici un efect. Tendințele de unitate erau atît de puternice încît nu mai puteau fi înăbușite. Activitatea politică și național-culturală o dovedește.

In 1861 pentru prima oară se afirma puternic mișcarea românească într-o instituție politică locală: dieta de la Alba Iulia. Pentru întîia oară se rostesc cuvîntări în limba română în consiliile comitatelor, scaunelor, districtelor, orașelor. „Anul 1848 reînviase", afirmă G. Barițiu. Se susține, scrie „Gazeta Transilvaniei", o luptă obstinată, cerbicoasă, neîntreruptă, neadormită, pas cu pas, urmă de urmă, pentru un teren pe care românii l-au pierdut de secole. În forurile locale pătrund funcționari români modești, învățători, preoți, care aduc mesajul înnoitor, democratic. Activitatea lor produce impresie, impune respect, stîrnește neliniște. În atitudinea lor se simt ecourile revoluției de la 1848, conștiința că au în spatele lor masa țărănimii. De multe ori acești conducători români intră în orașele reședință de comitate în fruntea unor grupuri numeroase de țărani, veniți din satele apropiate. În fruntea districtului Făgăraș este numit un român, care organizează adunările de constituire a forurilor locale sub cerul liber, în afara orașului, cu participarea unui mare număr de săteni, peste 6 000. Se hotărește ca limba oficială a districtului să fie româna, deoarece oamenii declară pe față că nu vor accepta o altă limbă „de ar fi să se aducă împotriva lor toți jandarmii de pe fața pămîntului".

Comitatul Alba Inferioară, compact românesc, cu Blajul și școlile sale, cu numeroși intelectuali de prestigiu, cu cea mai mare parte a Munților Apuseni, este și mai radical. De la protestele, orale și scrise, neluate în seamă de oficialitate, se trece la rezistență fățișe: românii refuză să participe la „reorganizarea" comitatului, să primească funcții publice, să asculte de funcționarii aleși de consiliul comitatens nobiliar. Satele din munți sînt în plină răzvrătire, negînd autoritățile oficiale. Față de asemenea stare de lucruri, comitele Albei de Jos cere guberniului, în vara anului 1861, ajutor armat.

O atitudine asemănătoare, mai moderată, însă, manifestă românii și în alte comitate: Cluj, Turda, Hunedoara, Alba de Sus, Tîrnava, Solnoc, Dăbîca. Și aici cer o reprezentare naițonală proporțională în ocuparea funcțiilor publice, recunoașterea limbii române ca limbă oficială. Oficialitatea, sub presiunea maselor, admite limba română, dar numai în treburile interne mai puțin importante ale comitatelor; se respinge, însă, propunerea ca româna să fie recunoscută ca limbă oficială „de jos pînă sus", alături de maghiară și germană. Nici principiul proporționalității funcițonarilor publici nu se admite, ci, uneori, cum s-a întîmplat în Hunedoara și Alba de Sus, se admite principiul parității.

Intelectualii din Beiuș adresează, în mai 1863, un memoriu judelui primar al cercului Beiuș protestînd împotriva nerespectării patentei imperiale de introducere a limbii române ca limbă oficială în acel cerc, locuit în majoritate absolută de români. Ei își exprimă speranța de „a vedea cît mai curînd realizată dorința" lor „cea dreaptă", în privința lim-

[118] Arh. st. Sibiu, fond. „Astra", mapa IV.

bii materne, „în secolul îndreptăţirii egale". Impotrivirile la introducerea limbi materne româneşti sînt considerate „săgete veninoase", „rugine consumatorie", „hidre ale neîncrederii şi ale suspiciunii". Pe temeiul hotărîrilor imperiale şi pe temeiul „egalei îndreptăţiri", românii beiuşeni cer ca în toate afacerile interne ale „opidului" Beiuş „limba română să se considere şi să se folosească cu dreptul de limbă oficială, sau mai bine coordonată cu cea ungurească"; tîrgul Beiuş să aibă două sigilii oficiale: unul românesc şi altul unguresc; respectarea sărbătorilor religioase ale românilor; aceleaşi măsuri şi pentru satele din cercul Beiuş[118bis].

Situaţia e asemănătoare şi în scaunele săseşti, unde românii pretind egalitate cu saşii, de la comune pînă la universitatea săsească: paritate sau proporţionalitate pentru funcţionarii publici, recunoaşterea limbii române ca limbă oficială, asemenea celei germane. Ca şi în comitate, tot astfel şi în scaune, revendicările româneşti sînt respinse.

Această luptă dîrză a românilor ardeleni din anii 1860—1861 dacă nu se încheie cu rezultate practice, nu este lipsită de urmări de caracter etic şi politic, deoarece se întăresc credinţe, se popularizează principii, se sădesc idei. „Lupta gigantică a spiritelor", o caracterizează „Gazeta Transilvaniei"[119].

Încurajaţi de această mişcare generală, transilvănenii şi bănăţenii cereau unirea tuturor românilor din monarhia habsburgică „într-un corp politic", cu un teritoriu naţional propriu[120]. Era doar o etapă care o pregătea pe a doua, unirea cu România. Acest înţeles al politicii românilor din imperiu se cuprindea şi în articolele, datate din Sibiu şi publicate în ziarul „Nord" din Bruxeles, în septembrie 1861[121].

Intuia just reprezentantul Austriei la Constantinopol, Prokesch-Osten, această stare de spirit activă la românii din Imperiul habsburgic, concretizată în tendinţa de a întemeia un regat daco-român, toţi românii fiind atraşi irezistibil spre România[122]. Era o tendinţă ce nu mai putea fi ascunsă doar în rapoartele diplomatice. Era cunoscută presei, care o înfăţişează cu scopul de a atrage atenţia şi a cere măsuri pentru împiedicarea ei. Ziarul vienez „Donau Zeitung" ştie de existenţa unei partide daco-române şi de dorinţa românilor din Transilvania de a trimite deputaţi în Parlamentul din Bucureşti şi nu în cel de la Viena[123]. Iar senatorul Sceselka în cartea sa *Reforma*, apărută la sfîrşitul anului 1861, era şi mai explicit cînd afirma că cei 3 milioane de români din Imperiul habsburgic, potrivit cu legea naturii, mai puternică decît orice aşezămînt de pe lume, nutresc cele mai fierbinţi simpatii pentru fraţii lor din Principate, deoarece e inimaginabil ca recunoaşterea unui stat naţional român să nu producă cea mai puternică impresie asupra românilor din Austria[124].

Crearea României moderne prin unificarea instituţiilor şi realizarea reformelor a potenţat şi mai mult entuziasmul şi tendinţele de unitate ale tuturor românilor. Manifestaţii publice, presă, opere literare sărbătoresc evenimentul şi întăresc senimentele. Iustin Popfiu în *Odă* la

---

[118bis] „Revista arhivelor", XI, 1968, nr. 2, p. 172—173.
[119] S. Retegan, *op. cit.*, p. 50—60.
[120] T. Botiş, *Monografia familiei Mocioni*, Bucureşti, 1939, p. 54—58.
[121] Ürmössy L., *Tizenkét év Erdély történetéből*, Timişoara, 1894, p. 328.
[122] R. Bossy, *op. cit.*, p. 166.
[123] „Gazeta Transilvaniei", XXV, nr. 7, 12/24 ian. 1862.
[124] Ibidem, nr. 6, 9/21 ian. 1862.

Scanned with OKEN Scanner

aniversarea Unirii afirma că enzuiasmul ca „un fulger trece dincoace de Carpaţi / Aflînd răsunet mare la fraţii depărtaţi". Ion Lapedatu, la rîndul său, în *Hora Unirii* subliniază adevărul că „Unirea şi frăţia / Dau putere, cresc tăria". Pregătiri entuziaste se făceau pentru trimiterea unei delegaţii de români ardeleni care să felicite pe Cuza, dăruindu-i, totodată, o „sabie romană de onoare de mare preţ"[125]. Nu poate fi străină de această mişcare naţională activă şi făţişă acţiunea românilor din Transilvania din primăvara anului 1861, cu privire la organizarea unui Congres naţional care să reprezinte naţiunea română şi care să formuleze „postulate cu putere obligatorie pentru întreaga naţiune"[126].

Dorinţele, năzuinţele şi tendinţele nu puteau fi însă împlinite atît de uşor. Piedicile în calea unei asemenea realizări erau şi multe şi mari. Au fost necesare alte strădanii, alte eforturi, care să pregătească, pas cu pas, marea realizare. Activitatea culturală juca rol de chiag unificator spiritual de cea mai mare însemnătate. Şi mai însemnat era acesta cînd activitatea culturală se împletea atît de strîns cu cea politică. Astfel era închipuită acea „universitate românească" în anii de după revoluţia din 1848, cu menirea de „a lega toată românimea într-un corp literar". Aceeaşi misiune avea de îndeplinit şi „Societate literară" sau „Academia", de a sprijini îndeaproape lupta pentru unire, care se desfăşoară într-un strîns paralelism, „Asociaţiunea transilvană pentru literatura şi cultura poporului român", cunoscută sub numele de „Astra", care-şi inaugurează activitatea la 23 octombrie/14 noiembrie 1861, la Sibiu[127]. Caracterul militant al „Astrei", cultural şi naţional este cît se poate de vădit de la înfiinţarea ei. Unii dintre fondatori, ca revoluţionarul paşoptist Axente Sever, au propus şi susţinut ca în numele „Asociaţiei" să se precizeze că e vorba de cultura „tuturor românilor". Cuvîntul rostit de Timotei Cipariu, vicepreşedintele „Astrei", cu prilejul celei de-a doua adunări (1862), are valoarea unui manifest-program; arătînd că precum românii sînd de un sînge şi de o limbă „tot numai una să fim: o naţiune, o limbă, o literatură"[128]. Cuvintele au fost urmate de fapte. În cele dintîi două adunări au fost aleşi membri ai „Astrei" numeroşi ardeleni care trecuseră Carpaţii: Aaron Florian, Simion Bărnuţiu, Ion Maiorescu, Alexandru Papiu-Ilarian, precum şi 12 moldoveni şi munteni, între care personalităţi culturale şi politice de mare prestigiu: Mihail Kogălniceanu, Alexandru Odobescu, Gheorghe Sion, C. A. Rosetti.

Exemplul românilor transilvăneni a fost stimulator şi pentru românii din Bucovina. Aceştia, la iniţiativa prof. I. G. Sbiera, îşi întemeiază propria „Societate pentru cultura şi literatura română din Bucovina". Şi tot după exemplul „Astrei" au fost aleşi membri ai societăţii bucovinene transilvăneni (Bariţiu, Cipariu, Alexandru Mocioni, Şaguna, Laurian), moldoveni (Alecsandri), munteni (Bolintineanu şi Bolliac)[129].

---

[125] Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 465; *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 124—127.

[126] *Maramureşenii* ... p. 41—49.

[127] *Actele privitoare la urzirea şi înfiinţarea „Asociaţiei transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român"*, Sibiu, 1862; V. Curticăpeanu, *Întemeierea societăţii «Astra» şi rolul ei în cultura poporului român (1861)*, în „Studii", XIV, 1961, nr. 6, p. 1 441—1 444.

[128] D. Berindei, *Proiecte de înfiinţare a unei societăţi academice în vremea lui Alexandru Ioan Cuza*, în „Studii şi articole de istorie", III, 1961, p. 218.

[129] I. G. Sbiera, *Familia Sbiera după tradiţiune şi istorie şi Amintiri din viaţa autorului*, Cernăuţi, 1899, p. 171—178.

Scanned with OKEN Scanner

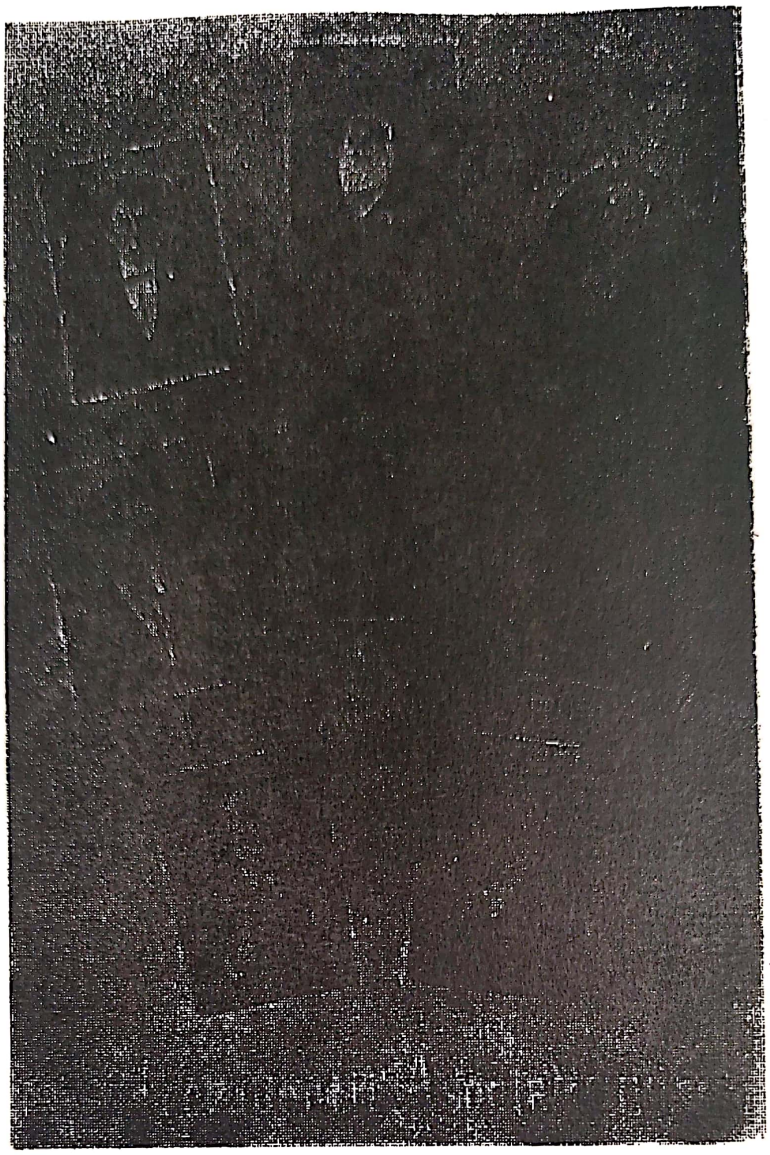

Președinții „Astrei" între 1861—1917.

„Astra" a fost exemplu și pentru românii maramureșeni, care-și întemeiază în același an „Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș"; de asemenea și pentru românii din părțile Aradului, care în anul următor înființează „Asociația națională pentru cultura și conversarea poporului român". Scopul era același în toate cazurile: dezvoltarea culturii naționale unitare. Adunările generale ale „Astrei" și ale „Societății" bucovinene, ale „Asociațiilor" maramureșană și arădană au fost prilejuri binevenite pentru afirmarea încrederii în „înălțarea și mărirea națiunii române"[130].

Societățile culturale din Transilvania și Bucovina au constituit, fără îndoială, realizări de mare însemnătate atît pentru rolul cultural-național în provinciile respective, cît și pentru impulsionarea tendințelor de unitate națională. Aceste societăți erau dublate de societățile literare ale elevilor: din Oradea, sub conducerea profesorului poet Iustin Popfiu,

[130] V. Curticăpeanu, *Le mouvement culturel pour le parachevement de l'Etat national roumain*, București, Edit. Academiei, 1973, p. 44—53.

Scanned with OKEN Scanner

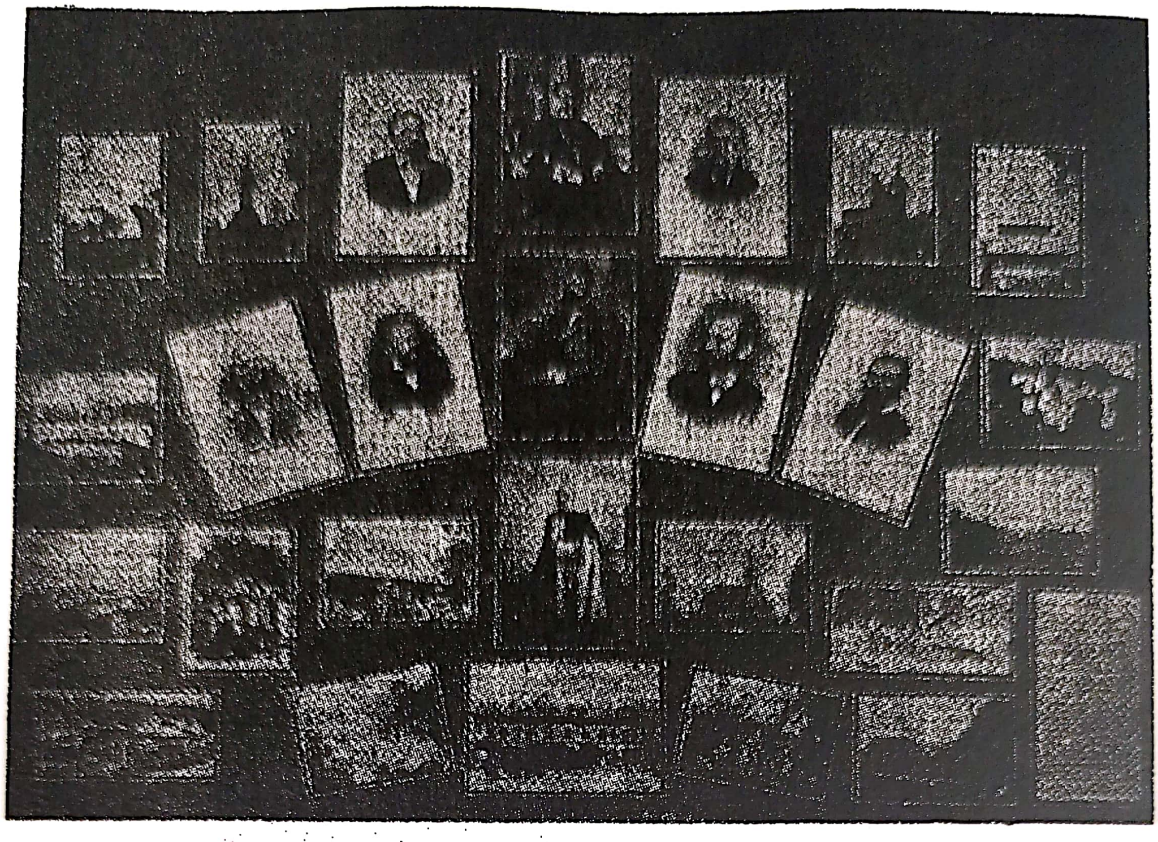

Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș.

care-și avea ca deviză îndemnul la Unire: „Uniți-vă-n cuget, Uniți-vă-n simțiri"; de la Satu Mare și Baia Mare, devizele cărora „Să dăm mînă cu mînă cei cu inima română" și „Mult e dulce și frumoasă limba ce-o vorbim", însemnau adevărate programe politice; de la Arad, Caransebeș, Timișoara, Năsăud, sub deviza „Virtus Romana Rediviva"; de la Blaj, Gherla etc. și de „Societatea română de lectură" a studenților din Cluj, numită, de la 1872, „Iulia", de „Societatea literară a studenților români" din Budapesta, numită, după 1867, „Societatea Petru Maior", de „Societatea literară și științifică" a studenților români din Viena, care reunea „studenți bucovineni, ardeleni, ungureni, bănățeni, moldoveni, munteni" și care, la 1868, își schimbă numele într-unul simbolic, „România". Atît numele, cît și motto-ul societății: „Uniți-vă-n cuget, Uniți-vă-n simțiri", exprimau în chip limpede scopul acesteia și, de asemena, al celorlalte[131].

Întemeietorii și conducătorii acestor societăți, și mai ales ai „Astrei" și ai „Societății bucovinene", au fost și luptători pentru drepturi politice naționale. Nici o ocazie nu este ocolită, nici un prilej care putea fi fructificat nu este ignorat. Bănățenii se luptau în 1862 pentru o mitropolie ortodoxă independentă a tuturor românilor din monarhie, proiect socotit pe poliția din Arad și Lugoj că urmărește întemeierea Daco-României mai întîi în biserică[132].

În această atmosferă se pregătea convocarea dietei Transilvaniei. Lupta pentru convocarea și mai ales pentru modul de organizare se ac-

[131] *Ibidem*, p. 40—44.
[132] V. Babeș, *op. cit.*, p. 379.

Emblema „Asociațiunii pentru literatura românească și cultura poporului român" (Astra), Sibiu 1861.

centuează. Curtea din Viena, românii și sașii sînt de acord cu convocarea dietei. Deosebirea se raportează la sfera de atribuții, competența și compoziția socială și națională. Curtea din Viena și sașii o doreau mai moderată din toate punctele de vedere. Românii, în schimb, voiau o dietă mai revoluționară decît oricare alta de pînă atunci. Mai întîi din punct de vedere național și social pentru a putea fi aleși mai mulți deputați români, adică majoritatea absolută, potrivit cu situația etnodemografică, asigurîndu-și, astfel, hotărîri de însemnătate primordială pentru istoria Transilvaniei. Maghiarii erau împotriva convocării dietei în general și cu deosebire a unei asemenea diete.

Se convoacă, în această atmosferă, dieta la Sibiu pentru anul 1863. Românii reușesc să fie în majoritate relativă, 48 de deputați față de 44 deputați maghiari și 33 deputați sași. Românii erau neîndreptățiți chiar și în această situație, deoarece legea electorală mai păstra numeroase racile: sașii la 204 031 locuitori aleg 33 de deputați, ceea ce înseamnă un deputat la 6 370 locuitori, maghiari la 568 170 locuitori aleg 44 de deputați, adică un deputat la 12 913 locuitori, iar românii 1 300 913 locuitori aleg 48 de deputați, deci un deputat la 28 280 suflete. Maghiarii, aflați în inferioritate numerică, refuză să participe la lucrările dietei. Pe baza majorității relative a românilor, sprijiniți și de deputații sași, se impune dietei de la Sibiu din 1863—1864 recunoașterea „națiunii române egal îndreptățită cu celelalte națiuni", dreptul folosirii limbii române în administrație, justiție, învățămînt, egala îndreptățire confesională a bise-

ricilor ortodoxă și unită[133]. Însemnătatea acestor hotărîri explică comparația pe care presa vremii o făcea cu revoluția din 1848, în sensul că „dacă anul 1848 a marcat renașterea noastră ca popor, anul 1864 a făcut din noi o națiune"[134].

Activitatea societăților cultural-politice, a presei și a oamenilor politici și de cultură se întregește, în acest timp, cu activitatea organizațiilor feminine. O „Reuniune" a femeilor, cu numeroase filiale, se organizează. Începutul îl fac femeile de la Brașov în 1850, urmate, rînd pe rînd, de altele, la Lugoj, Zalău, Blaj, Deva, Cluj, Turda, Sibiu ș.a. Pe lîngă cea social-culturală, reuniunile femenine desfășoară și activitate politică-națională. În apelul adresat femeilor hunedorene de a se constitui și ele într-o „reuniune", se subliniază îndatorirea „României moderne a secolului, azi mai mult ca oricînd, față de dulcea sa națiune"[135].

Interesele acestei națiuni erau în centrul discuțiilor dintre oamenii politici români și emisarii emigrației maghiare cînd puneau la cale o confederație antihabsburgică. Pentru a putea realiza confederația atît de mult dorită, emigrația maghiară este nevoită să facă concesii „pretențiilor" românilor, atît celor din România, cît și celor din Imperiul habsburgic. Astfel cu prilejul vizitei generalului Türr la București, în vara anului 1863, reprezentantul Austriei la Constantinopol știa că s-a discutat problema Transilvaniei, iar față de insistențele domnitorului Cuza, emigrația maghiară ar fi fost de acord cu „unirea sub sceptrul său o românilor din Transilvania"[136]. Domnitorul României n-a dat urmare propunerilor generalului Türr, deoarece el nădăjduia realizarea unității naționale în împrejurările unui război european așteptat. Menținerea trează a conștinței unității naționale era socotită de Cuza necesară pentru orice împrejurare. Personal o proclamă în cuvîntarea rostită la 1 septembrie 1863 în fața oștirii, cu prilejul înmînării steagurilor tricolore, afirmînd că „steagul e România, acest pămînt binecuvîntat al patriei, stropit de sîngele strămoșilor noștri și îmbelșugat cu sudorile muncitorului"[137]. În asemenea împrejurări, afirma Eder, consulul Austriei la București, „Banatul, Transilvania și Bucovina se vor uni Moldo-României", formînd astfel „un regat daco-român sprijinit pe fruntarii naturale" cu 15 000 000 de români, constituiți într-o națiune aparte, distinctă, cu limbă, istorie și o patrie unită[138].

Era în fapt realitatea concretă, înscrisă în programul ziarului „Albina", înființat în 1866, la Viena și care se declara „organ național, independent și liberal, pentru toate interesele întregului popor român, adică o foaie națională generală", reprezentînd „simțul și spiritul națiunii întregi". Cauza era socotită dreaptă, adevărată și de aceea sortită izbînzii,

---

[133] S. Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei (1863—1864)*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1979, p. 91 și 127.

[134] T. V. Păcățian, *op. cit.*, III, p. 128—132; S. Retegan, *Dieta românească*, p. 158.

[135] E. Glodariu, *Aportul femeilor din Transilvania la mișcarea memorandistă*, în „Acta Musei Napocensis", 1978, XV, p. 501—502.

[136] R. Bossy, *op. cit.*, p. 356.

[137] „Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Române", nr. 171, 21 aug./2 sept. 1863; cf. *Pagini din luptele poporului român pentru independența națională*, p. 33.

[138] R. Bossy, *op. cit.*, p. 169.

cu atît mai apropiată cu cît românii vor fi mai adînc pătrunşi de dreptatea şi adevărul ei, şi cu cît va fi slujită cu devotament şi înţelepciune mai mare. „Albina", în toiul acţiunilor de încheiere a compromisului dualist, pentru a conferi o pondere mai mare atitudinii sale antidualiste, subliniază un adevăr de mare importanţă, anume că spiritul naţional la români e popular, că el „nu se dezvoltă de sus în jos, ci de jos în sus". În acelaşi timp urmăreşte cu insistenţă legăturile românilor „din toate provinciile române", care împreună formează „naţiunea română cea mare", cu „toate patriile române", în care locuiesc 14 milioane de români[139].

Aceeaşi atitudine antidualistă propagă şi ziarul „Federaţiunea", de sub redacţia prof. Alexandru Roman, care publică, număr de număr, articole în acest sens, scrise de redactorul lui sau de colaboratorii săi. Negînd dualismul, „Federaţiunea" declara că „naţiunea română din Transilvania nu voieşte odată cu capul a-şi vinde patria sa, prin urmare, nici a o uni, unifica sau contopi cu orice ţară care-i este de tot străină". Concluzia era că „naţiunea română vie nu se va lepăda de autonomia Transilvaniei"[140].

Programul ziarelor a fost respectat, luptînd pentru păstrarea conştiinţei naţionale a românilor din Transilvania, alimentată de întărirea conştiinţei naţionale la românii din România, conştiinţă care n-are graniţe politice, conştiinţă care înseamnă o Daco-Românie morală, culturală, una şi indivizibilă. Din această cauză ziarul „Albina" este interzis în Ungaria. Ca urmare, strămutat la Budapesta, unde fraţii Mocioni şi Vincenţiu Babeş îi puteau asigura apariţia şi orientarea, tonul „Albinei" e mai moderat, nu însă şi orientarea. Dimpotrivă scrie mereu despre „misiunea României", care trebuie să devină un soare, ale cărei raze să încălzească pe toţi românii „de prin ţările vecine", politica României, identificată cu o politică a românismului, iar potrivnicii „izbiţi fără cruţare". Din această cauză ziarul a fost de mai multe ori pedepsit, iar în 1875 a fost nevoit să-şi înceteze activitatea, nu înainte de a declara că în cei zece ani de existenţă a luminat „calea din robia Vavilonului spre pămîntul făgăduinţei, spre România".

Războiul austro-prusac din 1866 oferea un nou prilej pentru manifestarea dorinţei de realizare a unităţii politico-statale, proclamată de opinia publică românească. Silită să-şi retragă trupele din Transilvania şi Bucovina, Austria n-ar fi putut opune rezistenţă pătrunderii armatelor române în aceste teritorii, cum cerea opinia publică, în care scop au fost depozitate arme şi muniţii în munţi. Cuza, însă, analizînd lucid situaţia şi avînd convingerea că momentul nu era potrivit, nu a dat curs acestor proiecte. Dimpotrivă, apropierea claselor dominante austro-ungare, burghezia şi moşierimea, şi înţelegerea lor cu privire la asigurarea dominaţiei şi exploatării celorlalte naţiuni, au creat acestora neajunsuri atît de mari, încît le era primejduită însăşi fiinţa naţională[141].

Dieta din Sibiu a fost dizolvată şi convocată alta, la Cluj, în 1865, aleasă pe baza legilor anacronice din 1791, asigurînd mari majorităţi no-

---

[139] G. Cipăianu, *Atitudinea antidualistă a ziarului „Albina" şi măsurile represive ale autorităţilor austro-ungare*, în *Românii din Transilvania împotriva dualismului*, p. 160—164.

[140] G. Neamţu, *Procesele de presă ale ziarului „Federaţiunea"*, în *Românii din Transilvania împotriva dualismului*, p. 182—184.

[141] K. Hitchins, *The Romanians of Transylvania and the Ausgleich, 1865—1869*, în „Revue roumaine d'histoire", VII, 1968, nr. 2, p. 202—203.

bilimii maghiare. Era cel mai bun indiciu cu privire la soarta ce se pregătea Transilvaniei, de a i se răpi autonomia și de a fi încorporată în mod forțat Ungarei. Se pregătea compromisul dualist dintre clasele dominante maghiare și austriece. Înfrîngerea Austriei în războiul cu Prusia a apropiat și mai mult Curtea din Viena de moșierimea maghiară. Aceasta însemna anularea hotărîrilor Dietei de la Sibiu, privarea națiunii române și de puținele drepturi de care beneficiase după 1860, și mai ales de cele pe care le hotărîse dieta sibiană.

4. Pași hotărîtori spre independență și unire

Crearea României moderne a continuat să constituie o atracție irezistibilă pentru românii trăitori în afara granițelor ei. Nimic nu le mai putea abate privirile, gîndurile, dorințele și voințele de unire. Nici înlăturarea lui Cuza de pe tronul României, nici integrarea forțată a Transilvaniei în regatul Ungariei prin compromisul austro-ungar din 1867. Aceste evenimente nefericite n-au abătut nici n-au descurajat pe români în lupta lor pentru drepturi și pentru unitate națională. Dimpotrivă, tendințele de deznaționalizare, politica reacționară a guvernelor austro-ungare i-au îndîrjit și mai mult pe luptătorii cu condeiul și pe cei politici, atît din România, cît și din provinciile de sub dominație străină[142]. Cei din provinciile Imperiului habsburgic, oficial și pe față erau siliți să se mulțumească cu pretinderea de drepturi egale cu națiunile dominante, autonomia provinciilor. Neoficial, însă, manifestațiile de unire sînt prezente cu nenumărate prilejuri. Iosif Vulcan în poezia „Fraților să ne unim", adresa un apel călduros și vibrant la unire „fraților de un sînge"[143]. Tendințele de unitate chiar dacă nu erau cuprinse în documente și memorii înaintate oficialităților și nu erau cerute în cuvîntările publice din motive ușor de înțeles, acționau cu mare forță, nemărturisită, nu însă neștiută de bunii observatori. Dintre aceștia, scriitorul englez Charles Bonner, cu prilejul călătoriei sale din 1865 în Transilvania observa că pe români „nimic nu-i atrage spre apus", ci „toate nădejdile lor se îndreaptă spre răsărit și în taină toți trăiesc cu speranța că într-o zi ... vor forma o mare și puternică națiune română"[144].

Dar evenimentele nu vor înlesni împlinirea ușoară a acestor nădejdi. Dimpotrivă, vor fi nu numai potrivnice, ci tot mai amenințătoare chiar și pentru modestele cuceriri obținute în ultima vreme cu grele lupte. Războiul pruso-italo-austriac fără șanse pentru Habsburgi îi îndeamnă la compromisuri, la orice compromis ce li se părea salvator, fie chiar vremelnic. Erau dispuși Habsburgii să renunțe la pretențiile teritoriale din Italia (Lombardo-Veneția) în schimbul unor compensații în România. Împotriva unui asemenea tîrg se ridica cu hotărîre revoluționarul italian Giuseppe Mazzini, cerînd italienilor să protesteze împotriva acelor nă-

---

[142] R. Kann, *The multinational Empire*, I, ed. II, New York, p. 305—317; Fr. Zwitter, Y. Sidak și V. Bogdanov, *Les problèmes nationaux dans la Monarchie des Habsbourg*, Belgrad, 1960, p. 105.

[143] I. Vulcan, *Poezii*, Budapesta, 1866.

[144] Ch. Bonner, *Siebenbürgen, Land und Leute*, Leipzig, 1868, p. 419.

dejdi nedemne ca și împotriva unui ultraj, aducîndu-le aminte că libertatea altuia e tot atît de sfîntă ca și a italienilor pentru ei[145].

Asemenea manifestări, dinlăuntru și din afară, au întărit și mai mult tendințele de unitate nutrite de românii din România. Cu prilejul discuțiilor pentru aducerea pe tronul României a lui Carol de Hohenzollern, Carol Davila arăta principelui german o hartă ce reprezenta România și „țările vecine": Transilvania, Banatul, Bucovina și Basarabia, „locuite în majoritate de români și de aceea — spunea Davila — vor trebui să se încorporeze odată la principatul României"[146]. Era, dealtfel, opinia și voința generală a poporului român de pretutindeni, manifestată cu orice prilej, de toți cei investiți cu răspundere, de masele populare deopotrivă.

Unirea cultural-spirituală, dar și politico-națională era scopul de căpetenie urmărit de „Societatea literară română", înființată la 1 aprilie 1866, totodată un răspuns la compromisul austro-ungar ce se apropia de realizare. Societatea era în același timp un „parlament" cultural al tuturor românilor și o întruchipare a ideii daco-române în domeniul cultural, dar și politic, prin preocupările și componența ei: din 21 membri, 7 erau din România și 14 din provinciile de sub dominație străină (Transilvania, Bucovina, Basarabia), precum și români macedoneni[147].

În același timp primejdia pierderii autonomiei Transilvaniei a provocat o reacție generală atît în România, cît și în Transilvania și Bucovina. Românii din Transilvania înaintează împăratului, în ultima zi a anului 1866, un cuprinzător memoriu, opera lui George Barițiu și Ioan Rațiu, întărit cu 1 493 de semnături ale tuturor fruntașilor politici, oameni de cultură mai însemnați și mai modești, cerînd păstrarea individualității istorice a Transilvaniei, redeschiderea dietei transilvane pe baze democratice, ceea ce ar fi însemnat că majoritatea membrilor ar fi aparținut românilor în proporția numărului lor[148]. Studenții români din Pesta, Viena, Graz, Praga, Zürich, precum și unele state își exprimă solidaritatea cu memoriul lui Barițiu—Rațiu, prin care se apără autonomia Transilvaniei „altarul sanctităților și libertății națiunii române". Ilie Măcelariu, solidar și el cu memoriul Barițiu—Rațiu, se erijează în cel mai vajnic apărător al autonomiei Transilvaniei, în fața guberniului din Cluj, a dietei din Pesta, în presă, protestînd împotriva tendințelor unioniste maghiare, cu ignorarea românilor, cu neascultarea vocii lor, care „a strigat și strigă pentru apărarea autonomiei și independenței patriei sale". Atitudinea lui Măcelariu determină alte adeziuni hotărîte în apărarea autonomiei Transilvaniei din partea românilor din Făgăraș, Brașov, Oradea, Sibiu, București, Torino. Aceeași semnificație a investit și manifestația de la Sibiu, din septembrie 1868, la care participă mulțime de țărani, orășeni și studenți.

---

[145] „Quando vi dicono: Austria avrà per compenso alle vostre province le terre moldo-valacche, protestate contro quell'inique speranze come contro un'ultraggio. Sappiano i populi che l'altrui libertà è santa, come la nostra per noi", cf. E. Fabietti, *Storia del Risorgimento italiano, 1815—1918*, Milano, p. 312—313.

[146] *Memoriile regelui Carol I al României (de un martor ocular)*, I, București, 1912, p. 23—24.

[147] V. Maciu și V. Netea, *L'unité nationale dans la préoccupation de l'Académie Roumaine*, în „Revue roumaine d'histoire", V, 1966, nr. 6, p. 942; E. Prokopowitsch, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus*, Graz-Köln, 1965, p. 21.

[148] T. V. Păcățian, *op. cit.*, IV, p. 127—135.

Scanned with OKEN Scanner

Față de unele înclinații spre o înțelegere cu oficialitatea în privința autonomiei limitate a Transilvaniei, ca aceea a lui Ion Pușcariu și Alex. Bohățel, profesorul Grigore Silași îndeamnă la activitate mai hotărîtă pentru ca românii să-și afirme dreptul de a constitui un factor determinant în destinele Transilvaniei, deoarece ei au o „misiune providențială față cu întreaga românime". Pe lîngă îndemnul la solidaritate a românilor din Transilvania, fruntașii acestora, aflători în acel timp la Viena, de asemenea protopopul ortodox Ioan Hanea și vicarul greco-catolic Ion Antonelli și alții din comitate, redactează memorii-proteste, cerînd respctarea și aplicarea hotărîrilor dietei din Sibiu din 1863—1864.

Odată cu începutul anului 1867, ziarele bucureștene, pentru a-i încuraja, făgăduiau românilor din Transilvania tot ajutorul în lupta lor de emancipare națională, astfel încît „figura României, una și nedespărțită", va „apărea pe arena lumii, la marginea Dunubiului, mai radioasă și mai strălucitoare"[149]. Asemenea voci sînt prezente și în alte ziare românești. Se ridică împotriva dualismului oameni politici de cea mai mare autoritate, care critică guvernul și pe primul ministru Ghica îndeosebi, pentru atitudinea pasivă în apărarea cauzei unității naționale. Guvernul a trebuit să demisioneze, dar problema preocupă mai departe în cel mai înalt grad. Mihail Kogălniceanu, analizînd raporturile politice din Imperiul austro-ungar, politica față de naționalități a guvernului maghiar, afirmă că Principatele și-au avut totdeauna existența lor proprie, că Transilvania, de asemenea, și-a avut-o pe a sa. Transilvnia și Banatul fiind locuite în majoritate de români, guvernul român nu poate fi indiferent. Dimpotrivă, „lîngă românii din Transilvania și Banat este națiunea română, este România", de aceea marele om politic propune Parlamentului o moțiune în care să se reînnoiască sentimentele României de înfrățire și de conaționalitate pentru românii transilvăneni și bănățeni[150].

Dezbaterile parlamentare au avut un mare ecou în opinia publică din Transilvania și din România deopotrivă. Iosif Vulcan vorbea de două „rîurele pornite din același izvor", de „două raze de soare", de „fiii aceleiași mame", de românii de pe o parte și de alta a Carpaților, de solidaritatea și unitatea dintre ei[151]. Iar într-un articol apărut în ziarul „Românul", intitulat *Dumnezeu și dreptul meu*, cel ce semna Vasile D., „copilul libertății și independenței" (desigur un român din Austro-Ungaria), scria că rezolvarea problemei românești nu se va face nici la Pesta, nici la Viena, ci în Transilvania, patria lui Horea și a lui Iancu. Era indicată calea revoluționară a rezolvării problemei primordiale a zilei, aceea a românilor din monarhia dualistă în chinurile facerii.

Presa din România și mai ales „Românul", organul liberalilor radicali și „Perseverența", de nuanță liberală și ea, „Reforma", dar și alte ziare se erijează în apărătoare pe față a românilor din Imperiul dualist, luînd poziție deschisă împotriva compromisului oprimator de popoare. În ziarul „Reforma" de la începutul lunii februarie 1867 apare articolul cu titlul semnificativ *La frații noștri de peste Carpați*, în care se afirmă că românii din România sînt gata să lupte alături de românii transilvăneni pentru emanciparea națională a acestora, pentru ca odată să

[149] „Reforma", 28 ian./7 febr. 1867; cf. V. Maciu, *op. cit.*, p. 919—920.
[150] „Monitorul, jurnalul oficial al României", nr. 63, 18/30 mart. 1867, p. 370—371; cf. V. Maciu, *op. cit.*, p. 922—924.
[151] „Familia", nr. 5, 1867.

sfărîme colosul putred al despotismului cuceritor, să apară România una şi nedespărţită. Ideea e cuprinsă şi în editorialul ziarului „Perseverenţa" din mai 1867 în sens mai concret şi imperativ: „avem să realizăm această nobilă dorinţă, întrunirea tuturor românilor, aspiraţia legitimă a 14 milioane de români". Iar în „Românul" îşi publică B. P. Haşdeu, istoric şi filolog de remarcabilă pătrundere a trecutului şi prezentului, articolul străbătut de o mare forţă demonstrativă, în care dovedeşte atît unitatea limbii, cît şi unitatea teritorială, etnică şi politică a poporului român: moldovenii sînt munteni, muntenii sînt moldoveni, muntenii şi moldovenii sînt transilvăneni, transilvănenii şi moldovenii sînt munteni, iată tabloul maiestuos al unităţii politice, confirmat şi de faptul că Moldova, Transilvania şi Muntenia nu există pe faţa pămîntului, ci o singură Românie, cu un picior în Dunăre şi cu altul în Carpaţi[152]. Concluzia o formulează, în acelaşi ziar, C. A. Rosetti care afirmă că atunci „cînd este o adevărată afinitate între două corpuri, cînd este o atracţie naturală, acea putere este atît de mare încît de sineşi, prin ea însăşi, va învinge obstacolele şi moleculele corpului se vor arăta sigure unele pe altele, se vor atrage şi se vor lipi între ele, conform legilor naturii"[153]. Dar, tot potrivit legilor naturii, „cînd un corp străin se interpune şi împiedică unirea moleculelor e nevoie să fie înlăturată piedica prin felurite mijloace". Tot astfel obstacolele, multe şi mari, ce se opuneau unirii tuturor românilor într-un singur organism politic, au trebuit înlăturate şi îndepărtate. Ceea ce au şi făcut-o românii prin eforturile şi voinţa lor neabătută.

Ziarele şi oamenii de cultură şi cei politici îşi exprimă răspicat convingerea că românii din monarhie nu vor putea fi îngenunchiaţi, mai ales că au alături cinci milioane de „fraţi liberi", animaţi de o idee comună: unirea poporului român[154].

Aceste ziare, care se făceau ecoul opiniei publice din România, erau în acelaşi timp şi organe oficiale sau semioficiale ale partidului de guvernămînt. De aceea atitudinea lor era socotită a guvernului însuşi, învinuit, şi acesta, de tendinţe daco-române. Asemenea tendinţe erau denunţate de cercurile oficiale vieneze, cum făcea contele Beust, unul din conducătorii politicii externe a Austriei, care scria lui Bismark, la începutul anului 1868, că Ion Brătianu cu toate că neagă oficial existenţa „machinaţiilor" daco-române şi a aspiraţiilor spre un stat al tuturor românilor, în realitate ideea unui stat al României Mari *(einer Grossrumänischen Krone)* este încurajată de guvern în secret, prin acele comitete care instigă populaţia românească din ţările vecine şi mai ales din Transilvania[155].

Primăvara şi vara anului 1867 au fost martorele unor frămîntări şi acţiuni cultural-naţionale de mare intensitate şi însemnătate. Se pregătea cea dintîi sesiune a „Societăţii literare române", amînată în 1866

---

[152] „Românul", XI, 18/6 aug. 1867; cf. *Gîndirea social-politică despre Unire (1859)*, p. 317—318.

[153] V. Maciu, *România şi pactul dualist austro-ungar din 1867*, în *Unitate şi continuitate*, p. 297—304.

[154] „Perseverenţa", I, nr. 8, 15/17 martie 1867.

[155] N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles Ier (1866—1880)*, ed. a II-a, Bucureşti, 1938, p. XII; cf. A. Popovici, *Stat şi naţiune. Statele unite ale Austriei Mari*, Bucureşti, 1939, p. 147—148; L. Maior, *Intensificarea luptei pentru desăvîrşirea unităţii de stat după 24 ianuarie 1859*, în „Apulum", 1969, VII, p. 132—138.

Scanned with OKEN Scanner

din motive economice şi sanitare. Unitatea cultural-spirituală era nedespărţită de cea politică-naţională în activitatea „Societăţii". O afirmă ziarele vremii şi unele personalităţi marcante. „Perseverenţa" declară deschis că ea luptă pentru nobila dorinţă „de unire a tuturor românilor", aspiraţie legitimă a 14 milioane de fraţi. Articolul publicat de Bogdan Petriceicu Hasdeu, sub titlul *Unirea*, în „Perseverenţa", era de fapt un studiu istoric şi politic în acelaşi timp: după unirea „cea mică", a celor două Principate, după „evaporarea" Milcovului de „căldura puternicului dor naţional", se impunea „unirea cea mare", cerută de oameni simpli şi de învăţaţi, care „strigă în gura mare: toţi românii sînt fraţi"; unirea cea mare urmează să se realizeze de acum înainte, prin vărsarea tuturor pîraielor în „oceanul românesc", cînd se va putea reconstitui, astfel, „anticul mozaic" „Dacia lui Traian"[156].

Se înscrie în şirul acestor acţiuni înfiinţarea, la 3/15 mai 1867 (aniversarea adunării de la Blaj din 1848), la Bucureşti, a societăţii „Transilvania", sub preşedinţia lui Al. Papiu-Ilarian, cu scopul de a strînge legăturile frăţeşti între tinerimea studioasă din toate regiunile româneşti şi de a ajuta studenţimea română din Transilvania[157]. Motto-ul Societăţii a fost găsit în judecata înţeleaptă a dascălului bănăţean Dimitrie Ţichindeal: „mintea, mărită naţie daco-românească în Banat, în Ţara Românească, în Moldova, în Ardeal, în Ţara Ungurească, mintea. Cînd te vei lumina cu învăţătură, cu luminatele fapte bune şi te vei uni, mai aleasă naţie pe pămînt nu va fi înaintea ta". Caracterul cultural, dar şi politic al Societăţii este subliniat prin componenţa comitetului de conducere: învăţaţii filologi şi istorici Eliade Rădulescu, Timotei Cipariu, August Treboniu Laurian, mitropolitul de la Sibiu Andrei Şaguna, Vasile Pop (preşedintele „Astrei"), Procopie Ivacicovici (preşedintele „Asociaţiei naţionale arădene"), Gh. Hurmuzaki (preşedintele „Societăţii literare din Bucovina") preşedinţi de onoare, prin numărul mare de membri — între care personalităţi de mare prestigiu —, care în decurs de un an numai ajung la 1 200; prin sprijinirea activităţii sale de cei mai de seamă intelectuali: munteni, moldoveni, transilvăneni şi bucovineni. Înşişi conducătorii îi precizau caracterul, de „societate eminamente naţională". Astfel o înţelegeau toţi, mai vîrstnici şi mai tineri. De aceea era socotită de studenţii din Transilvania „lumină a speranţei de viitor", adresîndu-i salutul, cu ocazia înfiinţării societăţii, „ţării dulci", „fraţilor din România liberă"[158].

Încoronarea, la 8 iunie 1867, a împăratului Francisc Iosif ca rege al Ungariei şi ceremonia încheierii pactului dualist după 20 de zile, au răscolit şi mai mult spiritele, au produs o agitaţie şi frămîntare şi mai mare. Soldaritatea naţională cunoaşte o potenţare sporită. Românii din Transilvania, grav ameninţaţi, trebuiau ajutaţi prin toate mijloacele. În acest scop personalităţi politice şi culturale din România îşi fac apariţia în Transilvania pentru a cunoaşte personal şi direct stările de lucru. Redactorul „Perseverenţei", Candiano Popescu vizitează Braşovul, pe Bariţiu şi pe reprezentanţii burgheziei comerciale române din oraşul de

---

[156] „Perseverenţa", I, nr. 19, 11/23 mai 1867; nr. 23, 25 mai/5 iunie; nr. 26, 4/16 iunie; nr. 27, 8/22 iunie 1867.

[157] *Actele societăţii „Transilvania" pentru ajutorarea studenţilor români din Transilvania şi părţile ei*, Bucureşti, 1867.

[158] V.Curticăpeanu, *Societatea „Transilvania" din Bucureşti*, în „Studii", XIX, 1966, nr. 1, p. 96—97.

Scanned with OKEN Scanner

sub Tîmpa pentru a se informa; la Pesta ia legătură cu studențimea română în același scop; în Munții Apuseni se întîlnește cu prefecții revoluției de la 1848, Avram Iancu și Simion Balint, pentru a cunoaște starea de spirit a moților și gîndurile temerarilor lor conducători. La Zlatna este arestat ca „agitator daco-român", eliberat, arestat din nou la Arad și apoi expulzat[159]. Doctorul Carol Davila a avut aceeași soartă. Pe urmele acestora și cu aceleași scopuri vizitează Transilvania și Bogdan Petriceicu Hașdeu și Ioan Genoglu, redactorul foii umoristice „Nichipercea"[160].

Întors la București, eruditul și prestigiosul istoric și filolog Hașdeu publică un memorabil articol-protest împotriva aranjamentelor compromițătoare, afirmînd că există „un singur corp și un singur suflet, în care toți nervii și toate suspinele vibrează unul către altul"[161]. Solidaritatea frățească în asemenea momente de mare primejdie pentru viitorul românilor și a națiunii române în întregimea sa, a constituit o necesară încurajare și îmbărbătare pentru românii ardeleni care-și așteptau din România mîntuirea.

În asemenea atmosferă se deschide, la 1/13 august 1867, cea dintîi sesiune a „Societății literare române", parlamentul „daco-român", cum era socotită, nu fără dreptate, de Habsburgi[162]. Sesiunea societății a depășit caracterul unei adunări menite să rezolve anumite probleme de limbă. A fost o înălțătoare sărbătoare națională. Primirea membrilor societății în diferite orașe și îndeosebi la București a întrecut așteptările. Cuvîntări, manifestații, banchete, focuri de artificii însoțiră entuziasmul poporului. Peste tot se sublinia însemnătatea momentului, importanța societății, socotită „piatra fundamentală a edificiului măreț la care aspiră toți", cum afirma Ioan Fălcoianu, președintele comitetului de organizare din București. Țara întreagă era solidară cu sărbătoarea Societății, sărbătoarea zilei „care va rămîne etern memorabilă în toate inimile române". Urarea de încheiere a cuvîntării, „Trăiască națiunea română", a fost primită cu mare însuflețire[163]. În cuvîntările rostite la banchetul organizat de capitală în cinstea membrilor Societății, ardelenii Iosif Hodoș și Alexandru Roman vorbeau de „fiii unei mame, răsfirați în șapte țări", uniți prin limbă, chezășia unității naționale[164].

Deschiderea și lucrările „Societății" au întărit încrederea în viitorul culturii și a națiunii, în unitatea spirituală și politică a românlor. Lucrul început trebuia continuat și dus la bun sfîrșit, după cum declara T. Cipariu, ales vicepreședinte al „Societății Academice Române", cum se va numi aceasta, începînd din 26 august 1867, făcînd urarea ca sentimentul național „deșteptat cu atîta tărie să se lățească în toate unghiurile României", să străbată pînă în cele mai umile colibe ale țăranului, ca tot românul să se simtă fiu al României, român ca origine, român ca limbă și să fie mîndru că este și se numește român[165]. Ceea ce simțea, dar nu putea rosti pe față învățatul ardelean, va proclama deschis ziarul

---

[159] V. Maciu, *op. cit.*, p. 927—928.
[160] *Ibidem*, p. 928.
[161] Șt. Pascu, *Gîndirea istorică la Academia Română (1866—1918), Discurs de recepție*, București, 1975, p. 9—10.
[162] V. Maciu, *op. cit.*, p. 929.
[163] V. A. Urechia, *Actele inaugurării „Societății literare române"*, București, 1867, p. 41—42.
[164] *Ibidem*, p. 47—48.
[165] *Ibidem*, p. 49—50.

Scanned with OKEN Scanner

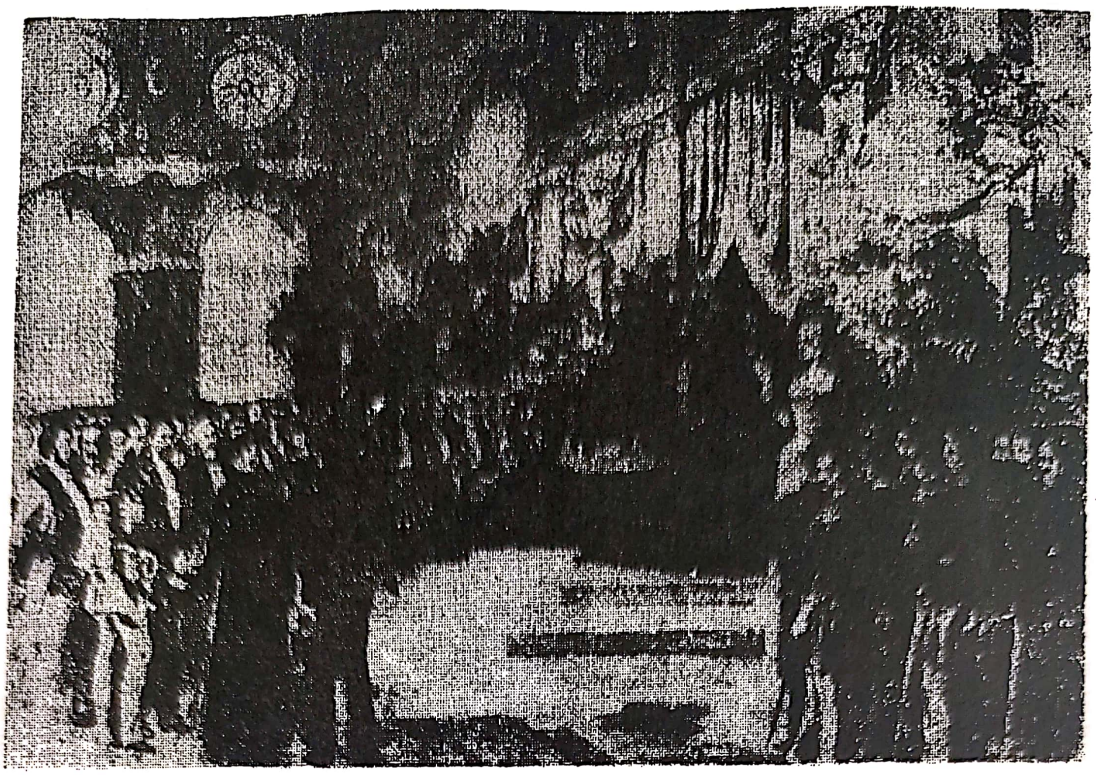

Inaugurarea lucrărilor „Societății Academice Române" (1 august 1867).

Membrii fondatori ai „Societății Academice Române".

Scanned with OKEN Scanner

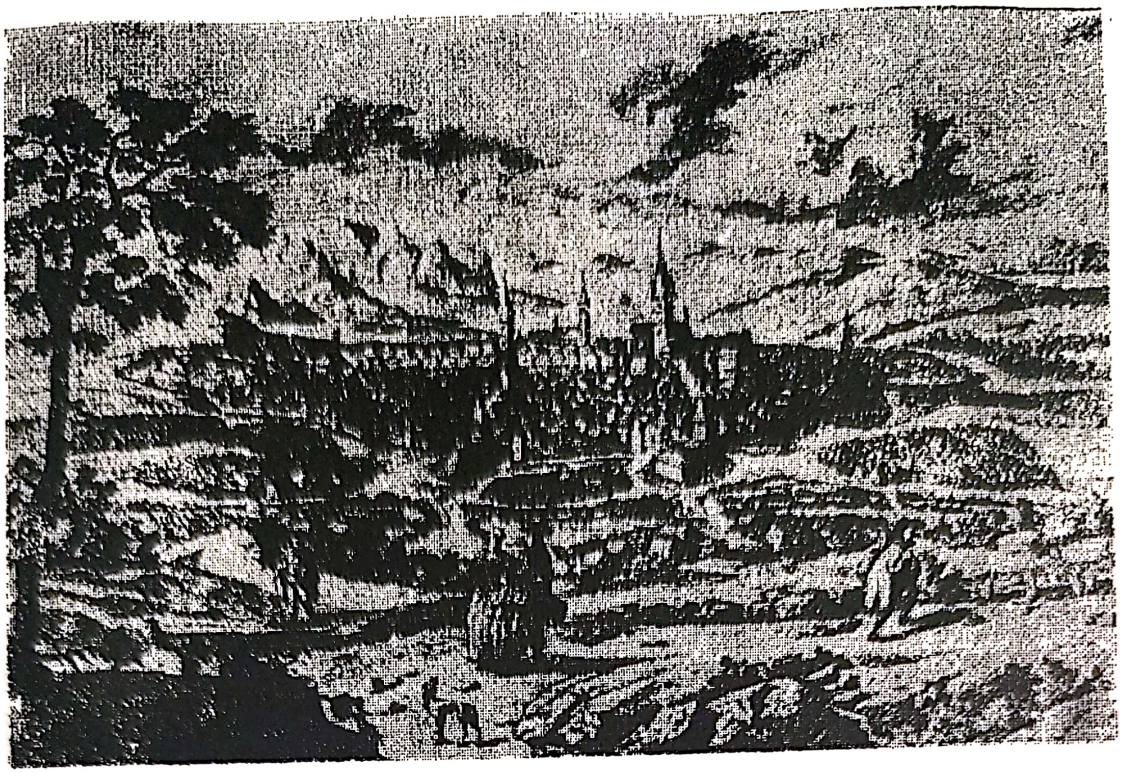

Oraşul Sibiu pe la 1867.

„Românul", care scria şi el, că nu există pe pământ Moldova, Transilvania şi Muntenia, ci „o singură Românie", un singur trup şi un suflet[166]. „Societatea Academică Română", devenită peste 12 ani Academia Română şi-a îndeplinit cu cinste acest legământ nobil, constituind un cheag unificator puternic nu numai cultural şi ştiinţific, ci în aceeaşi măsură şi politic-naţional.

În atmosfera de adînci frămîntări, de activă solidaritate naţională peste graniţele politice artificiale, se înscrie mişcarea naţională a românilor din Transilvania, cunoscută sub numele de *Pronunciament*. Aniversarea celor două decenii de la marea adunare din 3/15 mai 1848 de pe Cîmpia Libertăţii de la Blaj a fost socotită un prilej foarte potrivit de a protesta în faţa lumii împotriva unirii forţate a Transilvaniei cu Ungaria prin compromisul dualist. Se adunară încă odată la Blaj, la 3/15 mai 1868, mari mulţimi de oameni, din Munţii Apuseni, din părţile Clujului, Năsăudului, Sibiului, Hunedoarei şi din altele, pentru a-şi face auzit glasul protestatar. Încurajaţi de atitudinea hotărîtă a maselor, fruntaşii politici, sub preşedinţia prepozitului capitular Vasile Raţiu[167], elaborează un memorand-protest colectiv, socotit a reprezenta „adevărata opiniune în prezent a românilor din diverse ţinuturi şi pe urmă a naţiunii întregi"[168]. Declarînd că rămîn neclintiţi şi credincioşi programului proclamat sărbătoreşte de naţiunea română în „adunarea generală" din 3/15 mai 1848, autorii *Pronunciamentului* formulează revendicările fundamentale ale poporului român: autonomia Transilvaniei, aşa cum i-a fost recunoscută Croaţiei, care asigura condiţii mai bune de

[166] „Românul", XI, nr. 12—13, 6/18 aug. 1867.
[167] Arh. st. Cluj-Napoca, fond. I. Micu Moldovan, acte istorico-politice, dos. Pronunciament, p. 78.
[168] „Gazeta Transilvaniei", XXI, nr. 38, 15/27 mai 1868.

dezvoltare economică, politică şi culturală ţării, naţiunii române, etapă intermediară spre unirea ei cu România; recunoaşterea hotărîrilor dietei de la Sibiu din 1863—1864, unde a fost declarată existenţa naţiunii române şi garantate limba şi confesiunile ei, ceea ce echivala cu organizarea independentă politico-administrativă a naţiunii române; participarea ei în proporţie justă la viaţa politică, administrativă şi culturală; redeschiderea dietei de la Sibiu, pe baza unei adevărate reprezentări populare[169]. Aceasta însemna pe de o parte independenţa politică a Transilvaniei faţă de Ungaria, iar pe de altă parte asigurarea dominaţiei românilor în viaţa politică. Erau revendicări, care, aplicate, ar fi însemnat o democratizare a vieţii politice în condiţiile concrete ale Transilvaniei de atunci şi în condiţiile în care trăia poporul român din monarhia austro-ungară, interesele burgheziei fiind mai apropiate de ale maselor populare.

Pronunciamentul, operă colectivă a reprezentanţilor politici ai românilor din Transilvania, satisfăcea în mare măsură interesele şi dorinţele poporului român însuşi. De aceea numeroase articole şi declaraţii, individuale şi colective, adunări bogat populate, întrunite în Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş se întrec în a-şi declara solidaritatea cu acţiunea şi cu cuprinsul documentului. Unele declaraţii dezvăluie şi laturi pe care textul le subînţelegea numai, pe care documentul le cuprindea doar în spiritul şi nu în litera lor. Ca aceea de pildă în care se sublinia că „a sosit timpul ca românii din patru unghiuri ale Daciei centrale cu o voce să spună Europei că *Pronunciamentul* reprezintă însuşi crezul lor politic“[170]. Acel crez pe care unul din iniţiatorii acţiunii şi autor principal al documentului, reprezentant autorizat al opiniei publice, George Barițiu, îl exprima într-o „scrisoare“ deschisă din 15 mai 1868, afirmînd că „fără România unită şi liberă, fundată pe justiţie şi moralitate, nu poate fi vorba de naţiune şi naţionalitate românească“. Această Românie unită şi liberă se întemeia deopotrivă şi pe românii din Transilvania, fără care „statul moldovo-românesc e ameninţat din această parte“[171].

Judecarea semnatarilor *Pronunciamentului* de către un tribunal maghiar a stîrnit o mare nemulţumire nu numai în rîndurile poporului român, dar şi în opinia publică europeană, căci documentul a fost publicat şi, astfel, a putut fi cunoscut, însuşit şi apărat[172]. Dar conducătorii românilor, burghezia română în general, n-a ştiut profita sau n-a vrut să folosească nemulţumirea mulţimilor adunate la Blaj în număr mai mare decît la 1848. Nu mai erau tribunii de la 1848. Iancu era în declin;

---

[169] T. V. Păcăţian, *op. cit.*, p. 354—355; K. Hitchins, *op. cit.*, p. 221—222; C. Bodea şi I. Kovács, *Les Roumains de la monarchie des Habsbourg et le compromis de 1867*, în „Revue roumaine d'histoire“, VII, 1968, nr. 3, p. 366—367. În timpul redactării „Pronunciamentului“ de la Blaj, românii bănăţeni îşi formulează un program mult asemănător: egala îndreptăţire a tuturor naţionalităţilor din ţară, pentru ca fiecăreia să-i fie garantată existenţa şi dezvoltarea naţională; susţinerea şcolilor de către stat; introducerea limbilor naţionale în administraţie şi justiţie.

[170] „Federaţiunea“, nr. 202, 9/21 iul. 1868.

[171] „Românul“, XII, 3/15 mai 1868, p. 408.; S. Retegan, *Pronunciamentul de la Blaj*, în *Anuarul Inst. de ist. şi arh. din Cluj*, 1966, 9, p. 127—142.

[172] Şt. Pascu, *De la Supplex la Pronunciament*, în „Magazin istoric“, nr. 1, ian. 1978, p. 38—43. Un raport al comitelui suprem al Transilvaniei din 5/18 august 1868 vorbea despre întrunirile românilor în vederea intensificării luptei de eliberare naţională, pentru întemeierea Daco-Romaniei.

Scanned with OKEN Scanner

Bărnuțiu decedase de patru ani; Buteanu fusese omorît în 1849; Al. Papiu-Ilarian era în România; Bariţiu nu mai avea combativitatea tinereţii. De aceea în loc de chemarea poporului la revoluţie, aşa cum o făcură la 1848, i-au cerut sprijin pentru politica petiţiilor, memoriilor şi protestelor. Vasile Goldiş, judecînd mai tîrziu această perioadă, sesizează unele cauze, exagerîndu-le însă proporţiile. Este adevărat că Habsburgii reuşiră să atragă pe unii intelectuali români pentru o politică „loialistă", care au ales calea „opoziţiei teoretice", dar nu corespunde realităţii afirmaţia că Habsburgii ar fi reuşit să atragă un număr însemnat de intelectuali, mari şi mici, care şi-ar fi temut poziţiile şi pensiile şi care ar fi încercat să convingă pe români că opoziţia bărbătească ar fi stricăcioasă intereselor românilor. Neobosita activitate, pe multe planuri, desfăşurată de intelectualitatea română între 1867 şi 1918, dezminte asemenea aprecieri.

Guvernanţii austro-ungari îşi continuă politica oprimatoare împotriva naţionalităţilor negermane şi nemaghiare cu aceeaşi ostentaţie. Alte legi şi măsuri sînt votate de Parlamentul de la Budapesta în acest scop. Legea naţionalităţilor din 1868, urmată de legea electorală, refuzînd drepturile cuvenite naţionalităţilor, urmăreau deznaţionalizarea acestora, înghiţirea lor în „naţiunea politică" maghiară şi teritoriile locuite de ele în statul unitar maghiar, un anacronism evident într-un stat multinaţional, în care provincii întregi erau locuite de majorităţi ale naţiunilor oprimate[173]. Acestea — români, slovaci, sîrbi etc. — apărîndu-şi drepturile naţionale, apărau în acelaşi timp autonomia provinciilor locuite de ele, desfiinţată prin compromisul dualist. Şi aceasta, tocmai într-o vreme cînd unele popoare europene, pînă atunci despărţite în mai multe state, îşi realizează unitatea, ca de pildă Italia, sau erau pe cale de a şi-o realiza, cum făcea Germania. Aceste exemple erau evocate în Parlamentul de la Budapesta, cu prilejul discuţiilor legii naţionalităţilor, de deputatul român bănăţean Alexandru Mocioni, amintind celor ce nu voiau să vadă realitatea că ideea unităţii naţionale era atît de puternică, încît a fost silită să i se „plece" chiar şi Anglia, atunci cînd „nu din mărinimie, ci din înţeleaptă prevedere", a redat Greciei Insulele Ionice[174].

Asemenea realiste judecăţi erau însă respinse de frica planurilor României de a „rupe Transilvania de Ungaria"[175], de a-şi extinde hotarele"[176]. În aceste împrejurări a fost votată, la începutul lunii decembrie 1868, legea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, sancţionată de împărat la 6 decembrie. Protestele deputaţilor naţionalităţilor, neluate în seamă de guvernanţii austro-ungari, au produs o foarte bună impresie în România. „Purtarea voastră, a tuturor în chesiunea naţionalităţilor din dieta ungară, a fost exemplară — îi scria Ghenadie Popescu lui Vincenţiu Babeş —, încît a făcut mare impresiune între chiar deputaţii noştri de aici pentru tot devotamentul ce aţi dezvoltat pentru naţiune"[177]. Faţă de asemenea hotărîri arbitrare şi prepotente ale dietei, românii din Transilvania şi Bucovina, din iniţiativa mitropoltului Şaguna, secondat de mitropolitul Bucovinei, Silvestru Morariu, încearcă realizarea unităţii

[173] L. Valiani, *La dissoluzione dell'Austria Ungheria*, Milano, 1966, p. 22, 35, 40, 68.
[174] T. V. Păcăţian, *op. cit.*, p. 655.
[175] *Ibidem*, p. 561.
[176] *Ibidem*, p. 646.
[177] M. Dan — S. Cipăianu, *Corespondenţa lui Vincenţiu Babeş*, I, p. 198.

Scanned with OKEN Scanner

bisericești a românilor din monarhia dualistă. Se ascundea, sub aparența unui act cu caracter bisericesc, tendința de unitate politică și națională.

În tot acest timp, lupta ramurilor oprimate ale națiunii române era susținută, prin diferite mijloace, de tînărul stat român: ajutorarea românilor din monarhia habsburgică din punct de vedere material și politic, slăbirea Imperiului austro-ungar prin acțiuni politice externe. Sub presiunea Franței și apoi a Rusiei, oficial România a fost nevoită să-și modereze politica de sprijinire a cauzei românilor din Transilvania. Neoficial sau semioficial, însă, legăturile se mențin, multiple, variate. Ajutoare materiale pentru școlile românești din Brașov, Turda, Făgăraș etc. sînt solicitate României și Mihail Kogălniceanu este și acum mentorul acestor acțiuni[178]. Marele om politic și patriot este și salvatorul foilor românești „Federațiunea" și „Gura satului", a revistei „Familia", precum și a redactorilor acestora, Alexandru Roman și Iosif Vulcan, condamnate cele dintîi la amenzi bănești, iar redactorii lor la ani de închisoare pentru curajul de a fi dezvăluit nedreptățile regimului dualist[179]. Asemenea legături încurajează atitudini și acțiuni. La ființă la București Societatea „Românismul", cu scopul de a întreține trează conștiința unității, de a pregăti spiritele pentru împrejurarea oportună. Activitatea propagandistică a acestei societăți, în diferite prilejuri, adunările ei, articolele publicate în foaia ei, toate urmăresc aceeași idee și aceeași tendință. Cu ocazia inaugurării societății chiar, la 6 aprilie 1869, președintele ei, G. Dan Theodorescu, invoca „unirea întregii românimi, căci prin unire, prin libertate și în libertate, artele, literele, științele înfloresc, popoarele se înalță, națiunile se măresc". Unirea și Libertatea erau socotite doi munți mai tari decît granițele Carpaților[180].

Potrivit cunoștințelor cancelarului austriac Ferdinand Beust, comunicate cancelarului german Otto Bismarck, însuși domnitorl Carol era tentat de „coroana României Mari", iar pentru realizarea unui atare proiect îndrăzneț, s-au organizat chiar unele comitete, care, „în înțelegere cu guvernul, acționează cu scopul de a provoca o revoluție a populațiilor românești din imperiile vecine"[181].

„Stîlpii" monarhiei dualiste, poliția și jandarmeria au intuit bine realitatea, confirmată și de activitatea ziarului „Albina", vocea bănățenilor din acea vreme, care, prin pana lui Vincențiu Babeș, redactorul foii, proclama că România va putea deveni tare din punct de vedere cultural „numai și numai cu ceilalți români de peste graniță, împreună". În împrejurările de atunci, singura soluție posibilă, potrivit credinței lui Babeș, era de natură morală sau culturală, „întemeierea îndată sau cît mai curînd a unei Dacoromanii în lumea morală, cu alte cuvinte formarea spiritului Dacoromaniei". Iar misiunea României, creată prin unirea

---

[178] Șt. Pascu, *Mihail Kogălniceanu și problemele epocii sale*, p. 75. Eforia școlilor din Brașov solicită guvernului român, în iunie 1871, ajutor „precum pînă acum așa și de aci înainte" pentru școlile din Brașov, „nu numai să se susțină", ci să se dezvolte și mai departe și să progreseze pentru binele și fericirea națiunii române". „Cu cele mai vii sentiminte de recunoștință și mulțumire" se adresează și președintele Eforiei, Damian Datcu, „pentru simpaticile, binevoitoare și umanitare consimțiri, de care ne vedem și acum, ca totdeauna întîmpinați de mărinimoșii și pentru cultura națională premeritații noștri conaționali ai statului român" („Revista arhivelor", XI, 1968, nr. 1, p. 177—179).

[179] *Ibidem*, p. 76.

[180] „Foaia societății Românismul", I, apr. 1870, p. 14.

[181] N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er (1866—1880)*, ed. a II-a, București, 1938, p. XII.

Scanned with OKEN Scanner

Principatelor, era, potrivit părerii aceluiaşi, consolidarea sa internă şi externă spre a putea răspunde pretenţiilor formulate de românii de pretutindeni, „un soare ale cărui raze să încălzească şi să lumineze pe toţi românii de prin ţările vecine“[182].

Asemenea manifestaţii au avut un efect salutar pentru lupta românilor din Imperiul habsburgic împotriva dualismului, pentru autonomia Marelui Principat, pentru drepturi naţionale şi, în ultimă instanţă, pentru unitate naţională. Pasivitatea, adică neparticiparea la alegeri şi, deci, nici la lucrările Parlamentului din Budapesta, dar activitate intensă acasă, în toate domeniile: economic, cultural, social, politic — a fost tactica adoptată de românii transilvăneni. În această luptă grea se cimentează şi mai mult solidaritatea dintre toţi românii din monarhia habsburgică: ardeleni, bănăţeni, bucovineni în vederea unor acţiuni comune, cu scopuri comune.

Acţiunile trebuiau organizate, lupta coordonată de o conducere politică constituită. La 7 februarie 1869, în conferinţa de la Timişoara se înfiinţează *Partidul Naţional Român din Banat,* care-şi precizează programul: solidaritate cu celelalte naţiuni cu aceleaşi interese; sprijinirea luptei pentru autonomia Transilvaniei; sprijinirea programului croaţilor pentru autonomia ţării lor; apărarea principiilor de libertate şi de democraţie; lupta împotriva legilor nedrepte ale compromisului dualist[183]. Odată cu înfiinţarea partidului naţional din Banat, în conducerea căruia fraţii Alexandru şi Antoniu Mocioni, apoi Vicenţiu Babeş, au avut un rol hotărîtor, se pun bazele legăturilor politice organizate dintre românii bănăţeni şi transilvăneni, respectîndu-şi fiecare tactica faţă de dieta maghiară: bănăţenii activişti şi transilvănenii pasivişti.

Adoptarea a două tactici se explică mai ales prin legile electorale, deosebite pentru Banat şi Ardeal. În Banat censul era mai scăzut, putînd participa la alegeri un număr mai mare de ţărani şi, deci, putînd fi aleşi mai mulţi deputaţi români. Censul foarte ridicat pentru Transilvania împiedica participarea majorităţii ţărănimii la alegeri, ceea ce aducea după sine un număr disproporţionat de mic al deputaţilor români.

În aceste condiţii, românii din Transilvania se întrunesc şi ei după o lună, adică la 17 martie, la Miercurea Sibiului, cu scopul de a-şi întemeia şi ei un partid, organizator şi îndrumător al acţiunilor şi activităţilor: *Partidul Naţional al Românilor din Transilvania.* Programul partidului cuprindea cele mai de seamă şi mai actuale probleme: autonomia Transilvaniei, adică recunoaşterea individualităţii istorice a Principatului transilvan, şi, ca urmare, redeschiderea dietei Transilvaniei, aleasă pe baze democratice şi pe aceleaşi baze organizarea comitatelor; negarea legii naţionalităţilor care urmărea deznaţionalizarea naţiunilor dominate[184]. Ilie Măcelariu, George Barițiu, Ioan Raţiu, Visarion Roman, Ioan Micu Moldovan, Simion Balint, Axente Sever, Iacob Mureşanu etc., şi-au cîştigat mari merite în stabilirea liniei politice, în organizarea celor mai de seamă acţiuni, în menţinerea trează a spiritului de rezistenţă, în informarea opiniei publice europene cu privire la dubla

[182] I. Lupaş, *Istoria unirii românilor*, p. 392; G. Cipăianu, *Vincenţiu Babeş*, Timişoara, Edit. Facla, 1980, p. 46.
[183] T. Păcăţian, *op. cit.*, V, p. 45—46.
[184] Şt. Pascu şi C. Göllner, *Lutte de Roumains de la Monarchie des Habsbourg contre le dualisme*, în „Revue roumaine d'histoire“, VII, 1968, nr. 1, p. 42—43.

Scanned with OKEN Scanner

opresiune, națională și socială suferită de românii din Imperiul austro-ungar[185].

Organizarea partidelor burgheziei române marchează o nouă etapă în lupta de eliberare națională a românilor din monarhia habsburgică, după care urma neapărat unirea cu România a provinciilor locuite de români, adică desăvîrșirea unității naționale. Interzicerea Partidului Național Român din Transilvania la două săptămîni de la înființare, n-a însemnat dezorganizarea activității politice, după cum credeau guvernanții maghiari. Activitatea a continuat, așa cum a fost hotărîtă la conferința de constituire a partidului, prin „conferințe" politice, prin adunări ale cercurilor electorale, prin adunări ale „Astrei", prin presă, memorii etc. Se formează convingerea în rîndurile fruntașilor politici români cu privire la necesitatea sprijinirii mai hotărîte pe masele populare, a colaborării cu celelalte națiuni oprimate și a cîștigării opiniei publice europene[186]. În același timp, bănățenii și crișenii desfășurau o activitate intensă în parlament, urmărind în fond aceleași obiective: drepturi naționale și autonomie mai întîi, unitate după aceea. Așa cum o mărturisea ziarul „Albina" din 1870, cînd își vestea cititorii că românii din Transilvania așteaptă ca „România să devină un soare ale cărei raze să încălzească și să lumineze pe toți românii din țările vecine".

La aceasta se gîndeau cei mai mulți români, între care unii o pregăteau prin acțiunile și activitatea lor, alții o împărtășeau cu diferite prilejuri prietenilor, ceea ce conferă un grad superior de autenticitate mărturisilor. Emilia Rațiu, soția luptătorului Ioan Rațiu, descriindu-i Mariei Rosetti, într-o scrisoare din 10 octombrie 1869, nedreptățile suferite de românii din Transilvania, își exprimă dorința și speranța — desigur și a soțului ei — că românii se vor uni cu toții; tineretului îi incumba datoria să pregătească acest istoric eveniment, pentru ca „ora" să nu ne găsească nepregătiți[187]. Emilia Rațiu este, în același timp, confidenta unei mărturisiri identice din partea scriitorului Ioan Drăgescu. De la Torino scriitorul ardelean îi împărtășește acesteia, într-o scrisoare din 1 ianuarie 1870, zbuciumul său pentru suferințele Transilvaniei care nu vor înceta decît atunci cînd o va vedea „liberă" și unită cu „patria soră mai mare". Scriitorul patriot făcea apel la femeile române să lupte pentru izbînda cauzei naționale. Însemnătatea acestei mărturisiri sporește și prin faptul că însuși Garibaldi declara solidaritatea italienilor cu România, declarație cuprinsă într-o scrisoare adresată scriitorului român, pe care acesta o trimite la Turda, firește pentru susținerea moralului[188].

Se alătură opinia publică franceză celei italiene în susținerea cauzei poporului român. Prestigiosul filolog francez, prieten sincer al românilor și consecvent susținător al intereselor acestora, Emil Picot, declara într-o scrisoare din ianuarie 1871, adresată lui Vincențiu Babeș, vorbind „în numele Republicii Franceze", „dreptul fiecărui popor de a se pronunța asupra soartei sale, de a dispune de sine". Este „un drept fundamental" pentru națiuni și pentru indivizi ce nu se poate nega și

---

[185] T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 84.; B. Surdu, *Conferința națională de la Miercurea*, în *Anuarul Inst. de ist. din Cluj*, 1965, 8, p. 173—211.
[186] Șt. Pascu și C. Göllner, *op. cit.*, p. 41.
[187] „Românul", XIII, 8—9/20—21 oct. 1869.
[188] Bibl. Acad. R. S. România, secția manuscrise, fond. 5 527.

nici izgoni de pe pămînt. Este modalitatea de a stabili între popoare solidaritatea fără de care civilizaţia este o vorbă fără conţinut[189].

Dacă oficialitatea din România îşi manifestă mai puţin făţiş şi energic solidaritatea şi sprijinul faţă de românii din Transilvania din cauza presiunilor externe, persoane de mare prestigiu politic şi cultural împlinesc rolul de mesageri ai soliei dreptăţii naţionale. Kogălniceanu este şi acum nădejdea spre care se îndreaptă şcolile transilvănene, prin glasul unor oameni simţitori la asemenea nevoi şi conştienţi de însemnătatea şcolilor pentru propăşirea naţiunii: Ioan Raţiu de la Turda, Ioan Codru Drăguşanu (autorul interesantului *Peregrin transilvan*) de la Făgăraş, negustorul Diamandi Manole de la Braşov ş.a.[190]. Existenţa şcolilior gimnaziale era un lucru de inestimabilă însemnătate şi de aceea ajutorarea lor constituia o operă naţionlă. De însemnătate asemănătoare era şi o instituţie de învăţămînt superior. Au cerut-o românii la 1848; şi-au unit eforturile vajnicii prefecţi ai revoluţiei Avram Iancu, Axente Sever, Simion Balint, ajutaţi de istoricul Aaron Florian după înăbuşirea revoluţiei, pentru întemeierea unei „academii", refuzată de regimul neoabsolutist austriac. Gîndul nu a fost, însă, părăsit nici o clipă, încercările de concretizare vădindu-se de cîte ori se păreau şanse de reuşită. O asemenea încercare face „Astra" în 1872, solicitînd ajutorul bănesc „al fraţilor din România liberă" în scopul întemeierii unei „Academii" româneşti în Transilvania[191]. Era anul înfiinţării Universităţii maghiare din Cluj, la care accesul românilor era plin de dificultăţi, iar cultura românească exclusă aproape cu totul. Semnificaţia iniţiativei sporeşte prin apelul la solidaritatea naţională pentru realizarea ei.

Istoricul Bogdan Petriceicu Haşdeu şi Grigore Tocilescu cultivă genul epic pentru a găsi o rezistenţă mai mare şi pentru a deştepta mai puternice simţăminte naţionale. Poezia *Severin* a celui dintîi este o pledoarie la unitate naţională, autorul încurajîndu-şi cititorii prin propria-i credinţă în timpuri mai ferice, cînd Dacia va scăpa de jugul duşman şi toată românimea se va întruni în Bucureşti, precum se întruniră italienii la Roma[192]. Poezia *La Români* a celui de-al doliea este un apel la lupta armată („să încingem astăzi arma") pentru unitatea naţională („să dăm mînă cu mînă toţi fiii de aceeaşi mamă, români cîţi sîntem noi, uniţi-vă cu toţii, tot sufletul român")[193].

Nicolae Golescu, la rîndul său, declară public, cu toată răspunderea de om politic, că partidul naţional din care făcea parte îşi înscrisese în program independenţa ţării, cele mai întinse libertăţi, o Românie puternică şi unită prin cuprinderea fraţilor din aceeaşi familie[194]. Cu inima încălzită de entuziasmul tinereţii, A. P. Alessi exprima gîndul tuturor colegilor săi de studii de la Graz, cînd, cu prilejul anului nou 1871, în numele societăţii „Românismul", după ce subliniază situaţia grea a provinciilor subjugate şi afirmă pregătirile pentru „uniunea românească" ce se va celebra pe piscurile Carpaţilor, cînd hora românească

---

[189] *Corespondenţa lui Vincenţiu Babeş. Scrisori primite*, ed. M. Dan şi G. Cipăianu, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976, p. 173—175.

[190] Şt. Pascu, *Mihail Kogălniceanu*, p. 75—76; K. Hitchins, *op. cit.*, p. 227—230.

[191] Ar. st. Sibiu, dos. 5/1872.

[192] „Foaia societăţii Românismul", I, nr. 12, mart. 1871, p. 24.

[193] Ibidem, nr. 2, mai 1870.

[194] „Românul", XVI, 6/18 aug. 1870.

Scanned with OKEN Scanner

se va juca pe largul ses al Daco-Romaniei, adresează o chemare şi face o urare în acelaşi timp. O chemare adresată cetăţenilor lumii, îndemnîndu-i la luptă pentru triumful adevărului, dreptăţii şi libertăţii generale, o chemare adresată românilor, de asemenea la luptă pentru triumful românismului, pentru cununia provinciilor româneşti, un îndemn pentru ridicarea drapelului cu deviza: libertate, patrie şi unire; o urare pentru noul an, adresată naţiunii române[195].

Din nou ideea daco-română sau a Daco-României este pusă în circulaţie. O cuvîntare agitatorică „daco-română" fusese rostită la Năsăud în vara anului 1871 „de un oarecare daco-român", cu prilejul unei adunări a „Astrei"[196]. De realizarea „scumpei noastre patrii Daco-România" erau preocupate ziarele „Propaganda" din Veneţia şi „Dacia Traiană" din Roma, care, în articolele-program, adresau un apel către toţi românii care luptă pentru drepturi naţionale[197].

În aceeaşi vreme, studenţimea română din Viena, la îndemnul lui M. Eminescu, de curînd sosit în capitala Austriei, se preocupa de organizarea unui congres general al românilor la care să fie reprezentată întreaga naţiune române. Şi tot în aceeaşi idee se contopesc, la 1871, societăţile studenţeşti din Viena într-una singură, mai puternică şi mai cuprinzătoare, sub numele simbolic de „România jună". Sub neastîmpărul tineresc şi patriotic al studenţilor români din capitala monarhiei, în frunte cu Eminescu şi Ioan Slavici, „România jună" organizează la Putna, în 1871, cu ocazia jubileului de 400 de ani de la întemeierea vestitei mănăstiri a lui Ştefan cel Mare, o manifestaţie naţională, la care participă personalităţi marcante ale vieţii culturale româneşti, din ţară şi din provinciile asuprite: Eminescu, Slavici, Kogălniceanu, Xenopol, Tocilescu, Sbiera şi mulţi alţii; la care participă, înfruntînd piedicile şi ameninţările, mulţime de popor din Moldova şi Bucovina. Prezenţa mănunchiului de fruntaşi ai vieţii culturale, a mulţimilor populare, evenimentul sărbătorit, discuţiile şi cuvîntările rostite au conferit sărbătorii caracterul unei manifestaţii de unitate naţională, aşa cum o doreau şi o preconizau organizatorii înşişi. A. D. Xenopol în cuvîntarea rostită cu acest prilej sublinia tendinţele şi voinţa de unitate a poporului român, afirmînd că „unirea oamenilor, dacă e să fie cu trai, trebuie să se facă întîi prin gînd şi inimă...; cînd unirea minţii şi inimii va fi încheiată, atunci cea politică va urma numaidecît din însuşi mersul lucrurilor[198].

Eminescu plănuia o întrunire a studenţilor români din toate teritoriile româneşti pentru a discuta serios „asupra problemelor ce viitorul ni le pune cu atîta necesitate". În acest scop au fost adresate apeluri studenţimii române din Bucureşti, Iaşi, Paris, Viena, Torino, Berlin,

---

[195] „Federaţiunea", IV, nr. 8, 20 ian./1 febr. 1872. „Albina", la rîndul său, îşi exprima dorinţa, ca România să devină un soare ale cărui raze să încălzească şi să lumineze pe toţi românii de prin părţile vecine" (V, nr. 46, 4/16 ian. 1870). Pentru activitatea antidualistă a românilor vezi *Românii din Transilvania împotriva dualismului*, sub red. Şt. Pascu, Cluj, Edit. Dacia, 1978.

[196] B. Surdu, *Corespondenţa dintre G. Bariţiu cu Visarion Roman*, în *Anuarul Inst. de ist. din Cluj*, IX, 1966, p. 337.

[197] „Propaganda", I, nr. 1, 22 febr./3 mart. 1872; „Dacia Traiană", apr. 1873, p. 12.

[198] Se cîntă *Imnul lui Ştefan cel Mare* de Vasile Alecsandri pe muzica lui Al. Flechtenmacher, în care este vorba de unirea Daciei („Gazeta Transilvaniei", XXXIIII, nr. 73, 19 sept./1 oct. 1871; cf. şi T. Bălan, *Serbările de la Putna 1871*, Cernăuţi, 1932; E. Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 112).

Scanned with OKEN Scanner

Pesta, Oradea, Cluj, Arad și Blaj. Și tot în acest scop, organizatorii urmăreau să întrunească la Putna o „adunare numeroasă de români din toate provinţiile române". Aceeaşi semnificaţie avea şi marea horă încinsă în timpul serbării, cînd tînărul compozitor şi violonist Ciprian Porumbescu a cîntat „Daciei întregi". Exprima, de aceea, gîndurile participanţilor şi semnificaţia adunării Ioan Slavici cînd mărturisea, mai tîrziu, că sărbătoarea de la Putna era „un fel de paravane, din dosul cărora se făcea propagandă pentru unirea politică"[199]. Semnificaţia sărbătorii de la Putna n-a scăpat nici oficialităţii austriece, care în rapoartele sale a caracterizat-o drept „propagandă pentru realizarea ideii Daco-României", prin alipirea provinciilor româneşti din Imperiul habsburgic la România[200].

Asemenea manifestaţii de solidaritate şi asemenea tendinţe de unitate naţională, prezente cînd într-un loc cînd în alt loc, exprimînd dorinţa şi voinţa nu numai a unor persoane de mare prestigiu, ci în acelaşi timp a unor categorii mai largi, de diferite stări sociale, erau pe de o parte necesare în condiţiile înrăutăţirii situaţiei românilor din noua monarhie dualistă, iar pe de altă parte erau folositoare pentru întărirea credinţei în izbînda cauzei naţionale. Aceasta este preocuparea de căpetenie a conducătorilor politici din Transilvania, care în conferinţele partidului (chiar dacă acesta fusese oficial desfiinţat), de la Turda, Blaj, Sibiu, Alba Iulia şi din alte părţi, dezbat şi hotărăsc programul de activitate: lupta pentru recîştigarea autonomiei provinciilor locuite de români din Imperiul dualist şi intensificarea legăturilor de toate felurile între aceste provincii. Se statornicesc legături trainice şi permanente între societăţile culturale „Alexi-Şincaiana" din Gherla, „Inocenţiu Micu" din Blaj şi „Arboroasa" din Cernăuţi, cu scopul de a lupta „toţi pentru unul şi unul pentru toţi".

Crezul unităţii naţionale a fost şi programul periodicului braşovean „Orientul latin", sub redacţia lui Aron Densuşianu, Teofil Frâncu şi Ion Al. Lapedatu, ce apare în anii 1874—1875, aşa cum afirmă articolul-program din primul număr şi cum va dovedi prin întreaga sa activitate: românii, deşi despărţiţi din punct de vedere politic, sînt, prin originea comună, prin aceeaşi limbă, prin aceleaşi datini, atît de uniţi şi de închegaţi încît pot fi invidiaţi de cele mai mari şi mai luminat popoare. Redacţia se lega să cultive, să înalţe şi să ţină sfîntă această Unire. De aceea ziarul braşovean va considera şi va tratat deopotrivă problemele tuturor românilor.

După declanşarea crizei orientale, în 1875, numeroşi români nutreau într-adevăr „simpatii daco-române" şi prin ziare şi mai ales prin viu grai se răspîndea printre ţărani „sămînţa împărecherii". Duşmanii „împărecherii" se temeau, de aceea, de o mişcare revoluţionară pentru înfăptuirea „liberării lor din robie" şi „unirea lor cu România", cum afirma o proclamaţie ce circula în Transilvania şi Bucovina.

---

[199] „Convorbiri literare", IV, 1870—1871, nr. 14, 15/27 sept. 1870, p. 238—240; I. Slavici, *Amintiri*, Bucureşti, 1924, p. 44—84; I. Grămadă, *Societatea academică, socială-literară „România jună" din Viena (1871—1911)*, Arad, 1912, p. 45; V. Curticăpeanu, *Le mouvement culturel . . .*, p. 150—154.

[200] Arh. st. Cluj-Napoca, fond. Problema naţională, nr. 325 şi 423.

5. Solidaritatea întregului popor român în eforturile de cucerire a Independenței

Solidaritatea națională, în pofida granițelor despărțitoare, va cunoaște forme de manifestare superioare și active, cu o altă ocazie cînd soarta României trecea printr-un moment crucial, cucerirea Independenței. Pe măsura însemnătății acestui moment, în aceeași măsură este și solidaritatea românilor de pretutindeni. Dacă cineva n-ar fi cunoscut direct evenimentele din România, le putea intui cu cea mai mare exactitate urmărind starea de spirit și manifestațiile românilor din provinciile de sub dominație străină. Zi de zi era o trăire deopotrivă de intensă în toate aceste provincii românești. Foile din Transilvania publică și comentează toate documentele diplomatice care au pregătit independența și consființirea ei, războiul. Dorința, ascunsă uneori în formule neutre, alteori e proclamată fățiș, prin sublinierea accentuată a însemnătății independenței României. Reînvie vremurile emoționante petrecute cu două decenii aproape în urmă, cu ocazia unirii Principatelor. Ca și atunci Transilvania este scutul de apărare al României împotriva denigrărilor și persiflărilor, este glasul de vestire a succeselor și a vitejiilor soldatului român, este sprijinul multiform cel mai sincer.

La ironia ziarului vienez „Neue Freie Presse" că turcii vor trece Dunărea și vor alunga pe dorobanții și călărașii români pînă în Transilvania, răspundea „Gazeta Transilvaniei", care recunoaște că ar fi posibil acest lucru, după care urmează riposta usturătoare: „tot între marginile posibilității rămînem și atunci cînd admitem că dorobanții și călărașii români pot porni către Transilvania și fără să fie alungați de turci"[201]. Aluzia era mai mult decît subînțeleasă. Era o invitație adresată bravilor ostași români de a porni spre Transilvania, unde erau așteptați cu brațele deschise frățește de milioanele de români. Această stare de spirit era sesizată și de publicația franceză „Journal des Debats" care scria, în numărul său din 13 mai, că „misiunea istorică a românilor constă, în a detașa Banatul, Transilvania, Bucovina de Austria și de a face cu aceste țări reunite un «Imperiu daco-român»"[202].

Proclamarea independenței a produs o puternică impresie atît asupra românilor din România, cît și asupra celor din provinciile subjugate. Evenimentul a declanșat bucurii nestăvilite, demonstrații publice, o campanie de presă elogioasă, organizarea de comitete pentru sprijinirea luptei de independență. Asemenea acțiuni au relevat cu pregnanță solidaritatea dintre toate ramurile poporului român, unitatea în cuget și simțiri a tuturor românilor. De aceea acum ca și altă dată, înainte și după aceea, tot ce se întîmpla mai de seamă de o parte a Carpaților stîrnea un răsunet puternic de cealaltă parte. Un singur corp și o singură inimă pretutindenea unde trăiau fiii aceleiași națiuni.

Ziarele și revistele din România, mai cu seamă „Românul", „Telegraful" ș.a. și cele românești din Transilvania „Gazeta Transilvaniei", „Telegraful român", „Familia" etc., publică numeroase știri cu privire la aceste evenimente, însoțite de comentarii semnificative.

---

[201] „Gazeta Transilvaniei", XXXIX, nr. 28, 14/26 apr. 1877.
[202] N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, București, 1927, p. 209.

Scanned with OKEN Scanner

Un loc de frunte a acordat presa românească proclamării Independenței în parlamentul României la 9 mai și discursului rostit de Mihail Kogălniceanu, ministrul de externe al României, cu această ocazie. Mii și mii de locuitori ai României au trimis domnitorului Carol I și guvernului I. C. Brătianu scisori de aprobare, elogii și sprijin pentru actul istoric al independenței. În numeroase localități au avut loc demonstrații și serbări entuziaste în cinstea marelui eveniment.

Cu prilejul proclamării independenței, „Gazeta Transilvaniei", înfățișînd starea de spirit a românilor, inclusiv a celor din provinciile de sub stăpînire străină, scria că „ziua proclamării independenței României a produs în inimile fiecărui român sentimente de bucurie, că după atîția secoli... România este redată sieși"[203].

În Bucovina, românii, lipsiți de mijloace de publicitate datorită restricțiilor impuse de oficialitatea habsburgică, au găsit alte mijloace de a-și manifesta bucuria față de hotărîrea istorică a României. Astfel poetul bucovinean Dimitrie Petrino publică la Iași o proclamație prin care îndemna pe românii ardeleni și bucovineni „să ridice armele împotriva asupritorilor pentru eliberarea lor din robie și unirea cu românii din țară"[204].

Cunoscînd bine starea de spirit și năzuințele românilor de sub stăpînire austro-ungară, comunitatea lor de sentimente cu cea a românilor de la sud și est de Carpați, comitele suprem al comitatului Turda-Arieș, Kemény György, cuprins de îngrijorare, aducea, la 7 iunie 1877, la cunoștința ministrului de interne al Ungariei că „românii din Transilvania, după proclamarea independenței României, jubilează, sperînd și crezînd că în viitorul apropiat regatul României va fi întemeiat, iar poporul român este convins că unirea Transilvaniei cu regatul român este numai o chestiune de timp"[205].

Proclamarea independenței României își găsește în foile românești din Transilvania tribuna vestitoare a entuziasmului patriotic, a emoționantelor manifestații, asemănătoare cu cele din 5 și 24 ianuarie 1859. „Gazeta Transilvaniei" și „Familia" de la Oradea descriu starea de spirit a bucureștenilor în ziua de 9 mai, cînd sute de oameni alergau cu inimile palpitînd spre dealul Mitropoliei pentru a fi de față la săvîrșirea unui act dorit de secole: independența absolută a României[206]. Revista orădeană își asumă nobila misiune de a vesti manifestațiile entuziaste din ziua următoare, cu cele 21 de salve de tun, cu străzile ce străluceau de drapele tricolore, cu balcoanele și ferestrele împodobite cu covoare și flori, cu urările pentru România independentă, cu iluminația feerică și seara, cu studenții ce defilau cu torțe aprinse și muzică militară la statuia lui Mihai Viteazul[207].

Proclamarea războiului și mai apoi desfășurarea ostilităților au avut de asemenea adeziunea întregului popor, care era convins că independeța nu putea fi consfințită și consolidată fără o supremă sforțare militară. „Dorința noastră cea mai vie — scria „Românul" — este de

---

[203] „Gazeta Transilvaniei", nr. 43. 5/17 iunie 1877.

[204] A. Dolga, *Ecoul războiului de independență din 1877—1878 în Banat*, în *„Studia Universitatis «Babeș-Bolyai»". Historia*, fasc. 1, 1968, p. 86.

[205] Al. Matei, *Războiul de independență în documente*, în „Almanahul Tribunei", 1976, p. 73.

[206] „Gazeta Transilvaniei", nr. 43, 5/17 iun. 1877.

[207] „Familia", nr. 20, 5/17 mai, p. 238, 250—251; cf. V. Faur, *Războiul de idependență și revista „Familia"*, Oradea, 1977, *passim*.

Scanned with OKEN Scanner

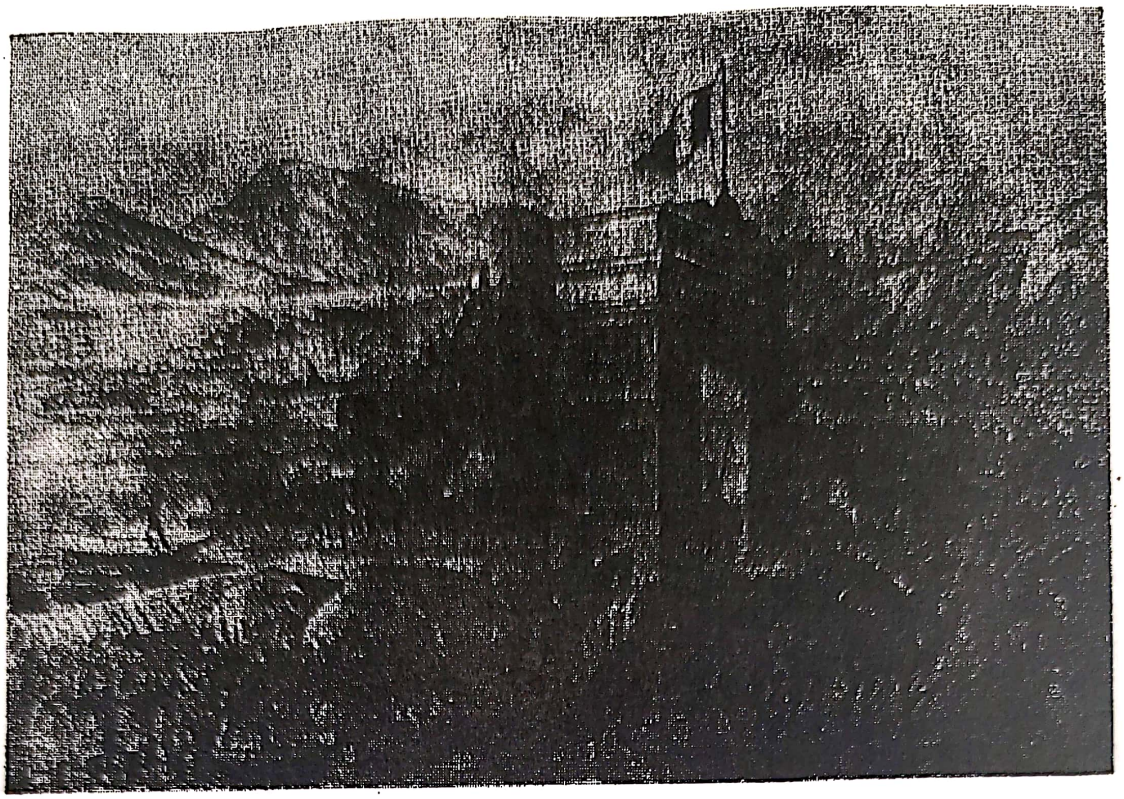

Trecerea armatei române peste Dunăre în 1877.

a vedea armata noastră trecînd Dunărea şi mergînd să contribuiască la nimicirea unei dominaţiuni devenită odioasă lumii întregi. Voim ca românii să-şi datorească lor înşile independenţa absolută a patriei, o dorim pentru că credem că ea va contribui la mărirea şi ridicarea patriei"[208].

Întreg poporul român a susţinut de la început războiul prin toate forţele sale, considerîndu-l un război drept, de independenţă naţională. Înfruntînd cu bărbăţie greutăţi şi piedici de nedescris, înfrîngînd cu dîrzenie adversităţi de tot felul, întreaga economie a ţării a fos pusă în slujba cauzei nobile a independenţei, asigurînd înzestrarea şi aprovizionarea armatei cu armament şi muniţii, îmbrăcăminte şi echipament, cu alimente şi furaje, cu medicamente şi scame.

Entuziasmul popular, sacrificiile de tot felul ale maselor populare au suplinit în mare măsură insuficienţa pregătirii din vreme a războiului. Masele populare, care constituiau majoritatea populaţiei ţării, au trimis zecile de mii de luptători pentru front, pe cei care au suportat suferinţele supreme şi au adus patriei victoria; ele au fost cele ce au completat fondurile bugetare ale statului, ele s-au oferit voluntar în sprijinul ostaşilor pentru a le uşura traiul şi victoria.

Războiul a necesitat mari cheltuieli băneşti. Fondurile bugetare ale Ministrului de Război, care abia depăşeau 13 milioane, erau mai mici decît cele alocate în anii anteriori conflagraţiei. Ca urmare, procurarea resurselor băneşti era, fără îndoială, de cea mai mare importanţă şi acuitate, de aceasta depinzînd rezolvarea tuturor celorlalte probleme ale dotării şi echipării armatei. Greul şi de data aceasta, ca al-

[208] „Românul", 2/14 mai 1877.

tădată, l-a suportat țărănimea. Fără acest efort purtarea războiului n-ar fi fost posibilă, eroismul și vitejia bravilor ostași n-ar fi avut suportul material care să le dea posibilitatea să se manifeste în toată plenitudinea lor.

Numai rechizițiile ce urmau să fie plătite au ajuns la suma de aproape 12 milioane lei. Printre obiectele rechiziționate au fost 59 238 vite, 1 386 641 kg alimente diverse, aproape 1 200 000 kg mălai, circa 116 199 hl grîu ș.a.[209].

Printre primele județe în ce privește rechizițiile se situează Doljul, cu produse în valoare de aproape 2 240 000 lei, Romanații, peste 1 115 000 lei, Ialomița, peste 1 100 000 lei, Teleormanul, peste 528 000 lei, Mehedinții, peste 460 000 lei, Argeșul, aproape 400 000 lei, urmate de Roman, Vlașca, Ismail, Putna, Olt, Cahul și Bolgrad, cu sume mai mici, după posibilitățile lor economice.

Transportul celor necesare armatei a fost asigurat de asemeni în cea mai mare parte de țărănime. În total s-au rechiziționat 66 387 vite, din care 26 000 boi și vaci, 7 129 cai, 264 394 care, prestîndu-se 1 054 747 zile de lucru, timp în care s-au parcurs aproape 26 144 000 km. Fiecare județ era obligat, potrivit dispozițiilor Ministerului de război, să dea pentru rechiziție 150 trăsuri înhămate cu cîte 3 cai, ceea ce însuma pentru toată țara 4 800 trăsuri și 14 400 cai[210].

Multe din animalele rechiziționate pentru transporturi au murit pe drumuri din cauza epuizării fizice sau a intemperiilor. Ceea ce înseamnă alte pagube și sacrificii pentru țărănime.

Guvernul și Ministerul de Război au acordat o atenție deosebită organizării serviciului medical al armatei pentru situația de război. Condus de dr. Carol Davila, acest serviciu a funcționat în condiții bune. S-au organizat o ambulanță a Cartierului general, două de corp de armată și cinci divizionare. S-au amenajat spitale pentru răniți în zona de operații și în interiorul țării și s-au sporit fondurile pentru procurarea de instrumentar medical, medicamente, echipamente și obiecte spitalicești cu aproape 700 000 lei (în 1877). Medici renumiți, ca Marcovici, Felix, Danielopolu, s-au oferit la dispoziția armatei. Ambulanțele și spitalele temporare, instalate la sud de Dunăre au îngrijit aproape 13 000 de răniți și bolnavi[211],

Pentru completarea efectivelor și a bazei materiale a armatei un rol deosebit de important l-a avut contribuția benevolă, atît a populației din teritoriile libere ale României, cît și a celei din provinciile românești aflate sub dominație străină. S-a manifestat atunci un patriotism impresionant din partea tuturor românilor, concretizat în hotărîrea lor de a apăra independența dobîndită și a cuceri victoria în care vedeau realizat un pas hotărîtor spre desăvîrșirea unității de stat a României.

---

[209] *Independența României*, sub red. acad. Șt. Pascu, București, Edit. Academiei, 1977, p. 215—220.

[210] Alex. Pencovici, *Rechizițiile și ofrandele pentru trebuințele armatei române în războiul din 1877—1878*, București, 1879, p. V—VIII, tabelel 18 și 19; Th. Văcărescu, *Luptele românilor în resbelul din 1877—1878*, București, 1887, p. 217; *Pagini din lupta poporului român pentru independența națională*, p. 331—335; *Războiul pentru independența națională 1877—1878, documente militare*, București, Edit. politică, 1971, p. 632—635.

[211] Elena Perticari-Davila, *Viața și corespondența lui Carol Davila*, București, 1935, p. 388.

Scanned with OKEN Scanner

Numeroşi fii ai ţării au îngroşat rîndurile luptătorilor, oferindu-se voluntari. Se înrolau în armată ţărani, muncitori, meseriaşi, intelectuali, fii de burghezi şi chiar de moşiieri. Este edificator faptul că însişi fiii preşedintelui Camerei deputaţilor, C. A. Rosetti, au plecat voluntari.

Au plecat pe front de bună voie unii medici pentru a îngriji răniţii. Printre aceştia s-a numărat şi militantul socialist Nicolae Codreanu, medic de plasă, care, pentru faptele sale deosebite, a fost decorat la sfîrşitul războiului cu ordinul „Steaua României", farmacistul maramureşan Filip Mihalca care cu devotament impresionant a acordat asistenţă sanitară ostaşilor răniţi ş.a.

Studenţii medicinişti din Bucureşti, dornici de a lupta pentru indepedenţa ţării au început încă din 1876, la cererea lor, instrucţia militară. În aprilie 1877, la propunerea dr. Constantin Istrati, „Societatea studenţilor în medicină" din Bucureşti şi-a întrerupt activitatea de pregătire militară şi aproape toţi membrii săi au plecat pe front. În mod deosebit s-a evidenţiat grupul de studenţi conduşi de socialistul C. Stăuceanu, „Grupul celor 14", cum a fost numit. Ei au încadrat ambulanţa „Griviţa", desfăşurîndu-şi activitatea pe lîngă Divizia 4. „Am constatat cu mare plăcere — notează comandantul diviziei — că în timp de patru zile continue şi mai ales în ziua de 27 august, personalul serviciului medcal a lucrat neobosit şi nu s-a cruţat nici sub focul cel mai viu... Devotamentul şi curajul personalului sanitar este o încurajare pentru trupe... Devotamentul este cu atît mai meritoriu, căci este voluntar". Pentru faptele lor deosebite, membrii acestui grup au fost decoraţi[212].

Mii de voluntari, cu toate restricţiile şi represiunea autorităţilor, au plecat pe front din provinciile româneşti de sub dominaţie străină. Ei treceau clandestin în România, unde erau apoi repartizaţi la diferite unităţi militare. Alarmat de trecerile masive din Transilvania, ministrul de externe al Austro-Ungariei a cerut guvernului român extrădarea voluntarilor. Bineînţeles această cerere nu i-a fost satisfăcută. Din Bucovina au plecat grupuri de voluntari, elevi de la Şcoala normală şi de la un liceu din Cernăuţi. De asemenea, s-au înrolat în unităţile române o serie de studenţi, membri ai societăţii bucovinene „Arboroasa"[213].

Deşi se căuta ca numele voluntarilor proveniţi din ţinuturile de sub dominaţie străină să nu fie cunoscute de autorităţi, documentele au păstrat, totuşi, aprecieri elogioase cu privire la faptele de vitejie ale unora dintre ei. Pe lîngă faptele de arme ale căpitanului Moise Groza din Transilvania, care s-a distins eroic în luptele pentru cucerirea redutei Griviţa nr. 1, se ştie că transilvăneanul Nicolae Grancea, lovit de un glonte inamic pe cînd îngrijea un rănit, nu a părăsit tranşeele,

---

[212] *DIR. Războiul pentru independenţă*, V, p. 653.

[213] N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er*, Bucureşti, 1938, p. 277—278; *DIR. Războiul pentru independenţă*, III, 1953, p. 313, 427—430, 709—710. Atenţia guvernului din Bucureşti s-a îndreptat spre generalii Traian Doda şi David Urs de Marginea, eroi ai războiului austro-prusian din 1866, dar aceştia fiind supravegheaţi foarte sever n-au putut răspunde chemării. S-au înrolat însă mulţi voluntari: căpitanul Moise Groza din Banat, elevi din Blaj, Orăştie, Suceava etc., teologi, practicanţi de avocat şi funcţionari din Făgăraş şi din alte părţi, tineri medici din diferite locuri. Numărul voluntarilor ardeleni, bănăţeni şi bucovineni a trebuit să fie destul de mare dacă oraşul Ploieşti a organizat o mare manifestaţie cu ocazia sosirii unui grup, determinîndu-l, astfel, pe ministrul de externe al Austro-Ungariei să protesteze şi să ceară, fără rezultat, extrădarea lor.

ci a continuat să acorde asistență sanitară celor ce aveau nevoie de ajutorul său[214].

Tineri voluntari bucovineni au primit botezul focului în cele dintîi lupte cu trupele otomane la Calafat, unde unul dintre ei, Constantin Popescu, și-a pierdut viața, posteritatea recunoscătoare săpîndu-i chipul în piatră pe monumentul independenței din orașul de pe Dunăre. Emilian Huidei s-a distins la asediul Plevnei, obținînd galoanele de sergent, împreună cu tinerii Ion Fongan Bodnărescu și Apolohie; medicul veterinar Dionisie Bucevschi și-a făcut datoria unde era mai mare nevoie. Iar Alexandru Chibici Revneanu s-a distins în luptele de la Smîrdan[215].

Numeroși tineri din Basarabia au urmat exemplul fraților lor din Transilvania și Bucovina.

O acțiune largă de masă s-a desfășurat pentru strîngerea de fonduri în vederea cumpărării de arme necesare înlocuirii celor distruse pe front și creerii de rezerve.

Apelul guvernului, afișat în sate și orașe pentru acest scop, a avut un larg ecou. Colectarea sumelor necesare înzestrării armatei era considerată de toți românii ca o îndatorire patriotică pe toată durata războiului. Consiliile comunale și județene au subscris sume însemnate, de asemenea și foarte mulți particulari. Fiecare județ era dator să adune sumele necesare pentru cel puțin 2 000 de arme model Peabody. S-au alcătuit liste de subscripții pe sate și orașe; au contribuit cu bani funcționarii, clerul, muncitorii de la construcții, tipografii, de la căile ferate, zeci de mii de țărani, negustori etc. Totalul sumelor donate guvernului pentru cumpărare de arme s-a ridicat la 1 212 661 lei. Cu această sumă se puteau cumpăra circa 35 000 puști, potrivit prețului cel mai ridicat din acel timp. Numărul de arme ce putea fi procurat prin ofrandele maselor populare asigura o pușcă la un număr de 2/3 din efectivul ce a trecut Dunărea[216].

Populația țării a sprijinit armata și pentru satisfacerea altor nevoi. În acest scop, în România au luat ființă numeroase comitele și societăți de susținere a frontului. Ele erau organizate pe plan național, județean și local. Se remarcă între acesta societățile „Crucea Roșie", „Independența", „Providența". Societățile și comitetele s-au ocupat cu strîngerea de fonduri, echipament, alimente, medicamente și pansamente, de îngrijirea răniților etc. Un rol de frunte în această operă de salvare națională l-au avut femeile, care s-au distins în organizarea comitetelor de ajutorare a ostașilor și a frontului.

Pentru sprijinirea armatei, populația rurală a subscris însemnate sume de bani și a oferit în dar mari cantități de produse de tot felul și numeroase obiecte de îmbrăcăminte pentru iarnă. Însumate aceste ofrande însemnau peste 8 000 capete vite, mai mult de 2 000 kg carne, circa 34 000 kg porumb și peste 2 500 kg fasole și legume uscate. Au

---

[214] S. Pușcariu, *Douăzeci de scrisori ale lui Moise Groza din războiul de la 1877*, București, 1927, p. 231—232; *DIR. Războiul pentru indepedență*, VI, 1953, p. 151; Gheorghe Damian, *Istoria războiului ruso-româno-turc din 1877—1878*, București, 1898, p. 62—69.

[215] I. Nistor, *Consecințele războiului pentru neatîrnare asupra românilor din Bucovina și Basarabia*, în *Războiul neatîrnării din 1877—1878*, București, 1927; Al. Chibici-Revneanu, *Din viața mea de voluntar*, în „Convorbiri literare", XVII, p. 1—20.

[216] A. Pencovici, *op. cit.*, p. VIII.

Scanned with OKEN Scanner

fost oferite în dar mari cantităţi de brînză şi caşcaval. Numai 19 locuitori au donat peste 2 200 ocale. De asemenea, ţărănimea a contribuit cu un număr de 2 332 cojoace, înregistrate oficial ca donaţii, precum şi cu alte numeroase articole de îmbrăcăminte călduroase: flanele, ciorapi de lînă, mănuşi etc.[217].

Au contribuit cu bani şi îmbrăcăminte muncitori, profesori şi învăţători, funcţionari modeşti ai administraţiei de stat, care au oferit pentru armată o parte din salariu lor lunar pe toată durata războiului. Scriitori, poeţi şi artişti plastici, printre care marele poet Vasile Alecsandri şi renumitul pictor Nicolae Grigorescu, care au imortalizat prin operele lor vitejia ostaşului român în războiul de independenţă, au dăruit o parte din veniturile obţinute din unele lucrări pentru îngrijirea răniţilor. Artişti de teatru, cîntăreţi vocali şi instrumentişti au organizat spectacole şi concerte în folosul armatei. De asemenea, tineretul studios a organizat diferite manifestaţii artistice, venitul fiind oferit oştirii. Un mare număr de şcolari de toate gradele au colectat îmbrăcăminte, bandaje şi vată pentru nevoile spitalelor. N-au lipsit nici donaţiile unui număr însemnat de membri ai claselor sociale avute. Unele doamne au donat pentru întreţinerea armatei o serie de obiecte preţioase din aur şi argint.

A fost apreciabil aportul populaţiei pentru organizarea de ambulanţe şi spitale. Între acestea se cuvine menţionat spitalul „Virtutea militară“ din judeţul Roman; spitalul răniţilor „Elisabeta doamna“ de la Cotroceni; spitalul răniţilor din Ploieşti etc. Comitetul israelit din Iaşi, la rîndul său, a organizat două spitale: unul mobil şi altul permanent, tot la Cotroceni[218]. Comitetul judeţean Covurlui şi locuitorii oraşului Galaţi au adunat bani şi au clădit un spital ce putea îngriji iniţial 60 de răniţi[219]. Iar la Calafat oficialităţile se străduiau să organizeze legăturile cu serviciile sanitare[220]. Iniţiative asemănătoare au fost realizate şi în judeţul Cahul, unde membrii Comitetului permanent al judeţului au oferit cîte 57 lei aur lunar din salariile lor pe întreg anul 1878 în ajutorul ambulanţei din Iaşi[221]; la fel la Craiova, Turnu Măgurele, Turnu Severin. Spitalul din Turnu Măgurele, condus de Maria Rosetti, a donat şi altor spitale militare pînzeturi, vată sau le-a împrumutat medicamente[222]. La 9 septembrie 1877, îndată ce s-a aflat că în Cîmpulung Muscel se trimit soldaţi români bolnavi, orăşenii cîmpulungeni „au oferit gratis mai multe obiecte necesare spitalelor, astfel că în 24 de ore s-au instalat şi completat două spitale cu 200 de paturi...“ şi, pe fiecare zi, se procurau soldaţilor obiecte de aşternut, îmbrăcăminte, tutun, rachiu şi altele[223].

Au fost înfiinţate şi o serie de ambulanţe. Din numărul total de răniţi şi bolnavi au fost trataţi de ambulanţele „Crucii roşii“ 377 de bolnavi şi 466 de răniţi. Pe cîmpul de luptă, ambulanţele Crucii Roşii au asigurat prima îngrijire unui număr de 265 de răniţi, iar un număr de 340 pansamente la răniţii evacuaţi prin ambulanţele societăţii. Am-

---

[217] *DIR. Războiul pentru independenţă*, VI, 1953, p. 122, V, p. 30, 40 şi 321; Al. Pencovici, *op. cit.*, p. VII.
[218] „Journal de Bucarest“, nr. 770, 8/20 sept. 1877, p. 3.
[219] *Pagini din lupta poporului român pentru independenţă*, p. 203.
[220] *DIR. Războiul pentru independenţă*, VIII, 1953, p. 135.
[221] *Pagini din lupta poporului român pentru independenţă*, p. 203.
[222] „Românul“, 15/27 iul. 1877.
[223] Ibidem, 1/23 sept. 1877.

Scanned with OKEN Scanner

bulanţele româneşti, militare şi civile, au mai îngrijit, în acelaşi timp, peste 2 000 de răniţi turci (prizonieri)[224].

Activitatea sanitară a „Crucii Roşii" a fost asigurată de medici români şi de un numeros personal ajutător, în majoritate voluntar. De asemenea, în ambulanţele şi aşezămintele spitaliceşti ale „Crucii Roşii" din România au funcţionat medici şi studenţi medicinişti din Franţa, Anglia, Germania, Italia, Belgia, Suedia.

Un larg concurs în sprijinirea armatei române l-au dat românii din Transilvania şi Bucovina. În oraşele şi în numeroase sate din aceste provincii româneşti au luat fiinţă comitete de ajutorare a răniţilor. În Transilvania se cunosc, din presa vremii numai, circa 360 de asemenea comitete[225], conduse de cei mai de seamă oameni şi de soţiile acestora din oraşele respective. Alte numeroase asemenea comitete au luat fiinţă în Bucovina[226]. Deşi autorităţile maghiare şi austriece, înspăimîntate de solidaritatea populaţiei româneşti pentru susţinerea răniţilor şi a războiului au interzis aceste comitete, ele au continuat, totuşi, să funcţioneze, adunînd mari sume de bani şi daruri pentru armata română. În apelul diferitelor comitete se invoacă „vocea sîngelui", „frăţia", legăturile de lege şi cultură; se subliniază adevărul, anume că victoria ostaşilor români este „a întregii naţiuni, fie aceea risipită în orice parte a lumii". O impresionantă solidaritate naţională se manifestă între toţi „aceia în al căror piept bate o înfierbîntată inimă de român", între toţi „cei ce luptă pentru gloria şi viitorul neamului românesc", între toţi cei legaţi „prin intime legături de sînge", care, nu se vor destrăma... decît odată cu viaţa"[227].

Protestele împotriva interzicerii activităţii comitetelor de ajutorare se fac auzite peste tot. Începutul se datoreşte vajnicului luptător George

---

[224] *Independenţa României*, p. 218—219.

[225] Vl. Diculescu, *Războiul de independenţă — prilej de manifestare a unităţii de conştiinţă naţională*, în „Studii şi articole de istorie", XII, 1968, p. 29.

[226] Comitetul din Braşov avea ca preşedinte pe negustorul Diamandi Manole, ca secretar pe scriitorul Ioan Lapedatu, iar între membrii floarea intelectualităţii locale. Comitetul femeilor braşovene era condus de Sevastia Mureşanu, soţia lui Iacob Mureşanu şi Victoria Iuga. În fruntea comitetului de femei din Sibiu era Iudita Măcelariu, soţia fostului preşedinte al Partidului Naţional Român, ajutată de Maria Cosma, Maria Hanea, Ana Moga şi Ioana Bădilă, iar între membre figurează şi poeta Maria Cunţan. Comitetul femeilor din Cluj era prezidat de Maria Ilieşiu, cel din Făgăraş de Anastasia Popescu, cel din Oradea de Leontina Roman, soţia profesorului, publicistului şi omului politic, Alexandru Roman; cel din Năsăud de Elisabeta Pop-Păcurariu, cel din Timişoara de Iulia Rotariu, soţia publicistului Petru Rotariu, cel din Şomcuta Mare de studentul Victor Colceriu, cel din Băseşti de Elena Pop (fiica lui Gheorghe Pop de Băseşti), cel din Baia Mare de Gizella Cresta Drumariu, cel din Şepreuş de Ersilia Sturza, soţia preotului, cel din Roşia Montană de Carolina Balint, soţia fostului prefect din revoluţia de la 1848, cel din Lipova de Elena Ţăranu, cel din Sighet de Aurelia Jurcă, cel din Turda de Emilia Raţiu, soţia lui Ioan Raţiu, cel din Suceava de Elena Popovici, Natalia Hurmuzaki, Elena Petrino etc. Cf. Elisabeta Ioniţă, *Aportul femeilor la sprijinirea războiului pentru cucerirea independenţei de stat a României*, în „Revista de istorie", nr. 4, 1970.

[227] Românul", din 15, 17, 27 şi 29 mai 1877; „Gazeta Transilvaniei", nr. 42, 2/14 iunie; nr. 46, 16/28 iunie; nr. 70, 8/20 sept. 1877; „Telegraful român", nr. 43, 2/14 iunie; nr. 47, 16/28 iunie; nr. 48, 19 iunie/1 iulie 1877; „Familia", nr. 25, 19 iunie/1 iulie 1877, p. 296; *Indepedenţa României*, p. 240—243; C. Olteanu, *Masele populare şi războiul de independenţă*, Bucureşti, Edit. militară, 1977, p. 81—150; L. Maior, *Transilvania şi războiul de independenţă*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1977, p. 28—51; L. Gyémánt şi K. Gündisch, *Das Echo des Unabhängigkeitskrieges von 1877 in Siebenbürgen*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1977, p. 144—146.

Scanned with OKEN Scanner

Bariţiu. Exemplul acestuia este urmat de alţi bărbaţi temerari şi femei îndrăzneţe, de ziarele ardelene care făceau apel la toţi românii dintre Tisa şi Carpaţi, juni şi bătrîni, avuţi şi săraci, de a-şi da obolul pentru „alinarea suferinţelor fraţilor noştri din România răniţi în război". Ia atitudine însuşi ministrul de externe al României, Mihail Kogălniceanu, care-şi exprimă regretul faţă de „rigorile de neînţeles la care sînt supuşi românii din Transilvania din partea autorităţilor ungureşti"[228].

Conştienţi de însemnătatea istorică a evenimentelor, ţăranii, muncitorii, meseriaşi, negustorii şi intelectualii români, tineretul studios transilvănean şi bucovinean au adunat sute de mii de coroane, sute de kilograme de scame, pînză, îmbrăcăminte, încălţăminte, alimente, medicamente, pansamente. Numai românii din Braşov, de pildă, au strîns într-un timp relativ scurt, însemnata sumă pentru vremea aceea de peste 20 000 franci aur, cantităţi mari de scame şi bandaje[229]. O ambulanţă bine echipată cu tot ce era necesar, „prea frumos împodobită", pe care strălucea inscripţia „doamnele române din Transilvania", pornea spre cîmpul de luptă la 23 iunie 1877[230]. Sînt impresionante cuvintele ce însoţeau ofrandele: „Ne grăbim cu toată căldura inimii a concurge întru uşurarea durerilor vulneraţilor", spuneau băimărenii, care au adunat 140 fl. aur şi 13 kg scame; „numele de român ce-l port cu fală şi care astăzi atrage atenţiunea Europei întregi" şi „datorinţa ce-mi e impusă prin legătura de sînge", îl îndemnau pe învăţătorul Ilie Pop din Şomcuta Mare de a adresa un apel colegilor săi de a aduna scame, pentru „a contribui după putinţă la alinarea durerilor scumpilor noştri confraţi din România Liberă"[231].

Sevastia Mureşan din Braşov îşi însoţea donaţia de o declaraţie emoţionantă în care-şi motiva gestul prin „sînţenia obligaţiunii ce o are fiecare suflet român de a sări întru ajutorul fraţilor de un sînge care se află în suferinţă şi cu atît mai vîrtos întru ajutorul eroilor români, care sîngeră orişiunde în luptă pentru apărarea independenţei române". Ersilia Sturza, soţia preotului din Şepreuş (Arad) în apelul adresat femeilor române la 24 mai/5 iunie 1877 sublinia legăturile ce „duc inimile la fraţii noştri în luptă dincolo de Carpaţi şi ele ne provacă de a îmbrăca doliu pentru cei ce vor cade victime duşmanului şi a împleti cununi de flori pentru cei ce se vor întoarce cu victorie". În *Apelul către doamnele române din cîmpie* semnat de Amelia Crişianu şi Carolina Pop, după ce se subliniază ajutorul trimis din toate părţile ostaşilor de pe cîmpurile de luptă, afirmă că ar fi un „atentat direct", chiar

---

[228] *Independenţa României*, p. 226; *Braşovul şi independenţa de stat a României*, edit. de M. Gherman, Braşov, 1977, p. 13—16.

[229] Se remarcă unele contribuţii personale foarte importante, ca aceea a lui Dumitru Stănescu de 2 000 franci aur, a lui Diamandi Manole de 1 000 franci aur etc., cf. „Gazeta Transilvaniei", nr. 37, 15/27 mai 1877; „Telegraful român", nr. 40, 23 mai/3 iun. 1877. Sume şi ofrande însemnate s-au mai adunat din Năsăud, Timişoara, Oradea, Făgăraş, Alba Iulia, Abrud, Orăştie, Haţeg, Oraviţa, Sighişoara, Gherla, Turda, Lugoj, Deva, Baia de Criş, Şomcuta Mare, Baia Mare şi chiar din unele sate: Abrud Sat, Mercurea Sibiului, Budiu de Cîmpie (azi Papiu Ilarian), Răşinari, Tilişca, Sălişte, Nădab, Curtici, Maşca, Nemeşi, Bucium etc. Nu s-au lăsat mai prejos nici studenţii din Viena, Graz, Budapesta, Cluj. Chiar şi meseriaşii maghiari din Cluj au contribuit cu suma de 500 fr. Sevastia Mureşanu a donat singură 30 kg scamă pentru răniţi. Cf. V. Bologa, *Ajutorul românilor ardeleni pentru răniţii războiului independenţei*, Sibiu, 1941, p. 3—22.

[230] „Gazeta Transilvaniei", nr. 46, 1877.

[231] *Maramureşenii* ..., p. 161—164.

Scanned with OKEN Scanner

asupra lor cînd ele, romîncele din „grînarul transilvănean", ar sta cu mîinile în sîn, s-ar uita cu indiferență la țipetele de durere ale răniților români și la sacrificiile ce alte surori ale lor le fac „pe altarul națiuni române". În memoriul unui grup de intelectuali sălăjeni adresat la 25 mai/6 iunie 1877 vicarului Olimpiu Barbulovici se afirmă că sacrificiile ostașilor români în războiul din Balcani, le „impun atît din punctul de vedere al umanității, cît și al legăturilor de sînge în care sînt cu frații lor cei de dincolo de Carpați, imperios ca să facă și ei ceva „pentru alinarea durerilor fraților noștrii răniți"[232].

Nici românii din Bucovina nu au rămas pasivi. Potrivit rapoartelor oficialității, țăranii români din Moldova de Sus spuneau pe față că s-au înțeles cu preoții și boierii români să smulgă Bucovina de la Austria și să o alipească la România. 300 de reprezentanți de frunte ai românilor din Bucovina publică o declarație, redactată la 24 mai/5 iunie 1877 prin care-și manifestă solidaritatea cu România. Salutînd „România liberă și independentă cu dragose frățească", doresc „armatei sale glorie și izbîndă, rugîndu-se în toate bisericile ca „binecuvîntarea lui Dumnezeu să coboare asupra scumpei noastre țări". Declarația se încheie cu urarea: „Trăiască România! Trăiască armata română"[233].

Au fost predate „Crucii roșii" din România numeroase obiecte de îmbrăcăminte, medicamente, diferite produse alimentare, sume de bani. Exemplele sînt foarte numeroase. Vom aminti numai unul, de valoare și semnificație unică: originalul oier-cărturar Badea Cârțan din Cârța Făgărașului a donat, pentru nevoile armatei, valoarea întregii sale turme de 1 200 oi, care se afla la pășunat în Bărăgan[234].

Chiar și unii maghiari au participat, alături de români, la acțiunea de colectare pentru armata română. Meseriașii din Vraniu (Banat) de pildă, au adunat 500 coroane, iar ofrande au oferit și maghiarii din Alba Iulia, Lugoj, Baia Mare etc. La Blaj, în noaptea căderii Plevnei, intelectualii și meseriașii maghiari au aprins lumînări la geamurile caselor, asemenea întregii populații românești, iar sașii din Brașov sărbătoresc evenimentul cu mult entuziasm. Poetul maghiar Arany Iános a scris un însuflețitor poem cu titlul *Plevna*, în care elogia eroismul ostașilor români; mai mulți intelectuali maghiari și sași, între care pictorul Carol Pop de Szatmary, Fialla Lajos, Konya Samuel, Veress Sándor, Eduard Coponyi, Johann Altstädter s-au distins în diferite împrejurări[235].

---

[232] *Masele populare în războiul pentru cucerirea independenței absolute a României*, București, Edit. politică, 1979, p. 246—295.

[233] *Ibidem*, p. 271—275.

[234] V. Nețea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1881)*, București, Edit. științifică, 1974, p. 407.

[235] Vl. Diculescu, *op. cit.*, p. 24; S. Pușcariu, *Răsunetul războiului pentru indepedența în Ardeal*, în *Războiul neatîrnării*, București, 1927, p. 211; *1877. Tollal, fegyverrel*, București, Edit. Kriterion, 1977, p. 80—93; L. Gyémánt, K. Gründisch, *op. cit.*, p. 121, 144—146.

Scanned with OKEN Scanner

Contribuția totală în donații a românilor din România și din teritoriile românești de sub dominația străină s-a ridicat la suma impresionantă de 9 247 000 lei aur (numai contribuțiile înregistrate, la ce valori se vor fi ridicat cele neînregistrate!). Ceea ce înseamnă, raportată la evaluarea hranei pe o zi a unui soldat, întreținerea pe o perioadă de 300 zile a întregii armate române participante la războiul de independență[236].

Pentru consfințirea independenței sale și pentru eliberarea conaționalilor săi din provincia românească Dobrogea — care în urma războiului din 1877—1878 a revenit la patria-mamă România —, precum și pentru libertatea Bulgariei, poporul român a făcut de asemenea însemnate sacrificii umane și materiale. Circa 40 000 de ostași au luptat la sud de Dunăre și alte zeci de mii au acționat de-a lungul fluviului sau au fost mobilizați ca trupă de rezervă în interiorul țării. Din rîndul celor care s-au înfruntat în lupte au căzut circa 10 000: morți, răniți și dispăruți. Țara a făcut un mare efort economic, care s-a cifrat la suma de 100 000 000 lei aur[237].

Contribuția largă, populară la războiul din 1877—1878 a relevat unitatea de idei și sentimente patriotice ale românilor de pretutindeni și a demonstrat că independența României, cucerită și consfințită prin sacrificii de sînge și materiale, a fost opera întregului popor român.

Solidaritatea întregului popor român cu lupta pentru independență s-a mai manifestat în numeroase alte forme. Număr de număr foile transilvănene cuprind vești din România și mai ales comentarii elogioase pentru oastea țării, a bravilor români, care erau însoțiți de „dorințele cele mai bune și mai fierbinți ale fraților voștri de dincoace de Carpați", cum proclama Aurel Mureșianu în „Gazeta Transilvaniei[238]. Milioane de

---

[236] *Raportul Comisiei socotelilor statului pe anul 1878*, București, 1886, p. 5. Paul Abrudan a realizat următorul bilanț al contribuției românilor ardeleni: sprijinul bănesc înseamnă contribuția a 10 253 persoane nominalizate, din 360 localități, în sumă de 11 849,02 fl., 9 340,25 lei, 1 654 franci, 30 franci aur, 85 galbeni, 33 taleri, 11,5 napoleoni, 31,5 sfanți, 3 ruble, 14 ducați aur. Ceea ce înseamnă în lei 44 606,85 valută sau 3 122 479,50 lei, la valoarea din 1941.

Ofrande materiale au dat 2 989 persoane din 133 localități nominalizate, adică: 508 kg scamă, 3 300 kg vată, 206 pachete vată, 2 908 comprese, 1 618 triangole de pînză, 2 022 fețe, 120,5 m fețe, 283 ștergare, 128 cearceafuri, 572 cămăși, 203 perechi indispensabili, 24 perechi pantaloni, 18 fețe de pernă, 1 422,5 m pînză, 14 perechi ciorapi, 3 fețe de masă, o pătură, o flanelă, 15 kg bandaje, 2 514 scîndurele pentru fixarea brațelor rănite și 1 200 oi. Valoarea ofrandelor se ridica la aproape 3 000 000 lei, la valoarea din 1941. (P. Abrudan, *Ajutorul bănesc și material al transilvănenilor în sprijinul războiului pentru cucerirea independenței de stat a României*, în „Revista de istorie", 1977, 30, nr. 1, p. 23—45, nr. 2, p. 279—300).

[237] Victor Slăvescu, *Finanțarea războiului de indepedență*, în „Democrația", an. XV, nr. 6, iun. 1927, p. 52—56; V. Mihordea, *Echiparea armatei și finanțarea războiului de independență*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, III, 1963, p. 111—161.

[238] „*Gazeta Translvaniei*", nr. 37, 15/27 mai 1877.

Scanned with OKEN Scanner

români din Transilvania, Banat şi Bucovina urmăreau cu simţăminte frăţeşti lupta glorioasă a ostaşilor români. Pretutindeni în provinciile româneşti din Austria „se rosteau rugăciuni către cer ca să binecuvînteze armatele române", constata ziarul „Românul". Ziarul vienez „Der Osten" publica în acelaşi timp o declaraţie semnată de 300 de români din Austria în care salutau „cu frăţească cordialitate România liberă şi independentă" şi urau „glorie şi izbîndă armatelor sale". Iar comentariul corespondentului vienez sublinia adeziunea românilor faţă de declaraţie, afirmînd că „milioane de români din Transilvania, Banat şi Bucovina urmăresc cu simţăminte frăţeşti lupta glorioasă a fraţilor lor", recunoscînd că „lumea n-a văzut vreodată o luptă mai dreaptă, pentru o cauză mai justă"[239]. Era atracţia exercitată de statul român independent asupra românilor din Transilvania, despre care vorbea şi ziarul francez „Le Temps"[240].

Se manifestă solidaritatea în proiectul de înfiinţare a revistei „Albina Daciei", devenită „Albina Carpaţilor", deoarece oficialităţile maghiare au respins primul titlu; în manifestaţiile entuziaste din diferite oraşe ardelene, bănăţene şi bucovinene, prilejuite de vitejia ostaşilor români pe diferite cîmpuri de luptă din Bulgaria; în manifestaţiile studenţilor români din Viena, Graz, Budapesta, Cluj, Cernăuţi; a „Astrei" la Blaj, a „Reuniunii de cititori" de la Braşov; în procesele de presă intentate publiciştilor curajoşi pentru apărarea aceloraşi cauze: George Barițiu de la Braşov, N. F. Negruţiu de la Gherla, Francisc Hossu-Longin de la Deva, conducătorilor societăţii studenţeşti „Arboroasa" din Cernăuţi, între care Ciprian Porumbescu, E. Voronca, C. Morariu şi alţii; în publicarea de numeroase ilustraţii reprezentînd figuri de eroi, scene de luptă, schiţe şi desene de bătălii etc.; în publicarea în foile din Transilvania a poeziilor inspirate din faptele de vitejie dovedite de ostaşii români, mai ales poeziile lui Alecsandri, Sion, Orăşeanu, Bengescu, Păun etc. — din România; Iosif Vulcan, Petre Dulfu, Ioniţă Scipione Bădescu, Laurenţiu Mihalyi, Mihail Lazăr ş.a. — din Transilvania. Vulcan scrie poezia *Scame pentru cei răniţi*, cu manifeste tendinţe de unitate naţională: „Cîte fire sînt în scamă / Tot atîtea legături / Cari unesc pe fii de-o mamă". Dulfu închină eroilor de la Plevna *Cununi de lauri*, prevestind că „Din a lor cenuşe acuşi vor să răsară / Cereasca libertate / Unind pe fraţi cu fraţi". Bădescu se inspiră în poezia sa *Armata română* din aceleaşi vitejii. Mihalyi din Maramureş, în poezia semnificativ intitulată *Ecoul Patriei* vorbeşte de ecoul războiului ce a cuprins românimea întreagă ce visa o patrie liberă, Daco-

---

[239] „Journal de Bucarest", nr. 688, 31 mai 1877; „Românul", 13 mai 1877; *Pagini din lupta poporului român pentru independenţa naţională*, p. 130.

[240] N. Iorga, *Războiul pentru independenţa României*, p. 237—238.

România. Iar lui Lazăr evenimentele îi inspiră un poem dramatic: *Plevna*[241].

Solidaritatea națională accentuată și mai mult de istoricele evenimente cuprinde masele populare, simțită cu aceeași intensitate și exteriorizată în versuri stîngace, dar semnificative, cum făcea țăranul Nicolae Herlea din Vinerea (Hunedoara) în poezia închinată oastei române: „Să trăiască, să trăiască / Domnul Carol și familia / Brava oaste românească / Toată Daco-România"[242]. Este explicabilă nădejdea vie la țăranii din Transilvania că după Plevna balcanică va urma o Plevnă transilvăneană[243]. Dorința era explicată de protopopul Făgărașului Nicolae Borzea, în sensul că poporul român povestea într-ascuns că după căderea Plevnei armata română se va întoarce pentru a elibera Ardealul[244]. Era acea armată al cărui elogiu era rostit chiar în Parlamentul de la Budapesta de deputatul român Partenie Cosma în toamna anului 1878, exprimînd un adevăr, anume că atunci cînd a sunat ceasul pentru cucerirea independenței patriei, *toți românii* au sărit ca unul „înaintea redutelor inexpugnabile[245]. Vitejia și sacrificiile ostașilor români erau elogiate și de Aurel Mureșianu în bilanțul anului 1877, afirmînd că din sîngele vărsat va răsări libertatea și independența popoarelor orientului[246]. Intelectuali români din Cluj, la inițiativa societății studențești „Iulia", organizează o mare adunare, cu care prilej președintele societății, avocatul Aurel Isac, rostește o cuvîntare patriotică, urmată de un program artistic adecvat: piesa lui P. Dulfu, *La România liberă și independentă* și cîntecele *Steaua României* și *Ginta latină*[247]. Toate acestea nu erau decît premise pentru realizarea scopului final, pe care „Gazeta Transilvaniei" îl înfățișa ca năzuința poporului român de a putea serba și „marea sărbătoare a unității sale"[248].

---

[241] „Gazeta Transilvaniei", nr. 63, 14/26 aug. 1877; nr. 70, 8/20 sept. 1877; nr. 71, 11/23 sept. 1877; „Familia", nr. 29, 30, 35, 38, 41, 48, 49, 51 din 1877; cf. V. Faur, *op. cit.*, loc. cit., „Telegraful român", nr. 83, 20 oct./1 nov. 1877; nr. 90, 12/25 nov.; nr. 94, 27 nov./9 dec.; nr. 96, 4/16 dec. 1877; *Darea de seamă asupra procesului politic de presă al d-lui George Barițiu*, Sibiu, 1879; T. Bălan, *Procesul „Arboroasei" 1875—1877*, Cernăuți, 1937; „Familia", nr. 22, 29 mai/10 iun. 1877; nr. 3, 12/24 ian. 1878; „Albina Carpaților", nr. 12, 1877; nr. 14, 22. 26 din 1878 etc.; H. Ursu, *Momente din istoria României în creația literară*, II, București, 1963, p. 227.

[242] Bibl. Univ. din Cluj-Napoca, fond. Francisc Hossu-Longin. Nicolae Herlea din Vinerea va fi unul din cei trei delegați țărani plecați la Viena pentru a prezenta împăratului protestul poporului român împotriva procesului memorandiștilor.

[243] I. Lupaș, *Istoria românilor*, București, 1944, p. 469.

[244] S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 197.

[245] T. V. Păcățian, *op. cit.*, VI, p. 680; Șt. Pascu, *Istoria Transilvaniei*, Blaj, 1944, p. 287.

[246] „Gazeta Transilvaniei", 18/30 dec. 1877.

[247] Ibidem, nr. 17, 28 febr./11 mart. 1880; „Amicul familiei", nr. 7, 3/15 mart. 1880.

[248] „Gazeta Transilvaniei", 8 apr. 1878.

Eroismul şi victoriile armatei române pe cîmpurile de luptă erau sărbătorite cu entuziasm sincer de toţi românii din România şi din teritoriile subjugate. Toate inimile româneşti — scria „Telegraful român" din 19 / 31 mai 1877 sînt pline de bucurie şi entuziasm. În Transilvania, în Banat şi Bucovina domneşte enuziasmul şi numeroase adrese a căror publicare „ar umple un tom întreg ne dovedesc clar că dispoziţiunea entuziastică domneşte între românii austrieci". (din monarhia austro-ungară). Iar „Gazeta Transilvaniei" din 12/24 mai 1877, prin pana lui George Barițiu, după ce-şi informează cititorii cu privire la proclamarea independenţei şi la declararea războiului, îşi încheie ştirea cu urarea: „Trăiască România absolut independentă", salutînd, totodată, „cu inima plină de bucurie", cu convingerea că „de azi încolo România începe o viaţă nouă, o viaţă nouă de libertate şi independenţă". Cu aceleaşi simţăminte de sinceră solidaritate este urmărit eroismul ostaşilor români, iar cînd faptele lor de vitejie înscriu pagini strălucitoare, entuziasmul românilor din teritoriile de sub ocupaţie străină este nemărginit. Cum s-a întîmplat, de exemplu, după cucerirea Plevnei, cînd românii din Transilvania, prin „Gazeta Transilvaniei" declară fără ocolişuri că „participă din tot sufletul la bucuria generală a fraţilor din România, cărora le întind frăţeştile şi călduroasele lor felicitări, dorind să se împlinească speranţa, să răsară mult dorita pace, să se înalţe independenta Românie, recunoscută de întreagă Europa".

Manifestaţia de la Năsăud a fost anunţată printr-un apel adresat pot fi reţinute. La Braşov, Blaj, Arad, Năsăud, Turda, Deva, Haţeg, Lugoj, Zalău, Şimleu, Beiuş şi în alte localităţi au avut loc asemenea manifestaţii. Manifestaţiile de la Baia de Arieş şi Cîmpeni au alarmat pe comitele comitatului Turda, care raporta cu îngrijorare superiorilor săi entuziasmul locuitorilor din munţi faţă de eroismul ostaşilor români. Sătenii din Cîmpeni „au sărbătorit evenimentul cu entuziasm ... în aşa fel încît, începînd de cu seară şi peste noapte, pînă în jurul orei 9 dimineaţa au umblat pe străzi cu muzică, lumînări, cu salve de tun". Organizatorii principali ai manifestaţiilor de la Baia de Arieş şi Cîmpeni au fost preotul Clemente Aiudeanu, unul din tribunii lui Iancu de la 1848 şi învăţătorul Ion Palade.

Manifestaţiile de bucurie ale românilor din Transilvania nu mai populaţiei. Seara a avut loc un banchet şi petrecere muzicală. S-au dovedit lipsite de efect măsurile directorului liceului de a împiedica participarea profesorilor şi elevilor la manifestaţie. Unei clădiri şi unei străzi din Năsăud li s-a dat numele Griviţa, iar sala unde-şi ţinea adunările Societatea „Virtus Romana Rediviva" a fost numită Rahova.

La Braşov noaptea de 14/15, respectiv 26/27 decembrie a fost o adevărată sărbătoare. Studenţimea s-a adunat în faţa porţilor cu ste-

Scanned with OKEN Scanner

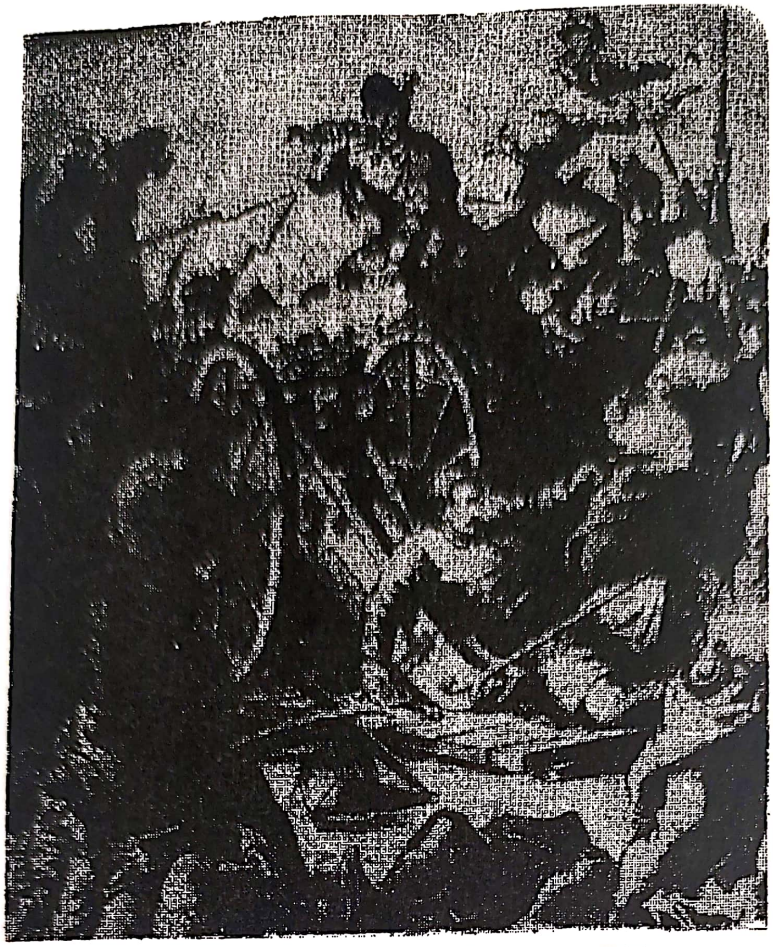

Cucerirea redutei Griviţa (30 august 1877).

gulețe pe care erau însemnate victoriile de la Griviţa şi Plevna. Toţi participanţii, pînă la elevii de liceu, cîntau *Colo-n Plevna la redută* şi alte cîntece de vitejie. Întreg cartierul Şchei a fost în picioare. Odată cu înserarea s-au luminat dealurile dimprejurul oraşului. Mulţime de rachete au fost aruncate din vîrful Tîmpei.

La Blaj „piepturile blăjenilor nu au putut rămîne nemişcate", după cum nu se putea „nici măcar spune că poate exista vreo inimă românească să nu tresalte la auzul strălucitorului succes al bravurii române. Parola zilei era numai şi numai căderea Plevnei. Obiect de discurs numai bravura militară a fraţilor noştri şi înţelepciunea conducătorilor lor".

„Bravura armatei române" umplea şi pieptul clujenilor „de cea mai justă fală naţională şi suscita din nou cele mai vii simpatii către bravii noştri fraţi români de peste Carpaţi", transmitea Maria Ilieşu „Gazetei Transilvaniei".

La Academia Teologică din Gherla, „bucuria era aşa de mare încît pana omenească nu o poate descrie", consemna un contemporan. Toţi aveau credinţa că „visul nostru se va realiza", că „vitor de aur are România".

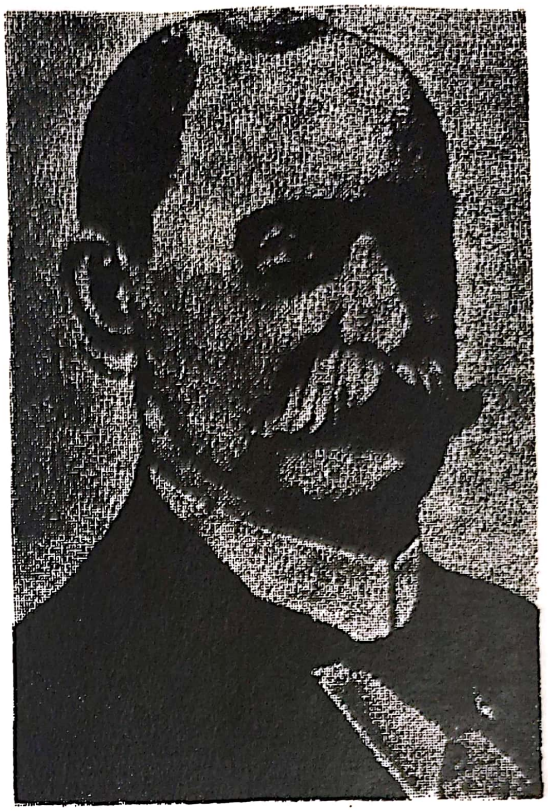

Iosif Vulcan, promotor al unității românilor în timpul războiului de independență.

Studenții români din Pesta urau, în telegrama trimisă guvernului de la București, să „răsară din toate independența patriei române și mărirea neamului nostru".

Chiar și în coliba bietului țăran „auzi oftări și rugăciuni fierbinți pentru victoria armatelor române". În Munții Apuseni poporul „se poartă cu ineres nespus de mare față de soarta bravilor României și este entuziasmat de cîte ori aude de o faptă eroică executată de soldații români".

Prestigiosul publicist Nicolae Cristea, făcînd bilanțul anului 1877 își încheia frumosul articol din „Telegraful Român", din 16/28 sept. 1877, cu constatarea că „nimeni nu mai cutează a deosebi pe român de român, fie oriunde, în Moldova, în Muntenia, în Ardeal, în Banat... românul cînd e vorba de faptă bărbătească e român ca toți românii. Asta ne leagă, ne împreună și ne încheagă, asta sileşte lumea să recunoască în noi un popor compus din oameni de același fel, binecuvîntați... Românii, fie dincoace, fie dincolo de Carpați, sînt... garanția ordinei". Față de atitudinea reacționară a oficialității, omul de cultură și bunul patriot sibian își îmbărbăta cititorii „că tot are să vină odată, neapărat va trebui să vină". Fără să-și precizeze gîndul, toți cititorii știau ce va veni neapărat odată: Unirea tuturor românilor[249].

---

[249] *1 Decembrie 1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 182; *Masele populare...*, p. 271—295.

Succesele erau sărbătorite şi în alte în felurite chipuri. Femeile purtau căciuliţe „Dorobanţul" şi „Mihăiţă" (Mihai Viteazul) împodobite cu coarde tricolore şi pene de curcan. Studenţii români din Transilvania şi Bucovina manifestau o bucurie atît de mare „încît pana omenească nu poate scrie", încredinţaţi că din „România independentă" în curînd se va naşte „România Mare". Ţăranii, de asemenea, din Bucovina şi Transilvania, spuneau pe faţă că „s-au înţeles să smulgă Transilvania şi Bucovina de sub Austria şi să le alipească la România". Era credinţa tuturor că „anul 1877 a dat Europei un nou popor"[250].

Asemenea manifestări şi împotrivirile făţişe faţă de autorităţi, semnalate în anumite locuri, erau socotite de acestea drept semne ale pregătirii „cuceririi" Transilvaniei de către România[251]. Mai ales că guvernul României acordase decoraţii însemnate celor mai însufleţite dintre româncele din Transilvania care s-au distins în ajutorarea răniţilor şi orfanilor. În legătură cu aceste evenimente trebuie apreciate şi rezultatele campaniei electorale din 1878, cînd s-a ales cel mai mare număr de deputaţi din Banat şi Ungaria în parlamentul de la Budapesta.

Cucerirea independenţei României întărea opoziţia naţionalităţilor în parlament, conferea o mai mare putere luptei antidualiste a românilor din monarhia habsburgică, accentua tendinţele de unitate naţională spre care rîvneau oamenii politici şi ţăranii deopotrivă. Era vremea cînd ţăranii din Bihor îl întrebau pe Alexandru Roman, reîntors din România, cînd va sosi „crăişorul de la răsărit", care va „bate pe împăratul cel mare", iar ei, ţăranii, vor fi ai crăişorului[252]. Iar eroismul ostaşilor români la Plevna, Griviţa, Smîrdan, Rahova şi pe alte cîmpuri de luptă, cucerirea răsunătoarelor biruinţe împotriva împărăţiei turceşti, întăreau credinţa ţăranilor în victoria armatei române împotriva celui austro-ungare[253].

*

Sacrificiile şi jertfele, solidaritatea şi eroismul românilor au impresionat şi opinia publică europeană. Presa franceză: „La France", „Le Temps", „Le Constitutionnel", „Le Bien Public", „Le Monde Illustré" ş.a. subliniau atracţia exercitată de statul român independent pentru românii din Transilvania. Se asociază presa italiană, îndeosebi revista „Illustrazione Italiana", prin corespondentul său foarte activ Nicolò Lazzaro, ziarele „Il Dovere", „Il Diritto", „Il Rungalo" prin activitatea cunoscutului publicist şi prieten al românilor Marco Antonio Canini. Opinia pu-

---

[250] *Independenţa României*, p. 243.

[251] Arh. st. Cluj-Napoca, fond. Problema naţională, nr. 99 din 1878.

[252] Ibidem, ms. 368; Bibl. Acad. R. S. România, secţia manuscrise, nr. 1 001, p. 90.

[253] Ilie Ceauşescu, V. Mocanu şi I. Călin, *Drum de glorii. Pagini din eroismul armatei române în războiul nostru pentru independenţă*, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1977.

Scanned with OKEN Scanner

blică engleză e ținută la curent cu evenimentele din România de presa de mare tiraj și de mare influență: „Times", „The Post", „The Daily", „Daily Telegraph", „The Graphic", „The Standard" etc. Nu întîrzie nici presa belgiană a elogia eroismul ostașilor români și semnificația cuceririi independenței pentru realizarea unității naționale a poporului român: „L'Independance Belge", „Le Siecle" sînt în frunte. Opinia publică rusească era informată prin „Journal de St. Petersburg", cea finlandeză de ziarul „Helsingfors Dageblatt", cea spaniolă de ziarele „Imparcial", „Epoca" și „Illustracion espanola y americana", cea greacă de ziarul „Stoa", cea americană de „Chicago Gazette" etc.

Nici chiar opinia publică din țări ale căror guverne nu se bucurau de succesele poporului român, de teamă pentru urmările independenței, din Germania și Austro-Ungaria, nu rămîne insensibilă la evenimentele din România. Ziare germane, ca „Augsburger Allgemeine Zeitung", „Leipziger Illustrierte Zeitung", „Militär — Wochenblatt" etc.; austriece: „Die Presse", „Der Osten", „Neue Freie Presse" etc., în fața evidenței au fost nevoite să se asocieze presei din celelalte țări europene în elogierea eroismului soldaților români, care, luptînd în Balcani pentru consfințirea independenței, luptau, totodată, și pentru unitate național-statală. Toate aceste opinii erau întregite de lucrarea lui Camille Farcy: *La guerre sur le Danube, 1877—1878* (Paris, 1879), de notele căpitanului suedez K. Worberg și de ale lt. norvegian G. S. Flaad[254]. Iar consiliul orașului Arad cerea cu insistență parlamentului din Budapesta să sprijine independența și integritatea României[255].

*

Bucuria biruinței dreptății și a cuceririi independenței României, pas important spre realizarea unității politico-statale, a fost umbrită de nedreptatea săvîrșită de reprezentanții marilor puteri întruniți în Congresul de la Berlin după terminarea războiului. N-au fost luate în seamă nici sacrificiile și jertfele mari și grele ale românilor în timpul războiului, nici voința dîrză a țării și nici cuprinsul Convenției româno-ruse din 4/16 aprilie 1877, care prevedea obligația guvernului rus de a menține și de a face să fie respectate „drepturile politice ale statului român, astfel cum rezultă din legile interioare și din tratatele existente, precum și a menține și apăra integritatea actuală a României". Cele trei județe sudice ale Moldovei dintre Prut și Nistru: Cahul, Ismail și Bolgrad, restituite României prin tratatul de la Paris din 1856, au fost reîncorporate Rusiei. N-au fost luate în considerare nici pledoariile lui I. C. Brătianu și M. Kogălniceanu, care spuneau, întemeiați pe dreptul popoarelor, că „după dreptate nici o parte a teritoriului ei actual nu trebuie dezlipită de România", deoarece „reînapoierea unei părți din Basarabia către

---

[254] C. Mureșan, *Ecoul Independenței României în opinia publică internațională*, în *Independența României*, p. 130—137; N. Liu, *Războiul de Independență. Perspective europene*, în „Secolul 20", 1977, nr. 4—5, p. 6—15; Șt. Pascu și C. Marinescu, *Răsunetul internațional*, p. 30—31.

[255] I. Pleșa, *Un memoriu din anul 1878 al consiliului orașului Arad referitor la independența de stat a României*, în „Ziridava", 1978, X, p. 312.

rimirea eroilor Independenței la Arcul de triumf din București, construit în cinstea lo

Scanned with OKEN Scanner

Medalie comemorativă a Independenței și proclamării regatului României.

Medalie comemorativă la centenarul Independenței.

principatul Moldovei prin tratatul din 1856 a fost un act de dreptate din partea Europei[256].

Drept „recompensă" s-a acordat României nordul Dobrogei, care de fapt îi aparținea pe temeiul dreptului istoric, deoarece înainte de a fi ocupată prin cucerire de otomani, a fost provincie românească, iar o perioadă de timp a făcut parte din Țara Românească. I se cuvenea de drept și de fapt pe temeiul situației etnice, fiind locuită întotdeauna de o numeroasă populație românească.

Chiar și în asemenea condiții, independența României a fost fără îndoială un factor stimulator de cea mai mare însemnătate în potențarea străduințelor și a luptei pentru drepturi politice pe seama românilor din provinciile înstrăinate și totodată pentru unitatea națională.

---

[256] *Independența României*, p. 310.

Scanned with OKEN Scanner

Asemenea altor mari evenimente, independența României a fost opera întregului popor român, din România și din provinciile de sub dominația străină. Poporul a suportat toate greutățile și sacrificiile, materiale și morale, oferind, din puținul său, alimente și îmbrăcăminte, bani și animale, a asigurat transportul celor necesare purtării războiului. Poporul a apărat-o cu sîngele și viața celor mai buni fii ai săi. Aceștia au întărit speranțele națiunii române în „aurora plăcută a unui viitor plin de glorie".

Independența de stat a însemnat o mare victorie a poporului român, o afirmare necontestată a rolului istoric al României în sud-estul Europei și în întregul continent, o recunoaștere a prestigiului ei pe plan internațional. De acum înainte, așa cum sublinia presa mai multor țări europene, nu se mai puteau ignora nici însemnătatea și nici interesele României în contextul politicii mondiale. Iar cucerirea independenței a însemnat un important stimulent pentru dezvoltarea economică, socială, politică și culturală a țării, a „exercitat o profundă înrîurire asupra întregii evoluții istorice a României pe drumul progresului social, a permis afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca națiune de sine stătătoare"[256].

6. Mișcarea memorandistă — o nouă treaptă importantă spre unire

Se succed cu o repeziciune impresionantă evenimentele în România și în celelalte teritorii românești, de sub dominație străină, stimulate și determinate chiar de independență. Proclamarea regatului României la 10 mai 1881 a însemnat o recunoaștere internațională a situației interne și externe superioare a statului independent.

Influența acestuia și puterea lui de atracție sporește și mai mult în provinciile românești subjugate. Astfel, la scurtă vreme după proclamarea regatului român — coincidența de date nu e întîmplătoare —, între 12 și 14 mai 1881, se întrunește la Sibiu conferința națională a românilor din Transilvania și Banat, cu scopul de a discuta unificarea tacticii politice a partidelor naționale. După multe discuții și cuvîntări îmbărbătătoare, conferința hotărește unificarea celor două partide în unul singur: *Partidul Național al Românilor din Ungaria și Transilvania*. Programul partidului unificat cuprindea cele mai de seamă probleme din acea vreme pentru națiunea română din Transilvania, Banat și părțile vestice: lupta pentru recîștigarea autonomiei Transilvaniei, folosirea limbii române în administrație și justiție în toate ținuturile locuite de români, numirea, în aceleași ținuturi, de funcționari români sau cunoscători ai limbii române, revizuirea legii naționalităților, lărgirea dreptului de vot, lupta împotriva asupririi naționale. În această atmosferă de înaltă elevație, cuvintele rostite de Vincențiu Babeș: „sîntem și ne simțim membri ai unei familii române de 11 milioane", exprimau gîndurile tuturor celor prezenți[257]. Și de asemenea ale

[256] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 34.

[257] T. V. Păcățian, *op. cit.*, VII, p. 31.

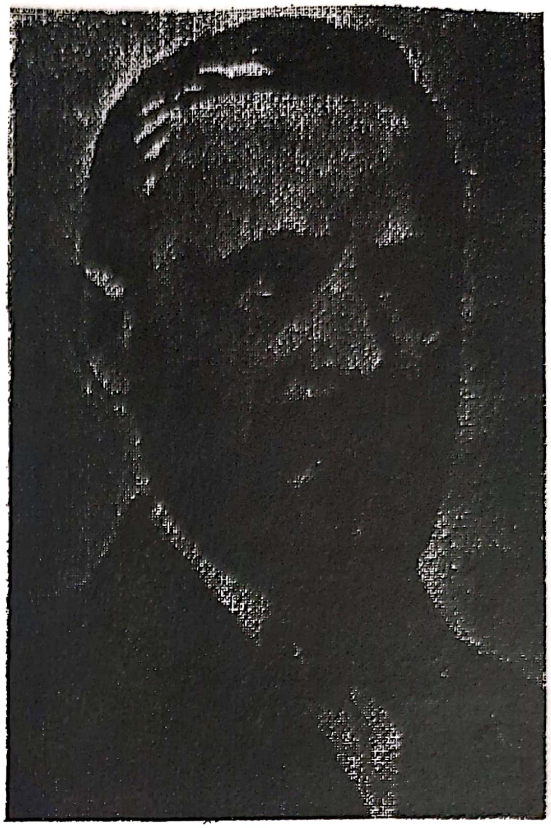

Luptătorul pentru emanciparea poporului român Vincenţiu Babeş.

lui Friederich Lachmann — publicist şi informator austriac, care aprecia, în septembrie 1881, într-un raport înaintat la Viena — vorbind despre tendinţele de unitate ale românilor — că „este logic ca românii să-şi îndrepte privirile lor permanente spre România, deoarece numai de acolo pot aştepta împlinirea dorinţelor lor de a se elibera din lanţurile sub a căror apăsare suferă". Lachmann ştia de asemenea că românii din Transilvania nu au decît o singură ţintă înaintea ochilor: să fie într-o zi uniţi cu compatrioţii lor de dincolo de munţi, cu care „legăturile continuă să fie deosebit de vii". Ştiind că toate formele de manifestare şi toate acţiunile organizate urmăresc crearea „unei Românii Mari daco-romanice", Lachmann sugera ca acestea să fie prevenite la timp, „cu energie şi înţelepciune"[258]. Avea, deci, motive Kálnoki Gustav, ministrul de externe austro-ungar cînd scria, la 1881, după proclamarea regatului şi unirea partidelor politice ale românilor din Transilvania şi Banat: „apărut cu începuturi modeste, statul român a ştiut să-şi cîştige mai întîi recunoaşterea independenţei sale, apoi treptat prestigiu internaţional"; urmarea a fost inevitabilă, ca privirile românilor din Transilvania" să se îndrepte spre fraţii lor de dincolo de Carpaţi, spre statul înrudit ca neam, care s-a înălţat devenind membru al familiei popoarelor europene"[259].

Încurajată de această stare de spirit, Conferinţa Naţională ia o altă hotărîre de mare însemnătate, alcătuirea unui *Memoriu* cuprinzător, care să analizeze cu competenţă şi pricepere situaţia românilor din monarhia habsburgică sub toate aspectele şi căruia să i se asigure cea mai întinsă publicitate. Vincenţiu Babeş, preşedintele partidului unificat, a

[258] Ionel Gal, ***Aspecte ale luptei pentru înfăptuirea statului unitar român reflectate în documentele externe*** (în curs de publicare).
[259] *Ibidem.*

fost încredințat cu redactarea memoriului. Realizarea unui asemenea document cuprinzător în ce privește conținutul, limpede ca expunere, potrivit ca ton, întîmpină unele greutăți, chiar din partea lui Babeș, între care alegerea momentului oportun era mai des invocată. Adepții redactării neîntîrziate a memoriului împuternicesc, în această situație, pe Barițiu cu împlinirea hotărîrii. Proiectul lui Barițiu fu discutat în ședința din iunie 1882. Încercarea lui Babeș și Nicolae Popea de a amîna publicarea lui eșuează. A fost tipărit, astfel, la Sibiu, în anul 1882, *Memoriul* în 4 limbi: română, maghiară, franceză și germană. Traducerea și tipărirea versiunii franceze se făcu la București cu sprijinul unor personalități politice și culturale de seamă. Memoriul supune unei analize critice legile nedrepte ale monarhiei dualiste: legea electorală, a presei și legiuirile agrare; dezvăluie scopurile dualismului: asigurarea hegemoniei elementului german în Cisleitania și a celui maghiar în Transleitania, urmărind să dizolve toate naționalitățile neaustriece și nemaghiare. Concluzia analizei este fără echivoc: „niciodată și în nici o împrejurare, națiunea română nu se va putea împăca cu sistemul dualist". Prin demonstrația convingătoare și prin seriozitatea analizei, memoriului a stîrnit un ecou favorabil în presă și în opinia publică europeană, fiind apreciat ca un document serios și convingător[260].

Succesul memoriului a dovedit poziția greșită a adversarilor lui. Urmarea a fost că vicarul Nicolae Popea, reprezentantul mitropoliei ortodoxe din Sibiu, s-a autoeliminat din conducerea partidului. Procesul de laicizare a vieții politice a românilor din Transilvania, început încă din timpul revoluției de la 1848, iese definitiv biruitor. Lupta pentru drepturi naționale nu mai putea fi cuprinsă de cadrul prea strîmt al bisericii. Acest lucru va fi dovedit în chip concludent și de eșecul total al mitropolitului Miron Romanul, care încercase în 1881 și 1884 să întemeieze un partid „moderat", de colaborare cu guvernul maghiar. Prin memoriul din 1882 se rupe, totodată, cu tradiția ca memoriile să fie destinate doar împăratului. Prin publicarea lui în patru limbi, se urmărea informarea opiniei publice europene cu privire la „dreptele postulate ale națiunii române". Dezvăluind opresiunea exercitată de clasele dominante beneficiare ale dualismului, memoriul urmărea subminarea sistemului dualist însuși și, prin aceasta, viza dezmembrarea monarhiei austro-ungare. Această tendință e cuprinsă și în constatarea că imperiile cele mai puternice, atunci cînd au încercat spolierea și demoralizarea popoarelor, și-au pregătit catastrofa după care a urmat disoluțiunea[261].

Nemulțumirea era generală. Nu numai intelectualitatea și burghezia, ci deopotrivă și țărănimea era nemulțumită și agitată. Atît de agitată, încît lumea se aștepta la o răscoală din cauza opresiunii sociale și naționale, cum îi scria, în același an 1882, Vincențiu Babeș lui Titu Maiorescu[262].

---

[260] *Memoriul compus și publicat din însărcinarea conferinței generale a prezentanților alegătorilor români adunați la Sibiu în zilele de 12, 13 și 14 mai st. n. 1881*, Sibiu, 1882. O nouă ediție, întregită cu actele conferinței din 1881, a apărut în 1883.

[261] L. Maior, *Le mémorial de 1882 et son écho en Europe*, în „Revue roumaine d'histoire", 8, 1969, nr. 2, p. 283—295.

[262] Titu Maiorescu, *Insemnări zilnice*, publ. de I. Rădulescu-Pogoneanu, vol. II, București, 1939, p. 52.

Scanned with OKEN Scanner

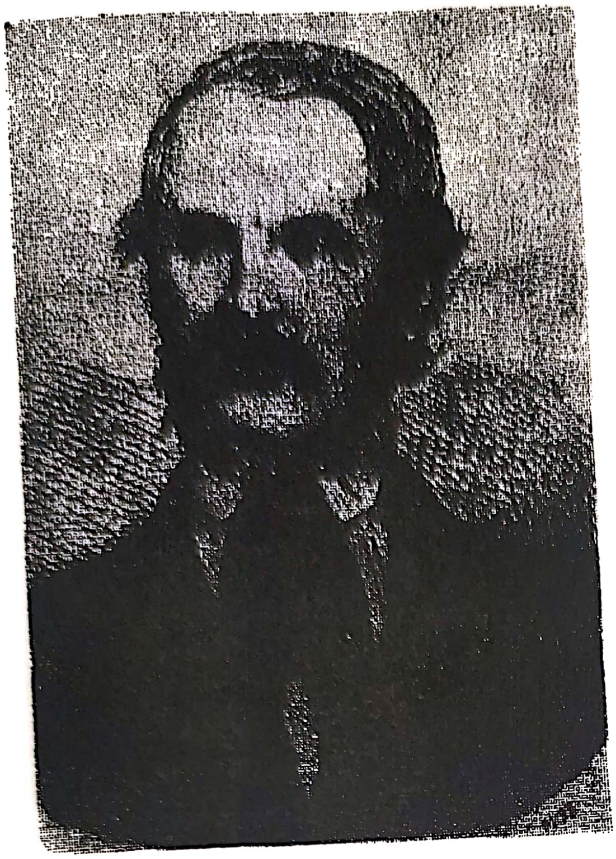

Marele istoric, publicist și luptător pentru emanciparea poporului român George Bariţiu.

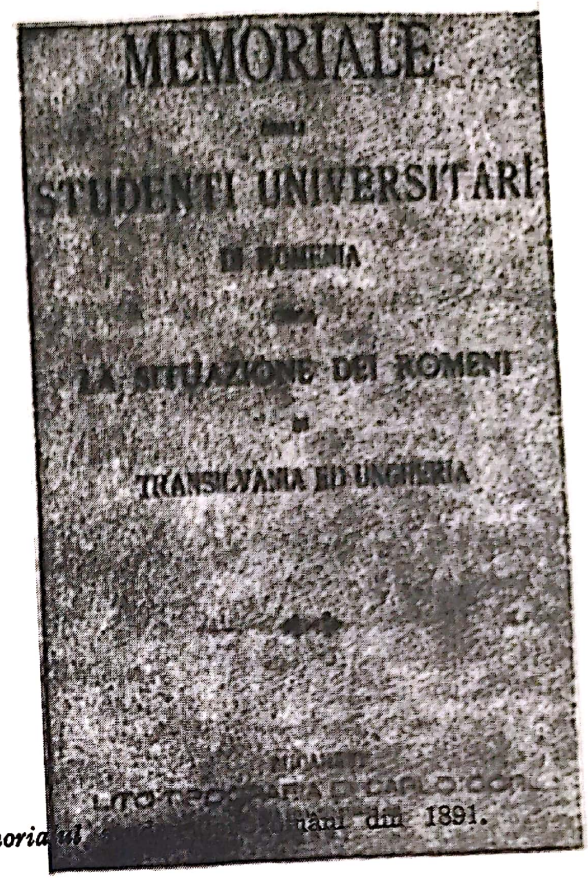

Memoriul ... din 1891.

Avea motiv de îngrijorare oficialitatea, deoarece mișcările populației românești erau socotite „puternice agitații daco-romane". În părțile Beiușului și ale Maramureșului starea de spirit „daco-romană" caracteriza mișcările[263].

Mișcarea națională a românilor din Transilvania a avut o influență binefăcătoare asupra mișcării naționale a românilor din Bucovina, care se maturizează tot mai mult și ea. Se inițiază și se pun bazele și aici a unui partid național. Judecătorii în procesul „arboresenilor" din 1878 au putut desființa societatea „Arboroasa", nu însă și mișcarea națională a românilor din Bucovina. Locul societății desființate este luat de altele două: „Junimea" și „Bucovina", amîndouă cultivînd și promovînd ideea de unitate națională. Era pregătit drumul pentru organizarea politică într-un partid național și prin activitatea societății de la Suceava „Școala română", o citadelă a mișcării naționale române din Bucovina, de unde se răspîndește ideea daco-românismului, adică a unității naționale[264].

Ceea ce se petrecea în Transilvania și în Bucovina a avut, la rîndul ei, o influență binefăcătoare asupra mișcării naționale din România, care devine tot mai activă în această vreme. Iau ființă numeroase societăți și asociații cu caracter cultural-politic sau se reactivează altele mai vechi, activitatea cărora stagnase. Un interes sporit față de situația românilor din Transilvania, față de mișcarea lor pentru libertate socială și națio-

---

[263] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 192.

[264] I. Nistor, *Consecințele războiului pentru neatîrnare asupra românilor din Bucovina* ..., p. 182.

nală, se vădește în opinia publică[265]. Au contribuit, fără îndoială, la crearea acestei stări de spirit și românii ardeleni așezați în România, studenți, publiciști, funcționari, militari etc. Prin presă, prin conferințe, în alte ocazii, aceștia mențin la ordinea zilei problema românilor ardeleni, cîștigînd alți sprijinitori în cele mai diverse cercuri[266].

Un rol însemnat în lupta pentru drepturi a românilor și pentru unitatea lor a jucat societatea cu nume simbolic „Carpați", după cum simbolică era și data înființării ei: 24 ianuarie 1882. Înființată la București de tinerii ardeleni stabiliți în România, în frunte cu Gh. Secășan și Gh. Ocășan și care în scurtă vreme își creează filiale în mai multe orașe: Brăila, Galați, Ploiești, Craiova etc., Societatea „Carpați" a desfășurat cea mai vie activitate „iredentistă" în România și la românii din Imperiul austro-ungar, stîrnind mînia, dar și teama oficialității de daco-românism. Alte învinuiri și intimidări se abat asupra „daco-românilor". Dar aceștia nu se lasă intimidați. Dimpotrivă, de pe poziții de superioritate se recunosc a fi daco-români toți românii cîți locuiesc în interiorul și în jurul Carpaților, sprijiniți de masa etnică compactă de aproape 10 milioane de oameni de aceeași limbă, aceleași obiceiuri, cu aceeași literatură. În asemenea împrejurări încurajatoare se înscrie și îndemnul lui Mihai Eminescu, pronunțat la o dezbatere a Socității „Carpați", ca studenții ardeleni din România să fie pregătiți a propaga în Transilvania ideea Daciei Mari. Cu aceeași ocazie Ocășanu afirma că românii din Transilvania îi așteaptă cu brațele deschise pe frații lor[267].

Nimic nu mai putea împiedica tendințele de unitate, nici în ce privește manifestarea și nici urmările lor. Sînt tot mai evidente și în mișcarea muncitorească și socialistă din România și din Transilvania. Ziare ale cercurilor socialiste, cu titluri semnificative, ca „Dacia viitoare" și „Emanciparea" apar acum, în 1883, în țară și în străinătate. Fiecare dintre ele devin tribune de propagandă a unității naționale.

Încă de la început, cel dintîi dintre ziarele pomenite își precizează concepția și programul, cuprinzînd cele două probleme primordiale: socială și națională. „Dacia viitoare" se ridică împotriva exploatării omului de către om și a unor popoare de alte popoare. Dacia, pe care o preconizează și pe care o slujește ziarul, „trebuie întemeiată pe dreptate", țările și națiunile care nu realizează dreptatea fiind sortite pieirii[268]. Dacia viitoare trebuia, de asemenea, să fie întreagă, să cuprindă toate ținuturile locuite de români. Milioanele de români înstrăinați trebuiau să se unească cu România nu numai pe baza dreptului istoric, ci și pe baza necesităților prezente. „Voim Dacia, — scria Ion Dacul, pseudonimul lui V. G. Morțun —, așa cum ea fu, fiindcă istoria și dreptul, tradițiunea și plebiscitul, trecutul și prezentul ne dau dreptul de a aspira la o Dacie română", în care toți oamenii „să fie liberi și să formeze un stat", să nu mai geamă sub dominații străine și vitrege. Așa cum a dispărut Milcovul, așa vor dispare și Carpații, oricît „s-ar opune

---

[265] Tr. Lungu, *Viața politică în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, București, p. 156—157.

[266] *Ibidem*, p. 157—158.

[267] „Telegraful român", XXX, nr. 144, 9/21 dec. 1882. Drapelul Societății avea înscris pe o parte: „«Societatea Carpați» înființată la 24 ianuarie 1882 la București", iar pe cealaltă parte numele provinciilor românești de sub dominația habsburgică: Banat, Maramureș, Transilvania, Bucovina, Crișana.

[268] „Dacia viitoare", I, nr. 2, 4/16 febr. 1883.

mozaicul austro-ungaresc". Strămoşii ne-au conservat limba şi pămîntul; părinţii au făcut unirea şi independenţa, generaţia vremii aceleia era datoare „a completa unitatea naţională, a întări libertatea şi a face ca egalitatea să nu fie un nume van. Unitatea naţională înseamnă rîvnă de a constitui un stat, o comunitate, o colectivitate cu toţi fiii de aceeaşi origine, credinţă, aspiraţiuni. Potrivit dreptului şi dreptăţii, Transilvania şi celelalte părţi ale vechii Dacii, unde românii sînt majoritari, vor fuziona, mai devreme sau mai tîrziu, în statul român"[269]. Unitatea naţională se va realiza prin dispariţia Austriei, zilele căreia sînt numărate, pînă ce o mare criză politică, internă sau externă, o să-i dea lovitura de graţie. Unirea trebuia să fie în spirit democratic, în favoarea ţăranilor. Realizarea ei pretindea dezrobirea românilor din Austro-Ungaria, pentru care cei din România erau gata să-şi verse sîngele, dar odată cu despotismul umilitor al străinului, realizatorii unităţii erau datori să azvîrle şi „despotismul neruşinat al burgheziei"[270].

Publicaţie a cercurilor socialiste şi ea, „Emanciparea" preconiza independenţa popoarelor mici, datoare a respecta drepturile neamurilor străine, a combate şovinismul, a apăra drepturile omului, a lupta pentru a scoate poporul din mizerie şi ignoranţă[271]. Dacia pe care o voia „Emanciparea" nu era nici a cămătarului, nici o proprietarului, ci o Dacie pe steagul căreia să scrie *libertate şi frăţie*, în care pămîntul să fie al ţăranului, în care cele zece milioane de oameni dacă vor voi să poată, în care să se realizeze dorinţele muncitorului[272].

O Dacie independentă pe deasupra Carpaţilor proclama şi tinerimea universitară la întrunirea sa din Sala „Carpaţi" din 1884, adunată pentru a protesta împotriva desfiinţării societăţii „Iulia" a studenţilor români din Cluj. Se asociază protestului şi studenţimea din Iaşi, care-şi îmbărbătează colegii din Cluj cu apropierea ceasului eliberării, cînd toţi românii vor fi alături în momentul suprem[273].

Iar Petru Grădişteanu, în cuvîntarea rostită la Iaşi, în 1883, cu ocazia inaugurării statuii lui Ştefan cel Mare, amintea de lipsa din coroana marelui domn a două perle[274]. Asemenea declaraţii au produs o mare impresie la Bucureşti şi alarmă la Viena şi Budapesta. În urma protestelor diplomatice, Grădişteanu a fost nevoit să facă unele rectificări ce nu schimbau însă nimic din fondul problemei; dimpotrivă îi sporeau şi mai mult semnificaţia, vorbind de regele românilor nu al României, de cîştigarea pietrelor nestemate ce lipsesc încă din coroana lui Ştefan cel Mare[275].

Comentînd incidentul de la Iaşi, „Dacia viitoare" declara fără echivoc şi întortochieri diplomatice că socialiştii vor dezrobi pe românii din

---

[269] Ibidem.

[270] Ibidem, I, nr. 5 1 apr. 1883. Aceleaşi tendinţe socialiste propagă alt ziar, apărut la Paris, „La Roumanie", care pledează pentru o Dacie a ţăranului şi a muncitorului cu braţele şi cu mintea, cf. „La Roumanie", nr. 18, 21 mai 1885.

[271] „Emanciparea", nr. 1, apr. 1883.

[272] Ibidem, nr. 2, 1883.

[273] Bibl. Acad. R. S. România, secţia manuscrise, nr. 1 012; I. Rusu-Abrudeanu, *Păcatele Ardealului faţă de sufletul vechiului regat. Fapte, documente şi facsimile*, Bucureşti, 1930, p. 88.

[274] *Ibidem.*

[275] I. Rusu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 89. De această cuvîntare îşi mai aducea aminte încă şi la 1914 deputatul Holló Lajos care, într-o interpelare în Parlamentul de la Budapesta, o caracteriza drept incitare la ocuparea cu forţa a provinciilor româneşti din Imperiul habsburgic.

Scanned with OKEN Scanner

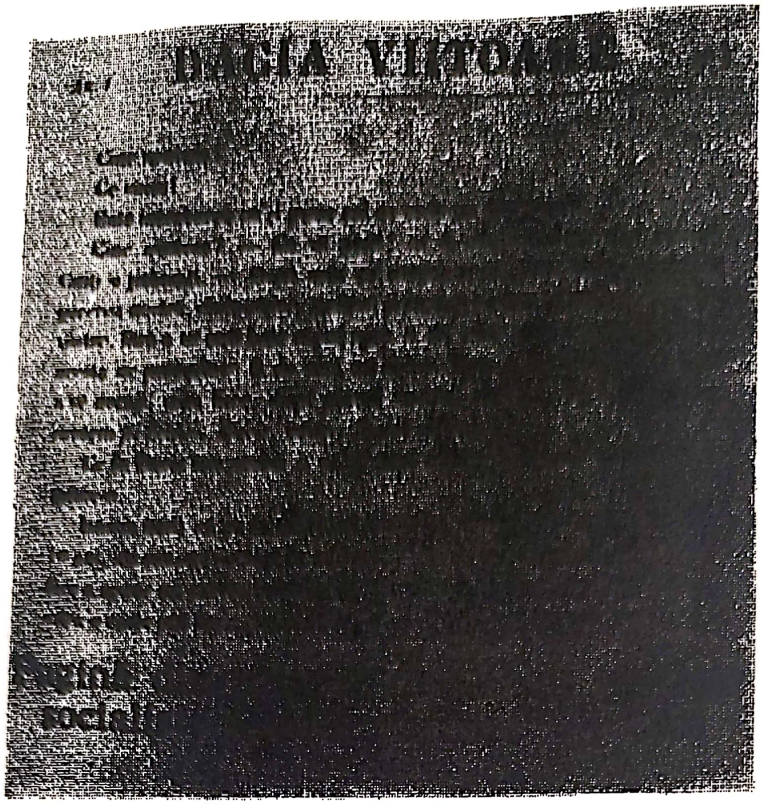

Programul revistei socialiste „Dacia viitoare" (1883).

Austro-Ungaria, că-şi vor „vărsa sîngele pentru independenţa lor". Motivaţia ziarului socialist era limpede, „ceea ce este al românului, lui să-i aparţină", că este „injustă, neomenoasă şi nedemnă de secolul în care trăim, dominarea unei naţiuni asupra alteia" şi de aceea această situaţie „trebuie să înceteze", pentru ca „românii să fie toţi liberi şi să formeze un stat, iar să nu geamă sub nişte dominaţiuni străine şi vitrege"[276].

Membrii cercului socialist din Bucureşti mergeau pe acelaşi drum. Ziarul lor, „Emanciparea", prin pana lui C. Bacalbaşa, aducea la cunoştiinţa lumii şi mai ales a imperiului dualist, că românii nu au renunţat la „legitima lor nădejde" de „întrunire a tuturor provinciilor locuite de români într-un singur mănunchi". Pe pămîntul noului stat, Dacia liberă, trebuia să trăiască un popor liber; în ziua cînd „românismul va fi întrupat şi liber, cînd zece milioane de oameni vor voi, cine i-ar mai putea împiedeca să poată"[277].

Anul 1884 se remarcă printr-o intensitate deosebită a mişcării naţionale. Mai întîi sub forma unei reacţii împotriva legii şcolare de deznaţionalizare, care stîrneşte proteste vii în parlament şi în presă, demonstraţii populare la Sibiu, Blaj, Braşov şi Deva. Este apoi anul aniversării centenarului revoluţiei lui Horea, prilej de aducere aminte a veacului de suferinţă şi, în acelaşi timp, de hotărîre de a-i pune capăt.

---

[276] Şt. Pascu, A. Petric, *Ideea de unitate în conştiinţa poporului român*, în „Analele Inst. de studii istorice şi social-politice", 1973, XIX, nr. 6, p. 3—23, şi M. Badea, V. Niculae, *Ideea desăvîrşirii statului naţional unitar în teoria şi practica mişcării socialiste din România*, în „Revista de filozofie", 1968, 15, nr. 12, p. 1 364—1 365.

[277] *Ibidem.*

Nemulţumirea tuturor păturilor şi categoriilor sociale era generală. Nu numai burghezia şi intelectualitatea erau cuprinse de asemenea stare de spirit, ci deopotrivă ţărănimea, mai mult chiar decît la 1882, cînd a lipsit puţin să nu izbucnească o răscoală.

Ziare noi, cu tendinţe unioniste, completează numărul celor dinainte: „Carpaţii", „Unitatea naţională", „România iredentistă", „Naţiunea". Broşuri de cu conţinut asemănător proclamă idei identice. Societăţii iredentiste întreţin atmosfera înfierbîntată. „Dezrobirea Ardealului" şi unirea lui cu România, realizarea unităţii naţionale, erau socotite „singure mîntuitoare". „Ora salvării" se credea a fi sunat. Pentru realizarea ei erau chemaţi românii la arme[278]. Invocînd numele, amintirea şi simbolul reprezentat de Horea, Cloşca, Tudor Vladimirescu, Iancu românii erau chemaţi să continue a pregăti calea glorioasă „de solidaritate comună"[729].

Aniversînd centenarul revoluţiei lui Horea, Societatea „Carpaţi" a arborat un drapel pe care erau scrise, cu litere de aur, numele provinciilor româneşti de sub dominaţia habsburgică: Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş, Bucovina[280].

Socialiştii, la rîndul lor, îşi reînnoiesc şi-şi proclamă cu consecvenţă principiile sociale şi naţionale: emanciparea poporului de exploatarea burgheziei şi moşierimii, declarînd că sînt „inamicii oricărei dominări, oricărei injustiţii sociale"; necesitatea unităţii naţionale, asumîndu-şi misiunea de a o îndeplini; „nouă ne este dat a completa unitatea naţională", cum declara ziarul „Dacia viitoare", chiar şi pe calea armelor; „dezrobirea românilor din Austro-Ungaria", gata a-şi „vărsa sîngele pentru independenţa lor". Dezrobiţi, toţi românii vor „putea întemeia o Dacie puternică, neatîrnată şi fericită", cum scria ziarul „Drepturile omului"[281].

În slujba ideilor de unire îşi desfăşoară activitatea ziarul „Tribuna", înfiinţat de Ion Slavici în luna aprilie 1884, la Sibiu, care-şi va cinsti cu prisosinţă numele prin apărarea cu îndrăzneală şi curaj a cauzei naţionale române, a culturii şi a dezvoltării economice, a unităţii naţionale. „Tribuna" şi tribuniştii au promovat ideea luptei active pentru drepturi naţionale, criticînd inactivitatea conducerii Partidului Naţional Român. Baza socială de sprijin erau masele populare, spre a căror ridicare culturală şi economică şi-au îndreptat tribuniştii atenţia. În acest scop, „Tribuna" publică, începînd din anul 1893, gazeta populară „Foaia poporului", răspîndită în 10 000 de exemplare.

Această activitate neobosită şi curajoasă şi-a făcut efectul în rîndul maselor ţărăneşti, solidarizîndu-le cu lupta burgheziei pentru împlinirea dezideratului naţional, cum s-au petrecut faptele şi cu ocazia alegerii de delegaţi la Conferinţa Naţională a Partidului Naţional Român, în iunie 1884. Sub influenţa acestui curent tot mai radical, în fruntea mişcării naţionale şi sociale sînt impuse elemnte mai tinere şi mai îndrăzneţe: Ioan Raţiu, avocat în Turda, preşedinte, Gheorghe Pop de Bă-

---

[278] „Carpaţii", I, nr. 97, 30 apr. 1884.

[279] *Ibidem*, număr extraordinar din 27 nov. 1884.

[280] M. Dogaru, *Însemne ale societăţilor naţional-culturale româneşti reflectînd lupta pentru desăvîrşirea unităţii de stat*, în „Revista de istorie", 1978, 31, nr. 4, p. 683.

[281] C. Corbu, *Poziţia socialiştilor din vechea Românie faţă de problema unităţii politice a poporului român la sfîrşitul secolului al XIX-lea*, în *Unitate şi continuitate*, p. 316—318.

Scanned with OKEN Scanner

seşti, proprietar din părţile Sălajului, vicepreşedinte, Vasile Lucaciu, preot în Şişeşti din părţile Sătmarului, secretar general. Hotărîrile conferinţei din 1881 sînt reînnoite: activitate parlamentară pentru românii din Banat şi Ungaria, pasivitate pentru cei din Transilvania faţă de Parlamentul de la Budapesta, dar „în toate celelalte împrejurări lupta cea mai energică şi mai curajoasă pentru sprijinirea şi apărarea drepturilor naturale şi pozitive ce se cuvin naţiunii noastre“[282].

La sfîrşitul anului 1884 Societatea „Carpaţi“ a început să tipărească ziarul „Unitatea naţională“, care prin însuşi numele său simboliza programul Societăţii, înfăţişat în articolul de fond al primului număr: „Lupta de rezistenţă, lupta de emancipare trebuie să ne vază pe toţi la un loc, pe toţi sub acelaşi steag. Să ne preparăm de luptă..., să sădim în toate inimile idealul Unităţii celei mai desăvîrşite, cînd Carpaţii nu vor mai fi un lanţ ce strînge, ci un brîu ce susţine întreg neamul românesc. Să cultivăm acest ideal“[283]. Tinerii carpatini nu se mulţumeau să afirme acest ideal, ci înţelegeau să-l şi realizeze. „Sentimentul unităţii naţionale trebue asociat unui plan precis şi voinţei ferme de a-l pune în executare“[284]. Acest înţeles l-au avut numeroasele acţiuni organizate în anii 1884—1885 de Societatea „Carpaţi“: marea manifestaţie din Bucureşti cu prilejul aniversării centenarului revoluţiei lui Horea, manifestaţii la 3/15 mai spre cinstirea Adunării naţionale de pe Cîmpia Libertăţii din Blaj, manifestaţii numeroase şi puternice împotriva opresiunii românilor din Transilvania[285].

Lupta poporului român urmărea două obiective primordiale, într-o interdependenţă organică unul de altul: drepturi naţionale pentru românii din Imperiul austro-ungar şi unitatea politică a teritoriilor locuite de ei. Marea putere de coeziune naţională nu mai era pentru nimeni o taină. Potrivnicii o combat şi încearcă, prin toate mijloacele, să o împiedice. Aceştia mai pot crea greutăţi şi neajunsuri, dar nu-i pot împiedica drmul, în această epocă a „unirilor naţionale“. Saşii, care cunoşteau aceste tendinţe, le socoteau cu totul fireşti, de aceea nu se opun luptei naţionale a românilor, după cum nici un om cu mintea sănătoasă nu condamna „gravitarea tot mai pronunţată spre România“ a românilor din Transilvania[286].

Sub impulsul manifestaţiilor şi acţiunilor „Astrei“, alte societăţi culturale şi politice în acelaşi timp, în mai multe oraşe şi chiar sate iau fiinţă, se dezvoltă şi-şi unesc eforturile spre aceeaşi albie cuprinzătoare a vieţii naţional-culturale: reuniunile de femei din Abrud (1882), din Hunedoara (1886), din Blaj (1890), din Feleac (lîngă Cluj, 1890) etc., care sprijină întemeierea de şcoli, internate, ajută elevii săraci, dar sîrguincioşi; reuniunile corale orăşeneşti şi săteşti: Lugoj, Bistra (lîngă Cîmpeni), Alba Iulia, Şomcuta Mare (lîngă Baia Mare), Reşiţa etc.

---

[282] T. V. Păcăţian, *op. cit.*, p. 154.

[283] „Unitatea naţională“, nr. 1, din 6 decembrie 1884. În acelaşi timp, Titu Maiorescu, rectorul universităţii din Iaşi, vrea să se introducă în Universitate „un spirit larg, o vatră de foc şi de lumină, care să încălzească şi să lumineze toată Patria Română. Mic este începutul, mare trebuie să fie sfîrşitul“. St. Neagoe, *Universitatea din Iaşi*, p. 37.

[284] „Unitatea naţională“, nr. 13, din 24 ianuarie 1885.

[285] Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *Răsunetul internaţional...*, p. 33—41.

[286] „Kronstädter Zeitung“, de la sfîrşitul anului 1884, apud „Carpaţi“, I, nr. 2, 27 nov./9 dec. 1884.

Din septembrie 1884, problema unui nou memoriu „curat politic" — al lui Bariţiu, din 1882, era socotit prea istoric — a fost mereu la ordinea zilei în conferinţele partidului, în presă, în discuţii publice şi particulare. Şi totuşi trei ani de zile s-au făcut prea puţini paşi, atît din cauza unor carenţe organizatorice ale Partidului Naţional Român, cît şi din pricina politicii agresive a guvernelor burghezo-moşiereşti ungare. Pentru slujirea acestei politici a fost înfiinţată la Cluj, în 1885, Societatea culturală „Emke" *(Erdély magyar kultur egylet)*. Scopul urmărit de această Societate a fost dezvăluit de cele 100 000 de exemplare ale proclamaţiei-manifest, răspîndite peste tot, prin toate mijloacele, opera tinerilor ardeleni stabiliţi în România: Gheorghe Secăşanu şi Gheorghe Ocăşanu, întemeietorii şi conducătorii Societăţii „Carpaţi". Dezvăluind politica guvernelor de la Budapesta faţă de românii transilvăneni, proclamaţia făcea un apel la unirea tuturor forţelor din Transilvania şi din România. Se conjugă acestei acţiuni manifestaţia din vara anului 1884 de la Sinaia, cînd steagul tricolor a fost ridicat pe cea mai mare înălţime, iar ardeleanul Alexandru Ciurcu încuraja ofiţerimea, spunîndu-i că în curînd o să fluture steagul românesc şi în Transilvania[287].

Guvernul austro-ungar alarmat de aceste manifestări îndrăzneţe, cere, chiar prin ministrul de externe Gustav Kalnoki, primului ministru Brătianu expulzarea a 6 ardeleni, socotiţi mai periculoşi: Gheorghe Secăşanu, Gheorghe Ocăşanu, Nicolae şi Alexandru Ciurcu, tatăl şi fiul, redactorii ziarului „L'Indépendance Roumaine", Ioan Dronc-Bănciulescu, secretarul general al Societăţii „Carpaţi" şi Ioan Corneanu. Plecarea acestora din România a prilejuit o mare manifestaţie în gară şi o dezbatere vie în Parlament, la care au participat personalităţi politice marcante: Constantin Boerescu, Gheorghe Mârzescu şi mai ales Mihail Kogălniceanu. Cuvîntarea lui Kogălniceanu, valoroasă pagină de istorie şi de antologie în acelaşi timp, dezvăluia opresiunea burghezo-moşierimii maghiare împotriva românilor ardeleni, pe de o parte, iar pe de altă parte legăturile permanente dintre poporul român de pe un versant şi de pe altul al Carpaţilor — ţărani, cărturari, oameni ai bisericii —, şi în al treilea rînd demonstra înţelegerea greşită din partea guvernanţilor maghiari a ideii de unitate culturală şi spirituală, a „ideii române", calificată drept „iredentism" sau daco-românism. Transilvania era socotită de Kogălniceanu unul din „leagănele naţionalităţii", matca din care au ieşi unele rîuri române. Faptul că cele trei ţări româneşti au fost locuite de acelaşi popor secole de-a rîndul, explică „mişcarea" continuă a românilor de o parte şi de alta a Carpaţilor. „Ideea română pururea a însufleţit şi pe cei ce veneau la noi şi pe cei ce mergeau la ei". „Dacă această idee s-ar califica de iredentism sau de daco-românism — spunea Kogălniceanu —, iredenţi au fost Radu Negru, Dragoş, Bogdan, iredenţi au fost toţi acei mari bărbaţi de sabie şi de carte, pe care pe fiecare pagină a istoriei noastre îi întîlnim venind de peste Carpaţi". Pătrunsă de patosul şi convingerea ce-l caracteriza în toate momentele importante în care intervenea, cuvîntarea lui Kogălniceanu este o ple-

---

[287] Al. Lapedatu, *Un episod revoluţionar în luptele naţionale ale românilor de peste munţi acum o jumătate de veac*, Bucureşti, 1937, p. 42—43. În acelaşi timp, *Iredenta Română* adresează un manifest românilor în care se subliniază ideea de solidaritate între toţi românii, comunitatea de aspiraţii, trebuinţa sfîntă de ajutor împrumutat. „Să ne strîngem rîndurile. Să facem cît mai degrabă ca românii de peste munţi să se simtească dragoste de frate".

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

doarie emoționantă și convingătoare totadată, a imperativului solidarității și unității politice a națiunii române[288].

Asemenea gînduri nu erau cultivate doar de oamenii politici. Preoțimea înaltă, în frunte cu episcopii și mitropoliții, și mai modestă, cea sătească, învățătorii școlilor orășenești și ai celor sătești le cultivă deopotrivă. Pe caietele elevilor era imprimată harta Daco-României, școlarii purtau tricolor la chipiu. Ideea cuprinde tot mai mult masele țărănești care se agită, se frămîntă, de o parte și de alta a Carpaților, amenințînd pe cei ce încercau să se împotrivească. Constantin Dobrescu, învățătorul de la Mușești din Argeș, joacă rol de organizator. Se făuresc planuri, în 1885, ca țărănimea să se înarmeze cu armele luate de la grăniceri, cărciumari și moșieri, pentru a înfăptui unirea[289]. Primăvara și vara anului 1887 erau sorocite pentru asemenea temerare încercări. Cete de țărani ardeleni de pe valea Argeșului se înarmează. O ciocnire cu armata trimisă împotriva lor are loc la movila Chiuciura, pe Argeș. Țăranii sînt împrăștiați și urmăriți 20 de zile în munți[290].

În același timp se mișcau țăranii români din satele de frontieră din Transilvania: Bilbor, Tulgheș, Corbu. Preoții erau și aici „instigatorii". Cel din Corbu, trecînd în România, a îmbrățișat pămîntul patriei și a izbucnit în plîns. Se iau, de aceea, măsuri de întărire a frontierelor cu jandarmi și soldați[291].

Era o mișcare de masă, organizată în sprijinul luptei de unitate, la care participă ofițeri și soldați, învățători, țărani, mici negustori. În această conjunctură își găsește încadrarea acel proiect temerar de factură garibaldină, de eliberare a Transilvaniei, făurit de viteazul prefect din timpul revoluției de la 1848, Axente Sever. Printr-o acțiune fulgerătoare de 8 zile, prin colaborarea dintre armata română și forțele insurecționale ardelene și mai ales ale moților, fără știrea și peste capul regelui Carol I, Transilvania urma să fie eliberată[292]. Se adeverea avertismentul lui Mocsáry Lajos, omul politc cu vederi înaintate, adresat guvernanților maghiari de a nu face, prin politica lor, din aspirațiunile naționale conspirațiuni.

*

Anul 1887 are o importanță hotărîtoare în istoria luptelor politice ale românilor transilvăneni. Unanimitatea celor prezenți la conferința partidului național hotărăște, la 7 mai, întocmirea și înaintarea unui „memorial către tron". Viața politică a românilor din Transilvania înregistrează de acum înainte un mai puternic dinamism, o mai energică pășire spre ținta urmărită, mai ales prin activitatea grupului tinerilor intrați în comitet, mai hotărîți, mai curajoși, mai nerăbdători, publiciști talentați și

---

[288] M. Kogălniceanu, *Interpelațiune privitoare la expulzarea românilor de peste Carpați*, București, 1886.

[289] Al. Lapedatu, *op. cit.*, p. 69—70.

[290] M. Ionescu, *Momente din lupta iredentei române transilvane în anii 1884—1887*, în „Studii", XX, 1967, nr. 3, p. 513—515.

[291] Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 39—40.

[292] Arh. st. Cluj-Napoca, ms. 368; cf. A. Lazăr, *O contribuție la problema unificării României*, în „Buletinul cercurilor studențești de științe sociale a Univ. «V. Babeș» din Cluj", 1956—1957, p. 60—76; V. Curticăpeanu, *Un plan militaire, à la fin du XIX-e siècle, pour la liberation de la Transylvanie*, în „Revue roumain d'histoire", 7, 1968, nr. 6, p. 941—963.

polemişti viguroşi: Ioan Slavici, redactorul „Tribunei", Eugen Brote, proprietarul ziarului, Vasile Lucaciu, dinamicul preot de la Şişeşti, Iuliu Coroianu, curajosul avocat clujan, secondaţi de Ioan Raţiu şi Gheorghe Pop de Băseşti[293].

Comitetul încredinţează lui Aurel Mureşanu şi lui Iuliu Coroianu misiunea de mare însemnătate şi răspundere, de a întocmi cîte un proiect de memoriu. Coroianu începe să lucreze, cu pasiunea şi dîrzenia ce-l caracterizau. Mureşanu însă întîrzie lucrarea, preocupat de jubileul de 50 de ani al „Gazetei Transilvaniei", care de la apariţie şi pînă atunci a lucrat neobosit pentru „întărirea naţionalităţii române", pe amîndouă laturile Carpaţilor, după cum afirma Kogălniceanu într-o scrisoare adresată lui Aurel Mureşanu în decembrie 1887, urînd gazetei ca jubileul de 100 de ani „să se serbeze în mijlocul unei naţiuni fericite, adecă ajunsă la culmea împlinirii dreptelor sale aspiraţiuni"[294]. O urare asemănătoare, mai directă încă, o fac şi Vasile şi Constantin Lucaciu, ca centenarul gazetei să afle pe români uniţi[295]. Urarea marelui om de stat, Kogălniceanu, şi a luptătorilor neînfricaţi s-a adeverit mai devreme, iar gazeta, într-o altă zi de decembrie, din anul 1918, era vestitoarea împlinirii „dreptelor aspiraţiuni" ale poporului nostru.

Dealtfel, de la înfiinţarea ei a împlinit această mare misiune, iar după apariţia „Tribunei", cu puteri unite, cele două foi vor duce aceeaşi luptă. „Tribuna" îşi înscrisese drept motto pe frontispiciu cinci cuvinte, care sintetizau un întreg program: „Soarele nostru la Bucureşti răsare". Pentru această atitudine, redactorul ei, Slavici, în primii 5 ani (1884—1889), de trei ori a fost trimis în judecată, ultima dată ispăşindu-şi pedeapsa în temniţa de la Vaţ, iar la eliberare a plecat în România, stabilindu-se acolo. A fost o activitate plină de roade, pe care o cunoştea şi ziarul sibian „Siebenbürger Deutsches Tageblatt" şi o făcea cunoscută cititorilor săi fără nici un echivoc. „Între românii din Transilvania şi fraţii lor din regatul învecinat există legături intense directe seculare, încît aceste două unităţi etnice separate prin frontieră se simt ca o entitate strîns legată". De aceea, afirmă ziarul, în problema naţională guvernanţii maghiari trebuie să ţină seama nu numai de cele 3 milioane şi jumătate de români ardeleni, ci de toţi români de dincolo şi de dincoace dea Carpaţi, de aproape 8 milioane de suflete"[296]. Afirmaţia este subliniată de Conferinţa Naţională a Partidului Naţional Român din 27—28 octombrie 1890, care declară că românii din Transilvania se simt „membrii marii familii româneşti de 11 milioane" şi ca membri ai acesteia ţin la dezvoltarea materială şi spirituală a „românimii"[297].

Ideea era cutivată şi tendinţa spre unire afirmată de personalităţi politice şi de cultură din România, în deplină cunoştinţă a realităţii şi conştiinţă a răspunderilor. A. D. Xenopol o înfăţişează în *Introducerea* la primul volum din *Istoria Românilor din Dacia Traiană* din 1888, afirmînd că pe temeiul „marii şi minunatei sale unităţi, poporul român nu poate năbuşi o speranţă ce încolţeşte în el, de cîte ori îşi aruncă ochii

---

[293] S. Polverejan şi N. Cordoş, *Mişcarea memorandistă în documente*, Cluj, Edit. Dacia, 1973, p. 36.
[294] „Carpaţii", VIII, nr. 494, 18 aug. 1929.
[295] Muzeul judeţean Braşov, arh. Mureşenilor.
[296] „Siebenbürger Deutsches Tageblatt", 27 oct. 1889.
[297] E. Brote, *Cestiunea română din Transilvania şi Ungaria*, Bucureşti, 1895, p. 125.

spre toate acele părți unde răsună graiul românesc... și de unde va răsări odată frumosul arbore al Unirii tuturor românilor"; că „pe cît se întinde graiul lor comun se vor înjgheba și interesele lor comune". De aceea „întreaga strădanie" a românilor, „întreaga lor muncă" se cuvenea să fie îndreptată numai și numai spre acest scop sfînt și măreț"[298]. Take Ionescu, la rîndul său, o subliniază în articolul *Neamul românesc*, publicat în numărul din ultima zi a anului 1890 al ziarului „Românul", declarînd că nu trebuie să se uite un singur minut că „regatul român este numai o parte din neamul românesc". De aceea politica externă a României nu poate să se mărginească numai la interesele românilor din regat, deoarece existența națională „a neamului întreg și neștirbit este o chestiune vitală pentru toți românii, pentru cei din regat, ca și pentru cei din afară"[299]. Oamenii politici subliniau „necesitatea firească" a masei etnice românești de 11 milioane de a ajunge la unitatea politică, după cum o avea pe cea culturală și religioasă. Știa și regele Carol ce observaseră și călătorii străini, anume că românii din Transilvania, oprimați, privesc în taină peste Carpați și că în unele case țărănești se găsea chipul regelui României și nu al împăratului Austro-Ungariei[300] în care românii își pierdură încrederea și de aceea de multe ori întreprindeau acțiuni „în cauza națională română", fără încuviințarea Curții imperiale. Cum făceau, în ianuarie-februarie 1891, românii din Satu Mare, Maramureș și Sălaj, care organizează conferințe naționale în care dezbat problemele arzătoare ale acelor vremuri: libertatea națională, egala îndreptățire pentru români, „locuitori autohtoni" ai acestor locuri, pe care le-au apărat împotriva populațiilor migratoare și a altora cotropitoare. Nenumăratele sacrificii făcute de români au fost răsplătite cu opresiuni și nedreptăți, fiind deposedați de drepturi și scoși din cadrele vieții constituționale, prin eliminarea limbii române din administrație și justiție, a românilor din funcții de stat și administrative, persecutarea presei, împiedecarea în progresele economice, culturale și școlare, injurii felurite etc.[301].

În aceste împrejurări, cei doi fruntași politici români cărora li se încredințase misiunea de a întocmi proiectele de memorand, Coroianu și Mureșanu, erau îndemnați să-și ducă la împlinire opera. Cel dintîi era mai înaintat, al doilea însă, din motivul arătat, nu se arăta prea grăbit. A fost nevoie de îndemnurile lui Barițiu și Rațiu. Acesta din urmă sugerează unele idei cu privire la caracterul documentului: „să fie cît se poate de scurt, dar să cuprindă în sine toate gravaminele noastre;

---

[298] A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, vol. I, Introducere, București, 1888. În asemenea circumstanțe încurajatoare, naște ideea înființării unei „Asociații științifice" românești în Transilvania. O susține ziarul „Tribuna" din Sibiu într-un lung articol: *Să întemeiem o Asociațiune românească științifică în Ungaria*. Pledează în același sens profesorul năsăudean Artemie Alexi într-o scrisoare din aprilie 1888 adresată lui Vincențiu Babeș în care susține necesitatea ca românii din teritoriile de sub dominație străină să se afirme „pe terenul științelor, pe terenul muncii serioase în toate disciplinele științifice", de unde nu-i va putea exclude nimeni. Profesorul năsăudean se gîndea la Alexandru Mocioni în fruntea „Asociațiunii". Ideea era susținută mai cu seamă de tineret, care nu reușise să ocupe locul pe care credea că-l merită în conducerea „Astrei" sau la Academia Română; cf. *Corespondența lui V. Babeș*, I, p. 31—32.

[299] C. Xeni, *Take Ionescu*, București, 1932, p. 67.

[300] E. Gerard, *The Land beyond the Forest*, Londra, 1888; apud I. Lupaș, *Istoria unirii românilor*, București, 1937, p. 326—327.

[301] *Maramureșenii*..., p. 186—199.

Scanned with OKEN Scanner

să fie în stil diplomatic, cu vorbe frumoase dar nu servile, să spună adevărul, să combată sistemul și regimul, dar nu națiunea maghiară; ici colea, unde nu s-ar putea evita combaterea elementului maghiar să se restrîngă atacul la aristocrație și privilegiați, căci aceștia au fost inamicii noștrii neîmpăcați, pe cînd poporul lor și al secuilor au iobăgit deopotrivă cu noi"[302]. Era concepția promovată de cei mai mulți dintre conducătorii politici ai românilor atunci și după aceea, majoritatea fiind fii de țărani sau de preoți. Ei nu au fost șovini nici atunci și nici mai tîrziu, nici cînd au fost împinși pe planul al doilea și nici cînd au înscris în hotărîrile de la Alba Iulia drepturi egale pe seama naționalităților. Naționalismul lor se deosebește prin însuși conținutul său de naționalismul națiunilor dominante. „Orice naționalism burghez al unei națiuni oprimate — apreciază Lenin — are un conținut general democratic care este îndreptat împotriva asupririi"[303], subliniind, astfel, legitimitatea istorică a luptei de eliberare națională.

Evenimentele nu îngăduiau amînare și tergiversare. Racilele erau atît de mari, încît dezvăluirea lor în fața împăratului și mai ales a opiniei publice internaționale era nu numai necesară, dar și grabnică. Procesul generalului Traian Doda care a refuzat mandatul de deputat din cauza atitudinii autorităților cu ocazia alegerilor parlamentare din 1887, a prilejuit o mare agitație. Mii de țărani români se pregătiră să fie de față la Arad cu această ocazie pentru a-și demonstra indignarea. Moartea generalului a anulat demonstrația. Au rămas, însă, cauzele care impunea cu necesitate întocmirea memoriului. Prin sîrguința lui Iuliu Coroianu, în 1890 proiectul *Memorandului* era redactat, discutat în mai multe ședințe ale comitetului și emendat, fiind adus la cunoștința Conferinței Naționale din luna octombrie acel an. Prezentarea lui în fața tronului a fost, totuși, amînată, la cererea lui Vincențiu Babeș, președintele Comitetului Executiv al Partidului Național Român, pînă ce va fi pregătită mai întîi opinia publică[304].

Românii au reușit să pregătească opinia publică din străinătate prin intermediul unor publiciști, oameni politici și oameni de cultură favorabili luptei poporului român pentru dreptate și unitate națională. Articolele apărute în marile ziare din toată Europa dezvăluiau racilele din Imperiul austro-ungar, oameni de prestigiu le denunțau în adunări publice sau în parlamente. Se asociază acestora publicistul austriac H. Bresnitz, bun cunoscător al realităților din Imperial dualist, care îi îndeamnă pe români să-și intensifice lupta împotriva dualismului austro-ungar, opresor al națiunilor neaustriacă și nemaghiară. Dacă românii, națiunea cea mai puternică și unitară dintre națiunile oprimate, își vor intensifica lupta, rezultatele nu vor întîrzia să se vadă, îndemna publicistul vienez. Și într-adevăr, exemplul românilor a fost urmat de sîrbi. Iar pentru coordonarea acțiunilor, cunoscutul luptător sîrb Mihail Polit propunea lui Vincențiu Babeș, în ianuarie 1891, organizarea unui Congres al națiunilor oprimate: români, sași, slovaci, sîrbi[305].

Un rol deosebit în pregătirea opiniei publice din România și străinătate deopotrivă l-a avut „Liga pentru unitatea culturală a românilor",

---

[302] A. Mureșanu, *Documente pentru istoria Memorandului*, în „Transilvania", 1929, 60, nr. 4—5, p. 244.
[303] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 25, București, Edit. politică, 1964, p. 298.
[304] Ș. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 41—44.
[305] *Corespondența lui Vincențiu Babeș*, I, p. 59—69, 180—181.

Scanned with OKEN Scanner

înființată la București în decembrie 1890 și care-și începe activitatea în mod oficial la 24 ianuarie 1891. Înființarea „Ligii" a fost determinată și de proiectul de lege al ministrului cultelor, Csáki Albin, de introducere a limbii maghiare în azilele de copii. Împrejurările și atmosfera — o mare adunare la care participă vreo 1 000 de studenți și profesori de la Universitatea din București — i-au imprimat și programul. Scopul măturisit al Ligii era „de a întreține continuu vie, pe baza culturii naționale, conștiința de solidaritate în întreg neamul românesc" ceea ce însemna, în fond, unitatea politică a tuturor românilor. De aceea problema românilor transilvăneni grupează la un loc straturile de jos și păturile superioare ale societății românești, unește grupările și partidele politice. Mijloacele pentru realizarea scopului erau: înființarea de săli de lectură și biblioteci, tipărirea de cărți, organizarea de conferințe și întruniri publice, sărbătorirea evenimentelor istorice însemnate, organizarea de congrese etc. Personalități culturale și politice proeminente își asumă această misiune. Ceea ce-l determină, la începutul anului 1891, pe diplomatul german de la București, Bernard Bülow, să informeze cancelaria Reichului cu privire la tensiunea din România, provocată de oprimarea românilor din Austro-Ungaria: înființarea „Ligii culturale", dezbaterile aprinse din parlament, criticile împotriva politicii externe a guvernului conservator și propunerea făcută de liberali în parlament de a se pretinde guvernului, în interesul păcii și al demnității naționale a României, „să intervină pe lîngă guvernul austro-ungar pentru a înceta prigonirile împotriva românilor transilvăneni". Diplomatul german afirma, că politica externă a României, precum și orientarea opiniei publice românești, va fi determinată de starea de spirit a românilor din Ungaria, cu alte cuvinte de problema transilvană[306].

Purtătorii de cuvînt ai curentului național nu mai sînt doar societățile culturale, presa și grupările politice, ci opinia publică în accepțiunea cea mai cuprinzătoare, de la straturile adînci ale populației la marile partide politice și la corpurile legiuitoare. Urmărirea acestei opinii publice era preocuparea principală a diplomației germane și austro-ungare de la București. Prezența oamenilor politici din cele mai diferite partide, alături de oameni de cultură și știință în „Liga culturală", prestigiul de care se bucura la românii din teritoriile de sub dominație străină și răsunetul european a activității sale, au impus Liga drept exponentul principal în orientarea curentului național al tuturor românilor.

Liga nu pornește cu gîndul de a provoca pe cineva, ci numai de a dovedi, cu argumente convingătoare, nedreptățile suferite de românii din Transilvania și de a-i ajuta pe aceștia în lupta lor pentru emancipare socială și națională. Nu ceea ce despărțea pe români și maghiari, ci ceea ce i-a unit în momente grele, ceea ce i-a determinat la colaborare urmărea să demonstreze Liga. Cultivării acestei concepții se datorește publicarea, în 1894—1895 — ani de maximă tensiune —, a unor lucrări cu privire la colaborarea româno-maghiară: *Documente privitoare la alianța dintre români și unguri în 1859*[307]; *Documente relative*

---

[306] *Statutele Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, București, 1892; T. Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale*, vol. II, Timișoara, Edit. Facla, 1982, p. 30—31.

[307] V. A. Urechia, *Documents inédits: L'Alliance des Roumains et des Hongrois en 1859 contre l'Autriche*, București, 1894.

Scanned with OKEN Scanner

Cartea de membru al „Ligii culturale".

la alianța Ungariei cu România[308], harta etnografică a Ungariei și României etc.[309].

Sub influența Ligii se întocmește *Memoriul studenților* din București, care dezvăluia lumii „anomalia din Imperiul austro-ungar ce merita toată atenția din partea Europei: opresiunea naționalităților nemaghiare și negermane"[310]. Documentarea serioasă, limbajul sobru și demn au făcut o bună impresie. Presa franceză și belgiană îi acordă o mare atenție. Organizațiile studențești din Paris și din alte orașe franceze, din Bruxelles și din alte orașe belgiene îl discută cu aprindere și-i asigură o largă difuzare; omul politic englez Gladstone îl apreciază foarte pozitiv[311].

Memoriul studenților români este combătut de al studenților maghiari din Cluj din iulie 1891, întocmit de profesorul Moldován Gergely[312]. Acesta, la rîndul său, este anulat prin *Replica* studenților români din Cluj, Budapesta, Viena și Graz, datorată în primul rînd lui Aurel C. Popovici, tipărită în limbile franceză, germană, engleză și italiană. Replica a avut un mare răsunet, pregătind *Memorandul*.

---

[308] V. Kogălniceanu, *Acte și documente relative la unirea Ungariei cu România și alianța ungurilor și românilor contra Austriei*, București, 1895.

[309] Haus, Hof- und Staatsarchiv, Wien, P. A. Rumänien IV, Faszikel XVII, k. 54.

[310] *Memoriul studenților universitari români privitor la situația românilor din Transilvania și Ungaria*, București, 1891.

[311] G. Moroianu, *Les luttes des Roumains de Transylvanie pour la liberté et l'opinion européenne*, Paris, 1933, p. 72—74.

[312] *Les Roumains de Hongrie et la nation hongroise. Réponse au mémoire des étudiants universitaires de Roumanie*, Budapesta, 1891.

Scanned with OKEN Scanner

În toate aceste acțiuni „Liga culturală" a jucat un rol deosebit, prin sprijinul moral și material acordat românilor din Transilvania, luptători pentru drepturi naționale. Pentru traducerea și tipărirea *Replicei* a contribuit cu 40 000 de franci; pentru traducerea și tipărirea *Memorandului* și înaintarea lui la Viena cu 70 000 de franci; pentru subvenționarea Institutului tipografic din Sibiu cu 50 00 de franci; pentru subvenționarea presei românești din Transilvania cu 30 000 de franci; pentru propaganda în străinătate cu 150 000 de franci; pentru întreținerea birourilor din Graz și Paris cu 60 000 de franci etc. În total, în acești ani Liga a ajutat lupta românilor din Transilvania cu 400 000 de franci aur[313].

Memoriul studenților români și *Replica* acestora s-au bucurat de o bună primire din partea opiniei publice europene. Studenții români din străinătate, organizați în secții ale „Ligii culturale" organizează manifestații publice, la care participă personalități de prestigiu din lumea politică și din viața culturală. Paris, Bordeaux, Marsilia, Bruxelles, Liège, Anvers, Gand, Veneția, Bologna, Madrid, Oxford, Berlin, Halle, München, Graz, Viena etc., sînt orașele unde au fost organizate asemenea manifestații. Ziare de mare tiraj și influență în opinia publică sînt active în susținerea cauzei românilor din Transilvania, pe baza celor două importante memorii studențești: „L'Europe", „La Gazette Diplomatique", „Le Mémorial Diplomatique", „Le National", „La France", „Le Figaro", „L'Eclair", „Le Journal Officiel", „Le Siècle", „Journal des Debats", „La Republique Française", „Il Secolo", „Corriere della Sera", „Il Diritto", „La Reforme", „L'Independance Belge", „Le Precurseur", „Pall Mall Gazette", „Times", „Daily Cronicle", etc. Între cei ce se solidarizează cu problema românilor din Transilvania se numără președintele Franței, François Sadi Carnot, Georges Clemenceau, Jules Simon, Henri Gaidoz, Emil Picot, Ernest Lavisse, Alexandre Ribot, Emil Deschanel, Emil Flourens, Felix Leseur, L. Costans și alții — în Franța; William Ewart Gladstone, Edward Fitzgerald, William Morphyl, Edmond Fitzmaurice etc. — în Anglia; Angelo de Gubernatis, Giosuè Carducci, Roberto Fava, Graziado Ascoli, ș.a. — în Italia, Louis van Keymeulen, A. van der Rest, Georges Lorand, ș.a. — în Belgia[314].

Întreaga mișcare din acești ani poate fi socotită de două ori importantă: ca tactică de luptă protestatară împotriva opresiunii naționale și ca pregătire a opiniei publice europene. Opresiunea națională a românilor din partea burghezo-moșierimii maghiare și consecințele „fatale" ale acesteia putînd provoca „dintr-o zi pe alta tulburări sîngeroase cu rezultate incalculabile", sînt dezvăluite de presa engleză, în primul rînd prin articolele lordului Fitzmaurice, de mai multe ori conducătorul Ministerului de externe al Marii Britanii[315]. Congresul interparlamentar de la Roma din 1891, după prezentarea raportului lui N. Fleva cu privire la nedreptățile suferite de românii din Transilvania, a propus, prin glasul deputatului italian Renato Imbriani, secondat de Menotti Garibaldi, fiul lui Giuseppe Garibaldi, o moțiune cu privire la „dreptul tuturor popoa-

---

[313] *Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyülés képviselöházának naplója*, VII, kötet, p. 154—156. (Cuvîntarea grofului Bethlen István).

[314] Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *Răsunetul internațional* ..., p. 65—78.

[315] Cf. articolele lordului Edmond Fitzmaurice, colaboratorul lui Gladstone, publicate în „Pall Mall Gazzette" din 1890—1892 (G. Moroianu, *op. cit.*, p. 82).

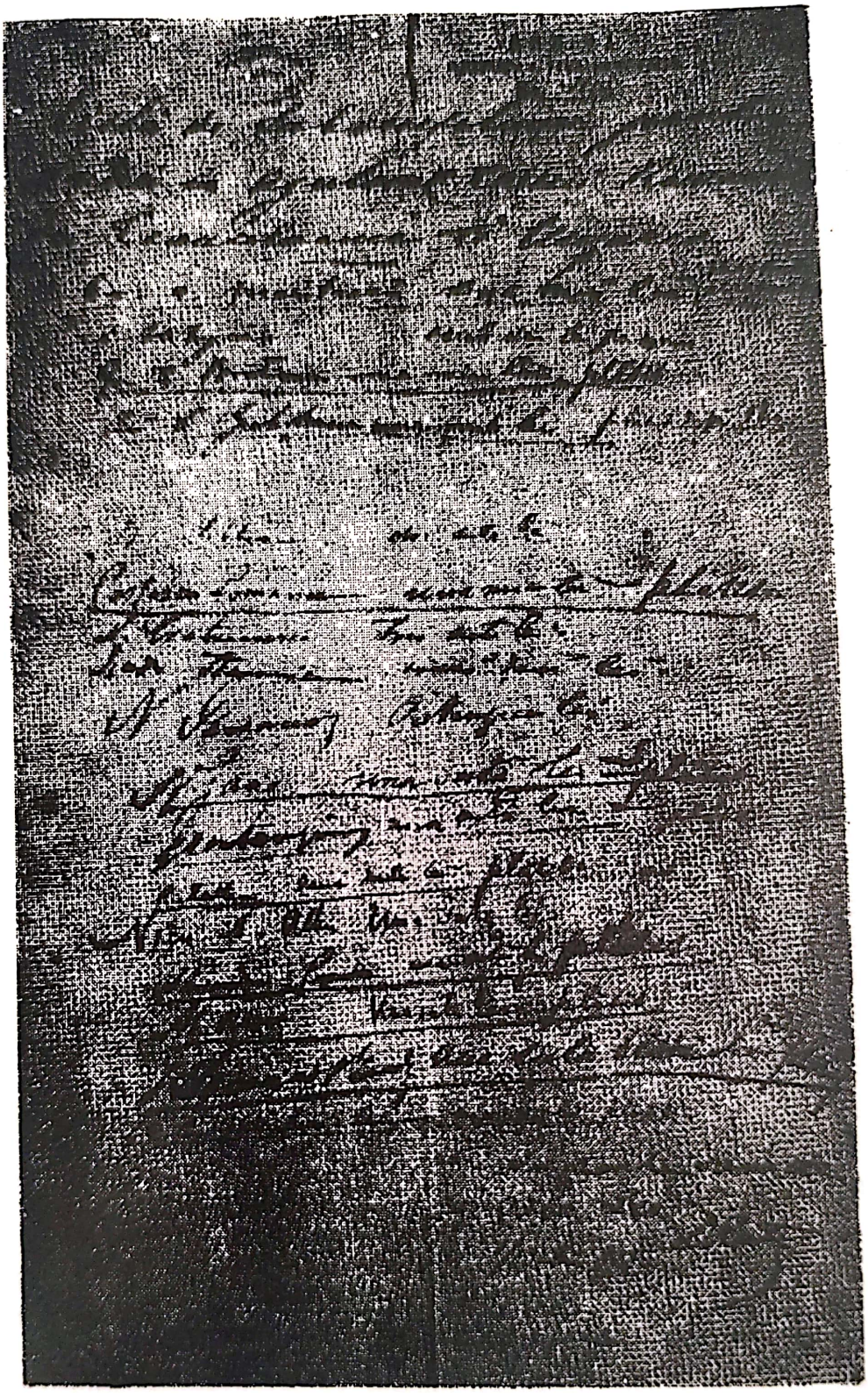

Listă de subscripție în România pentru sprijinirea românilor din Transilvania.

Scanned with OKEN Scanner

relor la unitate națională", moțiune îmbrățișată cu căldură de toate delegațiile, afară de cea austro-ungară.

Într-o scrisoare publicată a doua zi în ziarele italiene, Imbriani făcea o comparație între suferințele italienilor din Austria și ale românilor din Transilvania. Această atitudine a avut darul să atragă atenția presei italiene, care apără cu căldură cauza românilor și organizează o manifestație de simpatie, la care participă peste 20 000 persoane, cu care ocazie se scandează lozincile: „Trăiască Italia", „Trăiască România și românii oprimați"[316].

Întreaga mișcare memorandistă, care cuprinde anii 1881—1895, cu memoriile și replicile ce au precedat și au pregătit înaintarea *Memorandului*, este o grăitoare manifestație a solidarității naționale, a unității strînse a poporului român. Căci așa cum afirma Barițiu, „adversarii puteau să stea și în cap și o Daco-romanie tot există și va exista totdeauna". Barițiu, din motive lesne de înțeles la 1890, sublinia aspectul lingvistic și cultural al Daco-Romaniei, exprimat „în unitatea limbii și a literaturii române care este una, unică pentru 10 milioane de români"[317]. Experimentatul istoric și publicist știa bine că „Daco-Romania" exista în aceeași măsură și în tendințele de unitate politică, dar era silit să se mărginească la sublinierea aspectelor socotite mai puțin periculoase de oficialitatea austro-ungară.

Un fapt semnificativ, care sporește în chip considerabil însemnătatea mișcării, a fost potențarea conștiinței naționale în mulțimile țărănești și a sprijinirii din partea acestora a luptei conducătorilor politici. Cu prilejul condamnării lui Aurel C. Popovici, autorul *Replicii*, adrese de solidaritate îi sosesc din mai multe sate, iscălite de zeci de țărani, cuprinzînd asigurări cu privire la admirația și adeziunea întregii românimi față de activitatea lui. Aceste îndrăznețe manifestări au adus autorilor lor condamnări la temniță între 12 zile și 3 luni[318]. Curtea cu jurați nu-i înspăimîntă, însă, pe acești vajnici țărani, care în fața judecății au avut curajul să-și reînnoiască solidaritatea cu cauza națională, declarînd că „întreg poporul român este nemulțumit" și, în același timp, atît de solidar încît „nu va fi putere în lume care să-l desfacă de programul partidului național". La întrebarea cu privire la motivul solidarizării cu conducătorii lor politici, țăranii invocă două motive: îmbărbătarea acestora pentru a suferi mai puțin și iubirea de patrie, limbă și națiune[319].

Opinia publică era pregătită. Memorandul putea fi înaintat. Conferința Națională a partidului din ianuarie 1892, după lungi discuții între cei ce cereau amînarea, în frunte cu Alexandru Mocioni și Vincențiu Babeș, și cei ce susțineau înaintarea lui fără întîrziere, în frunte cu grupul tinerilor, a hotărît înaintarea *Memorandului* Curții din Viena. Se sprijineau aceștia și pe mandatul ce le-a fost încredințat din partea alegătorilor și pe sutele de telegrame sosite pe adresa conferinței din toate părțile țării.

Susținătorii înaintării neîntîrziate a *Memorandului* își motivau punctul de vedere prin noile măsuri opresive ale guvernelor maghiare. Între acestea, legile școlare ale lui Tréfort, din 1879 și 1883, erau îndrep-

---

[316] G. Moroianu, *op. cit.*, p. 104.
[317] G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, II, p. 583.
[318] Șt. Pascu, *Răsunetul procesului memorandist în masele populare*, Sibiu, 1943, p. 4. Au fost condamnați 16 țărani, cei mai mulți la cîte 3 luni închisoare.
[319] *Ibidem*, p. 4—5.

tate împotriva limbii române şi a şcolilor româneşti, cu toate că acestea fiind confesionale nu se bucurau de nici un ajutor din bugetul statului. În 1891 s-a votat legea azilelor de copii, potrivit căreia copiii, începînd de la vîrsta de 3 ani, trebuiau să înveţe limba maghiară. Asemenea legi erau socotite de români un „atentat împotriva vieţii lor naţionale", împotriva „celor mai scumpe tezaure": limba, religia şi cultura[320].

Legea de presă, mai aspră în Transilvania decît în Ungaria, urmărea gîtuirea liberei exprimări prin scris. Redacţiilor, redactorilor şi colaboratorilor ziarelor care îndrăzneau să discute politica naţională a guvernelor maghiare li se intentau procese, soldate cu pedepse în bani şi închisoare. „Tribunei" de la Sibiu i s-au înscenat trei procese, fiind socotită de guvernanţii maghiari „purtătoarea de cuvînt a partidului liberal din România". Soarta „Tribunei" au avut-o şi alte ziare româneşti, cum au fost „Gazeta Transilvaniei", „Federaţiunea", „Albina", „Observatorul", „Românische Revue". Numai în 1888 s-au înscenat 7 procese de presă foilor româneşti, redactorii acestora fiind osîndiţi la pedepse grele.

Legea electorală din 1874, de asemenea, era deosebită de cea din Ungaria, adică mai defavorabilă pentru Transilvania. Censul, care conferea dreptul de vot, era cu mult mai ridicat în Transilvania, unde majoritatea populaţiei era alcătuită din români, decît în Ungaria (84 florini în Transilvania faţă de 16 florini în Ungaria); censul era mai ridicat în mediul rural — unde marea majoritate a populaţiei o formau ţăranii români — decît în mediul urban. Erau excluşi de la vot analfabeţii, în realitate cei ce nu ştiau scrie şi citi ungureşte, adică oamenii de jos. Astfel, pe cînd în Ungaria 6,5% din populaţie avea drept de vot, în Transilvania de acest drept beneficia doar 3,3% din populaţie. Arondarea circumscripţiilor electorale era în aşa fel alcătuită, încît în comitatele locuite de majorităţi româneşti un deputat corespundea la 50 000—60 000 locuitori, pe cînd în scaunele locuite de secui un deputat corespundea la 4 000—5 000 locuitori[321].

Legea naţionalităţilor n-a fost respectată, cu toate inechităţile pe care le cuprindea. Proiectul deputaţilor români, sîrbi şi slovaci, care preconiza principiul egalităţii tuturor naţiunilor din Ungaria şi propunea recunoaşterea următoarelor naţiuni istorice: maghiară, română, sîrbă, slovacă, ruteană şi germană n-a fost luat în seamă, după cum n-au fost luate nici alte proiecte prezentate parlamentului vreme de aproape trei decenii, care cereau recunoaşterea limbii naţionalităţilor alături de cea maghiară în administraţie, justiţie, învăţămînt, parlament, dreptul reprezentanţilor naţionalităţilor la funcţii politice, mici şi mari.

Inechitatea de tratament a naţionalităţilor în general, implicit a celei române, era vădită şi în viaţa economică: agricultură, industrie, comerţ, bănci etc. Burghezo-moşierimea maghiară a încercat, prin toate mijloacele să elimine sau să îngrădească cît mai mult posibil participarea popoarelor nemaghiare în economia ţării, în felul acesta putînd fi mai uşor dominate în viaţa culturală şi politică. În industrie, participarea burgheziei române era cu totul neînsemnată. Întreg capitalul investit în marile întreprinderi industriale şi în marile exploatări miniere era maghiar şi german, după cum din sînul acestor popoare se recrutau şi conducătorii întreprinderilor. Această stare de lucruri a avantajat o anu-

[320] Punctul D din *Memorand:* Biserica şi Şcoala.
[321] Punctul A din *Memorand:* Legea electorală.

Scanned with OKEN Scanner

mită structură etno-demografică în mediul urban. O poziție mai bună reușise să-și asigure burghezia română în instituțiile bancare, în frunte cu „Albina" din Sibiu și sucursalele sale din toate orașele mai însemnate, apoi în numeroasele bănci populare ce împînzeau orașele și tîrgurile Transilvaniei și Banatului.

Inegalitatea era tot atît de flagrantă și în distribuirea proprietății funciare. Legile agrare ulterioare anilor 1853—1854 — data patentelor imperiale care reglementau raporturile agrare — și mai ales legea din 1880, favorizau într-un grad superior proprietatea funciară mare, în detrimentul proprietății mici țărănești. De aici deriva cea dintîi mare inechitate: majoritatea țărănimii era de naționalitate română, iar marea majoritate a moșierimii era maghiară. O altă cauză importantă a antagonismelor sociale și naționale era generată de faptul că proprietatea mare de peste 500 ha, în proporție (aproximativă) de 85% aparținea maghiarilor, 8% germanilor și numai 6% românilor și 1% altor naționalități; proprietatea funciară între 50—500 ha aparținea, prin urmare, proprietarilor maghiari în proporție de circa 73%, celor germani în proporție de 13%, celor români în proporție de 13% și altora în proporție de 1%. Această inechitabilă repartizare rezultă cu și mai multă evidență dacă o raportăm la proporția populației (cifrele sînt rotunjite) 59% români, 25% maghiari, 12% germani și 8% alții. Proporția este inversă la proprietatea pitică, sub 2,5% și la gospodăriile lipsite de proprietate (cifrele sînt, de asemenea, rotunjite) 19% maghiari, 6% germani, 70% români și 5% alții. În general, în cazul proprietății funciare maghiare și germane procentajul cunoaște o linie ascendentă, de la proprietatea mică spre cea mare, iar în cazul proprietății românești procesul este tocmai invers, o linie ascendentă, dar de la proprietatea mare spre cea mică.

Politica social-națională discriminatorie a guvernelor maghiare era evidentă și sub raportul salarizării muncilor agricole. Diferența este la bărbați de 132 fileri pe zi între Ungaria și unele comitate din Transilvania, în acelea în care majoritatea populației era nemaghiară; la femei și copii diferența era de 60 fileri pe zi[322].

Moșierimea maghiară, care a dominat întreaga viață de stat pînă spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, a sfidat orice principiu constituțional. În aparatul de stat, în armată și justiție majoritatea funcțiilor era deținută de nobilimea mijlocie numită „gentry", care urmărea pe toate căile și prin toate mijloacele realizarea concepției „statului național maghiar unitar". Moșierimea, slujită cu credință și servilism de acești „gentry", a confundat națiunea maghiară cu propria castă. Burghezia, la rîndul ei, a servit și ea interesele acestei aristocrații nobiliare, făcînd eforturi de a pătrunde în sînul ei, prin cumpărarea de titluri de „noblețe" și proprietăți funciare, facilitînd, în același timp, pătrunderea aristocrației în consiliile de administrație ale întreprinderilor industriale și instituțiilor bancare. Această împletire de interese caracterizează regimul burghezo-moșieresc a părții transleitane a monarhiei dualiste, în care rolul principal îl deținea moșierimea.

Împotriva acestei politici au protestat, prin diferite mijloace, nu numai naționalitățile nemaghiare și negermane și nu numai fruntașii

[322] Șt. Pascu, C. C. Giurescu, I. Kovács și L. Vajda, *Unele aspecte ale problemei agrare în monarhia austro-ungară la începutul secolului al XX-lea (1900—1914)*, în *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, București, Edit. Academiei, 1964, p. 31—34.

Scanned with OKEN Scanner

politici și culturali ai acestora, ci și masele populare înseși, precum și numeroși maghiari, reprezentanți ai burgheziei și intelectualității progresiste. Mocsáry Lajos, Szabó Ervin, Jászi Oszkár și alți membri ai viitorului cerc sociologic „Huszadik Század" se ridică public împotriva politicii naționale a claselor dominante, demonstrînd cît de dăunătoare este această politică pentru poporul maghiar însuși. Ei cereau drepturi mai multe pe seama naționalităților nemaghiare, atît politice, cît și economice și culturale pentru a le atrage spre colaborare și a le abate de la poziția lor centrifugă față de monarhia dualistă.

În semn de protest contra politicii claselor dominante, țăranii se împotrivesc obligațiilor de dijmă, precum și răpirii pămîntului. Agitațiile și frămîntările, grevele de seceriș se țin lanț, manifestîndu-se cînd într-o parte cînd în alta, în părțile Năsăudului, Bihorului și Timișului. Presa contemporană consemnînd aceste fenomene sociale, afirmă că „masele populare agricole, care formează baza țării", apăsate de greutatea sarcinilor publice, sînt atît de nemulțumite, încît sau emigrează, mai ales în România, dar și „peste mări și țări", în America, sau „tulbură liniștea publică prin excese care abia se pot înfrîna cu întreg aparatul forței publice" de care dispun organele politice[323].

Amploarea mișcărilor țărănești, intensitatea acestora se datoresc și influenței mișcării muncitorești și a celei socialiste, precum și mișcării „agrar-socialiste", sub înrîurirea Partidului Socialist Independent. Se constituie cercuri socialiste la sate, la adunările cărora participau muncitori și intelectuali de stînga. Era vremea cînd proletariatul înregistrează nu numai un apreciabil spor numeric, dar și o mai bună organizare. De la 114 000 muncitori industriali în 1868, numărul acestora sporește la 212 000 în 1910, ceea ce înseamnă o dublare aproape, într-un interval de timp relativ scurt, de 32 de ani. Dintre aceștia, 35% erau concentrați la 1868 în intreprinderi cu peste 20 de lucrători, pentru ca în 1910 proporția acestora să ajungă la 49,2%[324].

Proletariatul organizat după 1872 în asociații muncitorești își înscrie de la început, alături de revendicările de ordin economic, și revendicări cu caracter politic: vot universal direct, libertate de asociere, a întrunirilor și a cuvîntului, libertatea presei, egalitatea în drepturi a tuturor naționalilor. Un rol deosebit de însemnat a avut „Asociația generală a muncitorilor din Timișoara", condusă de Carol Farkas și Gheorghe Ungureanu, care promova ideea de capitală importanță în rezolvarea problemei naționale în statul multinațional austro-ungar: autodeterminarea popoarelor și egalitatea în drepturi a acestora. Este cea dintîi afirmare conștientă a muncitorimii din Transilvania în lupta de eliberare națională, pe cale democratică. Partidul General Muncitoresc din Ungaria, constituit la 1880, cu toate că nu era preocupat de problema țărănească și de problema națională, a însemnat, totuși, un moment de seamă în procesul de maturizare politică a proletariatului. Potrivit, însă, concepției dominante, Partidul General Muncitoresc a ignorat problema autodeterminării popoarelor din monarhia plurinațională austro-ungară.

Aceeași concepție a fost cultivată și de Partidul Social-Democrat Ungar înființat în 1890 sub influența Internaționalei a II-a, în programul căruia problema autodeterminării era doar subînțeleasă în cadrul proble-

---

[323] „Unirea", II, nr. 23, 1892.

[324] *Din istoria Transilvaniei*, II, ed. II-a, București, Edit. Academiei, 1963, p. 203—212, 313—317.

melor generale. Problema autodeterminării a fost promovată, însă, în unele cercuri muncitorești, ca cele din Arad și Brașov, de sub conducerea lui Gh. Ungureanu, Francisc Simotta, și va fi urmărită de Secția română a Partidului Social-Democrat, după constituirea ei, la începutul secolului al XX-lea.

Dar pe cînd majoritatea proletariatului agricol era română, cea mai mare parte a proletariatului industrial era ungară. De aceea burghezia și puțina moșierime română n-au putut exercita o influență directă asupra masei muncitorimii industriale. Indirect, însă, prin Secțiunea română a Partidului Social-Democrat din Ungaria, s-au realizat unele legături, mai ales în primele decenii ale secolului XX-lea[325].

Componența națională a burgheziei, precum și diversitatea ei în ce privește situația social-economică și a ocupațiilor, a constituit o piedică în activitatea și în rolul pe care putea să-l joace în transformările societății. La 1868 sînt înregistrați 135 000 industriași, meseriași, comercianți și funcționari în industrie, comerț și transporturi. Dintre aceștia peste 100 000 erau mici meseriași și comercianți, o bună parte a cărora trăia în mediu rural[326].

Mai slabă numericește și ca situație economică, exclusă din principalele sectoare capitaliste, burghezia română se străduiește să spargă aceste îngrădiri. Singură nu putea. Avea nevoie de ajutorul maselor, al țărănimii spre care se îndreaptă cu gîndul de a și-o face aliată. Nefiindu-i satisfăcută dorința de pămînt, țărănimea a consimțit la colaborare cu burghezia română, care, pentru a o cointeresa, înscrie în programele sale și rezolvarea problemei pămîntului. Opresiunea națională, pe care o simțea cu putere și una și alta, creează platforma de colaborare dintre burghezia și țărănimea română.

Înlăturarea asupririi sociale și naționale nu se putea obține decît prin cucerirea de drepturi egale în toate domeniile vieții sociale, prin recunoașterea națiunii române egală în drepturi cu națiunile dominante. „Din punct de vedere istoric — demonstrează Lenin — principiul naționalității este inevitabil în societatea burgheză și, ținînd seama de această societate, marxismul recunoaște întru totul legitatea istorică a mișcărilor naționale“[327].

Acest caracter și acest scop l-a avut și l-a urmărit și Partidul Național Român din Bucovina, înființat în luna martie a anului 1892, pe baza programului publicat în 2/14 mai 1891 în noul ziar românesc apărut atunci, „Gazeta Bucovinei“: menținerea autonomiei Bucovinei și păstrarea individualității sale istorico-politice; dezvoltarea culturii românești; sporirea numărului școlilor în limba română; introducerea limbii române în administrație și justiție; restabilirea economiei rurale; buna înțelegere între poporul român și populațiile conlocuitoare[328].

Simultaneitatea organizării Partidului Național Român din Bucovina și mișcarea memorandistă, similitudinea dintre programul partidului bucovinean și cel transilvănean, puternica mișcare de solidaritate în România cu lupta românilor din monarhia habsburgică, amploarea mișcării pentru unitate națională — explică, în chip evident, legătura

---

[325] *Ibidem*, p. 212.
[326] *Ibidem*, p. 213.
[327] V. I. Lenin, *Note critice în problema națională*, în *Opere complete*, 24, București, Edit. politică, 1964, p. 143.
[328] I. Nistor, *Unirea Bucovinei*, București, 1928, p. 8.

dintre acțiunile politice din Transilvania și cele din Bucovina[329]. Este generalizată în toate teritoriile locuite de români mișcarea pe care Aurel Popovici o caracteriza în 1892 drept „iredenta daco-română", exprimată în conștiința de unitate a românilor, foarte vie și activă pretutindenea, ceea ce potența credința că poporul român „va forma într-o zi o unitate de stat"[330].

*

Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria, definitivat în Conferința Națională din 25—26 martie 1892, a avut o istorie foarte zbuciumată, aceea a poporului român din monarhia habsburgică din acel timp. Odiseea *Memorandului* este mult asemănătoare aceleia a altui memoriu istoric, *Supplex libellus Valachorum* din 1791. Ca și în cazul aceluia, *Memorandul* era destinat „maiestății sale preagrațioase", Francisc Iosif I, căruia trebuia să-i fie înmînat de o impunătoare delegație, de peste 300 de persoane, din toate straturile societății românești, o adevărată reprezentare națională. Nici unul, nici altul din cele două memorii nu s-a învrednicit de atenția împăraților habsburgi. Francisc Iosif, prevenit de primul ministru al Ungariei, a refuzat primirea delegației, care „n-ar fi reprezentat" poporul român, și, deci, nu ar fi avut mandat a vorbi în numele acestuia. În asemenea situație, *Memorandul* a fost depus în plic sigilat pe biroul șefului cancelariei imperiale și trimis, în starea în care fusese depus, ministrului maghiar de pe lîngă persoana împăratului, acesta primului ministru, care, la rîndul său, îl trimite ministrul de interne. Ziarul budapestan „Pesti Napló" dezvăluia un adevăr mînat lui Ioan Rațiu, cu indicația că ministrul nu e dispus a înainta împăratului memorii ale unor „indivizi" fără nici o împuternicire, întrucît nici pe semnatari și nici pe cei ce s-au prezentat la Viena nu-i socotește îndreptățiți a lucra în numele poporului român. Dezmințirea acestor răuvoitoare atitudini a venit din partea cui se aștepta mai puțin ministrul de interne. Ziarul budapestan „Pesti Naplò" dezvăluia un adevăr pe care-l cunoștea și oficialitatea, dar pe care-l ascundea sub învinuiri ca cele de mai sus, anume că aspirațiile memorandiștilor nu erau îndreptate spre Viena și că nu Viena a fost scopul mergerii lor, ci Bucureștii, că nu ajutorul împăratului austriac îl cereau ei, ci pe al regelui Carol, că au mers la Viena fiindcă această „formă a trădării" era mai puțin primejdioasă, decît dacă „ar fi predat memoriul lor regelui român"[331].

Ce cuprindea acest memoriu pentru a provoca explozii de furie și de ură din partea burghezo-moșierimii maghiare? Pretindea, în esență, drepturi pe seama poporului român, echivalente cu importanța sa în viața social-economică a țării.

Logica *Memorandului* în partea de concluzii, care invocă argumentele, e perfectă. „E adevăr neîndoios că (românii) muncesc pămîntul acesta și jertfesc din roadele muncii lor, plătind fel de fel de dări pentru susținerea statului. E adevăr neîndoios că dau, ca oșteni, jertfă de sînge pentru apărarea țării. E adevăr neîndoios, dovedit prin miile de școli, pe care le-au înființat și le susțin din propriile mijloace, că ei au con-

[329] Șt. Pascu, *Răsunetul procesului memorandist în masele populare*, p. 5—15.
[330] A. C. Popovici, *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, Paris, 1915, p. 58.
[331] „Pesti Napló", mai 1892.

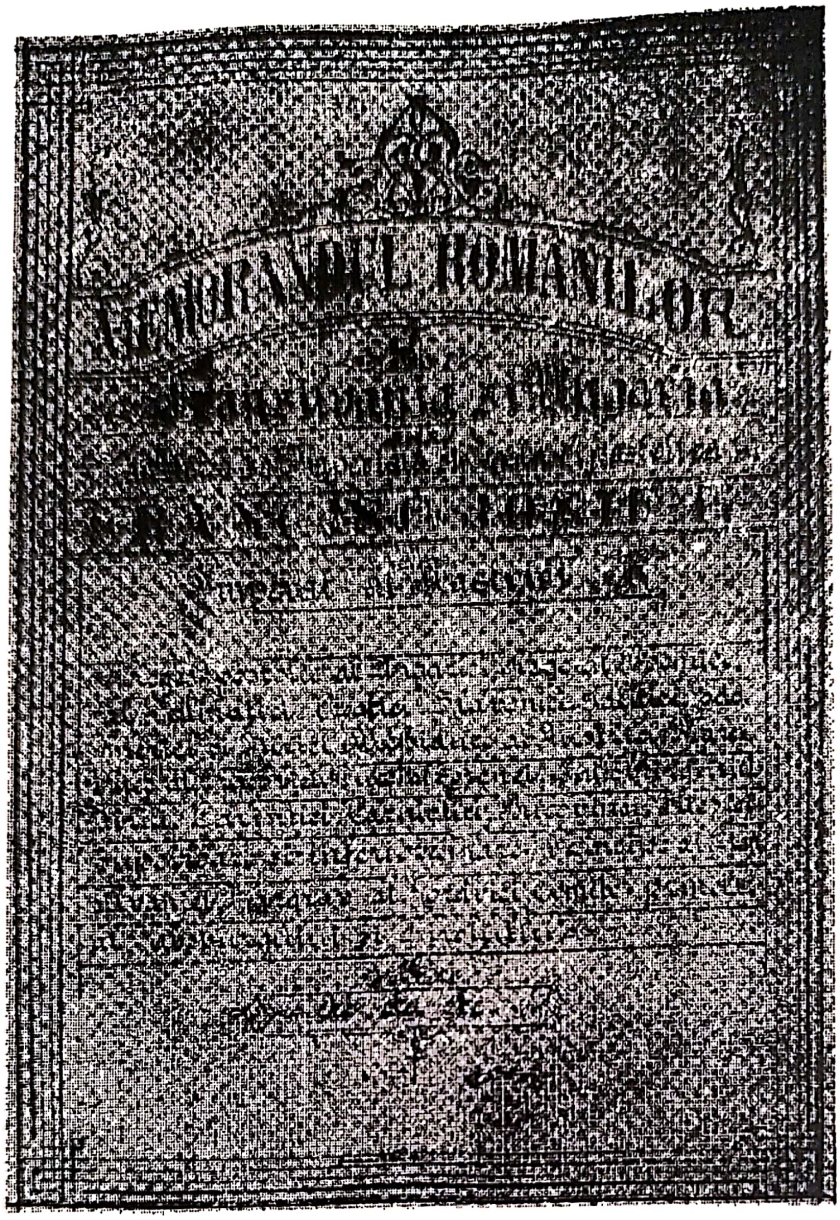

Memorandul românilor din Transilvania şi Ungaria (1 iunie 1892).

ştiinţă naţională şi nu vor să fie luaţi drept nişte indivizi, ci se impun ca popor deosebit, care are aspiraţiile sale culturale. E adevăr dovedit prin luptele pe care le-au purtat în timpul secolelor trecute fără de răgaz şi prin silinţele ce şi-au dat să-şi creeze o clasă conducătoare, că ei au conştiinţa despre importanţa lor etnică, geografică şi politică, îşi cunosc drepturile şi ţin să fie trataţi întru toate deopotrivă cu poporul maghiar"[332].

Memorandul, un act cu caracter politic precumpănitor, urmărea atingerea scopului prin surparea temeliilor constituţionale ale monarhiei dualiste, statornicite de o dietă cu caracter feudal, fără participarea românilor în proporţie corespunzătoare cu numărul şi însemnătatea lor. De aceea legiurile dualiste sînt supuse unei critici necruţătoare.

Criticînd legea electorală, memoriul dovedeşte că marea majoritate a românilor sînt împiedicaţi de la exercitarea dreptului de vot, deoarece

[332] V. Netea, *Istoria Memorandului*, Bucureşti, 1947, p. 140.

Scanned with OKEN Scanner

Ioan Raţiu, preşedintele Partidului Naţional Român.

legea electorală prevedea un cens mai ridicat pentru Transilvania, se deosebea în dispoziţiile sale privitoare la teritoriile locuite de români de cele privitoare la teritoriile locuite de secui, iar arondarea cercurilor electorale e cu totul nedreaptă. Astfel, ţărănimea şi după aproape o jumătate de veac de la eliberarea din şerbie, era despoiată de exercitarea drepturilor cetăţeneşti cardinale, ea care susţine statul în cea mai mare măsură. Poporul român, care forma 3/4 din populaţia ţării, şi în aceeaşi proporţie purta şi sarcinile publice, era îndreptăţit a fi reprezentat în dietă şi a participa la conducerea treburilor publice în proporţia numărului său. Dar din cauza situaţiei nedrepte, românii au adoptat pasivismul faţă de dieta din Budapesta.

Legea naţionalităţilor, şi mai ales arbitrariul aplicării ei, excludea pe români de la funcţii superioare, după cum excludea limba română din administraţie. Românii, care în 23 comitate erau în majoritate precumpănitoare, în unele aproape singura populaţie, nu aveau nici un comite sau vicecomite; la cele 65 tribunale, dintre care 23 erau în regiuni cu populaţie aproape curat românească, nu exista decît un preşedinte de tribunal român şi de-abia 1—2 judecători; la curia regală un singur judecător român, la tabla regească din Budapesta 3 judecători români, la cea din Tîrgu Mureş din 4 a rămas un şef de secţie. Astfel, românii pe fiecare zi se simţeau tot mai străini în ţara lor, pe care strămoşii şi părinţii lor au apărat-o cu sîngele. În toate instituţiile administrative şi judiciare se folosea numai limba maghiară, încît oamenii erau osîndiţi fără să ştie de ce şi cum.

Prin legile şcolare se urmărea maghiarizarea forţată, deoarece 3 milioane de români erau lipsiţi de universitate, de catedre paralele la universitatea din Cluj, erau lipsiţi de gimnazii şi şcoli medii de stat, comerciale, economice sau pedagogice, iar în şcolile confesionale şi chiar

Scanned with OKEN Scanner

la grădiniţele de copii s-a introdus obligativitatea limbii maghiare. Prin aceste măsuri se atenta la viaţa naţională a românilor, se ataca cel mai scump tezaur, limba. La catedra de limba şi literatura română din Cluj nu se propune în limba română, iar profesorul de limbă română (Moldován Gergely) era socotit o insultă adusă poporului român şi învăţămîntului superior.

Legea de presă, mai aspră pentru Transilvania, împiedica exprimarea opiniilor, iar foile româneşti, redactorii şi colaboratorii lor erau condamnaţi la grele pedepse.

Ţăranii români, pe baza legilor agrare, erau deposedaţi de pămînt în beneficiul moşierilor maghiari. Păşunile şi dreptul de folosire a pădurilor în Munţii Apuseni au fost interzise, aruncînd populaţia în neagră mizerie.

Din această cauză, după o viaţă constituţională de 25 de ani, spiritele erau mai învrăjbite ca oricînd, deoarece statul sprijinea politica de spoliere a majorităţii populaţiei ţării[333].

Memorandul a fost opera colectivă a celor mai reprezentativi dintre intelectualii şi oamenii politici ai românilor transilvăneni: preşedintele Partidului Naţional Român, Ioan Raţiu, vicepreşedinţii Gh. Pop de Băseşti şi Eugen Brote, secretarii Vasile Lucaciu şi Septimiu Albini şi Iuliu Coroianu, referent, dar a fost definitivat prin contribuţia multor altora.

Memorandul reprezenta, în realitate, dorinţa şi voinţa întregii naţiunii române. Aşa l-au înţeles promotorii lui, care „aştern" *Memorandul* din încredinţarea reprezentanţilor tuturor românilor din Transilvania. Aşa l-au înţeles contemporanii, identificîndu-se în totul cu memoriul şi cu acţiunile celor ce l-au întocmit şi înaintat.

La Viena, pentru primirea memorandiştilor s-au constituit comitete formate din studenţi români din capitala imperiului, ardeleni şi bucovineni. Social-creştinii austrieci, în frunte cu dr. Karl Lueger, au făcut o bună primire memorandiştilor; reprezentanţii celorlalte naţionalităţi oprimate: cehi, slovaci, sîrbi, croaţi s-au asociat acestei manifestaţii. Cu acest prilej Vasile Lucaciu a „vorbit Europei", asigurînd-o că naţiunea română nu va pieri oricîte opresiuni s-ar abate asupra ei. Cuprinzînd voinţa întregii naţiuni române, s-au solidarizat cu *Memorandul* şi acţiunea memorandiştilor românii din România, s-au solidarizat românii din Transilvania şi Banat, chiar şi ce-i ce nu socotiră momentul oportun înaintării atunci a memoriului. Ca un act şi ca o mişcare naţională de mare semnificaţie au considerat memorandul şi acţiunile memorandiştilor, de la 1887 pînă la 1892, generaţiile următoare, care au apreciat şi apreciază *Memorandul* ca o coloană puternică pentru susţinerea edificiului naţiunii române. *Memorandul* şi mişcările social-politice care i-au dat viaţă au întărit credinţa în viitorul naţiunii române şi convingerea că lupta sa dreaptă trebuie să învingă. *Memorandul* este socotit, pe bună dreptate, de însemnătate epocală în istoria naţiunilor din Ungaria[334].

*

[333] T. V. Păcăţian, *op. cit.*, VII, p. 513—546.

[334] Kemény G., *Iratok a nemzetségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*, I, Budapesta, 1952, p. 824.

Scanned with OKEN Scanner

Față de manifestațiile dușmănoase ale oficialității și ale instrumentelor ei împotriva memorandiștilor după întoarcerea lor de la Viena, cu mici excepții — *„Telegraful"* și *„Luminătorul"* —, o solidaritate impresionantă se manifestă atît în Transilvania, cît și în România.

Telegrame de solidaritate cu memorandiștii au fost trimise din toate părțile încă pe cînd aceștia se găseau la Viena. Se solidarizează cu memorandiștii tînărul Partid Național Român din Bucovina prin telegrama iscălită de președintele său D. Zotta și secretarul Ștefanovici. În orașe și sate au loc adunări și dezbateri, consfătuiri și proteste. În numeroase sate din județul Arad preoții și învățătorii adunau țăranii la școală și discutau problemele arzătoare ale zilei. La Deva, Sebeș și în satele împrejmuitoare oamenii se adunau noaptea, făcîndu-și „diferite planuri". Preoții și învățătorii din mai multe comune publică în ziare aprecieri elogioase pentru memorandiști și adeziuni fără rezerve față de mișcarea memorandistă — așa cum scria prefectul din Tîrnava Mare —, antrenează masele populare, chiar și cele mai calme pînă atunci, care se adună „la domiciliu, în locuri publice, la cîrciumi, în timpul muncilor la cîmp", și se „preocupă numai de această problemă și discută, ceea ce face mișcarea și mai periculoasă".

Îndată ce s-a cunoscut refuzul împăratului Francisc Iosif I și s-a răspîndit vestea despre agresiunile împotriva memorandiștilor, simultan în România și în diferite țări europene o mișcare de protest de o amploare și intensitate deosebite se înregistrează. Mari mitinguri au loc la București și la Iași, la Brăila și la Craiova, la Ploiești și la Bîrlad și în alte orașe. „Liga culturală" editează un ziar special, cu titlu demonstrativ „Turda", tipărit în 26 500 exemplare, în care se făcea o paralelă între uciderea lui Mihai Viteazul la 9/19 august 1601 și întîmplările din 1892.

Un alt miting impunător a avut loc în sala „Orfeu" din București la care-și anunțară participarea activă oameni politici și profesori universitari. În chemarea la miting se dezvăluiau Europei toate nedreptățile suferite de românii din monarhia austro-ungară, dar se cuprindeau și prevestiri încurajatoare cu privire la izbînda care va veni, care trebuia să vină, deoarece generații mari au visat-o, o visau atunci toți românii, devenind drapelul și crezul lor[335].

Sala „Orfeu" se dovedește neîncăpătoare. Președintele „Ligii culturale", rectorul Universității din București, Alexandru Orăscu, rostește o cuvîntare emoționantă, declarînd printre altele: „Războiul a început, iar victoria va fi a noastră". În cuvîntarea sa, Gheorghe Panu, senator și directorul ziarului „Lupta", face o paralelă între rolul generației de la 1848 și al celei din 1892, ajungînd la concluzia că revoluționarii de la 1848 au luptat pentru emanciparea a 5 milioane de români (cei din Principate), pe cînd generația de la 1892 are datoria „să elibereze și pe ceilalți 5 milioane de români", să realizeze „unitatea întregului neam"[336]. Mitingul s-a încheiat printr-o mare demonstrație la statuia lui Mihai Viteazul, unde au vorbit mai mulți studenți. O altă manifestație a tinerimii universitare se organizează la Ateneu, unde oratorul este același

---

[335] V. Netea, *op. cit.*, p. 335—336.

[336] „Lupta", IX, nr. 1 734, 4/16 iun. 1892. În numărul 1 737 din 7/19 iun. 1892 al ziarului „Lupta" publică Ema Sevastos poezia *Frați români*, inspirată din mișcarea memorandistă.

Scanned with OKEN Scanner

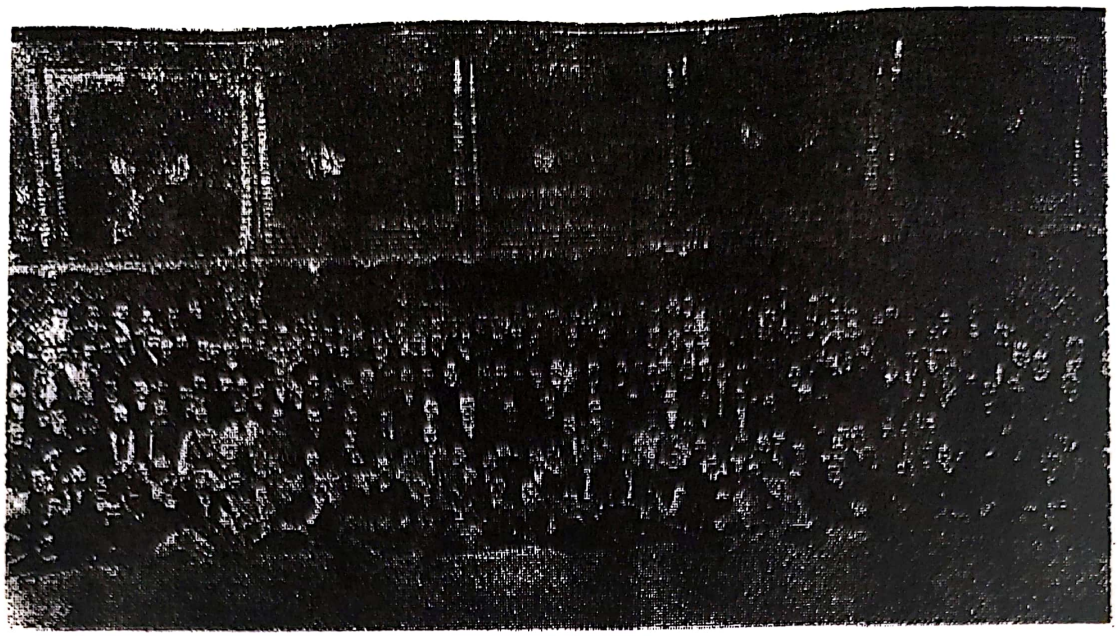

Delegația memorandiștilor la Viena (1 iunie 1892).

Panu, care repetă îndatorirea generației de la 1892 de a uni pe toți românii, din toate provinciile[333].

Cuprins asemănător, formulat pe un ton și mai îndrăzneț, avea telegrama adresată de studențimea din București regelui Carol I în vizită în Germania, cerîndu-i să intervină în favoarea românilor din Transilvania.

Asemenea manifestații au loc în același timp și la Iași. Studențimea se adună la statuia lui Grigore Ghica, domnitorul ucis în 1775 pentru curajul de a fi protestat împotriva răpirii Bucovinei, manifestă în fața consulatului austro-ungar și apoi în fața statuii lui Ștefan cel Mare. Nu putea lipsi de la asemenea manifestații nici „Liga culturală" din Iași. Mitingul organizat de aceasta era adus la cunoștința oamenilor printr-un apel redactat de ardeleanul stabilit la Iași, Aron Densușianu, în care se dezvăluie toate măsurile de deznaționalizare a românilor întreprinse de guvernul maghiar și se adresează un apel Europei civilizate de a lua apărarea „românilor apăsați"[338]. De un spirit asemănător sînt pătrunse și cuvîntările rostite la miting de profesorii universitari Densușianu, Tanoviceanu și de doi ofițeri.

Socialiștii români, la rîndul lor, se declară solidari cu românii din Transilvania, „frați de origine și limbă". Ca și altădată, ca totdeauna, luptătorii revoluționari erau preocupați de toți românii, din România și deopotrivă din teritoriile de sub dominație străină, dezvăluind, fără cruțare, opresiunea la care erau supuși de oficialitatea austro-ungară și țaristă. Cu intenția deliberată de a sublinia și propaga tendința și voința de eliberare și de unitate națională, căile ducătoare la scop erau intuite și urmate de proletariat în acest scop. Socialiștii declarau fățiș necesitatea unității naționale, de sprijinire a tuturor românilor de a se dezvolta liberi. „Fără îndoială că ne gîndim la toți românii, din orice parte și sub orice stăpînire ar fi. Acesta e un punct asupra căruia nu mai în-

[337] Bibl. Acad. R. S. România, secția manuscrise, fond D. A. Sturdza, IV, ms. 54.

[338] V. Netea, *op. cit.*, p. 338—339.

Scanned with OKEN Scanner

cape nici o discuție", declara revista „Contemporanul"[339]. Iar Alexandru Radovici, purtătorul de cuvînt al socialiștilor, afirma că idealul acestora este realizarea „României Mari". Pentru înfăptuirea acestei idei firești, este nevoie, însă, ca în România să se realizeze bunăstarea economică și dreptatea. Înfăptuirea ideilor socialiste este cel mai sigur mijloc de a grupa, într-o zi, „românimea răzlețită"[340].

Presa muncitorească și socialistă a sesizat însemnătatea evenimentelor anului 1892 pentru viitorul poporului român. A sesizat însemnătatea acțiunii memorandiștilor, a urmărilor acesteia. Și de asemenea, urmările intensificării opresiunii oficialității maghiare împotriva românilor transilvăneni. Și de aceea se asociază protestelor generale stîrnite de măsurile opresive ziarul „Munca" și „Democrația socială", care-și unesc „protestarea" cu „a tuturor românilor", susținînd intensificarea luptei pentru împlinirea „acelui ideal frumos, spre a cărui realizare să tindem și la care fatalmente vom ajunge: o Românie mare care să grupeze pe toți fiii ei", o Românie liberă, locuită de oameni liberi „economicește și politicește", potrivit părerilor lui Constantin Mille. Care-și continua ideile orientîndu-le tot mai mult spre problemele sociale, chemînd pe toți luptătorii pentru „dezvoltarea neamului românesc" să-și unească puterile „sub steagul roș al socialismului", încrezători că „sub cutele lui" se va merge sigur „la izbîndă". Socialiștii îndemnau, totodată, la distingerea poporului de „burghezia ungurească", deoarece nu întreg poporul maghiar e vinovat pentru politica opresivă și de aceea socialiștii români nutresc „dragoste și stimă" pentru oamenii muncii maghiari[341].

Manifestațiile de solidaritate cu memorandiștii cunosc o amploare și mai mare cu prilejul vizitei lui Vasile Lucaciu în România, la începutul lunii iulie 1892. Mai multe mii de persoane se adună încă o dată la statuia lui Mihai Viteazul pentru a asculta cuvîntul „Leului de la Sișești". Peste 30 000 de cetățeni ai capitalei organizează o manifestație în fața hotelului unde locuia secretarul comitetului Partidului Național Român. Prilej de afirmare a solidarității patriotice a fost și banchetul oferit lui Lucaciu de fostul prim-ministru Gh. Vernescu, la care participă conducătorii „Ligii culturale". Ploieștenii, la rîndul lor, cu ocazia vizitei în orașul petrolului, oferă în dar neînfricatului luptător un condei de aur, prilejuind lui Lucaciu declarația profetică: „cu această pană voi iscăli actul de unire al tuturor românilor"[342]. Vizita lui Lucaciu în România a avut drept scop principal informarea fruntașilor politici și a oamenilor de cultură despre situația politică din Transilvania și stabilirea unui program de acțiune propagandistă în străinătate, în sprijinul cauzei românilor din monarhia dualistă.

În această atmosferă înfierbîntată are loc Congresul studenților, la Roman. La intrarea delegației studenților din Transilvania, sala s-a ridicat în picioare și a aplaudat puternic. Iar delegatul studenților ardeleni, Pompiliu Dan, și-a încheiat cuvîntarea cu urarea cutezătoare: „Trăiască România Mare și independentă". Cu acest prilej un grup de studenți din România și reprezentantul studențimii ardelene înființează o societate conspirativă în scopul acțiunii iredentiste, de unire a Ardea-

---

[339] „Contemporanul", VII, nr. 12, apr. 1891, p. 541.
[340] „Democrația socială", I, nr. 25, 9/21 iun. 1892.
[341] „Munca", III, nr. 18, 9/21 iun. 1892.
[342] Al. Iuga, *Cu privire la Vasile Lucaciu. Acte, documente, procese*, Baia Mare, 1940, p. 62.

Scanned with OKEN Scanner

lui cu România. Iuliu Maniu face următoarea *Declarație:* „Jur pe Dumnezeu, pe conștiință și onoare că îmi voi jertfi viața pentru triumfarea cauzei românești, luînd parte la revoluția ce o pregătim"[343].

În același timp prof. Ghiță Pop de la gimnaziul român din Brașov rostește, la mijlocul lui septembrie 1892, în fața elevilor o conferință cu titlul semnificativ: *Educația națională.* Și tot atît de semnificativ a fost și cuprinsul conferinței. Popoarelor ce asupresc alte popoare, celor ce aleargă după cuceriri, conferențiarul le opune patriotismul curat: „Avem o patrie, o limbă, avem obiceiuri, suveniri istorice, avem morminte, lîngă care plîng speranțele neamului nostru: acestea să ne fie izvorul vredniciei și virtuțile noastre strămoșești". Misiunea tineretului e mare, însemnată, a cimenta „unirea nesfărîmabilă între fiii de același sînge, mîndrie și demnitate națională în mijlocul urii și îngîmfării dușmanului". Numai cultivînd aceste sentimente tineretul se poate apropia de „idealul națiunii" și de asemenea numai prin „iubirea nemărginită pentru tot ce este românesc"[344].

Și totuși guvernanții maghiari n-au luat nici o măsură judiciară concretă atunci, în 1892, împotriva memorandiștilor, cu toate că primul ministru, Szapary Gyula, și ministrul de justiție, Szilágyi Dezső, au fost interpelați în parlament din partea mai multor deputați, care au cerut pedepsirea autorilor Memorandului. Cei mai vehemenți s-au manifestat deputații Ugron Gábor și Apponyi Albert care sesizează și subliniază nu numai solidaritatea românilor din România cu mișcarea memorandistă, ci și caracterul de masă al manifestațiilor din România.

Această „clemență" a guvernului maghiar se datorește conjuncturii internaționale. Era vremea cînd între guvernul României pe de o parte, guvernul Germaniei și al Austro-Ungariei pe de altă parte, se desfășurau tratative în vederea încheierii tratatului de alianță cu Puterile Centrale, pe baza înțelegerii secrete din 1883 dintre România și Tripla Alianță. În cursul acestor tratative, reprezentanții României obiectau mereu că opresiunea românilor din Transilvania provoacă mari nemulțumiri în România[345]. Față de aceste obiecțiuni reprezentanții Germaniei au oferit asigurări românilor că situația din Transilvania va fi studiată cu toată seriozitatea.

La două luni de la semnare tratatului de alianță dintre România și Tripla Alianță, se deschide acțiune penală împotriva lui Eugen Brote, editorul *Memorandului,* pentru difuzarea de imprimate periculoase pentru siguranța statului. Acțiunea nu a fost urmată, însă, de măsuri concrete nici în toamna anului 1892, cînd activitatea politică europeană era foarte intensă.

Eugen Brote, mandatarul Partidului Național Român din Transilvania și Banat, se întîlnește cu reprezentanții politici ai slovacilor la Turčansky-Svety Martin, cu ai croaților la Zagreb, cu ai sîrbilor la Novisad, realizînd o solidaritae a naționalităților împotriva politicii opresive a burghezo-moșierimii maghiare. Nu era, deci, momentul oportun a incita și mai mult nemulțumirile naționalităților printr-un proces răsunător. Cu atît mai mult, cu cît în opinia publică din Europa se crease

---

[343] Fotocopie la Ionel Pop, cf. I. Pop, *O rectificare* (ms.).

[344] I. Colan, *Valeriu Braniște și Brașovul,* în *Omagiu lui Valeriu Braniște,* Brașov, 1968, p. 19.

[345] C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării,* I, București, 1936, p. 145.

un curent de simpatie și solidaritate cu cauza naționalităților din monarhia dualistă, iar în Transilvania (inclusiv Banat, Crișana, Maramureș) manifestațiile în sprijinul acțiunii memorandiste se intensifică, se amplifică, îmbrăcînd diferite forme. Între care și atitudinea din adunările comitatense, cum a fost cea din decembrie 1892 a comitatului Caraș-Severin, care avea aspectul unui „parlament român", la care, pe lîngă membrii congregației comitatense, au participat, ocupînd galeriile, 300 de țărani. Caius Brediceanu apreciază „succesul moral extraordinar"[346].

Se mai ivise încă o piedică, silind burghezo-moșierimea maghiară să nu treacă imediat la măsuri represive. La începutul lunii noiembrie, guvernul ungar, prezidat de Szapary, socotit prea liberal, e silit să lase locul altuia, prezidat de Wekerle Sándor, un șvab renegat, instrument mai docil în mîna campionilor șovinismului, iar peste o săptămînă avea aceeași soară și guvernul austriac prezidat de Taafe, locul căruia a fost luat de Windischgraetz, dominant de contele Hohenwart. Nici vizita la Paris, în aceeași lună, a ministrului rus Giers, socotit protectorul slavilor din Imperiul habsburgic, nu era de natură a încuraja oficialitatea maghiară, cu atît mai mult, cu cît tot atunci se știa despre o vizită pe care regele Carol trebuia să o facă împăratului Francisc Iosif I și apoi împăratului Wilhelm al II-lea, care urma să fie și nașul, la sfîrșitul lunii decembrie, regelui României în căsătoria cu nepoata reginei Victoria a Angliei și a țarului Rusiei.

Incurajați de această conjunctură favorabilă, cei mai autorizați memorandiști: Ioan Rațiu, Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu și Eugen Brote trec din nou Carpații în România, în a doua jumătate a lunii noiembrie 1892, pentru a-și pune de acord acțiunile cu ale „Ligii culturale" și cu ale oamenilor politici sprijinitori ai luptei românilor transilvăneni. Banchete cu participarea unor fruntași ai vieții culturale și politice, consfătuiri cu conducătorii de partide și chiar cu membri ai guvernului au loc. Conservatorii aflați la guvern, din interese politice de partid, îi îndeamnă la moderație, făgăduind intervenții la Viena pentru îndreptarea situației; liberalii, din interese asemănătoare, îi sfătuiește la intransigență și la o înțelegere cu slavii; „Liga culturală" îi asigură de tot sprijinul, în țară și străinătate. Liste de subscripție în sprijinul memorandiștilor se organizează. O mișcare impresionantă de solidarizare cu lupta poporului român din Transilvania se manifestă în toată România. Adunări și manifestații populare, mitinguri și simpozioane au fost organizate, scrisori și telegrame au fost trimise memorandiștilor din partea mai multor secții ale Ligii, a unor societăți culturale, din partea unor elevi și studenți („Unirea" din Focșani, „Gheorghe Lazăr" din București), din partea mai multor orașe (Botoșani, Odobești, Focșani, Fălticeni etc.). Toți se legau cu jurămînt să meargă înainte „cu inima înflăcărată și plină de vitejie strămoșească", „pentru mîntuirea și ridicarea neamului românesc", pentru „libertatea României transcarpatice"[347].

Îndemnurile au fost ascultate și urmate. Reprezentanții românilor (I. Rațiu, Aurel C. Popovici și Eugen Brote), ai slovacilor (Paul Mudron, Miloš Stefanović, Samo Dexner, Matuš Dula și Doroslav Minich) și ai

---

[346] *Corespondența lui Vincențiu Babeș*, I, p. 51.
[347] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 214—215.

Scanned with OKEN Scanner

sîrbilor (Emil Gavrilla) se întrunesc la Viena, în 10—11 ianuarie 1893, într-o conferință, realizîndu-se un pas însemnat în concretizarea acțiunilor comune.

*

Aceste acțiuni și mai ales rezultatele lor au constituit, fără îndoială, motive de teamă și de supărare pentru guvernanții unguri. Wekerle, pentru a-și dovedi „patriotismul" și pentru a se pune la adăpost de suspiciuni, a ținut seama de presiunile exercitate de unii oameni politici maghiari. Se deschide acțiune judiciară, la 13 mai 1893, împotriva întregului comite al Partidului Național Român și a altor fruntași politici români: Ioan Rațiu, Gheorghe Pop de Băsești, Eugen Brote, Vasile Lucaciu, Dimitrie Comșa, Daniil Barcianu, Septimiu Albini, Nicolae Cristea, Iuliu Coroianu, Patriciu Barbu, Teodor Mihali, Dănilă Lica, Gavril Tripon, Aurel Suciu, Mihai Veliciu, Ioan Mera, Vasile Lazăr, Vasile Ignat, Rubin Patița, Aurel Popovici, Basil Rațiu, Gherasim Domide, Nicolae Roman, Ioan Munteanu, Dionisie Roman, Ioan Dunca, Romul Crainic, Alexandru Filip, Ioan Nichita. În răstimpul dintre 27 mai și 17 decembrie 1893, acuzații au fost interogați de judecătorii de instrucție. Chiar de la începutul interogatoriului, apare limpede caracterul politic-național al procesului, de aceea cei mai mulți au refuzat iscălirea procesului verbal de interogare.

În timpul cînd se pregătea procesul memorandiștilor, studenții români din Viena adresează un manifest *Către poporul român din Ardeal și Țara Ungurească*, redactat de Pompiliu Dan și Iuliu Maniu. Manifestul, tipărit în 300 de exemplare, și difuzat în toate centrele universitare unde existau studenți ramâni, vorbea de „cumplita indignare" ce a cuprins inimile tineretului, declara solidaritatea deplină cu comitetul executiv al P.N.R. și cu *Momerondul*, „cartea durerilor și a plîngerilor noastre, evanghelia drepturilor și a postulatelor și crezul fericirii noastre naționale". De aceea tineretul, protestînd „solemn", se declară „trup și suflet solidar cu comiteul național nu numai înaintea tribunalelor, ci și a întregii lumi civilizate. Tineretul este convins că „întreg poporul român, ca un singur om, va răspunde conștient de drepturile și de vrednicia lui națională". Cu mic, cu mare, tînăr și bătrîn vor alcătui o singură falangă, ca într-un gînd și o simțire să pună stavilă asupririi". Autorii manifestului sînt convinși că un popor pătruns de credința în puterea și destinul său, un popor setos de libertate, oricît de crunte ar fi prigonirile ce el le înfruntă, trebuie să răzbească biruitor că dreptatea este cu el"[348].

În acest timp în România se desfășoară, de asemenea, o intensă mișcare de sprijinire a luptei românilor ardeleni. În cursul lunilor iunie și iulie au loc alte manifestații de mari proporții la București și Iași, Ploiești, Brăila, Galați, Buzău, Craiova, Bîrlad, Slatina, Focșani și în alte orașe. Numeroase telegrame și articole de solidarizare, încurajare și angajare în lupta pentru biruința cauzei unității sînt trimise fruntașilor

[348] M. Băltescu, *Contribuții privind lupta național-politică a lui Pompiliu Dan*, în „Cumidava", 1968, II, p. 241—242.

politici români transilvăneni sau sînt publicate de presa din Transilvania şi din România[349].

Românii din Transilvania îndîrjiţi şi, totodată, încurajaţi de sprijinul României, de solidaritatea celorlalte naţionalităţi oprimate şi de simpatia opiniei publice europene, se dovedesc la înălţimea vremurilor şi a cauzei drepte pe care o apărau. Se convocă o nouă conferinţă naţională la Sibiu pentru ziua de 9 iulie, cu scopul principal de a asculta raportul comitetului cu privire la *Memorand*. Se cunoştea şi planul convocării, în acelaşi timp şi al altor adunări, mai mici, în Banat, la Lugoj, Caransebeş şi Orşova, cu acelaşi scop, precum şi intenţia participării la conferinţă de la Sibiu a unei delegaţii a studenţilor din Bucureşti şi a organizării în România a mai multor întruniri pentru discutarea problemei *Memorandului*. Oficialitatea este cuprinsă de mare frămîntare. Are loc o activă corespondenţă între prefectul judeţului Sibiu, Gustav Thalmann, şi ministrul de interne de la Budapesta cu privire la îngăduirea sau interzicerea conferinţei, la măsurile de supraveghere severă a lucrărilor, dacă aceasta va avea loc, la suspendarea ei în caz de manifestări „nepatriotice", la intervenţia imediată a armatei la cererea prefectului etc.[350].

Conferinţa este, în cele din urmă, îngăduită, dar pentru zilele de 23—24 iulie. Se iau măsuri ca străinii, inclusiv gazetarii, să nu fie admişi la conferinţă, să fie reţinute la oficiul poştal telegramele „antipatriotice", pentru a nu putea fi citite, să fie urmărite cu atenţie discursurile rostite la conferinţă şi la banchet etc.

Conferinţa naţională se deschide în ziua de 23 iulie. Cu cîteva zile înainte de deschidere, numeroşi participanţi din Transilvania şi România sosesc la Sibiu. Oraşul este invadat din toate părţile, după constatările ziarului „Pesti Napló"[351]. Au participat la conferinţă, pe lîngă cei 216 delegaţi oficiali, peste 3 000 de persoane după unele informaţii, 6 000—8 000 după altele. Între aceştia erau mulţi preoţi, învăţători, ţărani cu toate că muncile agricole erau în toi. Moţii din Abrud, Bucium, Cîmpeni şi mărginenii din jurul Sibiului, sosiţi în grupuri compacte, au produs o puternică impresie. Erau de faţă reprezentanţii ai universităţilor din Bucureşti şi Iaşi, ai „Ligi culturale", ai presei, unele personalităţi politice. Astfel conferinţa şi hotărîrile ei erau ale tuturor românilor, din Transilvania şi din vechea Românie deopotrivă.

Conferinţa s-a desfăşurat într-o ordine desăvîrşită şi într-o atmosferă entuziastă şi plină de încredere. În mijlocul unei mari însufleţiri, a fost acceptată, cu unanimitate, moţiunea de solidarizare, fără rezerve, cu conţinutul *Memorandului*, apoi se aprobă „paşii şi procedura aşternerii (înaintării) memoriului" şi activitatea comitetului, exprimîndu-şi, totodată, cei prezenţi, gratitudinea pentru zelul şi străduinţele cu care memorandiştii au susţinut „cauza românilor din Transilvania şi Ungaria". Este împuternicit comitetul să continue lupta pentru realizarea programului cuprins în acest document, după care urmează protestul împotriva procesului intentat conducătorilor politici români[352]. Era dezminţi-

---

[349] „Gazeta Transilvaniei", LVI, nr. 148, 8/20 iul. 1893; „Adevărul", VI, nr. 1 558, 10/22 iun. 1893; „Lupta naţională", I, nr. 1, 17/29 aug. 1893; nr. 4, 7/19 sept. 1893.

[350] Z. Pâclişan, *Guvernele ungureşti şi mişcarea memorandistă a românilor din Ardeal*, în „Revista Fundaţiilor regale", I, 1934, nr. 5, p. 348—349.

[351] „Tribuna", X, nr. 151, 10/22 iul. 1893.

[352] T. V. Păcăţian, *op. cit.*, p. 570.

Scanned with OKEN Scanner

rea cea mai categorică a afirmațiilor oficialității că *Memorandul* ar fi opera unor „indivizi" care nu reprezentau interesele poporului român. Dezmințire a unor asemenea răuvoitoare aserțiuni a fost și manifestația cu care s-a încheiat conferința, relatată de un participant. Toți cei prezenți au intonat „Deșteaptă-te române", după care au străbătut străzile Sibiului pînă la locuința lui Ioan Rațiu[353].

Prin succesul ei, conferința era considerată de „Tribuna" ca cea mai însemnată manifestație de la 1848 „în privința măreției și în privința entuziasmului"[354]. Ca o continuare a adunării de la Blaj din 1848, prin programul și hotărîrile ei de autonomie și drepturi naționale pentru români, după care urma unirea Transilvaniei cu România, era socotită conferința de la Sibiu și de mai mulți deputați maghiari în cuvîntările rostite în 1893 în parlamentul de la Budapesta[355]. Se dezmințea, încă odată, în mod categoric, aserțiunea autorităților că memorandiștii nu reprezentau voința poporului. Realitatea e sesizată de aceiași deputați maghiari, care, alarmați și îngrijorați, susțin caracterul de masă al mișcărilor care au cuprins cea mai mare parte a poporului român. Și e confirmată realitatea nu numai de presa română, ci și de cea străină. Așa cum sublinia „Allgemeine Zeitung" din München, în spatele hotărîrii conferinței este întregul popor român[356]. Presa franceză, engleză și belgiană se asociază acestei opinii, completînd-o cu aceea privitoare la identitatea de interese și la solidaritatea dintre românii de pe cele două versante ale Carpaților.

Hotărîrile conferinței, entuziasmul din timpul lucrărilor, participarea unui însemnat număr de oameni, între care mulți din România, a reînviat în mintea reprezentanților burghezo-moșierimii maghiare teama de înființarea statului daco-român prin unirea Transilvaniei cu România[357]. Ceea ce s-a petrecut la Sibiu justifica într-adevăr o asemenea teamă. În sală, au fost arborate trei steaguri: roșu, galben și albastru. La intervenția autorităților, steagul albastru a fost arborat afară, oferind lui Gh. Cantacuzino prilejul de a face propunerea ca steagul albastru să fie predat tineretului din România, care să-l poarte din oraș în oraș, din sat în sat, din cătun în cătun pentru a afla toată suflarea românească; românii din Transilvania erau îndemnați să aștepte cu încredere reîmpreunarea culorilor[358]. Aceeași idee era exprimată de ziarul „Tribuna" prin sublinierea solidarității tuturor românilor, a dorinței neînvinse de a lucra spre întărirea neamului românesc[359].

Un alt fapt plin de semnificație a fost prezența la conferința de la Sibiu, a reprezentanților altor naționalități oprimate: slovaci, croați, sîrbi. Se statornicea și mai temeinic alianța naționalităților nemaghiare împotriva opresiunii.

Urmărirea în justiție a fruntașilor politici români a prilejuit un alt val de proteste împotriva regimului dualist, însoțite de alte manifestații

---

[353] R. Patiția, *Amintiri din timpul Memorandului*, publ. de E. Hulea în „Transilvania", an. 75, 1944, nr. 4, p. 285.

[354] „Tribuna", X, nr. 154, 14/26 iul. 1893.

[355] *Az 1892 évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója*, XIII, 1893, p. 73—74. (Discursurile lui Bartha Miklós, Horváth Gyula, Hermann Otto).

[356] „Gazeta Transilvaniei", LVI, nr. 171, 5/17 aug. 1893.

[357] Ibidem, LVI, nr. 158, 20 iul./1 aug. și nr. 163, 27 iul./8 aug. 1893.

[358] „Tribuna", X, nr. 154, 14/26 iul. 1893.

[359] Ibidem, nr. 156, 17/29 iul. 1893.

Scanned with OKEN Scanner

pentru unitate. Singura posibilitate de îndreptare a nedreptăților surerite de poporul român era socotită atunci împlinirea deziderateloг cu privire la autonomia Transilvaniei și la egalitatea în drepturi a poporului român. Aceste probleme sînt discutate de reprezentantul României la Berlin, Alexandru Beldiman, care sublinia nevoia ca românii din Transilvania să fie ajutați în acele momente grele. La intervenția diplomatului român la Berlin și Viena, Kálnoky, ministrul de externe austro-ungar, a răspuns că situația grea a românilor se datorește și faptului că regele și oamenii politici din România întrețin legături cu conducătorii mișcării naționale din Transilvania: Lucaciu, Coroianu, Rațiu, Brote și alții[360]. Și într-adevăr oamenii politici, mai mult decît regele, întrețineau legături cu conducătorii mișcării naționale din Transilvania, îi ajutau pe ei și ajutau școlile românești pentru a putea rezista tendințelor și presiunilor de deznaționalizare. Datele statistice păstrate pentru o perioadă de 7 ani (1889—1895) adeveresc pe de o parte creșterea constantă a graficului, an de an, pe de alta un salt remarcabil în anul 1882, iar în al treilea rînd ajutorul cel mai însemnat chiar în anul 1893 (1889: 38 500 lei; 1890: 43 500 lei; 1891: 57 600 lei; 1892: 215 000 lei; 1893: 222 000 lei; 1894: 155 000 lei și 1895: 141 300 lei[361]).

Asemenea legături au încurajat și mai mult manifestațiile de o parte și de alta a Carpaților, au stîrnit un răsunet și mai puternic în opinia publică europeană. Vara și toamna anului 1893 sînt martorele acestei efervescențe politico-naționale. Ceea ce se întîmpla în Transilvania avea ecouri puternice în România și invers, iar ceea ce se întîmpla în amîndouă acestea se resimțea în apusul Europei, după cum evenimentele de acolo aveau ecou în teritoriile locuite de români.

În vara anului 1893 se realiza propunerea lui Gh. Cantacuzino din timpul Conferinței de la Sibiu de a se întîlni la Predeal studenții din România cu cei din Transilvania. La această întîlnire, din 18/30 iulie 1893, „și-au dat mîna frățește", ca simbol a ceea ce au exprimat și prin viu grai, atît reprezentanții „Ligii culturale" (V. A. Urechia), cît și ai studențimii ardelene (Lazăr Popovici), declarînd că granițele politice despărțitoare nu există, toți fiind una, în toți bătînd același suflet. Se rostesc jurăminte și legăminte de a nu slăbi lupta pînă la realizarea „idealului sfînt al poporului". Legămîntul a fost întărit prin împărțirea drapelului: partea mijlocie, de culoare aurie rămînea ardelenilor, partea dinspre astă, de culoarea albastră, o luau bucureștenii, iar cea de la extremitatea din afară, de culoare roșie, ieșenii. Cu nădejdea declarată că nu este departe timpul cînd culorile drapelului vor fi reunite, odată cu „unitatea națiunii române", tinerimea se desparte cu hotărîrea de a continua lupta pentru realizarea legămîntului[362].

Față de asemenea manifestări și mai ales față de repercusiunile hotărîrilor conferinței naționale din 23—24 iulie, calmul simulat al guvernului a fost părăsit, luîndu-i locul agitația prevestitoare a măsurilor drastice din primăvara anului 1894. Mai întîi s-a încercat coruperea

---

[360] Bibl. Acad. R. S. România, secția manuscrise, fond. Gh. Cantacuzino, nr. 88 674.

[361] Ibidem, fond. D. A. Sturdza, mapa XI, varia 86.

[362] Bibl. Acad. R. S. România, secția ms., fond V. A. Urechia, XVIII, imprim. 1. La această acțiune se referea deputatul Holló Lajos în cuvîntarea rostită în Parlamentul ungar la 7 martie 1914. Împărțirea culorilor diferă însă. Potrivit opiniei deputatului maghiar, cea roșie ar fi fost la studenții munteni, cea galbenă la cei moldoveni și cea albastră la cei transilvăneni.

și intimidarea, în același timp, a celor ce întreținеau spiritul național. Convins de starea de spirit ce domnea în sînul națiunii române, în luna august guvernul a convocat la Budapesta pe toți prefecții din județele locuite de români, pentru discutarea și găsirea mijloacelor de înnăbușire a mișcărilor și agitațiilor. Din rapoartele prefecților rezulta cu limpezime că intelectualii satelor sînt aceia care întrețin atmosfera incendiară. Activitatea acestora trebuia, prin urmare, anihilată prin toate mijloacele. Prefecții întocmesc tablouri cu zeci și sute de preoți săraci sau mai înstăriți, și unii și alții întreținători ai fermentului național: 253 din Alba, 175 din Arad, 8 din Bistrița-Năsăud, 127 din Făgăraș, 114 din Solno-Dăbîca etc.[363]. Rapoartele confidențiale ale prefecților cuprind știri cu totul edificatoare cu privire la atmosfera ce domnea în masele țărănimii, la influența preoțimii de care poporul ascultă „orbește" și la atitudinea acesteia față de tentativele de corupere. Vicarul făgărășan Basil Rațiu, de pildă, îi aducea la realitate pe agenții guvernului cînd le răspundea că „se înșeală dacă prin asemenea ajutoare speră să obțină vreo schimbare în atitudinea preoțimii și învățătorimii românești". „Noi românii — spunea curajosul vicar făgărășan —, cu toate că sîntem oameni săraci, nu o să renunțăm niciodată la năzuințele noastre de dragul banilor". Tot atît de concludentă era și precizarea că întregul popor român a adoptat punctul de vedere al memorandiștilor, că românii au încredere în viitorul lor, convinși că a lor cauză „va trebui să învingă pînă la urmă"[364].

Rămînînd fără rezultate asemenea încercări, au urmat altele, de ordin administrativ, judiciar, politic. Fiecare dintre acestea urmărea să înăbușe mișcarea românilor. Sînt judecați și condamnați în vara și toamna anului 1893: Eugen Brote, Nicolae Roman, Ioan Russu Șirianu, Septimiu Albini și Alexandru Dordea, întemnițați la Seghedin, unde se găseau închiși notarul Iacob Popa și preotul din Frîua. Se preconizează etatizarea administrației județene în timpul cel mai scurt, introducerea cenzurii preventive pentru ziarele nemaghiare, înăsprirea pedepselor pentru agitațiile „antipatriotice", desființarea legii naționalităților, modificarea legilor școlare pentru a da posibilitate ministrului învățămîntului să-și spună cuvîntul la numirea corpului profesoral la școlile confesionale, introducerea unui control „patriotic" mai sever în școlile confesionale, aprobarea de către ministrul cultelor a numirii profesorilor la institutele teologice, măsuri energice represive împotriva preoților agitatori, suspendarea dreptului de asociere și întrunire[365].

Eforturi cu rezultate aparente, lipsite însă de trăinicie, deoarece cauzele care au generat mișcarea nu numai că n-au fost îndepărtate, dar nici cel puțin atenuate. Aceleași cauze, producînd același efect vor continua atît agitațiile românilor din Transilvania, cît și manifestarea tendințelor de unitate din partea celor din România. Noi ziare cu atitudine de frondă și cu titluri semnificative își fac apariția: „Lupta națională" la Brăila, „Iredenta română" la București. Oameni politici cu mare răspundere și autoritate își dezvăluie gîndurile. Și ale unora și ale celorlalți erau identice în fond, deosebindu-se doar în ce privește formularea și îndrăzneala.

---

[363] Z. Pâclișanu, *op. cit.*, p. 343—350.

[364] *Ibidem*, p. 353—358.

[365] *Ibidem*, p. 85—86; I. Dărdală, *Din însemnările unui luptător ardelean necunoscut: Iacob Popa*, în „Revista istorică română", XIV, 1944, nr 1, p. 109—116.

Scanned with OKEN Scanner

„Lupta națională" știa că originea marii și puternicii mișcări memorandiste este în conștiința națională, care constituie cheagul unificator al „părticelelor" aceluiași neam, care face ca „românii din România liberă și românii subjugați" să aibă „același gînd" și să fie mișcați „de aceeași vedenie fermecătoare, de la care nu-și iau ochii un moment". Pe măsura trecerii timpului, lumina „se apropie și devine tot mai mare și mai mare, tot mai puternică și mai atrăgătoare[366]. Rezultatul era cel firesc: „Românii din toate părțile priveau la România liberă ca la o adevărată mamă", care i-a primit „totdeauna cu brațele deschise"[367].

„Iridenta română" nu-și ascundea nici gîndurile și nici scopul rostului ei, de a susține justa rezolvare a problemei naționale, ideea unității naționale, „cea mai importantă, mai măreață, mai permanentă"[368].

„Liga culturală", la rîndul ei, președintele căreia era acum Vasile Alexandrescu Urechia, învățatul istoric, promotorul și susținătorul inițiativelor culturale și patriotice, organizează, în toamna anului 1893, paralel cu activitatea publică, și o mișcare secretă, în care sînt atrase numeroase persoane (studenți, profesori, avocați, ofițeri), atît din vechea Românie, cît și din Transilvania. Scopul nemărturisit era deslănțuirea, la momentul oportun, a unei mișcări cu caracter revoluționar pentru a sili burghezo-moșierimea maghiară să respecte drepturile românilor. Ca în orice organizație cu asemenea caracter, membrii aveau obligația să iscălească un jurămînt de credință și de onoare. Din cele 23 jurăminte păstrate în arhiva lui Perietzeanu-Buzău rezultă nu numai scopurile mișcării, dar și hotărîrea aderenților de a-și împlini îndatoririle. Toți jură pe onoarea și conștiința lor de a-și jertfi viața pentru triumful cauzei românești, participînd activ la revoluția ce se pregătea, pentru dezrobirea poporului român din Transilvania și Ungaria[369].

În această atmosferă incandescentă, în parlamentul României un val de proteste și de indignare se manifestă față de opresiunea românilor din Transilvania. Numeroase interpelări și declarații de solidaritate națională a tuturor românilor au loc. Între cei ce sînt preocupați de aceste probleme și-și exprimă gîndurile în acest sens se numără C. I. Stoicescu, Al. Lahovary, P. S. Aurelian, C. C. Arion, V. A. Urechia, I. Grădișteanu, St. Șendrea, V. Fleva, N. Filipescu etc. D. Brătianu spune lucrurile pe față: „Românii transcarpatini doresc să se unească cu noi. Le-am promis să-i ajutăm", iar Gh. Mârzescu nu ocolește adevărul cînd spune că ținta finală „este ca toți românii în viior să formeze un singur stat" și tot astfel Gh. Panu cînd declară că „orice națiune are dreptul de a aspira la unitatea ei"[370]. Dimitrie Sturdza supune unei critici necruțătoare pasivitatea guvernului conservator, condus de Lascăr Catargi, față de problema națională din Transilvania. Două baze asigurau trăinicia României, afirma D. Sturdza, președintele partidului liberal, în discursul rostit în senat la 27 noiembrie 1893: întîi, că pămîntul României e compact locuit de români; a doua, că România e înconjurată

---

[366] „Lupta națională", I, nr. 15, 23 nov./5 dec. 1893.
[367] Ibidem,
[368] „Iridenta română", I, nr. 1, 2/14 nov. 1893.
[369] Cf. V. Netea, *op. cit.*, p. 342—343.
[370] A. Bunea, *Problema Transilvaniei în dezbaterile parlamentului României în timpul mișcării memorandiste*, în „Studia Universitatis «Babeș—Bolyai»", Historia, 1969, fasc. 1, p. 82—93 și fasc. 2, p. 93—106.

Scanned with OKEN Scanner

de români[371]. Aluzia la solidaritate şi unitate naţională era străvezie, dar omul politic, învinuit şi altfel, în acest timp, de către opoziţie, de aţiţător al mişcărilor românilor din Transilvania, nu putea declara făţiş tot ce gîndea. Pentru a se acoperi din punct de vedere diplomatic, omul politic declara că nu urmăreşte „anexarea" Transilvaniei. Dar această declaraţie a provocat riposta promptă a unui membru al guvernului, Take Ionescu, ministru al instrucţiunii, anume că este surprinzător ca un om de stat în 1893 să tragă hotarele ţării pentru vecii vecilor, să îngrădească aspiraţiile neamului românesc[372]. Tot atît de direct îşi exprima gîndurile, într-un discurs rostit în parlament la 11 decembrie acelaşi an, Titu Maiorescu, care vorbea de „unitatea etnică", de sentimentul de înrudire al fiecărui român, de „unitatea de gintă cu toată suflarea românească"[373]. „Concluziile" sînt formulate de Take Ionescu într-o pătrunzătoare expunere cu privire la lupta de rezistenţă a poporului român pentru păstrarea fiinţei sale naţionale, a limbii, religiei, obiceiurilor, exprimîndu-şi convingerea cu privire la posibilitatea desăvîrşirii statului naţional unitar român. Sintetizînd dezbaterile parlamentare din România care au durat vreo 8—9 zile şi la care au participat circa 20 de fruntaşi politici, Vincenţiu Babeş sublinia mai ales trei idei cardinale: România liberă fără Transilvania nu are viitor; cîtă vreme românii din Transilvania vor fi asupriţi, soldaţii români nu vor merge alături de Tripla Alianţă odată cu capul; România e necesară pentru renaşterea şi încurajarea românismului de pretutindeni[374].

Asemenea declaraţii din partea unor oameni politici de răspundere au sporit şi mai mult curajul românilor ardeleni, dar şi îngrijorarea guvernanţilor maghiari. Încercările de intimidare şi corupere a preoţimii şi învăţătorimii eşuînd complet, primul ministru Wekerle şi ministrul de interne, Hieronymi, invitară pe Raţiu, în luna decembrie, la Budapesta pentru o discuţie hotărîtoare. Raţiu îşi luă ca însoţitor pe Coroianu şi chemă, totodată, şi pe reprezentanţii slovacilor şi sîrbilor pentru un acord între naţionalităţile oprimate. Primul ministru le ceru să renunţe la autonomia Transilvaniei şi la mişcare, în schimbul suspendării procesului şi a acordării unei legi electorale mai favorabile pentru români. Puse în balanţă cererile şi ofertele, fără îndoială cîntăreau cu mult mai greu cele dintîi prin importanţa lor pe de o parte, iar pe de altă parte se mai adăuga şi neîncrederea românilor în făgăduieli făcute la strîmtoare, uitate îndată ce momentul critic era depăşit. De aceea răspunsul lui Raţiu a fost tranşant: „nu s-a născut încă acel român care să aibă îndrăzneala să modifice programul partidului"[375]. Ceea ce-i întărea lui Hieronymi convingerea cu privire la tendinţele românilor de a alcătui un stat naţional român, care să cuprindă pe toţi românii, idee ale cărei fire duc la Bucureşti.

Acţiunea guvernului maghiar era şi rezulatul dezbaterilor aprinse din Parlamentul de la Budapesta, unde mai mulţi deputaţi au interpelat guvernul cu privire la mişcările românilor[376]. Erau alarmaţi aceşti

[371] E. Brote, *Cestiunea română* ..., p. 274—280.
[372] C. Xeni, *op. cit.*, p. 129—130.
[373] T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare, IV(1888—1895)*, Bucureşti, 1904, p. 612; cf. *Dezbaterile Senatului, 1893—1894*, nr. 12, 28 nov./10 dec. şi nr. 13, 30 nov./12 dec. 1893.
[374] T. Botiş, *Monografia familiei Mocioni*, p. 273 şi 401—402.
[375] I. Georgescu, *Ioan Raţiu*, Sibiu, 1928, p. 46, şi R. Patiţa, *op. cit.*, p. 284.
[376] M. Roşca, *Ecourile mişcării memorandiste în dezbaterile parlamentare maghiare*, în „Acta Musei Napocensis", V, 1968, p. 265—272.

Scanned with OKEN Scanner

deputaţi de faptul că românii îşi aveau viaţa lor religioasă, şcolară, economică şi culturală, că toate manifestaţiile românilor purtau amprenta naţională: societăţi culturale, serbări cîmpeneşti, baluri, coruri etc.; că toate erau pătrunse de spirit naţional românesc, iar autonomia pe care o pretindeau românii însemna pregătirea unirii Transilvaniei cu România. Alte glasuri sînt alarmate de mişcările generale ale românilor, dintre care unele au izbucnit pe faţă, cum s-a întîmplat la Beclean pe Someş, unde ministrul agriculturii a fost alungat din sat. Concluzia dezbaterilor a fost existenţa unei mişcări unice, în Transilvania şi România. Faţă de această realitate evidentă, guvernul maghiar nu găsea alte mijloace de ieşire din criză decît înăsprirea pedepselor şi accentuarea politicii de clasă[377]. Rezultatul a fost, însă, cu totul potrivnic celui scontat de opresori. Solidaritatea celor oprimaţi se accentuează şi mai mult.

Socialiştii, clasa muncitoare din România, care-şi creează, în primăvara anului 1893, cel dintîi partid politic, îşi manifestă făţiş solidaritatea cu mişcarea românilor ardeleni, condamnînd asuprirea naţională din partea claselor conducătoare maghiare, sesizînd intenţiile acestora de a dezbina muncitorimea română şi maghiară pentru a-i slăbi lupta revoluţionară. Rezoluţia Congresului de constituire a P.S.D.M.R., care cuprinde asemenea principii este completată de precizări clare cu privire la dreptul de autodeterminare al popoarelor, în sensul că fiecare popor „are dreptul de a se stăpîni şi a se cîrmui pe sine însuşi". De aceea, socialiştii condamnau, prin ziarul „Munca", în modul cel mai energic politica de deznaţionalizare şi oprimare a guvernului unguresc în Transilvania[378]. Aceste stări de lucruri, precum şi „vexaţiunile necontenite la care sînt supuşi trei milioane de români" din partea unei „administraţii fără scrupule", erau înfăţişate de socialiştii români la congresul internaţional de la Zürich din vara aceluiaşi an 1893[379]. Pentru sprijinirea propagandei naţionale, socialiştii hătărăsc să trimită fonduri românilor ardeleni[380].

*

În această atmosferă se pregătea *procesul memorandiştilor*. Cu două luni înainte de începerea procesului, în martie şi aprilie 1894, agitaţiile, frămîntările, mişcările de solidaritate cu memorandiştii au luat proporţii impresionante, în Transilvania şi în România, în Bucovina şi în străinătate.

Asemenea manifestări de solidaritate şi sprijin au constituit un ajutor, o încurajare şi o îmbărbătare a memorandiştilor în faţa procesului ce-i aştepta. Un efect şi mai salutar l-au avut, mai ales, manifestaţiile din România, numeroase, entuziaste, patriotice. În ziua de 19

---

[377] *Az 1892, évi február ho 18-ára hirdetett Országgyülés képviselöházának naplója*, XVIII, Budapesta, 1893, p. 91, 112, 119, 147, 171, 303.

[378] „Munca", IV, 5/17 sept. 1893.

[379] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România, 1893—1900*, Bucureşti, Edit. politică, 1968, p. 139—140.

[380] „Munca", IV, nr. 34, 5/17 oct. 1893.

Scanned with OKEN Scanner

aprilie au avut loc peste 23 de mitinguri în oraşe, tîrguri şi sate chiar, din toate părţile României: Cîmpulung, Buzău, Piatra Neamţ, Topolog, Giurgiu, Focşani, Curtea de Argeş, Isaccea, Tîrgovişte, Călăraşi, Tecuci, Bacău, Roman, Fălticeni, Cîmpina, Craiova, Galaţi, Predeal, Slănic, Caracal, Piteşti, Hîrşova, Ploieşti, Turnu Măgurele, Rîmnicu Sărat, Bîrlad, Botoşani, Paşcani, Brăila, Dorohoi, Rîmnicu Vîlcea, Oltenița şi Alexandria. Au luat cuvîntul 136 de oratori, oameni de ştiinţă, oameni de cultură, oameni politici (Barbu Ştefănescu-Delavrancea, C. Dissescu, Ion Pilat, V. Maniu), ţărani şi meseriaşi. Au participat zeci şi sute de mii de oameni din toate păturile sociale[381].

Cu acest prilej s-a publicat ziarul festiv „19 Aprilie 1894". Liste de subscripţie, la care participă de asemenea, toate categoriile sociale, se întocmesc pentru ajutorarea memorandiştilor[382]. Telegrame din toate colţurile ţării sînt trimise regelui, primului ministru şi lui Ioan Raţiu, preşedintele Partidului Naţional Român din Transilvania şi Ungaria. Se cerea, prin aceste telegrame emoţionante, pătrunse de simţire şi hotărîre, regelui şi primului ministru să intervină pe lîngă împăratul Germaniei şi al Austro-Ungariei, pe lîngă guvernele respective, în favoarea „bărbaţilor celor mai distinşi şi mai devotaţi pentru cauza poporului român", în sprijinul românilor din Imperiul dualist, „a fraţilor de peste Carpaţi, apăsaţi de nenorociri". „În numele neamului românesc şi în numele umanităţii şi spre triumful dreptăţii, locuitorii din Focşani şi jud. Putna — în telegrama adresată regelui Carol I — cereau să se intervină în sprijinul celor „trei milioane de fraţi de dincolo de creştetul Carpaţilor", nedreptăţile îndurate de aceştia zdrobindu-le inima. Locuitorii din Mehedinţi cer regelui „a interveni în favoarea fraţilor noştri de peste Carpaţi apăsaţi şi nenorociţi". Locuitorii din Galaţi cereau Consiliului de miniştri ca „în interesul păcii şi al umanităţii", să nu părăsească „cauza sfîntă a fraţilor noştri de neam din Transilvania şi Ungaria"[383]. Ioan Raţiu era încurajat, el şi tovarăşii săi, prin proclamarea solidarităţii peste graniţele politice, prin condamnarea opresiunii[384].

Foi volante, poezii ocazionale, gazete cu caracter festiv s-au tipărit şi s-au răspîndit peste tot, condamnînd opresiunea, încurajînd lupta, subliniind unitatea. În ziua de 24 aprilie/6 mai, în ajunul începerii procesului, două uriaşe mitinguri au avut loc, la Bucureşti şi Iaşi, la care participă delegaţi din toată ţara. Au rostit cuvîntări cele mai autori-

---

[381] V. Netea, *op. cit.*, p. 443—445.

[382] O telegramă asemănătoare trimite secţia din Oltenița a „Ligii culturale", cf. „Revista arhivelor", XI, 1968, nr. 1, p. 181—183. Iar G. Panu rostea un discurs subliniind aspiraţiile românilor din Transilvania de a se uni cu „ţara".

[383] V. Netea, *op. cit.*, p. 359.

[384] *Ibidem*, p. 360—361.

Scanned with OKEN Scanner

zate personalități culturale și politice: V. A. Urechia, președintele „Ligii culturale", C. Costaforu, fost ministru, B. Ștefănescu-Delavrancea, Nicolae Filipescu, A. D. Xenopol etc.

Un rol deosebit au jucat și în această împrejurare, ca și mai înainte și mai tîrziu, societățile culturale din România, din Transilvania și din Bucovina: „Astra", „Societatea pentru literatura și cultura română din Bucovina", „Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș", „Asociația națională pentru cultura și conservarea poporului român din Arad", „România jună" din Viena, „Societatea pentru învățătura poporului român" (Carpați) din București. Mai presus decît toate „Liga pentru unitatea culturală a românilor". Prin numărul mare de membri, prin mulțimea manifestațiilor publice, prin publicațiile sale: „Calendarul ligii", „Liga română", „Lupta națională", „Dacia" etc. însemnătatea activității național-culturale a Ligii a crescut mereu, în țară și în străinătate. Cu atît mai mult, cu cît programul său îndrăzneț și încurajator, era declarat public chiar de la înființare în broșura *Ce este «Liga românească» și ce voiește ea?*, tipărită chiar în anul procesului memorandiștilor. Răspunsul la întrebare este direct, la miezul problemei: „Timpul într-acolo merge, și mersul timpului nu-l poate opri nimeni, pentru ca în Răsăritul Europei să se facă state după nemuri, așa ca toți românii să formeze un singur stat". Nu era o atitudine de conjunctură și nici un program ocazional. A fost conduita consecventă a Ligii de la înființare și pînă la 1918 și de asemenea a filialelor acesteia. Dintre care cea de la Ploiești își afișa, chiar în 1893, nu numai programul, ci și concretizarea acestuia, afirmînd că „idealul nostru național numai atunci va fi realizat, corpul neamului nostru numai atunci va fi sănătos și sigur de existența sa, cînd cele două jumătăți ce alcătuiesc același tot vor fi contopite, cînd vom săvîrși unitatea națională, punînd poporul român pe calea dezvoltării sale naturale".

Asemenea program și asemenea îndemnuri erau rostite în tot mai multe ocazii. Mai cu seamă în momentele cînd tensiunea învestea forme acute. Cum a fost procesul memorandiștilor și cînd, cu o săptămînă înainte de începerea procesului, la mitingul de la Vaslui participanții erau îndemnați să-și ațintească privirile „peste culmile Carpaților, pentru a observa întreaga mișcare de acolo și la momentul hotărîtor, cînd spiritele vor fi pregătite deplin, cînd Europa își va îndruma activitatea către realizarea deplină a marelui principiu al naționalităților, cînd va fi cunoscută perfect cauza românească cu care deja simpatizează, atunci „românii vor găsi în noi destule puteri pentru a da mîna cu frații de peste munți". Temeiul acestor proiecte temerare era „dreptul românilor asupra Transilvaniei, bazat pe istorie" și pe realitatea că „națiunea română este una și nedespărțită, avînd același corp și același suflet".

În același timp Liga a trimis o circulară-memorand secțiilor sale, precum și altor societăți culturale din România, invitîndu-le și îndem-

Scanned with OKEN Scanner

nîndu-le la o activitate tot mai hotărîtă în sprijinul luptei pentru dreptate şi libertate a românilor din Transilvania. De o valoare deosebită în această luptă este *Apelul* adresat de Ligă cetăţenilor României, îndemnîndu-i la unirea eforturilor pentru sprijinirea cauzei românilor ardeleni.

Efectele acestei neobosite şi temerare activităţi a Ligii au fost pe măsura aşteptărilor şi a necesităţilor. Manifestaţii de solidaritate, întruniri, mitinguri au avut loc în zeci de oraşe şi tîrguri. Sute de telegrame, întărie cu mii de semnături din toate categoriile sociale — intelectuali, muncitori, meseriaşi, negustori, studenţi, funcţionari, ţărani —, au fost trimise din toate colţurile ţării guvernului şi regelui, cerîndu-le să intervină în sprijinul românilor transilvăneni şi pentru realizarea dezideratului unităţi naţionale.

Ziua de 24 aprilie a fost memorabilă. În întreaga Românie au fost organizate manifestaţii populare de solidaritate cu memorandiştii. În numeroase oraşe şi tîrguri au avut loc asemenea manifestaţii, la care au rostit cuvîntări 136 de persoane. Iar la 24 aprilie peste 20 000 de cetăţeni din Bucureşti au demonstrat pe străzi, manifestîndu-şi indignarea faţă de înscenarea de la Cluj[385].

Programul şi scopurile cultural-naţionale urmărite de Ligă sînt exprimate şi în insemnele societăţii. Statutele prevedeau ca fiecare secţiune să aibă un steag cu culorile naţionale; pe suprafaţa albastră era inscripţia „Liga pentru unitatea culturală a românilor, 24 ianuarie 1891", iar pe suprafaţa roşie cuvintele „In hoc signo vinces". Cartea de membru al Ligei era bogat ornamentată: în centru un personaj feminin ce ţine în mîna dreaptă o sabie cu care taie lanţurile robiei, iar mînă stîngă e sprijinită de un scut pe care sînt scrise cuvintele: cultură, naţionalitate, libertate. Pe pieptul personajului este reprezentat un scut cu armele României, susţinut de doi lei. În faţa personajului e figurată o acvilă în zbor, ce poartă în gheară o eşarfă pe care este scris numele societăţii, în partea inferioară, pe o pernă, coroana de oţel a României. Pe bordura ce înconjoară emblema, sînt înserate, în partea superioară, zece scuturi pe care sînt scrise localităţile: Turda, Cernăuţi şi numele unor prestigioase personalităţi cultural-politice: Maior, Şincai, Mureşanu, Şaguna, Pumnu, S. Micu, Bărnuţiu, Lazăr. Lateral, în partea inferioară, personaje feminine purtînd scuturi sau eşarfe pe care sînt scrise numele provinciilor istorice româneşti şi medalioane cu chipul unor mari personalităţi ale istoriei românilor[386].

Un ziar festiv, purtînd numele semnificativ „Golgota", apare cu prilejul procesului şi care se răspîndeşte în oraşele şi satele României, de asemenea în Transilvania. Pe frontispiciul ziarului erau figurate cîteva cruci pe care erau răstigniţi cinci memorandişti. Articolul de fond, ca şi întreg cuprinsul acestui număr unic al „Golgotei", era o condamnare a nedreptăţilor suferite de românii din Transilvania, o apoteoză a memorandiştilor, socotiţi martiri ai neamului, o exaltare a libertăţii şi dreptăţii care va încununa această luptă grea. Poezia lui Vlahuţă, *Eroilor martiri*, publicată aici îi asigură pe eroii memorandişti de solidaritatea

---

[385] Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *Răsunetul internaţional al luptei românilor pentru unitate naţională*, p. 52—60.

[386] Maria Dogaru, *Aspiraţiile poporului român spre unitate şi independenţă oglindite în heraldică*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, 1981.

Scanned with OKEN Scanner

milioanelor de inimi, de dragoste obștească cu care sînt înconjurați, prevestește triumful dreptății, ai cărei reprezentanți sînt.

Asemenea manifestații au avut o înrîurire deosebită asupra conducătorilor români din Transilvania. Cu atît mai mult cu cît Rațiu era în legături permanente cu „Liga culturală", sugerîndu-i stabilirea de raporturi cu miniștrii președinți ai marilor puteri: Austro-Ungariei, Germaniei, Italiei, Angliei și Franței pentru a le dezvălui adevărata față a procesului înscenat, informînd, în același timp Liga despre efectele mișcării din România, asupra guvernanților naghiari, cuprinși de groază în fața viitorului. Mai ales că manifeste-proclamații foarte curajoase, amenințătoare pentru opresori, îmbărbătătoare pentru oprimați, sînt adresate poporului român din Transilvania. Manifeste-proclamații în care poporul era chemat la împotrivire fățișă față de „tirania rușinoasă", pentru „a-și croi" el singur „fericirea vieții", așa cum vrea „să și-o croiască". Încheierea era de fapt o chemare la luptă. „Tot poporul român să steie gata în toate orașele și satele noastre", era cuvîntul de ordine, pentru ca la un „semnal dat... din toate satele și din toate orașele" să se adune „pe Cîmpul Libertății din Blaj" pentru a se sfătui ce trebuia să se facă pentru mîntuirea neamului românesc[387].

În această conjunctură internă și internațională, ziua deschiderii procesului era așteptată cu o maximă încordare, atît din partea românilor, cît și din a claselor dominante maghiare. Cel mai dîrz se arăta Vasile Lucaciu pe care anul de temniță la Seghedin, părăsită de curînd, nu-l îngenunchiase. Scrisoarea pe care „Leul de la Șișești" o adresează, la 2 martie 1894, lui Gheorghe Pop de Băsești, este de o frumusețe înălțătoare prin judecata matură, prin dîrzenia dovedită în fața procesului, prin luciditatea cu care prevestea viitorul. Dezamăgit de atitudinea împăratului habsburgic, Lucaciu îl aseamănă cu directorul pușcăriei de la care se așteaptă dreptate împotriva brutalității temnicerului. Singura cale ducătoare la izbînda cauzei naționale este lupta și solidaritatea dîrză și neînfricată. Atitudinea sa de la procesul dezbătut cu un an în urmă la Satu Mare era indicată ca pildă. Cu acel prilej ar fi spus juriului că este convins că va fi ales deputat de Satu Mare în Parlamentul din București[388]. Efectul psihologic a fost cel scontat: juriul s-a cutremurat și n-a avut curajul să reacționeze, simțind că dîrzul român rostea un adevăr profetic, care nu putea fi nici schimbat și nici evitat, deoarece era un proces obiectiv, firesc. În același limbaj erau comentate evenimentele și de oficiosul partidului „Tribuna" din 1/13 aprilie, care aprecia procesul memorandului ca proces al națiunii române.

Tineretul studios și intelectualitatea își asumă misiunea de a cutreera satele pentru a încuraja pe cei timizi, a întări în credință pe cei însuflețiți și a asigura prezența la Cluj, în ziua procesului, a unei mari mulțimi de oameni. Se difuzează *manifeste* și *apeluri* către „Poporul român", întocmite de studenții din Cluj, în colaborare cu cei din Budapesta, Viena și Graz, în care se cerea tuturor să se dovedească vrednici de drepturile pentru care luptă în acest moment crucial al procesului *Memorandului*, caracterizat „o columnă" pe care se va înscrie una din două: „energie sau lașitate, conștiință sau nepăsare, viață sau moarte".

---

[387] V. Netea, *op. cit.*, p. 358—359.
[388] Al. Iuga, *op. cit.*, p. 272—273; Ș. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 272—273.

Scanned with OKEN Scanner

Satele erau îndemnate să trimită cît mai mulţi delegaţi la Cluj de ziua procesului, pentru a dovedi lumii că „poporul una este cu conducătorii“[389].

Românii din Blaj şi împrejurimi, înfruntînd ameninţările şi învingînd piedicile se adună la Piatra Libertăţii de pe Cîmpia din apropierea oraşului, intonează „Deşteaptă-te române“. Primarul din Micăsasa (lîngă Blaj) îi învăţa pe ţăranii din sat să se înarmeze cu furci. La Sînnicolau Mare (Banat) învăţătorul a adunat oamenii şi au trimis o telegramă lui Ioan Raţiu. La Bogdana (Sălaj) adunarea populară proiectată a fost oprită de autorităţi, deoarece cei adunaţi voiau să hotărască „devotament neclintit naţiunii române“. Asemenea adunări erau proiectate şi în alte comune ale judeţului, dar nu au putut avea loc[390].

Cuprinse de groază în faţa viitorului — după cum spunea Raţiu —, autorităţile maghiare recurg la tot felul de măsuri, unele mai nechibzuite decît altele. Etatizarea administraţiei judeţene în cel mai scurt timp pentru înăbuşirea mişcărilor româneşti era cerută de conducerea judeţului Făgăraş, care solicita ajutor celorlalte judeţe împotriva „agitaţiilor valahe“; cenzura preventivă pentru ziarele nemaghiare era socotită de comitatul Nógrad salvatoare; înăsprirea pedepselor pentru agitaţiile „antipatriotice“ era sugerată de comitatul Zolyom, care trebuia întregită prin desfiinţarea legii naţionalităţilor, printr-un control mai sever al Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii la numirea profesorilor la toate şcolile româneşti, prin măsuri severe împotriva preoţilor, prin anularea dreptului de întrunire şi asociere. Conducerea altor 8 judeţe — între care şi Clujul — şi 3 oraşe, cere măsuri energice împotriva agitaţiilor româneşti. Ministrul de interne, Hieronymi, face apel la sprijinul armatei pentru a preîntîmpina mişcările românilor care le aminteau pe cele din 1848 — 1849. Mai gravă era apreciată situaţia în părţile Albei Iulii, Abrudului, Sibiului, Orăştiei, Clujului şi Bistriţei. Se fac schimbări de armată, regimentele formate în majoritatea de maghiari fiind mutate în regiuni cu majorităţi româneşti. Acelaşi ministru emite ordin prin care cerea celor 14 judeţe ardelene să ia toate măsurile pentru asigurarea ordinei şi liniştei. Mai ales că unii comiţi, ca cel din Alba, raportau că la procesul *Memorandului* va participa un mare număr de ţărani, că românii vor să pregătească „inculpaţilor“ un drum triumfal. În acest sens, poporul era îndemnat să se adune în număr mare în gările Blaj, Teiuş şi Cîmpia Turzii. Prefectul Albei, la 1 mai, şi luase măsuri, prin prim-pretori, să împiedice pe ţărani de a participa la asemenea manifestaţii, să nu le permită arborarea de drapele şi insigne[391].

Măsurile s-au dovedit zadarnice. Peste tot au loc, la sfîrşitul lunii aprilie şi la începutul lunii mai, adunări de protest împotriva politicii opresive a guvernelor maghiare şi de solidarizare cu memorandiştii, cu participarea masivă a ţărănimii, dovedindu-se fără nici o putinţă de tăgadă că „poporul este cu conducătorii“. Poate fi socotită o expresie a maturităţii de gîndire a ţărănimii şi o dovadă a dîrzeniei cu care înţelegea să-şi apere drepturile naţionale, scrisoarea trimisă de Ioan Doda,

---

[389] Z. Pâclişanu, *op. cit.*, nr. 7, p. 117—121. Pentru activitatea lor, studenţii români din Cluj au fost pedepsiţi cu neadmiterea la examenele de sfîrşit de an. Cei de la Budapesta cu avertisment, deoarece rectorul, penalistul Schnierer, le-ar fi spus că în locul lor ar fi făcut la fel.

[390] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 224—225.

[391] Z. Pâclişanu, *op. cit.*, nr. 6, p. 85—89.

Scanned with OKEN Scanner

„plugar de pe valea Mureşului", „Foii poporului" din Sibiu, în care, adresîndu-se deopotrivă cărturarilor şi sătenilor, le cerea să-şi aducă aminte de marii bărbaţi naţionali, să-i ajute şi să-i mîngîie, dovedind duşmanilor că mult se poate dacă este voinţă[392]. Era o nouă şi concludentă dezminţire a afirmaţiilor tendinţioase a răuvoitorilor că procesul *Memorandului* va arăta că fruntaşii politici români, care pretind că vorbesc în numele poporului, în realiate vorbesc doar în numele lor şi al cîtorva sute de sprijinitori[393].

Dezminţirea şi mai categorică a acestei afirmaţii n-a întîrziat. Numeroase telegrame de îmbărbătare, semnat de zeci şi sute de persoane sosesc pe adresa Comitetului Partidului Naţional Român[394]. Românii din Braşov îi asigurau pe memorandiştii asemănaţi cu „falnicii stejari", că loviturile ce li se dau lor sînt simţite de „întreg codrul" şi că în timp ce ei, stejarii, stau neînfrînţi, „codrul vîjîie", încredinţîndu-i că poporul nu-i lasă singuri. Adunarea de la Sibiu din 4 mai, preziua plecării memorandiştilor la Cluj, a fost populată de un mare număr de participanţi: intelectuali, meseriaşi, ţărani, bărbaţi şi femei, tineri şi bătrîni. Cununi de flori în culorile naţionale, cu inscripţia „Totul pentru naţiune" au fost oferite memorandiştilor. Cuvîntări prin care se evoca nu numai deşteptarea românilor, ci a tuturor popoarelor subjugate din Austria, cum spunea ţăranul Ilie Oprean din Poiana Sibiului, au fost rostite. O asemenea manifestaţie era pregătită şi la Bistriţa, interzisă însă de autorităţi.

Plecară spre Cluj din toate părţile Transilvaniei mii şi zeci de mii de oameni. Din părţile Braşovului, după o manifestaţie impunătoare în oraş, pornesc 20 de vagoane pline cu oameni. La Sibiu li s-au adăugat alţii; peste 1 000 de oameni, din oraş şi împrejurimi, în frunte cu preoţii şi învăţătorii satelor, se adunară pentru a ura fruntaşilor izbîndă. Drumul pînă la Cluj a fost o adevărată cale triumfală. În toate gările mari, mulţimi de oameni îşi întîmpinau conducătorii cu flori şi cîntece naţionale îmbărbătătoare, dintre care nu lipsea „Deşteaptă-te române". Nici măsurile de intimidare şi de împiedicare luate de autorităţi, nici distanţa şi nici ploaia n-au putut opri manifestaţiile poporului. Numeroase şi impresionante au fost aceste manifestaţii. La Loamneş, de exemplu, în sunetele clopotelor, mulţimile, în frunte cu preotul şi învăţătorul satului, se îndreptau spre gară. „E indescriptibilă mişcarea ce am văzut aici", scria corespondentul „Tribunei". Cînd trenul s-a oprit, aclamări puternice au întîmpinat pe membrii comitetului ieşiţi la fereastră, iar cupeul în care se găsea dr. Raţiu a fost inundat de flori. Un învăţător a pronunţat cuvintele: «Memorandul este jalba poporului român, procesul ce vi se face este procesul naţiunii». Cînd s-a pus trenul în mişcar s-au văzut sute de ochi lăcrimînd şi sute de ţărani cu capetele aplecate făcînd emoţionaţi semnul crucii". La Şeica şi la Calvasăr, la Agîrbiciu şi Frîua acelaşi tablou[395].

Şi mai impresionantă a fost manifestaţia de la Copşa. S-au adunat la Copşa nu numai locuitorii comunei, ci şi cei din împrejurimi, la vreo 10 000 de oameni. Împiedicaţi să intre în gară, s-au înşirat de-a lungul

---

[392] „Foaia poporului", nr. 14, 17/29 apr. 1894.

[393] Şt. Pascu, *Răsunetul procesului memorandist*, p. 7. În acelaşi timp, românii din Braşov, organizaţi de Aurel Mureşanu, Andrei Bârseanu şi Vasile Goldiş, se întruneau la „Casină", hotărînd să participe în număr cît mai mare la proces.

[394] Muzeul Unirii din Alba Iulia, fond. Unirea.

[395] „Tribuna", nr. 82, 24 apr./5 mai 1894; cf. Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 1.

Scanned with OKEN Scanner

şoselei şi au trimis o deputaţiune pentru a ruga pe memorandişti să coboare în mijlocul mulţimii. La apariţia conducătorilor politici, o adevărată furtună de ovaţii şi o ploaie de flori i-au întîmpinat. Ţărani bătrîni, cu lacrimi în ochi, se îmbulzeau să sărute mîna preşedintelui. De-abia reîntorşi în gară, memorandiştii au fost nevoiţi să revină în mijlocul poporului, deoarece noile cete de ţărani sosite doreau să-i vadă. „Cu florile aduse aici şi pînă aici de popor; fără nici o exagerare s-ar putea umplea un vagon", scria corespondentul „Tribunei". La un moment dat, rezistenţa jardarmilor şi a armatei a fost înlăturată şi mulţimile au pătruns în curtea gării, manifestînd pentru conducătorii partidului[396].

Aceeaşi primire în toate gările de la Copşa la Cluj: de-a lungul liniei ferate coloane de oameni cu flori şi cîntece naţionale, în gările de la Micăsasa, Hususău şi Mănărade aclamaţii şi manifestaţii entuziaste. La Blaj, manifestaţia a luat proporţii deosebite. Gara oraşului de la împreunarea Tîrnavelor nu mai putea cuprinde mulţimea adunată din satele învecinate. „Cetele nesfîrşite ale ţăranilor de pe sate, în port de sărbătoare — povesteşte un martor ocular —, umpleau toate coastele, de o parte şi de alta a văii Tîrnavei Mari, de-a lungul liniei ferate. În apropiere de linie, pe şes, nu-i lăsară jandarmii să pătrundă. În Blaj însă elevii răzbiră, alergînd dintr-un loc în altul, alungaţi de jardarmi, pînă la linie şi aclamară cu însufleţire pe memorandişti . . ."[397]. La Crăciunel, Bucerdea şi Mihalţ însufleţire asemănătoare. La Teiuş se repetă scenele de la Copşa şi Blaj, iar numărul celor plecaţi spre Cluj sporeşte cu vreo 5 000. La Aiud mulţimile adunate, împiedecate de jandarmi să intre în gară, îşi manifestară pe cîmp solidaritatea cu memorandiştii. De la Ocna Mureşului la Războieni trenul străbate printre şirurile de oameni. La Cîmpia Turzii mulţimile împinse de jandarmi erau înghesuite în cîmp[398]. La Valea Florilor, Apahida, Someşeni trenul a fost întîmpinat cu cîntece naţionale.

Manifestaţii asemănătoare au însoţit pe memorandiştii din Ţara Năsăudului, de la Bistriţa la Cluj, pe cei din părţile Mureşului Inferior, de la Arad, de unde au pornit spre oraşul de pe Someşul Mic peste 2 000 de ţărani şi intelectuali, la care se adaogă cei peste 2 000 plecaţi din părţile Hunedoarei; alte mulţimi îi însoţesc pe cei porniţi din Ţara Silvaniei, numeroşi şi ei; pe moţii care au pornit pe jos, încărcîndu-şi merindea pe 200 cai. „După o călătorie triumfală, întîmpinaţi în tot parcursul, la toate gările şi haltele de mulţimea poporului român, adunat cu mic cu mare, bătrîni, bărbaţi, juni, tineri, fete şi fetiţe — cu toţii în vestmînt de sărbătoare, aclamaţi pretutindeni de mii de glasuri, încărcaţi de flori, de buchete şi de coroane, oferite în toate staţiunile de deputaţiunile fetelor române, auzul aproape neîntrerupt al imnului *Deşteaptă-te române*, membri comitetului naţional . . . au intrat în gara Cluj, la orele 6 p.m."[399]. La sosirea trenului pe peronul gării Cluj, înţesat de lume, din oraş şi satele din jur, un puternic „să trăiască" a izbucnit din toate piepturile, urmat de strofele *Răsunetului*. Un lung convoi străbătu străzile oraşului de la gară la hotelul „Hungaria", unde erau găzduiţi memorandiştii.

---

[396] „Tribuna", nr. 82, 24 apr./5 mai 1894.
[397] I. Agârbiceanu, *Licean odinioară*, cf. Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 9.
[398] R. Patiţia, *op. cit.*, p. 287.
[399] „Tribuna", nr. 84, 26 apr./8 mai 1894.

Scanned with OKEN Scanner

In ziua de 7 mai 1894, Clujul avea o înfățișare neobișnuită. „Ziua de azi 7 mai 1894 — scria corespondentul „Gazetei Transilvaniei" — va fi pentru pururea înscrisă cu litere de aur în paginile istoriei poporului român ca o zi epocală, ca o zi de triumf a conștiinței naționale, ca o zi de izbîndă a civilizației europene...". „De ieri Clujul și-a schimbat fața, își continua același corespondent reportajul a doua zi, 8 mai. Cu toate trenurile și pe toate intrările Clujului veneau românii din toate părțile țării cete, cete. Aproape toate satele din Transilvania sînt reprezentate astăzi la Cluj: Banatul, Timișoara, Crișana, Maramureșul, Sălajul, Valea Bistriței, Munții Apuseni, cu un cuvînt toate colțurile locuite de români și-au trimis reprezentanții la Cluj"[400]. În 8 mai alți vreo 4 000—5 000 de oameni sosesc din părțile Sighișoarei, Aradului, Bistriței, Munților Apuseni. Erau la Cluj în acea zi 25 000 de oameni, după unele mărturii, 30 000 și chiar 40 000, după altele[401].

La începerea procesului, de la hotelul „Hungaria" pînă la „Redută", unde se dezbătea judecata, o mare de oameni, de amîndouă părțile străzii, manifesta pentru memorandiști. Ca vuietul unei furtuni se înălțau spre cer uralele de încurajare. Bătrînii afirmau că o asemenea manifestare nu se mai văzuse de la 3/15 mai 1848 de pe Cîmpia Libertății. Tinerimea distribuia mulțimilor manifeste adresate către *Poporul român*, în care se declara „în auzul lumii întregi", că *Memorandul* este al întregului popor român, în care se cerea autonomia Transilvaniei pentru ca poporul român să fie stăpîn pe soarta sa, trimiterea unei deputațiuni la împăratul pentru a-i face cunoscute stările de lucruri și voința poporului de a nu mai suferi o asemenea situație[402]. Toate aceste manifestații demonstrau cu prisosință solidaritatea poporului cu conducătorii săi politici.

Zeci și sute de telegrame și scrisori completau manifestațiile de solidaritate a maselor populare cu memorandiștii. Locuitorii din Deva afirmau că „poporul român, bărbați, femei, tineri, bătrîni, mici și mari, cu trup și suflet, declară că procesul memorandului e procesul lor; judecîndu-se și osîndindu-se reprezentanții lor legitimi", va fi judecat și osîndit poporul. Sătenii din Valea Lupșei (Munții Apuseni) se grăbeau „să strige în fața lumii întregi", că sînt una cu memorandiștii în simțăminte, în gînduri, în aspirațiuni, că sînt alături de ei pînă la ultima suflare. Locuitorii din Sălcud (Tîrnava) „bărbați, femei, tineri, bătrîni, mari și mici salută cu entuziasm pe stegarii poporului român, care cu fruntea ridicată stau pe banca acuzaților la Golgota". Declarîndu-se alături de memorandiști cu cugetul și inima, îi asigură că-i urmează, deoarece „judecați fiind luptătorii... judecată va fi toată suflarea românească"[403].

Mișcarea memorandistă a beneficiat mult prin activitatea femeilor care au organizat numeroase acțiuni de sprijinire a ei. „Femeile noastre nu au rămas cu nimic îndărătul zelului și avîntului național al eroicilor lor soți", afirmau femeile din Brașov. Lucru firesc, potrivit opiniei Elenei Pop Hossu-Longin, „ca toate aceste frămîntări și lupte să nu lase impasibile nici femeile române, care trebuiau în momente grave să aducă sacrificiile cele mai nobile pentru neamul lor". Între cele mai neobosite,

---

[400] „Gazeta Transilvaniei", nr. 11, 26 apr./8 mai 1894.
[401] Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 11; I. I. Lapedatu, *Din anii Memorandului*, în *Omagiu lui Ioan Lupaș*, București, 1943, p. 487—488.
[402] Z. Pâclișanu, *op. cit.*, nr. 7, p. 121—122.
[403] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 226—227.

Scanned with OKEN Scanner

în activitatea lor memorandistă, au fost Emilia și Felicia Rațiu, soția și fiica lui Ioan Rațiu, Paulina Lucaciu, soția lui Vasile Lucaciu, Viorica Mihali, soția lui Teodor Mihali, Elena Pop Hossu-Longin, fiica lui Gh. Pop de Băsești, Elena Mureșanu, soția lui Aurel Mureșanu etc.

Pentru sprijinirea mișcării memorandiste se constituie comitete de femei, care organizează activități obștești, colete în sprijinul memorandiștilor. În timpul procesului, organizațiile feminine pregăteau un memorand, semnat de peste 10 000 de femei, demascînd politica de asuprire națională a oficialității. Demonstrațiile făcute memorandiștilor pe traseul pînă la Cluj au fost animate de femeile participante în număr foarte mare, încărcate de flori. La inițiativa femeilor s-au bătut medalii de bronz-aurit care aveau pe revers: „7 mai 1894" (ziua începerii procesului), înconjurată de o cunună de spini, iar pe avers: „Totul pentru națiune", încadrată într-o cunună de stejar. În timpul procesului de la Cluj, femeile au împărțit participanților cocarde tricolore, participă la manifestațiile de solidaritate cu memorandiștii. Numeroase telegrame și scrisori de adeziune și solidaritate au trimis organizațiile feminine inculpaților, care erau asigurați de admirația lor pentru „bărbăția și abnegațiunea" cu care purtau „falnic stindardul cauzei sfinte". Suferințele îndurate de memorandiști „pentru milioanele unui popor setos de dreptate, vor fi izvorul adevăratei libertăți", scriau femeile din Abrud. Iar cele din Brașov îi asigurau că „oricum izbînda va fi a noastră și stavilele ce ni se pun în cale deșteaptă mai multă încredere în puterile noastre proprii", în „izbînda cauzei naționale".

La Brașov ia ființă un „comitet politic secret" cu scopul de a desfășura propagandă în străinătate în favoarea memorandiștilor, de a protesta împotriva asupririi naționale. „Comitetul politic secret" al femeilor din Brașov trimite președintelui parlamentului italian Bianchini o scrisoare de mulțumire celor 217 membri ai camerei deputaților pentru manifestația de simpatie față de cauza națională a poporului român. Femeile din Sibiu, în frunte cu Emilia și Felicia Rațiu, întrețin legături fructuoase cu femeile slovace și sîrbe. Legături caracterizate de ziarul sîrb „Zastava", „Alianța sîrboaicelor, slovacelor și românceIor". Comitetele de femei din Cluj, Sibiu, Abrud, Brașov, Arad, Blaj își exprimă admirația față de „Liga culturală" și de președintele ei, V. A. Urechia, în sprijinul cauzei românilor ardeleni.

După exemplul femeilor din Transilvania, cele din România se organizează și ele, inițiază tombole în sprijinul memorandiștilor întemnițați și a cauzei naționale. Comitete pentru adunarea de colete s-au organizat și în Transilvania. Obiecte și daruri sosesc din toate colțurile Transilvaniei, la Brașov, unde se centralizau, adunate de învățătore și alte femei în orașe și sate.

Oficialitatea interzice asemenea acțiuni și intentează procese celor ce le inițiaseră. Un asemenea proces a fost intentat unui grup de cinci tinere din Brașov: Eugenia și Leontina Simionescu, Letiția Roșca, Elena și Alexandrina Cunțan. La proces acestea au dovedit un comportament demn, declarînd că au vrut să-și manifeste, astfel, „sentimentele naționale față de condamnații națiunii". Protestul public stîrnit de acest proces a împiedecat sentințele de condamnare împotriva tinerelor brașovence[404].

*

[404] Eugenia Glodariu, *Aportul femeilor din Transilvania la mișcarea memorandistă*, în „Acta Musei Napocensis", 1978, 15, p. 501—509.

Scanned with OKEN Scanner

În prima zi a procesului se constituie Curtea cu juraţi, alcătuită din 12 titulari şi 4 supleanţi. Cei 20 de „acuzaţi" aveau tot atîţia apărători, avocaţi, publicişti, oameni de cultură, între care Aurel Mureşanu, Ştefan Cicio Pop, Valeriu Branişte, Augustin Bunea, Amos Frîncu etc.; se oferiseră ca apărători şi trei slovaci (Milos Stefanović, Matei Bula şi Ştefan Fainor) şi un sîrb (Emil Gavrilla). Se manifesta, astfel, şi de data aceasta, solidaritatea tuturor naţionalităţilor oprimate într-un proces care nu era doar al unor persoane, ci al întregii naţiuni române şi, implicit, al tuturor naţiunilor asuprite.

În acest timp, mulţimile se adunară în grădina publică din Cluj, aşteptînd cu emoţie şi îngrijorare, dar şi cu hotărîre desfăşurarea procesului. Apariţia „inculpaţilor" în parcul oraşului a prilejuit o nouă manifestare entuziastă. Vasile Lucaciu, într-o cuvîntare paşnică, îndeamnă poporul la linişte, dar cuvîntarea sa a fost întreruptă de intervenţia poliţiei şi jandarmeriei[405]. Un apel, redactat de Vasile Lucaciu şi Alexandru Vaida-Voievod, *Cuvîntul poporului român din Transilvania,* aducea la cunoştinţa lumii că „în acele zile sfinte prin suferinţele atîtor suflete româneşti, mama naţiune îşi îndreaptă graiul său dulce către toţi fiii iubiţi ai mamei, popor mîndru românesc". Aducîndu-i la cunoştinţă că „libertatea naţională, drepturile omului şi onoarea cetăţeanului sunt trase în judecată" pentru că au lucrat cu toată hotărîrea pentru naţionalitatea română, pentru respectarea limbii, pentru numirea de dregători români, pentru dezvoltarea sa culturală şi economică. „Poporul românesc" e îndemnat să recunoască în faţa lumii că *Memorandul* a fost făcut din „porunca" poporului şi să declare că nu vrea să sufere mai mult „asuprirea păgînească", că vrea să trăiască în libertate, cu drepturile ce i se cuvin ca popor-naţiune, că doreşte să-şi croiască el însuşi fericirea vieţii. Poporul român declară sub jurămînt că este una cu iubiţii săi conducători, care au lucrat în numele său, că pretinde folosirea limbii române în şcoală, biserică, alte instituţii; se aduce la cunoştinţă publică trimiterea unei delegaţii la împăratul de la Viena, ce urma să prezinte împăratului plîngerile şi dezideratele poporului român. Trei ţărani formau această delegaţie: Nicolae Herlea din Vinerea (Hunedoara), Teodor Onişor din Blaj şi Gavrilă Trifu din Chiuzbaia (Satu Mare). Trei reprezentanţi ai poporului, în mod simbolic aleşi din trei colţuri ale Transilvaniei pentru a reprezenta astfel întregul popor român. Dacă nu i se vor asculta revendicările, poporul român era chemat, din toate oraşele şi satele, să se adune pe Cîmpia Libertăţii din Blaj[406].

Ca urmare, în fiecare zi, noi grupuri de ţărani se îndreptau spre Cluj. Împiedicate de a pătrunde în oraş, aşteptau la marginea lui desfăşurarea evenimentelor. Iar pentru a preîntîmpina „izbucnirea revoluţiei", poliţia şi jandarmeria dovedindu-se neputincioase, două companii de husari şi 1 600 de infanterişti erau ceruţi la Cluj. Cu ajutorul acestora, mulţimile de ţărani au fost silite să părăsească oraşul, în timp ce în sala de judecată erau introduşi jandarmi, „pentru siguranţa publică". Cu aceste măsuri „de siguranţă", procesul continuă în sala „Redutei" din Cluj, cu incidente provocate de prezenţa jandarmilor şi translatorilor, cu interogări şi altercaţii între juriu şi inculpaţi, cu amenzi pentru cei mai îndîrjiţi dintre apărători.

---

[405] R. Patiţia, *op. cit.*, p. 288.
[406] Ş. Polverejan, N. Cordoş, *op. cit.*, p. 305—309.

Scanned with OKEN Scanner

Opinia publică din Transilvania, din regatul României şi din Europa era informată de biroul de presă organizat de „Liga culturală" la Cluj, zi de zi, cu privire la mersul procesului, de corespondenţii săi care urmăreau judecata. În seara primei zile, delegaţii după delegaţii prezentară omagii preşedintelui partidului, dr. Ioan Raţiu: ţăranii conduşi de cei trei delegaţi ce urmau să plece la Viena, preoţii în frunte cu vicarul Şimleului, Olimpiu Barbulovici, ziariştii în frunte cu Aurel Mureşanu, redactorul „Gazetei Transilvaniei", meseriaşii conduşi de Vasile Podoabă, Comitetul Central al Partidului Naţional Român în frunte cu vicepreşedintele Gh. Pop de Băseşti, organizaţiile de femei conduse de Ana Pipoş, avocaţii conduşi de Aurel Isac, studenţii în frunte cu Iuliu Maniu etc.; tinerele din Sibiu aduseră o nouă cunună în locul celei luate de jandarmi la Cîmpia Turzii[407].

Comportamentul autorităţilor şi al străzii faţă de inculpaţi, al jandarmilor faţă de cei adunaţi la Cluj, a provocat intervenţia avocatului sîrb Gavrilla şi filipica lui Vasile Lucaciu, care, respingînd injuriile proferate de judecători la adresa ţăranilor adunaţi la Cluj, afirma solidaritatea dintre popor şi conducători. „Poporul român care s-a observat pe străzile Clujului nu se poate numi cu cuvintele arătate de dvs. Ei sînt prietenii noştri, sînt conaţionalii noştri, sînt oamenii care sînt alături şi la fel cu noi şi care au venit să manifesteze simpatiile lor pentru cauza noastră, care este şi a lor, pentru persoanele noastre care-i reprezintă şi această manifestare a fost atît de demnă şi pornită din sentimente atît de mari, încît atunci cînd se vorbeşte despre dînsa nu se poate face decît cu cel mai adînc respect... Această măreaţă şi spontană manifestare a poporului român a fost o satisfacţie dată celui mai sfînt adevăr, celei mai sfinte cauze, şi ne-a dat o dovadă că noi şi ei una sîntem, că noi, ca cetăţeni liberi, nu ne mişcăm singuri pentru interesele şi libertăţile noastre, ci în această mişcare sîntem întovărăşiţi de masa întreagă a întregului popor"[408].

Dezbaterile şi mai ales abuzurile juriului au prilejuit acuzaţilor pledoarii de înaltă ţinută morală, ca aceea a lui Iuliu Coroianu, a lui Ioan Raţiu, Vasile Lucaciu, Teodor Mihali, Gavrilă Tripon, Basil Raţiu, Gherasim Domide, Nicolae Cristea, Mihai Veliciu şi alţii, care declară şi demonstrează că *Memorandul* este opera întregului popor român, a întregii naţiuni române.

În ultimele şedinţe, cele mai emoţionante, cele mai dramatice, s-au înfruntat două atitudini, două concepţii politice, aceea a guvernanţilor burghezo-moşierimii maghiare intolerante şi aceea a burgheziei române nedreptăţite, care se socotea reprezentanta întregului popor român oprimat. În condiţiile istorice concrete din Transilvania sfîrşitului secolului al XIX-lea, lupta burgheziei române, care urmărea, cu deplină reuşită, „să trezească masele din somnul feudalismului", să le conducă „la luptă împotriva oricărei asupriri naţionale", a fost progresistă, cum demonstrează pe plan teoretic V. I. Lenin[409]. Această burghezie se gîndea să instaureze adevărata „suveranitate a naţiunii", să-şi asigure, în primul rînd, propria-i dominaţie şi în limitele acesteia să se preocupe şi de interesele primordiale ale maselor producătoare.

---

[407] I. Georgescu, *op. cit.*, p. 84.
[408] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 228—229
[409] V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 144.

Scanned with OKEN Scanner

Cuvîntul autorizat de încheiere a procesului l-au avut mai ales cei doi lideri principali ai Partidului Național Român, ai memorandiștilor: Ioan Rațiu și Vasile Lucaciu. Secretarul general al partidului, V. Lucaciu, își reînnoiește declarația că nu ei, memorandiștii, ca persoane individuale, ci reprezentanții națiunii, adică întreaga națiune română stă pe banca acuzaților. Președintele partidului, I. Rațiu, la rîndul său, făcea cunoscut lumii întregi, de pe banca acuzaților, că ceea ce se discuta în sala „Redutei" din Cluj era însăși existența poporului român, afirmînd că „existența unui popor nu se discută, ci se afirmă". Rolurile erau inversate, memorandiștii nu mai erau acuzați, ci acuzatori[410]. Declarația lui Rațiu la redactarea căreia a colaborat și juristul bucureștean Ionaș Grădișteanu, primită cu aclamații de românii prezenți în sală, a trezit la realitate juriul, care și-a dat seama de adevărul cuprins în ea, anume că la Cluj nu se judecau cîteva persoane, ci reprezentanții poporului român, cu care acesta s-a declarat deplin solidar de la început pînă la sfîrșit.

Solidaritatea a fost indestructibilă și emoționantă mai ales în timpul procesului. Nu numai întîmpinarea celor trei țărani trimiși la Viena, depusă pe masa șefului de cabinet al împăratului Francisc Iosif I, vorbea de hotărîrea puternică a celor trei milioane de români reprezentați de acuzați[411]. Solidaritatea a fost dovedită în chip minunat de însăși milioanele de țărani, meseriași și intelectuali. O afirmă prefectul Albei în raportul confidențial din 9 mai, care spune că mișcarea românilor a crescut într-atît, a pătruns în cele mai largi și în cele mai de jos cercuri ale poporului, încît masele pot fi oricînd mobilizate de conducători, care pot dispune de ele cum vor. De aceea, se impun măsuri care chiar dacă nu vor liniști agitația, o pot reduce la anumite limite pentru a nu primejdui ordinea publică: sporirea armatei în județ, pedepsirea tineretului studios din Blaj, care, purtînd tricolorul României și cîntînd cîntece naționale, ia parte activă la opera de agitație a poporului; ocuparea scaunului mitropolitan de la Blaj de o persoană energică și de încredere, deoarece vicarul Ion Micu Moldovan este conducătorul invizibil și secret al întregii mișcări; dublarea jandarmilor din Teiuș, Blaj, Ocna Sibiului și Aiud. Toate măsurile propuse sînt acceptate de minister.

În plină desfășurare a procesului, alte rapoarte cu privire la adunările sătești nocturne, în care s-ar fi hotărît răscoala în caz de condamnare a memorandiștilor, cu privire la creșterea agitației, la plănuirea ridicării șinelor de fier, a tăierii firelor de telegraf și telefon, a aruncării în aer a podurilor, cu privire la plănuirea, pentru ziua de 21 mai, a unei mari adunări protestatare la Alba Iulia, cu privire la sosirea unor scrisori și bani din Rusia și România (prefectul Albei și prim-pretorul din Ighiu); cu privire la activitatea preoților, învățătorilor și studenților, care prin ziare, manifeste, cuvîntări, rugăciuni și predici, agită poporul pentru răscoală. De aceea era nevoie, potrivit rapoartelor, de sporirea armatei, mai ales în jurul Blajului, oprirea preoțimii de a face slujbe bisericești cu prilejul pronunțării sentinței în procesul memorandiștilor, urmărirea corespondenței preoților și învățătorilor și confiscarea scrisorilor primejdioase, percheziționarea locuințelor agitatorilor mai cunoscuți, angajarea de spioni între români (prefectul Tîrnavei Mici).

---

[410] Șt. Pascu, *Ce este Transilvania*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1983, p. 152—159.
[411] Z. Pâclișanu, *op. cit.*, nr. 5, p. 342.

Scanned with OKEN Scanner

Rapoarte mai alarmante sosesc din partea altor județe: din Sălaj și Tîrnava, unde au fost răspîndite manifeste incendiare și citite poporului. În Munții Apuseni, muncitorul Nicolae George Verzea a răspîndit și a citit poporului „chemări aţiţătoare la revoltă"; la Beiuș elevii sînt în fruntea mișcării. La Brașov și satele din jur agitațiile sînt conduse de unii profesori (între care Vasile Goldiș). Din Bistrița-Năsăud se raportează despre agitațiile întreținute de învățători și preoți, despre unele manifestații violente. Se cere întărirea armatei în Năsăud, Rodna, Șieul Mare și Prundu Bîrgăului. Se iau măsuri să fie oprită orice adunare, să fie arestați toți agitatorii, măsuri împotriva primarilor și notarilor „nepatrioți". Se confiscă armele de la țărani, mai ales în Munții Apuseni[412].

Ziarele burgheziei maghiare „Ellenzék", „Hazánk", „Pesti Napló", „Magyar Hirlap" etc. descriu starea de spirit a populației în culori alarmante. „Ellenzék" din 24 mai își informa cititorii că preoții aţiţă poporul, iar învățătorii copiază cu copiii de școală scrieri revoluționare. Episcopii din Oradea, Gherla, Blaj și Lugoj ar fi dat indicații să se organizeze mitinguri de protest în diecezele lor. Se țin adunări noaptea în biserici. Valurile agitațiilor au ajuns în Hălmaj, Arad și chiar pînă în Csongrád (Ungaria). Pentru a preîntîmpina izbucnirea revoltei, generalul Török, inspectorul general al jandarmeriei, a vizitat Clujul, Aiudul, Alba Iulia, Dejul etc., sporind pretutindeni numărul jandarmilor și agenților secreți. Ministrul de Interne cere, ca urmare a rapoartelor prefecților, tabelul preoților și învățătorilor care au organizat manifestații, sau au îndemnat pe țărani să întîmpine pe memorandiști la gări ori să meargă la Cluj[413].

Rapoartele corespundeau realității, iar uneori nu dezvăluiau decît o parte a acesteia. Căci într-adevăr în foarte multe orașe și sate au avut loc manifestații entuziaste și emoționante de solidaritate, de simpatie, de îmbărbătare și de nădejde pentru împlinirea dreptății pentru cei nedreptățiți. Cele mai numeroase și mai „primejdioase" manifestații au avut loc în județele Alba, Brașov, Caraș, Cluj, Hunedoara, Bistrița-Năsăud, Sibiu, Tîrnava, Timiș, Turda, Someș, Făgăraș, în Munții Apuseni. La unele adunări participă mii de oameni din tîrgurile și satele respective și chiar din cele învecinate. Aceste manifestații erau socotite că urmăresc realizarea „Daco-României Mari", uneori sub influența mișcărilor socialiste[414].

Numeroase telegrame și scrisori de solidaritate — în presa contemporană sînt publicate peste 360 astfel de adeziuni din toate județele Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureș — întărite de zeci și sute de semnături, de intelectuali, țărani și meseriași, încredințau pe inculpați că întregul popor român, bărbați, femei, bătrîni și tineri sînt cu trup și suflet în simțăminte, în gînduri și aspirațiuni alături de ei, ves-

---

[412] *Ibidem*, nr. 6, p. 89—102; M. Danciu, *Din frămîntările masele populare în timpul procesului memorandist*, în „Studia Univ. «Babeș-Bolyai»", Historia, 1959, fasc. 1, p. 115—116.

[413] Z. Pâclișanu, *op. cit.*, nr. 6, p. 85—102; nr. 7, p. 113.

[414] Pentru toate acestea, vezi Șt. Pascu, *Răsunetul procesului memorandist în masele populare*, Sibiu 1944. La 15 mai, aniversarea Adunării de la Blaj din 1848, la casa învățătorului și la biserica din Vidra de Jos au fost arborate drapelele tricolore, cf. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, I. A. *Rumänien*, IV, LXVII, K. 12.

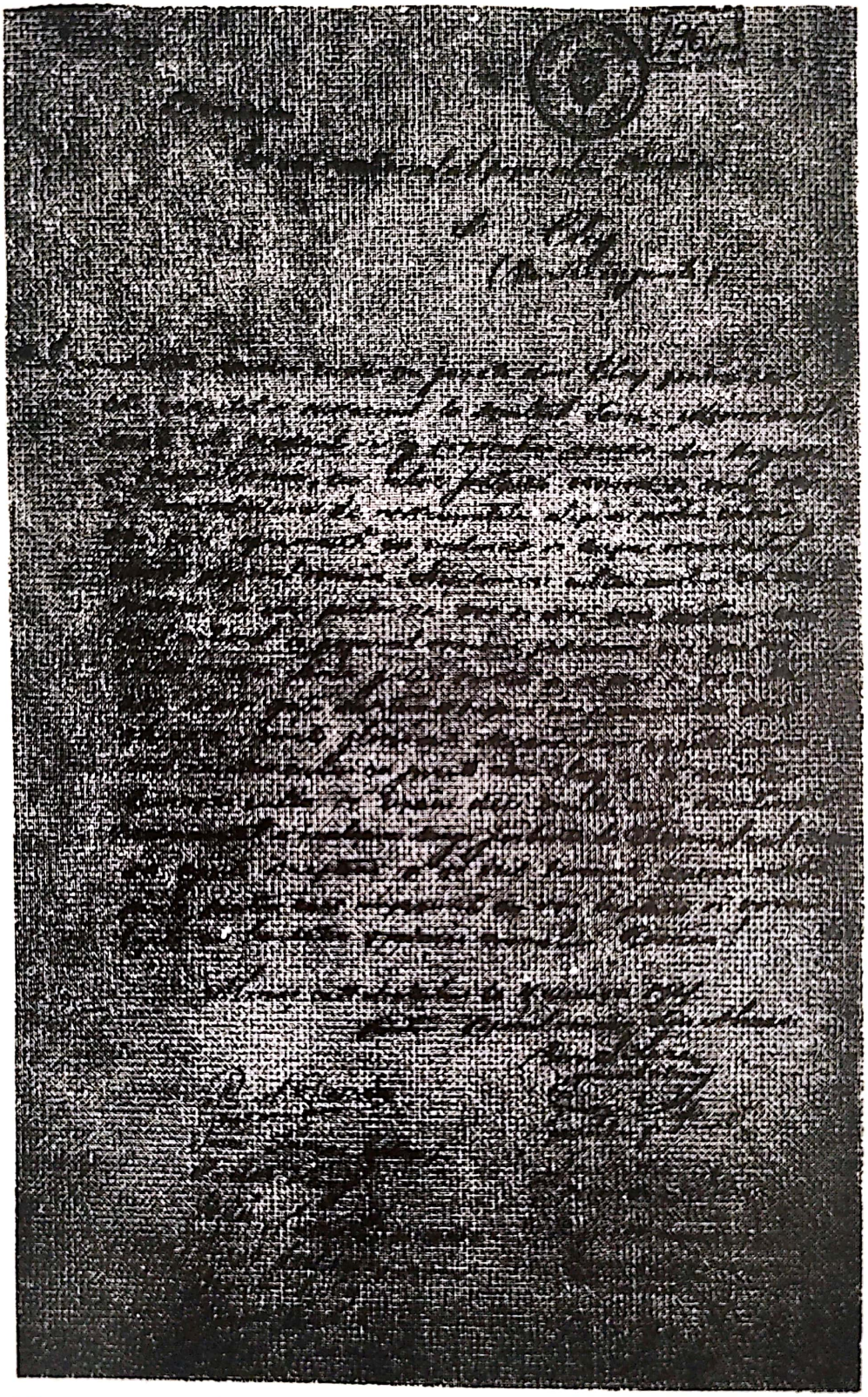

Adeziunea poporului român din Transilvania la acțiunea memorandiștilor.

Scanned with OKEN Scanner

teau lumii că Memorandul este al întregului popor român, că procesul de la Cluj este intentat, de asemenea, întregii naţiuni române, că izbînda dreptăţii nu este departe[415]. La întîlnirea de la Cluj a studenţilor din România cu cei din Transilvania s-a vorbit de revoluţie. Era într-adevăr în acele zile o mişcare revoluţionară în toate părţile locuite de români pe care scriitorul contemporan evenimentelor Jancsó Benedek, neprieten al românilor, o asemăna cu evenimentele de la Blaj din 3/15 mai 1848[416]. Aceeaşi alarmă era trasă în Parlamentul din Budapesta, unde numeroşi deputaţi interpelează guvernul cu privire la măsurile de siguranţă luate împotriva agitatorilor şi a celor ce răspîndeau în străinătate ştiri defavorabile regimului maghiar, pentru înăbuşirea mişcării românilor, care urmărea să „transforme Transilvania într-un stat românesc, sub protecţia României". Tabloul „României Mari", care cuprindea toate teritoriile locuite de români, legăturile dintre mişcarea naţională a românilor din Transilvania cu cea din România, atracţia exercitată de Bucureşti, Mecca şi Roma românilor, sînt înfăţişate de mai mulţi deputaţi în timpul dezbaterilor parlamentului maghiar[417]. Sub presiunea deputaţilor, dar mai ales a mişcării românilor, Hieronymi, ministrul de interne, pe lîngă măsurile de întărire a armatei şi jandarmeriei, face o călătorie în Transilvania, cu care ocazie constată aceeaşi realitate.

Această stare revoluţionară n-a fost folosită de burghezia română care se temea de revoluţie, chiar şi reprezentanţii cei mai radicali, căci în acele condiţii revoluţia putea să-i scape controlului şi dominaţiei sale, să-i depăşească programul şi interesele proprii, să devină o revoluţie socială. De aceea burghezia preferă revoluţiei mişcarea protestatară, care să o încunune cu aureola de martiră, sporindu-i şi mai mult influenţa asupra maselor.

Cu ocazia procesului de la Cluj, solidaritatea poporului român se manifestă încă odată peste graniţele politice. La Bucureşti se constituie, în 24 mai, un „Comitet naţional studenţesc", care editează ziarul „Tinerimea română", tribună de demascare a opresiunii şi de solidarizare cu memorandiştii, la care colaborează, pe lîngă reprezentanţii studenţimii, personalităţi culturale de mare prestigiu: B. P. Haşdeu, V. A. Urechia, Al. Vlahuţă, B. Ştefănescu-Delavrancea, Cincinat Pavelescu, Radu Rosetti, Th. D. Speranţa etc. Muncitorimea din Ploieşti, la rîndul său, în adunarea de la 1 mai, votează o moţiune de protest împotriva asupririi românilor. Telegrame de solidaritate şi îmbărbătare sînt trimise pe adresa lui Ioan Raţiu din numeroase oraşe din toate părţile României[418]. În multe din ele se afirmă solidaritatea cu românii din Transilvania „în numele legăturilor de sînge, care sînt mai presus de orice hotărîri politice". Procesul memorandiştilor inspiră poezia *Cu flori, cu ramuri verzi. Dedicaţie martirilor de peste munţi*, în care Petre Dulfu evocă manifestaţiile

---

[415] Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 15—22. Sute de semnături întăresc scrisorile de solidaritate ale locuitorilor: din Săliştea Sibiului 414, dintre care 265 femei, a braşovenilor 400, a femeilor din Braşov separat 400, a fetelor din acelaşi oraş iarăşi separat 265, a locuitorilor din Cioara 600, din Sînnicolau Mare 300 etc. etc.

[416] Jancsó B., *Politica de naţionalitate a lui Dezideriu Bánffy*, Bucureşti, 1889, p. 5—6.

[417] *Az 1892, évi február hó...*, p. 81, 427—435; A. C. Popovici, *Stat şi naţiune...*, p. 149.

[418] Bucureşti, Galaţi, Tecuci, Buzău, Călăraşi, Craiova, Curtea de Argeş, Alexandria, Botoşani, Rîmnicu Sărat, Fălticeni, Brăila, Zimnicea, Bacău, Roman, Turnu Severin, Dorohoi, Urziceni etc.

Scanned with OKEN Scanner

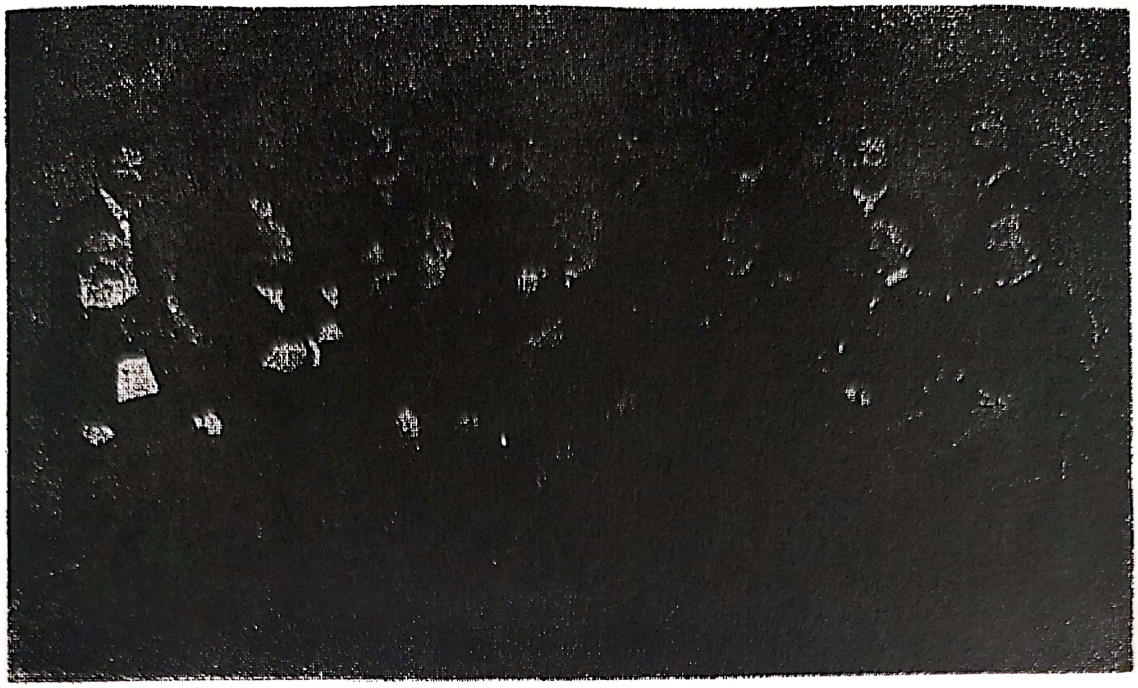

Osîndiții în procesul *Memorandului*. Rîndul de jos, de la stînga la dreapta: Nicolae Cristea, Iuliu Coroianu, Gheorghe Pop de Băsești, Ioan Rațiu, Vasile Lucaciu, Dimitrie Comșa, Septimiu Albini: rîndul de sus, de la stînga la dreapta: Dionisie Roman, Patriciu Barbu, Dionisie Barcianu, Gherasim Domide, Teodor Mihali, Aurel Suciu, Mihail Veliciu, Rubin Patiția.

cu care au fost întîmpinați memorandiștii în drumul lor spre Cluj[419]. De mare vigoare protestatară e poezia lui G. Coșbuc *In opressores*, inspirată de acest proces istoric, incitînd la revoltă armată împotriva impilatorilor[420].

Socialiștii români își reînnoiesc solidaritatea cu românii din Transilvania în dorința realizării „României întregite care să grupeze pe toți fiii ei", cum scria „Lumea nouă", ca urmare a „dezrobirii tuturor românilor", pe temeiul dreptului fiecărui popor „de a se stăpîni și cîrmui pe sine însuși", potrivit celor scrise în „Evenimentul literar". Pentru dezrobirea popoarelor și mai ales „pentru dezrobirea tuturor românilor" pleda și ziarul „Munca", acuzînd oficialitatea de o comportare nedemnă și condamnînd-o fără drept de apel. Socialiștii își unesc, în aceste împrejurări „protestatarea" cu a tuturor românilor, scria ziarul „Munca", îndemnînd la intensificarea luptei pentru împlinirea acelui „ideal frumos, spre a cărui realizare trebuie să tindem și la care fatalmente vom ajunge", anume idealul de a făuri „o România Mare, care să grupeze pe toți fiii ei"[421]. Este explicația popularității de care se bucura acest ziar în rîndurile muncitorimii din Transilvania, fiind recomandat de consfătuirea de la Lugoj a socialiștilor români, să fie citit, împreună cu

---

[419] „Cu flori, cu ramuri verzi în mîini / Și-n piept cu dragoste fierbinte / Ieși-tu-le-au mii de români / Întreg poporul înainte / Femei, bărbați cu păr albit / Și juni feciori și fete june / Să vază chipul lor slăvit / Și să le aducă-nchinăciune" („Vatra", nr. 1, din 1894).

[420] „Stați cu mîna-n sîn flăcăi? N-auziți plîngînd pe văi? / Ceru-i roșu de văpăi / Și se umflă vadul" (ibidem, nr. 9, din 1894).

[421] M. Badea, V. Niculae, *Ideea desăvîrșirii statului național unitar în teoria și practica mișcării socialiste din România*, în „Revista de filozofie", 1968, 15, nr. 12, p. 1 368.

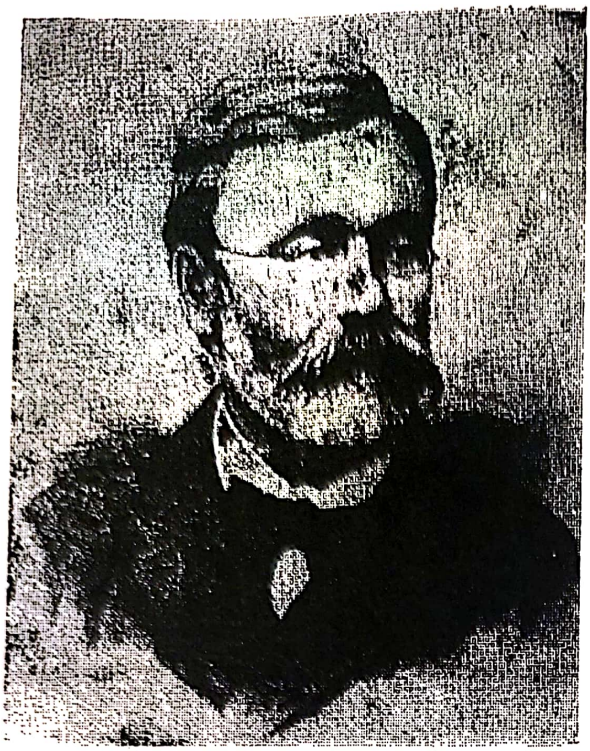

V. Alexandrescu Urechia, președintele „Ligii culturale" în timpul *Memorandului.*

cît mai multe scrieri socialiste, între care manifestul *Sînt socialiștii nepatrioți?* din anul 1894. Se solidarizează, protestînd împotriva actelor samavolnice ale oficialității, socialiștii maghiari[422].

În Camera deputaților, socialistul V. Gh. Morțun, denunțînd politica de opresiune împotriva românilor cu ocazia procesului memorandiștilor, evoca fapta lui Mihai Viteazul, voievodul care a luptat și s-a jertfit pentru înfăptuirea acelui mare ideal politic „care și astăzi este crezul intim al neamului nostru: întrunirea tuturor românilor într-un singur stat, unirea Ardealului și a Moldovei cu Muntenia"[423].

„Liga culturală" este din nou în fruntea acțiunilor. *Apelul* ei din 17 mai 1894 chema organizațiile politice și culturale din România să organizeze manifestații de solidaritate națională, cerea să fie răsculată țara întreagă în sprijinul memorandiștilor, cauza întregului popor român. Datoria celor 100 secții ale Ligii era să ridice „la luptă țara, care e cu noi și cu marea noastră cauză". Erau chemate „mulțimile din București pentru duminică (22 mai 1894) cu drapele, pentru ca vocea românilor liberi să răsune ca tunetul". Și în adevăr la mitingul din 22 mai din capitală au luat parte circa 20 000 de persoane, din toate categoriile sociale, din București și din județe, care au demonstrat pe străzi cu sute de steaguri tricolore și cu fanfare. Clădirile instituțiilor și casele particulare pe traseele urmate de demonstranți erau împodobite cu drapele tricolore, covoare populare; jerbe de flori au fost aruncate în calea demonstranților[424].

Profesorii și studenții Universității din București îi asigurau pe memorandiști de simpatiile lor și „ale lumii culte pînă dincolo de ocean", deoarece luptă pentru o cauză „dreaptă și sfîntă". Și într-adevăr „lu-

[422] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 241—244; *Independența României*, p. 338—343.
[423] M. Badea și V. Niculae, *op. cit.*, p. 1 370.
[424] Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 60.

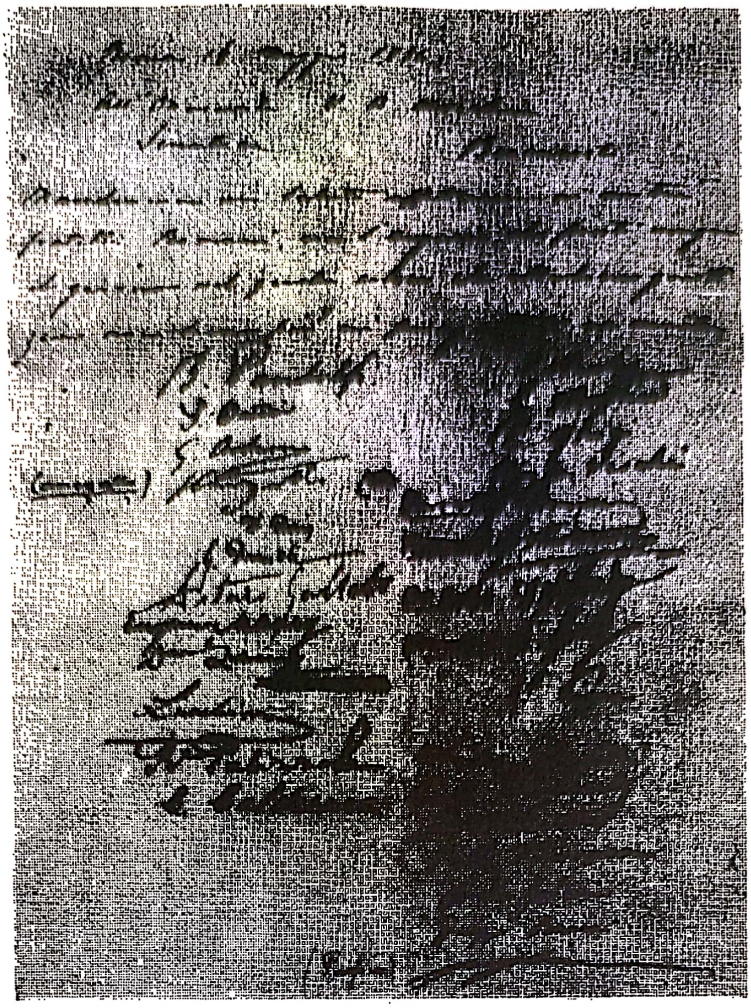

Scrisoarea de solidaritate cu memorandiştii a unui grup de parlamentari italieni.

mea civilizată" a fost alături de lupta pentru libertate şi dreptate a poporului român din Transilvania.

Studenţimea română din străinătate şi secţiile din străinătate ale Ligii au fost la datorie şi în aceste împrejurări. La acţiunile iniţiate de acestea s-a asociat un mare număr de sprijinitori din toate straturile societăţii, între care oamni politici şi oameni de cultură de mare prestigiu, ziare de mare tiraj şi influenţă, în Franţa, Anglia, Italia, Belgia, Spania etc., şi chiar în Germania şi Austria. La loc de frunte sînt cele din Franţa, lucru explicabil prin numărul mare de tineri români ce-şi făceau studiile aici şi a legăturilor multiple pe care oamenii politici şi de cultură români le aveau cu colegii lor francezi. *Memoriul studenţilor români* din 1891, *Replica* acestora din 1892, *Memorandumul* din acelaşi an au fost receptate, comentate foarte favorabil şi popularizate prin manifestaţii şi presă. Ziare şi reviste foarte populare şi influente îşi fac datoria: „La France", „Le National", „Le Figaro", „L'Eclair", „La Bataille", „La Verité", „Le Soleil", „La République Française", „Le Siècle", „Le Mémorial Diplomatique", „Revue des Deux Mondes", „L'Europe", „La Justice" etc. Georges Clemenceau, redactorul ziarului din urmă, viitor prim-ministru, Jules Simon, fost prim-ministru, Emil Flourens, fost ministru de externe, Sadi Carnot, preşedinte al Republicii, Louis Gaidoz, de la Collège de France, Ernest Lavisse, Emil Picot de la Sorbona

Scanned with OKEN Scanner

și mulți alții își fac un titlu de onoare din apărarea libertății și dreptății oprimate și călcate în picioare.

Italienii își fac și ei datoria în apărarea cauzei drepte a românilor. La Roma, Florența, Bologna, Torino, Genova, Veneția, Napoli, Palermo, acțiuni de solidaritate cu lupta acestora au loc. „Nuova Antologia", „Il Secolo", „Corriere della Sera", „Il Veneto", „Il Diritto", „Il Faro Romagnolo" etc. își spun cuvîntul fără ocolișuri în sprijinul luptei românilor. Tot astfel și numeroase personalități politice și culturale: deputații Renato Imbriani, Alfredo Poerio, San Severino, Menotti Garibaldi, scriitori Giosue Carducci, Angelo De Gabernatis, Roberto Fava ș.a.

Nu rămîn mai prejos nici belgienii. La Bruxelles, Anvers, Gand, Liège au loc manifestații în sprijinul luptei românilor ardeleni. Broșuri și articole de presă se publică în sprijinul cauzei drepte. „L'Indépendance Belge", „La Réforme", „Het Handelsblad van Antwerpen", „Le Precurseur", „L'Etoile Belge" etc.; Erm. Henrion, membru influent al partidului socialist, P. De Mey, om politic flamand, Louis van Keymeulen, profesor la Academia Regală din Anvers, ziariștii Georges Lorand, Emile Fern ș.a.

În Anglia, însuși primul ministrul William Gladstone manifesta interes și acorda sprijin problemelor românești, căruia i se alătură lordul Edmond Fitzmaurice, fost ministru de externe și colaborator de seamă al ziarului „Pall Mall Gazette", apoi istoricul James Bryce, fost ministru, lordul Kimberley, ministru de externe, ziaristul E. Fitzgerald de la „Daily News" ș.a.

În Elveția, la Geneva și Lausanne, studențimea și profesorii organizează manifestații de solidaritate, urmate de scrisori de încurajare și îmbărbătare. Societatea regală de geografie din Copenhaga și unii deputați din Folketing, între care Friedrik Bojer, președintele Consiliului Biroului Internațional de Pace, își declară public sprijinul față de problemele românești.

Interes a stîrnit problema românească și în o parte a opiniei publice germane pe baza celor trei *Memorii*. Mai ales în cercurile universitare din Germania. Secția din Berlin a „Ligii culturale", beneficiind de sprijinul unor profesori de mare prestigiu, cum a fost romanistul H. Tiktin, a organizat manifestații publice, a influențat o parte a presei: „Vossische Zeitung", „Alldeutsche Blätter", „Die Kritik", „Tägliche Zeitung" etc. Iar „memoriul" lui Eugen Brote *Chestiunea română în Transilvania* l-a convins și pe ministrul de interne al Germaniei de dreptatea cauzei românești, mulțumindu-i autorului și felicitîndu-l pentru lucrarea sa. Urmări asemănătoare a avut și activitatea secției din Halle a Ligii, putîndu-se raporta că „nemții se pare că ar îmbrățișa cu zel cauza noastră". La o serată organizată de studenții români, asistența a strigat „Trăiască românismul". Nu a fost lipsită de rezultate nici activitatea secției din München a Ligii, care a cîștigat și colaborarea ziarului „Münchener Allgemeine Zeitung". Foarte favorabilă cauzei românești s-a dovedit opinia publică din Leipzig, datorită și sprijinului prestigiosului romanist Gustav Weigand, directorul „Institutului român", unde se organizau periodic manifestații culturale românești; „studentul Sextil Pușcariu se manifestă ca un înfocat propagandist". Istoricul Wattenbach, profesoara H. Engel, contele Schliefen ș.a. sînt alte personalități culturale și politice ce se numără printre sprijinitorii cauzei românești.

Scanned with OKEN Scanner

Tot atît de activă era şi Secţia din Graz a Ligii, datorită şi activităţii lui Aurel C. Popovici ce studia la această universitate. Karl Lueger şi întregul partid social-creştin se solidarizează cu românii din Transilvania, împreună cu ziarele vieneze „Die Presse", „Deutsches Volksblatt" ş.a.

Manifestări de solidaritate cu lupta de eliberare naţională a românilor ardeleni au organizat şi naţionalităţile oprimate din Austro-Ungaria: cehi, slovaci, sîrbi, croaţi, polonezi. Presa acestora de asemenea acordă multă importanţă *Memoriilor* românilor: „Narodni Listy", ziarul partidului cehilor tineri şi „Politik" din Praga, „Nasinec", din Olomouc, „Morawska Orlice" din Brno, „Narodni Novine" din Bratislava, „Branik", „Zastava" şi „Odjek" din Belgrad, „Obzov" din Zagreb ş.a.[425].

Un ecou pe cît de puternic pe atît de favorabil a stîrnit *Apelul* adresat, în 1893, unui număr de vreo 150 depersonalităţi ale vieţii politice şi culturale din unele ţări europene de preşedintele „Ligii culturale", prof. V. A. Urechia, solicitîndu-le sprijinul în cauza naţională a românilor din Transilvania, a fraţilor noştri „care fac gloria neamului nostru latin" şi care sînt ameninţaţi în existenţa lor naţională, asupra cărora se săvîrşeşte un atentat. Principalele intervenţii în sprijinul românilor ardeleni au fost adunate de preşedintele Ligii într-un volum cu titlul semnificativ *Voci latine. De la fraţi, la fraţi.* Între cele 147 de telegrame, scrisori, poezii, articole, unele poartă semnătura unor oameni de mare prestigiu în viaţa politică şi cultural-ştiinţifică a acelor vremuri: Georges Clemenceau, Emil Flourens, Paul Dechanel, viitor preşedinte al Franţei, Jules Simon, fost prim-ministru francez, a altor personalităţi politice franceze, italiene, spaniole, belgiene, elveţiene, ca B. Pandolfi, Angelo De Gubernatis, Georges Fazy, C. M. Torres-Caicedo etc.; oameni de ştiinţă de mare prestigiu: Ernest Lavisse, Emil Picot, Alfred Rambaud, Henri Gaidoz, Luigi Palma, Graziado Ascoli, E. Van den Rest ş.a.; scriitori de mărime universală: Emile Zola, Frederic Mistral, Leconte de Lisle, Sully Prudhomme, Giosue Carducci ş.a.; ziarişti de mare influenţă: Henri Rochefort, Roberto Fava, Felix Leseur, Jules Meline, Georges Patinot ş.a.

Volumul, prin conţinutul său şi prin prestigiul colaboratorilor, a stîrnit îngrijorarea ziarului „Germania" de la Berlin, care atrăgea atenţia guvernului maghiar cu privire la necesitatea de a-şi schimba atitudinea faţă de românii din Transilvania şi de celelalte naţiuni asuprite, pentru a nu se transforma vocile latine în vocea Europei întregi[426].

Prevestirea ziarului german s-a împlinit în mare măsură, deoarece procesul memorandiştilor a avut asemenea ecou în Europa întreagă încît problema românească a devenit realmente o problemă europeană. În primăvara anului 1894 problema românilor din Transilvania a constituit unul din subiectele cele mai frecvent dezbătute în ziarele şi revistele franceze. Intervin în dezbateri aceleaşi personalităţi de prestigiu, politice şi cultural-ştiinţifice: Clemenceau şi ziarul său „La Justice", Rochefort şi ziarele „L'Intransigeant" şi „Le Figaro", Gaidoz şi Lavisse şi „Revue de Paris"; se asociază „Le Libre Parole", „La Gazette de France", „L'Europe", Flourens, Rambaud, Leroy-Beaulieu, Al. Ribot, Aubert So-

---

[425] *Ibidem*, p. 61—131; Ş. Poverejan, *Activitatea Secţiei din Paris a „Ligii culturale" în perioada memorandistă*, în *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar*, p. 214—327.

[426] Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 47—50.

Scanned with OKEN Scanner

rel, Paul şi Emile Dechanel, E. Zola, Charles Loiseau şi mulţi alţii. Iar rectorul Sorbonei, Octav Gréard, patronează un mare miting, la care participă vreo 3 000 de persoane.

Camera deputaţilor din Italia, la propunerea aceluiaşi deputat Imbriani, a adoptat o moţiune de solidaritate, exprimînd „călduroase simpatii faţă de poporul român, care luptă atît de nobil pentru apărarea independenţei sale". Roberto Fava e neobosit: scrie articole, face agitaţii, intervine pe lîngă parlamentari; Angelo De Gubernatis şi Cesare Cantu, oameni de litere şi de ştiinţă demonstrează cu argumente istorice şi juridice dreptatea cauzei românilor, parlamentarii italieni, între care Beniamino Pandolfi, S. Omedei, Luigi Palma, Enrico Croce, Carlo Donati, Graziado Ascoli etc. fac apel la solidaritatea tuturor parlamentelor cu românii oprimaţi.

Procesul memorandiştilor a răscolit şi mai mult opinia publică belgiană. Presa a organizat o adevărată campanie în susţinerea cauzei românilor: „L'Independance Belge", „La Réforme", „L'Etoile Belge", „Le Precurseur", „Gazette de Liège", „L'Ami de l'Ordre", „Journal de Bruxelles", „Revue Générale" etc., Georges Lorand, Felix le Breux, Albert Bordeaux ziariştii de prestigiu; diplomaţii Sertevend, Merode Westerloo, Barchgrave; profesorul A. Van der Rest, juristul L. Van Keymeulen şi alţii îşi fac un merit din apărarea românilor.

În seria acţiunilor de sprijinire a luptat românilor se înscriu şi manifestările din Anglia. Prin articole de presă, ca acela al pomenitului lord Fitzmaurice, prin broşuri, conversaţii, legături personale, s-a creat o opinie publică interesată de problema naţională din Imperiul habsburgic în general, şi îndeosebi de problema românilor. Prînzuri şi serate organizate de personalităţi culturale de seamă au oferit prilejuri potrivite pentru pregătirea mitingului de simpatie pentru românii din Transilvania de la Universitatea din Oxford. Mitingul a fost prezidat de marele filolog şi romanist W. R. Morphill, alături de care se găseau alţi iluşti profesori, N. Bridges, Ball, Carlyle, Spooner etc. Cuvîntarea profesorului Morphill, un adevărat elogiu pentru românii din Transilvania, „un popor de origine nobilă, vorbind o limbă de origine latină", dezvăluia „persecuţiile la care a fost expus", ceea ce nu-l împiedică să se dezvolte „cît se poate de viguros". Conferinţa ce a urmat, a domnişoarei Del'Homme, a fost a demonstraţie a luptei drepte purtate de poporul român. Moţiunea propusă de profesorul Bridges, şeful şcolii pozitiviste engleze, aprobată cu vii aplauze, cuprindea dorinţa celor prezenţi ca poporul român din Transilvania să-şi obţină autonomia naţională şi regretul că guvernul de la Budapesta tratează atît de inuman celelalte naţionalităţi. Aceleaşi idei, aceeaşi solidaritate şi aceeaşi încredere în izbînda dreptei cauze a românilor constituie şi obiectul scrisorilor schimbate între oamenii de cultură englezi şi conducători politici ai românilor ardeleni, la care se adaugă scrisorile unor simpli preoţi, ca aceea a lui V. Suciu din Căpuşul de Cîmpie.

Concluzia opiniei publice europene, exprimată în diferite chipuri, era că lupta naţiunilor oprimate era pe deplin justificată, că „rar s-a văzut un popor care a luptat atît pentru obţinerea libertăţii şi independenţei", că lupta românilor este demnă de toată admiraţia şi de profundă simpatie, „deoarece este cu siguranţă una din cele mai eroice din istorie", că „glasul dreptăţii şi libertăţi va suna în curînd şi pentru ei (români)", că „judecătorii de la Cluj vor fi condamnaţi de opinia una-

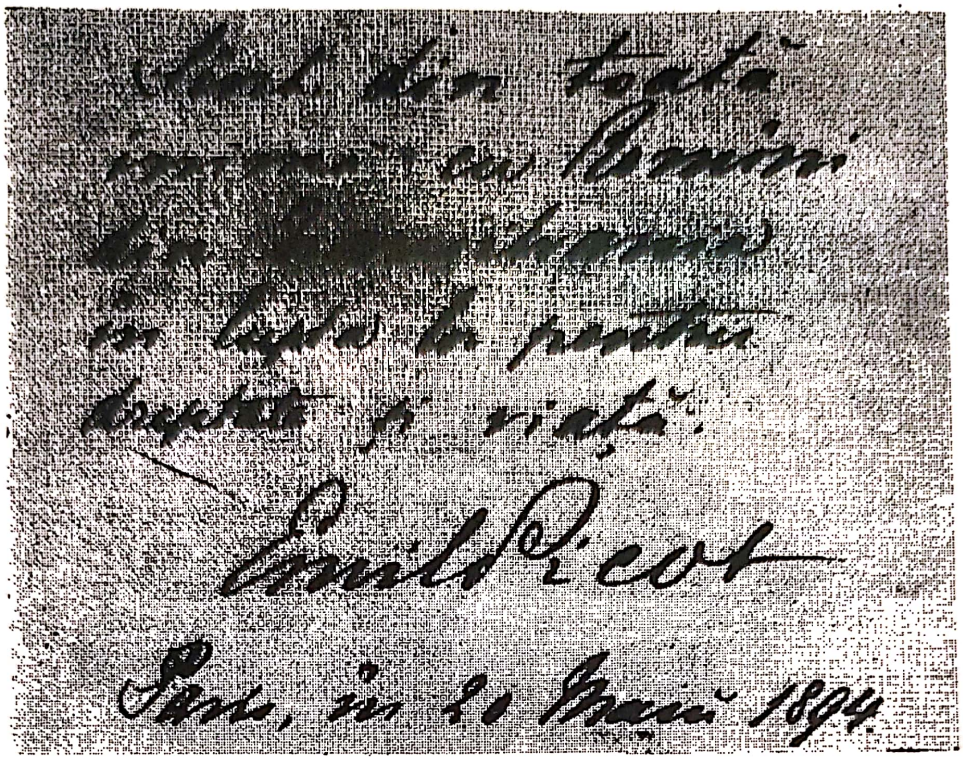

Scrisoarea de solidaritate cu memorandiştii a prestigiosului filolog francez Emil Picot.

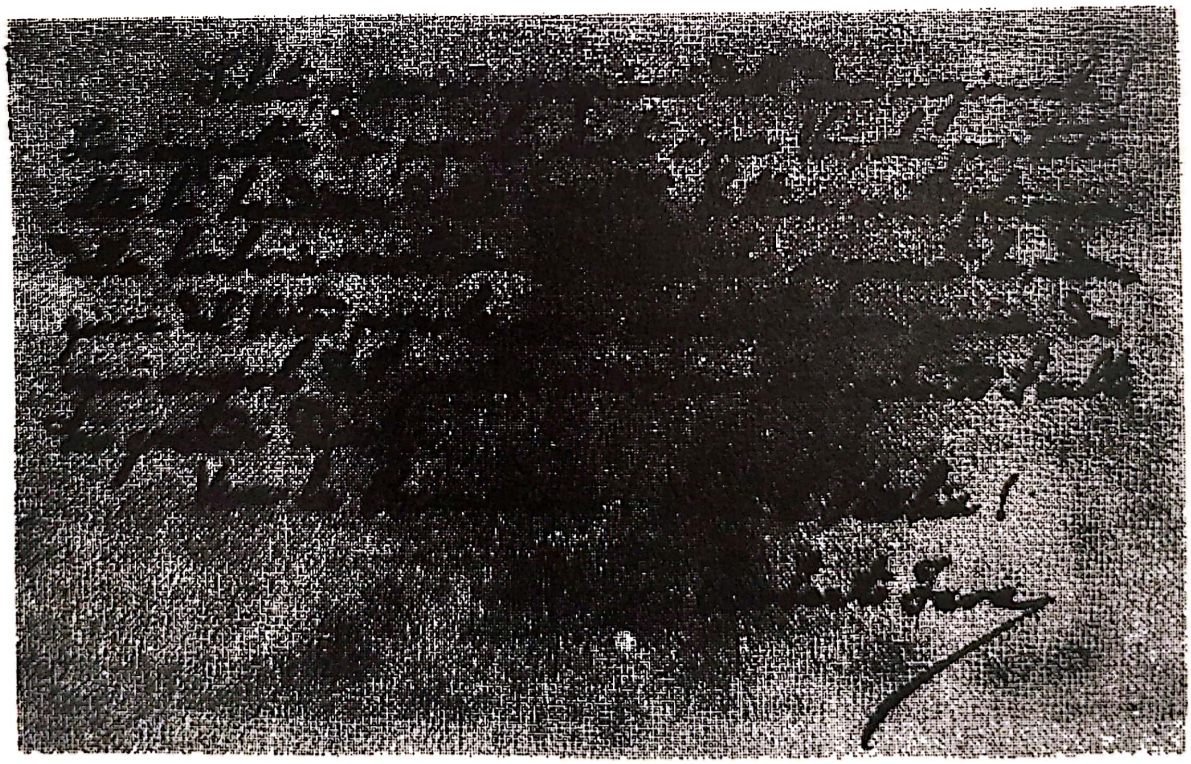

Scrisoarea de solidaritate cu memorandiştii a cunoscutului publicist italian Roberto Fava.

Scanned with OKEN Scanner

nimă a tuturor popoarelor, pentru care cuvintele justiției și libertate nu sînt dezgolite de orice sens", că „doctorul Rațiu și amicii săi pot fi condamnați, opinia publică europeană i-a achitat dinainte", că cei ce au fost condamnați la Cluj, „vor fi achitați pretutindeni aiurea, în lumea întreagă și glorificați de conștiința universală"; că obstacolele într-o zi „vor fi sfărîmate și cei 11 milioane de latini români vor trăi înfrățiți sub un singur guvern național"; condamnații de la Cluj vor fi biruitorii de mîine, la Alba Iulia"; că „condamnarea reprezentanților naționali ai românilor din Transilvania și a doctorului Rațiu pentru a fi redactat Memorandul pentru cauza neamului lor, va produce în lumea civilizată o impresie de desgust"; că procesul de la Cluj, „a demonstrat în chip definitiv că românii sînt un popor oprimat, a cărui cauză a stîrnit simpatia întregii Europe civilizate și trebuie să sfîrșească prin a triumfa"; că „mișcarea de opinie care s-a format este ea însăși o victorie plină de speranțe pentru viitor"; că „cei ce au suferit pentru dreptate și libertate au dreptul la simpatia tuturor oamenilor de inimă, oricăror țări ar aparține"[427].

Această puternică și multilaterală mișcare de simpatie, de solidaritate și de încurajare a memorandiștilor a pus pe gînduri chiar și pe unii judecători. Cei mai realiști și-au dat seama că problema națională nu se rezolvă prin condamnarea fruntașilor politici români, că dominația și exclusivismul burghezo-moșierimii maghiare nu are nimic de cîștigat printr-o asemenea politică. Au precumpănit, însă, cei mai mulți, orbiți de îngustimea și opacitatea concepțiilor lor politice, străini de judecată realistă. Rezultatul a fost condamnarea la 31 de ani și două luni temniță și la plata sumei de 3 011 florini și 93 creițari, cheltuieli de judecată, a următorilor:

Ioan Rațiu, 66 ani, doi ani temniță; Gheorghe Pop de Băsești, 58 ani, un an temniță; Vasile Lucaciu, 42 ani, cinci ani temniță; Dimitrie Comșa, 48 ani, trei ani temniță; Daniil Barcianu, 46 ani, doi ani și jumătate temniță; Nicolae Cristea, 59 ani, opt luni temniță; Iuliu Coroianu, 46 ani, doi ani și opt luni temniță; Patriciu Barbu, 51 ani, opt luni temniță; Teodor Mihali, 39 ani, doi ani și șase luni temniță; Aurel Suciu, 40 de ani, un an și șase luni temniță; Mihail Veliciu, 48 de ani, doi ani temniță; Rubin Patița, 52 de ani, doi ani și șase luni temniță; Gherasim Domide, 38 de ani, doi ani și șase luni temniță și Dionisie Roman, 63 ani, opt luni temniță; Septimiu Albini, 32 de ani, fiind bolnav în timpul procesului, a fost condamnat în toamnă la doi ani și jumătate temniță. Toți condamnații au primit cu bărbăție osînda, singur Gheorghe Pop de Băsești a plîns pentru că „l-au batjocorit dîndu-i pedeapsă mai puțină decît altor tovarăși de ai săi"[428].

Procesul memorandiștilor e caracterizat de diplomații austro-ungari și germani la București, Goluchowski și Leiden, act de „răzbunare politică", ce putea fi evitat.

Deoarece condamnații au făcut recurs, au fost lăsați liberi pînă la pronunțarea Curții de Casație, dar s-au luat măsuri de supraveghere polițienească pentru a fi împiedecați de a trece în România.

Succesul moral și politic al mișcării memorandiste a constituit, fără îndoială, un îndemn și o încurajare pentru continuarea străduințelor și

---

[427] *Ibidem*, p. 61—131.

[428] I. Papp, *Procesul Memorandului românilor din Transilvania*, II, Cluj, 1932, p. 925.

a luptelor spre împlinirea vremilor ce în chip legic şi obiectiv trebuiau să se împlinească. Condamnaţii de la Cluj au oferit cel mai demn exemplu. Tabloul înfăţişat de ziarul „Tribuna" e revelator şi impresionant totodată: „venind în fruntea convoiului, părintele Lucaciu făcea impresia unui erou din vremurile antice: venea zîmbind. Doamna Lucaciu i-a zis, de asemenea senină, următoarele: «Te sărut, dragul meu, şi te salut că pe tine te-au învrednicit mai mult!». Dr. Raţiu venea cu fruntea ridicată. Au intrat cu toţii în hotel, presărîndu-li-se calea cu flori"[249].

Drumul osîndiţilor de la Cluj în oraşele şi satele lor a constituit un alt prilej de manifestaţii entuziaste din partea poporului, cu toate măsurile luate de autorităţi. Din nou gările sînt înţesate de lume. Jandarmii nu sînt în stare să împiedece mulţimea de ţărani care pătrunde în gări, iar la sosirea trenului intonează cîntece naţionale, femeile şi fetele aruncă flori în vagoanele „condamnaţilor". În gările Sibiu şi Alba Iulia peste 3 000 de persoane aşteptau sosirea trenului, iar la oprirea lui un puternic strigă de „trăiască" a răsunat din piepturile mulţimilor[430]. Autorităţile nu-şi dezmint comportamentul brutal nici de data aceasta. La Alba Iulia, unde erau concentraţi numeroşi jandarmi pentru a împiedeca manifestaţiile pentru Rubin Patiţia, au avut loc incidente sîngeroase, fiind maltrataţi şi răniţi mai mulţi ţărani, iar memorandistul a fost ameninţat cu moartea. Asemenea brutalităţi, soldate cu morţi şi răniţi s-au mai întîmplat la Zlatna, Mogoş, Oarda de Sus, Feldru etc.[431]. Brutalităţile jandarmilor nu mai înspăimîntă, însă, oamenii. Aceştia se simt tot mai puternici, datorită impresionantei solidarităţi. Astfel la banchetul oferit memorandiştilor la Sibiu, ţăranul Zaharia Grecu din Porceşti a tălmăcit în cuvinte simţite sentimentele de solidaritate ale poporului cu conducătorii săi[432].

Încă odată solidaritatea dintre români peste graniţele politice se afirmă cu tărie. Academia Română adresează un apel, semnat de toţi membrii săi, tuturor instituţiilor de cultură şi oamenilor de ştiinţă din Europa, cerîndu-le sprijinul în „cauza cea dreaptă" a românilor din Transilvania, socotită „o cauză culturală generală". Motivarea dovedeşte concepţia cultural-politică înaltă a instituţiei de cultură românească. „Numai încetînd dintre naţiuni luptele cu scopul de a se distruge unele pe altele, paşnica şi armonioasa dezvoltare a oamenirii prin ştiinţă şi arte va fi asigurată şi lumea va da un spectacol demn de sforţările ce au făcut şi fac spiritele superioare care de secole lucrează la procesul constant al omenirii"[433]. „Liga culturală" se adresează opiniei publice europene, condamnînd politica de maghiarizare şi măsurile punitive împotriva memorandiştilor. Cu prilejul unui mare miting din 4 iunie ce a avut loc la Bucureşti, un manifest-apel, semnat de 423 837 de persoane, este adresat opiniei publice europene, în care „cetăţenii" României dezvăluie acţiunile de deznaţionalizare a românilor din monarhia austro-ungară, prin legile şcolare, asociaţiile cultural-politice, prin măsurile de maghiarizare a numelor, prin colonizare şi procese de presă. Condamnînd sentinţa curţii cu juraţi împotriva memorandiştilor, manifestul subliniază solidaritatea românilor din România cu cauza naţională a ro-

---

[429] Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 132.

[430] Manifestaţii de solidaritate cu memorandiştii au mai avut loc şi în alte numeroase oraşe şi sate.

[431] Pentru toate acestea, cf. R. Patiţia, *op. cit.*, p. 292—296.

[432] Şt. Pascu, *Răsunetul procesului memorandist.*, p. 19—20.

[433] E. Brote, *op. cit.*, p. 327—329.

Scanned with OKEN Scanner

mânilor din Transilvania, una singură[434]. Societatea medicală din București refuză, în seama de protest, invitația de a participa la un congres de medicină la Budapesta[435]. Diplomatul austriac la București, contele Goluchowski aprecia că pînă și regele Carol „a fost cîștigat pentru ideea României Mari", iar șeful legației Germane din România, Leyden, știe că regele ar fi sfătuit mai multe persoane să intre în Ligă, adăugînd că numai el singur trebuie să se abțină de a deveni membru al ei[436].

Liste de subscripții pentru ajutorarea celor osîndiți se întocmesc. Se făuresc planuri de trecere a memorandiștilor în România pentru a scăpa de temniță. A preconizat asemenea planuri mai întîi Slavici, trecut mai dinainte, și le însușește apoi Dimitrie Sturdza, care reușește să-l atragă, în iulie 1893, pe Brote și încearcă, îndată după pronunțarea sentinței de la Cluj, să-i atragă și pe ceilalți memorandiști. Este trimis în acest scop cu o scrisoare Barbu Delavrancea, la Sibiu, în 3 iunie 1894. Sturdza în numele său și în al multor „bărbați care veghează și lucrează pentru binele neamului românesc", îndemna pe memorandiști să nu se supună sentinței și „să transporte în România centrul activității lor în lupta ce susțin pentru existența națională a românilor din Transilvania și Ungaria"[437].

Întîlnirea dintre Delavrancea și Rațiu în Dumbrava Sibiului cu scopul de a-l determina pe Rațiu să treacă în România a fost emoționantă și dramatică totodată. Vajnicul președinte al Partidului Național Român, plîngînd, a dat un răspuns de o demnitate impresionantă. „Sînt bătrîn; nu pot să încalec calul ca un voinic de 20 de ani; jandarmii mă priveghează de aproape. Spune, dumneata, n-ar fi o rușine neștearsă ca eu, Rațiu, să fiu împușcat și suflarea românească să afle că glonțul a intrat prin spate, cum numai fugarilor lași le e dat să piară?". „Puțin mai am de trăit", a continuat Rațiu cu mîndria și demnitatea omului legat de pămîntul strămoșesc asemenea fagilor în fața cărora vorbea. „Fericirea mea din urmă și cea mai mare, va fi aceea ca oasele mele să putrezească în temnițele Ungariei. Din cenușa lor se va ridica triumfalnic cauza națională. Gîndiți-vă, gîndiți-vă bine, ce va zice țărănimea neștiutoare de combinațiunile diplomației, cînd conducătorii se vor dosi și se vor răsfăța în onoruri în România, iar cei mici vor intra în temnițe? Țara ar fi cuprinsă de o amorțire din care mai multe generațiuni n-ar putea s-o trezească"[438].

În aceste împrejurări își formulează un program asemănător și românii din Moldova de Sus: autonomia Bucovinei, cu respectarea individualității sale economice și politice, dezvoltarea culturii naționale românești unitare, sporirea numărului școlilor românești, introducerea limbii române în administrație și justiție, formarea unui partid național unic, „Concordia", înțelegerea dintre poporul român și populațiile conlocuitoare[439].

---

[434] *An das Forum Europas. Aufruf des am 4. Juni 1894 zu Bukarest abgehaltenen National Meeting's der Bürger des Kgr. Rumäniens in Angelegenheit der rumänischen Frage in Ungarn und Siebenbürgen*, București, 1894.

[435] „Tribuna", nr. 110, 27 mai/8 iun. 1894.

[436] T. Pavel, *op. cit.*, p. 118—119.

[437] „Tribuna", nr. 225, 1894.

[438] *Simion Mândrescu în serviciul cauzei naționale. Omagiu*, București, 1929, p. 59; V. Netea, *op. cit.*, p. 378.

[439] I. G. Sbiera, *Familia Sbiera după tradițiune și istorie*, Cernăuți, 1899, p. 335.

Acțiunile românilor transilvăneni și bucovineni au investit multiple semnificații: au dezvăluit lumii racilele existente în monarhia austro-ungară; au răscolit în adîncime nemulțumirile populare, încît era gata să izbucnească, în mai 1894, o nouă revoluție; procesul memorandiștilor a prilejuit o impresionantă solidaritate a întregului popor român, desființînd granițele artificiale dintre frați, a constituit o încurajare pentru românii ardeleni de a înfrunta cu bărbăție prigoana.

Aceeași demnitate și încredere în dreptatea și victoria cauzei căreia-și închinaseră viața, pentru care luptau și sufereau temniță și alte multe privațiuni este mărturisită „lumii întregi" de neînfricatul Vasile Lucaciu într-o scrisoare adresată lui Hieronymi „depozitarul puterii executive, care asuprește cu tiranie națiunea mea, pentru a cărei înfocată iubire sufăr" — declara „Leul de la Sișești" — pentru că a dat „expresiune mai pregnantă" a voinței națiunii sale, „cum ea voiește să trăiască: liberă, în stat liber". Pe cîtă vreme ministrul de interne propovăduia „dominațiunea exclusivistă a unei națiuni", secretarul general al Partidului Național Român se erija în propovăduitorul „libertății și frățietății între popoare". Concluzia acestei filipice de înaltă valoare etică și politică este afirmarea postulatului că „poporul român din Transilvania și Ungaria s-a declarat sărbătorește în mai multe rînduri, că vrea să trăiască ca națiunea cu toate atribuțiunile acestui enunciament politic"[440].

În aceste condiții mișcarea românilor continua să trăiască virtual cu aceeași intensitate, dar cu mai grele posibilități de manifestare. Centrul mișcării, conducerea ei se stabilește la Blaj, în jurul vicarului mitropolitan Ioan Micu Moldovan. Prin mijlocirea preoților și învățătorilor, agitațiile se manifestă peste tot. Prefecții întocmesc liste cu preoții și învățătorii socotiți mai „primejdioși", subliniindu-se în chip deosebit faptele unora, mai multe și mai îndrăznețe. Colecte și liste de subscripții se organizează în diferite părți ale Transilvaniei pentru ajutorarea familiilor celor osîndiți, la care iau parte țărani și intelectuali[441].

Mișcările naționale ale popoarelor oprimate din Imperiul austro-ungar și mai ales marile mișcări românești din această perioadă, 1891—1892, creau și greutăți deosebite monarhiei dualiste. De aceea constituiau o grijă deosebită pentru guvernanții acesteia găsirea unor soluții.

Într-un cuprinzător memoriu din iulie 1894, Goluchowski consideră întemeiate plîngerile cuprinse în *Memorandul* din 1892 și dezaprobă politica națională a guvernelor ungare; excese șovine în numele falsei doctrine a „statului național maghiar unitar" — afirmă diplomatul austriac — fac clasele dominante maghiare principalul vinovat de intensificarea luptei românilor în Transilvania și de caracterul de masă al mișcării de solidarizare națională din România. Diplomatul austriac sfătuia, de aceea, Ungaria la o „politică conciliantă" față de românii ardeleni, în interesul monarhiei dualiste, din convingere în dreptatea cauzei cu care ne simpatizează, potrivit propriilor mărturisiri[442]. Ceea ce înseamnă că diplomatul respectiv, în cei șapte ani de ședere la București n-a reușit să înțeleagă realitatea și nici să pătrundă în adîncimea resorturilor psihice ale unui popor, stăpînit de ideluri și aspirații legice și legitime.

---

[440] Al. Iuga, *op. cit.*, p. 343—350.
[441] Z. Pâclișanu, *op. cit.*, p. 100—118; M. Danciu, *op. cit.*, p. 117—119.
[442] T. Pavel, *op. cit.*, l. c.

Scanned with OKEN Scanner

Din motive de oportunitate politică, diplomatul austriac propunea unele concesii pe seama românilor: scăderea censului pentru a permite păturilor mijlocii exercitarea dreptului de vot; îndemnul de a relua lupta electorală, cu persepectiva alegerii în parlament a unui număr de deputaţi proporţional cu populaţia românească; folosirea limbii române în afacerile publice locale, inclusiv în justiţie; mai justă politică şcolară faţă de instituţiile româneşti de învăţământ; accesul românilor la funcţii superioare în stat; renunţarea la orice măsură de maghiarizare forţată, care, fără vreo eficienţă reală, produce doar indignare în rîndul milioanelor de români din Transilvania şi agitaţie a spiritului public din România. Propuneri însuşite de ministrul de externe austro-ungar, Kálnoki şi transmise, fără rezultat însă, guvernului ungar[443].

De aceea regele Carol ia iniţiativa unor întrevederi cu miniştrii de externe ai Austro-Ungariei şi Germaniei, în speranţa unor înrîuriri asupra guvernului ungar pentru a acorda unele concesiuni românilor ardeleni. În acelaşi timp Lahovary, ministrul de externe al României îşi exprima, faţă de reprezentantul german de la Bucureşti, temeri cu privire la iminenţa izbucnirii unui conflict armat „dincolo de Carpaţi", deoarece cauzele adînci de nemulţumire a românilor nu pot fi îndreptate „cu jumătăţi de măsură".

Întrevederea regelui Carol cu ministrul de externe austro-ungar, Kálnoki, s-a încheiat fără rezultat. La Berlin făgăduieli formale. Presiunea guvernului ungar, alarmat de ecoul internaiţonal al mişcării naţionale a românilor din Translivania şi de mişcările din România, au silit Curtea din Viena la tăcere[444].

În asemenea circumstanţe, sub presiunea opiniei publice şi a parlamentului, guvernul conservator al României a înaintat, în noiembrie 1894, guvernului german, un *Memoriu privind problema românilor transilvăneni*. Subliniindu-se inechităţile din Ungaria, memoriul afirmă urmările importante în România a luptei naţionale din Transilvania, datorită comunităţii de origine şi religie, vecinătăţii, legăturilor multiple, numărul mare de emigranţi ardeleni, animaţi de puternice sentimente naţionale şi rolul lor social-economic, politic şi cultural-educativ în România. Moderarea mişcărilor e condiţionată de îndepărtarea cauzelor prin satisfacerea mai cu seamă a celor trei revendicări esenţiale: reprezentarea proporţională în parlament; încetarea persecuţiilor împotriva limbii române în şcoală, justiţie şi administraţie; număr corespunzător de funcţionari români în administraţia centrală şi locală; autonomia Transilvaniei[445].

Faţă de orientarea manifestă a opiniei publice din România, ca urmare a politicii opresive a guvernelor maghiare faţă de românii din Transilvania, cele două imperii, austro-ungar şi german, caută o soluţie: Austro-Ungaria preconiza presiuni pe lîngă guvernele de la Bucureşti pentru a se delimita de influenţa opiniei publice, Germania insista pentru temperarea excelor şovine ale guvernelor maghiare[446].

În asemenea context, răspunsul guvernanţilor maghiari s-a dovedit cu totul lipsit de înţelepciune şi raţiune. Primul ministrul Wekerle, ministrul de interne Hieronymi, ministrul justiţiei Szilágyi şi alţii, domi-

---

[443] *Ibidem*, p. 302—307.
[444] *Ibidem*.
[445] *Ibidem*.
[446] *Ibidem*.

Scanned with OKEN Scanner

nați de opacitate politică și lipsiți de înțelegerea perspectivei istorice, reacționează în chip surprinzător. Desființează, la 16 iulie 1894, Partidul Național al Românilor din Transilvania și Ungaria, cu motivarea că „lucra fără statute" și avea legături cu elemente din străinătate. În același timp se trimitea tuturor prefecților județelor locuite în majoritate de români ordinul de a lua toate măsurile pentru înăbușirea oricărei agitații, înlocuirea notarilor și primarilor care n-au urmărit și n-au denunțat mișcările românești, arestarea și judecarea preoților și învățătorilor, care, prin acțiunile lor, contraveneau legilor. Sînt urmăriți toți cei ce au avut vreun rost în mișcările din primăvara și vara anului 1894, bătrîni și tineri, bărbați și femei. Elevi au fost eliminați din școală, fete judecate pentru „vina" de a fi oferit flori acuzaților, bătrîni — ca Ioan Herlea — condamnați la luni de temniță.

Activitatea mai multor despărțăminte ale „Astrei" — între care acela de la Cluj, Alba Iulia, Deva, Orăștie — a fost interzisă. Se fac presiuni pentru modificarea statutelor „Astrei", eliminarea termenilor „român" și „transilvan" din numele „Asociației transilvane pentru cultura poporului român". Refuzul conducătorilor „Astrei" și al fruntașilor politici români a fost categoric. Iar „Astra" își intensifică și mai mult activitatea, extinzîndu-și-o în Bana, Crișana și Maramureș, unde se înființează despărțăminte noi. Se dărîma, astfel, „un zid de despărțire între frații noștri de același neam, setoși de aceeași cultură" și se proclama „principiul solidarității naționale pe teren cultural", cum afirma Alexandru Mocioni cu prilejul inaugurării despărțămîntului de la Lugoj. „Atîta lume românească nu s-a mai întîlnit la Beiuș", scria Iosif Vulcan relatînd manifestările prilejuite de inaugurarea despărțămîntului beiușan al „Astrei". Iar temerarul om de cultură și om politic în același timp, Ioan Micu Moldovan, președintele „Astrei", sublinia nevoia imperioasă de unitate „prin care puterile noastre se vor întări și înrădăcina atît de adînc, încît nimeni nu va fi în stare de a le smulge". Ceea ce înseamnă că efectele au fost întrutotul potrivnice celor scontate de guvernanții maghiari reacționari.

Nici acum, și nici altă dată, poporul maghiar nu s-a solidarizat cu reprezentanții burghezo-moșierimii, deopotrivă asupritoare și pentru el. Muncitotrimea maghiară, sub conducerea unor elemente mai înaintate, cu ocazia congresului P.S.D. din 1894, a condamnat politica de asuprire naițonală și și-a exprimat simpatia față de naționalități. Chiar și unele elemente burgheze mai înaintate, cum a fost Mocsáry Lajos, Bodnár Zsigmond, Zsilinsky Nándor, Benedek János, Asbóth István etc., au luat apărarea naționalităților față de politica de opresiune. Mocsáry sublinia că politica de asuprire națională nu „a prins rădăcini în pornirile și sentimentele poporului", iar Asbóth condamna metodele de guvernare ale burghezo-moșierimii maghiare, lipsa de tact și de prudență a acesteia, intuind just realitatea, anume că dacă prin jandarmi și poliție se pot înăbuși mișcările, ordinea morală în societate nu se poate asigura prin asemenea mijloace. Benedek János, la rîndul său, într-o încercare poetică intitulată *Dragoste* pledează pentru înlocuirea metodelor brutale în sistemul de guvernare cu dragostea curată dintre oameni și popoare[447]. În sfîrșit, Nándor Zsilinszky cerea grațierea întemnițaților fără vină. La

[447] M. Danciu, *op. cit.*, p. 120.

aceste elemente cu vederi mai înaintate se gîndea ziarul „Dreptatea" cînd sugera înfiinţarea unui partid, cu un program mai progresist, care să permită înţelegerea cu naţionalităţile[448].

*

Atitudinea primului ministru, a ministrului de interne şi a ministrului justiţiei faţă de memorandişti şi de mişcările populare constituia un indiciu clar cu privire la hotărîrea Curţii de Casaţie faţă de recursul condamnaţilor de la Cluj. Recursul a fost respins, condamnaţii arestaţi şi întemniţaţi la Seghedin: Raţiu, Lucaciu şi Coroianu, cei mai de seamă conducători politici ai românilor de atunci, la Vaţ ceilalţi.

În primele luni, din motive tactice, pentru a mai îmbuna opinia publică revoltată, pe de o parte, iar pe de alta pentru a înmuia intransigenţa întemniţaţilor, regimul închisorii a fost mai îngăduitor. Rezultatul a consternat şi înspăimîntat, însă, în acelaşi timp pe directorul închisorii prin mulţimea vizitelor şi a scrisorilor primite de întemniţaţi din Transilvania, din România, din străinătate, de la bătrîni şi tineri, bărbaţi şi femei, tot atîtea semne de simpatie, solidaritate, sprijin, încurajare şi recunoaştere a rolului de conducători necontestaţi ai vieţii politice[449]. Potrivit *Însemnărilor* lui Raţiu şi *Amintirilor* lui Rubin Patiţia, preşedintele partidului a fost vizitat într-o singură zi de 12 ţărani, iar întemniţaţii din Vaţ au fost vizitaţi pînă la 29 aprilie 1895, cînd s-a înăsprit regimul de închisoare, de 241 de persoane, din Transilvania şi din România, ţărani, meseriaşi, intelectuali, studenţi, elevi, între care cel mai credincios a fost bătrînul cioban Badea Cîrţan din Cîrţa Făgăraşului. Jurnalul lui Patiţia cuprinde şi gîndurile unora dintre vizitatori, de admiraţie şi îmbărbătare[450]. *Doina lui Lucaciu* devenise un adevărat cîntec naţional popular, cunoscut şi cîntat de toţi, de la mic la mare; *Doina lui Raţiu*, inspirată din aceeaşi sursă populară, scrisă în aceeaşi metrică populară, ajunge la ştiinţa mulţimilor prin suplimentul de Paşti al „Tribunei"; *Voievodul munţilor*, poezia lui Basarab, închinată aceluiaşi Lucaciu, este o odă a bărbăţiei, vredniciei, curajului şi nădejdii în victoria luptei şi a omului ce o întruchipa[451].

Încrederea în victoria finală a acestei lupte, pe temeiul solidarităţii întregului popor român, se manifestă cu putere şi cu prilejul congresului studenţesc de la Constanţa din 10—13 septembrie 1894, la care participă reprezentanţii întregii studenţimi române şi ai studenţimii din alte ţări. Cu acest prilej s-au împreunat cele trei părţi ale drapelului naţional, împărţite la Predea cu un an în urmă, iar reprezentantul studenţilor ardeleni, Miron Elie Cristea, declară că românii nu se vor linişti pînă cînd tricolorul nu va triumfa pe întreg pămîntul românesc[452].

Preşedintele „Ligii culturale", V. A.-Urechia, la rîndul său, răspîndeşte în Transilvania manifeste cu chipurile lui Decebal şi Traian —

---

[448] „Dreptatea", nr. 167, 1894.
[449] I. Georgescu, *I. Raţiu*, p. 134.
[450] M. Constantinescu, şi G. Penelea, *Însemnările din închisoarea de la Seghedin ale doctorului Ioan Raţiu*, în „Studii", 18, 1965, nr. 2, p. 353; E. Hulea, în nota introductivă la *Amintirile lui Rubin Raţiţia*, în „Transilvania", 1944, nr. 4—5, p. 281.
[451] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 251.
[452] *Almanahul Societăţii Academice „Petru Maior"*, Cluj, 1929.

Scanned with OKEN Scanner

cu vulturul roman și lupoiaca alăptînd pe Romulus și Remus. Foițe de țigări pe care erau imprimate „chipuri și texte" cu conținut național românesc, circulau în Transilvania și Bucovina. Temerarul cioban Badea Cîrțan răspîndea cărți de același conținut[453].

În același timp au loc mișcări „daco-române" în aproape toată Transilvania. Mișcări țărănești în județele Arad și Zarand, Alba de Jos și Alba de Sus etc. Nu erau străini de aceste mișcări socialiștii români ardeleni care agitau țărănimea și o îndemnau la împărțirea marilor moșii poporului sărac de la sate. Iar într-un manifest ce circula printre țărani, publicat de „Gazeta Transilvaniei" din ianuarie 1895, era îndemnat „poporul fără drepturi, legat în cătuși și biciuit" să se ridice („sus dar!") pentru a arăta „clasei guvernului, clasei parlamentului că voința poporului e mai tare decît a lor". Încheierea era condamnarea statului de clasă („Jos cu statul de clasă!")[454].

Întemnițații, la rîndul lor, cu toate privațiunile, își păstrează moralul și încrederea în izbînda cauzei pe altarul căreia au adus și aduceau jertfe curate. Din scrisorile lor apar aceleași personalități dîrze, încrezătoare, îmbărbătînd ei, întemnițații, pe cei liberi[455]. Mai ales că „toate popoarele culte și-au ridicat puternica lor voce" în apărarea memorandiștilor, cum scria Rațiu, iar prin întemnițarea lor „chestiunea română s-a pus la ordinea zilei în ziaristica celor mai luminate popoare, devenind obiect de dezbatere între cei mai renumiți juriști și între bărbații de stat". Erau mîndri memorandiștii că prin atitudinea lor au „dat exemplu și învățăminturi generației prezente și celei viitoare, că nu este permis unui comitet național a părăsi cîmpul de luptă oricare ar fi consecințele acesteia". Memorandiștii se simțeau datori „a merge cu fruntea ridicată tot înainte, convinși fiind de marele adevăr al devizei strămoșilor noștri: *Et facere at pati, fortice romanorum*[456].

7. Continuarea luptei pentru dreptate și unitate națională

Cu toate că au fost întemnițați fruntașii, mișcarea nu slăbea, pentru ca, astfel, scopul final al luptei să se apropie de împlinire. Era nevoie cu atît mai mult, cu cît nu mai rămăsese în libertate nici o personalitate politică cu autoritatea conferită de conferințele naționale, care să preia conducerea partidului național. Un comitet provizoriu, sub președinția lui Vasile Mangra, conducea treburile partidului. Comitetul nerecunoscînd ordinul de desființare a partidului a convocat, pentru 26 noiembrie 1894, o mare adunare populară la Sibiu, cu scopul deliberării asupra organizării partidului național. De la cuvîntul de deschidere și pînă la cel de închidere se învederează adevăratul scop al acestei „adunări generale", anume de a da sprijin și putere partidului, „spre a se manifesta ca expresiune a voinței naționale a poporului român". Solidaritatea poporului român era „perfectă", neexistînd român care „să

[453] *Maramureșenii...*, p. 214—220.
[454] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 221—226.
[455] R. Patița, *op. cit.*, p. 297—303.
[456] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 230.

cuteze a ne sparge rîndurile", cum spunea Rațiu în *Însemnările* lui din închisoare. Se judecă ordonanța de desființare a partidului neconstituțională și de aceea adunarea „protestează solemn contra ei și declară hotărît, că națiunea română, conștientă de drepturile ei politice naționale inalienabile, respinge de la sine presupunerea că ea se va pleca pentru a-și face existența și activitatea politică pendentă de la arbitriul guvernului". Conferința mai hotărește menținerea programului din 1881[457].

Atitudinea demnă a celor prezenți, raportul comisiei prezentat de Ion Russu-Șirianu, hotărîrea adunării au produs o adîncă impresie asupra opiniei publice maghiare și asupra oficialității. Ministrul de interne trimite prefecților și subprefecților din toate județele locuite de români un ordin prin care li se cere să aducă la cunoștința publică desființarea Partidului Național Român, să urmărească orice activitate politică a românilor, amenințînd cu închisoare și pedeapsă în bani pe toți cei ce nu s-ar conforma dispoziției[458]. Totodată se iau măsuri severe pentru a împiedica orice colectă sau subscripție în beneficiul întemnițaților de la Seghedin și Vaț, fiind descoperite, la sfîrșitul anului 1894 și începutul anului 1895, numeroase colecte în toate județele, sub îngrijirea învățătorilor și preoților. Cei descoperiți au fost pedepsiți cu amendă în bani[459]. Colectele erau organizate, de fapt, la inițiativa „Ligii culturale" din București. La această activitate a Ligii și în general la legăturile multilaterale ale românilor de pe cele două versante ale Carpaților, se referea deputatul Pázmandy Dénes în cuvîntarea sa, rostită în Parlamentul din Budapesta în noiembrie 1894, cînd afirma că se cunosc firele ce leagă mișcările românilor din Transilvania cu România, că „Liga culturală" „sub pretextul studierii limbii române, nu rîvnește la altceva decît la unirea tuturor românilor într-un singur stat"[460]. Și tot despre aceste legături vorbea ministrul de externe al României, Alexandru Lahovary, cînd cerea lui Grigore Ghica, ministrul plenipotențiar al României la Berlin, să intervină pe lîngă ministrul de externe al Germaniei în favoarea românilor din Transivlania. Argumentele omului politic român erau: comunitatea de limbă și de religie, vecinătatea imediată a frontierei, legăturile zilnice, numeroasa populație ardeleană din toate clasele sociale care se așează în România și care este amestecată în viața națională a Românei, de la cele mai umile pînă la cele mai înalte pături; motive suficiente care explică influența irezistibilă asupra opiniei publice din România a plîngerilor, sentimentelor și chiar pasiunilor lor[461].

Și într-adevăr, după 1867 — compromisul dualist — mai ales după 1894 — procesul memorandiștilor — și 1907 — legea școlară a lui Apponyi —, bejenia românilor din Transilvania în România a luat proporții tot mai mari. Motivele emigrării sînt înfățișate de însuși ministrul de interne maghiar Hieronymi. „În majoritatea cazurilor emigrarea a fost determinată de faptul că respectivii nu au putut să-și asigure aici în țară existența". Numărul bejenarilor a fost mult mai mare decît al celor înregistrați, deoarece țăranii, muncitorii nu cereau cetățenia, ci se

---

[457] Z. Pâclișanu, *op. cit.*, nr. 7, p. 109; M. Constantinescu și G. Penelea, *op. cit.*, p. 354.
[458] Z. Pâclișanu, *op. cit.*, p. 107—110.
[459] *Ibidem*, p. 124—126.
[460] A. C. Popovici, *Stat și națiune* ..., p. 149.
[461] Bibl. Acad. R. S. România, secția manuscrise, fond D. A. Sturdza, XI, varia 23.

naturalizau printr-un proces firesc. „Românii imigrează cu duiumul în regat, în școală, în administrație, barou, în redacția ziarelor, în agricultură", afirma un deputat. Este un aspect important și acesta, de osmoză a națiunii române peste granițele politice artificiale ale vremii. Ideea și tendințele de unitate se accentuează și mai mult, deoarece ardelenii așezați în România, constituiau un element și un ferment de unitate, accentuat de faptul că foarte mulți erau învățători și profesori care-și educau elevii în acest spirit. „Profesorii ardeleni — afirmă C. Bacalbașa — nu erau numai învățătorii cunoștințelor din programe, toți erau și apostoli. Oriunde era un dascăl ardelean, catedra se înălța tribună. Iar la cursurile de istorie românească vocea dascălului dobîndea vibrațiuni de trîmbiță, care dărîmă zidurile cetăților". Alexandru Lahovary, ministru de externe, la rîndul său, declara în 1893 — anul pregătitor al procesului memorandiștilor — că românii ardeleni au găsit în România „dragoste, azil", le-au fost deschise „brațele, inimile, căminele", celor din țară. Totodată li s-a acordat deplină încredere, fiind numiți în învățămînt; mai ales învățămîntul secundar, „unde se formează gîndirea și inima încă maleabile ale tinerei generații este aproape exclusiv monopolul lor"; ei au prilejul, astfel, „să frămînte, să modeleze mintea, sufletul fraged încă al națiunii române"[462].

*

Mișcarea memorandistă nu s-a încheiat odată cu condamnarea și cu întemnițarea fruntașilor politici români. Toate acțiunile și mișcările anului 1895 fac parte integrantă și organică din aceeași mișcare, fie că este vorba de probleme politice, fie de probleme culturale. Față de atitudinea guvernanților maghiari, față de justiția care sfida orice norme etice, naționalitățile s-au alarmat și mai mult. Situația acestora fiind asemănătoare, interesele identice, strîngerea rîndurilor naționalităților și acțiunile comune organizate se impuneau cu necesitate.

Adunarea națională generală de la Sibiu din 26 noiembrie 1894, luînd în considerare importanța capitală a înțelegerii dintre naționalități, hotărăște întrunirea congresului acestora, care, pe baza unui program comun, trebuia să lucreze pentru binele și dezvoltarea culturală, națională și politică a fiecărui popor. Asemenea hotărîre a stîrnit o preocupare vie, odată cu începutul anului 1895, a conducătorilor politici români, slovaci și sîrbi pentru pregătirea și întrunirea congresului naționalităților. Tinerii se dovedesc mai grăbiți. Încă la 1894 Iuliu Maniu inițiază înființarea societății studenților români, sârbi și slovaci, al cărei președinte este ales. În cuvîntarea rostită cu acest prilej, președintele societății preconizează împărțirea Austro-Ungariei în autonomii etnice, primul pas spre organizarea românească a teritoriilor locuite de români[463].

Două rațiuni, mai ales, cereau grabnica constituire a societății studențești și convocarea congresului: contracararea pregătirilor făcute de autoritățile maghiare pentru serbările mileniului și, mai ales, crearea unui curent de opinie publică favorabilă naționalităților în ajunul și în timpul conferinței interparlamentare din 13 august 1895 de la Bruxelles.

[462] A. Bunea, *Parlamentul României și imigranții români din Monarhia Habsburgică (1892—1914)*, în „Studia Univ. «Babeș-Bolyai»", Historia, 1971, fasc. 2, p. 79—99.

[463] S. Stolca, *Iuliu Maniu*, Cluj, 1932, p. 26.

Scanned with OKEN Scanner

Conferința de la Novisad din 21 iulie stabilește data și locul congresului la 10 august 1895, la Budapesta, precum și proiectul de program. Preambulul acestuia motivează necesitatea alianței naționalităților pentru statorinicirea unei atitudini comune în toate problemele politice și în lupta împotriva sistemului politic întemeiat pe hegemonia unei singure națiuni, într-un stat multinațional.

Convocarea congresului a stîrnit mare interes. Aprobat și susținut cu toată puterea de naționalități și de opinia publică progresistă, i se împotriveau cercurile interesate de a nu se dezvălui lumii racilele regimului dualist.

„Tribuna" din Sibiu socotea ziua de 10 august — întrunirea congresului — o zi „memorabilă", cînd aleșii celor trei națiuni se vor întîlni pentru discutarea și stabilirea condițiilor luptei comune, pentru mulțumirea și pacea tuturor cetățenilor; alianța celor trei naționalități era socotită un pas politic foarte însemnat, o nouă acțiune istorică, inițiativa căreia aparținea Partidului Național Român. Social-democrația din România își manifestă încrederea prin ziarul său „Lumea nouă" că naționalitățile unite prin aceleași interese și printr-un program comun de luptă „vor ajunge mai repede la izbîndă". „Narodnie Noviny" din Bratislava declara că slovacii vor merge la congres cu cele din urmă puteri și cu cele din urmă arme pentru a se apăra. „Branik" din Novisad afirma că solidaritatea naționalităților a devenit singurul refugiu unde se mai poate desfășura activitatea politică, motiv pentru care naționalitățile trebuie în viitor să acționeze strîns unite.

Congresul se bucura de simpatia și sprijinul opiniei publice din România și din alte țări europene (Cehia, Croația, Belgia, Franța, Italia și chiar Austria). Presa din aceste țări face cor solidar cu aceea a românilor ardeleni, cu a slovacilor și sîrbilor. Ziarul vienez „Deutsches Volksblatt" de pildă, saluta cu bucurie congresul, felicita pe organizatorii care au ajuns la concluzia că politica memoriilor și plîngerilor nu folosea la nimic și că numai prin organizare și solidaritate naționalitățile își vor putea cîștiga drepturile ce li se cuvin.

Totul fiind pregătit, învingîndu-se piedicile puse în calea sa de oficialitate, congresul se întrunește în ziua și locul stabilit. Pe lîngă organizatorii și conducătorii politici ai naționalităților, o mare mulțime de oameni: țărani, meseriași, intelectuali, jurnaliști, români, sîrbi, slovaci se îndreaptă spre locul congresului. Intrarea în sală a conducătorilor politici ai naționalităților a stîrnit un mare entuziasm; același entuziasm l-a stîrnit cuvîntul de deschidere rostit de Vasile Mangra, precum și alegerea biroului, format din sîrbul Mihail Polit, președinte, românul Gh. Pop de Băsești (de curînd eliberat din închisoare) și slovacul Paul Mudron, vicepreședinți, și românul Ștefan Cicio Pop secretar. Toți erau recunoscuți fruntași ai luptei pentru drepturi naționale și vor continua să fie pînă la sfîrșitul vieții, cu excepția lui Mangra, care a alunecat, mai tîrziu, pe panta unor compromisuri foarte dăunătoare luptei de eliberare a poporului român din Transilvania. După cuvîntul raporturilor, un sîrb, un român și un slovac, care evocă luptele naționalităților pentru drepturi politice și naționale, congresul aprobă cu unanimitate *Programul alianței partidelor naționale român, slovac și sîrb*, prezentat de raportorul român Ștefan Cicio Pop. Alianța naționalităților, lupta lor comună în toate problemele politice și împotriva sistemului de atunci și a oricărui alt sistem de aservire a naționalităților de către clasele domi-

Scanned with OKEN Scanner

nante din monarhie, menținerea și sprijinirea reciprocă a programului propriu al fiecărei naționalități, constituia axa principală a programului stabilit de congres. Egalitatea tuturor naționalităților, recunoscute ca inividualități politice și cărora va trebui să li se asigure dezvoltarea liberă și autonomia națională, era un alt deziderat primordial.

Unitatea de acțiune a celor trei naționalități era asigurată de un comitet executiv, format din cîte 4 reprezentanți ai fiecărui partid al naționalităților aliate. Se hotărăște continuarea politicii pasiviste față de Parlamentul de la Budapesta, atîta vreme cît legea electorală va menține discriminarea între naționalități, iar pentru informarea împăratului cu privire la nedreptățile suferite, un memoriu comun urma să fie întocmit.

Se pretindea revizuirea legilor politice și religioase care amenință viața popoarelor nemaghiare, după cum se cerea cu necesitate revizuită și legea naționalităților din 1868, în scopul de a fi sporite drepturile acestora în comitate, în orașe și comune, de a putea fi folosită limba naționalităților în administrație și justiție. Corolarul tuturor acestor revendicări era autonomia națională. Numirea de către împăratul de la Viena a unui ministru pentru fiecare naționalitate, revendicare inclusă în program, le părea fruntașilor politici întruniți în congres un mijloc de asigurare a drepturilor lor, ca și legea care să garanteze libertatea de asociere și întrunire. Pentru a garanta naționalităților o participare la viața politică echivalentă cu rolul economic și cu importanța lor demografică, se pretinde introducerea sufragiului universal, direct și secret și modificarea arondării circumscripțiilor electorale, în așa fel ca fiecare națiune să fie reprezentată în parlament corespunzător numărului populației. Procesul memorandiștilor, foarte viu încă în amintirea oamenilor, explică protestul congresului împotriva componenței juriilor și a locurilor unde se judecă procesele naționalităților, precum și împotriva interzicerii folosirii limbii materne în procese. Întrunirea periodică a congresului era socotită de reprezentanții politici ai naționalităților aliate necesară pentru asigurarea respectării și aplicării acestor deziderate.

Banchetul de încheiere a congresului a prilejuit o altă manifestare de solidaritate. Președinții comitetelor naționalităților aliate au fost purtați în triumf de tineri români, slovaci și sîrbi.

Oficialitatea și presa folosesc din nou sloganul vechi: organizatorii și participanții la congres nu reprezentau naționalitățile aliate, ei nu erau mandatarii acestora. Ca și de atîtea ori înainte și de după aceea, dezmințirea nu s-a lăsat așteptată. Presa naționalităților în unanimitate s-a declarat solidară cu congresul și cu hotărîrile acestuia. „Tribuna", „Gazeta Transilvaniei", „Telegraful român", „Unirea", „Dreptatea", „Narodnie Noviny", „Branik", „Zastava" etc. apreciază congresul din 10 august ca un eveniment de însemnătate istorică. „Tribuna" vedea în alianța naționalităților „începutul marilor și frumoaselor zile, de atîta timp visate"; puterea morală a naționalităților, revelată cu acest prilej era apreciată ca garanția cea mai serioasă a continuării luptei. „Eveniment solemn și impresionant" era socotit congresul de „Zastava". „Adunare memorabilă" era caracterizat de „Narodnie Noviny".

Aceeași opinie este împărtășită de ziarele cehe: „Politik", „Hlas Naroda", „Moravske Orlite", „Narodny Listy"; sîrbo-croate: „Srbska Zastava", „Hrvatska", „Agramer Tagblatt", precum și de cele din România: „Vremea", „Voința națională", „Țara", „Timpul", „L'Independance Rou-

Scanned with OKEN Scanner

maine“ ş.a. S-au aliniat acestora multe altele din numeroase ţări europene.

Cea mai concludentă dezminţire a afirmaţiilor calomnioase ale oficialităţilor de la Budapesta o constituie sutele de adeziuni, întărite de mii de semnături: intelectuali, ţărani, meseriaşi. Numai cele publicate în ziarul „Tribuna“ se ridică la 118, din toată Transilvania, semnate de 1 528 persoane, la care se adaugă alte 29 de adeziuni colective, a unor grupuri de intelectuali şi tineret universitar, de femei şi tinere fete, de muncitori, altele reprezentau comunităţile unor oraşe în întregimea lor. Ziarul sibian mai publică 40 de adeziuni din România, semnate de 440 persoane şi personalităţi culturale şi politice, sau de secţiile „Ligii culturale“ din 11 oraşe.

Semnificaţia acestor adeziuni este şi mai mult sporită prin simţămintele ce se degajă din cuprinsul lor, de solidaritate totală cu hotărîrile congresului şi cu acţiunile viitoare ale conducătorilor naţionalităţilor aliate. Studenţii cehi declarau că nu vor uita niciodată pe cei ce suferă pînă la victoria cauzei lor juste. Orăşenii din Craiova, la rîndul lor, se solidarizau cu lupta naţionalităţilor pînă la victoria ei completă. Locuitori ai unor tîrguri modeste şi sate îndepărtate, asigurau pe reprezentanţii naţionalităţilor că-i consideră mandatari ai lor, că sînt cu totul alături de ei, gata a-i urma oriunde.

Solidaritatea declarată n-a rămas o simplă vorbă. Ea a fost dovedită în cele mai însemnate prilejuri. Lunile din toamna şi iarna anului 1895 au oferit asemenea ocazii. Conducătorii politici ai naţionalităţilor aliate erau preocupaţi de publicarea actelor congresului în 4 limbi: română, sîrbă, slovacă şi germană; de publicarea unui ziar comun; de întocmirea grabnică a memorandului pentru împăratul, care nu îngăduia întîrziere, deoarece serbările mileniului se apropiau[464].

Solidaritatea şi unitatea naţionalităţilor, dovedită cu prilejul congresului din 10 august, puternicul răsunet în opinia publică a naţionalităţilor respective şi din toată Europa, intervenţiile diplomatice ale României, ale regelui Carol personal, pe lîngă împăratul Francisc Iosif I, toate acestea au tras în cumpănă în luarea hotărîrii de graţiere din partea împăratului austro-ungar a memorandiştilor, la 15 septembrie 1895. Memorandiştii eliberaţi, cu excepţia lui Mihail Veliciu, au adresat o scrisoare de mulţumire şi loialitate împăratului. Era un omagiu de circumstanţă sau o declaraţie sinceră? Este greu a se formula o judecată sigură, categorică, dacă ne gîndim la caracterul ferm dovedit de Lucaciu, Raţiu, Coroianu şi de ceilalţi îm împrejurări mai critice. În orice caz mai de înţeles este atitudinea lui Veliciu care a refuzat să iscălească adresa, declarînd că după 14 luni de închisoare nu se mai simte obligat, în conştiinţa lui, la nici o mulţumire nici faţă de împăratul şi nici de guvernul său.

Eliberarea memorandiştilor a fost înţeleasă de cei în cauză ca un succes a luptei poporului român, de aceea erau hotărîţi să o continue „pînă cînd vor fi ajuns la ţintă“, potrivit declaraţiei unuia dintre memorandişti, Nicolae Cristea. Evenimentul a oferit un alt prilej de manifestare a solidarităţii poporului român în lupta pentru dreptate şi unitate naţională. Mai mulţi români din Orşova îşi exprimau dorinţa şi încre-

[464] Pentru toate aceste probleme, vezi Şt. Pascu, *Relations roumano-slovaques dans le dernière décenie du XIX-e siècle*, în „Revue roumaine d'histoire“. 1968, nr. 3, p. 385—396.

derea ca din suferințele memorandiștilor „să răsară soarele dreptății, a cărui raze binefăcătoare ca un „meteor“ să plutească asupra scumpei noastre națiuni“. Sentimentele exprimate de țăranul Dordea din Bungard (Sibiu) pot fi socotite ale întregii țărănimi române în acele vremuri eroice, așa cum dealtfel se și afirmă: „în numele poporului român“ saluta și ura la mulți ani memorandiștilor care „au luptat și au suferit pentru limba română“. Aceeași semnificație se regăsește și în declarația țăranului sibian în fața instanțelor de judecată, silit să se prezinte din cauza curajului său. O atitudine demnă, o maturitate impresionantă, o judecată luminată. Un nou Badea Cîrțan, înțelept, vrednic și curajos. „Agricultorul român s-a simțit și se simte unit cu intelectualitatea română, care a crescut din sînul său, care se înfierbîntă pentru durerea și dorințele poporului român“. Legătura dintre țăran și intelectualitate, dintre „opinca românească“ și intelectualitatea ieșită din aceasta este socotită firească, „deoarece sîngele apă nu se face“ și deoarece „nimeni nu cunoaște suferințele agricultorului român“ și lupta sa neîntreruptă pentru libertate, atît de bine ca intelectualitatea română, care, luptînd și suferind și ea, „este părtașă a tuturor durerilor agricultorului român...!“. Pe temeiul însemnătății sale social-economice, țăranul român nu „vrea să aibă numai îndatoriri, fiind sătul de asuprirea îndelungată“, ci dorește „ca rănile trecutului să se vindece, să i se dea acele drepturi care i se cuvin în sfatul, justiția și administrația țării, să-i fie cruțate cele mai prețioase moșteniri: limba și religia sa“[465]. Frumoasă mărturisire de conștiință! Admirabilă pagină de înălțătoare etică social-politică! O dezvăluire a conștiinței și simțirii maselor populare, care explică înfăptuirile istorice și le conferă trăinicie după înfăptuirea lor.

Un nou prilej de afirmare a solidarității daco-române peste granițele politice despărțitoare de frați. O nouă ocazie de a arăta „lumii întregi că într-un veac de lumină și libertate munții nu pot să despartă un popor“. O afirmau ardelenii și deopotrivă cei din România, cum făceau ploieștenii care subliniau legăturile dintre Ploiești și Turda pe temeiul „idealului lui Mihai“ și a „unității noastre naționale“, asemănată cu „un corp sănătos și sigur de existența sa“ care nu poate exista „pînă cînd cele două jumătăți ce alcătuiesc același tot vor fi din nou contopite“[466].

Conducătorii politici n-au fost însă în acele împrejurări la înălțimea maselor populare. Neînțelegerile slăbesc unitatea de granit dovedită în anii dinainte. În sînul comitetului partidului național și apoi în însăși mișcarea politică a românilor din Transilvania apar breșe. Sub presiunile mitropolitului de la Sibiu, Miron Romanul, trei membri ai comitetului partidului, N. Cristea, D. Comșa și P. Barcianu, sînt siliți să demisioneze. Alți trei membri: V. Lucaciu, M. Veliciu și A. Suciu ajung în conflict cu I. Rațiu din cauza atitudinii acestuia din urmă față de „Tribuna“ și față de unii membri ai redacției ziarului, Russu-Șirianu și Gh. Bogdan-Duică, excluși din redacție pentru criticile îndreptate împo-

[465] *1918. Unirea Trasilvaniei cu România*, p. 258—259.
[466] *Ibidem*, p. 265.

Scanned with OKEN Scanner

triva președintelui partidului. Situația nu se îndreaptă nici după vizita, de la sfîrșitul lunii decembrie 1895 — începutul lui ianuarie 1896, a lui Vasile Lucaciu în România, unde i se face o primire triumfală în București, iar în 4 ianuarie 1896 se organizează un miting, cu care prilej vajnicul luptător ia cuvîntul, stîrnind un puternic entuziasm și interes pentru problema românilor din Transilvania[467]. Urmarea a fost trimiterea lui Lucaciu, atunci, în ianuarie, în Italia pentru a lua contact cu mișcarea iredentistă italiană[468].

În aceste împrejurări, Rațiu și cei ce i-au rămas credincioși: Gh. Pop de Băsești, Iuliu Coroianu, T. Mihali, R. Patița, G. Domide și P. Barbu s-au simțit obligați să se explice opiniei publice pentru adresa de mulțumire față de împărat. Au făcut-o printr-un *Manifest* din februarie 1896 în care declară că ei n-au cerut grațierea, socotind, totuși, gestul împăratului ca „un act de înaltă intervenție", pe care-l consideră ca un semn de dreptate pentru poporul român, ca o dovadă a dorinței împăratului ca și poporul român să se bucure de drepturile ce i se cuvin. Fruntașii români se declară gata să continue lupta din toate puterile, cu orice jertfă pentru apărarea drepturilor și intereselor poporului român[469].

Programul Partidului Național Român în noile condiții trebuia dezbătut la conferința partidului convocată de Rațiu, dar interzisă de oficialitățile maghiare, împreună cu adunările electorale. Ceea ce a provocat proteste din partea românilor, care considerau măsura guvernului maghiar egală cu lipsirea românilor de dreptul constituțional de întrunire, adică scoaterea lor în afara legii[470].

Este epilogul mișcării memorandiste, care a însemnat un moment culminant în lupta pentru drepturi politice și naționale ale poporului român din Transilvania, un moment de însemnătate istorică deosebită, cel mai important după revoluția din 1848. Mișcarea memorandistă a reușit să facă din problema Transilvaniei, a luptei poporului român din Imperiul habsburgic o problemă a întregii națiuni române. Granițele politice au dispărut în fața solidarității impresionante a poporului român, lupta românilor din Transilvania și Bucovina fiind îmbrățișată și susținută de toate păturile sociale: țărani, muncitori, meseriași, intelectualitate, burghezie.

Prin amploarea și problematica ei, mișcarea memorandistă a stîrnit un ecou internațional fără precedent. Problema Transilvaniei, a românilor din Imperiul habsburgic, a tuturor naționalităților a devenit o problemă europeană. Oameni politici și personalități culturale de mare prestigiu o sprjină, apără cauza naționalităților oprimate, apără cauza poporului român.

Mișcarea memorandistă, în sfîrșit, a demonstrat falimentul politicii memoriilor, a protestelor la împărat, a încrederii că de la Curte imperială se poate aștepta rezolvarea problemei naționale, că împăratul va face dreptate poporului român. Convingerea memorandiștilor că argumentele de drept au o putere atît de mare încît dușmanul va trebui să se închine în fața valorii lor incontestabile, s-a năruit.

---

[467] Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, P. A. Rumänien, IV, F, XVIII, K. 54.
[468] Ibidem.
[469] T. V. Păcățian, *op. cit.*, VII, p. 773—780.
[470] Huszár Antal, *A magyarországi románok*, Budapesta, 1907, secț. VI, cap. I.

Scanned with OKEN Scanner

Alte căi trebuiau încercate, alte metode folosite, alte atitudini adoptate. O atitudine mai intransigentă, o activitate cultural-politică mai intensă, o colaborare cu celelalte naţionalităţi mai organizată. „Astra" îşi extinde organizaţiile şi „în părţile ungurene" şi în Banat, peste întreg teritoriul locuit de români; îşi ţine adunările generale anuale, un fel de congrese naţional-culturale la care participă cele mai de seamă personalităţi culturale şi politice, cînd într-un oraş, cînd într-altul; îşi ţin adunările despărţămintele, însoţite de festivităţi cultural-artistice, banchete, baluri în diferite comune. Toate acestea confereau mişcării cultural-politice potenţe deosebie, menţineau trează conştiinţa naţională în cele mai largi pături, prin participarea ţărănimii şi meseriaşilor la asemenea manifestaţii. Acestă era, dealtfel, scopul primordial al activităţii „Astrei" în această perioadă, scop înţeles de toţi, de cei ce-l cultivau şi de cei ce-l combăteau deopotrivă. Scop uneori mărturisit public de persoane cu poziţii de răspundere, cum făcea Iosif Sterca Şuluţiu, care la adunarea generală a „Astrei" din 1895 de la Blaj declara că „Societatea noastră este manifestarea pe teren cultural a unităţii naţionale a poporului român şi a solidarităţii (sale)". Iar Alexandru Mocioni declara la adunarea generală a „Astrei" de la Lugoj din 1896 că „s-a înlăturat zidul despărţitor de fraţi de aceeaşi origine, însetaţi de aceeaşi cultură". La adunarea generală a „Astrei" ce a avut loc la Beiuş în anul următor a participat atîta lume cît numai văzuse oraşul vreodată. Organizarea „Astrei" era astfel concepută şi înţeleasă încît „să unească sub drapelul său, ca o armată bine organizată, toată intelectualitatea naţiunii române, în serviciul cauzei naţionale a poporului român". Conştient de importanţa sprijinului ţărănimii pentru realizarea acestui program, preşedintele „Astrei" Micu Moldovan, sublinia necesitatea deşteptării culturale şi politice a ţăranului, pentru a nu mai fi „exploatat ca o vacă de muls", acel ţăran care din sudoarea lui întreţine societatea[471]. Acest program a fost de fapt concretizat în şcolile, bibliotecile, muzeele de istorie şi etnografie înfiinţate şi susţinute de „Astra". Influenţa activităţii cultural politice a „Astrei" poate fi apreciată şi după anumite manifestaţii cu caracter naţional ale unor învăţători, ca aceea de la 1 mai 1896, cînd doi învăţători din Hunedoara au aranjat în aşa fel copiii care purtau flori în mînă, încît să formeze tricolorul românesc: albastru, galben şi roşu[472].

Sensul activităţii „Astrei", începînd din 1895, mai ales, a fost sesizat şi de adversarii ei, de cei ce se temeau de urmările activităţii acesteia. Aceştia afirmă că „Astra" era chemată să servească „exclusiv năzuinţele naţionale" ale românilor, că „Societatea" avea o mare putere de coeziune, mai ales atunci cînd românii se aflau în ajunul unor mişcări politice însemnate[473].

Această putere de coeziune s-a vădit în anul 1896, anul serbărilor mileniului, folosite de oficialitate ca o afirmare ostentativă împotriva naţionalităţilor. Pentru anihilarea acestor tendinţe se pregătesc cei ameninţaţi în drepturile lor elementare şi fundamentale.

La 18 aprilie 1896 se întruneşte Comitetul Executiv al Congresului naţionalităţilor pentru redactarea unui manifest-protest împotriva serbărilor ce se pregăteau cu mult zgomot. Se aducea la cunoştinţa opiniei

[471] „Transilvania", XXV, 1895, p. 287—296.

[472] Bibl. Univ. Cluj-Napoca, fond. Fr. Hossu-Longin, sertar 245, Procese pentru tricolor.

[473] Huszár A., *op. cit.*, l.c.

Scanned with OKEN Scanner

publice situația nedreaptă a naționalităților din monarhia austro-ungară, voința acestora de a-și impune drepturile ca entități vii, care și-au păstrat de-a lungul veacurilor existența lor națională, limba, obiceiurile, sentimentele și conștiința, fiind hotărîte să și le păstreze și în viitor.

Dacă întrunirea Comitetului Executiv al Congresului naționalităților n-a putut fi împiedicată, a fost împiedicată Conferința Națională a Paridului Național Român, convocată pentru 3/15 mai 1896 la Sibiu. Conducătorii partidului, într-un protest energic dezvăluie încă odată cu putere racilele regimului burghezo-moșieresc maghiar: constituționalismul acestuia e o glumă, liberalismul o ironie, sistemul reprezentativ o minciună. După ce se analizează viața parlamentară, administrația, legislația, descoperindu-i toate carențele, se protestează cu energie împotriva „prigonirilor sistematice" la care sînt expuși românii, împotriva proceselor de presă, a regimului de poliție și jandarmerie, împotriva persecuțiilor la care sînt expuși fruntașii românilor, a dizolvării partidului, a interzicerii conferinței, a încălcării libertăților publice, a tendințelor de deznaționalizare[474].

Comitetul Executiv al P.N.R. hotărește alte acțiuni antimilenariste. Reprezentanți ai comitetului sînt trimiși la Sinaia și la Iași pentru organizarea de astfel de manifestații. Prezența acestora a impulsionat și mai mult acțiunile protestatare, pregătite dealtfel de diferite societăți și asociații și mai ales de „Liga culturală" și comitetele studențești. Se asociază socialiștii cu motivarea că mileniul este sărbătoarea „cotropirii națiunilor", de aceea socialiștii socoteau că „a protesta împotriva acestei prăznuiri este o datorie de civilizație[475].

Guvernul liberal condus de D. A. Sturdza, care, din motive politice, a încercat să tempereze mișcarea națională din România și teritoriile românești de sub dominație străină, în care scop a intervenit pe lîngă „Liga culturală" și se gîndea să înființeze un nou ziar românesc în Transilvania, organ al unei grupări „oportunist-guvernamentală" s-a lovit de rezistența opiniei publice din România și de dîrzenia românilor din Transilvania. Dovadă sînt manifestațiile de stradă prilejuite de vizita lui Vasile Lucaciu la București, sesizate de reprezentantul diplomatic austro-ungar la București, Aerenthal, care, într-un raport de la începutul lunii august 1896, afirmă că romînii nu vor înceta să lupte pentru împlinirea idealului lor național, „unirea tuturor românilor într-un stat mare de 10—12 milioane de locuitori"[476].

Același lucru îl dovedesc și mișcările din Transilvania, unde românii și sașii au organizat manifestații puternice în mai multe județe ale țării. Mai puternice par să fi fost cele din județele Bistrița-Năsăud și Arad. În acest din urmă județ, țăranii români au fost cei mai activi. Cei din Curtici nu s-au mulțumit cu împotrivirea față de serbările mileniului, ci au îndemnat masele populare la răscoală împotriva exploatatorilor[477].

Proteste împotriva serbărilor mileniului — în fapt împotriva opresiunii —, unite cu hotărîrea de a lupta pentru drepturi echivalente cu importanța economică și demografică a naționalităților, au fost aduse la

---

[474] I. Georgescu, *Gheorghe Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 104—105.
[475] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 263.
[476] T. Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate națională*, II, p. 79.
[477] *Ibidem.*

cunoștința opiniei publice cu ocazia celor două mari mitinguri din vara anului 1896 ale naționalităților aliate. Cel de la Viena, din 9 iunie, și cel de la Paris, din 11 iulie. Manifestația de la Viena a fost pregătită de o campanie de presă, la care participă ziare cu o mare răspîndire: „Frankfurter Zeitung", „Schlesische Zeitung", „Neue Züricher Zeitung". Toate dezvăluiau cu putere opresiunea naționalităților, lipsa de drepturi a acestora, excluderea lor din administrație, justiție, viața culturală și politică.

Mitingul din 9 iunie din sala Swoboda, prezidat de dr. L. Psenner, conducător al Partidului Social-Creștin din Austria, a întrunit peste 6 000 de persoane. Alte mii și mii erau prezente prin zecile de adeziuni telegrafice sosite din toate țările. Oratorul mitingului, Augustin Schreiber, redactor al ziarului „Deutsches Volksblatt", a înfățișat situația grea a naționalităților nemaghiare, mai ales după 1848, spolierea acestora de drepturi, politica nejustă a Curții din Viena față de naționalități în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Moțiunea, propusă de orator și votată cu unanimitate, protesta împotriva serbărilor mileniului, aducea un omagiu naționalităților pentru lupta lor „energică împotriva opresiunii", în interesul propriei lor existențe și le încuraja „deoarece cauza lor este justă și va ieși victorioasă în mod sigur". Alți oratori, între care și bucovineanul dr. N. Preda, au evocat alte fapte și alte momente din lupta pentru drepturi a naționalităților. Ultimul a luat cuvîntul dr. Carol Lueger, paeședintele partidului social-creștin, care își dezvoltă interpelarea parlamentară, rostită cu cîteva zile în urmă, subliniind că „toate naționalitățile din Ungaria, toate duc o luptă aspră și fără întrerupere" împotriva opresiunii; din cauza opresiunii, spunea liderul social-creștin, „este firesc ca ideea panslavă, ca ideea panromânească să prindă teren". Impresia produsă de această manifestație a fost puternică. Numeroase ziare franceze și germane au consacrat pagini întregi mitingului și problemei naționale din monarhia dualistă. Se adaugă și presa progresistă maghiară, între care ziarul budapestan „Egyetértés" (Concordia) este necruțător în dezvăluirea racilelor regimului burghezo-moșieresc[478].

Peste o lună, o manifestație asemănătoare a avut loc la Paris, organizată de „coloniile" română, sîrbă și slovacă, în mare parte formate din studențimea acestor naționalități din capitala Franței. Mitingul din sala Wagram, de la 11 iulie, a fost prezidat de același susținător neobosit al drepturilor naționalităților, fostul ministru de externe Emil Flourens. Printre miile de participanți se disting personalități politice de mare prestigiu, între care G. Clemenceanu, directorul ziarului „La Justice", Millevoye, directorul ziarului „La Patrie", Sansboeuf, președintele „Ligii franceze", Thiébaud, redactor al ziarelor „Gaulois" și „L'Eclaire", Loiseau, redactor al revistei „Revue des Deux Mondes" și directorul ziarului „L'Univers" etc. Ca și la Viena, tot astfel și la Paris, vorbitorii, începînd cu Flourens și continuînd cu reprezentanții celor trei naționalități, au dezvăluit nedreptățile suferite de popoarele nemaghiare, solidaritatea francezilor și a tuturor oamenilor progresiști cu lupta dreaptă a acestor popoare. Ecoul acestui miting în presa franceză a fost deosebit. Ziare de mare prestigiu: „L'Indépendance", „Le Soleil", „La libre parole", „Echos de Paris", „Le Journal des Débats", „Le Nord", „La Paix",

[478] Pentru acest miting vezi Șt. Pascu, *Un meeting de protestation à Vienne contre les fêtes du millénaire hongrois (1896)*, în „Revue de Transylvanie", V, 1939, nr. 3, p. 301—368.

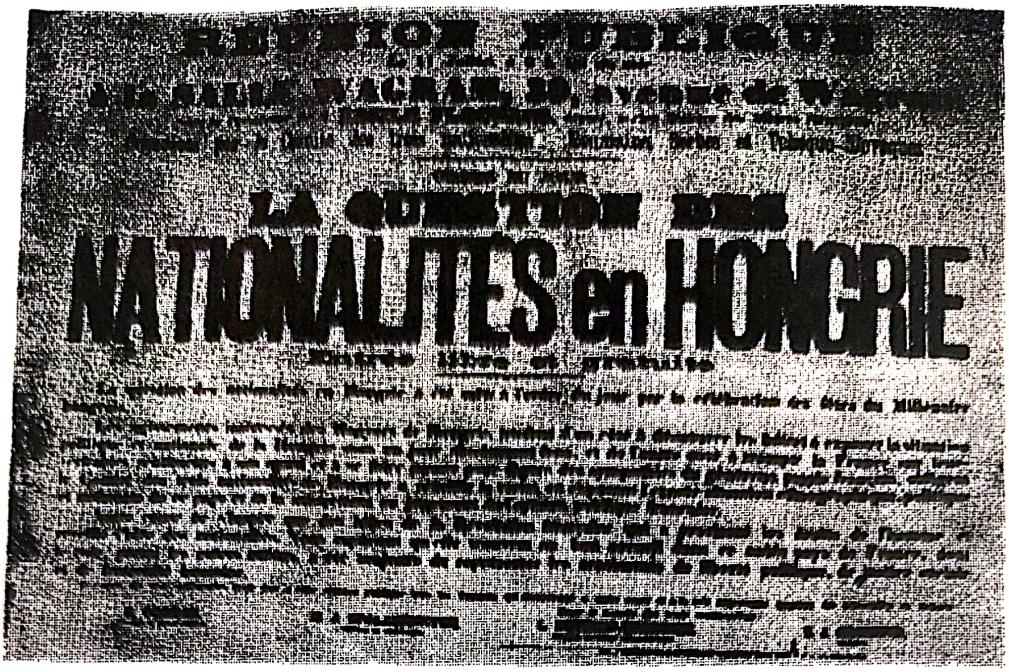
NATIONALITÉS en HONGRIE

Mitingul româno-sîrbo-cehoslovac (Paris, 11 iulie 1896).

„Le XIX-e siècle", „Le Gaulois", „L'Eclaire" etc. îi consacră spații largi, fiecare dintre acestea și toate la un loc solidarizîndu-se cu lupta naționalităților pentru drepturi: *Justitia ergo omnes populos,* cum spunea „Échos de Paris"[479].

Cele două mitinguri, de la Viena și de la Paris, prin participarea numeroasă, prin prezența unor personalități de prestigiu, prin dezvăluirea anacronismelor din Imperiul austro-ungar, prin ecoul larg în presă și în opinia publică au contribuit într-un grad superior nu numai la cunoașterea problemei naționale în statul multinațional habsburgic, dar, în același timp, la rezolvarea ei justă în 1918, deoarece mulți dintre participanți sau dintre cei ce s-au solidarizat cu lupta naționalităților la 1896 au avut un cuvînt greu cu ocazia statornicirii Europei după primul război mondial.

Simpatia și sprijinul opiniei publice europene a contribuit, în același timp, la potențarea luptei naționalităților și la sporirea încrederii în victoria finală. Această încredere era propagată prin toate mijloacele. Între acestea școala și presa ocupau un loc foarte însemnat. În școli, în redacțiile ziarelor, în birourile ministerelor și în alte instituții din România era expusă „harta Daco-României", care cuprindea toate provinciile românești din Imperiul austro-ungar: Transilvania, Bucovina, Banatul, Crișana și Maramureșul[480]. Cărți poștale ilustrate, care „făceau aluzie la unirea românilor", circulau de o parte și de alta a Carpaților[481].

[479] Comitetul de organizare a fost format din: G. Ocășanu, președintele comitetului român, J. Spalajković, președintele comitetului sîrb, L. Schmidt-Bose, președintele comitetului slovac și S. Gruici, secretar; pentru mitingul de la Paris, vezi Șt. Pascu, *Un meeting roumain, serbe et slovaque en 1896,* în „Revue de Transylvanie", V, 1939, nr. 2, p. 230—231.

[480] Réthy L., *Daco-Roumains ou Italo-Roumains,* Budapesta, 1890, p. 3; Bibl. Acad. R. S. România, secția manuscrise, fond. Valeriu Branișteș, ms. 89 645.

[481] Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, P. A. Rumänien, IV, F. XVIII, K. 54.

Aspirația de unire a tuturor românilor era realizabilă potrivit opiniilor oamenilor politici din România, așa cum rezultă din rapoartele diplomaților Puterilor Centrale de la București în două etape: întîi alianța României cu Puterile Centrale pentru facilitarea unirii celor două milioane de români basarabeni cu România; a doua, reorientarea politicii externe a României astfel încît să se creeze premisele internaționale pentru „definitiva constituire a României Mari prin dobîndirea Bucovinei și Transilvaniei". Această ultimă etapă se va împlini prin „evoluția firească a lucrurilor"[482].

Burghezo-moșierimea maghiară nu ține, însă, seama de această stare de spirit și nici de nemulțumirile generale. Alte măsuri și legiuiri se pregătesc în același scop: de a-și asigura dominația economică, politică și culturală. Spre sfîrșitul anului 1897, Parlamentul de la Budapesta votează legea de maghiarizare a numelor de localități, un alt mijloc de maghiarizare forțată. Protestează împotriva acestei măsuri românii din Transilvania în întruniri publice, organizate în mai multe orașe: Sibiu, Arad, Lugoj, Brașov, Orăștie etc., la care participă, de asemenea, numeroși țărani din satele învecinate. În moțiunile adoptate, cei adunați declarîndu-și hotărîrea de a-și păstra întotdeauna caracterul național și „limba strămoșească românească", resping „cu indignare" încercările de a li se răpi aceste bunuri de cel mai mare preț și protestează „cu toată energia" împotriva tendințelor de maghiarizare prin școală, biserică, administrație, justiție, cultură și viață politică. În congregațiile comitatense din Arad, Lugoj, Hunedoara, Sibiu, Brașov, Alba reprezentanții românilor acționau în același sens.

În România, neobosita „Ligă culturală" organizează alte manifestații protestatare în toamna și iarna anului 1897. La cea din capitală, din septembrie 1897, miile de participanți se angajează solemn de a sprijini nobila și dreapta luptă a maselor populare românești din Transilvania. Ideea e dezvoltată, într-o cuvîntare inspirată, de scriitorul Barbu Delavrancea, care socotea pe toți românii o singură ființă, animată de un suflet care crește necontenit, reflectînd în aceeași conștiință durerile trecutului și speranțele viitorului. Opresiunea întărește virtuțile, injustiția călește voințele. În acest înțeles, Carpații nu au despărțit ființa poporului român în două, ci i-au menținut întregimea: ființa etnică și psihologică a românilor este un gigantic copac secular, rădăcinile căruia străbat Carpații; nefericirea unora e nefericirea tuturor și fericirea tuturor e fericirea fiecăruia[483]. Înălțătoare sentimente, adevărat patriotism, largă viziune, neîntinate nici de ură și nici de răzbunare, înfrumusețate de seninătate și încredere, maturitate și răspundere. Tăria poporului român de totdeauna, garanția izbînzii marilor sale idealuri, a trăiniciei sale peste veacuri! Numeroase scrisori și telegrame, din România și din teritoriile de sub dominație străină, sosite pe adresa organizatorilor stimulează și mai mult activitatea. Cu atît mai mult, cu cît asemenea semne de încurajare și solidarizare reprezentau opiniile tinerimii studențești, țărănimii și muncitorimii[484].

În același timp discuții în parlament și în presa din România au loc cu privire la sprijinirea fățișe a luptei românilor din Imperiul austro-ungar. Poziția socialiștilor era exprimată de ziarul acestora „Lumea

---

[482] T. Pavel, *op. cit.*, 85—107.
[483] „Liga română", nr. 38 din 28 sept. 1897, p. 571—578.
[484] Ibidem.

nouă", care afirma că şi socialiştii doresc „din toată inima, o mare Dacie" ..., căci fiinţa ei ar da cu totul altă înfăţişare" Europei de sud-est[485]. Un dialog cu ţara (România), a unui ardelean, publică revista „Liga română". Autorul subliniază datoria României de a îndemna pe toţi, spre conlucrarea întru îndeplinirea dorinţei fierbinţi de „a-şi vedea toate fiicele adunate laolaltă"[486].

În Piaţa Unirii din Iaşi a avut loc, la 8 noiembrie 1901, o mare adunare populară. Delegaţi din toate teritoriile româneşti participă. Este elogiat trecutul de luptă a poporului român pentru realizarea idealului de unitate naţională şi sînt exprimate aspiraţiile de viitor, unitatea naţional-statală[487].

Se solidarizează, încă odată, cu acţiunile românilor ardeleni românii din Bucovina care-şi conturează mai bine programul politic, în vederea dezvoltării conştiinţei drepturilor naţionale şi civice. Dovada realizării acestui program într-un timp foarte scurt este solidarizarea tineretului studios din Bucovina cu elevii şi studenţii ardeleni eliminaţi din şcoli şi instituţiile universitare pentru activitatea lor naţională, îmbărbătîndu-i în lupta împotriva asupritorilor. Stabilirea lui Valeriu Braniste la Cernăuţi, la chemarea fruntaşilor bucovineni şi publicarea ziarului „Patria" impulsionează şi mai mult mişcarea naţională a românilor din Moldova de Sus[488].

Faţă de asemenea situaţie, se impune cu necesitate revizuirea tacticii de luptă a partidului naţional. Curentul pasivist, susţinut de fruntaşii mai vechi, cu merite incontestabile: I. Raţiu, Gh. Pop de Băseşti, V. Babeş etc. este contestat de conducătorii mai tineri, Vasile Mangra, Ştefan Cicio Pop, susţinut de Vasile Lucaciu. Grupul mai tinerilor pretindea reluarea activismului, tactică considerată „o dovadă palpabilă că maturitatea politică a poporului românesc este în creştere"[489]. În acest scop „oamenii pricepători din generaţia mai tînără" se preocupă de organizarea mai bună a cercurilor electorale. O nouă tribună de presă, care să susţină această tactică, era necesară. La Arad ia fiinţă, la începutul anului 1897, „Tribuna poporului" sub redacţia lui Russu-Şirianu, care militează pentru reluarea activismului parlamentar. Cu începuturi modeste, „Tribuna" din Arad avea să joace un rol deosebit în luptele românilor pentru egalitatea în drepturi şi apoi pentru unitatea naţională. „Nerăbdătoare" a relua activitatea politică, „generaţia mai tînără" iniţiază organizarea unui miting la Arad pentru ziua de 29 noiembrie 1897. Cu motivarea că activitatea comitetului şi partidului e împiedicată de guvern. Vasile Lucaciu îmbrăţişează iniţiativa cu toată căldura în scopul încurajării unei acţiuni „energice şi covîrşitoare"[490].

Prilej de noi manifestaţii cu acelaşi scop a fost sărbătorirea semicentenarului revoluţiei româneşti de la 1848. Raţiu, Pop de Băseşti, Coroianu şi alţii încearcă să organizeze, la 3/15 mai 1898, o mare adunare la Blaj, cu ocazia naiversării zilei de 3/15 mai 1848. Era un nou prilej ca în manifestul-chemare să-şi precizeze poziţia faţă de evenimentele

---

[485] „Lumea nouă", nr. 1, din 21 iunie 1898.
[486] „Liga română", nr. 44, din 7 XI 1899.
[487] A. Loghin, *Iaşul în istoria constituirii statului unitar român*, în „Analele Univ. Al. I. Cuza din Iaşi", Istorie, 1969, XII, p. 47.
[488] I. Sbiera, *op. cit.*, p. 338—339.
[489] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 260—261.
[490] *Ibidem*, p. 260—261.

politice, călăuziți de exemplul înaintașilor, făcînd apel la „unire între frați", la „legătura tare între popor, de la opincă pînă la vlădică, pentru apărarea celor mai scumpe comori ale existenței noastre naționale"[491]. Era vădită aluzia la disensiunile manifestate între fruntașii politici și la încercarea de a aduna în jurul comitetului toate forțele. Serbarea a fost interzisă de oficialitate, iar unificarea forțelor va întîmpina greutăți.

Solidaritatea cu cei ce înfruntau greutățile și primejdiile se manifestă puternică din partea tineretului universitar din București, care editează cu această ocazie ziarul „Cîmpul libertății", unde se publică un vibrant apel către români, chemîndu-i la luptă pînă la izbînda finală, pînă la înfăptuirea unității[492].

La rîndul său, revista „Lumea nouă" exprima fără echivoc, în vara anului 1898, poziția socialiștilor în problema înfăptuirii unității statale, afirmînd că ar dori și ei „din toată inima, o Mare Dacie..., căci ființa ei ar da cu totul altă înfățișare" Europei de sud-est[493]. Pentru a înlătura orice echivoc, aceeași revistă, afirma, în anul următor, în articolul *Chestia națională*, că oricare ar fi idealul social al socialiștilor „chestia națională nu poate fi nesocotită de partidul socialist"[494]. În general presa muncitorească și socialistă a prezentat în coloanele sale, aspecte multiple din situația românilor de sub dominație străină, de la demonstrarea legitimității năzuinței de unire a poporului român într-un singur organism statal, pînă la sugerarea căilor de înfăptuire a acestui deziderat.

Acest punct de vedere e îmbrățișat și cultivat de fapt de cvasiunanimitatea presei vremii. Un loc de frunte ocupă revista „Liga română" care în ultimul an al secolului trecut publică numeroase articole în acest sens. Ca de pildă cel cu titlu semnificativ *Țara mea*, semnat de I. Gheorghiu, sub forma unui dialog între România și provinciile românești de sub dominație străină: „fiii cei liberi" erau îndemnați să nu-și uite nici un moment obligația față de cauza românilor din teritoriile subjugate, deoarece este o datorie primordială a tuturor de a conlucra „întru îndeplinirea dorinței fierbinți de a-și vedea toate fiicele adunate laolaltă". Ajutorul spre realizarea acestui scop este cu desăvîrșire legal și în conformitate cu vederile moderne ale dreptului ginților"[495]. Un calendar cu titlu deosebit de grăitor apare în același an: „Calendarul pentru toți fiii României", înțelegîndu-i pe toți românii, în care unul din fruntașii mișcării pentru unitate națională, A. D. Florescu, adresa un apel entuziast, ca „tot ce este suflet românesc, tot ce este caracter de bărbăție, tot ce este conștiință onestă în această țară să se înregimenteze sub drapelul" mișcării, „atunci fiind siguri de biruința cauzei naționale"[496].

De această stare de spirit încearcă să profite guvernul de la Budapesta pentru a determina naționalitățile și mai ales pe români să părăsească pasivismul și să participe la activitatea parlamentară. Noul prim-ministru Széll Kálmán începe, în 1899, acțiunile în acest sens, făgăduind egală îndreptățire tuturor cetățenilor, de „orice limbă" și de „orice naționalitate". Era o încurajare a curentului activist ce se întărea

---

[491] T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 37—42.
[492] „Cîmpul libertății", număr unic, 3 mai 1898.
[493] „Lumea nouă, nr. 160, din 21 iunie 1898.
[494] Idem, nr. 18, din 21 martie 1899.
[495] „Liga română", nr. 44, din 7 XI 1899.
[496] „Calendarul pentru toți fiii României", nr. 5, din 31 ianuarie 1899.

Scanned with OKEN Scanner

tot mai mult numeric şi ca potenţial de luptă politică a aderenţilor săi (V. Lucaciu, O. Goga, I. Suciu, V. Goldiş, V. Mangra, I. Russu-Şirianu, A. Vlad, A. Lazăr etc.). Curentul pasivist este, însă, destul de puternic încă, mai ales în rîndurile „bătrînilor", alăturîndu-se acestora şi unii tineri, care în apelul electoral aprobat de Comitetul Executiv al P.N.R., întrunit la Cluj, la începutul lunii septembrie 1901, critică cu asprime sistemul electoral şi hotărăşte continuarea activităţii politice în afara parlamentului, în viaţa culturală, „spre luminarea şi deşteptarea la conştiinţă naţională tot mai vie a poporului nostru". Apelul ascultat şi urmat de masele populare a mai constituit îndreptarul activităţii politice a românilor dni Transilvania cîţiva ani. Tot mai mult, însă, noile idei de autodeterminare, care, aplicate, însemnau pasul hotărîtor spre unitate îşi fac loc. Aşa cum sînt formulate în articolul-program al primului număr (din 1901) al ziarului din Lugoj, „Drapelul", de sub redacţia prestigiosului publicist şi luptător patriot, Valeriu Branişte. Dreptul fiecărui popor de a delibera asupra destinelor sale este adînc înrădăcinat în conştiinţa poporului român„ care era hotărît „a nu-l da din mînă", după cum românii nu se lasă intimidaţi prin măsuri excepţionale care prejudiciază „interesele vitale ale poporului"[497].

Aceste principii formau şi temeiul Partidului Naţional înfiinţat în Bucovina, care-şi înscrie în programul său, din septembrie 1900, deplina autonomie a Bucovinei, garanţie a existenţei naţionale a românilor bucovineni.

O frămîntare vie este sesizată, în acelaşi timp, în sînul ţărănimii din toate părţile. Erau şi ecourile manifestaţiilor entuziaste din România, prilejuite de comemorarea a 300 de ani de la moartea lui Mihai Viteazul, unificatorul tuturor teritoriilor locuite de români. La serbarea de la Iaşi au participat delegaţi din toate provinciile româneşti, iar cuvîntările rostite în Piaţa „Unirii" şi la Universitate subliniau legătura dialectică dintre evenimente: unirea a două ţări române s-a îndeplinit, neatîrnarea politică s-a înfăptuit, se cere împlinită cu necesitate unirea românilor într-un stat mare şi puternic[498].

În acelaşi timp, „Astra" organizează la Baia Mare manifestări cultural-naţionale care sperie oficialitatea prin semnificaţia lor: programe artistice încadrate în tricolorul românesc; participarea unor oameni de cultură din România, între care Alexandru şi Leon Ghica. Aceştia împreună cu transilvănenii, între care memorandiştii: Gavril Tripon şi Gherasim Domide, apoi Valeriu Branişte, Epaminonda şi Constantin Lucaciu, Sextil Puşcariu, Victor Onişor, Russu-Şirianu, Teodor Păcăţian, Alexiu Pocol etc. aveau misiunea de a-şi da concursul în interesul unităţii culturale a românilor din ţară şi străinătate, de a lucra „pentru cauza culturală naţională a poporului român", pentru realizarea „speranţelor dulci de biruinţă", pentru consolidarea „unităţii" în gîndire", „unităţii în aspiraţiuni", „unităţii în cultură" şi prin cultură în libertate; cultura care înseamnă lumină, „soarele în jurul căruia se învîrt cu plăcere naţiunile", „sufletul viu ce va da viaţă, senină şi caldă, tuturor ţinuturilor române", solidarităţii „între fraţi"[499].

---

[497] „Drapelul", nr. 1, din 1/14 ianuarie 1901; cf. V. Branişte, *De la Blaj la Alba Iulia. Articole politice*, editate de Valeria Căliman şi Maria Simionescu, Timişoara, Edit. Facla, 1980, p. 76—78.

[498] A. Loghin, *Iaşul în istoria constituirii statului unitar român*, în „Analele Univ. Al. I. Cuza din Iaşi", Istorie, 1969, XII, p. 47.

[499] *Maramureşenii...*, p. 229—246.

Scanned with OKEN Scanner

Evenimentele se desfăşoară într-un ritm tot mai accelerat. Moartea lui Raţiu, în 1902, va avea urmări însemnae pentru viitoarea tactică şi strategie a partidului. Alături de noul preşedinte, Gh. Pop de Băseşti, intră în comitetul de direcţie o seamă de tineri, susţinători ai activităţii parlamentare, ai ridicării „steagului activităţii naţionale". „Tribuna poporului" de la Arad înfiinţată cu sprijinul primului ministru D. A. Sturdza, ia locul vechii „Tribune" de la Sibiu, care în 1903 îşi încetează activitatea. Noul ziar, împreună cu foaia de la Orăştie „Libertatea", se face purtătorul de cuvînt cel mai consecvent al înlăturării „formelor uzate" şi a „doctrinelor învechite", pledînd pentru activitatea parlamentară. După discuţii vii în presă, după atitudinea potrivnică reluării activităţii a unor oameni politici de prestigiu, ca Alexandru Mocioni, Gh. Pop de Băseşti, Valeriu Braniştе şi alţii, tinerii trec la ofensivă. Octavian Goga în articolul „3/15 Mai. Ei şi noi", publicat în „Luceafărul", cheamă tineretul să părărească inerţia şi să păşească cu îndrăzneală pe drumul revoluţiei de la 1848[500].

Cel dintîi care intră în parlament a fost Aurel Vlad, ales, în 1903, deputat la Dobra (Hunedoara). Iar adunarea generală a „Astrei" de la Timişoara din 21—22 septembrie 1904 a avut un rol hotărîtor în schimbarea tacticii politice, în părăsirea pasivismului şi reluarea activismului. Activiştii, şi mai ales reprezentanţii „Tribunei" din Arad, care au avut rol conducător, şi-au impus punctul de vedere. Activismul iese biruitor.

Revendicările politice din vechiul program se menţin, nu se renunţă nici la ideea autodeterminării, ca etapă necesară pentru realizarea unităţii. Dacă această idee nu este exprimată oficial şi nici înscrisă în programul partidului naţional, ea era nutrită şi afirmată de fruntaşii politici cu rol însemnat în partid şi de intelectuali de prestigiu, glasul cărora reprezenta opinia publică generalizată. Din categoria celor dintîi era Russu-Şirianu, redactor al „Tribunei" din Arad şi membru în comitetul de conducere al partidului, care scria, în 1904, că nu e nici o pagubă emigrarea românilor ardeleni peste munţi, „deoarece contribuie la înaintarea României, centrul de viaţă al tuturor românilor"[501]. Mai direct şi fără echivoc este exprimată ideea şi tendinţa de unitate cu prilejul serbărilor de la Oradea. din iunie 1904, prilejuite de jubileul de 40 de ani de la apariţia revistei „Familia" a lui Iosif Vulcan. Numeroase delegaţii din toată Transilvania şi din România (a Academiei Române, a „Societăţii pentru fondul de teatru" din Braşov, a „Junimii", a „Societăţii Petru Maior", a „Tinerimii române", a „României june" etc.) prezente la serbările jubiliare au imprimat acestora caracterul unei entuziaste manifestaţii de unitate naţională.

Mai impresionante şi mai încărcate de semnificaţie naţională şi de unitatea tuturor românilor au fost serbările de la Putna din 2 iulie 1904, ocazionate de comemorarea a patru secole de la moartea lui Ştefan cel Mare. Cuvîntările lui D. Onciul, N. Filipescu, E. Hurmuzaki, rostite în faţa unui număr foarte mare de reprezentanţi ai românilor de pretutindeni, exprimau, fără echivoc, simţirile şi gîndurile poporului român de unitate naţională. Serbările înseşi au constituit o manifestaţie a solidarităţii şi unităţii poporului român prin participarea mulţimilor de oameni din toate teritoriile locuite de români, a delegaţiilor studenţeşti

[500] „Luceafărul", II, nr. 10—11, 19 mai/1 iun. 1903, p. 174—177.
[501] I. Russu-Şirianu, *Românii din statul ungar*, Arad, 1904, p. 310.

Scanned with OKEN Scanner

și de elevi, de țărani și intelectuali, din București, Brașov, Galați, Iași, Rîmnicu Sărat, Rădăuți, Bîrlad, Constanța, Viena, Paris, Berlin, ai Academiei Române, ai „Ligii culturale", ai „Societății istorice române", ai Societății „România jună" din Viena, ai „Societății pentru fond de teatru" din Brașov, ai „Societății meseriașilor" din Galați, ai „Societății femeilor române" etc.[502].

Aceleași semnificații au caracterizat serbările jubiliare comemorative de la București, Suceava, Iași, Rădăuți, Burdujeni, Brăila, Ițcani, Galați, Constanța etc. Și, de asemenea, manifestările studențimii române din București, Cluj, Iași, Budapesta, Graz, Viena etc.

În această atmosferă sosește în România contele Pallavicini, trimisul Curții din Viena pentru a observa atmosfera și a influența orientarea politică a țării. După discuțiile cu Ion I. C. Brătianu și Vintilă Brătianu, contele Pallavicini înștiința guvernul imperial din Viena că „amîndoi frați Brătianu, ca toți oamenii politici români, sînt niște naționaliști declarați, care au ca țel unirea tuturor românilor". Iar politica guvernului României, mai conciliantă, a fost determinată numai de convingerea că n-a sosit momentul prielnic trecerii la acțiune pentru realizarea țelului mai îndepărtat de unire a tuturor românilor. Același om politic austriac, vorbind de disensiunile dintre oamenii politici români, știa că „într-un singur punct sînt de acord, și anume că mai de vreme sau mai tîrziu va veni momentul cînd România își va asuma adevăratele sale aspirații naționale, care în primul rînd sînt îndreptate împotriva Monarhiei. Acest moment se poate ivi mai curînd decît se întrevede azi"[503].

Evocarea figurii lui Ștefan cel Mare prilejuiește lui Horea Petra Petrescu un adevărat imn de slavă pentru marele domn român, publicat în „Luceafărul", revista studenților români din Budapesta. „Privește în jur de Tine, părintele nostru! ... Vezi-ți fiii Tăi ... Caută cu privirile la dorurile și traiul lor". Imn care era deasemenea un îndemn pentru unitatea națională cuprinsă în „pînza cu culorile neamului nostru, întruchiparea visurilor noastre a tuturor ..."[504].

8. Intensificarea acțiunilor pentru dreptul la autodeterminare și a luptei pentru unitate națională

Generația mai tînără a burgheziei române, înarmată cu idei noi, mai bine pregătită pentru viața politică, mai instruită, era dornică să se afirme în dezbateri parlamentare, așa cum făceau burgheziile din toate țările europene. Voia, cu alte cuvinte, să spargă barierele care o constrîngeau la o situație inechitabilă, împinsă pe planul al doilea de burghezia dominantă. Se străduia să iasă din această situație și să

[502] E. Prokopowitsch, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus*, Graz-Köln, 1965, p. 117.

[503] T. Pavel, *op. cit.*, p. 107.

[504] „Luceafărul", III, 1904, nr. 12—13. Manifestațiile de la Putna au provocat discuții în Parlamentul din Budapesta, cu care prilej unii deputați declară că românii vor să alipească Transilvania la România, cf. *Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett Országgyülés képviselöházának naplója*, I, Budapesta, 1905, p. 211 (discursul deputatului Bozoki Arpád).

Scanned with OKEN Scanner

pătrundă în mai mare măsură în viaţa economică, în industrie, comerţ, finanţe, să-şi constituie o proprietate funciară.

Vreme de un deceniu, de la mişcarea memorandistă pînă la reluarea activităţii parlamentare, burghezia română a progresat foarte puţin. De-abia 2,3% din capitalul industrial şi comercial aparţinea burgheziei române, în timp ce burghezia maghiară şi austriacă deţineau 97,3% din capitalul industrial şi comercial. Ceva mai bune poziţii cîştigase burghezia română în finanţe, unde deţinea 25% din capital, prin uniune bancară „Solidaritatea", cu un capital de 36 672 214 coroane, faţă de 11 478 530 coroane în 1900[505].

Împiedicată în investirea capitalului bancar în industrie şi comerţ, burghezia română se vede constrînsă a-l fructifica în cumpărări de pămînt. Se creează, astfel, o pătură de proprietari funciari români cu interese burgheze: 20,3% cu proprietăţi între 50 şi 500 ha şi 5,7% cu proprietăţi peste 500 ha[506]. Instituţiile bancare româneşti ajutau în acelaşi rînd şi ţărănimea, mai ales ţărănimea mijlocie şi mai înstărită, solvabilă, pentru a cumpăra pămînt. Se creează, astfel, şi anumite interese economice comune între burghezie şi masele populare. Asemenea situaţii generează, la rîndul lor, o platformă politică comună între toate clasele şi păturile naţiunii române, chiar dacă unele interese ale unora şi ale altora nu coincideau[507]. Situaţia de naţiune dominată, oprimată, a atenuat deosebirile de interse şi a permis burgheziei să-şi însuşească rolul de conducător a tuturor forţelor sociale nemulţumite. Şi cu cît opresiunea era mai mare, cu atît mai puternice erau şi tendinţele centrifuge. Rezolvarea acestor contradicţii nu puteau fi alta — după cum recunoştea un contemporan maghiar cu vederi înaintate, socialistul Szabó Ervin —, decît „restabilirea autonomiei naţionale şi a unităţii naţionale: croate, sîrbe, cehe, române"[508].

Clasele dominante austro-ungare nu voiau, firește, să înţeleagă asemenea drepte revendicări. Chiar dacă între partidele şi grupările politice pe de o parte existau fricţiuni, lupte pentru putere, iar pe de altă parte asemenea fricţiuni şi contradicţii, izvorîte din aceleaşi interese de clasă, existau între burghezo-moşierimea maghiară şi Curtea din Viena, în faţa revendicărilor şi luptei pentru autonomie şi unitate naţională a naţionalităţilor negermane şi nemaghiare contradicţiile dispăreau. Nici unii nici alţii nu renunţau la hegemonie, la dominaţie, la opresiunea naţiunilor de pe „planul al doilea" şi la clasele de jos ale propriei naţiuni: muncitorimea şi ţărănimea.

Legea naţionalităţilor a fost şi mai mult călcată în picioare; censul electoral îşi păstrează caracterul discriminator de mai înainte; autono-

---

[505] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ed. II-a, p. 325; N. N. Petra, *Băncile româneşti din Ardeal şi Banat*, Sibiu, 1936, p. 39—73. Deputatul Boross János trăgea semnalul de alarmă în şedinţa din 28 ianuarie 1911 cu privire la primejdia reprezentată de capitalul românesc pentru interesele claselor dominante: la 1872 exista o bancă românească, în 1904 existau 9 bănci româneşti, iar în 1911 vor fi 100 de bănci româneşti; capitalul băncii „Albina" a crescut de la 120000 la 3000000 coroane, iar al tuturor băncilor româneşti de la 10 la 20 milioane coroane. Concluzia deputatului Boross: „Acestea sînt cărămizile de bază ale băncii româneşti din Daco-România" (cf. *Az 1910, évi junius hó 21-ére hirdetett Országgülés nyomtatványai. Képviselöházi Napló*, IV, p. 316—317).

[506] Şt. Pascu, C. C. Giurescu, I. Kovács şi L. Vajda, *op. cit.*, p. 33.

[507] Şt. Pascu, G. Göllner, *op. cit.*, p. 39.

[508] K. Marx — F. Engels *Válogatott művei*, ed. Szabó E., I, Budapesta, 1905, p. 100.

Scanned with OKEN Scanner

mia locală a comitatelor este desființată aproape cu totul. Pentru supravegherea mișcării socialiste se înființează o secție specială pe lîngă Ministerul de Interne, iar prin ordinul aceluiași minister, dreptul de întrunire al proletariatului este și mai mult îngrădit[509]. Aceeași gentry, mici nobili maghiari, asemănători iuncherilor germani, acaparînd majoritatea aproape din funcții în aparatul central, se disting prin opacitate politică și naționalism șovin, taxînd de daco-român pe orice cetățean care vorbea românește și apăra drepturile poporului față de abuzurile funcționarilor. Această judecată a lui Jászi Oszkár[510], burghez radical cu vederi înaintate, este împărtășită de alte personalități culturale și oameni politici progresiști maghiari, cum a fost poetul Ady Endre, muzicologul și compozitorul Béla Bartók, liberalul radical Mocsáry Lajos etc. Lupta acestora, grupați în jurul revistei „Huszadik század" (Secolul al XX-lea) și a „Societății de sociologie", pentru democratizarea țării, pentru anumite drepturi pe seama naționalităților, n-a putut schimba direcția politicii de stat, reprezentată de liderii claselor dominante, ca Tisza István, Apponyi Albert, Wekerle Sándor și de mulți alții. N-a putut schimba această politică nici social-democrația maghiară, care, fără a îmbrățișa principiul autodeterminării popoarelor sau a unei largi autonomii naționale, își înscrisese în programul său egalitatea de drepturi, democratizarea societății și votul universal[511].

Față de asemenea stări de lucru, mișcarea revoluționară și democratică se radicalizează. Un val de greve muncitorești se declanșează între 1903—1907. Acestea sînt dublate de numeroasele greve de seceriș ale țărănimii sărace, adevărate răscoale, ca aceea de la Sepreuș, Talpoș și Aleșd (județele Arad și Bihor), din alte localități din județele Satu Mare, Sălaj, Timiș și Torontal din 1903—1905. Și unele și altele au fost înăbușite cu brutalitate de autoritățile vremii. Aduși jandarmii împotriva țăranilor răsculați la Șepreuș, au fost împușcați 7 țărani, 18 au fost răniți iar 45 arestați.

La Aleșd s-a tras în cei circa 4 000 de oameni adunați la 24 aprilie 1904 pentru a protesta împotriva nedreptăților și opresiunii sociale. Zeci de participanți la adunare au fost răpuși de gloanțe, alte multe zeci au fost răniți. Proteste în presă, în parlamentul de la Budapesta împotriva „masacrului" de la Aleșd au avut loc. Muncitorimea din Oradea declară grevă în semn de solidaritate cu țăranii răsculați. Procesul celor 55 de țărani și muncitori, români și maghiari, arestați a avut loc în decembrie 1904; au fost condamnați „instigatorii socialiști" la închisoare între 2—4 ani[512].

Mișcările țărănești au constituit un bun prilej de manifestare a solidarității poporului român împotriva opresiunii. Socialiștii, învinuiți de a fi provocat aceste mișcări prin propaganda între țărani, sînt apă-

---

[509] Horváth Z., *Die Jahrhundertwende in Ungarn*, Budapesta, 1966, p. 234—235; L. Bianchi, *Bürgerliche Freiheitsrechte in Ungarn im Zeitalter des Dualismus*, în *Studia Juridica Universitatis Pécs*, 1966, p. 24—25; Buzás J., *Einige Staatsrechten-Fragen der Auflösung der österreichisch-ungarischen Monarchie*, în *Studia Juridica Universitatis Pécs*, 1966, p. 120—132.

[510] Jászi Oszkár, *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*, Budapesta, 1912, p. 478; Mocsáry L., *A válság*, Eger, 1905, 24 p.; Horváth Z., *op. cit.*, p. 148—149.

[511] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 266—268.

[512] *Aleșd 1904—1979*, sud red. Șt. Pascu, Oradea, 1979.

rați de reprezentanții burgheziei, care dezvăluie adevăratele cauze: opresiunea crescîndă a burghezo-moșierimii maghiare[513]. Aceiași reprezentanți (Șt. Cicio Pop, Mihai Veliciu, Ioan Russu-Șirianu și Ioan Suciu) iau apărarea țărănimii în adunările comitatului Arad, iar Cicio Pop se oferă să apere în mod gratuit pe cei 45 de țărani și pe cei doi conducători socialiști ai mișcării de la Șepreuș, învățătorul George Sturza și Zsengellér Gergely[514]. Ziarul Partidului Național Român „Tribuna poporului" desfășoară o adevărată campanie de presă pentru apărarea răsculaților din Șepreuș, Talpoș și Aleșd, pentru ajutorarea victimelor și, totodată, pentru dezvăluirea stărilor de lucruri din monarhia dualistă. Mai ales a legii școlare a lui Berzeviczy, care reducea și mai mult autonomia școlilor confesionale nemaghiare și modifica programele școlare, cu scopul, și într-un caz și în altul, de deznaționalizare a nemaghiarilor. Ceea ce explică numeroasele întruniri de protest ale românilor la Sibiu, Brașov, Arad, Deva, Orăștie, Hațeg, Brad, Hunedoara, Sălișteț, Sebeș-Alba, Ilia etc.

Această situație a impulsionat și mai mult mișcarea cultural-națională. Prin „Astra" și celelalte societăți culturale din Transilvania, prin „Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina" și alte societăți cultural-politice din Moldova de Sus, fruntașii vieții culturale și politice își intensifică legăturile cu masele populare „Astra" avea la 1900 nu mai puțin de 60 despărțăminte — corespunzătoare la tot atîtea cercuri electorale —, cu 259 agenturi ce-și desfășurau activitatea în 3 232 comune[515]. Sutele și miile de conferințe și manifestări cultural-artistice, răspîndirea publicațiilor „Bibliotecii poporale" în zeci de mii de exemplare, erau tot atîtea prilejuri pentru fruntașii vieții cultural-politice de a alimenta ideea și tendințele de emancipare și unitate politică. Mai ales că aceiași conducători politici erau în același tîmp și conducătorii „Astrei", cei mai mulți tineri protagoniști ai politicii activiste.

În această atmosferă, rezultatul dezbaterilor conferinței naționale de la Sibiu din 10 ianuarie 1905 putea fi socotit dinainte știut. Cei 97 delegați ai cercurilor electorale, conștienți de răspunderea ce le incumba, hotărăsc reluarea activismului ca politică oficială a Partidului Național Român, aleg un nou comitet executiv al partidului și stabilesc programul acestuia: recunoașterea individualității politice a poporului român și asigurarea dezvoltării sale etnice și constituționale; folosirea limbii materne în armată; stăvilirea tendințelor de deznaționalizare în armată; aplicarea în practică a legii cu privire la egala îndreptățire a națiunilor asuprite prin folosirea limbii materne în administrație, justiție și școală; autonomia deplină a tuturor confesiunilor, a comunelor și comitatelor și alegerea funcționarilor din rîndul populației locale; vot universal; garantarea dreptului de întrunire și asociere; libertatea presei; asigurarea indivizibilității și inalienabilității minimului de proprietate; schimbarea sistemului de impunere în raport de starea materială a contribuabililor; desființarea fideicomiselor; împroprietărirea, în măsura posibilităților, a țăranilor din proprietatea statului; legi împotriva exploatării muncitori-

---

[513] I. D. Suciu, *Aspecte ale colaborării Partidului Național Român din Transilvania cu mișcarea socialistă*, în „Studii", XXI, 1968, nr. 1, p. 99—101.

[514] Gh. Ciul, *Deputatul Ștefan Cicio Pop, luptător pentru revendicări sociale și democratice, în favoarea maselor maselor de muncitori și țărani*, în „Apulum", 1970, X, p. 432.

[515] „Transilvania", număr jubiliar, 1861—1911, p. 593.

lor de către patroni; asigurări de stat pentru boală și bătrînețe; etatizarea igienei publice, medici și medicamente pentru săraci[516].

Programul din 1905 comparat cu cel din 1881 înseamnă în aparență un pas înapoi în unele puncte, în unele revendicări. În locul autonomiei Transilvaniei, cuprinsă în programul din 1881, reînnoit de atîtea ori după aceea și de Congresul naționalităților din 1895, în programul din 1905 se cuprinde recunoașterea individualității politice a poporului român și asigurarea dezvoltării sale etnice și constituționale, ceea ce însemna posibilitatea dezvoltării naționale a românilor. Revendicarea de mai multe ori exprimată (și la Congresul naționalităților din 1895), cu privire la autonomia deplină a comunelor și unităților administrative și alegerea funcționarilor dintre localnici însemna instituirea administrației românești în cea mai mare parte a Transilvaniei. În locul revendicării generale a drepturilor cetățenești și reducerea censului electoral, acum se precizează dreptul de vot universal. Neînscrierea revendicării cu privire la autonomia Transilvaniei este fără îndoială o renunțare însemnată față de 1881; ea era cuprinsă, în parte, în celelalte puncte, care, aplicate constituiau temeiuri pentru autonomie. Programul din 1905 este mai progresist în problemele sociale. Cuprinderea în programul din 1905 a unor revendicări pe seama țărănimii și muncitorimii se datorește atît spiritului vremii, cît și legăturilor pe care burghezia națiunilor dominate le aveau cu masele populare; ele sînt, totuși, modeste în raport cu alte programe, din țările mai dezvoltate, și cu totul insuficiente pentru aspirațiile maselor.

Pe baza acestui program, o campanie electorală foarte activă se desfășoară. 8 deputați români, unul sîrb și unul slovac pătrund în Parlamentul de la Budapesta. Aceștia constituie Clubul naționalităților, sub președinția deputatului român Teodor Mihali. Era concretizarea unității de acțiune statornicită la Congresul naționalităților din 1895. Manifestul-program al Clubului proclama drepturi politice pentru masele populare în general, pentru popoarele asuprite, afirma convingerea nestrămutată că interesul general al tuturor popoarelor reclamă „imperativ cele mai radicale reforme în chestiunile interne". Denunțînd politica de asuprire națională și tendințele de deznaționalizare urmărite de guvernele burghezo-moșierești maghiare, reprezentanții naționalităților declarau că popoarele nemaghiare „nu vor abzice niciodată și de dragul nimănui la drepturile și aspirațiile lor naționale", pretinzînd, dimpotrivă, asigurarea deplină a drepturilor, proclamînd sus și tare că nu-și vor contopi nici odată individualitatea națională în ființa altor neamuri străine[517].

În Bucovina, în același timp un nou curent politic-cultural își începe activitatea, inițiat și îndrumat de tineretul intelectual educat în mișcarea cultural-național din România, grupat în jurul revistei „Junimea literară" din Cernăuți. Noul curent propovăduia cu îndrăzneală și hotărîre necesitatea unității culturale a românilor de pretutindeni, care trebuia să pregătească unirea politică a tuturor românilor în hotarele lor etnice și istorice. Noul curent era opus „doctrinei bucoveniste", care milita pentru acceptarea stărilor de lucruri, și de aceea promovează cu curaj lupta pentru emancipare socială și unitate națională; afirma con-

[516] T. V. Păcățian, *op. cit.*, VIII, p. 165—174.

[517] *Ibidem*, p. 215—218; I. Cicală, *Aspecte ale luptei naționale a românilor din Transilvania (1900—1918)*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, X, 1967, p. 237—238.

vingerea în unirea Bucovinei cu România şi crearea statului naţional unitar român[518].

În acelaşi timp revoluţia burghezo-democratică din 1905 din Rusia, înăbuşită în sînge de baionetele ţarului, a determinat convocarea dumei pentru „dezbaterea şi votarea legilor". Această măsură a stîrnit o mare încredere şi nădejde în rîndurile popoarelor din Rusia cu privire la eliderarea lor, pe baza dreptului la autodeterminare. O propagandă naţională de nuanţă democratică şi socialistă pronunţată desfăşoară tineretul, în opoziţie cu conservatorismul boierilor. Ziarul „Basarabia", gazetă românească „naţional-democratică", şi apoi „naţional poporană", ce-şi începe apariţia în 1906 sub impulsul avocatului A. Gavriliţă şi care grupa intelectualitatea ieşită din rîndurile răzeşimii, îşi înscrie în programul său ideea autonomiei Basarabiei, condusă de un „consiliu provincial superior". Un partid naţional-democrat se conturează. Gruparea conservatoare a boierimii române basarabene îşi avea, la rîndul său, propriul ziar, „Moldovanul", mai conciliant, dispus la colaborare cu oficialitatea. În anumite probleme, însă, punctele de vedere ale celor două grupări se apropiau foarte mult: redeşteptarea naţională, politică şi culturală a românilor basarabeni, deoarece şi „Moldovanul" se străduieşte să cultive limba română în şcoli şi în afara şcolii, „fiindcă limba strămoşească este pentru un neam ceea ce este pentru un om tata şi maica sa", iar lepădarea de limbă înseamnă lepădarea de neam, mai cu seamă că „limba, legea şi obiceiurile nu sînt de ieri de alaltăieri, ci de veacuri". Începuturi anevoioase, deoarece reacţiunea era puternică, îndrăzneţii novatori au fost persecutaţi, ziarele au fost desfiinţate, colabatorii împrăştiaţi în întinsul Imperiului ţarist. Mai modestă, revista „Luminătorul", înfiinţată la începutul anului 1908, a continuat activitatea culturală de luminare a poporului[519].

Să fie oare o simplă coincidenţă inaugurarea, chiar în acelaşi timp, a noii etape a luptei pentru drepturi politice, pentru libertate şi unitate în toate provinciile româneşti încorporate în cele două imperii multinaţionale? Mai degrabă şi cu temei deplin se poate afirma existenţa unei legături organizate între mişcările naţionale din cele trei provincii, după cum aceleaşi legături explică programele mişcărilor naţionale mult asemănătoare în problemele fundamentale: drepturi politice naţionale, şcoli, folosirea limbii române, la care se adaugă, după împrejurări, autonomie provincială, pas spre unitate naţională.

Acest succes politic relativ a contribuit la intensificarea activităţii cultural-naţionale din România în sprijinirea luptei românilor din teritoriile de sub dominaţie străină. După manifestaţia impresionantă de la „Patria" din anul precedent, cele trei societăţi culturale: „Liga culturală" de la Bucureşti, „Astra" de la Sibiu şi „Societatea pentru cultură" de la Cernăuţi nu numai că-şi intensifica activitatea, dar îşi coordonează programul, pînă la identificare aproape. Au confirmat-o festivităţile organizate de „Astra" la Sibiu, în 1905, pentru aniversarea celor 1800 de ani de la crearea Daciei traiane. Manifestaţiile au durat mai multe săptămîni: deschiderea „Muzeului istoric şi etnografic" al „Astrei", inaugurarea expoziţiei istorice, etnografice şi culturale, conferinţe, concerte, serate etnografice, excursii, reprezentaţii teatrale. Adunări anuale şi-au organizat cu această ocazie, la Sibiu, şi alte societăţi culturale. „Liga cul-

[518] I. Nistor, *Unirea Bucovinei*, p. 9.
[519] Idem, *Istoria Basarabiei*, p. 393—398.

Scanned with OKEN Scanner

turală" şi-a cîştigat un mare merit prin propaganda pentru participarea cît mai multor persoane din România. „Societatea pentru cultură" din Cernăuţi împlineşte aceeaşi misiune în Bucovina. Serbările de la Sibiu au devenit, astfel, o manifestaţie impunătoare a tuturor românilor.

Cu toate măsurile şi interdicţiile oficialităţii de a lua cuvîntul la serbări reprezentanţi din afara Transilvaniei, de ceea ce se temea Ministerul de Interne ungar nu a putut fi evitat. Solidaritatea dintre toţi participanţii s-a concretizat în întîlnirile şi manifestaţiile comune ale românilor din Translivania, România şi Bucovina la serbări, la excursii, la adunări, la teatru, la mormintele şi monumentele marilor bărbaţi: Gheorghe Lazăr, de la Avrig, gorunul lui Horea şi mormîntul lui Avram Iancu de la Ţebea, Simion Bărnuţiu de la Bocşa, Alexandru Papiu Ilarian, George Barițiu şi Ioan Raţiu de la Sibiu, Andrei Şaguna de la Răşinari[520].

Manifestaţiile din 1905 erau şi un răspuns la legea şcolară din 20 octombrie 1905 a ministrului cultelor şi instrucţiunii publice, Berzeviczy Albert, prin care se prevedea obligativitatea limbii maghiare pentru anumite obiecte în şcolile confesionale româneşti, precum şi cenzurarea programelor de învăţămînt, a manualelor şi a bibliotecilor şcolare. Au protestat împotriva legii cei doi mitropoliţi, Ioan Meţianu ortodox şi Victor Mihaly greco-catolic. Îşi spune cuvîntul apăsat, cum îi era caracterul, Valeriu Braniște în „Drapelul" său. Cuvînt înţelept, pătruns de spirit progresist, democratic, în sensul că politica românilor nu este condusă de ură împotriva maghiarilor, ci de dragoste pentru „interesele de existenţă naţională a poporului român". Aceasta îndeamnă poporul la rezistenţă faţă de o politică de deznaţionalizare; dragostea pentru interesele poporului „e mult prea curată şi sfîntă decît să se poată profana prin manifestaţii de ură"[521]. Astfel din cauza opoziţiei puternice a naţionalităţilor, prin deputaţii de curînd intraţi în parlament, prin presă, adunări etc. legea deznaţionalizatoare nu s-a putut aplica.

În aceste circumstanţe are loc vizita regelui Carol I în Transilvania, cu care ocazie i-a destăinuit lui Teodor Mihali „convingerea sa intimă că Transilvania se va uni într-o zi cu România prin izbîndirea principiilor de dreptate". La despărţire Carol I a dăruit lui Mihali un portret al său cu textul autograf: răbdare şi încredere.

În deceniul dintre 1905 — reluarea activismului — şi declanşarea primului război mondial, se înteţesc de asemenea vizitele reciproce ale oamenilor politici din România şi Transilvania, toate avînd drept obiect principal, declarat sau tăinuit, viitorul Transilvaniei şi eliberarea teritoriilor de sub dominaţia străină şi unirea lor cu România[522].

Opoziţia naţionalităţilor faţă de politica de maghiarizare a determinat pe primul ministru Tisza István, în 1905, să se gîndească la inaugurarea „unei noi linii" în relaţiile româno-maghiare. „Noua linie" urmărea o colaborare a românilor din Austro-Ungaria pentru consolidarea statului ungar, care ar fi însemnat, după părerea lui Tisza, consolidarea, în acelaşi timp, a României, dezvoltarea căreia era privită de români „cu simpatie şi cu dragoste".

---

[520] Huszár A., *op. cit.*, secţ. VI, cap. I.
[521] V. Braniște, *De la Blaj la Alba Iulia*, p. 148—150.
[522] C. Nuţu, *Noul activism şi lupta pentru unitatea de stat (1905—1916)*, în *Desăvîrşirea unificării statului naţional român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, sub red. M. Constantinescu şi Şt. Pascu, Bucureşti, Edit. Academiei, 1968.

Scanned with OKEN Scanner

Ascultînd asemenea sfaturi, conducătorii politici şi culturali ai românilor ştiau ce valoare li se cuvine. Răspunsul lor a fost intensificarea activităţii politice şi culturale deopotrivă. Legătura strînsă dintre activitatea culturală şi politică a naţionalităţilor în general, şi îndeosebi a românilor se vădeşte cu tot mai mare limpezime în acţiunile desfăşurate în toamna anului 1905 şi în anul următor. În septembrie 1905, se întruneşte conferinţa electorală la Sibiu, iar în noiembrie acelaşi an, din nou, de data aceasta în Banat, la Lugoj, cu participarea a peste 20 000 de alegători din toate părţile Banatului şi a deputaţilor români. Se votează, cu acest prilej, un proiect de hotărîre, care cerea votul universal, astfel încît toţi cetăţenii majori, fără condiţie de cens şi alte restricţii, să aibă drept de alegere[523].

Reluarea activităţii parlamentare din partea burgheziei române şi interesul manifestat de Partidul Naţional Român faţă de problemele muncitorimii, chiar cu mărginirile înscrise în programul partidului din 1905, asuprirea naţională, exprimată şi în utilizarea disproporţionată a forţei de muncă a românilor în industrie — 29,9% muncitori români la o populaţie de 53,8% —, poziţia conducerii Partidului Social-Democrat din Ungaria în problema naţională şi politica exclusivistă a lui Tisza István — toate au contribuit la apropierea dintre socialiştii români şi Partidul Naţional Român. Problema colaborării dintre reprezentanţii muncitorimii şi ai burgheziei constituia o preocupare permanentă, de amîndouă părţile în primii ani ai secolului al XX-lea. În „Drapelul" din Lugoj şi „Tribuna" din Arad apar articole care dezbat revendicările comune ale celor două clase, votul universal secret şi egala îndreptăţire a naţiunilor, invitînd pe socialişti la o „alianţă" pentru răsturnarea oligarhiei, la o acţiune comună în vederea luptei de dezrobire socială şi naţională. Grevele de la Reşiţa, Arad, Satu Mare, Cluj, Anina şi iar Reşiţa, de la căile ferate din toată Transilvania din anii 1900—1903 contribuie şi ele la apropierea şi mai mult a celor două forţe sociale. Presa vremii: „Adevărul", „Népszava", „Drapelul", „Erdélyi Munkás", „Gazeta Transilvaniei", „Tribuna", „Brassói Lapok" etc. şi unii reprezentanţi ai burgheziei române iau apărarea greviştilor, cerînd socoteală autorităţilor pentru politica lor antisocială. Interpelarea lui Coriolan Brediceanu în Parlamentul de la Budapesta în favoarea muncitorii a contribuit şi mai mult la apropierea şi colaborarea socialiştilor cu reprezentanţii partidului naţional. Determinantă a fost, se pare, marea demonstraţie din 15 septembrie 1905 de la Budapesta pentru obţinerea votului universal, la care au participat vreo 100 000 de muncitori, precum şi proiectul de lege depus în Reichsratul din Viena, care prevedea dreptul de vot pentru toţi cetăţenii bărbaţi de la vîrsta de 24 de ani. Împăratul Francisc Iosif, sub influenţa lui Karl Lueger, preşedintele Partidului Social-Creştin din Austria şi a lui Kristóffy József, conducătorul Partidului Agrarian din Ungaria, vroia să folosească votul universal în interesul dinastiei şi împotriva burghezo-moşierimii maghiare. Buna organizare a muncitorimii cu prilejul grevei a impresionat adînc pe fruntaşii Partidului Naţional Român, apreciindu-se că nici un partid n-are o asemenea organizare[524].

---

[523] T. V. Păcăţian, *op. cit.*, p. 209—211.

[524] I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 93—98; L. Valiani, *La dissoluzione dell'Austria Ungheria*, Milano, 1966, p. 37.

Scanned with OKEN Scanner

Socialiștii români, nemulțumiți de rolul ce le era rezervat în cadrul P.S.D.U., unde cuvîntul lor nu avea nici o influență din cauza necunoașterii limbii maghiare, declară, prin organul lor de presă, ziarul „Adevărul" că românii trebuie să înainteze în viața politică și economică, că se impune o adevărată constituție și dreptul de vot secret și universal.

Primul congres al muncitorimii români, întrunit la Lugoj în 24—25 decembrie 1905/6—7 ianuarie 1906, înseamnă și crearea secției române a P.S.D.U. cu numeroase organizații, în toate orașele și centrele muncitorești importante: Arad, Timișoara, Lugoj, Sibiu, Brașov, Oradea, Reșița, Anina, Oravița, Bistrița, Cugir, Călan, Petroșeni, Simeria etc. Fără a renunța la principiile luptei de clasă, la revendicări sociale pentru masele producătoare, socialiștii români își înscriu în program lupta de eliberare națională și formarea unui organism politic larg democratic[525].

Programele P.N.R. și ale Secției române a P.S.D.U. apropiindu-se foarte mult în unele puncte, colaborarea, alianța între socialiști și burghezie devine posibilă și chiar necesară. Rolul conducător în viața politică și-l asumă burghezia, așa cum se întîmplă în cele mai multe țări în acest stadiu de dezvoltare a societății. Burghezia română, chiar dacă nu-și înscrisese în program autonomia Transilvaniei și unitatea de stat din motive tactice, în toate acțiunile desfășurate după 1905, aceste tendințe erau vădite. Critica legislației agrare, a politicii de discriminare socială și națională, mai ales față de populația din Munții Apuseni, insistențele pentru rezolvarea chestiunii agrare au constituit probleme cu care și-au făcut debutul deputații români în Parlamentul din Budapesta după reluarea activității. La care se adaugă — ca o permanență — apărarea intereselor poporului român și ale României. Astfel Iuliu Maniu declara că este „adînc pătruns de misiunea mare a neamului românesc" și că are „nestrămutata încredere în forțele de care dispune pentru împlinirea acestei misiuni"; fiecare român avea îndatorirea de a contribui neîntrerupt la întărirea și dezvoltarea în toate direcțiile a acestor forțe. „Îndatorire, a cărei nebăgare în seamă înseamnă de-a dreptul trădare de neam"[526]. Atitudinea deputaților români este sprijinită de mișcarea socialistă atunci cînd ei susțin soluționarea democratică a problemelor, este criticată cînd se depărta de interesele maselor. Presa socialistă îndemna „pătura cultă să se pună în fruntea popoarelor și să lupte credincios și fără teamă" pentru obținerea votului universal „fără restricțiune". Solidari cu lupta deputaților naționalităților, cu programul clubului acestora, socialiștii se asociază campaniei împotriva politicii șovine a ministrului de interne Andrássy, a guvernului în general, considerat de socialiști „cel mai reacționar din cîte a avut Ungaria pînă acum"[527].

Împotriva politici sociale reacționare se ridică muncitorimea prin presa socialistă, dar și prin grevele izbucnite în mai multe părți în anii 1905—1907, la care au participat peste 100 000 de muncitori, în unele locuri peste 68% din numărul total al muncitorilor (Arad, Brașov, Cluj, Lugoj, Tîrgu Mureș, Suceava, Oradea, Rădăuți, Timișoara, Satu Mare), între care cea de la Ferdinand (Oțelul Roșu) a fost mai importantă.

---

[525] „Adevărul", III, nr. 12, 17 nov./1 dec. 1905.
[526] I. Maniu, *Discursuri parlamentare*, Blaj, 1900; S. Stoica, *Iuliu Maniu*, Cluj, 1932, p. 46—50.
[527] I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 95.

Scanned with OKEN Scanner

Reacționarismul guvernanților maghiari, dezvăluit de presa muncitorească, s-a adeverit și cu prilejul represiunii grevei de la Oțelul Roșu, soldată cu 8 morți și 22 de răniți[528]; a celor din Valea Jiului, Cluj, Timișoara etc. Cei mai progresiști dintre fruntașii burgheziei române, cum a fost Valeriu Braniște, înfierînd represiunea, iau apărarea muncitorimii și în general a maselor populare, peste deosebirile de clasă, iau apărarea drepturilor și libertăților tuturor cetățenilor[529].

Peste deosebirile de clasă, de interese sociale proprii fiecărei categorii sociale, existau probleme comune, cum erau drepturile democratice generale și unitatea națională a poporului român. Sub semnul acestora s-au înscris și manifestațiile prilejuite de expoziția jubiliară de la București din 1906. Fără să se ignoreze racilele existente în societatea din România, mizeria în care trăia țărănimea și muncitorimea, ascunse cu grijă de burghezo-moșierimea română pentru a nu umbri „strălucirea" aparentă a festivităților, mari mulțimi de oameni, intelectuali și țărani, din Transilvania, din Banat, din Maramureș și din Bucovina s-au îndreptat spre București, dezvăluind tendințele de unitate nu prin prezența lor doar, ci prin toate manifestațiile din vremea vizitei în capitala României. Exponatele românilor din Transilvania și Bucovina nu numai au îmbogățit expoziția, dar au atras un număr impresionant de vizitatori, care se îngrămădeau la pavilionul „Românii de peste hotare", să vadă obiectele etnografice și cele ce reprezentau trecutul istoric. Capitala României n-a fost niciodată pînă atunci martora unei manifestații asemănătoare.

Era „sărbătoarea uriașă a unui neam întreg", sărbătoarea vizitei „fraților mai mici la fratele mai mare", potrivit caracterizării corespondentului ziarului din Orăștie „Libertatea". Același corespondent descrie plecarea „roiurilor de români din Banat, din Ardeal și din Bucovina, dinspre trei raze a soarelui, mergînd toate spre același punct, spre inima neamului românesc, spre locul de unde răsare soarele pentru toți românii, spre București". Din Bucovina au plecat vreo 2 000 de persoane, cu două trenuri. Mari mulțimi de oameni au întîmpinat în gări cu muzici militare pe oaspeții bucovineni. Entuziasmul, la gazde și la oaspeți, se citea pe fețele tuturor. Discursul de bun-venit, rostit de viceprimarul capitalei, sublinia unitatea neamului, frăția dintre toate ramurile poporului român. În frunte cu muzica militară, convoiul a străbătut străzile Bucureștilor.

Din Banat au plecat 12 coruri și din Ardeal 14, în total vreo 2 400 de oameni. La marginea țării, bănățenii și ardelenii au fost întîmpinați de mulțimi însuflețite, li s-au pus pe piept cocarde tricolore. Craiovenii i-au așteptat pe bănățeni în gară cu cîteva care de pîine și butoaie de bere și vin, ospătîndu-se vreme de trei ore. La Piatra Olt s-au întîlnit cu ardelenii și împreună au călătorit spre București. În gară erau așteptați de un număr impresionant de oameni, cu trei muzici militare. Convoiul a străbătut străzile într-un entuziasm înălțător. Era sărbătoarea „înfrățirii tuturor românilor"[530]. Bucureștii erau socotiți „centrul, focarul națiii românești"[531].

---

[528] *Ibidem*, p. 93.
[529] *Ibidem*, p. 94—95; C. Nuțu, *op. cit.*
[530] „Libertatea", V, nr. 37, 2/15 sept. 1906.
[531] „Tribuna", X, nr. 144, 6/19 aug. 1906.

Scanned with OKEN Scanner

Grupurile de țărani, sosite din toate colțurile provinciilor subjugate, sub conducerea învățătorilor, profesorilor, preoților, a intelectualității în general, străbăteau străzile în cîntecele „Deșteaptă-te române", „Pe-al nostru steag", „Marșul lui Iancu" etc. Corurile de amatori, formate din intelectuali, țărani și muncitori transilvăneni, bănățeni și bucovineni au stîrnit entuziasmul participanților, fiind răsplătite cu diplome și medalii (cele de la Lugoj, Reșița, Bocșa Vasiovei, Ciacova, Oradea, Sălište, Orăștie, Sibiu, Abrud, Ocna Sibiului etc.). Cu toată atitudinea rezervată a oficialității din România, legată de Tripla Alianță, presa, alături de toate manifestațiile orale, n-a putut ignora entuziasmul, solidaritatea și puterea irezistibilă de atracție a României pentru transilvăneni și bucovineni. Bucureștii erau socotiți „izvorul dătător de viață". S-a vorbit cu acest prilej de vremea nu prea depărtată, cînd „hotarele nu vor mai despărți ramurilor națiunii române", realizîndu-se, astfel, „idealul național". România era socotită „patria tuturor românilor deopotrivă", iar lupta românilor urmărea înfăptuirea „națiunii române mari". Serbările de la „Arenele romane" erau caracterizate „unul din acele vise frumoase, care nu se uită niciodată, pe care e greu să le redai în slove". Un vis erau apreciate toate acele manifestații din capitala României și de către ardeleni și bănățeni[532].

Aceste manifestări de solidaritate și unitate au provocat vii dezbateri în Parlamentul de la Budapesta și în presă[533]. Deputații români se simțeau încurajați, susținînd cu mai multă îndrăzneală drepturile și aspirațiile românilor la libertate și unitate, exprimate în versurile lui Goga: „Avem un vis neîmplinit / Copil al suferinței / De jalea lui ne-au răposat / Și moșii și părinții". Alți deputați români au ripostat cu îndrăzneală față de afirmațiile deputatului maghiar Farkasházi că România ar fi un mic stat balcanic zdrențuit, între care Iuliu Maniu i-a replicat: „Am socotit că e datoria mea, după cum orice membru al acestei camere ar fi trebuit să considere ca o datorie a sa, de a protesta cu ultima energie, contra acestei expresiuni foarte jignitoare pentru statul vecin", care „nu este zdrențuit, ci sfîșiat"[534].

Față de această stare de spirit deputatul Bethlen István, într-o cuvîntare amplă, dezvăluia, plin de îngrijorare — cu gîndul de a o transmite și celorlalți parlamentari și a determina, astfel, măsurile necesare stăvilirii acestor manifestări —, legăturile dintre românii din Transilvania și cei din vechea Românie, tendințele de unitate manifestate atît cu prilejul serbărilor jubiliare, cît și cu alte ocazii. Atrage atenția asupra declarațiilor și cuvîntărilor rostite de românii ardeleni și de cei din România care aveau un conținut identic.

România era socotită și de bănățeni patria lor, cum declara protopopul Traian Putici, iar Dimitrie Comșa din Sibiu, la rîndul său, afirma că ardelenii, bănățenii, crișenii și moții s-au îndreptat spre București să respire și să prindă curaj, să se unească și să-și educe sentimentele în marile idealuri naționale, deoarece „va veni timpul cînd hotarele nu ne vor despărți și atunci idealul național se va realiza"[535]. În numele arădanilor, Ștefan Cicio Pop a declarat și el că a mers cu bucurie în

---

[532] „Libertatea", V, nr. 38, 9/22 sept. 1906.
[533] *Az 1906 évi május 19-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi napló*, I, p. 324—327.
[534] *Ibidem*, p. 344; S. Stoica, *op. cit.*, p. 44—50.
[535] *Ibidem*, p. 351—354.

România, deoarece este adevărata şi reala sa patrie, patria-mamă, şi că sînt puternice dorinţele şi aspiraţiile pentru înfăptuirea cărora românii se străduiesc din toate puterile. Iar conducătorul făgărăşenilor, vicarul Victor Macavei, afirma că ardelenii au mers la Bucureşti, acolo unde răsare soarele culturii româneşti, pentru a se încălzi şi a se oţeli în vederea luptei pe care o duc pentru înfăptuirea idealurilor noastre naţionale. În numele celor 600 de vizitatori din Ţara Bîrsei, a vorbit canonicul braşovean Voinea, care afirma că au mers în România cu sufletul însetat de libertate, demonstrînd că graniţa între fraţi este zadarnică din moment ce inima tuturor bate pentru acelaşi gînd, pentru aceleaşi idealuri naţionale.

Tot atît de semnificative au fost şi cuvîntările diferiţilor oameni de cultură, personalităţi marcante din România, care au întîmpinat diferitele grupuri de vizitatori din Transilvania, Banat şi Bucovina. Istoricul Grigore Tocilescu făcea urarea ca regele României să aibă puterea să unească părţile Daciei lui Traian. Dionisie Stoica, într-un vibrant cuvînt de salut, adresat românilor din Imperiul austro-ungar, vorbea de apropierea cu paşi repezi a celei mai mari sărbători a neamului nostru, care nu poate fi împiedicată de nici o putere omenească. Episcopul Calist Botoşăneanu a făcut urarea oaspeţilor, ca atunci cînd vor mai dori să-i viziteze să nu mai trebuiască să treacă hotarul, ci să călătorească numai pe teritoriul României. În cuvîntarea sa, Barbu Ştefănescu-Delavrancea a afirmat că nimeni nu mai e în stare să-i despartă pe români, nici munţii, nici apele şi că nu vor înceta nici o zi lupta pentru unirea poporului nostru. Secretarul „Ligii culturale", D. Florescu, deslușea însufleţirea prilejuită de sosirea ardelenilor, bănăţenilor şi bucovinenilor, prin lupta titanică pe care românii din Austro-Ungaria o duceau pentru apărarea limbii strămoşeşti şi a celor 3 000 de şcoli româneşti, lucru considerat o victorie mai mare decît cele mai mari victorii din istoria universală, care va asigura înfăptuirea naţiunii române mari[536]. În sfîrşit, comisarul expoziţiei, savantul chimist şi medic Constantin Istrati, îşi exprima încrederea că „va veni timpul cînd după unirea tuturor românilor se vor grupa naţiunile numite toţi români. Deie cerul ca oarecînd toţi românii să fi uniţi în libertate, în cultura naţională română".

Contele Bethlen înţelegea şi intuia în chip just semnificaţia acestor manifestaţii, ca expresie a solidarităţii naţionale pe de o parte, iar pe de alta ca o potenţare a entuziasmului şi a încrederii în realizarea „marilor ţeluri româneşti". Mai urmărea contele maghiar să atragă atenţia oficialităţii asupra primejdiei pentru integritatea statului ungar prin asemenea manifestaţii. Acelaşi scop era urmărit de Bethlen şi prin dezvăluirea activităţii „Ligii culturale", care urmărea ajutorarea românilor din Austro-Ungaria, întreţinerea de legături cu fruntaşii politici din provinciile subjugate, crearea unei opinii publice puternice în România şi străinătate în favoarea românilor, dezvăluirea politicii de opresiune care-i împiedică pe români în propăşirea lor economică, culturală şi naţională, determinarea unor acţiuni mai hotărîte, care să asigure înflo-

[536] *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

rirea naţiunii române şi să trezească conştiinţa naţională a românilor din diferite ţări, să le menţină trează dorinţa şi tendinţele de unitate[537].

Acest lucru s-a realizat deplin nu numai prin activitatea „Ligii culturale", ci mai ales pe baza legăturilor neîntrerupte de toate felurile dintre românii din Imperiul austro-ungar şi cei din România, pe fondul masei etnice compacte de o parte şi de alta a munţilor, a unităţii de limbă şi de cultură, a formării şi dezvoltării naţiunii şi conştiinţei naţionale. Acestor motive generale şi permanente li se adaugă altele, proprii acestei perioade istorice: independenţa şi dezvoltarea, sub toate raporturile, a României, străduinţele şi stăruinţele burgheziei române din monarhia austro-ungară de a ocupa un loc mai important în viaţa economică şi politică şi accentuarea tendinţelor de deznaţionalizare a naţionalităţilor nemaghiare. Forţa de atracţie a României era „inimaginabilă", după expresia aceluiaşi deputat Bethlen István, care într-o cuvîntare în Parlamentul de la Budapesta din 10 aprilie 1907 afirma că în ziua naşterii regatului român, importanţa statului maghiar s-a micşorat în ochii românilor din Austro-Ungaria în comparaţie cu chipul României independente, unde naţiunea română (înţelegînd clasele dominante) se bucură de deplinătatea drepturilor şi a puterii. Pe măsura creşterii prestigiului României, burghezia română din Austro-Ungaria nu se mai mulţumea doar cu obţinerea unor drepturi politice-naţionale, ci se străduia să-şi constituie un teritoriu unitar, în care ea să-şi asigure dominaţia din punct de vedere economic, social şi cultural, să devină statul major în organizarea şi conducerea maselor populare. Burghezia şi intelectualitatea română din Transilvania acţiona în acord deplin cu burghezia din România, una înlăuntrul statului maghiar, cealaltă în afara lui, în acelaşi scop: extinderea hotarelor României peste toate teritoriile locuite de români. De aceea burghezia română din Austro-Ungaria împărtăşea, după credinţa realistă a contelui Bethlen, ideea federalizării numai ca o tactică, ca o etapă în vederea unirii cu România, în momentul în care împrejurările vor fi favorabile[538].

Era o căutare dramatică de multe ori a căii de salvare, deoarece burghezo-moşierimea maghiară preconiza felurite măsuri pentru stăvilirea posibilităţilor de dezvoltare economică, politică şi culturală a naţionalităţilor. Acest scop era urmărit de proiectul de lege al lui Andrássy de introducere a limbii maghiare ca limbă de instrucţie în toate unităţile militare — proiect susţinut mereu începînd din 1903 —, şi de legea şcolară a lui Apponyi, prin care se urmărea introducerea limbii maghiare în şcolile confesionale ale naţionalităţilor[539].

Asemenea măsuri au stîrnit o mare îngrijorare şi, ca urmare, o mare frămîntare în rîndurile naţionalităţilor. Proteste numeroase, repetate, hotărîte, curajoase, demascatoare sînt ridicate în parlament din partea tuturor deputaţilor naţionalităţilor, în adunări, cu participări numeroase din toate straturile sociale, în presa din ţară şi străinătate. Deputaţii români Vasile Goldiş, Ioan Suciu, Aurel Vlad, Alex. Vaida, Iuliu

---

[537] *Ibidem.* Aceeaşi problemă e înfăţişată şi într-un articol din 4 mai 1907 publicat de ziarul „Kolozsvári Friss Újság" şi de deputatul Kállay Ubul în discursul rostit în şedinţa din 30 mai 1911 a Parlamentului din Budapesta, cf. *Az 1910 évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi napló,* VIII p. 98—100.

[538] *Az 1906 évi május hó 19-ére hirdetett...*, VIII, p. 150—151.

[539] Al. Vaida, *Memorii,* Arh. St. Bucureşti, fond. Al. Vaida, neinventariat, p. 17—19; L. Valiani, *op. cit.*, p. 29.

Scanned with OKEN Scanner

Maniu, Caius Brediceanu, Ştefan Cicio Pop, apoi mitropoliţii şi episcopii Ioan Meţianu, Victor Mihalyi, Ioan Papp şi Vasile Hossu participă la dezbateri cu toată îndrăzneala izvorîtă din cauza dreaptă pe care o slujeau. Aceştia au dovedit că legea recrutărilor şi legea şcolară sînt în contradicţie flagrantă cu dreptul fiecărui popor de a se instrui în limba maternă, cu principiile pedagogice fundamentale. Se dezvăluie, cu prilejul dezbaterilor parlamentare, o realitate ascunsă în dosul unor formule politice, „dominaţia de clasă îmbrăcată în haina exclusivismului de rasă", deoarece prin toate instituţiile publice: învăţămînt, justiţie, administraţie, armată nu se urmăreşte altceva decît asigurarea „prepotenţei politice, culturale şi economice" a burghezo-moşierimii maghiare[540].

În strînsă conexiune cu aceste probleme, toate la un loc alcătuind marea şi acuta problemă naţională în statul poliglot austro-ungar, era legea „draconică" a lui Darány, ministrul agriculturii, care statornicea în chip cu totul nedrept raporturile dintre slugi şi stăpîni în favoarea moşierilor, lege pe care o combat deputaţii naţionalităţilor, demonstrînd că este îndreptată împotriva muncitorilor agricoli şi a dreptului de grevă al acestora. În aceste condiţii este cu totul explicabil răsunetul marii răscoale ţărăneşti din 1907 din România în Transilvania. În multe locuri în această ţară şi mai ales în Maramureş, ţăranii români şi maghiari se răscoală şi ei. Răscoala ţăranilor maramureşeni a stîrnit entuziasmul poetului progresist maghiar Ady Endre care o socotea „pur şi simplu strălucitoare". Interpretează în sens democratic, ca o luptă dreaptă pentru pămînt şi o viaţă mai bună mişcările ţărăneşti profesorul Ioan Lupaş într-un articol cu titlul semnificativ *Toate plugurile umblă*, care a fost „răsplătit" de justiţia burghezo-moşierească maghiară cu luni de temniţă şi pedeapsă în bani. Sînt justificate mişcările ţărăneşti din Transilvania de ziarul social-democrat „Lupta" ce apărea la Budapesta, care afirma că „nu poporul e vinovat pentru că s-a răsculat, deoarece nu este popor în lume care în cazuri analoage să nu purceadă asemenea ţăranilor noştri"[541].

Revendicările deputaţilor români în favoarea naţionalităţilor erau calificate de deputaţii unguri drept instigaţii la subminarea statului ungar, prin tendinţele de unitate ale românilor din monarhia austro-ungară cu România. Învinuirea nu era lipsită de temei, deoarece asemenea tendinţe erau o realitate. Cărţile de istorie dovedeau originea, vechimea, permanenţa şi unitatea poporului român pe teritoriul său naţional, cele de geografie arătau că întreg teritoriul locuit de români formează România, privirile tuturor erau îndreptate spre ţara independentă şi în plină dezvoltare[542]. În faţa acestor dovezi, deputaţii români recunosc şi afirmă cu îndrăzneală şi cu mîndrie chiar, tendinţele de unitate, unii dintre ei declarînd că „există oameni politici şi o generaţie care va creea viitoarea Românie Mare"[543]. O recunosc alţi oameni politici ardeleni, cînd

---

[540] Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Nachlass Franz Ferdinand, Denkschriften und Broschüren. Die Rede der Abg. Dr. Iulius Maniu; L. Valiani, *op. cit.*, p. 43—44.

[541] Şt. Pascu, *Pietre de temelie din trecut pentru vremurile de astăzi*. Cluj, 1972, p. 224—225.

[542] Cf. Discursurile deputaţilor Vértan Endre, din 15 apr. 1907, şi Okolicsónyi László, din 22 apr. 1907, în *Az 1906 évi május hó 11-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi napló*, VIII, p. 222—223, 273.

[543] Cf. discursul lui Al. Vaida, în *op. cit.*, p. 107.

subliniază legitatea legăturilor dintre „frații de un sînge“[544]. O afirmă reprezentanți de frunte ai vieții politice și culturale din România, cum făcea Ioan Slavici în vara anului 1907, reînnoind declarația sa din 1884, că soarele pentru toți românii la București răsare[545]; Nicolae Iorga la sfîrșitul aceluiași an în Camera deputaților, cînd vorbea de „planurile mari“, pe care le urmăresc românii, de „România largă“ pe care o visează[546].

Asemenea manifestații parlamentare sau neparlamentare erau sprijinite de masele populare din toate colțurile țării. În adunări cu însemnate participări țărănești, se protestează împotriva legilor nedrepte, deznaționalizatoare și se reînnoiește solidaritatea cu fruntașii politici.

Întreaga presă burgheză susține acest program: „Tribuna“ din Arad (redactor Sever Bocu), „Gazeta Transilvaniei“ din Brașov (proprietar A. Mureșanu), „Lupta“ de la Budapesta (organul clubului parlamentar), „Drapelul“ din Lugoj (proprietar Valeriu Branițte), „Foaia poporului“ din Sibiu (proprietar Silvestru Moldovan), „Gazeta de duminică“ (patronată de G. Pop de Băsești), „Libertatea“ de la Orăștie (patronată de Aurel Vlad), „Țara noastră“ din Sibiu (redactor O. Goga), „Unirea“ din Blaj (patronată de Iuliu Maniu) etc.

Lupta pentru drepturi democratice este susținută, de asemenea, de presa socialistă. „Adevărul“ sprijină cu tărie campania pentru votul universal, susținută de deputații Partidului Național Român, socotind un „lucru de căpetenie“ al acelui „timp greu și apăsător“ ca „aceste două partide să fie una“, să lupte umăr la umăr și cu încredere reciprocă frățească pentru cucerirea votului universal“[547]. „Volkswille“, organul social-democraților germani din Timișoara, se ridică cu hotărîre împotriva legii școlare a lui Apponyi, caracterizată ca „ultim atentat împotriva nemaghiarilor“, asociindu-se poziției lui Goldiș și Brediceanu din parlament[548]. Lupta pentru votul universal a provocat alte manifestații muncitorești la Budapesta, ocazie folosită de unii reprezentanți social-democrați pentru a sublinia atît interesul muncitorimii, cît și al naționalităților pentru votul universal[549].

Se împleteau, astfel, problemele democratizării vieții publice cu cele naționale, într-un stat multinațional cum era Austro-Ungaria. Și, de asemenea, se apropiau tot mai mult pozițiile social-democraților cu ale „naționalilor“. De aceea, față de învinuirea burghezo-moșierimii maghiare adresată conducătorilor Partidului Național Român că „s-au întovărășit cu socialiștii internaționali“, cei mai progresiști dintre reprezentanții P.N.R., cum a fost Caius Brediceanu, nu numai că recunosc întovărășirea, dar și justifică „colaborarea cu acești tovarăși socialiști și democrați“[550]. Alții, ca Valeriu Branițte, pledează chiar pentru o „coaliție“ și „alianță“ între P.N.R. și P.S.D.[551].

Colaborarea se strînge și mai mult în fața accentuării politicii de deznaționalizare practicată de guvernul de la Budapesta, transformată într-o „doctrină de stat“. Această politică e combătută cu vigoare de ziarul „Adevărul“. Articolul *Nimicirea naționalităților*, apărut în ziarul so-

---

[544] A. Ciato, *Scrieri politice*, I, *1906—1914*, Cluj, 1922, p. 59—60, 88.
[545] „Neamul românesc“, II, nr. 25, 16/29 iul. 1907.
[546] Ibidem, II, nr. 66, 16/29 dec. 1907.
[547] „Adevărul“, 16/29, sept. 1907.
[548] „Volkswille“, nr. 25, 21 mart./13 apr. 1907.
[549] „Adevărul“, nr. 34, 12/25 nov. 1906.
[550] „Drapelul“, nr. 72, 4/17 iul. 1906 și nr. 129, 18 nov./1 dec. 1906.
[551] Ibidem, nr. 125, 9/22 nov. 1906; I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 94—95.

Scanned with OKEN Scanner

cialist, se ridică la înțelegerea justă a uneia din cele mai acute probleme ale zilei: ca partid ce stă „pe temelia internaționalismului", ca partid „care luptă pentru libertățile tuturor popoarelor", protestează cu indignare „contra apăsării uneia sau celeilalte naționalități". Problema fiind de maximă însemnătate și lupta pe aceeași măsură, socialiștii cheamă în mijlocul lor pe reprezentanții P.N.R., pentru a-i ajuta spre a lumina poporul, pentru a începe lupta „care va mîntui întregul popor din sclavia, din mizeria, din neajunsul în care se găsește"; pentru a lupta împotriva „nesăturaților capitaliști, cărora nu le pasă de neam, ci numai de cîștigul ce-l trag din sudoarea poporului muncitor"[552]. Apelul a fost ascultat de cei mai înaintați dintre conducătorii burgheziei române, care se alătură luptei sociale și naționale a socialiștilor, cum făcea Vasile Goldiș, apărătorul asociațiilor muncitorești dizolvate de guvern[553].

În acest context se înscrie și înțelegerea încheiată la Găiceana (județul Putna) în 5—9 august 1907 între Ioan Slavici, Eugen Brote, Vasile Mangra și Roman Ciorogariu. Aceștia se legau să ajute lupta deputaților români din Parlamentul de la Budapesta, să realizeze legături și chiar „o lucrare comună" cu partidul socialist, pentru înfăptuirea punctelor comune din programele celor două partide, să colaboreze cu croații în problema națională, să sprijine rezolvarea chestiunii naționale și a celei agrare din România etc.[554]. Colaborarea cu social-democrații se referea mai ales la rezolvarea problemei agrare și naționale.

Complexa și complicata problemă națională se înfățișa sub diferite forme. În acel moment, mai amenințătoare era socotită legea lui Apponyi, împotriva căreia se ridică naționalitățile, numeroși oameni politici și mari oameni de cultură ai vremii. Numeroase și serioase manifestări populare împotriva legii Apponyi au avut loc în lunile martie și aprilie 1907: moțiuni și hotărîri, memorii și proteste, dezbateri și interpelări în parlament, adunări în numeroase orașe și chiar sate ardelene: Brașov, Alba Iulia, Blaj, Făgăraș, Dej, Huedin, Șiria, Cisnădie, Șebiș, Abrud, Deva, Orăștie, Oradea, Gherla, Caransebeș, Lugoj, Arad, Hațeg, Oravița, Timișoara, Brad, Bocșa Română, Abrud-Sat, Bahnea, Nădlac, Fildu de Jos, Ghiriș, Mociu, Șomcuta Mare, Teaca și multe altele; memorii ale consistoarelor și sinoadelor celor două biserici românești (ortodoxă și greco-catolică), articole de presă, proteste ale socialiștilor români în congrese și conferințe etc. Aceste acțiuni și manifestații proclamau hotărîrea de a lupta fără preget, din toate puterile și prin toate mijloacele pentru salvarea limbii române amenințată de legea Apponyi. La Blaj sînt convocați episcopii greco-catolici și inspectorii școlari pe ziua de 7 martie 1907 și tot acolo „mare adunare poporală" pentru ziua de 10 martie. Augustin Bunea analizează, într-o conferință „magistrală" problema școlară și națională a românilor din Transilvania în noua situație. Ziarul blăjan vorbește de „mii de oameni, care în frunte cu preoții și învățătorii lor au venit la Blaj să-și răcorească

---

[552] „Drapelul", nr. 36, 26 nov./9 dec. 1906.
[553] Ibidem, nr. 62, 2/15 iun. 1907.
[554] Miron Constantinescu, *Un document inconnu (5—9 août 1907) concernant la lutte nationale de libération des Roumains de Transylvanie*, în „Revue roumaine d'histoire", 1965, nr. 3, p. 574—576.

sufletele la cuvintele calde, sincere ale conducătorilor . . .". Era vorba de „cea mai scumpă avere a noastră: de limba care e primejduită, de copiii noştri, care vor fi crescuţi în străine graiuri şi cu străine învăţături, de şcoala noastră care îşi va pierde caracterul său confesional şi românesc"[555].

La Abrudsat are loc o mare adunare populară, la care participă peste 5000 de moţi în frunte cu învăţătorii satelor. Era o demonstraţie impresionantă care urmărea două scopuri: a dovedi lumii conştiinţa naţională a maselor populare pe de o parte, iar pe de alta a demonstra adevărul că „nu 14—15 inşi", că nu „agitatorii", ci întreg poporul românesc voieşte a-şi păstra legea şi limba strămoşească".

Este emoţionant şi semnificativ *Apelul* învăţătorilor din Huedin din 27 martie 1907, semnat de mai mulţi profesori şi învăţători din satele judeţului Cluj, în care se afirmă că „acum e timpul suprem . . . ca toţi să-şi dovedească puterea şi alipirea către neam, hotărîţi că decît să accepte „condiţiile înjositoare" care ar însemna pieirea poporului român cu trecutul său „glorios", cu limba lui „armonioasă", „covîrşitor ca număr pe moşia de două ori milenară", mai bine să trăiască în sărăcia „cea mai mare", şi nici atunci nu se vor lepăda „de neamul românesc". Şcolile fiind „sanctuarele" păstrării naţionalităţii, este imperios necesară apărarea lor, deoarece numai prin ele se poate realiza „idealul" cel mare „ce stă viu înaintea ochilor".

Contribuţii băneşti importante sînt oferite de învăţători pentru constituirea unui fond cultural menit să salveze şcoala, cum este cazul celor 61 de învăţători, membri ai *Reuniunii învăţătorilor* din arhidieceza de Alba Iulia şi Făgăraş care adună o sumă foarte importantă pentru acea vreme şi pentru mijloacele materiale foarte modeste ale învăţătorilor, 10 893 coroane.

Protestelor de acasă li se adaugă cele ale studenţilor români din Viena, Berlin şi Paris, al românilor din America, ce se identificau cu lupta „strămoşilor şi părinţilor lor", care şi-au vărsat sîngele pentru păstrarea limbii[556].

Protestează mari personalităţi culturale şi politice, cum a fost marele scriitor rus Lev Tolstoi şi cunoscutul scriitor şi om politic norvegian Björnstjerne Björnson. Acesta din urmă dezvăluia duplicitatea contelui Apponyi, care la congresele internaţionale se înfăţişa ca un campion al armoniei între popoare, în timp ce acasă declara război împotriva copiilor nevîrstnici. Răspunsul lui Apponyi, că la viitoarele congrese de pace se va prezenta „cu capul ridicat", a primit replica „uriaşului de la nord", cum era numit Björnson, care după ce dezvăluie scopurile legii şcolare, declara că „a smulge pe copii de la limba maternă e tot atît ca a smulge copiii flămînzi de la sînul maicii lor. Şi tocmai aceasta este ce porunceşte prin legea sa contele Apponyi cu capul ridicat"; urmarea aplicării legii va fi un exod de emigranţi, „cu traistele şi zdrenţele lor", în mijlocul cărora „va sta contele Apponyi cu capul ridicat"; silirea copiilor să înveţe ungureşte, explică situaţia că în Ungaria existau cei mai

---

[555] C. Suciu, *Dr. Vasile Suciu pe frontul politicii naţionale*, în „Blajul", II, 1935, p. 111—112.

[556] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 346—348.

mulţi analfabeţi din Europa, dar contelui Apponyi nu-i pasă, căci „stă între ei cu capul ridicat"[557].

Politica şcolară a lui Apponyi a constituit şi obiectul unor dezbateri la Congresul Secţiei române a P.S.D. de la sfîrşitul anului 1907, la care au participat I. C. Frimu şi Cristian Racovski, conducători ai muncitorimii din România[558]. Aceeaşi problemă, pe un plan mai larg, e analizată şi de Eugen Rozvanyi în articolul despre P.S.D. şi naţionalităţile din Austro-Ungaria, spre rezolvarea căreia socialistul orădean pleda pentru o colaborare cu P.N.R.[559].

Asemenea atitudini au avut darul să accentueze şi mai mult sensibilitatea vinovaţilor, care în loc să reflecteze cuminte asupra politicii lor nedrepte s-au năpustit cu furie asupra unor intelectuali mai curajoşi, pregătindu-le procese de presă şi celule în închisoarea de la Seghedin.

O asemenea politică cu totul inechitabilă conferă problemei naţionale din imperiul dualist proporţii ameninţătoare. Tensiunea dintre naţionalităţi şi burghezo-moşierimea ungară constituia o mare primejdie pentru monarhia plurinaţională care-şi mai prelungea agonia doar datorită armatei, aparatului coercitiv şi administraţiei.

Unele cercuri de la Curtea imperială îşi dădeau însă seama de ameninţarea ce planează deasupra coroanei şi de aceea erau cuprinse de mare neliniştе. Erau în febra căutării unor soluţii salvatoare pentru imperiu şi pentru dinastie. Ideea federalizării li se părea acestor cercuri, în frunte cu principele moştenitor Franz Ferdinand, o rezolvare onorabilă, realizîndu-se două scopuri deodată: colaborarea reprezentanţilor naţionalităţilor cu Curtea imperială şi reducerea, astfel, a prepoteţei burghezo-moşierimii ungare, care devenise incomodă prin tendinţele ei de autonomie tot mai mare, pe de o parte, iar pe de altă parte oprirea expansiunii pangermaniste în sud-estul Europei[560].

Unii fruntaşi politici români credeau în dorinţa de colaborare a principelui moştenitor şi a celor din jurul său cu reprezentanţii naţionalităţilor şi de sprijinire a opoziţiei împotriva tendinţelor de maghiarizare. De aceea manifestă şi ei dorinţa de apropiere de palatul Belvedere, sediul cancelariei militare a lui Franz Ferdinand. Este vremea cînd Aurel C. Popovici, autorul principal al *Replicei* studenţeşti din 1892 îşi publică lucrarea despre federalizarea imperiului: *Statele Unite ale Austriei Mari*[561]. În aceste împrejurări, fruntaşi politici români, între care mai ales Alexandru Vaida, îşi oferă colaborarea, făcîndu-se ecoul acestor legături şi în activitatea lor parlamentară, prin combaterea diferitelor proiecte de lege prejudicioase pentru interesele naţionalităţilor oprimate[562]. Convorbirea din martie cu principele moştenitor Franz Ferdinand a însemnat începutul raporturilor directe ale unor fruntaşi politici români cu Curtea imperială şi, totodată, a însemnat încurajarea luptei împotriva tendinţelor de maghiarizare în general şi a principalului ei instrument, legea şcolară a lui Apponyi.

---

[557] L. Lupaş, *Paralelism istoric*, Bucureşti, 1937, p. 229—232.

[558] „Tribuna", nr. 283, 25 dec. 1907/5 ian. 1908, art. lui S. Boer, *Congres socialist român la Arad*.

[559] *Szociáldemokrata párt és nemzetiségek*, în *Szocializmus*, 1908, p. 543.

[560] G. Franz, *Erzherzog Franz Ferdinand und die Pläne zur Reform der Habsburger Monarchie*, Brünn—Viena, 1943, p. 47.

[561] *Die Vereinigten Staaten von Groß Österreich. Politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und staatsrechtlichen Krisen in Österreich-Ungarn*, Leipzig, 1906, 427 p.

[562]. Al. Vaida, *Memorii*, Arh. St. Bucureşti.

Scanned with OKEN Scanner

În asemenea împrejurări însuşi Wekerle, primul ministru al Ungariei, se vede nevoit să încerce o apropiere faţă de fruntaşii politici ai naţionalităţilor, făgăduindu-le o revizuire a legii naţionalităţilor şi o reformă electorală mai „democratică"[563]. Dezminţirea făgăduielilor se produce chiar în timpul tratativelor, cînd se votează legea Apponyi; se dezvăluia astfel în chip limpede duplicitatea guvernanţilor maghiari. În această situaţie, tratativele au eşuat, fiecare din cele două părţi păstrîndu-şi poziţiile: fruntaşii naţionalităţilor opoziţia dîrză faţă de legile de maghiarizare, guvernanţii unguri aplicarea lor, cu toate consecinţele dezastruoase: 9% din şcoli închise (320 din 2 795) şi ridicarea neştiutorilor de carte dintre români la 70%, după cinci ani de la aplicarea legii Apponyi.

Orice măsuri ar fi fost luate şi orice mijloace folosite, realizarea scopurilor urmărite de burghezo-moşierimea maghiară nu mai era posibilă. Şi datorită potenţării realităţilor mai vechi, mereu prezente, de la formarea naţiunii şi conştiinţei naţionale, dar şi datorită altora apărute sau prevalente acum: criza acută a sistemului dualist, atît din cauza anacronismelor intrinsece, tot mai evidente, cît şi a contradicţiilor dintre cercurile vieneze şi cele budapestane, dar mai ales din cauza voinţei puternice a maselor populare şi a naţionalităţilor de a-şi cuceri drepturi democratice şi de a se constitui în state naţionale sau de a se uni cu statele naţionale existente. Românii ocupau locul principal între celelalte naţionalităţi, declarînd public şi urmărind neabătut realizarea celor două deziderate.

Sărbătorirea unor evenimente istorice şi culturale importante a fost folosită în acelaşi scop şi semnificau, totodată, protestul, sub această formă, împotriva politicii de deznaţionalizare, pîrghia principală a căreia era legea Apponyi. Jubileul de 70 de ani al „Gazetei Transilvaniei" a prilejuit o manifestare cultural-politică de mare semnificaţie. Mii de scrisori şi telegrame de felicitare din partea diferitelor societăţi şi personalităţi ale vieţii ştiinţifice, culturale şi politice din toate teritoriile locuite de români însemnau tot atîtea voinţi întrunite la un loc pentru izbînda cauzei naţionale[564]. La manifesaţiile de la Braşov au participat reprezentanţii tuturor gazetelor din Transilvania. Adunarea populară, urmată de manifestaţia de stradă, din 22 iunie 1908, a fost grandioasă, impresionantă, simbolică, demonstrînd practic ceea ce rostea Aurel Mureşanu, redactorul de atunci al ziarului: „unul şi acelaşi este scopul nostru al tuturor", una şi aceeaşi ţintă urmărită: „emanciparea noastră naţională"[565].

Aniversarea revoluţiei de la 1848, la şase decenii de la istoricul eveniment, a prilejuit alte manifestaţii de aceeaşi amploare şi semnificaţie. Întruniri, seri culturale, conferinţe, adunări populare au fost organizate de societăţile şi asociaţiile culturale din România, din Transilvania şi din Bucovina, la Bucureşti, Iaşi, Sibiu, Blaj, Galaţi şi în alte oraşe. Evenimentele aniversare şi personalităţile marcante ale revoluţiei de la 1848

---

[563] Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Nachlass Franz Ferdinand, k. 52 a, Mappe M. Hodža, f. 20.

[564] Din Bucureşti şi Iaşi, Sibiu şi Arad, Galaţi şi Suceava, Craiova şi Bacău, Cluj şi Constanţa, Făgăraş şi Rîmnicu Vîlcea, Deva şi Piteşti, Orăştie şi Bîrlad, Dej şi Oradea, Brad şi Cîmpina, Timişoara şi Piteşti, Lugoj şi Turda, Turnu Severin şi Caransebeş etc. etc.

[565] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 363.

Scanned with OKEN Scanner

— N. Bălcescu și A. Iancu — și ale altor revoluții: Horea, Cloșca și Crișan, Tudor Vladimirescu erau cinstite de socialiștii români care se declarau „vrednici urmași ai celor căzuți în revoluția din 1848 pentru drept și libertăți[566].

Manifestări cultural-naționale de înaltă valoare educativă au avut loc, în același an 1908, în legătură cu aniversarea a 55 de ani de la nașterea și comemorarea a 25 de ani de la moartea marelui compozitor român Ciprian Porumbescu. Erau și aceste evenimente prilejuri binevenite ale unor manifestări de înaltă valoare și semnificație politică, în Bucovina, în Transilvania, în România; mai ales că întreaga activitate a lui Ciprian Porumbescu a fost închinată idealurilor superioare de dreptate și unitate națională[567].

Manifestațiile prilejuite de semicentenarul Unirii Principatelor dezvăluie și mai pregnant solidaritatea și tendințele de unitate ale românilor cu ocazia primirii entuziaste pe care studențimea bucureșteană o face unor fruntași politici ardeleni în vizită în România, sau cu prilejul puternicei manifestații de la Ruginoasa (la mormîntul lui Alexandru Ioan Cuza), la care participă reprezentanți din toate părțile locuite de români. Sînt prilejuri de reînnoire a protestelor împotriva opresiunii suferite de românii din monarhia dualistă, de a pretinde drepturi pe seama acestora și de a reactualiza hotărîrea de luptă pînă la realizarea idealului național[568].

Situația naționalităților s-a înrăutățit și mai mult după anexarea, la 7 octombrie 1908, de Austro-Ungaria a Bosniei și Herțegovinei, locuite în majoritate de sîrbi. Împăratul Francisc Iosif, îndemnat de baronul Alois Aerenthal, ministru de externe al Austro-Ungariei, a săvîrșit o nouă greșeală politică, contribuind, prin aceasta, la adîncirea crizei Imperiului. Pe de o parte prin accentuarea opoziției unor oameni politici influenți maghiari, care-și temeau dominația prin sporirea populației slave, iar pe de altă parte și, mai ales, din cauza creșterii nemulțumirii naționalităților. Nemulțumirile s-au accentuat și mai mult prin arestarea și condamnarea a peste 50 de sîrbi din Croația, învinuiți de acțiuni conspirative pentru unirea tuturor sîrbilor. Procesul pus la cale de guvernul și parlamentul ungar urmărea pregătirea opiniei publice în vederea declanșării războiului împotriva Serbiei[569].

În aceste condiții și sub asemenea amenințări, românii își strîng rîndurile. La mitingul de la Arad din 1908, organizat de social-democrații români, au participat și Șt. Cicio Pop și Ioan Suciu din partea Partidului Național Român, cu care ocazie se reînnoiește colaborarea dintre cele două partide în vederea luptei pentru votul universal. Este susținută această colaborare și de cercul muncitorilor socialiști români din

---

[566] *Ibidem*, p. 371.

[567] *Ibidem*, p. 364—365.

[568] Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, D. A. Rumänien, IV, fasc. XVIII, K. 52—55, și Politisches Archiv, XVII, fasc. 55, Bericht des K.U.K. Konsulates Jassy vom 9 februar 1909.

[569] L. Valiani, *op. cit.*, p. 48.

America, după cum burghezia română susţine, prin ziarul „Tribuna", înscrierea muncitorilor în P.S.D., pentru a dobîndi „condiţii de trai mai omeneşti, salarii mai mari, ore de muncă mai puţine, locuinţe mai sănătoase"[570]. Iar Vasile Goldiş, înţelegînd evoluţia societăţii, era convins că lumea de mîine, e lumea muncitorilor, afirmînd că a trecut vremea brutalităţilor, cînd cineva cu pumnul a putut să-şi facă loc de cinste între semenii săi. A sosit vremea muncii folositoare şi tot mai mult ne apropiem de lumea frumoasă, unde chiar numai aceasta va fi măsurătoarea fericirii individuale a fiecărui vieţuitor, unde fiecare om se va putea ferici în măsura muncii sale, pe care o va presta spre întemeierea binelui obştesc. Prestigiosul om de cultură progresist cerea „să ne pregătim de cu vreme pentru lumea ce va să vie şi, după ce fără îndoială, lumea aceasta va fi lumea muncitorilor, să ne facem cu toţii muncitori şi să ne îmbrăcăm cu zalele tari ale... muncii neobosite".

De aceea palatele oraşelor se cuvin muncitorilor şi cîmpiile roditoare ţăranilor. Dar vrednicia oamenilor se preţuieşte în raport cu aportul lor la prosperitatea poporului din care fac parte. „Fiecare individ binele său propriu îl făureşte în măsura în care contribuie cu puterile sale la întemeierea binelui obştesc al neamului său şi vredniciile fiecărui individ se răsplătesc în raport cu situaţia generală a poporului său"[571].

Problemele sociale se împleteau strîns cu cele naţionale: condiţii mai bune de trai, dar şi unitatea politică a poporului român. O proclamă acum „Tribuna" din Arad şi „Luceafărul" din Sibiu, care declară, în numele românilor din Transilvania, că sînt uniţi în cugete şi simţiri cu cei din România, că aşteaptă „alte uniri ce mai sînt de îndeplinit în sînul poporului român"[572]. Se asociază „Adevărul" din Bucureşti, „Revista culturală" din Craiova, care afirmă că „zăresc idealul măreţ apropiindu-se: Unirea tuturor românilor"[573]. Exprimă această dorinţă şi tendinţă Nicolae Iorga în parlament, în conferinţe publice, în presă şi în lucrări speciale; A. D. Xenopol în presă şi în studii istorice; Ioan Ursu în conferinţe publice şi în presă; Emil Gîrleanu, Ioan Luca Caragiale şi mulţi alţii în presă. Îi demonstrează necesitatea Constantin Dobrogeanu-Gherea, care afirma că dezvoltarea unei ţări împărţite în mai multe părţi, cum e Polonia şi România, „devine anormală şi nesănătoasă în cel mai înalt grad" din punct de vedere material, moral şi social. De aceea social-democraţia din lumea întreagă, care luptă împotriva oricărei nedreptăţi, a oricărei apăsări şi robiri a omului prin om, luptă cu toată energia împotriva „tuturor banditismelor" din lumea capitalistă, a tuturor acaparărilor naţionale, pentru libertatea natiunilor de sub jugul străin. Realizarea acestor nobile scopuri era socotită posibilă numai atunci „cînd popoarele muncitoare conştiente vor dispune de soarta lor şi a ţărilor lor; atunci va suna şi ceasul liberării naţiunilor mici de sub jugul celor puternice, atunci va deveni cu adevărat posibilă şi întregirea ţării noastre. Concluzia lui Gherea era că social-democraţia română într-o înţelegere prietenească cu social-democraţia altor ţări, caută să înfrăţească poporul muncitor român cu celelalte popoare şi „tinde de

---

[570] „Tribuna", XIII, nr. 1, 1/14 ian. 1909.
[571] Gh. Şora, *Din activitatea politică a lui Vasile Goldiş înainte de 1918*, în „Apulum", 1970, 8, p. 442.
[572] „Tribuna", nr. 10, 24 ian./6 febr. 1909; „Luceafărul", nr. 4, febr. 1909.
[573] „Revista culturală", nr. 6, 18/21 ian. 1909.

Scanned with OKEN Scanner

fapt să apropie ceasul eliberării şi întregirii poporului românesc", în timp ce şovinismul naţionalist al burgheziei, prin ura ce seamănă între popoare, tinde de fapt să depărteze ceasul unităţii[574].

Idei şi adevăruri identice susţin şi propovăduiesc socialiştii naţionalităţilor oprimate din monarhia austro-ungară. Între acestea, aceea a autodeterminării ocupă un loc central. Fiecare naţiune să aibă dreptul a hotărî asupra soartei sale, să se cîrmuiască neatîrnat (acelaşi drept al ocîrmuirii naţionale), pretinzînd stabilirea drepturilor naţionale pentru toate popoarele şi toate ţările imperiului prin legi al căror cuprins să fie hotărît prin învoirea tuturor naţiunilor.

Pentru ca ideile să rodească neîntîrziat şi cu îmbelşugare, socialiştii trebuiau să caute şi să găsească mijloacele şi căile spre masele populare, baza socială cea mai sigură. În acest scop socialiştii români îşi stabilesc sediul central la Arad, oraş aşezat în mijlocul unei numeroase populaţii româneşti, în oraş trăind peste 12 000 de români. Stabilirea centrului de activitate în Transilvania însemna în acelaşi timp statornicirea unor legături mai strînse şi mai active cu mişcarea muncitorească şi socialistă din România. Reprezentanţi ai social-democraţiei din România participă la manifestaţiile socialiştilor români din Transilvania şi invers. Legăturile în problema naţională se întregesc, astfel, cu cele cu privire la problemele sociale: „simţămintele de legătură de partid, de clasă, dar şi de neam ce există între toţi românii, indiferent de locul unde se găseau". Temeiuri ale unirii, bazate pe solidaritatea cultural-naţională, care nu poate fi despărţită prin „spaţiul depărtării", deoarece ideile împreunau cugetele şi minţile, puterile şi voinţele, întemeiate pe acelaşi scop unic ce încălzea inimile, pe acelaşi grai ce înlesnea înţelegerea. Toţi vorbeau „ca socialişti, dar mai cu seamă ca fii ai poporului român", cum spunea socialistul bucovinean G. Grigorovici. Se găsea puntea de legătură între „naţionalism şi internaţionalism", socialiştii înţelegînd prin naţionalism „apărarea intereselor largi ale maselor unei naţiuni pe toate terenurile", iar prin internaţionalism libertatea tuturor popoarelor. Unitatea de luptă şi idealuri se cimentează tot mai mult, pregătind şi mai temeinic unirea politico-naţională într-o „mare Românie socialistă"[575]. Cu atît mai mult, cu cît mişcările se sprijineau pe o bază socială foarte largă şi puternică. Rapoartele poliţiei şi jandarmeriei o constată cu îngrijorare: în judeţele Cluj şi Turda-Arieş, Alba şi Hunedoara, Solnoc-Dăbîca şi Sălaj, Sibiu şi Braşov, Bihor şi Zărand, Arad şi Banat.

Idei asemănătoare cultivă societăţile cultural-politice înfiinţate în acest scop. Între acestea „Cercul românilor de peste munţi", constituit la Bucureşti, în decembrie 1908 îşi înscrie în programul său, pe lîngă dezvoltarea legăturilor de solidaritate între membri cercului, întreţinerea de „legături mai strînse cu românii de dincolo de munţi" şi formarea unui „centru pentru mişcările naţionale". Primul punct nu era decît o premisă pentru celelalte două: statornicirea de legături mai strînse, culturale şi politice, adică sprijinirea activităţii economice, culturale şi politice a românilor din Transilvania de către cei din România[576]. Tot atunci se înfiinţează „Societatea generală a studenţilor de pretutindeni",

---

[574] C. Dobrogeanu-Gherea, *Asupra socialismului în ţările înapoiate*, Bucureşti, 1911, p. 204—205.

[575] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 318—331.

[576] „Viitorul", nr. 13, 13/26 ian. 1910.

cu centre la Iaşi, Budapesta, Viena, Paris etc. Cel dintîi Congres a avut loc la Iaşi, în luna septembrie 1909. Piaţa Unirii e din nou martoră a unor manifestaţii patriotice, pătrunse de ideea centrală, unitatea naţională. Din nou se afirmă datoria studenţimii „să ţie pururea puternică ideea conştiinţei naţionale, luptînd pentru întărirea solidarităţii de neam". Iar presa ieşeană îi întîmpină „cu drag" şi-i priveşte „cu bucurie" pe „nepreţuiţii copii, speranţa şi viitorul neamului". „Milioane de români — scria ziarul „Opinia" — pentru a căror simţăminte naţionale nu există hotare" îi privea „cu dragoste fără margini" şi le trimitea „salutul lor de admiraţie şi iubire".

Nu putea lipsi din această „horă" „Liga culturală", activitatea căreia provoca multă bătaie de cap diplomaţilor austro-ungari. Astfel ministrul austro-ungar la Bucureşti, I. Schönburg, raporta ministrului său Aerenthal manifestaţiile organizate de „Ligă" la Iaşi şi alte manifestaţii de protest în toată ţara, provocate de interzicerea vizitei în Bucovina a lui N. Iorga, preşedintele „Ligii", măsură considerată de români „o demonstraţie agresivă îndreaptată împotriva unităţii culturale a românilor[577].

Sfîrşitul primului deceniu continuă să agraveze şi mai mult contradicţiile dintre marile puteri, dintre cele două coaliţii, dintre monopoluri. Apropierea războiului nu mai era un secret pentru cunoscătorii vieţii politice. Conflictele izbucnite într-o parte sau alta a lumii erau tot atîtea semne prevestitoare. Conducătorii uneia sau alteia dintre marile puteri se străduiau să-şi asigure liniştea înlăuntru, să cîştige colaborarea forţelor politice cu tendinţe centrifuge, să-şi asigure colaborarea „aliaţilor" sau să cîştige noi aliaţi. Naţionalităţile din Imperiul austro-ungar aveau să joace un rol însemnat, prin atitudinea lor, în aceste împrejurări critice.

Dintre toate naţionalităţile, românii erau socotiţi cei mai importanţi, prin numărul, organizarea şi atitudinea lor opoziţionistă vreme de peste o jumătate de veac faţă de politica burghezo-moşierimii maghiare şi austriece, cei din Transilvania şi cei din Bucovina, şi unii şi alţii luptînd pentru unitate naţională, aşa cum scria N. Iorga, răspunzînd lui Bellorade, la începutul anului 1909. Este explicaţia întrecerii între cercurile politice vieneze şi cele budapestane pentru cîştigarea colaborării românilor.

Franz Ferdinand vizitează Sinaia în iunie 1909, bucurîndu-se de o primire cordială din partea primului ministru Brătianu, spre mulţumirea opiniei publice din Transilvania şi din România de atunci. Din sfaturile lui Brătianu adresate lui Al. Vaida, care-şi oferise serviciile pentru susţinerea intereselor româneşti la Viena, rezultă că între problemele discutate la Sinaia a fost şi aceea a românilor din Transilvania. Brătianu sfătuia pe fruntaşii politici ardeleni să caute să-şi întărească încrederea lui Franz Ferdinand şi să nu piardă bunele graţii ale acestuia[578]. Indicaţiile au fost urmate şi astfel mulţi conducători ai partidului naţional, în frunte cu A. C. Popovici şi Al. Vaida, adepţii şi promotorii federalizării, înclinau spre o colaborare cu cercurile de la Belvedere, crezînd că preluarea puterii de către Franz Ferdinand le va în-

[577] „Neamul românesc", 10/23 sept. 1909, p. 1 719—1 720; A. Loghin, *op. cit.* p. 48; I. Gal, *Documente străine referitoare la lupta pentru unitate naţională a românilor* (în curs de apariţie).

[578] Al. Vaida, *Memorii*, Arh. St. Bucureşti.

lesni realizarea programului național. Era o optică nerealistă, deoarece după întîlnirea de la Linz din 1910, dintre adepții pangermaniști din Germania și Austro-Ungaria, era vădit că politica Austriei fusese subordonată intereselor Imperiului german, de combatere a panslavismului țarist[579]. Cercurile din jurul principelui moștenitor au reușit, printr-o tactică abilă, să influențeze orientarea politică a unor fruntași ai naționalităților: Milan Hodža, slovac, Stefan Zagoreć, croat, Al. Vaida, român, Kristoffi Jozsef, maghiar, șeful unui partid agrarian modest. Aceștia sînt îndemnați să organizeze un „bloc" al stîngii, format din partidele naționale român, slovac și german, din partidul agrarian maghiar și cel social-creștin austriac, care-și înscrisese în programul său electoral introducerea votului universal, reforme în armată. Acest bloc trebuia să se opună blocului partidelor reacționare maghiare, alcătuit din Partidul Muncii Naționale, noua creație a lui Tisza István, din grupările politice conduse de Andrássy Gyula junior, Kossuth Lajos junior și Apponyi Albert, în jurul lui Khuen-Héderváry.

Pentru a dejuca planurile și stăruințele cercurilor de la Belvedere, coaliția din jurul lui Tisza, la rîndul său, depune eforturi pentru destrămarea unității naționalităților și mai ales a unității din rîndurile partidelor național român și slovac, încercînd, mai întîi, un pact electoral româno-maghiar în circumscripțiile electorale din Transilvania. Eșuînd asemenea proiecte, corupția și teroarea, căreia i-au căzut victime cîțiva români, au caracterizat alegerile din primăvara anului 1910. S-a aplicat cu și mai multă rigoare „geometria circumscripțiilor electorale", în sensul că numeroase sate românești au fost încadrate în circumscripții electorale depărtate, pentru ca oamenii să nu poată participa la vot. Rezultatul a fost scăderea numărului aleșilor români în Parlamentul de la Budapesta la 5 din 16, cîți fuseseră aleși în 1906, iar a celorlalte naționalități la 3 din 10[580].

Asemenea metode n-au putut rezolva problema națională. Dimpotrivă aceasta a devenit și mai acută. De aceea Tisza, în calitate de lider al majorității parlamentare, se socotea dator să anunțe parlamentul, printr-un discurs rostit la 11 iulie, că a rugat pe „conducătorii firești ai societății românești" la o colaborare. Reprezentantul burghezo-moșierimii maghiare își motiva acțiunea printr-o prezentare realistă a situației, afirmînd că „dintre diferitele popoare, în pieptul concetățenilor români pulsează cel mai puternic simțămîntul național și conștiința națională", ei au „mai din belșug puterea materială, spirituală și morală", deoarece în imediata vecinătate „se ridică regatul mîndru al României independente", influențînd „cu tărie însuflețirea națională și conștiința națională" a românilor din Transilvania[581].

Erau motive suficiente pentru reluarea, din partea lui Tisza, a proiectelor de înțelegere cu românii la 9 zile numai de la rostirea acestui discurs. În acest scop este invitat Ioan Mihu, mare proprietar în Hunedoara, cunoscut pentru înclinarea sa spre o înțelegere româno-maghiară, fără a renunța însă la interesele primordiale ale românilor, fiind pătruns de „importanța, dreptatea și necesitatea" realizării complete a „idealu-

---

[579] Tokody Gy., *Magyarország és a pángermán szövetség*, Budapesta, 1967, p. 120.

[580] G. Franz, *op. cit.*, p. 26, 47; L. Valiani, *op. cit.*, p. 53.

[581] Ștefan Tisza, *Discursuri, 1893—1915*, Budapesta, 1915, p. 53.

lui nostru național integral", la „împlinirea vremii"[582]. Pentru Mihu „împlinirea vremii" nu sosise încă la 1910, de aceea acceptă invitația lui Tisza, cu care se întîlnește la 20 iulie 1910. Argumentele lui Tisza erau de ordin politic momentan: anexarea Bosniei și Herțegovinei de către Austria a sporit și mai mult elementul slav din Imperiul austro-ungar, ceea ce făcea necesară solidaritatea celorlalte popoare, îndeosebi a românilor, maghiarilor și germanilor pe de o parte, iar pe de altă parte o alianță cu România, condiționată de înțelegerea dintre români și maghiari; în al treilea rînd, înțelegerea era necesară, deoarece tendințele federaliste, autonomiste și iredentiste ale românilor nu ar fi avut nici o șansă de succes. Înțelegerea era condiționată din partea românilor de satisfacerea radicală a revendicărilor lor legitime pentru ca ei să se poată dezvolta din punct de vedere politic, cultural și economic.

O conferință a conducătorilor Comitetului Partidului Național Român, întrunită la Arad, la 20 august, discută problema colaborării. Cei întruniți (Ioan Mihu, Emanuel Ungureanu, Vasile Goldiș, Iuliu Maniu, Valeriu Branișteș, Aurel Vlad și Ștefan Cicio Pop) își expun condițiile într-un memoriu pe care îl înaintează primului ministru Khuen-Héderváry și lui Tisza. Spre surprinderea generală, guvernul ungar respingea toate revendicările fundamentale ale românilor. De aceea, în numele delegației române, Vasile Goldiș declara că „fără admiterea validității politice a poporului românesc în conformitate cu însemnătatea sa numerică, economică și culturală în statul ungar, niciodată nu vom primi nici un fel de tranzacțiune nici cu guvernul țării, nici cu vreun alt partid"[583].

În aceste împrejurări, Goldiș socotea necesar în mai mare măsură ajutorul „fraților din România liberă", deoarece românii ca popor matur sînt vrednici „a trăi ca individualitate proprie națională". Asemenea individualitate națională impunea „alipirea" teritoriului românesc din Ungaria României, odată cu „dezmembrarea Imperiului austro-ungar". Intuind dialectica proceselor istorice, prestigiosul și maturul om politic și de cultură atrăgea atenția românilor că „se apropie zi de zi clipele mari, clipele care vor decide soarta celor patru milioane de români de sub sceptrul Habsburgilor", cerîndu-le, totodată și în acest scop, să se pregătească „din vreme", să aibă „organe de luptă la înălțimea necesităților"[584].

Asemenea poziții principial și practic antagonice explică eșecul încercărilor de înțelegere dintre români și maghiari la 1910, ca și mai tîrziu, în 1913. Cauza principală e formulată de bine informatul biograf al lui Tisza: „Problema românească devenise în conștiința lui Tisza una din acele dileme tragice între pătrunderea ascuțită a omului de stat și îngustimea unui naționalism exagerat"[585]. A învins și de data aceasta îngustimea constatată de biograful lui Tisza, de care au fost cuprinși cei mai mulți dintre guvernanții maghiari la 1910, ca și mai înainte și mai

---

[582] I. Mihu, *Spicuiri din gîndurile mele*, ed. de S. Dragomir, Sibiu, 1938, p. 4.

[583] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 411; K. Hitchins, *The Nationality Problem in Hungary: István Tisza and the Romanian National Party, 1910—1914*, în „Journal of Modern History", 53 (December 1981), p. 620—632.

[584] V. Goldiș, *Despre problema naționalităților*, București, 1970; N. Roșuț, *Contribuții arădene la dezvoltarea gîndirii social-politice din Transilvania în preajma Unirii*, în *Studii privind istoria Aradului*, București, Edit. politică, 1980, p. 193.

[585] Erényi G., *Graf Ștefan Tisza. Ein Staatsmann und Märtyrer*, Viena-Leipzig, 1935.

Scanned with OKEN Scanner

tîrziu. Acordarea drepturilor burghezo-democratice pretinse de naţionalităţi şi mai ales a dreptului de vot universal şi secret, era socotită de Tisza sfîrşitul hegemoniei „claselor istorice" maghiare, adică a moşierimii în primul rînd, „asasinarea naţiunii maghiare", după cum declara liderul moşierimii maghiare lui Kristófi. Tisza István, ca şi tatăl său Kálmán, ca şi alţi reprezentanţi ai burghezo-moşierimii beneficiare a dualismului erau interesaţi în menţinerea neschimbată a sistemului dualist cu toate legiuirile sale şi mai ales a celei electorale, deoarece acestea asigurau claselor dominante o situaţie privilegiată şi le garantau protecţia necesară din partea Austriei[586]. Guvernanţii maghiari nu înţelegeau să satisfacă nici una din revendicările fundamentale ale românilor, care îşi dădeau seama de apropierea crizei statale pentru Imperiul dualist, nu înţelegeau să abdice de la aspiraţiilor lor, care se apropiau în mod legic, de împlinire. Aceste gînduri, nutrite cu prilejul tratativelor, erau dezvăluite de „Budapesti Hirlap" care-şi informa cititorii că românii nu vor să trăiască în Ungaria deoarece „au la spate statul român de la care-şi aşteaptă mîntuirea, căci idealul celor mai mulţi români este unirea tuturor românilor", cu alte cuvinte de a înfăptui „Daco-România", cum se afirma într-un raport din februarie 1911[587].

De politica lipsită de realism a burghezo-moşierimii maghiare caută să profite cercurile de la Belvedere, încercînd să atragă de partea proiectelor lor pe unii reprezentanţi ai naţionalităţiilor. Slovacul Milan Hodža solicită concursul lui Iuliu Maniu în vederea unei acţiuni menite să slăbească poziţiile coaliţiei guvernamentale şi ale Parlamentului de la Budapesta, pentru a permite formarea unui alt guvern de coaliţie, cu preponderenţă prohabsburgică, în vederea unei lovituri de stat. O *Promemoria* în acest sens, datată în 25 decembrie 1911, înaintează cei doi fruntaşi politici lui Franz Ferdinand, sugerîndu-i atragerea celorlalte naţiuni puternice din monarhia dualistă, includerea în guvernul de la Budapesta a reprezentanţilor acestora şi introducerea sufragiului universal[588].

Asemenea proiecte nerealiste au fost lipsite de urmări practice. A sporit în schimb şi mai mult adeziunea opiniei publice faţă de curentul radical din sînul burgheziei române. Acesta era sprijinit, indirect, şi de Secţia română a Partidului Social-Democrat, prin criticile îndreptate împotriva conducătorilor partidului naţional care neglijau problema asigurării obligatorii pe viaţă şi a pensiilor muncitorimii, problema votului universal şi a legăturilor cu masele[589].

În această conjunctură generală este încurajată activitatea „tinerilor oţeliţi" din jurul „Tribunei" din Arad şi a „Luceafărului" din Sibiu, în frunte cu poetul Octavian Goga, secondat de neobositul luptător Vasile Lucaciu, apoi de scriitorii Ilarie Chendi şi Octavian Tăslăuanu, de publicişti Ioan Russu-Şirianu, Gheorghe Bogdan-Duică şi de mulţi alţii. Aceştia, în locul politicii de tratative şi înţelegeri cu cercul de

---

[586] S. Dragomir, *Le compte Etienne Tisza et les Roumains de Transylvanie*, în „Revue de Transylvanie", II, 1935/1936, p. 349—474.

[587] „Telegraful român", LIX, nr. 10, din 27 ian./7 febr. 1911. Acelaşi ziar budapestan, pentru a fi mai convingător, prezintă întinderea României aşa cum era înfăţişată în cărţile şcolare din România (cf. „Românul", nr. 148, din 8/21 iulie 1911).

[588] Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Nachlass Franz Ferdinand, Denkschriften und Broschüren. Promemoria, 25 Dezember 1911; cf. L. Valiani, *op. cit.*, p. 26.

[589] „Adevărul" 4/17 dec. 1909 şi 2/15 aug. 1910.

Scanned with OKEN Scanner

la Belvedere sau cu Tisza, se străduiau din răsputeri să promoveze „politica națională bazată pe forțe sociale românești din Transilvania și România", susținînd principiul că numai „prin noi înșine" se va obține eliberarea și nu cu ajutorul Habsburgilor, care au trădat în atîtea rînduri interesele românilor. Împotriva acestui grup se plîngea Alexandru Vaida, învinuindu-l că ar fi fost „contaminat de virusul antihabsburgic"[590]. Acest curent nou, radical, promovează ideea autodeterminării și se ridică împotriva oricărui compromis. Grupul radicalilor se sustrage controlului autorității partidului național, amennțînd cu sciziunea.

Dintre cele două curente, cel ce se situa pe o poziție mai justă, realistă, era cel radical, care reprezenta în acele împrejurări, în mai mare măsură, aspirațiile legitime ale poporului român. Adunările generale anuale ale „Astrei" de la Sibiu (1909) și de la Dej (1910), cu prilejul cărora se dezbat teme semnificative: „Creșterea națională" și „Situația noastră economică și mijloacele pentru îndreptarea ei", la care iau parte personalități marcante, între care Octavian Goga[591], Sextil Pușcariu, Octavian Tăsălăuanu, Valeriu Branișteși alții. Adunările anuale generale și ale despărțămintelor, la care participă numeroși delegați săteni, sînt de fapt congrese și conferințe cu caracter cultural-național, în care se dezbat probleme politice și se iau hotărîri.

Curentul radical găsește adeziuni puternice și în România, susținut de oameni politici de prestigiu, animați de dorința realizării cît mai grabnice a unității politice. O proclamă prestigiosul istoric și om politic Nicolae Iorga, care vorbește la modul imperativ despre încorporarea „fără zăbavă la România a românilor neliberi", despre întregirea „hotarelor noastre cu Ardealul, părțile ungurești locuite de români". Împlinirea acestei necesități pretindea colaborarea „românilor din toate locurile, fără nici o deosebire de clasă, în toate domeniile naționale"[592]. O subliniază Take Ionescu, care afirmă că politica externă a României ar înceta de a fi „o politică adevărată românească" din ziua în care s-ar gîndi doar la interesele românilor din România, deoarece „existența națională a neamului întreg și neștirbit este o chestiune vitală pentru cei din regat, ca și pentru cei din afară"[593]. Congresul „Ligii culturale", întrunit la Craiova în mai 1911, a constituit un alt prilej de manifestare a tendințelor de unitate, afirmate nu numai de oratori (N. Iorga, Gh. Bogdan-Duică), ci și de foarte numeroși participanți[594]. Politica de alianță a României cu Austro-Ungaria e violent contestată, vorbindu-se chiar de necesitatea luptei cu arma în mînă pentru dezrobirea fraților subjugați, cum relata Hackmann, consulul austriac din Iași.

Problema unității poporului român preocupă și pe social-democrații români, atît pe cei din Imperiul austro-ungar, cît și pe cei din România. Ei afirmă în chip limpede cu prilejul congreselor din 1911 — 1912, mai întîi cei din Transilvania cu ocazia congresului al VII-lea al Secției române a Partidului Social-Democrat, cînd unul din vorbitori, influențat de concepția lui Dobrogeanu-Gherea, pe cît se pare, în-

---

[590] Al. Vaida, *op. cit.*

[591] Pentru această activitate în primul rînd a fost condamnat O. Goga, în februarie, la 8 luni închisoare și în al doilea rînd pentru poeziile publicate în „Țara noastră".

[592] N. Iorga, *Către frații din Ungaria*, Vălenii de Munte, 1910, p. 23—25.

[593] C. Xeni, *op. cit.*, p. 67.

[594] „Doljul", nr. 817, din 13/26 mai 1911.

trebîndu-se ce trebuie să creadă socialiştii despre unitatea românilor", afirma că despărţirea românilor, ca şi a polonezilor în mai multe părţi a fost şi este „cauza nenorocirii noastre ca naţie". Eliberarea socială şi naţională, după părerea justă a socialistului român, impunea cu necesitate unitatea de acţiune între toate forţele sociale, între socialişti şi membrii partidului naţional, deoarece era socotită greşită afirmaţia „că ideea naţionalismului (adică ideea naţională) stă în contrazicere cu ideea socialistă"[595]. Ideea e concretizată în propunerea socialiştilor adresată fruntaşilor mişcării naţionale a românilor din Imperiul austro-ungar pentru o colaborare organizată împotriva politicii reacţionare a burghezo-moşierimii maghiare. Colaborarea „pentru izbînda dreptăţii asupra nedreptăţii, asigurată de pădurea cea verde a neamului nostru, atît de trainică încît nici un popor din lume nu o poate doborî", cum spunea Goldiş[596].

Aceasta însemna, în acelaşi timp, condamnarea politicii tratativelor, fie cu guvernele reacţionare maghiare, fie cu Curtea vieneză. Moţiunea votată de congresul P.S.D. din România, în iunie 1912, protesta împotriva acţiunilor Partidului Naţional Român din Transilvania de a trata cu opresorii „pe socoteala drepturilor poporului muncitor român din Ungaria[597]. Protestul e reînoit de ziarul „Adevărul", organul Secţiei române a Partidului Social-Democrat, care socotea tratativele „cereri ale drepturilor", iar rezultatele lor doar „nişte promisiuni în schimbul trădării poporului român"; în locul acestor metode, se preconizează altele, şi anume de a pretinde, de a lupta pentru ridicarea materială a poporului, pentru cucerirea drepturilor cetăţeneşti ale acestuia. Spre a putea realiza acest lucru, era nevoie să fie în spate poporul, dar reprezentanţilor burgheziei române le era frică de popor, potrivit afirmaţiei ziarului „Adevărul"[598].

Asemenea manifestaţii, ca şi altele, dovedesc existenţa unei forţe social politice conştiente, care, împreună cu burghezia ce şi-a asociat şi ţărănimea, au subminat organismul anacronic care era imperiul dualist. Masele producătoare ajunseseră la conştiinţa necesităţii luptei simultane, pentru eliberarea socială şi naţională. Cea ce constituia în fapt forţa determinantă în înfăptuirea marilor idealuri.

În faţa manifestării conştiinţei social-politice a maselor populare, burghezia se străduieşte să-şi refacă unitatea. Pentru acest scop militează noul ziar, publicat tot la Arad, „Românul", sub conducerea lui Vasile Goldiş[599]. Programul ziarului rezultă atît din manifestul *Către români*, semnat de Gh. Pop de Băseşti, T. Mihali şi V. Lucaciu, cît şi din articolul redacţional inaugural: propagarea ideilor de unitate, strîngerea legăturilor cu celelalte foi româneşti, solidaritatea naţională, suprema datorie a românilor din monarhia austro-ungară. Ziarul şi programul său au fost salutate cu multă bucurie şi încredere de opinia publică românească şi străină (în numele croaţilor Mihail Polit, iar al slovacilor Milan Hodža etc.)

---

[595] „România muncitoare", 9/22 ian. 1912; cf. I. Cicală, *op. cit.*, p. 246—241.
[596] Gh. Şora, *op. cit.*, l. c., p. 446.
[597] *Documente din mişcarea muncitorească, 1872—1916*, Bucureşti 1947, p. 10.
[598] „Adevărul", 1/14 mart. 1913.
[599] Pentru unitatea politică pleda şi ziarul „Doljul" de la Craiova, în art. din 11/24 mai 1911.

Scanned with OKEN Scanner

Aceleaşi străduinţe se manifestă şi cu prilejul adunării generale a „Astrei", întrunită la Blaj în 1911, care sărbătorea, în acelaşi timp, şi semicentenarul acestei prestigioase societăţi. Prezenţa delegaţilor despărţămintelor şi a unei mari mulţimi din toată Transilvania (vreo 30 000 de persoane), a reprezentanţilor culturii şi a vieţii politice din Transilvania, Bucovina şi din regatul României (George Coşbuc, Şt. O. Iosif, Ion Luca Caragiale, Nicolae Iorga, Simion Mehedinţi, Sextil Puşcariu, Aurel Vlaicu, Ioan Micu Moldovan, Vasile Goldiş, Andrei Bârseanu, Ion Bianu, V. Eftimiu, T. Brediceanu, Val. Braniştе, I. Agârbiceanu, Gh. Dima, mitropoliţii Victor Mihalyi şi Ioan Meţianu şi mulţi alţii) confera adunării caracterul unui congres general al tuturor românilor, iar entuziasmul unanim a creat o solidaritate în gînduri şi aspiraţii între conducătorii politici şi culturali, între aceştia şi masele populare prezente la Blaj[600].

Spiritul Adunării de la Blaj din 1848 domină întrunirea. O simt cei prezenţi cu mare intensitate, îl evoca Vasile Goldiş în chip magistral, înnoind jurămîntul din 3/15 mai nu numai în numele celor 40 000 de oameni prezenţi la Blaj, ci deopotrivă în numele celor 4 000 000 de români, a întregii naţiuni române din Transilvania. Jurămîntul, simţit cu înfiorare, a fost reînnoit în credinţa unităţii pe veci a naţiunii române. Octavian Goga, la rîndul său, a intuit just forţa „atelierului minţii" în care sălăşluia această credinţă, mai puternică decît zăngănitul armelor, în minţile şi inimile învăţătorilor şi preoţilor de la sate, a ţăranilor „care duc greul luptei". Mitropolitul Meţianu, de asemenea a subliniat cele două mari sentimente ce i-au îndemnat pe oameni să se îndrepte spre Blaj: sentimentul datoriei naţionale şi sentimentul iubirii de neam, care obligă pe toţi românii a lucra la înaintarea poporului nostru, pentru a-i asigura un viitor tot mai bun şi ferice. Acest viitor întruchipat în „gîndul cel mare al unirii tuturor românilor", în idealul de unitate, „de trei ori sfîntă unitate elementară, esenţială, veşnică a neamului", potrivit cuvintelor înaripate ale lui Iorga, sub impresia celor văzute şi trăite la Blaj. Versurile inspirate ale lui Vlahuţă, cuprinse în pozeia *Triumful aşteptării*, erau evocate drept expresie a simţirii curate şi încrederii neabătute, deoarece „Nebiruit e omul ce luptă cu credinţă, / El ştie că pe lume nimic zadarnic nu-i, / Că dincolo de truda şi clipa jertfei lui, / În taină vremea ţese la sfînta biruinţă, / Că vuietele toate visează armonie, / Că este o dreptate şi trebuie să vie"[601]. Triumful îndrăznelii l-a însoţit pe cel al aşteptării, personificat în înălţarea lui Aurel Vlaicu cu aparatul construit de el, spre uimirea şi admiraţia celor de faţă.

În aceste împrejurări, românii nu se mai fereau a recunoaşte sensul şi semnificaţia unor asemenea manifestaţii. Nu era greu să le înţeleagă nici cei ce se temeau de ele, care le dezvăluie opiniei publice spre luare aminte. Dintre aceşia publicistul maghiar Kós Károly, prezent la manifestaţia de la Blaj, a intuit foarte aproape de adevăr semnificaţia „adunării naţionale impozante", comparînd mulţimile prezente cu o „armată naţională", care nu „va mai servi interesele Vienei". Această armată, care este naţiunea, lucrează conştient, reprezintă „societatea românească consolidată, atît pe tărîm economic şi social, cît şi pe cel

---

[600] „Transilvania", număr jubiliar, 1861—1911, iul.-aug. 1911.
[601] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 366—371.

cultural", care-şi „cunoaşte pe deplin puterile şi scopurile", o societate „disciplinată, fanatică şi idealistă", care „e naţiunea"[602].

Nu este o simplă coincidenţă, ci o acţiune deliberată, ca în aceleaşi zile, la „Arenele romane" din Bucureşti, să se desfăşoare alte serbări de aceeaşi înaltă semnificaţie patriotică-naţională, organizate de „Liga culturală". Peste 150 000 de oameni — între care numeroşi transilvăneni şi bucovineni —, intelectuali, dar mai ales ţărani au răspuns chemării. Filonul de aur ce a străbătut şi manifestaţia de la Bucureşti a fost ideea unirii tuturor românilor, a gravitării lor spre Bucureşti, „nu numai capitala României, ci a românismului întreg". Gorjeni şi vîlceni, argeşeni şi vrînceni, bucovineni, moldoveni şi ardeleni au alergat într-o suflare şi s-au unit într-o înfrăţire „din patru unghiuri ale pămîntului românesc", adunaţi ca să se cunoască unii pe alţii sub cerul senin al ţării, să respire aerul libertăţii, conştienţi „că soarele nostru aici răsare"; îndemnaţi de dorinţa de a asculta cuvîntul adevărului, de a simţi „fiorul sfînt al cunoaşterii de frate". Sfîrşite serbările, mulţimile s-au întors acasă, purtînd în suflete şi minţi mesajul de înaltă valoare morală şi politică încredinţat lor de Dimitrie Onciul despre „ţara frumoasă, liberă şi independentă, mîndria şi sperarea neamului românesc întreg", despre cultura „ale cărei raze de lumină, căldură şi viaţă" se întind „peste tot pămîntul românesc", despre „dragostea ce uneşte fraţii de un sînge, de o limbă şi de o lege", despre „credinţa în puterea de viaţă a acestui neam, sperarea în viitorul României". Manifestaţiile impresionante de la „Arenele romane" au alarmat pe ministrul austro-ungar la Bucureşti, Otto v. Czernin, iar alarma diplomatului s-a transmis şi în capitala imperiului.

La Iaşi dezvelirea statuii lui Alexandru Ioan Cuza, în mai 1912, a prilejuit alte manifestaţii însufleţitoare prin prezenţa a mii şi mii de oameni sosiţi din toate teritoriile locuite de români.

Înălţătoare momente ce şi-au răspîndit mesajul pînă în cele mai depărtate unghiuri ale pămîntului românesc. Dovezi mai puternice decît orice înscrisuri cu privire la înţelegerea veridică a devenirii poporului român în acele vremuri de hotărîtoare prefaceri.

Aceleaşi aspiraţii politice, acelaşi scop final urmăreau de fapt amîndouă grupările burgheziei româneşti, şi cea din jurul „Tribunei" şi cea din jurul „Românului". Tactica doar era deosebită, după cum se deosebeau şi mijloacele de acţiune. Radicalii preconizau obţinerea autodeterminării pe cale luptei deschise. Gruparea moderată, care cuprindea personalităţi cunoscute în viaţa politică (Goldiş, Cicio Pop, Maniu, Mihali şi alţii), lupta şi ea pentru drepturi naţionale pe seama poporului român, chiar dacă nu susţinea făţiş ideea de autodeterminare în împrejurările de la începutul celui de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea. Era o tactică pentru această grupare politică de apropiere de cercurile din jurul pricipelui Franz Fendinand, ca o etapă intermediară care trebuia să se încheie cu înfăptuirea unităţii politice. Cei cîţiva militanţi pentru o colaborare în sens de subordonare a intereselor românilor — a celor din Imperiul austro-ungar şi a celor din România — intereselor habsburgice, în cadrul unei federaţii de state (Aurel Popovici, Alexandru Vaida ş.a.) sub egida principelui moştenitor şi a cercurilor de la Bel-

[602] *Serbările de la Blaj 1911. O pagină din istoria noastră culturală*, Blaj, 1912, p. 437—439.

vedere, n-au putut forma o grupare sau curent politic. Între sprijinitorii acestei politici, din aceleași considerente, erau și reprezentanții altor naționalități: slovacii Milan Hodža și Carol Stodala, croații Josip Frank și Stjepan Zagorac, slovenul Anton Korošec, precum și Karl Lueger, președintele Partidului Social-Creștin austriac.

Franz Ferdinand animat de idei înnoitoare, voind să întărească autoritatea coroanei, s-a gîndit la un moment dat să acorde egalitatea tuturor naționalităților, slăbind, astfel, supremația națiunilor dominante. N-au fost străini de aceste idei cei din anturajul său și cu influența asupra sa, generalii Albert Margutti și Franz Conrad von Hötzendorf și mai ales directorul cancelariei sale militare, maiorul Alexandru Brosch și urmașul acestuia, colonelul Carl Bardolff. Franz Ferdinand ar fi afirmat, încă în 1905 și a repetat la 1913, că dualismul din 1867 a fost o catastrofă și că, ajuns pe tron, va acorda o largă autonomie administrativă tuturor naționalităților și va înlocui dualismul cu sistemul federalist supranațional[603]. Asemenea planuri n-au depășit, însă, stadiul teoriilor politice și a căutărilor ieșirii din criză.

Un alt mijloc pentru realizarea unor scopuri asemănătoare era acordarea dreptului de vot universal și în Ungaria, așa cum fusese introdus în Austria. Opoziția claselor dominante a zădărnicit această încercare făcută atît de împăratul Francisc Iosif, cît și de principele moștenitor Franz Ferdinand, ca și de ultimul împărat habsburgic, Carol. Atitudinea claselor dominante este explicabilă, deoarece prin introducerea votului universal s-ar fi creat o opoziție puternică, formată din reprezentanții slavilor, românilor și germanilor din Ungaria[604].

Nu este deloc paradoxală afirmația că în aceste împrejurări însuși guvernul ungar alimenta curentul radical din sînul naționalităților prin măsurile sale nechibzuite. Ca o reacție împotriva introducerii cenzurii preventive, studenții din Croația, Dalmația și Bosnia proclamă o grevă generală, ridică baricade, iar un tînăr bosniac săvîrșește un atentat împotriva banului Croației Eduard Čuvaj. Aceste evenimente, ca și arestarea, judecarea și condamnarea mai multor tineri sîrbi, determină acțiunea unor deputați sîrbi, croați și sloveni care înaintează un memoriu împăratului Francisc Iosif, în care se cerea despărțirea Croației de Ungaria și unirea ei cu teritoriile iugoslave.

Sub presiunea acestor mișcări, guvernul Khuen — Héderváry este silit să lase locul altuia, sub președinția lui Lukács László, socotit mai progresist, îngrădit, însă, în acțiunile sale de Tisza István, ales președinte al Camerei. Acesta a folosit armata pentru a anihila opoziția Partidului Pașoptist, stîrnind resentimente puternică în rîndurile cercurilor mai radicale. Tentativa de asasinat împotriva lui Tisza eșuînd, se realizează o coaliție între gruparea Partidului Pașoptist de sub conducerea lui Justh Gyula și între Partidul Social-Democrat în jurul problemei lărgirii dreptului de vot. În sprijinirea acțiunii, greve muncitorești au loc, revendicarea principală fiind dreptul de vot universal secret. Luptele de stradă se soldează cu morți și răniți din rîndurile muncitorimii. N-a schimbat cu nimic situația nici proiectul de lege electorală a guvernu-

[603] R. Kann, *Das Nationalitätenproblem in der Habsburger Monarchie*, II, Graz—Köln, 1964, p. 315, caracterizează regimul dualist „unul din cele mai deplorabile capitole din istoria politică față de naționalitățile din monarchie".

[604] *Ibidem*, p. 197—201; H. Hantsch, *Leopold Graf Berchtold*, I, Graz—Viena, 1963, p. 388 și p. 555.

Scanned with OKEN Scanner

lui Lukács, cu totul insuficient, de aceea nemulțumirile muncitorimii și ale naționalităților continuă să se manifeste cu putere, mai ales că guvernul Lukács, dominat de Tisza, nu slăbește cu nimic opresiunea socială și națională[605]. Se întărea, în aceste împrejurări, convingerea opiniei publice că nu există o altă ieșire din această situație decît eliberarea provinciilor locuite de români și unirea lor cu România.

Evenimentele însemnate ce se profilau la orizont adevereau această necesitate și solicitau, în același timp, unirea forțelor într-o acțiune concordantă. „Tribuna" își încetează activitatea la 10 martie 1912, „Românul" fiind de acum organul de presă în jurul căruia se concentrează mai toate forțele publicistice. Prin declarația din 8 noiembrie 1912 semnată, la Sibiu, de 29 intelectuali români, sciziunea partidului ia sfîrșit, deoarece în împrejurările grele din acea vreme, poporul român „trebuie să se găsească politicește într-o singură tabără bine organizată. Această tabără e pentru noi: Partidul Național Român". Printre cei ce se angajau să contribuie la „opera de consolidare politică a neamului românesc" sînt: I. Agârbiceanu, T. Brediceanu, Z. Bârsan, I. Chendi, S. Dragomir, O. Goga, E. Goga, O. Ghibu, Șt. O. Iosif, I. Lupaș, S. Pușcariu, O. Tăslăuanu ș.a.[606].

Era o nevoie imperioasă de unire și concentrare, deoarece măsurile guvernului maghiar erau amenințătoare. Prin înființarea, în noiembrie 1912, a episcopiei greco-catolice de Hajdúdorog, 73 225 de români greco-catolici înglobați în noua dieceză nu mai puteau asculta slujba religioasă în limba maternă. În zadar au protestat prelații români, verbal și prin numeroase memorii, adresate guvernului și Vaticanului; zadarnică a fost adunarea de protest de la sfîrșitul lunii mai de la Alba Iulia, organizată de Ștefan Cicio Pop, la care participă fruntașii vieții politice și cu care prilej cei 20 000 de participanți sosiți din toate colțurile Transilvaniei, păreau „un codru frămîntat de viscol, în prada însuflețirii viforoase"[607]. Zadarnice au fost protestele și memoriile unor sate, cum a fost al satului Băița de lîngă Baia Mare, iscălit de 83 de locuitori, țărani în marea majoritate, preotul și învățătorul satului[608]. Împăratul Francisc Iosif și papa Pius al X-lea nu țin seama de aceste proteste îndreptățite, nici de hotărîrile conferințelor preoțești și laice. Națiunii române, potrivit expresiei corespondentului de la Paris al ziarului „Românul", i se cerea o atitudine clară, deoarece evenimentele puteau aduce surprize mari, favorabile „idealului mare al neamului românesc". România era îndemnată să nu mai facă jocul „aliatei sale" (Austro-Ungaria) și să nu renunțe la „idealul său național" de dragul unei politici care nu i-a adus pînă acum nici un beneficiu, mai ales că opinia publică de pretutindeni se afirma potrivnică unei asemenea politici[609].

Sub influența opiniei publice generale, dar mai ales ca urmare a convingerilor sale de mai multă vreme nutrite, Vasile Goldiș, redactorul ziarului „Românul", în care apăruse corespondența amintită, în-

---

[605] Erényi T., *A vörös csütörtök. 1912. május 23.* Budapesta, 1952; cf. L. Valiani *op. cit.*, p. 59—60.

[606] L. Boia, *Contribuții privind mișcarea națională a românilor din Transilvania în anii 1910—1914*, în „Studii", 1972, 25, nr. 4, p. 794.

[607] „Românul", II, 18/31 mai 1912.

[608] *Maramureșenii...*, p. 278—279.

[609] „Românul", nr. 251, 14/27 nov. 1912.

tr-un studiu prezentat în cercul sociologic „Darwin" de la Oradea în 1911 şi publicat în acelaşi timp, cu privire la *Problema naţionalităţilor*, afirma aceeaşi solidaritate între românii din monarhia habsburgică şi România, declarînd că cei dintîi se bucură de progresele economice, culturale şi politice ale României, iar aceasta priveşte cu cel mai mare interes suferinţele, luptele, activitatea politică, culturală şi economică a românilor din Transilvania. Concluzia acestor constatări nu putea fi alta decît formarea statelor naţionale, prin unirea românilor din monarhia dualistă cu România, a cehoslovacilor într-un stat, a slavilor sudici în altul[610]. Asemenea epocale înfăptuiri nu puteau fi, însă, darul întîmplării, ci rezultatul cutezanţei, îndrăznelii cărora le este norocul tovarăş. Făcea, prin urmare, omul politic de frumoasă cultură apel la energiile, la puterea de viaţă a neamului românesc, acum cînd „duhul libertăţii naţionale a ieşit din temniţă şi de suflarea lui freamătă văile româneşti"[611].

•

Evenimentele se precipitau într-o avalanşă fără oprire. Puterile imperialiste erau angajată în cursa pentru cotropirea de noi teritorii, fabricanţii de armament erau interesaţi într-un grad superior în dezlănţuirea unui conflict militar, monopolurile industriale şi comerciale îi secondau, interesate şi ele în acaparea de noi pieţe de desfacere pentru produsele lor. Aceste interese conjugate sfîrşesc prin dezlănţuirea războaielor balcanice în toamna anului 1912. Turcia este înfrîntă, dar între aliaţii antiotomani izbucnesc neînţelegeri cu privire la beneficiile lor de pe urma războiului. Conferinţa de la Londra, din decembrie acelaşi an, a diplomaţilor europeni, încearcă, fără succes, o reglementare a situaţiei din Balcani.

Austro-Ungaria socotea momentul potrivit de a invada Serbia. Insistenţele în acest sens ale şefului statului major Conrad von Hötzendorf au fost temperate de Franz Ferdinand de teama Rusiei. Pentru a asigura liniştea în partea transleitană a imperiului, împăratul Francisc Iosif şi preşedintele Consiliului de Miniştri austriac, contele Karl Stürgkh, sînt pentru numirea lui Tisza ca ministru-preşedinte al Ungariei, socotit omul potrivit a asigura, prin metodele sale forte, liniştea în acele circumstanţe.

Cercurile politice din România nu pot rămîne nici indiferente şi nici pasive faţă de evenimentele ce se desfăşurau în imediata apropiere. Pentru aceasta aveau nevoile de linişte în interior şi în Transilvania, unde lupta dintre burghezia română şi burghezo-moşierimea maghiară era foarte accentuată. De aceea Ion I. C. Brătianu sugerează Vienei reluarea tratativelor româno-maghiare, „nu în probleme de fond, ci în cele de formă". Era jocul diplomatic predilect al acestui reprezentant de seamă al burgheziei liberale, care socotea fondul problemei realizarea unirii politice. Aşa cum cunoştea situaţia şi ministrul Franţei la Bucureşti în acelaşi an 1912, afirmînd că „va veni ziua cînd edificiul austro-

---

[610] V. Goldiş, *A nemzetiségi kérdésről*, Arad, 1912, p. 50—54; *Vasile Goldiş a nemzetiségi kérdésről*, ed. de Hajos J., Bucureşti, Edit. Kriterion, 1970, p. 137—143; *Vasile Goldiş despre problema naţionalităţilor*, Bucureşti, Edit. Kriterion, 1970, p. 134—140.

[611] „Românul", II, nr. 284, 25 dec. 1912/7 ian. 1913.

Scanned with OKEN Scanner

ungar se va prăbuşi şi elementele disparate care-l alcătuiesc se vor îndrepta spre aspiraţiile lor". De aceea România trebuia să fie pregătită — declara primul ministru român — pentru „a primi pe fraţii noştri din Transilvania, fără ca cineva să se poată împotrivi şi în acest scop sprijinul Rusiei ne poate servi"[612]. Rusia putea fi folositoare din cauza propriilor sale interese, deoarece rivalitatea cu Austro-Ungaria în Balcani făcea din Rusia adversara cea mai de temut a Imperiului dualist.

Viena, la rîndul său, s-a declarat de acord cu reluarea tratativelor cu românii, deoarece era interesată în cîştigarea opiniei publice din România. O scrisoare a ministrului de externe austriac, Leopold Berchtold, este trimisă primului ministru ungar, Lukács László, şi lui Tisza István în acest sens. Conducătorii guvernului ungar propun ca din partea românilor convorbirile să fie conduse de Ioan Mihu, deoarece cu fracţiunea radicală nu pot trata decît doar la cererea acesteia[613]. Brătianu întrebat de Viena dacă este de acord ca tratativele să fie intermediate de Ioan Mihu sau să fie conduse de Teodor Mihali, cu participarea celor doi mitropoliţi români, răspunde că, după cît ştie el, în partidul naţional nu există fracţiuni prea diferenţiate, pe Mihu nu-l cunoaşte, dar deoarece nu face parte din comitet, n-ar fi potrivit pentru tratative; mai potrivit ar fi Mihali care reprezintă elementele moderate şi se bucură de încredere[614]. Tratativele iniţiate cu consimţămîntul celor trei capitale: Bucureşti, Viena şi Berlin, izvorîte dintr-o necesitate politică de moment, ca urmare a evenimentelor balcanice, fiind lipsite de o bază reală, n-au ajuns la vreun rezultat.

Eşuarea încercărilor de tratative din toamna anului 1912, dorite de cercurile din jurul regelui Carol I, care nu era interesat în înrăutăţirea raporturilor cu Ungaria în momentul cînd pregătea o intervenţie în conflictul balcanic n-a putut abate România de la proiectele sale. Cu cît mai mult, cu cît opresiunea burgheziei şi moşierimii maghiare devine şi mai agresivă. Ceea ce provoacă o mare agitaţie în rîndul românilor transilvăneni, inclusiv al învăţătorilor, împotrivirea acestora faţă de politica de deznaţionalizare. Aşa cum făcea, de pildă, învăţătorul Alexandru Anderco din Ardusat (Satu Mare), care a ignorat ordinul ministerului cultelor şi instrucţiei publice cu privire la predarea limbii maghiare în şcoala românească pe care o slujea. O anchetă se organizează. Învinuirea era „gravă", anume că elevii nu ştiau ungureşte mai mult decît gaiţele ce scot sunete neînţelese. Respingînd învinuirile, învăţătorul Anderco le opune unele argumente întemeiate pe situaţia etnodemografică a zonei: „Ardusat este o comună curat românească, cu jur românesc, unde elevul din Ardusat nu mai aude, afară de pereţii şcolii, vorbă ungurească". Totuşi, afirma învăţătorul, elevii lui ştiu atîta ungureşte cît ştie inspectorul anchetator latineşte, cu toate că el nu în patru ci în opt ani a învăţat limba latină.. La învinuirea că în catalogul şcolar învăţătorul a scris „o gratulaţiune" în limba română, pe care elevii trebuiau să o repete, anume „că a sosit vremea ca şi poporul român să se trezească din somnul de moarte", învăţătorul a răspuns că

---

[612] Haus- Hof- und Staatsarchiv. Wien, P. A. IX Interna, 1, 251 XIX, Raportul din 20 nov. 1912; *Documents diplomatiques français*, IIIe série, t. IV, p. 618—621.

[613] Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Raportul lui Wickenburg din 30 nov. 1912.

[614] Ibidem, Raportul lui Fürstenberg din 9 dec. 1912.

aceea „gratulație" era scrisă cu creionul pe o „maculatură" și avea înțelesul de a deștepta poporul român prin cultură, iar drept argument invocă spusele „poetului nemuritor al francezilor", Victor Hugo: „atunci va fi cea mai mare revoluție, cînd nu se va afla în țară nici un analfabet. Soarele dară nu pentru aceea răsare că cîntă cocoșii, ci cocoșii cîntă pentrucă a răsărit soarele"[615].

Conferința învățătorilor români din districtul protopopesc Tîrgu Lăpuș cu tema *Limba maghiară și școlile noastre*, organizată în 1913, constată rezultatul „negativ pe toată linia", deoarece copiii învață limba maghiară pe de rost, dar nu înțeleg nimic[616]. În februarie 1913 învățătorii și profesorii români se întrunesc, la Cluj, într-o conferință a *Reuniunii învățătorilor* din Transilvania, Banat, Crișana, Sălaj, Satu Mare și Maramureș. Un *Memorand* se redactează în apărarea școlii și „naționalității române". Rămas fără răspuns, un Congres al învățătorilor și profesorilor, cel dintîi de acest fel, va fi convocat pentru luna august 1913, tot la Cluj, interzis, însă, de oficialitate cu trei zile înainte de deschiderea lui[617].

*

Independent și chiar împotriva planurilor austro-ungare, România intervine, în vara anului 1913, în al doilea război balcanic, jucînd rolul de arbitru în timpul tratativelor de pace de la București, din august același an. Sub presiunea opiniei publice din România și Transilvania, politica externă a României se depărtează treptat de coaliția Puterilor Centrale, care nu-i putea asigura nici un beneficiu și se apropie de coaliția puterilor Antantei.

Solidaritatea cu România în aceste împrejurări e tot mai evidentă la românii ardeleni, mai ales după pacea de la București. Astfel ziarul „Românul" putea scrie că „România va avea forța ca să apere interesele românismului întreg, a cărui soartă va fi de aici înainte inseparabilă de soarta României"[618]. În același timp „Gazeta Transilvaniei" susține ideea unui Memoriu în mai multe limbi, în care să se înfățișeze situația românilor, întrunirea unor mari adunări populare, sprijinul opiniei publice din România. „Să se facă astfel din chestiunea română o chestiune europeană. S-o discute toată lumea, pacea Europei să fie făcută pendentă de la aranjarea chestiunii românești. Să punem în mișcare toate forțele de care dispunem și să pornim astfel lupta mare, care va avea să ne dezrobească din situația deznădăjduită în care ne-am cufundat"[619].

Tendințe identice se manifestă cu aceeași îndrăzneală și în România. Astfel, la o ceremonie publică de la București, maiorul Vlădescu declara că e vizibil momentul cînd oastea română va trece Carpații, realizîndu-se visul de unire. Iar la dezvelirea, la Craiova, a momentului eroilor din războiul de independență, un țăran oltean făcea urarea prin-

---

[615] *Maramureșenii...*, p. 271—276.

[616] Au participat 195 de persoane, dintre care 65 preoți, 55 învățători, 35 țărani, 15 funcționari, 12 avocați, 5 medici, 4 proprietari, 3 negustori și un meseriaș (*Maramureșenii...*, p. 282—287).

[617] G. Neamțu și A. Fărcaș, *Din contribuția învățătorilor ardeleni la lupta pentru desăvîrșirea unificării statului român*, în „Studia Univ. «Babeș-Bolyai»", seria Psychologica — Pedagogica, 1973, 18, p. 129—130.

[618] „Românul", nr. 164, din 28 iulie/10 august 1913.

[619] „Gazeta Transilvaniei", nr. 186, din 27 august/7 septembrie 1913.

Scanned with OKEN Scanner

ţului moştenitor a-l vedea „împărat al tuturor românilor". Aceleaşi opinii au fost auzite de consulul austriac şi la Giurgiu şi la Constanţa, unde se rosteau prevestiri cu privire la apropiata destrămare a monarhiei austro-ungare, ca şi în presă şi în diferite alte ocazii[620].

Presa maghiară combătînd asemenea manifestaţii le recunoaşte, totuşi, puterea. Încă la sfîrşitul anului 1912 „Kolozsvári Hirlap" atrage atenţia în legătură cu „privirea avidă" a României spre Transilvania. Aceasta nu putea fi apărată într-o eventuală încercare de cucerire pe calea armelor, mai ales că cele patru milioane de români sînt gata să sprijine o asemenea acţiune, iar puterile europene nu vor mai putea face nimic în faţa faptului împlinit, cu atît mai mult cu cît aveau nevoie de alianţa României[621]. Peste cîteva luni, acelaşi ziar mobiliza opinia publică prin veşti şi mai alarmante, anume că în satele şi oraşele României s-ar fi făcut mobilizarea sub lozinca: „mergem în ţara noastră mai mică, pentru a ne elibera fraţii" de sub opresiunea claselor dominante. Această lozincă ar fi explicat însufleţirea cu care a răspuns ţărănimea la mobilizare[622]. Teama era, în fond, întemeiată, deoarece soldaţii români, chemaţi sub arme, declarau că vor trece „prin Bulgaria ca să ajungă în Transilvania[623]. Faţă de o asemenea stare de spirit, organul Partidului Social-Democrat Maghiar, „Népszava", protestînd împotriva opresiunii suferite de români veacuri de-a rîndul din partea gentrylor maghiari, protestînd împotriva legilor nedrepte, cea şcolară a lui Apponyi, cea agrară şi cea silvică, împotriva înfiinţării episcopiei de Hajdúdorog şi a terorizării ţărănimii — fapt ce i-a îndemnat pe români să se orienteze spre Habsburgi —, recunoaşte că acum, după atîtea decepţii şi suferinţe, situaţia s-a schimbat radical, românii din Austro-Ungaria gravitînd spre România „de la care-şi aşteaptă mîntuirea". Mai ales că la Bucureşti se organizează mari mitinguri în care se vorbea de calea revoluţionară pe care o vor folosi românii pentru a-şi obţine drepturile, cum afirma prof. Gh. Bogdan-Duică[624].

Lumea era conştientă de necesitatea unor schimbări, de puterea ideilor de libertate şi unitate, care au subminat imperii oprimatoare de popoare. Dintre acestea, cel otoman a suferit o grea înfrîngere; au rămas alte trei, cel ţarist, cel austro-ungar şi cel german. Anacronismele şi nedreptăţile ce domneau în aceste împărăţii şi mai ales în Austro-Ungaria sînt analizate de Iuliu Maniu în articolul *Zile mari*, exprimînd convingerea că poporul român nu-şi va putea înăbuşi multă vreme în pieptul său dorul libertăţii sale naţionale şi nu va putea suferi timp îndelungat starea de umilinţă şi de suferinţă, ci va trebui să pună în mişcare totul pentru eliberarea sa. Spiritul vremii şi interesele sale de căpetenie, pretind ca poporul român, încălzit de exemplul popoarelor eliberate să de-a curs liber puterii de manifestare a dorinţelor sale de eliberare deplină şi protestelor împotriva asupririi. „Să mergem cu băr-

---

[620] T. Pavel, *op. cit.*, p. 119—120.

[621] „Kolozsvári Hírlap", 25 oct./6 nov. 1912.

[622] Ibidem, 11/24 iul. 1913. Ziarul clujean alarmat de posibilitatea eliberării Transilvaniei de armata română, continuă să alimenteze opinia publică cu asemenea idei, cf. ibidem, 2/15 oct. 1913 şi 24 nov/7 dec. 1913.

[623] Take Ionescu, *Amintiri*, trad. de N. Baboeanu, Bucureşti, f.a., p. 25.

[624] „Românul", III, nr. 159, 23 iul./5 aug. 1913; nr. 127 din 12/25 iunie 1913. „Românul" din 26 iunie/9 iulie 1913 relatează despre agitaţiile românilor provocate de înfiinţarea episcopiei de Hajdudorog şi despre procesul locuitorilor din Moftinul Mic (Satu Mare), asemănat cu procesul *Memorandului*.

băție și fără întrerupere pe calea ce duce la înfăptuirea legitimelor noastre aspirațiuni, consfințite prin atîtea veacuri grele". Mai îndrăzneț este articolul *Porunca zilelor mari*, publicat în același ziar după două săptămîni numai, fără semnătură, dar care, foarte probabil, aparține lui Vasile Goldiș. Românii erau chemați să treacă la ofensivă, în aceste vremuri de adînci zguduiri, cînd perdeaua de întuneric a viitorului a fost spintecată de lumini, cînd România, prin faptele sale, a oferit un impuls fără precedent acțiunilor imediate. Pentru a rămîne într-o comuniune de idei și sentimente, de aspirații și de nădejdi cu masa poporului, conducătorii partidului trebuiau să coboare în popor, altfel riscă să nu fie înțeleși și urmați; programul partidului trebuia lărgit pentru a putea atrage masele populare la acțiuni de mari proporții: organizarea unor adunări populare timp de un an, care să dezbată toate nedreptățile suferite de români. Conducătorii politici aveau datoria să asculte glasul poporului, să-l conducă la lupta pentru unitatea națională[625].

Elementele radicale din rîndurile P.N.R., în frunte cu O. Goga, șeful „tinerilor oțeliți", se impun tot mai mult. Ziarul „Românul" e dominat de ei. Aici publică Goga articolul *După furtună*, în care afirmă că a sosit timpul să „dăm pretențiilor noastre juste mai multă îndrăzneală" și că „trebuie să mergem înainte noi de noi, făcînd să palpite în inimi cît mai adînc conștiința unității sufletești a marelui corp național românesc"[626].

O emoționantă manifestare de solidaritate națională a fost prilejuită de prăbușirea, la mijlocul lunii septemrie 1913, a lui Aurel Vlaicu în zborul său simbolic peste Carpați. Cu prilejul înhumării „mortului neamului românesc", al „idolului românismului întreg", s-a amestecat pămînt din Translivania și pămînt din România, ca o prevestire și pregătire a „grandioasei serbări a românismului"[627].

Ziare noi, cu titlulri cu valoare de program-manifest, apar acum în România: „Lupta nouă" în 1912, „România Mare" în 1913, iar la Cluj ziarul studențesc „Noi", în același an 1913. Programul celor două dintîi, așa cum se poate înțelege din titlul și din împrejurările ce le-au dat naștere, era lupta pentru unitate, prin eliberarea românilor din Imperiul austro-ungar, iar programul ziarului clujean era lupta pentru egala îndreptățire a românilor ardeleni. Era, prin urmare, îndreptățit ziarul „Kolozsvári Hirlap" din octombrie 1913 să-și anunțe cititorii, alarmat, despre tendințele de unire a Transilvaniei cu România.

În această stare de spirit, în împrejurările care au dat naștere unei asemenea potențări a ideii naționale, unei atari ofensive împotriva opresiunii și nedreptății, create și menținute de regimul austro-ungar, declarațiile de loialitate față de monarhie, pledoariile cu privire la necesitatea sprijinirii Imperiului habsburgic, socotit drept garanția existenței

---

[625] Ibidem, nr. 181, 21 aug./3 sept. 1913.
[626] Ibidem, nr. 114, din 26 mai/8 iunie 1913.
[627] Ibidem, nr. 196, 8/21 sept. 1913, cuvîntarea publicistului brașovean Voicu Nițescu. O scenă emoționantă s-a petrecut în vara anului 1913. Cînd armatele treceau pe Calea Victoriei din București, cîntînd *La Arme*, dintr-o stradă laterală apăru un cortegiu mortuar, urmat de cîțiva prieteni. Soldații amuțiră un moment. Era Ștefan Octavian Iosif, autorul imnului cîntat de soldați. „Soldații își descoperiră capetele, lăsînd să treacă printre rîndurile lor convoiul care ducea spre locul de veșnică odihnă pe cel ce prevestise sosirea apropiată a vremurilor noi, înaintea cărora el se dădea modest la o parte, căci el nu era decît un sol". (S. Pușcariu, *Călare pe două veacuri*, p. 209).

Scanned with OKEN Scanner

Aurel Vlaicu.

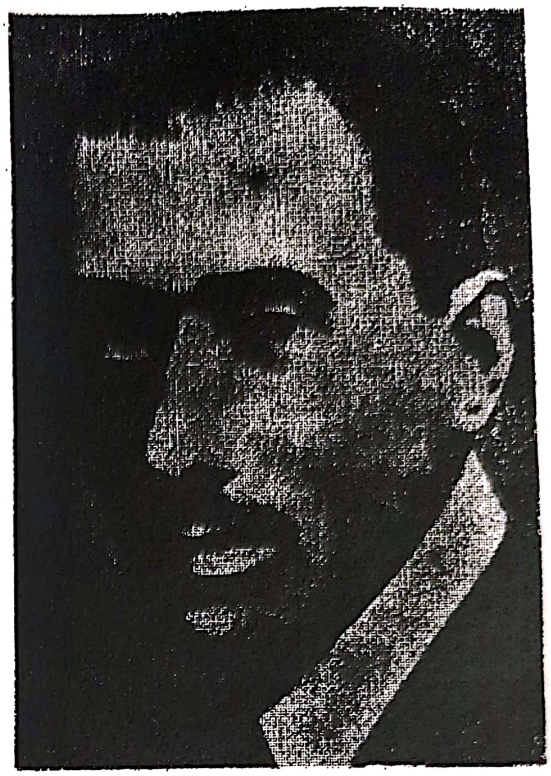

poporului român dintr-o parte şi alta a Carpaţilor, ideea „puternicei Austrii Mari, care să-şi întindă dominaţia şi asupra României libere", aşa cum propovăduia Al. Vaida, sunau fals, nu găseau nici o rezonanţă în cercurile politice şi cu atît mai puţin în masele populare. Acestea, dimpotrivă îşi exprimau speranţa, cum făcea preotul Ioan Măran din Ciclova Română (Banat), că în curînd vor gusta din „aerul libertăţii"[628].

Recrudescenţa luptei politice a românilor din Austro-Ungaria, impulsionată şi de succesele României pe plan internaţional, orientarea tot mai vizibilă a României spre puterile Antantei şi, probabil, sfaturile Germaniei de a căuta o înţelegere cu românii, acum cînd se pregătea războiul mondial, determinară pe Tisza István, devenit din nou, la 10 iunie 1913, prim-ministru al Ungariei, să facă o nouă încercare de înţelegere cu românii şi cu sîrbo-croaţii. În octombrie, Tisza propune Comitetului Naţional Român o conferinţă pentru a trata condiţiile unei înţelegeri. Românii au acceptat tratativele care presupuneau anumite concesiuni din amîndouă părţile şi pentru a răspunde cu înţelegere unor îndemnuri din partea guvernului din Bucureşti. Aceasta a fost raţiunea pentru care gruparea radicală nu s-a împotrivit tratativelor, socotind că se vor crea, astfel, condiţii mai propice unor acţiuni comune de o parte şi de alta a Carpaţilor. Şi tot aceasta este explicaţia faptului că tocmai reprezentanţii grupării radicale (Goga şi Lucaciu) au fost cei ce i-au propus pe cei ce trebuiau să poarte tratative în numele partidului naţional (Mihali, Maniu şi Braniştе). Discuţiile au fost lungi şi laborioase, deoarece nici una din părţi nu era animată de convingerea reuşitei lor. Reprezentanţii românilor au înfăţişat propuneri socotite de ei „pretenţii minimale", cuprinse în 50 de puncte: învăţămînt în limba ma-

[628] „Österreichische Rundschau", oct. 1913; cf. „Gazeta Transilvaniei", 22 sept./1 oct. 1913; *Independenţa României*, p. 77.

Fruntaşii Partidului Naţional Român din Transilvania în ajunul primului război mondial. În rîndul întîi, de la stînga la dreapta: Teodor Mihali, Gheorghe Pop de Băseşti şi Vasile Lucaciu; în rîndul doi, de la stînga la dreapta: Valeriu Branişte, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida Voevod, Vasile Goldiş, Octavian Goga şi Ştefan Cicio Pop.

ternă în toate şcolile primare; redeschiderea şcolilor închise în urma legii Apponyi; ajutor de stat pentru înfiinţarea de noi şcoli; istoria românilor în limba română în toate şcolile româneşti; acordarea de subvenţii bisericilor româneşti; libertatea presei şi intrarea liberă a ziarelor din România; libertatea de asociere şi întrunire; graţierea condamnaţilor; libertatea alegerilor; folosirea liberă a tricolorului, a cîntecelor patriotice româneşti; în teritoriile locuite de români funcţionari români sau care să ştie româneşte; universitate românească sau cel puţin catedre româneşti paralele la facultăţile de drept, litere şi ştiinţe şi o catedră de istoria românilor; ministru fără portofoliu român şi cîte un subsecretar de stat român la culte şi interne; 50 de cercuri electorale cu majoritate absolută română; activitatea liberă pentru P.N.R.[629]. Tisza, însă, refuză orice concesie în favoarea limbii române în justiţie, administraţie şi şcoli, refuză chiar şi aplicarea legii naţionalităţilor din 1868, pe care o socotea o „manifestare idealistă a oamenilor politici de atunci". Primul ministru ungar nu oferea românilor decît unele concesiuni de natură economică şi administrativă, cîteva locuri în plus în Parlamentul de la Budapesta şi numirea unor funcţionari superiori români[630]. În fapt erau respinse toate revendicările importante ale ro-

[629] L. Boia, *op. cit.*, p. 799—800.
[630] I. Rusu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 304—305; Gratz G., *A dualizmus kora. Magyarország története 1867—1918*, II, Budapesta, 1934, p. 279—280.

Scanned with OKEN Scanner

mânilor. Se dovedea, încă o dată, că tratativele nu erau altceva decît o tactică din partea lui Tisza pentru a contrabalansa jocul Vienei.

După eşuarea tratativelor, Tisza scrie o scrisoare lui T. Mihali, preşedintele Comitetului executiv al Partidului Naţional Român din Transilvania, pe care acesta o arată lui Vasile Hossu, episcopul greco-catolic al Gherlei. Mihali şi Hossu merg la Budapesta şi iau legătura cu Tisza, la sfîrşitul anului 1913. Episcopul Hossu împărtăşeşte lui Valeriu Branişte impresiile, cerîndu-i să sprijine acţiunea de înţelegere cu Tisza. Pentru noutatea informaţiilor şi atmosfera timpului reproducem unele pasaje din această interesantă şi inedită scrisoare:

„A declarat (Tisza), că doreşte terminarea tratativelor numai pentru a se pune capăt minciunilor şi pervertirilor din gazete. Încolo dînsul merge înainte neînfricat pe cale apucată şi doreşte să realizeze pacea, crezînd că un moment *mai potrivit* pentru aceasta n-a fost nici odată. Partidul dînsului îl urmează fără şovăire.

I-am spus că nouă ni se pare că în unele puncte acum dă mai puţin ca înainte. Am relevat punctele cuprinse şi în scrisoarea ta. A replicat că el absolut n-a dat înapoi, că la proxima voastră întîlnire va lămuri deplin acest lucru.

L-am întrebat oare ultimele puncte date de el sînt a se privi ca ultimul cuvînt? Mi-a explicat că în esenţă *da,* însă în unele particularităţi, cari pot să lămurească mai bine lucrul şi garantează şi mai limpede *libera mişcare* a noastră naţională este gata a admite modificări.

L-am întrebat: crede dînsul că cele cuprinse în punctaţiunile dînsului se vor putea şi de fapt se vor şi executa cinstit? A răspuns cu toată hotărîrea că *da,* şi că aceasta s-ar garanta chiar şi cu un conclus parlamentar, care este a se privi drept o interpretare autentică a legilor.

Am lansat ideea: n-ar fi oare mai bine şi pentru el şi pentru noi ca să se întrerupă tratativele, dar să nu vă despărţiţi ca vrăjmaşi, trecînd îndată la continuarea luptei, ci să se facă un modus vivendi tăcut, ca adecă el să execute spontan cele promise, voi în schimb să faceţi opoziţie mai domoală? Mi-a răspuns că aşa un procedeu nu se uneşte cu caracterul său bărbătesc şi franc, de altă parte nici nu ar avea înţeles, că chestia românească ar rămînea tot la suprafaţă şi el tot nu şi-ar ajunge idealul său, de a vedea cît de cît rezolvată chestia aceasta. Dar altfel el în voi nu ar vedea *vrăjmaşi,* ci numai contrari politici şi firește ar folosi toate mijloacele legale, pentru a împiedeca pe acest partid în desfăşurarea activtităţii sale: ţinuta aceasta o dictează viaţa de partid.

L-am întrebat că oare n-ar fi bine, la caz de eşuare a tratativelor, a lăsa chestia întreagă să odihnească, ori doară are dînsul ceva planuri? Mi-a spus că dînsul sperează că tratativele tot vor reuşi la rezultatul dorit. La caz contrar va apela la arhierei, de la cari în schimb pentru sanarea gravaminelor pe teren bisericesc şi şcolar, va cere să influenţeze credincioşii în direcţia dorită de dînsul, anume să nu ceară nimic ce ar trece peste drepturile ce le garantează legile ţării aflătoare în vigoare. A zis că e convins că arhiereii pe baza jurămîntului lor vor trebui să dee ascultare unei asemenea invitări.

I-am replicat că ar fi fatal a pune pe arhierei în contrazicere cu sentimentele obştei româneşti, precum că asta ar duce la zguduirea temeliei bisericilor noastre şi apoi scopul de a se calma şi agitaţiile din Ro-

Scanned with OKEN Scanner

mânia tot nu s-ar ajunge. La asta numai atîta a răspuns că el nu crede că voi să nu ajungeţi împreună la înţelegerea dorită.

Am replicat: ce va fi însă dacă voi cei zece membri [ai Comitetului executiv al Partidului Naţional Român] nu-ţi putea reuşi a face, ca comitetul şi eventual conferinţa naţională să nu sancţioneze cele concordate cu dînsul? La asta surîzînd a zis că absolut nu poate crede că voi cei zece să nu puteţi cîştiga aprobarea comitetului şi a conferinţei, dacă între voi sînteţi unanimi întru a reprezenta un punct de vedere.

În urmă *supărat adînc* a zis: Regret că cei zece domni se văd a fi speriaţi! Aş regreta nespus dacă tratativele ar eşua. Eu am făcut *tot posibilul* ca lucru bun să se facă. Nu puteţi şi nu este iertat să cereţi mai multe drepturi decît au maghiarii. Dacă eşuiază tratativele eu voi prezenta întreg materialul şi atunci cei ce judecă obiectiv vor vedea *că nu eu port vina*, dacă nu s-a ajuns la scopul dorit. De altfel vom vedea ce va mai fi la proxima întîlnire.

Cam astfel a decurs conversaţia noastră, şi după ce i-am cerut voie ca aceste să le pot şi împărtăşi cu voi, după o convorbire în total de aproape o oră, ne-am despărţit.

Întors acasă am luat în mînă punctele lui T(isza) şi am morfondat în mine cam astfel:

După asigurările lui T. cele cuprinse în punctele acestea *se vor executa*. Să vedem ce cîştigăm ce pînă acuma *am avut* — însă numai pe hîrtie, ori nici pe hîrtie?

1. Recunoaşterea partidului naţional în toată forma *legală* şi *liberă* funcţionare a acestuia în toate manifestaţiile vieţii politice.

2. Libertatea *întrunirilor* şi formarea neîmpiedecată a însoţirilor şi reuniunilor de *tot soiul*.

3. Eliberarea sufletului pînă aici robit al funcţionarilor români.

4. Aplicarea de funcţionari pe toată linia, cari cunosc limba poporului.

5. Dreptul folosirii limbei materne la forurile inferioare de toate categoriile unde poporul are nemijlocită atingere cu autorităţile. Aici e aplicat T. a face încă ceva concesiuni.

6. Sprijinirea întreprinderilor economice şi industriale româneşti şi aplicarea mai cruţătoare a legii de colonizări.

7. Introducerea limbei româneşti, deşi numai ca limbă ajutătoare, în şcoalele poporale de stat.

8. Reînfiinţarea multor şcoale poporale de ale noastre sistate prin aplicarea necruţătoare a legii apponyiane şi întregirea fără dificultăţi.

. . . . . .

9. Aplicarea de inspectori români.

10. Acordarea de ajutoare la înfiinţarea de instituţii de tot felul de caracter confesional.

11. Dezvoltarea gimnaziului din Brad cu ajutor de stat.

12. Regularea dreaptă pretinsă de noi în limba de catehizare.

13. Introducerea ca studiu obligator în gimnaziile de stat.

14. Cruţarea sentimentului naţional şi a tradiţiilor poporului nostru în învăţămîntul şcolilor de stat, unde pururea am fost batjocoriţi.

15. Urcarea subvenţiei de stat a celor două biserici româneşti.

16. Respectarea autonomiei bisericii ortodoxe.

17. Neîmpiedecarea din partea guvernului a autonomiei deschilinite a bisericii unite.

Scanned with OKEN Scanner

18. Reîncorporarea parohiilor românești din dieceza de Hajdudorogh.

Aceste ar fi să le primim dacă ar fi să le primim, dacă se vor executa cele cuprinse în punctele lui T. și dînsul asigură executarea *întocmai* a acelora.

Mă întreb: dacă primim noi punctele acestea și pe baza aceasta ne împăcăm, abzicem noi de ceva drepturi?

Autonomia Ardealului n-a fost un postulat al tuturor românilor din patrie și pretențiunea aceasta n-a luat-o cam nimenea în serios, și acest punct însuși partidul național l-a părăsit în unele declarații făcute în dietă.

De ce alte drepturi etnice? La momenul în care declarăm că ne punem pe baza unității politice a statului, eu nu văd de ce fel de drepturi am abzice.

Apoi: De ce avem noi azi lipsă?

1. De mișcare liberă pe toate terenele.

2. De solidarizarea neamului întreg, de la vlădică pînă la opincă.

Ei bine: Eu așa văd că față de trecut concesiunile (așa numite) înșirate mai sus, ne garantează nouă o mișcare destul de liberă pînă aici absolut necunoscută pe toate terenele vieții noastre naționale.

A doua: Prin o pace pe aceste baze ne solidarizăm. Noi arhiereii putem da liber și pe față mîna cu aderenții partidului național, că la momentul în care programul lor nu mai conține nimic contrar formei legale a statului de azi, nu poate escepționa nimenea solidaritatea aceasta. Dar se pot uni cu acest partid chiar și funcționarii de stat. Cu un cuvînt întreg neamul s-ar consolida într-una și ar porni spre o muncă pașnică și roditoare, în care întrecîndu-ne cu neamul maghiar, în adevăr am consolida însăși țara, pentru că o parte mare a forțelor productive s-ar elibera din cătușe.

Astfel am ajunge pe încetul la cunoașterea intereselor comune ale poporului român cu a celui maghiar și în strînsă prietenie și cu România: sub egida Habsburgilor am împlini un rol istoric.

Așa dar de drepturi nu abzicem, la aer însă ajungem.

Mă mai întreb: oare prin ruperea tratativelor nu luăm asupra noastră răspundere mare?

Clerul în actualele împrejurări politice nu mai poate lupta fără jertfe enorme, de cari nu mai e capabil.

Dăscălimea pe lîngă actuala aplicare a legilor n-o mai putem socoti la activele combatanților.

Poporul istovit prin criza economică și prin șicanele administrației reclamă liniște și cruțare.

Monarhia are lipsă de alianță strînsă a României, dar România și *mai mult* de prietenia și sprijinul monarhiei noastre. Cei mai mulți factori doresc azi înfiriparea unui modus vivendi.

Întreb: putem așa dară să întrerupem tratativele, să luăm odiul pentru ruperea lor, și să luăm răspunderea în fața istoriei?

Că iar întreb: Ce riscăm noi dacă nu se vor executa cele promise de T.? Răspuns clar *nimic*. Calea la o ținută ostilă față de guvernămînt ne rămîne pururea deschisă.

În schimb am înstrăinat un om ca T. și poate ne atragem supărarea acelui bărbat, de la care în viitor așteptăm atît de mult!

Scanned with OKEN Scanner

Conclud: Hai să încercăm şi aşa. Mai scoatem şi precizăm ce putem şi apoi: *mîna!*".

Lipsit de posibilitatea de a intui încurcatele iţe politice pe de o parte, pe de alta dominat de interese oportuniste care l-au caracterizat, episcopul Hossu săvîrşea mari greşeli şi încerca să atragă pe această cale oameni de prestigiu, luptători oţeliţi, patrioţi sinceri. Dar n-a reuşit[631].

Prelungirea discuţiilor, care se vădeau lipsite de rezultate, îngrijora atît Viena, cît şi Bucureştii. De aceea, Czernin, ministrul Austro-Ungariei la Bucureşti, propunea, la 15 ianuarie 1914, la sugestia lui Brătianu, cel mult sistarea, dar nu ruperea tratativelor, eşuarea acestora fiind socotită de regele Carol o catastrofă[632]. Cu toate insistenţele, tratativele sînt rupte. Adunarea din 17 februarie 1914 de la Budapesta, la care participă, pe lîngă cei 36 membri ai Comitetului Executiv al Partidului Naţional Român, peste 100 de reprezentanţi din comitatele Transilvaniei, declară inacceptabile condiţiile guvernului ungar şi hotărăşte ruperea tratativelor[633]. Reprezentanţii românilor nu înţelegeau să renunţe la revendicările naţionale fundamentale, mai ales că acestea pătrunseseră adînc în conştiinţa maselor populare, care, dealtfel, se arătară nemulţumite de purtarea tratativelor, după cum s-au arătat şi radicalii, care, plin glasul lui Octavian Goga, îşi manifestau nemulţumirea faţă de jocul guvernului ungar. Iar Gheorghe Pop de Băseşti anunţa opinia publică cu privire la organizarea unor adunări populare pentru sprijinirea revendicărilor prezentate de delegaţia românilor. La o „mare adunare naţională care să dezbată toate problemele cu privire la soarta neamului românesc" se gîndea şi comitetul Clubului român din comitatul Cluj. Şi mai radicale erau — lucru pe deplin explicabil — pretenţiile socialiştilor, exprimate în ziarul „Adevărul", anume că îndreptarea lucrurilor nu va fi posibilă, „pînă nu va birui democraţia, pînă nu se vor împărţi drepturile politice printre toate păturile poporului"[634].

Întreruperea tratativelor, care au dezvăluit tendinţele de autodeterminare şi de unire cu România a românilor din Transilvania, a avut darul să stîrnească o marea frămîntare şi nelinişte în cercurile politice maghiare. Atît de mare a fost alarma, încît Parlamentul de la Budapesta s-a transformat în cea mai răsunătoare tribună de propagare în lumea europeană a tendinţelor de unitate ale românilor. Numeroşi deputaţi, întrecîndu-se în a denunţa aceste tendinţe manifestate în felurile împrejurări şi în diferite chipuri, le fac cunoscute lumii mai bine decît orice alt mijloc de propagandă. Deputatul Holló Lajos în interpelarea sa din 18 februarie, deci îndată după ruperea tratativelor, declara că românii vor să transforme Transilvania într-o provincie autonomă pe care să o alipească României[635]. Iar deputatul Vertán Endre, după trei săptămîni, afirma că la românii din Imperiul austro-ungar s-a dezvoltat „idealul naţional", care nu este altul decît „unirea tuturor într-un singur orga-

---

[631] Arhiva familiei Braniştе; K. Hitchins, *op. cit.*, p. 639—650.

[632] Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, P. A. XII/interna, K, 281, XIX, telegrama 20 din Bucureşti, 18 ian. 1914.

[633] *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, sub red. M. Constantinescu şi C. Daicoviciu, p. 132; R. W. Seton-Watson, *Histoire des Roumains*, Paris, 1937, p. 521; M. Constantinescu, *Partisans et adversaires roumains de la „Grossösterreich" en Transylvanie*, în „Nouvelles études d'histoire", 1964, III. nr. 3, p. 359.

[634] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 413—415.

[635] *Az 1910 évi . . .*, p. 588.

nism politic[636]. Peste cinci zile, adică la 17 martie, alt deputat, Szabó István, dezvăluia existența a trei curente în mișcarea națională a românilor: unul care se integra cu totul în situația din Ungaria și se străduia să obțină drepturi pe seama românilor pe baza legilor existente. Acest curent era foarte puțin numeros, recunoștea deputatul maghiar, gîndindu-se, desigur, la Mangra, Siegescu, Burdea, Hossu. Al doilea curent, care recunoștea integritatea statului național maghiar, dar dorea să obțină pe seama națiunii române o separare teritorială sau cel puțin o guvernare teritorială separată. Al treilea curent propovăduia deschis, prin manifeste, presă și adunări, ruperea de Ungaria și alipirea teritoriilor locuite de români la România[637]. În aceeași zi, pomenitul deputat Holló Lajos dezvăluia și mai limpede realitatea de cealaltă parte, din România, afirmînd că „societatea românească este pătrunsă de sentimentul nobil al unității naționale", de conștiința că „această unitate națională trebuie trasformată într-o unitate teritorială și statală", că trebuie sădit „în întreg neamul românesc sentimentul solidarității și a viitoarei uniri", că oficialitatea, opinia publică și întreaga societate din România este pătrunsă de dorința fierbinte a stăpînirii teritoriilor locuite de români din Ungaria. Pentru adeverirea spuselor sale, deputatul maghiar invoca numeroasele mărturii ale unor personalități și instituții cu răspundere și autoritate politică și culturală, care afirmau necesitatea unirii teritoriilor locuite de românii din Austro-Ungaria, începînd cu aceea a lui Cuza, din 1859 și sfîrșind cu multe din vremea sa. Realizarea dorinței de unitate era preconizată de unii prin forța armelor, de alții sub forma federalizării sub egida Austriei, după care urma autonomia, iar de-a treia categorie prin separarea teritoriilor locuite de români și administrarea acestora de ei[638]. Aceeași idee e înfățișată în discursul rostit a doua zi de deputatul Polonyi Géza, care dezvăluia manifestațiile „iredentiste" atît din regatul României, cît și din Transilvania (hărți cuprinzînd toate teritoriile locuite de români, tricolorul afișat în toate împrejurările, cîtece naționale cîntate la serbări etc.). Toate mărturiseau tendința și dorința, dintr-o parte și din alta, de unire „cu frații de peste Carpați" pentru asigurarea existenței națiunii române independente[639].

Unele ziare își țineau la curent cititorii cu proiectele României de a cuceri Transilvania, de care avea nevoie din punct de vedere strategic[640]. Altele dezvăluiau semnificația ridicării unui monument lui Aurel Vlaicu la Predeal și a circulației hărților Daco-României, care cuprindeau și Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul și Bucovina[641].

Această stare de nervozitate era justificată și de starea de spirit ce domnea în România. Oameni politici de mare influență, liberali și conservatori, declarau deschis că cea dintîi condiție a unor bune raporturi între România și Austro-Ungaria este acordul între guvernul ungar și românii ardeleni, acordarea autonomiei administrative democratice Transilvaniei, după cum constata trimisul guvernului german la Bucu-

---

[636] *Ibidem*, p. 541—542. Idei asemănătoare cuprinde și cuvîntarea deputatului Sághy Gyula, *ibidem*, p. 516.

[637] *Ibidem*, XXIII, p. 72—73.

[638] *Ibidem*, p. 64—66.

[639] *Ibidem*, p. 101—102.

[640] Declarația lui Sándor József, directorul societății „Emke", pentru ziarul „A Nap", cf. „Românul", IV, nr. 69, 27 mart./9 apr. 1914.

[641] „Politikai Hiradó", cf. „Românul", IV, nr. 70, 28 mart./10 apr. 1914.

Scanned with OKEN Scanner

reşti, Joseph Maria Baernreither. Iar manifestaţiile publice, ca cele organizate de „Liga culturală“ la 16 martie, erau îndreptate în mod făţiş împotriva Austro-Ungariei şi în sprijinul românilor din Transilvania. „Mulţime uriaşă“ s-a grăbit să alerge la chemarea Ligii iar moţiunea adoptată de adunare înseamnă o declaraţie de solidaritate a „sufletului românesc“. O „grandioasă manifestaţie paşnică“ pe Calea Victoriei a încheiat patrioticul eveniment, „prevestitor de nori de primăvară“[642].

Se forma tot mai mult convingerea în cercurile diplomatice că România este pierdută pentru Tripla Alianţă. Nu mai puteau schimba situaţia nici presiunile Austro-Ungariei prin mijlocirea Bulgariei, care cerea revizuirea tratatului de la Bucureşti din 1913.

Faţă de disputele politice şi diplomatice cu privire la orientarea României, A. D. Xenopol observa, în 1914, referindu-se la negocierile dintre reprezentanţii românilor şi ai guvernului maghiar, că raporturile României cu Puterile Centrale sînt determinate de o problemă vitală pentru întreaga naţiune română: eliberarea şi unirea celor patru milioane de fraţi asupriţi cu ţara mamă. Iar atitudinea oscilantă a unor oameni politici nu mai putea schimba cursul istoriei româneşti, „pentru că astăzi nu regii şi miniştrii sînt aceia care decid în momentele supreme asupra sorţii popoarelor, ci sînt ele însele cele care pun mîna pe cîrmă“[643].

Pentru contracararea acţiunilor Puterilor Centrale, o vie activitate diplomatică desfăşoară reprezentanţii României din Londra (I. Mişu) şi Petersburg (C. Diamandi). Rezultatul este întîlnirea de la Constanţa, din 14 iunie 1914, între regele Carol I şi ţarul Nicolae al II-lea, prelungită cu vizita ministrului de externe rus Serghei Sazanov la Bucureşti, cu plimbarea acestuia, însoţit de Brătianu, la Predeal şi chiar în sudul Transilvaniei, cu apropierea dintre România şi Rusia[644].

*

Încheierea procesului memorandiştilor n-a însemnat cîtuşi de puţin slăbirea interesului opiniei publice europene faţă de problema românească. Interesul şi solidaritatea cu lupta pentru dreptate, libertate şi unitate a poporului român continuă fără întrerupere, chiar dacă nu cu intensitatea anilor 1892—1895. Ziare şi reviste franceze, între care „La Paix et le Droit“, „Le Figaro“, „L'Eclaire“, „La France“, „Le National“, „Le Nord“, „Revue des Deux Mondes“, „Mémorial Diplomatique“ ş.a., publică, sub semnătura unor personalităţi marcante, articole în sprijinul idealurilor românilor, a unirii Transilvaniei cu România, respectiv a Alsaciei cu Franţa. Aceeaşi poziţie de înţelegere şi sprijinire a luptei pentru dreptate şi unitate a poporului român manifestă şi Federaţia internaţională a studenţilor „Corda Fratres“ la Congresul din 1900. Din aceeaşi solidaritate româno-franceză se naşte şi secţia română a Alianţei franceze. Inaugurarea activităţii acesteia, sub preşedinţia cunoscutului romanist Mario Roques, a prilejuit alte manifestaţii de solidaritate.

Aceeaşi înţelegere şi sprijin găseşte problema românească în Italia. Publicistul Roberto Fava se dovedeşte neobosit în strădaniile sale

---

[642] Ibidem, 7/20 mart. 1914.

[643] A. D. Xenopol, *L'Autriche-Hongrie, la Roumanie et la politique europeenne*, Paris, 1914.

[644] Ester Uribes, *La rencontre de Constantza du 14 juin 1914*, în „Revue roumaine d'histoire“, VII, 1968, nr. 2, p. 236—246; L. Valiani, *op. cit.*, p. 93.

Scanned with OKEN Scanner

de popularizare a „sfintelor drepturi" ale românilor „ultragiate de regimurile tiranice opresive". „Ziua sublimă" era așteptată cu încredere, cînd „poporul apăsat, teribil în maiestatea sa impunătoare, își va ridica înalta frunte cu acea furie pe care o provoacă tiranii și rupîndu-și propriile lanțuri, le va arunca cu furie în obrazul călăilor săi". Numeroase ziare italiene fac cor în jurul și în sprijinul problemei românești: „La Sveglia" din Parma, „La Lega Lombarda" din Milano, „La Nazione" din Florența, „Il Paese", „Nouveau Moniteur de Rome", „Corriere della Sera", „La Stampa", „Il Tempo" ș.a. Manifestații publice impresionante, ca cea din 1899, organizată în Forul Roman, cu prezența unor membri ai guvernului, a altor personalități politice marcante și de cultură, a unui public foarte numeros. Alte asemenea manifestații au loc, între care și aceea a Federației internaționale a studenților, de sub președinția italianului Giulio Toss; alte declarații de solidaritate cu „viitorul nației române", dorindu-i ca în curînd să fie adeverite „temeinicele speranțe pe care cu noblețe și tenacitate le urmărește".

Opinia publică belgiană a fost informată cu privire la problema românească de discuțiile Congresului interparlamentar de la Bruxelles din 1896 și de broșura cu titlul *Protestul românilor din Transilvania*, un aspru rechizitor împotriva regimului opresiv din Austro-Ungaria. Presa belgiană și parlamentari belgieni își spun cuvîntul în sprijinul „protestelor" românilor.

Personalități engleze de mare prestigiu cultural-științific și politic continuă să se manifeste între sprijinitorii consecvenți ai problemei libertății românilor din teritoriile de sub dominație străină și ai unității poporului român: N. R. Morphil, de la Universitatea din Oxford, W. Willer, autorul lucrării cu privire la popoarele balcanice, prof. J. B. Bury, apărătorul continuității românilor, neobositul R. Seton-Watson (Scotus Viator), autorul unui număr însemnat de lucrări în sprijinul luptei românilor pentru dreptul de autodeterminare și de unitate națională.

În Germania oameni de cultură, publiciști, cum a fost J. Hint, ziare de certă influență asupra opiniei publice, ca „Die Kritik", „Alldeutscher Verband", „Alldeutscher Blätter", „Leipziger Tageblatt und Anzeiger" ș.a., vorbesc despre situația naționalităților și nesiguranța dreptului în Ungaria, despre izbucnirea nemulțumirilor acestora, care vor face zile grele politicienilor maghiari. Prof. Gustav Weigand de la Universitatea din Leipzig continuă să fie mentorul manifestațiilor de protest față de stările de lucru din Ungaria[645].

[645] Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 156—195.

Scanned with OKEN Scanner

Jertfe şi sacrificii pentru eliberare şi unire

1. Lupta pentru autodeterminare şi unire în timpul războiului de eliberare şi întregire

În atmosferă plutea ameninţător războiul. Lumea era conştientă de primejdia ce se apropia cu paşi grăbiţi. Era aproape, însă, şi momentul prăbuşirii unor alcătuiri statale anacronice, cum era imperiul multinaţional austro-ungar. Prăbuşirea acestuia mai însemna, pe de altă parte, împlinirea aspiraţiilor, dorinţelor şi tendinţelor de unitate statală a popoarelor subjugate. Era de mare actualitate credinţa lui Fr. Engels împărtăşită lui Ioan Nădejde la 1888: „căderea ţarismului, nimicirea acestui vis rău care apasă peste Europa întreagă" este cea dintîi condiţie pentru dezrobirea naţiunilor din centrul şi din răsăritul Europei". Deoarece după căderea ţarismului „nu ar mai fi în Europa nici o Austro-Ungarie"[1].

În aceste împrejurări opinia publică românească trebuia mai bine pregătită şi mai mult întărită în credinţa ei cu privire la apropiata împlinire a vremii. O fac unii fruntaşi politici, o îndeplineşte mai ales presa. Octavian Goga evoca, cu prilejul banchetului oferit de societatea românească din Sibiu în cinstea succesului dramei sale *Domnul notar* pe scenele Teatrului naţional din Bucureşti, în cuvinte simţite şi emoţionante înrudirea tainică ce leagă pe toţi românii într-un mănunchi, toţi fiind una, acelaşi aluat, acelaşi suflet revărsat în mii de părticele; evoca rezervorul conştiinţei naţionale, trupul şi sufletul unic al neamului nostru, idealul de mîine, încrederea în viitor[2]. Ziarul „Românul" din Arad se face ecoul opiniei publice şi contribuie, într-un grad superior, la rîndul său, la orientarea acesteia. Demonstrînd identitatea etnică şi culturală a românilor transilvăneni şi cei din România, încît „sufleteşte sîntem aceeaşi fiinţă", ziarul arădan afirma că România are dreptul să-şi spună cuvîntul cu privire la situaţia ardelenilor, deoarece îşi spune, în realitate, cuvîntul cu privire la ea[3]. „Solidaritatea naţională a tuturor românilor", îmbrăţişată „cu tot focul inimilor" şi „cu toată forţa" de toţi, este mărturisită de acelaşi ziar, pentru a înnegri şi mai mult trădarea lui Mangra, care a acceptat un compromis cu guvernanţii maghiari,

[1] *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I, part.. I (1865—1889), Bucureşti, Edit. politică, 1964, p. 140.
[2] „Românul", IV, nr. 62, 18/31 mart. 1914.
[3] Ibidem, nr. 93, 6/19 apr. 1914.

foarte dăunător intereselor poporului român. Cu aceeaşi temeritate este afirmată interdependenţa dintre vechea Românie şi românii din Transilvania în declaraţia că „România nu poate să existe fără de noi şi noi nu putem să existăm fără de România"[4].

Conştiinţa solidarităţii şi unităţii era tot atît de puternică şi în mintea şi inimile ţărănimii ardelene. Se formase, încetul cu încetul, o convingere puternică cu privire la necesitatea eliberării de sub opresiune socială şi naţională şi a unirii cu România, unde ţărănimea spera că va găsi dreptatea pe care nu o avea în monarhia austro-ungară. Eliberarea Transilvaniei din partea României li se părea ţăranilor salvatoare, cum spunea ţăranul din Şicula (Arad), Ioan Morariu, în faţa instanţelor de judecată[5]. Sălăşluia în substratul conştiinţei naţionale comunitatea de origine şi de limbă, afirmată şi de ţăranii din Ileanda de pe Someş[6].

Cu atît mai mult, cu cît personalităţi de mare prestigiu din România alimentau, prin scrisul şi cuvîntul lor, această credinţă şi voinţă: N. Iorga, Take Ionescu, N. Filipescu, B. Delavrancea, C. Mille, A. D. Xenopol ş.a.

•

Puterile imperialiste, făcînd jocul monopolurilor şi al cercurilor militariste, se luau la întrecere în pregătirea şi dezlănţuirea războiului mondial; se căuta un pretext care să aprindă butoiul cu pulbere. Pretextul a fost găsit în întîmplarea de la Sarajevo din 28 iunie 1914, cînd arhiducele Franz Ferdinand, moştenitorul tronului habsburgic, şi soţia sa Sofia au fost victimele unui atentat.

Pe arhiducele Franz Ferdinand nu-l prea iubeau cercurile politice din Austro-Ungaria. Clasele dominante ungare îl duşmăneau din cauza sprijinirii planurilor federaliste, care serveau interesele anumitor cercuri, dar le prejudiciau pe ale lor. Nu-l iubeau prea mult nici membrii casei domnitoare din cauza căsătoriei sale morganatice. De francmasoneria din monarhie şi din afara ei era socotit un catolic bigot. Slavii de sud îl duşmăneau şi ei, considerîndu-l potrivnic unirii lor într-un stat independent, principele moştenitor urmărind să creeze un stat iugoslav în cadrul Imperiului habsburgic. Este motivul atentatului organizat de studenţii bosnieci Gavrilo Prinkip din Grabov, „naţionalist radical", şi Nedeljko Čabrinović din Trebinje, „socialist anarhic", împotriva „celui mai mare duşman al unirii tuturor iugoslavilor"[7].

A fost aleasă, pentru săvîrşirea atentatului, ziua de 28 iunie, zi de doliu pentru sîrbi, cînd, cu 525 ani în urmă, suferiseră înfrîngerea de la Kossovopolje. În acea zi, principele moştenitor îşi anunţase intrarea în capitala Bosniei, de curînd anexată Impreiului habsburgic.

Cu moartea lui Franz Ferdinand au murit şi proiectele de reformă radicală a monarhiei habsburgice. De acum vor prevala curentele războinice care susţineau că monarhia nu poate fi salvată decît printr-un război victorios.

---

[4] Ibidem, nr. 99, 6/19 mai 1914. Înfierarea trădării lui Mangra la Bucureşti, cu prilejul unei vizite în capitala României, este descrisă de acelaşi ziar şi în nr. 97, 4/17 mai 1914.

[5] Ibidem, nr. 95, 2/15 mai 1914.

[6] Ibidem, nr. 114, 28 mai/10 iun. 1914.

[7] Z. Boilă, *Zile mari* (ms.); L. Valiani, *La dissoluzione dell' Austria Ungheria*, Milano, 1966, p. 14.

Scanned with OKEN Scanner

După atentatul de la Sarajevo au început atacurile împotriva guvernului sîrb, fiind făcut acesta răspunzător de tragica întîmplare. La Viena, partida războinică cîștigă tot mai mult teren. Ministrul de externe austro-ungar Leopold Berchtold ațîță la război, nădăjduind că-și va recîștiga prestigiul umbrit în urma eșecurilor din ultimii ani. Mai ales că era îndemnat de cancelarul Germaniei Bethmann-Hollweg și de kaiserul Wilhelm al II-lea, nerăbdători a cotropi noi țări și popoare. Tisza István, însă, ministrul-președinte al Ungariei, temîndu-se de România, cerea amînarea declarației de război pînă cînd va fi asigurată cooperarea României cu Tripla Alianță și participarea Bulgariei la atacarea Serbiei[8]. Ceea ce era cu neputință din cauza asupririi naționale din Austro-Ungaria, „în vigoare și în Transilvania", cum scria, a doua zi după atentatul de la Sarajevo, conducătorul socialist M. G. Bujor, în „România muncitoare"; asuprire ce „întreține fierberea, nemulțumirea și revolta în populații: o adevărată materie inflamabilă pentru care este deajuns o scînteie pentru a se aprinde"[9]. De aceea împăratul Franz Iosef îi scria kaiserului Wilhelm al II-lea despre primejdia pentru monarhia dualistă, ca urmare a „strînsei prietenii dintre România și Serbia", a „agitației dușmănoase întreținută în România împotriva Austro-Ungariei"[10].

În ședința comună a guvernelor austriac și maghiar din 7 iulie 1914, în care se discută problema războiului împotriva Serbiei, Tisza István nu s-a arătat, nici atunci, cu totul de acord. Ministrul președinte al Ungariei se mai temea că sporirea populației slave din Imperiul austro-ungar va constitui o primejdie pentru sistemul dualist, amenințat să fie înlocuit cu unul trialist sau federalist, care ar fi impus concesii pe seama popoarelor asuprite. Se temea, în același timp, Tisza și de o acțiune a României în Transilvania, care ar fi prilejuit răscularea românilor ardeleni, în timp ce armata era angajată în Serbia. Cercurile militariste din Viena și mai ales diplomația germană au reușit, însă, să-l convingă de lipsa de temei a temerilor sale, ceea ce-l determină să adere, în cele din urmă, la teza războiului preventiv. Aristocrația maghiară, la rîndul ei, credea că imperialismul german îi va asigura dominația asupra popoarelor nemaghiare și că războiul va pune capăt mișcării revoluționare a maselor populare și mișcării naționale. În același timp, contele Apponyi Albert, în numele opoziției, asigura guvernul de întreg concursul pentru purtarea războiului.

Împotriva voinței popoarelor din monarhia dualistă și din Germania, cercurile militariste și monopoliste din cele două imperii hotărăsc trimiterea unui ultimatum, înmînat Serbiei în dimineața zilei de 24 iulie. Guvernul sîrb era făcut răspunzător pentru faptele petrecute cu o lună în urmă. Ultimatumul, neobișnuit de jignitor, atingea suveranitatea statului sîrb. În împrejurările critice în care se găseau, sîrbii au încercat să oculească conflictul, arătîndu-se gata la sancțiuni împotriva vinovaților. Dar cercurile militariste ale Puterilor Centrale voind cu orice preț războiul, au respins răspunsul sîrbilor ca nesatisfăcător. După cum au respins toate încercările de mediere ale Rusiei și Italiei. Este

---

[8] *Gróf Tisza István összes munkái*, vol. II, Budapesta, 1924, p. 5—6; L. Valiani, *op. cit.*, p. 97.

[9] M. G. Bujor, *Scrieri social-politice*, București, Edit. politică, 1979, p. 34 .

[10] P. Bărbulescu și I. Cloșcă, *Repere de cronologie internațională, 1914—1945*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1982, p. 20.

Scanned with OKEN Scanner

zădărnicită și intenția primului ministru român, I. I. C. Brătianu, de a face o vizită la Viena; Tisza scria lui Berchtold că tot ceea ce Austro-Ungaria a cîștigat în prestigiu prin atitudinea energică față de Serbia, va fi pierdut „dacă ne lăsăm intimidați de România"[11]. Se adeverea ceea ce toată lumea știa, anume că atentatul de la Sarajevo era doar un pretext și nu motivul real al războiului.

La 28 iulie, războiul a fost declarat Serbiei printr-o propoziție banală a lui Leopold Berchtold: „Austro-Ungaria se consideră, deci, din acest moment în stare de război cu Serbia". Rusia a încercat, prin acțiuni diplomatice, evitarea războiului, dar dîndu-și seama de inevitabilitatea lui a început mobilizarea armatei. De aceea Germania a declarat război Rusiei și Franței, principalele puteri ale celei de-a daua coaliții, Antanta. Germania a violat teritoriul Belgiei, iar Anglia, la rîndul ei, a declarat, la 5 august, război Germaniei. Războiul mondial era dezlănțuit cu toată furia. „Statele cele mari își declarau mutual război cu o liniște, cu o nepăsare, ca și cum ar schimba niște deșarte formule de politețe", scria A. D. Xenopol. „Formule de politețe" care au cauzat omenirii cea mai gravă primejdie pe care a cunoscut-o pînă atunci. „Popoarele și statele se prăbușesc unele asupra altora; toate trag sabia, toate încarcă tunurile, toate fac chemare la puterile distrugerii, pare că s-ar grăbi să răstoarne, în puțin timp, toată clădirea ridicată cu încetul prin lungi veacuri de muncă"[12].

Războiul a fost salutat cu mare entuziasm de clasele dominante din Austro-Ungaria. Social-democrații, în general Internaționala Socialistă, se declară împotriva războiului sub influența prestigiosului ei conducător Jean Jaurés. De aceea, este asasinat la 31 iulie. Social-democrații maghiari își manifestă și ei opoziția prin presă, deoarece nu aveau nici un deputat în parlament.

Deputații naționalităților, la rîndul lor, au protestat împotriva atacării Serbiei. Populația slavă din Imperiul austro-ungar manifestă simpatii fățișe față de sîrbi, acordînd adăpost dezertorilor din armata austro-ungară, constituindu-se, în același timp, în grupuri de partizani. Această opoziție împotriva războiului n-a putut fi înăbușită prin miile de arestări și sutele de execuții. O opoziție asemănătoare s-a manifestat și în Cehia și Slovacia, cu toate condamnările pronunțate de tribunalele militare, dintre care unele la pedepse capitale. O puternică mișcare opozițională, atît împotriva Austro-Ungariei, cît și împotriva Rusiei țariste, se înregistrează în diferitele provincii poloneze, condusă de Partidul Național Revoluționar și de Partidul Social-Democrat; mișcarea polonezilor urmărea, în același timp, și unitatea Poloniei. Românii, la rîndul lor, își manifestau, în același timp, atît împotrivirea față de război, cît și tendințele de eliberare națională. Soldații români erau îndemnați să nu tragă în frații lor dacă se vor găsi față în față, ci în ofițerii ce-i sileau la asemenea sacrilegii; erau îndemnați să dezerteze, erau ajutați să treacă în România. Urmarea acestei atitudini a fost arestarea unui însemnat număr de români îndată după izbucnirea războiului[13].

---

[11] E. Tisza, *Lettres de guerre, 1914—1916*, Paris, 1932, p. 9; I. Bulei, *Arcul așteptării*, București, 1981, p. 26.

[12] A. D. Xenopol, în „Noua revistă română", din 28 sept. 1914.

[13] Arh. Episc. ort. rom. Arad, grupa II, dos. 35/1914; Arh. Mitrop. Banat., fond. Episc. Caransebeș, nr. 6 337, 29 sept. 1914. Învățătorul Andrei Alexandru judecat pentru asemenea vină, cf. I. D. Suciu, *Banatul și Unirea din 1918*, în „Studii", 24, 1968, nr.6, p. 1090.

Scanned with OKEN Scanner

LUPTA
ZILNICA
Poporul Capitalei contra războiului
GRANDIOASA INTRUNIRE DELA DACIA

Manifestații la București împotriva războiului.

În această situație, pe baza legii excepționale din 1912, guvernul Tisza a luat, încă din iulie, unele măsuri care suprimau parțial și chiar integral libertățile cetățenești fundamentale: libertatea presei și a întrunurilor. Viața economică e militarizată, mișcările naționale și revoluționare reprimate cu severitate, cei ce s-ar abate „de la datoriile lor de cetățeni credincioși ai statului" fiind amenințați cu măsuri represive. Procesele au fost scoase din competența tribunalelor civile și trecute curților marțiale. Chiar și congresele bisericești trebuiau să se țină în prezența comisarilor guvernului. Floarea tineretului era trimisă pe front. Dar în recrutarea tinerilor pentru război se făcea deosebire între cei maghiari și ai naționalităților. De aceea proporția soldaților era cu totul defavorabilă românilor. Dintre soldații români, 92,4% au fost trimiși pe front și numai 7,6% au fost repartizați la servicii auxiliare[14]. În timp ce învățătorii maghiari de stat, neapți pentru serviciul militar, erau lăsați la vatră pe timp nelimitat, învățătorii români confesionali erau ținuți sub arme. În județul Arad, de pildă, 43% dintre învățătorii români au fost mobilizați. Românii din monarhie se zbăteau cumplit între grele

[14] T. V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș aduse în războiul mondial din 1914—1918*, Sibiu, 1923, p. 10.

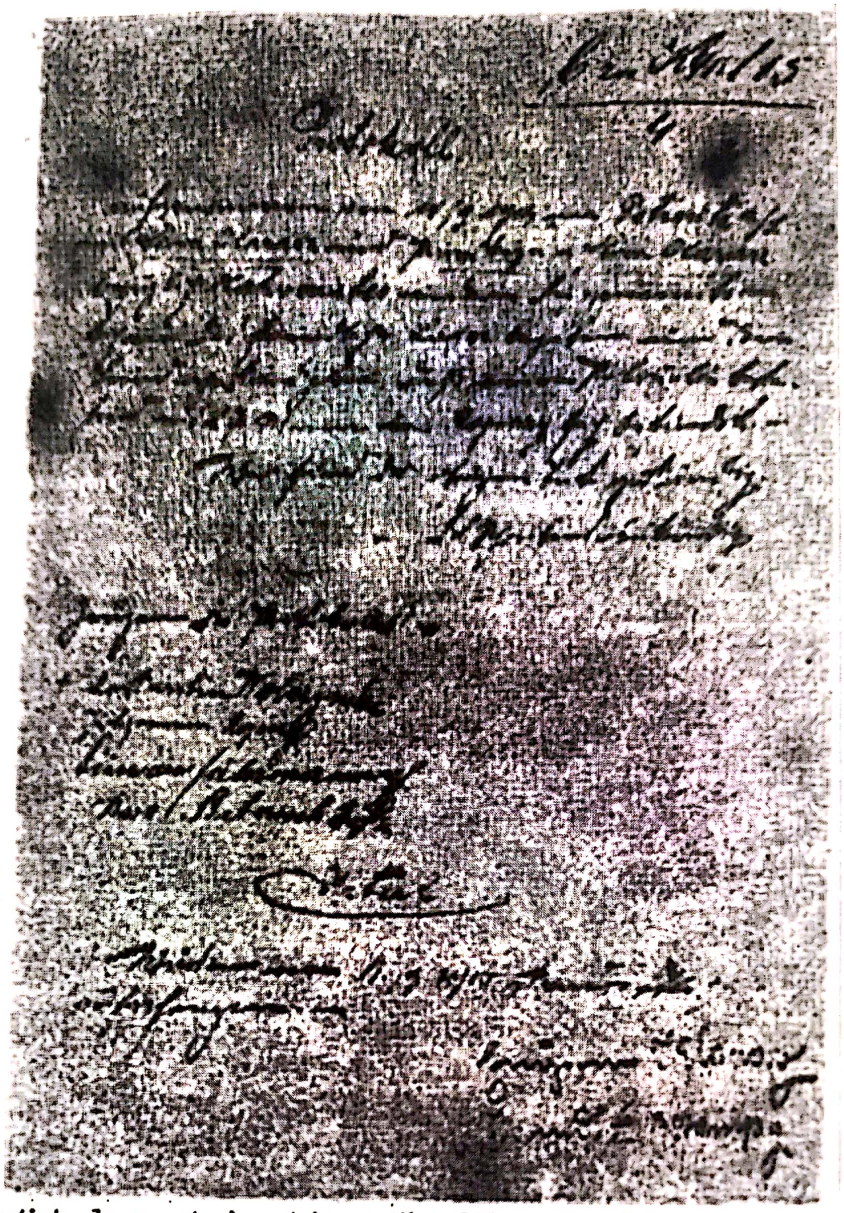

Sentința de moarte împotriva soților Oláraș, țărani din Ropcea.

temeri, deoarece trebuiau să lupte pentru o cauză străină, și între frumoase nădejdi de izbăvire.

La școlile românești, profesorii, îmbrăcați în uniforme militare, își iau rămas bun de la elevi. La liceul din Brad, prof. dr. Traian Suciu a rostit elevilor o cuvîntare caldă, încurajatoare: „Dragilor mei elevi — a spus profesorul — nu știu cît va dura acest război și nici dacă mă voi întoarce din el, dar este sigur că va cere multe jertfe, dureri și greutăți. Nu uitați însă niciodată că sînteți fiii unui popor ce geme în robia milenară, din care trebuie să se elibereze și să se unească cu România. Să știți că acest război va zdrobi tronuri și împărății și va elibera popoare, aducînd și pentru români realizarea idealului de unitate națională. Aveți, deci, obligația sfîntă că orice s-ar întîmpla cu voi și oricît ați suferi, să nu uitați neamul și legea strămoșească". A lăcrimat profesorul și a plîns toată clasa, după cum consemnează Dr. Victor Suiaga în *Amintirile* sale.

Scanned with OKEN Scanner

In mijlocul acestor frămîntări mai soseau îmbărbătări din România, unde opinia publică își manifesta dorința de a fi ajutați românii din imperiu în lupta de eliberare a Transilvaniei. N. Iorga vestea, prin „Neamul românesc", unirea: „Să fiți voioși aceia, care în strigăte de comandă străină sub steag străin muriți. Undeva un alt steag se ridică tot mai înalt, tot mai larg, săltat în sus și răsfirat de fiecare silință deznădăjduită a puterii voastre, care se stinge. Și să știți că urmașii voștri, în ciuda tuturor puterilor lumii, sub acest steag pe care în neștiință, în durere și în întunerec voi l-ați înălțat, desfășurat și sfințit — vor fi toți împreună"[15]. Toți împreună, deoarece o pretindea spiritul secolului, o voia cu neabătută hotărîre poporul român. Dacă secolul al XIX-lea a fost considerat „veacul deșteptării naționalităților", spunea Vasile Lucaciu, al XX-lea este dominat de ideea formării și consolidării statelor pe principiul național. Spiritul timpului, cultura, civilizațiunea, libertatea națională, „conștiința drepturilor noastre naționale și mai ales luptele și suferințele noastre de două mii de ani ne dau dreptul și ne impun datorința să mergem cu un pas înainte și împreună cu unitatea noastră culturală să proclamăm unitatea națională a tuturor românilor"[16].

Războiul fulger din Serbia a dat greș, după cum au eșuat și planurile de ocupare rapidă a Serbiei. Armata austro-ungară suferă eșecuri și pe frontul răsăritean, unde armatele ruse obțin frumoase victorii, după cum suferă pierderi grele și armatele germane pe frontul francez și rus. Germania era încercuită, de aceea împăratul Wilhelm făcea o prevestire dramatică la puține zile de la declanșarea războiului: „coarda care ne va strangula și va provoca pieirea noastră politică și economică"[17].

Puterile Centrale, în aceste împrejurări, fac presiuni asupra României de a intra în război, invocînd tratatul de alianță și mai ales nădăjduind în sprijinul regelui Carol I și al cercurilor conservatoare. „În această oră gravă — se spunea în telegrama împăratului Wilhelm II din 31 iulie, adresată regelui Carol — gîndurile mele se îndreaptă spre tine... Am încredere că, în calitate de rege și ca Hohenzollern, tu vei rămîne credincios prietenilor tăi și că te vei conforma fără rezerve obligațiilor tale de aliat". Cei doi împărați, de la Viena și Berlin, încrezători în sentimentele regelui Carol I, știau, însă, din propriile-i mărturisiri, că „ținînd seama de ostilitatea opiniei publice, n-ar fi în măsură, într-un caz urgent, să răspundă obligațiilor sale prevăzute în alianță".

Puterile Antantei, la rîndul lor, se străduiau, în același timp, să atragă România de partea lor, asigurînd-o de ajutor „pînă cînd teritoriile din Austro-Ungaria, locuite de populație românească, vor fi unite coroanei României". Iar Serghei Dimitrievici Sazanov, ministrul de externe al Rusiei, remitea, în numele Antantei, reprezentantului diplomatic al României la Petrograd proiectul unui tratat de alianță în acest sens. Rusia recunoaște dreptul României asupra Transilvaniei și asupra altor teritorii românești din monarhia dualistă în schimbul unei neutralități

---

[15] N. Iorga, *Pentru întregirea neamului. Cuvîntări din război, 1915—1917*, București, 1925, p. 236—239.

[16] A. Deac, *Caracterul participării României la primul război mondial*, București, Edit. politică, 1973, p. 11.

[17] J. E. Valluy, P. Dufourcq, *La première guerre mondiale*, vol. I, Paris, 1968, p. 44; I.Bulei *op. cit.*, p. 34.

Scanned with OKEN Scanner

binevoitoare din partea României față de Rusia. Se recunoștea, astfel, dreptul României de a-și elibera teritoriile naționale. Sazanov obține semnătura marelui duce Nicolae pe manifestul din 16 septembrie 1914, adresat „popoarelor din Austro-Ungaria", manifest difuzat în 9 limbi și 100 000 de exemplare, prin care li se făgăduia acestora libertatea și realizarea aspirațiilor lor naționale. Manifestul a avut un mare răsunet. Numeroși soldați ai naționalităților dezertează din armata austro-ungară[18].

Masele populare și opinia publică din România manifestau dorința de a acționa în scopul subminării monarhiei austro-ungare și înfăptuirii unirii. Această stare de spirit era raportată de contele Ottokar Czernin, ministrul Austro-Ungariei la București, ministrului de externe de la Viena. Știrea a fost transmisă de guvernul de la Viena celui de la Berlin, subliniind că o mare parte a armatei, a intelectualilor și a poporului sînt pentru o nouă orientare a politicii României, în vederea eliberării fraților asupriți de peste Carpați[19]. Piedica unor relații într-adevăr strînse între București și Viena era dorința unirii cu frații din Transilvania, scria diplomatul austriac, pentru a continua: „Ultimatum-ul adresat Serbiei și pericolul de război... a întors pe dos tot psihicul românesc și l-a făcut să-și dea seama că scopul său poate fi atins și pe altă cale: nu pașnică, ci războinică, nu cu monarhia, ci împotriva ei"[20].

Publicistica românească, la rîndul său, socotea că dacă s-ar organiza un plebiscit „punctul principal care ar fi primit cu un entuziasm general delirant ar fi: unirea tuturor românilor într-un stat mare și puternic"[21]. Unul dintre conducătorii politici ai românilor din Transilvania, Iuliu Maniu, credea, îndată după izbucnirea războiului și afirma, la întîlnirea cu Constantin Stere, la Brașov, că Austro-Ungaria va pierde războiul. De aceea declara că nici sub spînzurătoare nu ar fi putut spune ca România să meargă alături de Austro-Ungaria. Cerea, prin urmare, interlocutorului său să sugereze regelui Carol să pretindă ungurilor „satisfacerea în întregime a aspirațiilor neamului românesc din Ardeal și Ungaria"[22]. Nici regele Carol nu mai era sigur de influența sa. Întrebat de Curtea imperială de la Viena care va fi atitudinea României în cazul unui atac din partea Rusiei împotriva Austro-Ungariei, regele a răspuns că „din nefericire nu se poate conta pe sprijinul militar al României", exprimîndu-și regretul că nu poate influența participarea armatei române alături de Tripla Alianță[23]. Nu putea, fiindcă poporul român era gata de jertfă pentru unitatea național-statală, prin unirea cu România a teritoriilor românești de sub dominație străină. Aceasta fiind „aspirația secular a românilor, cauza înălțătoare pentru care au luptat nenu-

---

[18] E. Campus, *La lutte pour l'achèvement de l'unité nationale roumaine (1914—1918)*, în „Revue roumaine d'histoire", 1965, nr. 4, p. 769; idem. *L'activité diplomatique de la Roumanie entre les anneés 1914—1918*, în aceeași revistă, VII, 1968, nr. 6, p. 1107; L. Valiani, *op. cit.*, p. 148—149.

[19] *Documents allemands relatifs à l'origine de la guerre*, rassemblées par K. Kautski, I, Paris, 1922.

[20] O. Czernin, *Im Weltkriege*, Berlin—Wien, 1919, p. 116.

[21] Andrei Popovici, *Ungurii, austriecii și noi*, București 1914, p. 11—12.

[22] S. Stoica, *Iuliu Maniu*, Cluj, 1932, p. 12; I. Maniu, *Ardealul în timpul războiului. Pagini istorice*, Cluj, 1921, p. 28.

[23] *Cartea roșie austro-ungară*, p. 5; I. Bulei, *op. cit.*, p. 47.

Scanned with OKEN Scanner

mărate generații de înaintași", care „devenise ... o necesitate stringentă impusă de însuși mersul înainte al societății românești"[24].

În România, de la mic la mare, toți doreau eliberarea fraților subjugați. Chiar și copiii erau pătrunși de acest nobil crez, cum o mărturiseau, cei din Dobrogea, de pe malul mării[25].

Acest adevăr era cunoscut și de opinia publică europeană și americană, exprimat de ziarele de mare tiraj și influență. Cum era „New York Times", care știa că opinia publică din România dorește intrarea României în război alături de Antantă cu scopul de a reîncorpora Transilvania și Bucovina, de a elibera milioanele de români din Transilvania, Bucovina și din alte provincii. Importantul ziar american era secondat de cel mai popular ziar francez al vremii, „Le Temps", care cunoștea „sentimentele de unitate" ale națiunii române, deoarece „în ciuda tuturor raționamentelor exista un fapt: Transilvania și Bucovina și cele 5 milioane de români" din Austro-Ungaria, „iar persecuțiile de tot felul pe care le suferă frații lor sînt de neuitat de cei din România"[26].

România nu a intrat, însă, atunci în război nici de partea Puterilor Centrale, dar nici a Antantei. Intrării de partea Triplei Alianțe se opunea marea majoritate a cercurilor conducătoare, se opunea întregul popor român, iar intrării de partea Triplei Înțelegeri regele Carol, cît a fost în viață, pînă la începutul lunii octombrie. Primul ministru Ion I. C. Brătianu, la rîndul său, invoca lipsa de pregătire diplomatică, adică lipsa unui tratat de alianță între România și Antantă prin care să se asigure Unirea Transilvaniei și Bucovinei; mai invoca, de asemenea, lipsa de pregătire militară corespunzătoare. Partidul Conservator-Democrat, de sub conducerea lui Take Ionescu, cerea încetarea discuțiilor dintre partide, propunînd să se adune „sub cutele drapelului național" pentru „apărarea intereselor superioare ale țării".

În aceste împrejurări are loc Consiliul de Coroană din 3 august 1914, care a dezbătut situația internațională și atitudinea României față de cele două coaliții ce se înfruntau în război. Regele Carol I pledează pentru alianța cu Puterile Centrale în virtutea tratatului României cu acestea[27]. Theodor Rosetti, fost prim-ministru conservator, pledează pentru neutralitate și din considerentul de a nu-l răni prea mult pe rege, care, totuși, a fost dureros impresionat. Petre Carp, fost și el prim-ministru, conservator convins, e hotărît pentru participare alături de Tripla Alianță. Alex. Marghiloman propune neutralitatea, cu argumentul că opinia publică e contra unui război alături de Tripla Alianță. „Dacă am face un atare război azi, am jigni adînc sentimentul național", afirmă șeful partidului conservator. Pentru neutralitate se pronunță Ion Lahovari și Ion Grădișteanu. Take Ionescu, făcînd apel la sentimentul public de care trebuie să se țină seama, se pronunță și el pentru neutralitate.

---

[24] Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor*, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, 2, București, Edit. politică, 1968, p. 467.

[25] R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 11.

[26] C. Botoran și O. Matichescu. *Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar*. Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1980, p. 14—15.

[27] I. G. Duca povestește, cuprins de uimire, că afară de trei-patru persoane, nimeni nu știa dacă aveam sau nu o alianță cu Germania, Austria și Italia. Cf. I. G. Duca, *Amintiri (1914—1916)*, Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice, fond. XVII, vol. 1796, f. 48—49; I. Bulei, *op. cit.*, p. 42—43.

Scanned with OKEN Scanner

I. C. Brătianu, reprezentînd punctul de vedere al întregului guvern, cere ca România să fie neutră. Argumentele sale erau puternice: Austro-Ungaria şi Germania n-au anunţat România cu privire la intenţiile lor: România nu poate lua armele într-un război care urmăreşte nimicirea unei naţiuni mici; sentimentul public, aproape în unanimitate, este împotriva războiului; problema românilor din Ardeal domină întregul sentiment public; soarta românilor de peste munţi, idealul naţional, sînt chestiuni pe care un guvern român nu le poate nesocoti; „dacă în lucrurile mici se poate trece peste simţămîntul public, în ceasurile mari nu". Primul ministru declara că „suferinţele românilor din Transilvania sînt resimţite în toate inimile româneşti de pe acest versant al Carpaţilor, de aceea conştiinţa naţională se ridică împotriva unui război alături de Puterile Centrale"[28].

„Politica instinctului naţional" a fost caracterizată hotărîrea Consiliului de Coroană: o perioadă de neutralitate şi apoi cooperare cu puterile care recunoşteau drepturile României asupra teritoriilor româneşti din Monarhia austro-ungară. „România va aştepta cu arma la picior spre a intra în război acolo şi atunci cînd va socoti necesar şi potrivit cu interesele sale". I. G. Duca socoteşte că membrii Consiliului de Coroană se oprire la hotărîrea cea mai potrivită cu adevăratul interes al neamului. El afirmă că la Sinaia, în Consiliul de la 3 august 1914, cei prezenţi au pus cu adevărat, prin votul lor, „piatra fundamentală a unităţii naţionale a tuturor românilor"[29].

Pentru consolidarea pietrii fundamentale a unităţii naţionale doreau să lupte şi românii din America; un apel publică aceştia în ziarul „America" din Cleveland la începutul lunii august 1914, care cerea tuturor românilor americani să fie pregătiţi pentru orice sacrificiu şi jertfă „la înfăptuirea idealului naţional".

Şi tot atunci, întruniţi în congres extraordinar, socialiştii români îşi declară adeziunea la hotărîrile de la Sinaia[30]. Oamenii politici români transilvăneni nu se mai mulţumeau cu „autonomia", ci voiau acum „state puternice în graniţele lor etnice", cum afirmau socialiştii transilvăneni. Iar unirea Transilvaniei cu România era considerată de aceştia un „imperativ", nu numai „în interesul neamului românesc, ci... un postulat imperios al evoluţiei sociale şi politice, fiind, astfel, şi în interesul progresului şi umanităţii"[31]. Aceleaşi idei sînt susţinute de

---

[28] Bibl. Centr. de Stat, arh. Saint-Georges.

[29] *Insemnările lui N. Filipescu din 1914—1916*, ed. N. Polizu, Micşuneşti, Bucureşti, 1936, p. 27; I. G. Duca, *3 august 1914. Consiliu de Coroană de la Sinaia*, în „Magazin istoric", 1976, X, nr. 1, p. 38—44. Relatări cu privire la dezbaterile din Consiliul de Coroană din 21 iulie/3 august 1914 care a hotărît neutralitatea armată a mai lăsat Emil Costinescu, foarte apropiate de ale lui I. G. Duca. Ele se păstrează la Biblioteca Centrală de Stat, arh. Saint-Georges, C, 4—2 (în limba franceză). Relatări foarte asemănătoare şi la C. Xeni, *Take Ionescu, 1858—1922*, ed. III, Bucureşti, 1923, p. 268—272. Mai succinte, dar concordante, sînt şi relatările lui Titu Maiorescu cu privire la acest consiliu (Bibl. Acad. R. S. România, Arh. Titu Maiorescu, III, mss. 3, f. 1—12).

[30] După hotărîrea neutralităţii în Consiliul de Coroană din august 1914, Take Ionescu publică mai multe articole în ziarul condus de el, „La Roumanie", în care justifică hotărîrea României. În articolul *Le devoir des neutres* (11 septembrie 1914) el arată că: „harta Europei va ieşi schimbată (după război). Ea trebuie croită pe baza voinţei popoarelor de a trăi aşa cum înţeleg".

[31] I. Al. Bran, *Ideea federalismului austro-ungar*, în „Adevărul", XXIX, nr. 10481, 12/25 mai 1916.

Scanned with OKEN Scanner

cei mai autorizați dintre conducătorii Partidului Național Român. O. Goga sublinia „concepția politică" a românilor ardeleni, care „vedeau în Bucureștii centrul de greutate al sorții întregului românism". Erau, de fapt, idei identice sau mult asemănătoare cu cele cuprinse în lucrarea lui V. I. Lenin din ajunul izbucnirii primului război mondial, *Despre dreptul națiunilor la autodeterminare*, cînd sublinia „trezirea unei serii întregi de mișcări naționale burghezo-democratice, a unor tendințe de a forma state naționale independente și unitare"[32].

Politica de neutralitate era susținută și de unii conducători social-democrați din România, cum au fost: Ecaterina Arbore, Dobrogeanu Gherea, Cristian Racovski ș.a. Aceștia sprijineau, însă, politica guvernului în eventualitatea intrării în război pentru întregirea națională. Cristian Racovski, răspunzînd unor insinuări că ar fi împotriva Unirii Transilvaniei cu România, răspunde că „nimeni mai mult decît socialiștii nu se ridică împotriva asupririi sub orice formă, deci și sub forma de jug străin". De aceea socialiștii, recunoșteau că „unirea tuturor românilor care grăiesc aceeași limbă este un drept și o necesitate istorică"[33]. Iar Călin Ottoi își motiva poziția de neutralitate „sinceră" a României față de cele două coaliții imperialiste convins că nici una din marile puteri vecine nu doresc crearea unei Românii Mari, deoarece, „ambele tabere au nevoie de noi". Ottoi, știa, în același timp, că „nici una din ele nu dorește mărirea noastră", ba chiar „s-ar opune la o mărire a țării noastre". „Dacă Rusia țaristă ar ieși zdrobită — spunea militantul socialist — Austria n-ar sta cu mîinile în sîn, pentru că după cum ea n-a tolerat o Serbie Mare, tot așa nu va tolera o Românie Mare, chiar făcută în detrimentul unei țări dușmane. Dacă Austria ar ieși zdrobită, sîntem siguri că Rusia s-ar opune cu mai multă energie încă împotriva alipirii Transilvaniei și a Bucovinei de țara noastră, pentru că dacă Rusia urmărea distrugerea Austriei, mai mult și cu mai multă încăpățînare urmărește la netezirea căii care ar duce, de-a lungul Mării Negre, în spre Balcani și Bosfor, și, prin urmare, cu mai multă îndîrjire s-ar opune ea la crearea unei Românii Mari, care ar fi o veșnică stavilă în calea care o duce spre Constantinopol"[34]. Intuia socialistul român intențiile ascunse ale marilor puteri, scopurile expansioniste urmărite de clasele dominante ale acestora, ceea ce s-a și adeverit peste trei ani, cînd marile puteri pomenite de Ottoi făuresc planuri de împărțire a României. O poziție asemănătoare au manifestat și social-democrații români din Transilvania care, după izbucnirea războiului, își încetează activitatea ca partid și cea sindicală, precum și apariția ziarului „Adevărul", pentru a nu fi siliți să se angajeze față de Puterile Centrale și față de război.

În acest timp Tisza făcea presiuni asupra conducătorilor politici și bisericești ai românilor pentru a le smulge declarații de fidelitate. Rezultatul sînt declarațiile unor fruntași politici ca persoane singulare, cum au fost Teodor Mihali și Al. Vaida, care, în august 1914, își manifestă loialitatea față de împărat, îndemnînd pe români să răspundă cu credință

---

[32] V. I. Lenin, *Opere complete*, 25, ed. II, București, 1964, p. 291.

[33] M. Badea și V. Neculae, *Ideea desăvîrșirii statului național unitar în teoria și practica mișcării socialiste în România*, în „Revista de filozofie", 1968, 15, nr. 12, p. 1376.

[34] A. Deac, *op. cit.*, p. 24—25.

Scanned with OKEN Scanner

chemării acestuia. Vaida, apoi, într-un interviu publicat în „Adevărul" din București, cerea României să părăsească rezerva și să facă cauză comună cu Monarhia și Tripla Alianță[35]. Această poziție a fost combătută de alți fruntași politici ardeleni: Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Gheorghe Pop de Băsești, Octavian Tăslăuanu și alții. Cei mai radicali, Goga și Lucaciu, au trecut în România ca să propage idealurile de unitate ale neamului românesc, după cum declara Goga[36]. Alții, ca Goldiș, Suciu, Branișteș, Maniu, Russu-Șirianu, au păstrat o rezervă semnificativă. În asemenea împrejurări, Partidul Național Român își suspendă și el activitatea în luna august, nevrînd să se angajeze în nici un fel față de guvernele austro-ungare. Era sfătuit, de altfel, în acest sens și de I. I. C. Brătianu, care se socotea îndreptățit, în calitate de prim-ministru al României, să stabilească strategia și tactica întregii politici românești. În declarația publicată în „Românul" din Arad, Comitetul Executiv al P.N.R. făcea cunoscut opiniei publice că acțiunile și declarațiile unora din membrii partidului sînt păreri personale, deoarece „comitetul neputîndu-se întruni, nu se pot face enunțiațiuni în numele poporului român"[37].

Această rezervă, la care se adăugau înfrîngerile armatelor Puterilor Centrale la Marna și în Galiția, în luna septembrie, explică intensitatea preocupărilor guvernelor de la Viena și Berlin pentru atragerea României în război de partea lor. Ministrul Germaniei la București comunica guvernului său condițiile regelui Carol: autonomie pentru românii din Transilvania și retrocedarea județelor Suceava și Rădăuți României, sau acordarea unui statut politic pentru românii din Transilvania și cedarea județelor animtite. Aceste condiții nu erau însă și ale poporului român, care nu voia sub nici un motiv colaborarea cu Ungaria, încît Brătianu declară că nu poate să „treacă peste pericolul revoluției". Tisza însă nu voia să facă nici o declarație în sensul cerut de Viena și Berlin, nici să acorde vreun statut politic românilor ardeleni, fiind de acord doar cu unele rectificări de frontieră în Bucovina.

Pentru a cunoaște starea de spirit din România, Tisza trimite la București pe episcopul Vasile Hossu de la Gherla, colaborator al său, și pe Teodor Mihali. Aceștia au avut convorbiri la București cu regele Carol și cu unii oameni politici: I. I. C. Brătianu, Take Ionescu, Alexandru Marghiloman, Nicolae Filipescu și Emil Costinescu. Marghiloman și regele Carol s-au arătat dispuși la o colaborare cu Puterile Centrale, cu condiția concesiunilor de mai sus pentru românii din Transilvania. Take Ionescu și Emil Costinescu s-au pronunțat pentru neutralitate, iar Brătianu și Filipescu s-au arătat mai rezervați. Mihali povestește interlocutorilor săi că românii din Transilvania sînt foarte sensibilizați. Un moșneag ce-și trimisese patru feciori pe front dorea „să fie bătuți" (adică armata austro-ungară). Visul românilor ardeleni era să vină frații de dincolo de Carpați. Take Ionescu afirmă că Mihali a mers la el plîngînd: fusese sfătuit să spună oamenilor politici din România că românii din Transilvania nu-i vor; Mihali desminte categoric: „Nu este adevărat: transilvănenii vă așteaptă". Oamenii politici din România i-a asigurat pe cei doi ardeleni că tot gîndul României e numai la românii din Transil-

[35] „Adevărul", XXIX, 25 iul./7 aug. 1916.
[36] „Epoca", XXII, nr. 161, 2/15 iul. 1916.
[37] „Românul", nr. 167, 31 iul./12 aug. 1914.

Scanned with OKEN Scanner

vania şi să fie pregătiţi să sară în ajutorul armatei române cînd va trece Carpaţii. Cei doi ardeleni s-au întors acasă cu convingerea că problema Transilvaniei „ţine atît loc în inima românilor"[38].

În asemenea conjunctură şi stare de spirit încercarea lui Tisza de a relua tratativele era de la început sortită eşecului. Reprezentanţii românilor la tratative au fost Mihali, Vaida şi Maniu. În schimbul colaborării cu guvernul, ministrul-preşedinte al Ungariei făgăduia concesii minime: revizuirea legii şcolare a lui Apponyi şi modificarea legii electorale, în sensul de a avea şi românii o reprezentanţă corespunzătoare în parlament. Vaida şi-a manifestat acordul faţă de aceste concesii, dar Maniu s-a arătat foarte rezervat, ceea ce l-a determinat pe Tisza să întrerupă convorbirile, socotind necopt momentul pentru o înţelegere[39].

Eşecul tratativelor l-a îndemnat pe Tisza să încerce atragerea mitropolitului de la Sibiu, Ioan Meţianu. Acesta se arată, însă, şi el destul de rezervat, făgăduind doar sprijinul său personal pentru materializarea intenţiilor guvernului faţă de români, dar fără să angajeze poporul român[40]. Singur ziarul „Deşteptarea" din Braşov, condus de prof. A. Vlaicu şi N. Sulică, a aprobat „bunele intenţii" ale lui Tisza. Iar bucovineanul Aurel Onciul, un filogerman notoriu, a încercat, fără rezultat, să intermedieze o înţelegere între Tisza şi românii din Transilvania[41].

Rămînînd fără rezultat asemenea încercări, alte idei îşi face loc. Împăratul Wilhelm promitea României, la începutul lui septembrie, Moldova de Sus, cu pantheonul domnilor Moldoveni, cu Putna lui Ştefan cel Mare şi autonomie pentru românii din Transilvania. Propunere reînnoită peste două săptămîni sub forma unui compromis sui generis a pătrunderii paşnice a armatelor române în Transilvania şi Bucovina, pentru a le proteja împotriva unei eventuale invazii a armatelor ţariste, care de fapt ocupaseră o parte a Bucovinei, cea de nord. În acelaşi timp Sazanov, ministrul de externe ţarist, îndemna guvernul român la 3/16 septembrie, să accepte partea de sud a Bucovinei şi Transilvaniei. Tisza, foarte alarmat în faţa unui asemenea proiect, afirma că după ocuparea acelor provicii, românii vor cere să fie cedate României. De aceea guvernul austro-ungar declară că pătrunderea armatei române va fi socotită un act ostil, căruia-i va urma o declaraţie de război împotriva României, deoarece populaţia românească din Transilvania nu va mai putea fi oprită prin nici un mijloc, socotind integrarea Transilvaniei la România un fapt împlinit[42]. Ceea ce determină guvernele de

---

[38] R. Seişanu, *Take Ionescu*, Bucureşti, 1930, p. 256.

[39] Alte convorbiri au mai avut loc în acea vreme, la care au participat Teodor Mihali, Iuliu Maniu şi Valeriu Branişte. Tisza s-a arătat dispus la unele concesii, de ordin personal însă: un ministru român fără portofoliu în guvernul ungar, trei comiţi (Făgăraş, Bistriţa-Năsăud şi Caraş-Severin) şi cinci vicecomiţi români (Maramureş, Alba, Arad, Hunedoara şi Turda), 15 deputaţi în Parlamentul de la Budapesta, sporirea congruei bisericeşti şi subvenţionarea şcolilor româneşti de către stat. Mihali, cel mai moderat, ar fi devenit ministru, Branişte prefect de Caraş-Severin şi Maniu deputat de Vinţ. Reprezentanţii românilor s-au arătat, însă, nemulţumiţi, pretinzînd autonomia naţională pentru toate teritoriile locuite de români, cu un guvern autonom. Tisza a respins asemenea pretenţii, cf. Z. Boilă, *op. cit.*

[40] I. Rusu-Abrudeanu, *Păcatele Ardealului faţă de sufletul vechiului regat*, Bucureşti, f.a., p. 363—366.

[41] Memoriul lui Al. Vaida din mai 1917, cf. *ibidem*, p. 320.

[42] *Gróf Tisza István összes munkái*, II, p. 159, 172—174; cf. E. Campus *L'activité diplomatique de la Roumanie*, p. 108—110.

Scanned with OKEN Scanner

la Viena și Berlin să renunțe la asemenea proiecte, pe care nici nu le sprijineau cu sinceritate, ci doar din motive tactice, pentru a speria pe Tisza.

Opinia publică și masele populare nu voiau să știe de asemenea tactici. Poporul voia să „meargă în Transilvania", „voia Ardealul", cum afirmă ministrul Austro-Ungariei la București, Czernin, în rapoartele sale din luna septembrie și octombrie. Și cum confirmă jurnalul intim al regelui Carol I din aceeași toamnă și, de asemenea, raportul secret pe care acesta l-a înaintat împăratului Germaniei Wilhelm al II-lea. Se vorbește de „manifestații neîncetate", de o „agitație atît de mare în țara întreagă, încît chiar și cercurile conducătoare au fost smulse de acest curent. Foști miniștri, profesorii universităților și ai școlilor superioare, precum și toate clasele societății, au astăzi numai un singur țel: Transilvania"[43]. Ideea e prezentă și în gîndul și mintea lui A. D. Xenopol, care pleda pentru a profita de momentul propice „unicul pe care istoria ni-l punea la îndemînă pentru a ne rotunji statul cu răsfiratul nostru neam", altfel am fi nevrednici a ne număra printre popoare, deoarece un popor nu trăiește doar ca să mănînce, ci „ca să îndeplinească un ideal pe pămînt, iar mai mare și mai îndreptățit ideal ca acela al poporului român e greu de întîlnit în lume". E prezentă în conștiința profesorilor de la Universitatea din București care, întruniți la o dezbatere, hotărăsc să fie înaintată guvernului o moțiune pentru o acțiune neîntîrziată în sprijinul românilor din Transilvania, care apoi să fie publicată în presă. Moțiunea, iscălită de 50 de profesori, redactată de o comisie condusă de prestigiosul istoric Dimitrie Onciul, cerea „intrarea României în acțiune întru apărarea intereselor și drepturilor noastre naționale și ocuparea pămîntului românesc din Monarhia Austro-Ungară". Studențimea, la rîndul ei, manifestă în sprijinul moțiunii. O mare întrunire are loc în sala „Dacia", la care participă profesori, studenți, public numeros. În același timp este tipărit un *Apel către opinia publică a României*, iscălit de circa 100 de intelectuali, cerînd „recucerirea moștenirii sacre a străbunilor: Transilvania, leagănul românismului, Bucovina, grădina Moldovei"[44].

În fața acestor presiuni are loc un Consiliu de Miniștri furtunos. Brătianu opune rezistență hotărîtă față de presiunile miniștrilor de a intra de îndată în acțiune, cu argumentul că războiul va fi lung și ceasul României n-a bătut încă[45].

Se produce o emulație între Austro-Ungaria și Rusia pentru atragerea României în una din cele două coaliții. Austro-Ungaria promitea autonomie Transilvaniei. Rusia spunea „noi nu le dăm numai autonomie, dar le propunem chiar anexarea Transilvaniei"[46]. Sazanov cerea, la 21 septembrie, guvernelor englez și francez să se asocieze unei declarații ruseşti pentru guvernul român, potrivit căreia dacă România ocupă Transilvania și partea românească a Bucovinei, puterile Antantei vor folosi întreaga lor autoritate pentru a împiedeca Bulgaria să atace România[47].

---

[43] I. Gheorghiu, *România și problema Unirii Transilvaniei în anii 1914—1918*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, p. 327—328.
[44] I. Bulei, *op. cit.*, p. 67.
[45] I. G. Duca, *Amintiri (1914—1916)*, apud I, Bulei, *op. cit.*, p. 107—108.
[46] *Documents diplomatiques secrets russes, 1914—1915*, Paris, 1928.
[47] Direcția Generală a Arhivelor Statului, microfilme Franța, apud I, Bulei, *op. cit.*, p. 106.

Scanned with OKEN Scanner

Regele Carol I.

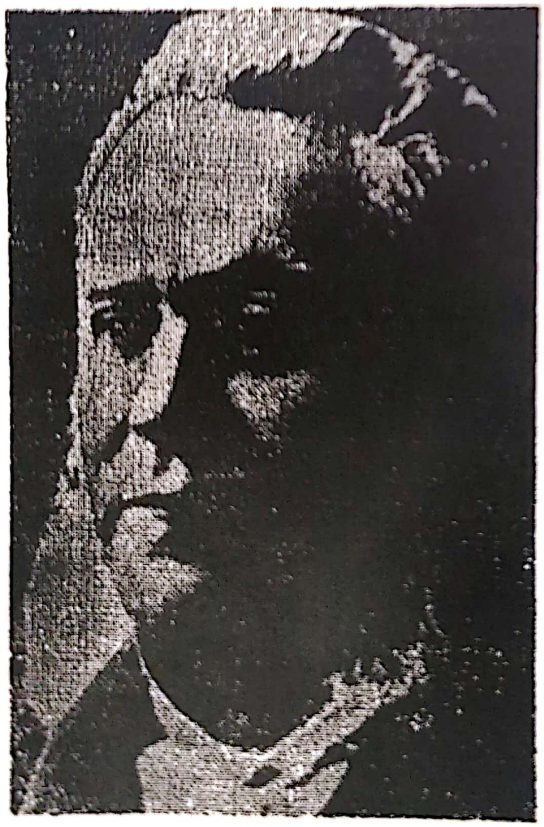

Marele istoric A.D. Xenopol.

Barbu Ştefănescu Delavrancea, luptător neînfricat pentru unitatea neamului.

Scanned with OKEN Scanner

Zimmermann, subsecretarul de stat la externe al Germaniei, la rîndul său, în convorbirea cu N. Filipescu îi vorbi acestuia de Basarabia şi chiar de Odessa, iar Czernin mai adăuga şi promisiunea regiunii Negotin din Serbia[48].

În acelaşi timp, Brătianu declara ministrului Italiei la Bucureşti, Fasciotti, că doreşte ca Italia şi România să acţioneze în înţelegere pentru destrămarea Imperiului austro-ungar în beneficiul României şi Italiei. Faţă de această poziţie, ministrul de externe al Italiei, Antonio San Giuliano, era de acord cu continuarea convorbirilor secrete, dar evita să se pronunţe cu privire la dezmembrarea monarhiei habsburgice. Rezerva ministrului italian nu era împărtăşită de numeroşi oameni politici italieni. Cei mai progresişti dintre ei, cum a fost socialistul Cesare Battisti, proclamau deschis în presă necesitatea dezmembrării Austro-Ungariei, pentru ca naţiunile oprimate să se poată dezvolta şi democratiza[49].

În aceste împrejurări se încheie, la 10/23 septembrie, convenţia secretă cu Italia, semnată de primul ministru Brătianu şi baronul Fasciotti, reprezentantul diplomatic al Italiei la Bucureşti, prin care cele două ţări se obligau la o atitudine comună, prin consultări reciproce, cu privire la măsurile impuse de situaţie şi să nu părăsească neutralitatea fără să se înştiinţeze una pe alta cu opt zile înainte[50].

Emulaţia dintre cele două coaliţii pentru a sili România să intre în război l-a determinat pe Brătianu să încheie, la 1 octombrie 1914, o convenţie militară secretă cu Rusia. România se angaja să păstreze o neutralitate binevoitoare faţă de Rusia, iar aceasta să se împotrivească oricărei atingeri a statu-quo-ului teritorial al României, să i se recunoască acesteia dreptul de a-şi uni teritoriile locuite de românii din Austro-Ungaria, situaţia Bucovinei urmînd să fie rezolvată pe baza principiului naţionalităţilor locuitoare în această provincie. Rusia se obliga să obţină aprobarea convenţiei şi din partea Franţei şi Angliei[51].

Pentru întîia oară revendicările de unitate naţională ale românilor erau recunoscute printr-un act diplomatic încheiat cu o mare putere. Era, în acelaşi timp, un mare succes al României, deoarece i se recunoşteau dreptele aspiraţii de unitate naţională.

Fără să cunoască convenţia încheiată de România cu Rusia şi nici alte acţiuni diplomatice, opinia publică şi poporul român se arătau nerăbdători să-şi realizeze unitatea naţională. Manifestaţii au loc peste tot, chiar şi în localurile publice. Cei mai zgomotoşi sînt studenţii, conduşi de C. Banu, preşedintele „Centrului Studenţesc" din Bucureşti. Seara studenţii, cărora li se asociază şi altă lume, manifestă la statuia lui Mihai Viteazul. Poliţia renunţă să intervină.

Moartea regelui Carol I, la 11 octombrie 1914, a impulsionat şi mai mult acţiunile pentru intrarea României în război de partea Antantei. O vor oamenii politici de mare prestigiu, ca N. Filipescu, Take Ionescu;

---

[48] C. Kiriţescu, *Pagini din istoria politică a războiului de întregire. Preludiile diplomatice ale războiului. Tratative cu Puterile Centrale*, vol. II, Bucureşti, 1940, p. 4—5.

[49] *Documenti diplomatici italiani (1914—1918)*, I, p. 389; N. Basilesco, *La Roumanie dans la guerre et dans la paix*, Paris, 1929; L. Valiani, *op. cit.*, p. 168—169.

[50] *România în primul război mondial*, sub red. lui I. Oprea, Bucureşti, Edit. Academiei, 1979, p. 53.

[51] N. Daşcovici, *Interesele şi drepturile României*, Iaşi, 1936, p. 8; E. Răcilă, *Contribuţii privind lupta românilor pentru apărarea patriei în primul război mondial*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, p. 53.

Scanned with OKEN Scanner

oameni de litere și știință, ca Barbu Delavrancea, I. Cantacuzino, C. Istrati, A. D. Xenopol, Toma Ionescu, I. Ursu etc. Secțiile „Ligii culturale" își manifestă nemulțumirea față de Comitetul Central pentru lipsa de poziție fermă în problema intrării în război alături de Antantă. Secția din Iași a Ligii, sub influența lui A. D. Xenopol, cere guvernului să acționeze hotărît pentru a realiza „întemeierea acelei Românii Mari pe care au visat-o strămoșii și pe care o așteaptă urmașii noștri". Sub asemenea presiuni, Congresul Ligii votează o moțiune în sensul unei acțiuni imediate pentru dezrobirea teritoriilor românești din Austro-Ungaria[52]. Se asociază ardelenii stabiliți în România în numele celor rămași acasă, declarînd că „privirile românilor din Austro-Ungaria sînt ațintite spre România de la care-și așteaptă mîntuirea"[53].

Intră în acțiune „Legiunea ardeleană", formată din românii din Transilvania stabiliți în România. Numărul membrilor sporește rapid prin soldații dezertați din armata austro-ungară, de la 800 în septembrie la 30 000 în noiembrie. Legiunea publică ziarul „Ardealul", care susține neobosit cauza unității național-statale.

Profesorii Universității din București își reînnoiesc acțiunile încrezători în sprijinul noului rege, Ferdinand I. Un memoriu redactat de același prestigios profesor și mare patriot Dimitrie Onciul este redactat cu intenția de a fi înaintat regelui, în care i se cerea acestuia să fie „bun român" și să satisfacă năzuințele convergente ale neamului întreg. Ceea ce însemna practic îndemn la acțiune, cu motivarea că România „nu poate să privească indiferentă la prigonirea neamului nostru din afara hotarelor țării...". Rațiunea existenței statului român este „tocmai concentrarea tuturor energiilor native ale neamului spre a răspunde menirii sale"[54].

Pentru propagarea acestor idei, dorințe și năzuințe, alte organizații patriotice iau ființă. Astfel la inițiativa doctorului Cantacuzino, a lui N. Filipescu, E. Pangrati și E. Antonescu, se înființează asociația „Acțiunea națională", condusă de un comitet format din personalități din toate partidele politice, cu scopul de a desfășura o intensă „acțiune națională" pînă la realizarea deplină a „idealului neamului românesc"[55]. „Acțiunea națională" emite manifeste de același conținut, organizează întruniri publice, manifestații, campanii de presă, toate cu scopul de a sili guvernul să-și precizeze poziția, pentru ca la momentul oportun să acționeze potrivit cu „porunca istorică: unitatea neamului românesc", cum declara Delavrancea[56], prin Unirea cu Transilvania, care „de mult ar fi trebuit să fie în mîinile noastre", cum afirma socialistul C. Mille[57].

Presa de toate nuanțele susține o campanie în același scop: „Universul" din București, care constată curentul puternic în România pentru „realizarea idealului național"; „România Mare" din Galați, titlul căruia era el însuși „chintesența aspirațiilor românești[58], „Ardealul", care adresîndu-se românilor din România, cerea să nu uite o clipă Transilvania, cu gîndul la care au închis ochii părinții și strămoșii, unde bătrînii din toate

[52] I. Bulei, *op. cit.*, p. 78.
[53] „Universul", XXXII, nr. 247, 26 aug./8 sept. 1914.
[54] I. Bulei, *op. cit.*, p. 133.
[55] „Universul", nr. 297, 15/28 oct. 1914.
[56] „Adevărul", XXVII, nr. 9 926, 16/29 oct. 1914.
[57] Ibidem, nr. 9 942, 1/14 nov. 1914.
[58] „România Mare", I, nr. 2, 7/20 oct. 1914.
[59] „Ardealul", I, nr. 2, 7/20 oct. 1914.

Scanned with OKEN Scanner

timpurile au trăit, au pătimit și s-au stins cu ochii, cu gîndul, cu inima spre Carpați, spre Țară, iar cei de acum așteaptă cu nerăbdare „mîntuirea"[59].

Țăranii întruniți în adunări populare, în moțiunile votate își manifestau dorința de înfăptuire a idealului național[60]. Oamenii simpli știau și afirmau, în acea toamnă agitată a anului 1914, că România va intra în cîteva luni în război pentru a elibera Transilvania și Bucovina[61].

Socialiștii români, la rîndul lor, prin glasul lui Petre Georgescu, socoteau conflictul mondial „un război de unificare a neamului românesc"[62].

Această stare de spirit e înfățișată în raportul străbătut de neliniște al lui Ottokar Czernin, ministrul Austro-Ungariei la București, trimis ministrului de externe din Viena, în care se afirmă că îndemnul „vrem să mergem în Transilvania" e la ordinea zilei. La București au avut loc manifestații de stradă în care s-a strigat „vrem Ardealul" și s-a cerut înlăturarea regelui, socotit piedica principală în realizarea acestei dorințe[63]. Față de asemenea manifestări guvernul Tisza a fost cuprins și el de teamă. De acea i se spunea reprezentantului Austro-Ungariei la București, Czernin, să intervină împotriva atitudinii presei din România, în același timp luîndu-se măsuri pentru împiedicarea pătrunderii acesteia în Transilvania.

Asemenea atitudine nu ușura întru nimic apropierea pozițiilor și nici nu era în măsură să-i abată pe românii din Transilvania de la lupta lor pentru drepturi politice, pentru participarea la guvernare, în administrație și justiție, pentru asigurarea folosirii limbii române în toate instituțiile de învățămînt și în cele publice, adică de la gîndul de autonomie a Transilvaniei[64]. Ardelenii stabiliți în România, la rîndul lor, se transformă în campioni neobosiți în propagarea unirii românilor, în mobilizarea opiniei publice în sprijinul acestei idei. Octavian Goga și Vasile Lucaciu pentru a-și putea desfășura activitatea nestingheriți și pentru a nu oferi oficialității vreun pretext de a lua măsuri împotriva Partidului Național Român, la 23 decembrie 1914, demisionează din Comitetul Executiv al Partidului Național Român cu motivarea că în noile împrejurări programul partidului nu mai corespunde exigențelor naționale, care pretind realizarea unirii politice a poporului român.

„Liga culturală" își axează de asemenea întregul program pe lupta pentru întregirea României. Aceasta este semnificația noului ei nume: „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor" și a

---

[60] „Neamul românesc", nr. 38, 1914; „Ardealul", nr. 2, 7/20 oct. 1914.
[61] Haus, Hof- und Staatsarchiv, Wien, P. A. Liasse Krieg, 6 Rumänien, K. 880.
[62] „Ardealul", I, nr. 2, 7/20 oct. 1914.
[63] *Cartea roșie austro-ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiile dintre Austro-Ungaria și România, 22 iulie—27 august 1916*, București, 1917, doc. nr. 12 și 20. „O națiune nu se poate afirma — spunea Take Ionescu —, nu poate ajunge la deplina sa dezvoltare intelectuală și nu poate contribui demn la tezaurul comun de cunoștințe și de frumusețe umană fără unitate națională. Trebuie să fi trăit ca membru al unei națiuni desmembrate între mai multe state pentru a cunoaște melancolia sfîșietoare a unei asemenea existențe și în ce măsură aceasta împiedică orice înălțare. De aceea nu există nici unul dintre noi, care, din cea mai fragedă copilărie, să nu se fi gîndit decît la un singur lucru, unirea tuturor românilor într-un singur stat" (Take Ionescu, interviu în ziarul „Times" la sfîrșitul anului 1914; cf. M. Mușat și I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1983, p. 459).
[64] Articolul din „Az Ujság" din noiembrie și interviurile episcopului ortodox de la Arad, I. Papp, acordate ziarului „Românul".

Scanned with OKEN Scanner

compoziției noului comitet al Ligii, ales în Congresul extraordinar din decembrie 1914: Vasile Lucaciu președinte, Barbu Ștefănescu Delavrancea vicepreședinte, Nicolae Iorga secretar general, Simion Mândrescu, alt ardelean, casier general, iar membri personalități politice și culturale de mare prestigiu și influență: N. Filipescu, Take Ionescu, C. Istrati, I. Grădișteanu și O. Goga[65]. În manifestul Ligii, lansat cu acest prilej, se cerea statornicirea României întregite, deoarece unitatea culturală fără unitate politică nu are nici o garanție; pentru unitatea culturală, unitatea politică se impune cu necesitate[66]. În alt manifest, din ianuarie 1915, se făcea apel la strîngerea rîndurilor în vederea unității politice[67]. Iar manifestul Secției Galați a Ligii se încheia cu lozinca: „Trăiască România mare de mîine". La manifestațiile din capitală și din alte orașe participă ardeleni, bucovineni, bănățeni și, firește, din vechea Românie.

Aniversarea din 1915 a Unirii Principatelor a oferit un alt prilej Ligii pentru a agita problema unirii neîntîrziate a Transilvaniei cu România[68]. Iar la marea adunare a Ligii din sala Dacia, de la mijlocul lunii februarie, a vorbit Goga, cuvîntarea căruia a mișcat mulțimile „pînă la lăcrimi". A vorbit N. Filipescu care l-a depășit. El închină o odă Transilvaniei. „Ce este regatul român fără Ardeal?", se întreba sincerul patriot. Și tot el răspundea: „o absurditate geografică. O fîșie de pămînt întortocheat în semicerc". Pentru ca românii să-și poată îndeplini rolul european, era necesar „bastionul ce domină" poziția României, Transilvania, „centrul, inima românismului'. Apoi cerea regelui Ferdinand să fie împlinitorul visului întregului neam, de a se împodobi cu titlul lui Mihai Viteazul domn al întregului Ardeal, al Țării Românești și al Moldovei sau a se jertfi asemenea aceluia la Turda[69].

Asemenea „Ligii pentru unitatea politică a tuturor românilor", desfășoară o activitate identică „Acțiunea națională" și „Liga ardeleană", cărora li se asociază „Cercul bucovinenilor și transilvănenilor din București", format din românii refugiați din Transilvania și Bucovina, și ziarul „Ardealul", interzis de Tisza să pătrundă în Transilvania. Toate aceste societăți și asociații, de asemenea și „Federația unionistă", susținută de Partidul Conservator al lui N. Filipescu, Partidul conservator democrat al lui Take Ionescu, „Liga pentru unitatea națională a românilor transilvăneni refugiați în România" și oamenii politici și de cultură fără partid adresează apeluri, fac presiuni pentru determinarea guvernului să participe la războiul just de eliberare națională, chemînd, în același timp, pe toți românii să ia parte la lupta pentru întregirea statului național. Mari mitinguri, la București și Iași, organizează „Federația", mitinguri ce se încheie cu hotărîrea de a determina guvernul să intre în

---

[65] „Epoca", XXI, 15/28 dec. 1914.
[66] „Adevărul", XXVII, nr. 984, 13/26 dec. 1914.
[67] „Întregirea neamului", I, nr. 1, ian. 1915.
[68] „Adevărul", XXVIII, nr. 10 011, 12/25 ian. 1915.
[69] N. Filipescu, *Pentru România Mare. Cuvîntări din război, 1914—1916*, București, 1925, p. 26; *Cartea Unirii. 1918—1928*. București, 1929, 38. Seara îi spune Delavrancea: „Nicule, ai fost divin... Cuvintele tale vor sfida veacurile și copiii noștri vor ști că tu ai prorocit hotarul de veci al neamului, atunci cînd l-ai așezat în alternativa: sau a unei Albe-Iulii glorioase, sau a unei Turde de sublimă jertfă" (cf. N. Polizu-Micșunești, *Nicolae Filipescu. Însemnări, 1914—1916*, p. 145—146).

Scanned with OKEN Scanner

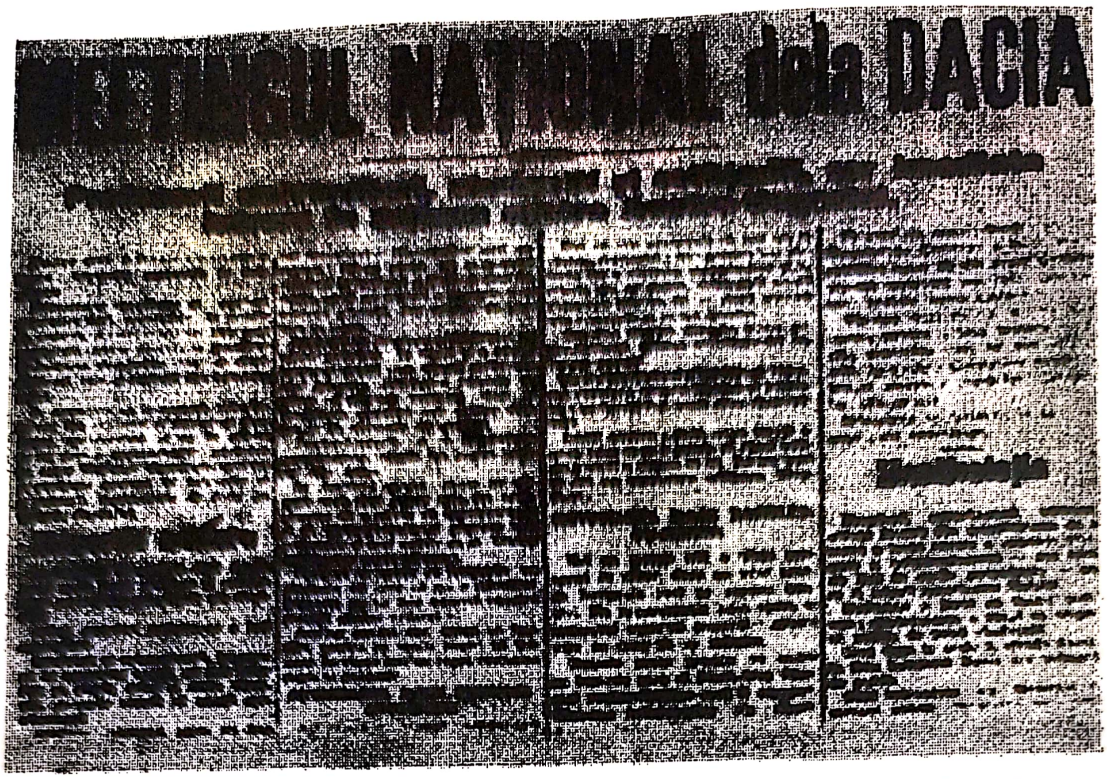

Mitingul din sala Dacia pentru intrarea României în război de partea Antantei.

război pentru dezrobirea Transilvaniei şi Bucovinei. De acelaşi cuprins este pătruns şi memoriul profesorilor universitari adresat oficialităţii româneşti.

În acelaşi timp, personalităţi politice şi culturale — Const. Mille, I. Ursu — prin conferinţe, articole de ziare propagau „unirea tuturor românilor", socotind sosită clipa „ca toţi românii să se unească laolaltă". Iar Oct. Goga se străduia să organizeze mai bine legiunea compusă din ardeleni aşezaţi de mai înainte în România, sau care dezertaseră din armata austro-ungară după începerea războiului. Aceştia sînt încredinţaţi despre apropierea ceasului cînd se va înfăptui unirea românilor, cînd va reînvia vechea Dacie[70].

Trecerea masivă a tinerilor români ardeleni în România era urmarea situaţiei tragice în care se găseau aceştia şi de asemenea cei din Bucovina: siliţi să lupte şi să se jertfească pentru un stat pe care doreau să-l vadă dispărut; mii şi mii de bărbaţi morţi, răniţi, schilozi; lipsa de alimente, rechiziţionarea recoltei împreună cu animalele, creşterea scumpetei, devalorizarea monedei. Românii ardeleni protestează împotriva trimiterii tinerilor români în locurile cele mai primejdioase de pe front. Un asemenea protest, publicat de Goldiş în „Românul", stîrneşte furia lui Tisza împotriva ziarului, a redactorului şi a celorlalţi publicişti din redacţie, cerînd să fie pedepsiţi. Nu au mai mare efect nici insistenţele ministrului-preşedinte al Ungariei pe lîngă colaboratorii foii de la Arad, cărora le cere să stăruiască pentru îndrumarea tinerilor preoţi şi învăţători pe calea „patriotismului". Mai mare efect psihologic au avut cele scrise în ziarele din România, cum erau ale lui Nicolae Iorga, care aducea la cunoştinţa lumii că „pier mii de români în foc, gemetele altor mii umplu spitalele străinătăţii de la apus şi răsărit, nevinovaţi dintre ai

[70] „România Mare", I, nr. 21—22, dec. 1914.

noştri aşteaptă în temniţe ceasul morţii, ceas de ceas femei rămîn văduve, copiii rămîn orfani, sate se mistuie în flăcări cari înghit rodul grelei munci românești"[71].

In asemenea atmosferă, curentul radical cîştigă tot mai multă autoritate şi influenţă în Transilvania. Reprezentanţii acestuia erau indicaţi de Brătianu ministrului austro-ungar la Bucureşti pentru consultaţii în vederea unei eventuale înţelegeri cu guvernul ungar. Lucru sortit dinainte eşecului, deoarece guvernanţii maghiari nu voiau să acorde concesiuni substanţiale, ceilalţi, românii, nu se mulţumeau cu mici avantaje personale. Mai ales că în România opinia publică şi masele populare largi: orăşenime, intelectualitate, ţărănime, muncitorime nu mai acceptau neutralitatea adoptată de guvernul român, insistînd pentru intervenţie militară împotriva Puterilor Centrale, pentru eliberarea teritoriilor româneşti din Austro-Ungaria. Manifestaţii impunătoare au loc, organizate de Ligă, în ianuarie şi februarie la Bucureşti şi de „Acţiunea naţională" la Brăila. Moţiuni se votează din partea profesorilor universitari, care cuprind mărturisiri de credinţă şi angajamente pline de răspundere, totodată, cu privire la sacrificiile cu care sînt datori românii pentru realizarea unirii[72]. Apeluri ale studenţimii bucureştene cuprindeau legăminte solemne, de a lupta contra oricui şi cu preţul oricărei jertfe pentru acelaşi mare ideal[73]. Un Congres al românilor din Austro-Ungaria aşezaţi în România se întruneşte la Bucureşti şi votează o moţiune de protest împotriva insinuărilor guvernului ungar, că românii ardeleni şi bucovineni ar fi mulţumiţi cu stăpînirea austro-ungară şi că n-ar dori unirea cu România[74].

Take Ionescu, în calitate de şef de partid, declara într-un interviu acordat ziaristului francez Charles Rivet, că nici o naţiune nu-şi poate da măsura valorii sale, nu poate ajunge la deplină dezvoltare intelectuală şi nu poate contribui demn la tezaurul comun al cunoştinţelor şi frumuseţilor umane fără unitate naţională. Din acest motiv toţi românii, încă din tinereţe, s-au gîndit la un singur lucru, „reunirea tuturor românilor într-un singur stat". Cei mai radicali — între care C. Mille — nu se temeau să ameninţe chiar şi pe rege dacă s-ar opune dorinţei ţării de întregire naţională[75]. Era învinuit guvernul de tergiversare neiertătoare. „În ţara lui Tudor Vladimirescu şi în ţara lui Horea, nu există putere guvernamentală care ar putea întîrzia la infinit, fără riscul de a se prăbuşi, realizarea aspiraţiilor naţionale".

Nu era, deci, nimic exagerat în raportul lui Czernin către ministrul de externe din Viena atunci cînd afirma că în România era foarte puternic curentul în favoarea unităţii. Din ce în

---

[71] N. Iorga, *op. cit.*, p. 60—61. Potrivit datelor incomplete, din aproape 500.000 români ardeleni mobilizaţi au fost trimişi în prima linie de foc 449.796. Au pierit pe cîmpul de luptă 41.737, iar alţi 11.275 au murit în spitale, în lagărele de prizonieri şi în temniţă. Socoteala se încheie cu 25.406 invalizi, cu 38.630 văduve şi cu 79.226 orfani de război. (*Cartea Unirii*, p. 60). Din Banat au fost trimişi pe front peste 115.000 de tineri şi 9.000 rămaşi la partea sedentară; peste 10.000 căzuţi pe front, aproape 3100 morţi în temniţe şi în spitale, cca. 6300 invalizi, peste 6.000 dispăruţi şi aproape 100 răniţi (T. V. Păcăţian, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat... aduse în războiul mondial*. Sibiu 1923, p. 20—21).

[72] „Neamul românesc", nr. 1, 4/17 ian. 1915 şi nr. 8, 22 febr./6 mart. 1915.

[73] Ibidem.

[74] „Dimineaţa", 17/30 martie 1915.

[75] C. Mille, în „Dimineaţa", XII, nr. 3 164, 17 martie 1915.

Scanned with OKEN Scanner

ce mai insistent se auzea strigătul „spre Ardeal"[76]. În această stare de spirit, telegrama comisarului guvernamental al Transilvaniei, Betegh, destinată comandamentului militar din Sibiu, din 25 octombrie 1914 — 7 ianuarie 1915, sesiza realitatea cînd afirma că „în cazul unei pătrunderi românești în Transilvania trebuie să ținem cont, în modul cel mai serios, nu numai de o răscoală a populației, ci chiar și de ofițerii și soldații români din armată, care, dacă vor putea, se vor întoarce împotriva noastră". Deoarece în sînul populației, cu deosebire a intelectualității, trăiește puternic dorința pentru o Românie Mare, „și dacă s-ar întîmpla, fiecare român, fără excepție, ar intra în serviciul acestui ideal". Comisarul guvernamental maghiar știa că există o organizație, deși aceasta nu este cunoscută într-o formă concretă. Eficacitatea ei se vede, foarte des, în fiecare zi. „Fiecare intelectual român, fără excepție, este cuprins într-o organizație"[77].

Fără să existe o organizație în sensul înțeles de comisarul Betegh, exista o organizație în sensul unirii într-un gînd și dorință, într-o strădanie și năzuință, de unitate național-statală ce cuprindea întregul popor român. Căci așa cum scria ziarul arădan „Românul", din 1915, „conștiința națională varsă în sufletul nostru puteri proaspete, de a lupta să ne avem partea noastră, avutul nostru la trebile politice, să ne alegem deputații noștri, de a ne conduce pe noi înșine, deoarece bogăția și podoaba și frumusețea chipului și minții și sufletului unui popor sînt deșertăciune, dacă ele nu sînt luminate de unitatea națională trainică și veșnică"[78]. Regele Ferdinand releva realitatea cînd declara că „lozinca eliberării românilor din Transilvania strîngea, încetul cu încetul, sub vraja ei starea de spirit generală a poporului și acum devenise valabilă parola: niciodată cu Ungaria, deci cu Tripla Alianță". Nu întîrzie să-și declare credința nici socialiștii. O face în numele lor M. G. Bujor care afirmă că în ceea ce privește idealurile naționalității române, „social-democrația noastră... privește cu simpatie orice mișcare, orice eveniment care ar putea crea condițiile unei întregiri naționale"[79].

Față de asemenea puternice curente de opinie, care reprezentau dorințele imensei majorități a populației, încercările conservatorilor lui Al. Marghiloman — I. Lahovary și ale ziarului „Ziua", condus de I. Slavici, progerman, au rămas fără efect real.

În scopul informării opiniei publice europene asupra problemei românești, două acțiuni politice se săvîrșesc aproape concomitent. Trimiterea unor misiuni neoficiale deocamdată, în Franța, formate din personalități culturale și politice de prestigiu (I. Cantacuzino, V. Lucaciu, C. Istrati etc.); reînnoirea, în februarie 1915, a convenției secrete dintre România și Italia, prin care cele două părți se angajează să se informeze și să acționeze solidar în cazul că ar fi atacate de Austro-Ungaria. Legăturile cercurilor politice din România cu „Liga italo-română" de la Roma

---

[76] Cuvîntarea dr. I. Cantacuzino, în ibidem, XII, nr. 4 653, 16 iunie 1915; V. Vesa, *România și Franța la începutul sec. al XX-lea, 1900—1916*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, p. 80.

[77] V. Arimia, *60 de ani de la făurirea statului național unitar român*, în „Revista arhivelor", 1978, LV, nr. 4, p. 403—409.

[78] N. Roșuț, *Contribuții arădene la dezvoltarea gîndirii social-politice din Transilvania în preajma Unirii*, în *Studii privind istoria Aradului*, București, Edit. politică, 1980, p. 190.

[79] M. G. Bujor, *Scrieri social-politice*, p. 37.

Scanned with OKEN Scanner

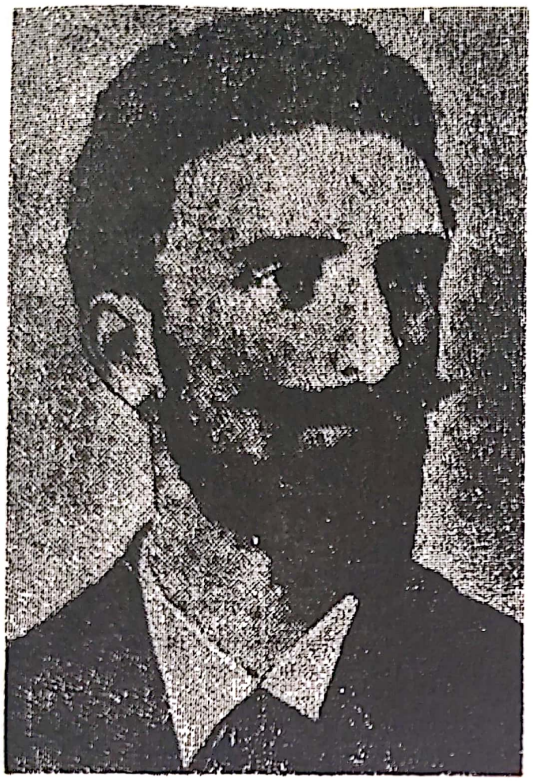

Luptătorul socialist Mihai Gheorghiu Bujor.

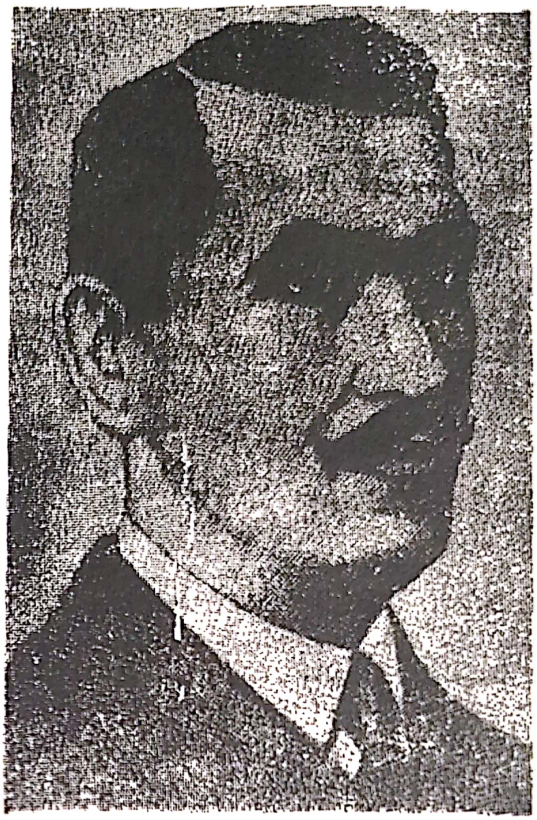

Conducătorul socialist I. C. Frimu.

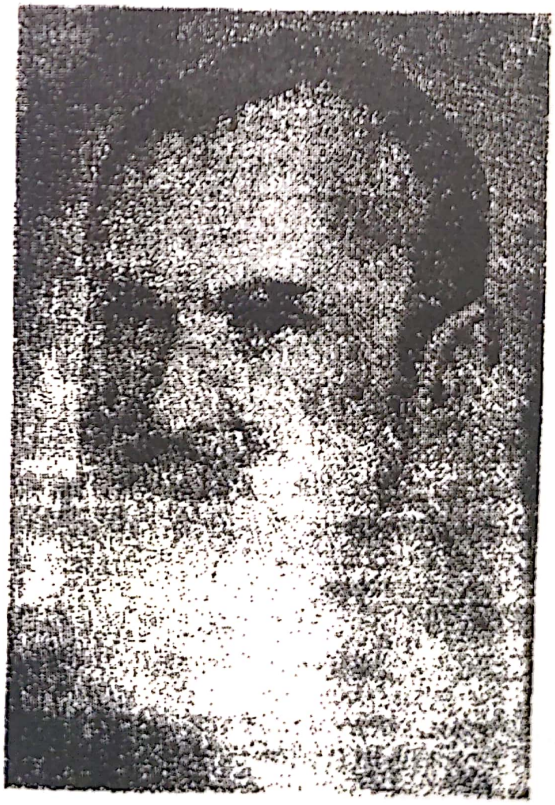

Ideologul socialist C. Dobrogeanu-Gherea.

Scanned with OKEN Scanner

urmăreau același scop: întrajutorarea spre „îndeplinirea idealului național"[80].

Colaborarea dintre România și Italia, care părăsiră Tripla Alianță, în primul rînd pentru a putea lupta spre desăvîrșirea unității lor de stat, a atras atenția cunoscătorilor problemei naționale din Imperiul austro-ungar, oameni politici și oameni de știință. Din rîndul acestora din urmă, istoricii englezi G. M. Trevelyan, Muir Ramsay, Seton-Watson și alții, se erijează în promotori ai dreptului de autodeterminare a popoarelor din Austro-Ungaria, pentru unitatea politică a acestora, prin unirea într-un stat unitar a teritoriilor locuite de italieni și de români.

Sub influența acestei activități și a activității românilor din Statele Unite, opinia publică americană se interesează și ea, tot mai mult, de problema românească, de tendințele de unitate național-statală ale românilor, justificîndu-le fără rezerve. Așa cum făcea răspînditul și influentul ziar „New York Times" care scria, în numărul său din 15 iulie, că România luptă să-și elibereze frații care de totdeauna, de pe vremea lui Traian, au fost uniți prin cele mai strînse legături. „Dacă Rusia, Franța, Anglia și Italia — scria ziarul newyorkez — doresc să fie drepte, dacă ele doresc să facă onoare războiului pe care-l poartă în numele principiului libertății națiunilor și al justiției esențiale, este necesar ca toate teritoriile românești situate între Tisa și Dunăre să fie încorporate României"[81].

În fața acestei situații, noul ministru de externe al Austro-Ungariei, Ștefan Burian, face sforțări pentru a se declara război Italiei și României. Asemenea acțiuni erau socotite necesare fără întîrziere, deoarece democrații și socialiștii italieni, încă în prima jumătate a lunii martie, își înscriseră pe steagul lor de luptă lozinca: *Finis Austriae,* cu scopul de a lovi *locus minoris resistentiae* al blocului german. Potrivit programului italienilor, Boemia și Moravia urmau să formeze un stat independent, Transilvania să se unească României, teritoriile iugoslave Serbiei, iar Trentinul și Valle Giulia Italiei[82].

Intrarea Italiei în război împotriva Austro-Ungariei în luna mai 1915 a creat imperiului o situație și mai critică, deoarece opinia publică din România făcea presiuni tot mai mari pentru ca și România să înceapă acțiunile militare. Tisza însuși a recunoscut că cinci zile după declarația de război din partea Italiei a fost o tensiune groaznică, deoarece la frontiera Italiei monarhia avea forțe foarte slabe, astfel că dacă Italia ar fi atacat, armata ei n-ar fi putut fi oprită nici la Viena.

Cele două coaliții militare se întreceau în stăruințele lor de a atrage România spre cooperare, fiecare de partea sa. Lucru pe deplin explicabil, deoarece, potrivit opiniei împăratului Wilhelm al II-lea, „cheia reușitei războiului împotriva Rusiei este în mîna României"[83]. De aceea Puterile Centrale, dîndu-și seama că despre o participare a României alături de ele nu mai poate fi vorba, se mulțumeau cu neutralitatea acesteia. Ministrul Austro-Ungariei la București, Ottokar Czernin, încerca, în acest scop, să-l înspăimînte pe regele Ferdinand cu faptul că tronul

---

[80] *România în primul război mondial*, p. 53.
[81] C. Botoran și O. Matichescu, *op. cit.*, p. 18.
[82] L. Valiani, *op. cit.*, p. 170—172; A. Tamborra, *L'idea di nazionalità e la guerra, 1914—1918*, Roma, 1963, p. 44—45.
[83] *Osterreich-Ungarns Aussenpolitik*, vol. 8, Wien, 1930; E. Campus, *op. cit.*, p. 1111—1112.

Scanned with OKEN Scanner

său este amenințat de curentul antidinastic, manifestat de opinia publică. Iar Burian, la rîndul său, îi speria pe români cu politica expansionistă țaristă.

Guvernul român începe, însă, negocieri secrete cu Antanta. Negocierile se purtau în jurul celor două probleme fundamentale: una de principiu, cu privire la sprijinul acordat României pentru realizarea unității sale național-statale, și cealaltă de oportunitate, cu privire la momentul intervenției militare a armatei române. Guvernul român se străduia să obțină garanții cît mai sigure pe de o parte, iar pe de alta să fie cît mai precaut în angajamente. Trei factori mai ales erau puși în cumpănă în acele împrejurări: recunoașterea revendicărilor teritoriale în toată îndreptățirea lor; recunoașterea acestor revendicări din partea tuturor aliaților; cîștigarea răgazului necesar pregătirii militare, care lăsa de dorit.

Aliații erau însă nerăbdători să obțină cît mai devreme garanția cooperării României. În acest scop se reiau discuțiile între guvernul român și guvernul rus în vederea încheierii tratatului de alianță. Mai ales că marele duce Nicolae pretindea o cooperare imediată a Italiei și României, considerată „de o necesitate imperioasă“[84]. În vederea perfectării colaborării, ministrul României la Petersburg, Diamandi, cerea de la București documentare cu caracter istoric și geografic privitoare la Bucovina și Transilvania. Guvernul rus, însă, aștepta ca evenimentele să determine guvernul român să fie silit să ia o hotărîre potrivit cu interesele Rusiei. Guvernul român, la rîndul său, voia ca în convenția militară cu Rusia să se precizeze condițiile colaborării militare și armamentul pe care aliații se obligau să-l furnizeze României. Dacă aliații acceptă aceste condiții, declara Brătianu la 18 iunie 1915, România se declara gata să intre în război în cinci săptămîni[85]. Altfel, Brătianu amenința cu demisia și cu explicația față de țară că a demisionat din cauza intransigenței Rusiei[86].

Aceste stăruințe erau încurajate, dealtfel, de manifestațiile neîntrerupte din orașele și tîrgurile României. Potrivit observațiilor lui Czernin, două curente se conturaseră în România: unul proantantist, pe față, care voia o intervenție imediată pentru dezrobirea românilor de sub ocupație străină și al doilea mai moderat, „dispus a mai aștepta“ pînă cînd Puterile Centrale vor fi „mai slabe“. Opinia publică susținea mai ales primul curent care, de aceea, pășește curajos în arenă. Congrese ale românilor din teritorilie de sub ocupație străină refugiați în România, ca cel de la București, de la mijlocul lunii martie, de la Ateneul Român, întrunirea publică, din sala „Dacia“ din aceeași zi, au loc. Amîndouă manifestări naționale „mărețe“, așa cum pretindeau interesele neamului și cinstea românilor din Imperiul austro-ungar. La Congresul de la București, Vasile Stoica, unul din conducătorii românilor ardeleni refugiați în România, afirma un mare adevăr, anume că această conștiință a unității, „dorul de a face parte dintr-o Românie măreață și liberă, nu-i rezultatul împrejurărilor“ ce cutremurau Europa atunci... „Nu s-a trezit deodată în sufletul nostru, ci e urmarea unui întreg trecut de suferințe și frămîntări, e

---

[84] M. Paléologue, *La Russie des tsars pendant la Grand Guerre*, I, Paris, 1921, p. 322.

[85] A. Iordache, *L'entré de la Roumanie dans la première guerre mondiale comme option politique*, în „Revue roumaine d'histoire“, 1978, 17, nr. 4, p. 593—594.

[86] I. Bulei, *op. cit.*, p. 182.

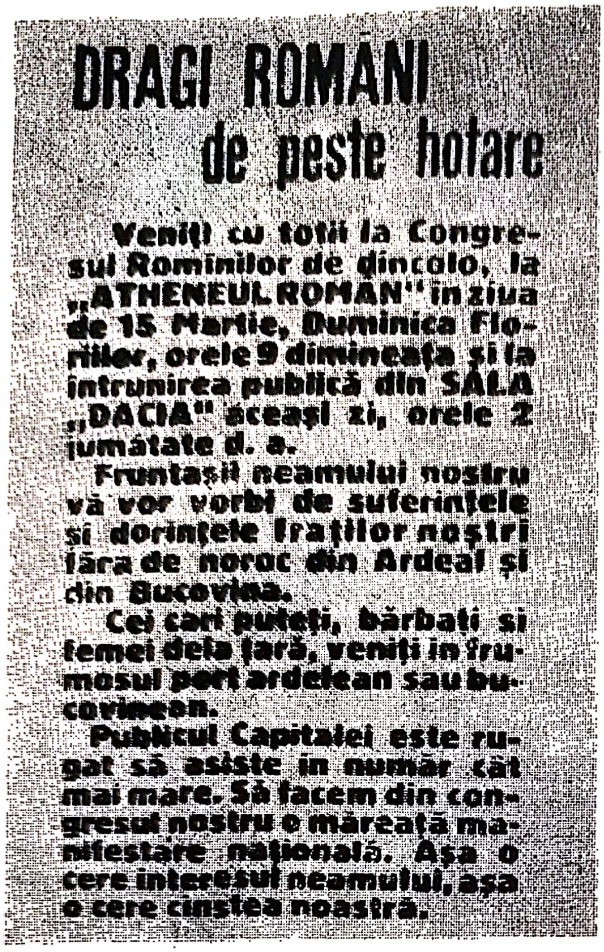

DRAGI ROMÂNI
de peste hotare

Veniți cu toții la Congresul Rominilor de dincolo, la „ATHENEUL ROMÂN" în ziua de 15 Martie, Duminica Floriilor, orele 9 dimineața și la întrunirea publică din SALA „DACIA" aceași zi, orele 2 jumătate d. a.

Fruntașii neamului nostru vă vor vorbi de suferințele și dorințele fraților noștri țăra de noroc din Ardeal și din Bucovina.

Cei cari puteți, bărbați și femei dela țară, veniți în frumosul port ardelean sau bucovinean.

Publicul Capitalei este rugat să asiste în număr cât mai mare. Să facem din congresul nostru o măreață manifestare națională. Așa o cere interesul neamului, așa o cere cinstea noastră.

Manifestul comitetului românilor transilvăneni și bucovineni pentru congresul din 15 martie 1915.

rezultatul unor lupte de aproape 200 de ani, purtate pentru apărarea ființei noastre etnice și a teritoriului nostru ocrotitor". De la evocarea trecutului de năzuințe și stăruințe, patriotul român evocă dorința și voința vremii aceleia, anul 1915, de unitate, care trăiește „tot așa de puternic în cel din urmă țăran din Maramureș sau din Bihor, cum trăiește în cele mai distinse personalități ale neamului"[87].

În aceeași zi de 15 martie are loc și „impresionanta" întrunire de la Iași, care afirma cu putere „voința întregului neam românesc de a se uni cu orice preț și fără întîrziere". S-au luat la întrecere marii retori ai românilor din acel timp: Filipescu, Goga, Iorga. Mai inspirat ca niciodată, cel dintîi înfățișa harta României și idealurile românilor atît de sugestiv și convingător, alternînd metafora cu interogația. La întrebarea ce este regatul român fără Ardeal răspundea ca și la adunarea din sala Dacia: „O absurditate geografică. O fîșie de pămînt întortocheată și frîntă în semicerc". În asemenea situație România era o țară fără viitor, iar pentru a-și îndeplini rolul european îi trebuie bastionul dominant, „cetatea naturală a Ardealului", „Acropola românismului", „inima românismului". Într-o asemenea atmosferă încinsă își rostește Goga cuvîntul în numele sufletului Ardealului, care-și cheamă frații salvatori de la moarte, spunîndu-le: „ori treceți acum munții ca să-i scăpați, ori să se ridice munții pînă la cer pentru a nu li se mai auzi durerile". Nicolae Iorga

[87] *Congresul românilor de peste hotare aflători în țară, 15 martie 1915*, București, 1915, p. 10—11; E. Campus, *op. cit.*, p. 1114.

Scanned with OKEN Scanner

este violent împotriva celor nepătrunși de ceasul cel mare pe care-l trăiesc, punînd în cumpănă teritorii românești cu alte teritorii românești, un sentiment sfînt pentru a împiedica o națiune de a îndeplini o datorie cel puțin tot atît de sfîntă[88]. Forțele care s-ar opune acestei voințe neabătute erau amenințate și de Const. Mille în termeni foarte rezoluți: „Cît timp întregirea neamului este dorită de întreaga țară, nu se poate opune nici o putere omenească voinței ei"[89]. Unitatea națională era însoțită în concepția lui Mille și a altor socialiști români de înfăptuirea „României Mari" democrate, în care alte pături sociale și alți oameni vor ieși la suprafață și-i vor conduce destinele.

În acest context de mare entuziasm și neabătută hotărîre a maselor populare pentru a-și realiza dorința de veacuri, la începutul lunii mai 1915, Constantin Diamandi, ministrul României la Petersburg, prezintă ministrului de externe al Rusiei, Sazanov, în vederea încheierii tratatului de alianță, un memoriu cu privire la revendicările României, însoțit de o hartă care cuprindea întreaga Bucovină și întreaga Transilvanie și Banatul. Obiecțiile ministrului rus cu privire la nordul Bucovinei și la vestul Banatului au fost respinse de primul ministru român, bazat pe principiul etnic, teritoriile în cauză fiind locuite în majoritate absolută de români. Față de atitudinea Rusiei, Aliații intervin pe lîngă guvernul rus să accepte condițiile României[90].

Puterile Centrale studiau, la rîndul lor, posibilitatea depășirii crizei, prin atragerea unor noi sprijinitori. Alternativa era Bulgaria sau România. Germanii preferau România pentru bogățiile și poziția ei strategică, considerînd-o, în acel moment, „cheia politicii mondiale". Austro-Ungaria înclina, din motive politice, pentru Bulgaria. A învins opinia Germaniei, căreia i s-a asociat, în cele din urmă, și Austro-Ungaria. Atragerea României era însă pendentă de soluționarea problemei românilor ardeleni ca o condiție *sine qua non*.

La început s-a căutat o formulă de compromis: pătrunderea armatelor române în Transilvania și Bucovina pentru „a le apăra de o eventuală înaintare a armatelor țariste". Formulă respinsă de Tisza cu motivarea că armatele române nu se vor mai retrage din Transilvania, considerînd Unirea acesteia cu România „un fapt împlinit". Primul ministru al Ungariei a refuzat și a doua propunere: unirea Bucovinei cu România și autonomia Transilvaniei. Era și un răspuns indirect la proiectele rusești din august—septembrie 1914, de colaborare a României cu Antanta, prin care cele două părți se angajau să lupte împreună pînă la Unirea cu România a teritoriilor locuite de românii din monarhia austro-ungară.

Noi insistențe se exercită asupra lui Tisza din partea Berlinului și Vienei pentru a-l determina la concesiuni mai însemnate în favoarea românilor ardeleni. Tisza a cerut lui Czernin să afle care ar fi condițiile cooperării României cu Tripla Alianță, precizînd, totodată, că ar fi de acord cu cedarea Bucovinei, dar nici într-un caz cu autonomia Transilvaniei[91]. Tisza ceda cu mai multă ușurință o provincie supusă Austriei,

[88] N. Filipescu, *Pentru România Mare*, p. 27—28, 32—40; O. Goga, *Strigăte în pustiu. Cronica din Ardeal într-o țară neutrală*, București, 1915, p. 191—195; N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, București, 1920, p. 161—167.

[89] M. Muşat, *Activitatea Partidului Național din Transilvania în preajma și în primii ani după desăvîrșirea făuririi statului național român*, în „Apulum", 1969, VII, p. 331—332.

[90] A. Iordache, *op. cit.* p. 590—591.

[91] *Gróf Tisza István összes munkái*, II, p. 315, 318, 320.

dar nu înțelegea să discute problema Transilvaniei. Se reînnoiau, fără să se știe, poate, propunerile generalului Klapka, făcute lui Cuza în 1859. Este încredințat Mathias Erzberger, șeful fracțiunii de centru a Partidului Social-Democrat, cu rezolvarea acestei probleme. Erzberger a luat legătura cu prințul Lichtenstein, lider al Partidului Social-Creștin din Austria, pentru intermedierea legăturilor cu românii ardeleni. În același timp, potrivit ziarului ieșan „Opinia", cancelarul și ministrul de externe al Germaniei, Gottlieb von Jagow, ar fi făcut unei personalități politice române marcante o declarație, în sensul că „guvernul german este hotărît, în dorința de a sprijini pretențiile României, ca România să ocupe de îndată Bucovina, să i se atribuie întreaga Basarabie și valea Timocului, iar Transilvania să obțină un statut politic asemenea Croației"[92]. În același timp, însă, Erzberger se gîndea la concesiuni minime, cu privire la admiterea limbii române în administrația inferioară, autonomie școlară și lărgirea dreptului de vot, pe cînd Brătianu pretindea unirea cu România a teritoriilor românești din Austro-Ungaria.

Neobținînd acordul guvernului ungar nici pentru această propunere și nici pentru modificarea politicii față de românii din Transilvania, Wilhelm al II-lea a declarat că va da dispoziții cancelariei ca toate comunicările cu Tisza să înceapă cu cuvintele: „Domnule, adu-ți aminte de români"[93].

În acest context se înscrie conferința organizată la Viena, la care asistă Erzberger, omul de încredere al cancelarului Germaniei, și la care sînt invitați și reprezentanții românilor ardeleni: A. C. Popovici, V. Goldiș și I. Maniu. Aceștia și-au împărțit rolurile: Popovici prezintă un scurt istoric al problemei naționale în general și a celei românești îndeosebi; Goldiș înfățișează politica guvernelor ungare față de români, iar Maniu revendicările românilor din Transilvania: autonomie națională pentru cele 23 de comitate locuite de români; raporturi de confederație între această provincie românească cu celelalte provincii ale monarhiei; guvern propriu; armată națională și bancă autonomă pentru Transilvania. Pretențiile românilor părîndu-li-se exagerate reprezentanților Puterilor Centrale, conferința s-a încheiat fără rezultat. Dar Puterile Centrale se declarau mulțumite și prin declararea, în continuare, a neutralității din partea României[94].

Era doar o iluzie redresarea situației, căci neutralitatea României nu însemna renunțarea la realizarea deziderатului național. Militanții transilvăneni pentru unire, așezați în România își intensifică activitatea. Ei au adresat directorului ziarului „Epoca" o scrisoare prin care cereau ospitalitate pentru a lucra spre „realizarea ideii unității politice a neamului românesc", socotind „sosit ceasul să se îndeplinească visul atîtor generații"[95]. Asemenea acțiuni sînt întregite de mari manifestații publice, prilejuind ardelenilor îndemnuri directe la luptă pentru realizarea voin-

---

[92] Știrea a fost reprodusă și de ziarul „Bukarester Tageblatt" din 10 iunie 1915.

[93] *Gróf Tisza István összes munkái*, III, p. 327.

[94] Tisza cerea lui Czernin să combată asemenea opinii în conversațiile pe care le va avea cu regele și membrii guvernului, cf. Comte Etienne Tisza, *Lettres de guerre (1914—1916)*, p. 181—182.

[95] Scrisoarea este iscălită de O. Goga, O. Tăslăuanu, I. Moța, V. Osvadă, O. Ghibu, C. Bucșan, Gh. Popp, I. Enescu, S. Bornemisa, A. Imbroane, A. Esca, cf. „Epoca", XXII, nr. 161, 2/15 iunie 1915.

ţei obşteşti a naţiunii, înfăptuirea idealului naţional[96]. Ziarul ardelenilor din România, cea de-a treia „Tribună", apărut în anii 1915—1916, susţine o campanie viguroasă, număr de număr, pentru unitatea românilor. Un ziar cu titlu-hotărîre „Vrem Ardealul" apare la Galaţi, la sfîrşitul anului 1915, iar la Iaşi „Revista neamului". Periodice întregite de cele de la Craiova, unde mai multe societăţi şi ziare ce militau pentru unitatea naţională iau fiinţă în acest timp. Între care societăţi cu anume ce prin ele însele declarau un program: „Acţiunea naţională", „Federaţia naţională", „Federaţia unionistă", etc., iar între ziare: „Cultura românilor", „Drum drept", „Drapelul", „Flamura", „Chemarea" etc. Programul şi crezul ziarului „Cultura românilor" erau declarate chiar în primul său număr, din ianuarie 1915, anume, că „ceasul românilor a sunat", în sensul intrării în război pentru realizarea unităţii naţional-statale. Număr în care prof. I. Ursu, cuprindea aceeaşi idee într-o frumoasă metaforă: „soarele a ajuns la stejarul român, umbrit pînă acum, care îşi face drumul ca să ajungă la dezvoltarea cerută de natură". O altă metaforă de o mare frumuseţe şi puternică sugestivitate este pusă în circulaţie, în aceeaşi publicaţie craioveană, de A. D. Xenopol, care asemăna visul de unitate naţională cu piscurile Carpaţilor, cu întinderea Dunării, cu adîncimile Mării Negre. „Acum trei sute de ani, un mare suflet românesc a întins mîna să-l prindă. Acum a răsărit iarăşi visul în preajma noastră, mai aproape decît pe vremea lui Mihai Viteazul". Se adaugă acestora atitudinea revistei craiovene „Ramuri" care-şi exprimă direct gîndurile cînd declara că „idealul nostru vechi, firesc, dictat de însăşi pămîntul pe care stăm, nu poate avea decît o singură ţintă: Ardealul". Şi de asemenea profesiunea de credinţă a „Drapelului" că vorbeşte în numele unei epoci, slujeşte o generaţie, urmăreşte propovăduirea unor adevăruri şi apare în timpul luptei pentru realizarea idealului naţional. De aceea, îndemna „Drapelul", „din fiecare suflet trebuie să pornească o silinţă, din fiecare minte o povaţă şi din fiecare braţ un act de eroism". Deoarece se apropie „ceasul cel mare", ziarul declară că nu va cunoaşte altă poruncă decît aceea a vremii şi nu va urmări decît drumul pe care mîine va trebui să meargă întreaga naţiune[97]. Sînt întregite acestea ziare cu ziarul românilor din Statele Unite, „America". Toate publicau, în vara şi toamna anului 1915, articole-program care demonstrau necesitatea unirii, hotărîrea armatei, a întregului popor român de a o realiza.

Nu puteau lipsi studenţii din acest concert. La un an de la izbucnirea primului război mondial „Societatea generală a tuturor studenţilor români" — centrul Bucureşti publică o declaraţie de solidaritate cu lupta românilor din teritoriile de sub dominaţie străină: „clipa e aproape ca viaţa noastră să dea prilejul libertăţii noastre". Iar la congresul al treilea studenţesc de la Galaţi din 23—26 august 1915, Octavian Goga a făcut urarea: „Sau vă lăsaţi oasele în văgăunile Carpaţilor, sau faceţi Congresul viitor la Cluj". Vasile Lucaciu, preşedintele Congresului, la

---

[96] Cuvîntările lui V. Lucaciu din sala „Dacia" şi de la „Arenele romane", ibidem, nr. 177, 17/30 iunie 1915; „Dimineaţa" din 17 iunie 1915.

[97] Şt. Roman, *Contribuţia presei craiovene la lupta pentru unitatea naţională a tuturor românilor* în „Revista de istorie", 1978, 31, nr. 7, p. 1 238.

rîndul său, a făcut o urare profetică, anume ca viitorul congres să aibă loc la Alba Iulia[98].

Situația de pe fronturile de luptă alimenta și ea asemenea frămîntări și neastîmpăr general.. Lipsurile de tot felul în armata austro-ungară — hrană, îmbrăcăminte — erau atît de grave încît au provocat mari nemulțumiri în rîndurile soldaților; au loc dezertări, răzvrătiri, ceea ce ușurează ofensiva aliaților[99]. Pe la sfîrșitul lunii iunie, armata italiană trecea rîul Isonzo, încurajînd dorințele de unitate, care nu puteau fi temperate prin înfrîngerea suferită în același timp de armta rusă în Galiția.

Față de această stare de spirit generală, șeful guvernului român, Brătianu, răspundea insistențelor Puterilor Centrale pentru cooperarea României, că el nu poate lupta împotriva întregii țări[100]. Era o realitate care se manifesta în toate ocaziile, în cuvîntările electorale[101], în dezbaterile parlamentare[102]. Ardelenii așezați în România și fruntașii parlamentari cereau pe față unirea Transilvaniei cu România.

Sînt de o frumusețe și de o semnificație remarcabile cuvîntările rostite la o mare adunare ce a avut loc la Ploiești, la începutul lunii mai din 1915, între care se distinge a lui Nicolae Titulescu: „Din împrejurările de astăzi, România trebuie să iasă întreagă și mare", rostea tînărul, dar prestigiosul om politic, care continua: „România nu poate fi întreagă fără Ardeal; România nu poate fi mare fără jertfe. Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, o școală care i-a făurit neamul; e farmecul care i-a susținut viața. Pentru Ardeal nu-i viață care să nu se stingă cu plăcere; pentru Ardeal nu-i sforțare care să nu se ofere de la sine"[103]. Un participant la manifestația din orașul petrolului, prof. D. Marmeliuc povestește o scenă impresionantă. Erau prezenți reprezentanți din România, Transilvania și Bucovina. Prof. Marmeliuc, reprezentantul Bucovinei, a invocat umbra „marelui voievod Ștefan cel Mare" și rugămintea acestuia de a-i aduce mormîntul „sub stăpînire românească" și chemarea la arme a Ardealului și Bucovinei, „prezente în totalitatea lor, cu sufletul lor". În acel moment s-a ridicat profesorul ardelean Simion Mândrescu, care, îmbrățișîndu-l pe Marmeliuc, s-a adresat sălii: „Iubiți frați!, Voi, cei din țara liberă, vedeți unite aici provinciile românești: Ardealul cu Bucovina... Veniți de vă înfășurați voinicește brațele în jurul trupurilor noastre, pentru a forma o unitate vie, un trup vînjos, uriaș și nebiruit".

„Mulțimea izbucni într-un vifor de aplauze, iar un muncitor tînăr, voinic, cu ochii negri, scînteietori, își încolăci brațele în jurul nostru, formînd toți un grup viu, sculptural, în aplauzele nesfîrșite ale asistenței. S-au auzit strigătele de: Trăiască România unită! La luptă pentru unitate națională".

---

[98] N. Cordos, Eugenia Glodariu, *Aspecte ale activității studențimii românești din Monarhia austro-ungară pentru realizarea unității naționale (1900—1916)*, în „Ziridava", 1967, VI, p. 231—240.

[99] I. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 337.

[100] Tudor Arghezi își afirmă adeziunea față de acțiunile lui Brătianu, cf. „Românul", V, nr. 133, 19 iun./2 iul. 175.

[101] O. Goga la Caracal, în 9 dec. 1915. V. Lucaciu la Galați, în 13 dec. 1915, etc., cf. „Ardealul", I, nr. 2, 14/27 dec. 1915 și *Conferințele părintelui V. Lucaciu*, București, 1916.

[102] Cuvîntările lui N. Iorga, Barbu Delavrancea, N. Filipescu, Take Ionescu etc.

[103] N. Titulescu, *Discursuri*, București, 1967, p. 141—144.

Scanned with OKEN Scanner

După o lungă așteptare se făcu din nou liniște, iar tînărul muncitor își rosti gîndul, al său și al tovarășilor săi: „Prezenți la datorie, muncitorii români din țara liberă vă asigură, prin glasul meu, muncitor de la atelierele C.F.R. din Ploiești, că stăm de veghe și așteptăm ceasul hotărîtor pentru viitorul poporului nostru. Vom fi atunci cu toții la datorie pentru a elibera pe frații noștri din Ardeal și Bucovina, atît în privința națională cît și socială. Trăiască unitatea tuturor românilor în patria lor de mîine, liberă, înfloritoare, mamă bună pentru fiii săi". Apoi, ca tabloul să fie complet, se urcă la tribună un țăran între două vîrste, care grăi liniștit: „Țăranul român din țara liberă, legat de veacuri de pămîntul acesta, muncit de noi, cu lacrimi și sînge apărat, fără să fie însă al nostru, al celor ce-l muncim și-l apărăm, își va face datoria față de frații lui, față de țară, nădăjduind că o Românie întregită cu Ardealul și Bucovina va fi o Românie a dreptății și a luminii și pentru noi". Într-o atmosferă de mare entuziasm, V. Lucaciu încheie, în acordurile marșului lui Șt. O. Iosif, „La arme", această grandioasă manifestație a solidarității naționale[104].

O grandioasă manifestație se desfășoară la București, patronată de mai multe organizații național-culturale: „Acțiunea națională", „Asociația latină", „Legiunea ardeleană", „Societatea de cultură macedo-română", participînd aproape 20 000 de oameni. Entuziasmul era mare și hotărîrea de unire pe aceeași măsură. Fratele lui Take Ionescu, Toma, se adresa învățătorilor și preoților îndemnîndu-i a îndruma „sufletele curate ale țărănimii noastre spre scopul pe care-l urmărim de veacuri cu toții: al unirii tuturor românilor într-o singură țară"[105]. Socialiștii, la rîndul lor, prin glasul lui C. Racovski, declarau că proletariatul trebuie să folosească împrejurările pentru înfăptuirea unirii[106].

În interviul acordat de I. I. C. Brătianu ziarului „Journal de Genève" din 1 iunie 1915 afirma că România nu cere, de fapt, decît o *restitio in integrum;* ea nu are ambiția unor cuceriri aiurea. România se ridică doar pentru a elibera pe frații săi care dintotdeauna au fost uniți cu ea prin cele mai strînse legături... Pentru pacea viitoare a Europei, pentru stabilirea noii ordini, este necesar, deci, ca principiul naționalităților să triumfe pentru toate statele europene interesate, deci și pentru România. O Românie reunind la sine pe toți fii săi pe care vicisitudinile timpurilor i-au răpit, o Românie puternică, va fi o garantă a păcii și înțelegerii în Orient"[107].

Dorința intrării României în război pentru realizarea idealului național cuprinsese și masele populare. Țăranii își exprimă gîndurile și dorințele în versuri stîngace, dar emoționante. Așa cum făcea un țăran din județul Covurlui: „Foaie verde de-alămîie / Toate țările-n bătălie / Numai draga Românie / Așteaptă rîndu să-i vie". Și de asemenea un soldat din Gorj: „Frunzuliță de negară / S-aude un zvon în țară / Că va

---

[104] D. Marmeliuc, *Amintiri*, în I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii 1918*. Cernăuți 1938.

[105] *Independența României*, sub red. acad. Șt. Pascu, București. Edit. Academiei, 1977, p. 350.

[106] „Lupta zilnică", 15 nov. 1915.

[107] M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 478.

Scanned with OKEN Scanner

fi la primăvară / Ş-am să trec peste Carpaţi / Ca să-mi apăr pe a-i mei fraţi"[108].

În această atmosferă incandescentă are loc marea întrunire din sala „Dacia", organizată de opoziţie, la 11/24 octombrie. A fost cea mai rezolută în revendicări dintre toate manifestaţiile de pînă atunci şi poate şi de după aceea. Se pretinde demisia guvernului învinuit de trădare, laşitate. Vorbesc peste zece oratori de primă mărime, între care: C. I. Istrati, Petre şi Ionaş Grădişteanu. Surescitarea din sala şi din curtea hotelului „Dacia" se prelugeşte în manifestaţia din stradă la care participă vreo 15 000 de persoane, în frunte cu N. Filipescu şi Take Ionescu. O mare „Horă a unirii" se prinde. A doua zi N. Filipescu şi Take Ionescu, primiţi în audienţă la rege, cer să hotărască intrarea României în război, la care Ferdinand le răspunde că are acelaşi ideal ca şi ei şi că şi el vrea „mărirea patriei noastre", dar le înfăţişează, totodată, şi riscurile momentului, dacă aliaţii nu dau ajutorul cerut de guvern.

Alte adunări au loc în duminicile următoare, la Craiova, Ploieşti, Brăila, Turnu Severin, Buzău, Caracal, Constanţa, Galaţi, Iaşi, cu participarea aceloraşi mari oratori şi agitatori[109].

În acelaşi timp Congresul Partidului Social-Democrat, întrunit la sfîrşitul lunii octombrie, susţinea „realizarea unităţii naţionale prin socialism"[110].

Asemenea presiuni determină guvernul român să facă alţi paşi spre o înţelegere cu Antanta. Discuţii au loc cu Raymond Poincaré, primul ministru al Franţei, Delcassé, ministrul de externe, Deschanel, preşedintele Camerei, toate cu acelaşi scop: recunoaşterea drepturilor României asupra teritoriilor româneşti de sub dominaţia austro-ungară. Tratativele cu Marea Britanie se purtau prin ministrul britanic la Bucureşti, George Barclay, care recunoştea, în numele guvernului său, dreptele revendicări ale României, care, potrivit afirmaţiilor lui I. I. C. Brătianu, „corespund nu numai aspiraţiilor naţionale permanente ale României, ci, de asemenea, necesităţii de a preveni conflictele dintre naţionalităţi, stabilindu-se frontiere naturale"[111].

Realizarea Unirii în mintea celor mai înaintaţi dintre oamenii politici însemna şi înfăptuirea unor reforme în favoarea maselor largi: reforma agrară şi reforma electorală. Prin Unire se credea că aceste reforme vor fi grăbite. Din „sănătatea sufletului" românilor ardeleni se nădăjduia să se transmită „sănătate şi în sufletele" celor din România[112]. De aceea erau îndemnaţi cei „din Ţară": ţărani, preoţi, învăţători să nu se lase amăgiţi de cei cu gînduri vrăjmaşe, ci să-şi aprindă inimile „la focul sfînt" al unirii României, care trebuia să fie şi „România liberă"[113].

Erau semnificative asemenea declaraţii în toamna şi iarna anului 1915, după ce, în septembrie, Bulgaria aderase la coaliţia Puterilor Centrale. Chiar şi unii filogermani, ca Alex. Marghiloman, se arătau nemul-

---

[108] A. I. Popescu, *Ideea de unitate naţională în viziunea populară*. Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1980, p. 147—148.
[109] I. Bulei, *op. cit.*, p. 252—256.
[110] O. Călin, *Social democraţia şi războiul*, Bucureşti, 1915.
[111] E. Campus, *op. cit.*, p. 1 111—1 114; V. Vesa, *op. cit.*, p. 108—131.
[112] „Adevărul", XXVIII, nr. 10 095, 22 aprilie/5 mai 1915.
[113] Ibidem, nr. 10 225, 8/21 august 1915; nr. 10 256, 19 august/1 septembrie 1915.

Scanned with OKEN Scanner

țumiți de politica lui Tisza. Acesta, la rîndul său, își manifesta nemulțumirea pentru faptul că în România s-a format un foarte puternic curent împotriva Austro-Ungariei și de aceea ia măsuri contra ziarelor românești din Transilvania: „Românul" din Arad, „Gazeta Transilvaniei" din Brașov, „Telegraful român" din Sibiu, „Unirea" din Blaj și „Drapelul" din Lugoj, care nu voiau să publice declarațiile de fidelitate ale unor fruntași politici români. A fost suspendat, în martie, „Românul", deoarece redactorul acestuia, V. Goldiș, refuzase să iscălească declarații de fidelitate pe de o parte, iar pe de alta fiindcă ziarul arădan era cea mai activă tribună ardeleană de propagandă a rezistenței naționale. Noi măsuri represive se abat asupra unor oameni politici și de cultură români. Unii sînt mobilizați și trimiși pe front, alții întemnițați sau internați în lagăre de concentrare sub învinuirea de a fi făcut propagandă printre țărani și soldați pentru Unirea Transilvaniei cu România[114]. Măsuri zadarnice. Numeroși soldați continuă să dezerteze și să treacă în România; manifeste scrise, care cer unirea Transilvaniei cu România, se răspîndesc peste tot.

Potrivit ziarelor numărul românilor ardeleni deportați se ridica la 300: învățători, profesori, preoți, avocați, ridicați fără alegere și trimiși în lagăre și închisori. Ceea ce determină manifestația ardelenilor și bucovinenilor din 8/21 noiembrie din aceeași sală „Dacia", la care vorbesc mai mulți, între care V. Lucaciu, G. Coșbuc, iar moțiunea ce se votează cu acest prilej cerea guvernului român să intervină pe lîngă cel austro-ungar să fie puși, fără întîrziere, în libertate cei închiși, iar familiilor celor decedați să li se acorde despăgubiri[115].

„Durerea" Ardealului a constituit subiect de aprinsă dezbatere în parlamentul din București, în Senat și la Cameră, unde vorbesc: Filipescu, Marghiloman, Toma Stelian, Leonte Moldoveanu, P. P. Carp, C. Stere ș.a. Acestora din urmă le răspunde Take Ionescu, un discurs celebru prin formă și fond. „De la dascălul de sat cu harta Daciei traiane, cu numărătoarea țărilor române stăpînite de alții, pînă la omul politic — spunea clarvăzătorul Take Ionescu — toți, în sufletul lor stă scris cu litere de foc «Ardealul și unitatea națională»". Înfățișînd împrejurările ultimului timp, prestigiosul om politic afirma că existența noastră are drept temei suveranitatea națională, ieșită din unitatea națională, din omogenitatea noastră etnică, din unitatea noastră sufletească. Îndatorirea fundamentală a momentului era „de a scrie o epopee vie", îndatorire a generației sale, pe care „a urzit-o soarta să îndeplinească fapta cea mare. Ea va fi sau gropara muncii de veacuri sau zămislitoarea unei vremi așa de frumoase", încît vedenia ei îl amețea[116]. Discursul a fost primit de cei prezenți, în picioare, cu o furtună de entuziasm, cu lungi ovații. A fost socotit discursul, busola orientării politicii românești în anul ce urma.

Și sub efectul discursului lui Take Ionescu, ministrul de externe al Belgiei, J. Davignon, într-o notă trimisă reprezentanților Belgiei la Londra, Paris, Roma și Petrograd, afirma că „idealul românilor este de a reconstitui leagănul naționalității lor și de a cuprinde în limitele Re-

---

[114] I. Rusu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 259.
[115] I. Bulei, *op. cit.*, p. 267.
[116] Take Ionescu, *Pentru România Mare. Discursuri de război*, București, 1914, p. 66—104.

gatului regiunile locuite de români între Nistru, Prutul Superior, Tisa și Dunăre, adică de a alipi Basarabia, Bucovia, Transilvania și Banatul"[117].

*

Prima jumătate a anului 1916 este martora unei ofensive și mai îndrăznețe pentru unire. Ziarele știau că nu numai intelectualii, ci și masele, milioanele de țărani înțeleg că „alipirea Transilvaniei la România este în interesul existenței lor"[118].

O atmosferă încărcată domnea la românii din Transilvania, de aceea autoritățile austro-ungare se temeau de o mișcare a acestora împotriva monarhiei. Mai ales că mișcările cu caracter național sînt dublate de mișcările cu caracter social ale muncitorilor. Începutul îl fac minerii din Valea Jiului, unde munceau circa 11 500 de oameni. Aici izbucnește, în vara anului 1916, cea dintîi mare mișcare grevistă, la care participă peste 1 000 de muncitori români, maghiari și de alte naționalități. Peste 400 de muncitori sînt arestați și închiși, zece condamnați la moarte și un mare număr trimiși pe front. Alte mișcări greviste au loc în toamna aceluiași an la Tîrgu Mureș și în alte centre muncitorești[119]. Opinia lui M. G. Bujor lămurea atitudinea muncitorimii, declarînd că „este în tradiția socialismului lupta pentru dobîndirea independenței naționale a popoarelor subjugate", înfierînd pe asupritori și sprijinind pe cei asupriți. Motivația convingătoare era dorința de înfrățire a popoarelor, de propășire democratică a Europei, deoarece „întemeierea societății socialiste nu se poate înfăptui decît cu națiunile eliberate de orice jug"[120].

Pentru liniștea spiritelor, guvernul ungar încearcă felurite măsuri de pedepsire și intimidare, de influențare și corupție, de mobilizare și trimitere pe front a celor socotiți „indezirabili", cum a fost și cazul lui Iuliu Maniu. Cei plecați duc cu ei sentimentele de dor și voința neclintită de unire a teritoriilor românești de sub stăpînire străină cu România. Exprimate în scrisori, în articole de presă, în poezii, cum făcea, de pildă, poetul Aron Cotruș care mărturisea iubirea ardelenilor față de România: „Noi te-am iubit și te-om iubi oricînd / Cu suflet împăcat ori sîngerînd, / Noi te-am iubit și te-om iubi necontenit / Cu sombri tăi străjeri / O, Românie, țară de dureri... / Iar fiii noștri strînși de legi barbare / Cresc în iubirea ta fără hotare... / Cu ochii uzi / Noi doine îți doinim / Ca să ne-auzi"[121].

Măsurile opresive ale guvernanților maghiari sporesc cu cît situația de pe fronturile de luptă se agravează. Dar mai cu seamă sporesc nădejdile, care încurajează îndrăzneala luptătorilor pentru cauza națională. Marea ofensivă germană împotriva armatei franceze eșuează la Verdun, nemții fiind siliți să se retragă pe Somme în fața tancurilor engleze; italienii obțin succese în Gorizia, pe rîul Isonzo, ușurînd frontul de la Ver-

[117] M. Mușat și I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 466.
[118] „România Mare", I, nr. 4, 25 ian./7 febr. 1916.
[119] I. Gall, *Lupta muncitorimii din Transilvania — factor de seamă în pregătirea și înfăptuirea Unirii de la 1 Decembrie 1918*, în „Acta Musei Napocensis", V, 1968, p. 294—295.
[120] M. G. Bujor, *op. cit.*, p. 38.
[121] I. Bulei, *op. cit.*, p. 295.

dun; armata rusă de sub comanda generalului Brussilov a cauzat celei austriece pierderi grele în Galiția; frontul de la Salonic rezista cu succes atacurilor bulgare; flota germană a fost imobilizată în diferite porturi.

În același timp într-o conferință rostită la Sorbona, la începutul anului 1916, Eduard Beneș, președintele Consiliului Național Ceh, declara că „Austro-Ungaria trebuie distrusă, iar pe ruinele ei să se constitue statul cehoslovac, format din Boemia, Moravia, Silezia și Slovacia. Transilvania va fi unită cu România, iar Ungaria nu va păstra decît teritoriile locuite exclusiv de maghiari"[122].

Tot atunci, la conferința Uniunii naționalităților *(Union des nationalités)*, înființată încă în 1912, cei prezenți, adică reprezentanții tuturor naționalităților din Europa care-și pretindeau dreptul la libertate, discută raporturile dintre principiul național și o pace trainică. Cu această ocazie reprezentanții românilor afirmă din nou voința întregului popor de unire a Transilvaniei cu România. Hotărîrîrile conferinței au jucat un rol însemnat în lupta pentru drepturi a naționalităților din acea primăvară și de după aceea. Se declară, în hotărîrile conferinței, că „naționalitățile" ce se întemeiază „pe comunitatea de origine, de limbă, de tradiție sau care sînt rezultatul asocierii liber consimțite a unor grupuri etnice au dreptul de a dispune libere de ele însile". Temeiurile legitime ale existenței statelor, potrivit hotărîrilor conferinței, trebuie să fie suveranitatea manifestată prin voința liber exprimată a populației. Nu vor fi nici anexiuni, nici transferuri de teritorii potrivnce intereselor și voinței populației[123].

În aceste împrejurări, Tisza socotea drept soluție salvatoare influențarea opiniei publice românești prin intermediul unor colaboratori „credincioși". După moartea mitropolitului ortodox de la Sibiu, Ioan Mețianu, este impus, la 6 august 1916, ca mitropolit vicarul de la Oradea, Vasile Mangra, cel ce trădase în chip fățiș interesele românilor. Guvernanții maghiari credeau că prin mijlocirea acestuia vor influența preoțimea, învățătorimea și țărănimea în sensul dorit de guvern. Socotelile s-au dovedit și de data aceasta greșite. Mangra era bine cunoscut tuturor, astfel că numirea sa ca mitropolit a avut un efect cu totul potrivnic celui scontat de sprijinitorii săi.

Agitațiile cu caracter național și tendințele de unire sporesc și mai mult, încurajate și de situația de pe front, iar dezmembrarea monarhiei se transformase într-o adevărată „psihoză" în Transilvania și în România, fapt sesizat și de Czernin. Constatarea corespunde realității, deoarece nu numai burghezia, ci deopotrivă și muncitorimea era stăpînită de ideea necesității unirii, încrezătoare că se va realiza în spirit democratic problema socială, cea muncitorească și cea țărănească. Este exprimată în chip limpede această idee de M. Gh. Bujor în numele socialiștilor români, afirmînd că între socialism și patrie, între interesele proletariatului și ale poporului nu sînt și nu pot fi antagonisme; dimpotrivă există o identitate între interesele superioare și fundamentale ale unora și ale altora, deoarece socialiștii sînt singurii apărători ai intereselor largi și permanente ale poporului, ale țării, ale omenirii: socialismul nu este și nu a fost niciodată pentru desființarea patriilor, deoarece patriile sînt

---

[122] E. Beneš. *Detruisez l'Autriche-Hongrie*, Delgrave, 1916, p. 26.
[123] A. Tamborra, *op. cit.*, p. 19—20.

Scanned with OKEN Scanner

cadre naturale și istorice de dezvoltare a popoarelor, în care fiecare națiune și-a întemeiat o existență proprie; patriile sînt necesare, deoarece numai înăuntrul lor popoarele își pot dezvolta pe deplin toată originalitatea și toată puterea lor de creație. De aceea socialiștii se ridică împotriva ciuntirii țărilor constituite, împotriva frîngerii popoarelor în bucăți, împotriva suprimării vieții naționale a popoarelor; este explicația faptului că ei au proclamat totdeauna dreptul imprescriptibil și inviolabil al tuturor națiunilor la viață liberă și integrală[124].

Este vremea cînd insistențele Aliaților de a determina România spre cooperare se transformă în adevărate presiuni, atrăgîndu-i atenția că prelungirea neutralității ar însemna renunțarea la misiunea ei națională, și pierderea prilejului cu privire la unirea tuturor copiilor săi. Guvernul român condiționa participarea României la război de concentrarea unei armate de 500 000 de oameni, în Balcani, și o armată rusă în Basarabia; ofensivă rusă energică pe front, din Baltica pînă în Bucovina; trimiterea de armament din partea Franței și Angliei[125]. După tatonări de a sili România să intre în război fără condiții, la începutul anului 1916 Rusia își schimbă atitudinea, manifestînd dorința de a se ajunge la încheierea unei convenții militare. Intervenția președintelui Franței, R. Poincaré, pe lîngă țarul Nicolae de a fi înțelegător față de revendicările României părea a îndruma evenimentele spre un curs favorabil. Dar obstrucțiunea guvernului țarist, a ministrului de externe Sazanov și a ministrului de război Alexeev, din nou a favorizat temporizarea încheierii convenției militare și a tratatului de alianță. Deoarece atunci cînd rușii se găseau în poziție rea — observa ambasadorul român la Petrograd, C. Diamandi —, cînd se retrăgeau de pe fronturi erau mai dispuși la cedare, dar atunci nu erau dispuși românii să intre în război. Cînd se anunțau succese, exigența Rusiei se anunța din nou, astfel încît din nou se repeta cercul vicios[126].

Cel ce a înțeles mai bine politica lui Brătianu a fost primul ministru francez Aristide Briand. Cînd unii dintre aliați se gîndeau la intervenții violente, care mergeau pînă la răsturnarea lui Brătianu și chiar a dinastiei pentru a sili România să intre imediat în război, Briand a pus diplomația aliaților într-o grea dilemă, anume dacă după răsturnarea guvernului se va putea forma un alt guvern proaliat, care să antreneze România în război fără condiții, deoarece se îndoia de acest lucru. De aceea, Briand sfătuia la colaborare cu Brătianu[127].

Presiunilor externe li se alătură cele interne. „Federația unionistă" își adună din nou susținătorii intrării României în război alături de Antanta și fără întîrziere. Din nou sala „Dacia" e ticsită de lume în mai multe rînduri. Take Ionescu pretinde guvern național de coaliție, cu motivarea că „nu încape o națiune în guvernarea de partid în ceasurile istorice", guvern care să asigure României participarea de fapt la „zămislirea victoriei". Nic. Filipescu și Octavian Goga pledează aceeași cauză cu alte argumente. Filipescu și Take Ionescu își reînnoiesc pretențiile. Cel din urmă cerea regelui hotărîrea categorică de a da țării „uniunea

---

[124] „Calendarul muncii pe 1916", p. 55.

[125] Instrucțiunile guvernului francez pentru reprezentantul său la București, cf. M. Paléologue, *La Russie des tzars pendant la grande guerre*, II, Paris, 1923, p. 312; V. Vesa, *op. cit.*, p. 182—187.

[126] Arh. Stat. București, fond. C. Diamandi, 103—105.

[127] C. Diamandi, *Memorii* în *1918 în memorialistică* (în curs de apariție).

Scanned with OKEN Scanner

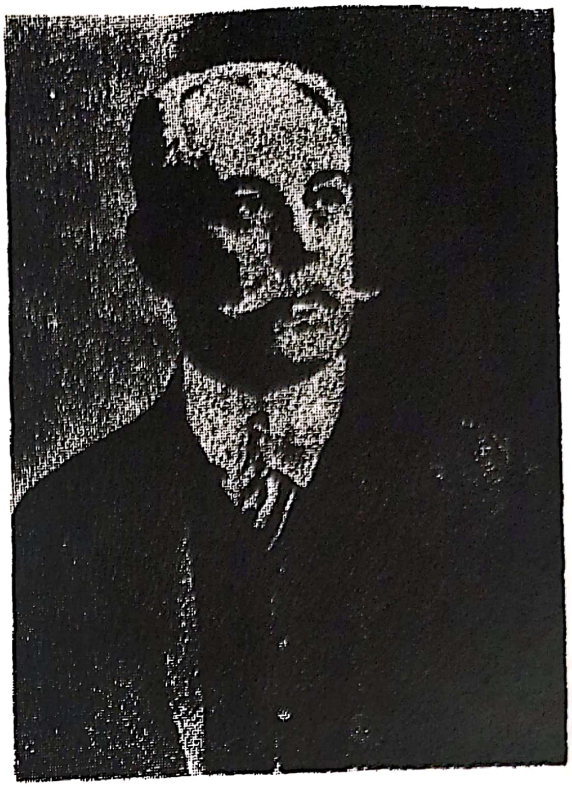

Luptătorul pentru întregirea națională Nicolae Filipescu.

sacră", pentru ca împreună să facă „România Mare", căci în „România mică" nu era loc nici pentru rege și nici pentru poporul român. Iar Nic. Xenopol dorea ca „victoria să nu se decidă la Verdun, ci la Alba Iulia".

Studenții se grăbesc să-și spună încă o dată răspicat cuvîntul: ridicarea steagului luptei definitive pentru realizarea aspirațiilor naționale, continuarea întrunirilor pînă ce armata română va trece Carpații. Revendicări repetate de studențime și la Congresul extraordinar de la începutul lunii august, cînd afirmă, în moțiunea adoptată, că aspirațiile naționale „țintind înfăptuirea idealului românesc prin alipirea Ardealului, nici o dată nu au fost mai vii ca astăzi și dorul de jertfă pentru alipirea Bucovinei și Transilvaniei niciodată n-a fost mai aprins".

Pentru realizarea „primei ținte", Ardealul, fuzionează cluburile partidelor conservator-democrat și conservator.

Se asociază presa, „Epoca" și „Adevărul", care cer și ele guvern național, „o colaborare a tuturor pentru triumful cauzei mari", „nu guvernul unui partid, ci guvernul tuturor partidelor cu răspundere", „un guvern al tuturor românilor patrioți și cinstiți pentru realizarea unității neamului"[128].

Guvernul liberal ajunge la convingerea că într-adevăr „ceasul a sunat". I. I. C. Brătianu, în întrevederea cu reprezentantul Franței, îi comunică lui Blondel condițiile României pentru a intra în acțiune: sosirea primului tren cu muniții la granița română; Franța și Rusia să garanteze aprovizionarea pe tot timpul războiului; desfășurarea ofensivei Aliaților; păstrarea pozițiilor rusești în Galiția și Bucovina; ofensiva Aliaților în Balcani împotriva Bulgariei; garantarea drepturilor României asupra Transilvaniei, Banatului și Bucovinei[129].

---

[128] I. Bulei, *1916. Zile de vară*, București, 1978, p. 56—58, 62, 83, 129.
[129] *Ibidem*, p. 109.

In această situație, guvernul român începe negocierile cu guvernul francez, mai ales că evenimentele de pe fronturile de luptă din vara anului 1916 determină noi presiuni din partea Antantei pentru intrarea României în război. Guvernul rus voia intrarea deîndată, pe baza unei convenții militare, dar nu și încheierea unui tratat politic de alianță care să recunoască revendicările teritoriale ale României. Intervenția, cu caracter ultimativ, a primului ministru al Franței, Aristide Briand din luna iunie 1916, a fost hotărîtoare. „Intervenția României ca să aibă vreo valoare trebuie să fie imediată" — se arată în nota acestuia. Argumentul era că atacarea armatei austriece în retragere era o întreprindere ușoară pentru români, dar foarte folositoare pentru aliați. Încheierea era fără echivoc: „Dacă România nu profită de ocazia prezentă, ea nu va mai avea putința să devină un popor mare prin reunirea tuturor fiilor săi"[130]. Discuțiile continuă cu colonelul Vasile Rudeanu, trimisul special al guvernului român în Franța și Anglia la începutul lunii iulie, cînd Briand promitea că va sprijini cererea celor două condiții puse de Brătianu pentru intrarea în război: întregirea națională cu provinciile din Austro-Ungaria, ajutor militar și armament. Pe la mijlocul lunii iulie se obținuse răspunsul pozitiv al lui Brătianu. Pe baza acestuia, colonelul Rudeanu este admis să participe la o conferință interaliată la statul major francez, cu care ocazie se stabilesc condițiile militare: colaborarea armatelor ruse, joncțiunea cu frontul balcanic și armament. Se hotărește de asemenea proiectul de convenție militară dintre România și Aliați[131].

Ca urmare Briand dădea instrucțiuni ambasadorului Franței în România, Blondel, să comunice guvernului român că revendicările României au fost acceptate și, astfel, intervenția sa în război trebuie să fie imediată. „România va lua parte, astfel, la coaliție în momentul psihologic și i se va asigura, în mod legitim, în ochii tuturor, largile satisfacții ale aspirațiilor sale naționale. Ora prezentă este solemnă, puterile occidentale nu au încetat de a avea încredere în domnul Brătianu și în poporul român"[132]. Față de această atitudine, guvernul țarist cedează, acceptînd condițiile colaborării militare, în sensul ca România să declare război Puterilor Centrale și să folosească toate forțele sale armate în acest scop; în schimb România va obține prin tratatul de pace „teritoriile pe care le va cuceri cu armata sa de la Austro-Ungaria".

La 10 august, potrivit raportului reprezentantului belgian la București, Yperselle de Strihou, mai erau trei probleme în discuție între România și Antanta: limba și instituțiile de cultură sîrbești din Banat. Rusia pretindea să fie limba sîrbă și să fie precizate în tratat, dar România nu consideră necesar să fie trecute în tratat, relațiile amicale româno-sîrbe de pînă acum constituind o garanție. Rusia în cele din urmă cedează. A doua problemă era în legătură cu participarea României la tratatul de pace în condițiile de egalitate cu Aliații. Rusia și Italia se opun, dar în cele din urmă cedează. A treia problemă privea garanțiile puterilor aliate referitoare la teritoriile românești din Austro-Ungaria ce urmau să revină României. Puterile aliate pretindeau ca România să se mulțumească cu angajamentul lor, neobligîndu-se a continua războiul pînă cînd România își va putea alipi acele teritorii. Aliații recunoșteau

[130] P. Bărbulescu și I. Cloșcă, *op. cit.*, p. 36—37.
[131] Gen. V. Rudeanu, *O viață. Amintiri*, comentarii în *1918 în memorialistică* (în curs de apariție).
[132] *România în primul război mondial*, p. 124—126.

justețea unirii acestor teritorii cu România și au fost nevoiți să cedeze față de intransigența lui Brătianu, care „nu vorbea în numele lui, ci în numele unui neam întreg", a cărui voință în acel moment o reprezenta el. „Nu de alipirea pur și simplu a unor teritorii era vorba, ci de milioane de români care reprezentau imensa majoritate a populației acestor teritorii", afirma diplomatul belgian. Completat de reprezentantul Franței în România, contele de Saint-Aulaire, care afirma că pretențiile primului ministru român constituiau garanția pe care o țară mică o lua, obligînd marile puteri să o respecte, în sensul că România „nu va intra în război dacă realizarea idealului național nu îi este garantat"[133].

În asemenea împrejurări, la 4/17 august 1916 se încheie Tratatul de alianță între România, Rusia, Franța, Anglia, Italia. Tratatul a fost semnat de I. I. C. Brătianu din partea României și miniștrii țărilor aliate în România Stanislas Péklewski Koziel (Rusia) contele de Saint Aulaire (Franța), Sir George Barklay (Marea Britanie) și baronul Fasciotti (Italia). *Antanta garanta integritatea teritorială a României în toată întinderea fruntariilor sale de atunci, în schimb România se obliga să declare război Austro-Ungariei și să înceteze orice legături cu dușmanii Antantei. Aceasta recunoștea României dreptul de unire a teritoriilor locuite de românii din Austro-Ungaria. Aliații se obligau să nu încheie pace decît în unire și în același timp, iar prin tratatul de pace teritoriile respective să fie recunoscute României. României i se garantau aceleași drepturi ca și puterilor Antantei la preliminariile și tratativele de pace. Puterile contractante se obligau să păstreze secretul tratatului pînă la încheierea păcii generale*[134].

Tratatul de alianță este completat de o convenție militară ruso-română, prin care România se obliga să-și mobilizeze toate forțele de uscat și de apă și să intre în război cel mai tîrziu pînă la 28 august. Din momentul semnării convenției și în timpul mobilizării armatei române, armata rusă se obliga să atace în chipul cel mai energic pe tot frontul austriac și mai ales în Bucovina, pentru a ușura României operațiunile militare, iar flota rusă se angaja să apere portul Constanța, să împiedice orice debarcare pe coastele românești a trupelor dușmane și orice pătrundere a acestora în apele Dunării. Convenția prevedea condițiile de colaborare dintre armata română de uscat și de apă cu armata rusă și cu armatele celorlalți aliați, aprovizionarea armatei române din partea aliaților cu armament, provizii, echipamente, medicamente și cai, cu personal tehnic, împărțirea în mod egal a prizonierilor și a prăzii de război[135].

Pentru asemenea succese „Corriere della Sera" îl caracteriza pe Brătianu „om de stat de primă mărime, capabil de a fi stăpîn pe sine și de a trata problemele cu sînge rece și calcul, în același timp cu larghețe de orizont"[136]. Ceea ce corespunde adevărului, deoarece așa cum sublinia ambasadorul român la Petrograd, C. Diamandi, care vorbind despre tratatul dintre România și Aliați face unele reflecții de mare va-

---

[133] I. Bulei. *op. cit.*, p. 178—179.

[134] N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 9—11; *România în primul război mondial*, p. 127—128.

[135] N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 12—15. Pentru tratativele dintre România și Antantă, cf. *Internationale Beziehungen*, p. 79 și A. J. Rieber, *Russian Diplomacy and Romania* în *Russian Diplomacy and Eastern Europe*, p. 273.

[136] C. Nuțu, *România în anii neutralității, 1914—1916*, București, Edit. științifică, 1972; A. Iordache, *op. cit.*, p. 597—607.

Scanned with OKEN Scanner

Primul ministru al României
I. I. C. Brătianu.

loare și dezvăluie dedesubturile și meandrele diplomatice în general și în deosebi cele dintre aliați și România în anii 1914—1916. „Istoricii de mai tîrziu și în general opinia publică, cînd vede un tratat realizat, cunosc numai un rezultat, ea nu știe lupta care s-a dat pentru obținerea acestui rezultat, și pot spune că pentru toate aceste negocieri a fost o luptă fără preget. A trebuit să apărăm pas cu pas interesele noastre, pas cu pas demnitatea noastră, să căutăm a evita toate piedicile și toate cursele care ni se întindeau și că ceea ce părea ca un simplu tratat cu cîteva articole, este rezultat al unei lupte continui. Chiar cînd a fost vorba de redactarea tratatului, s-au ivit și atunci dificultăți"[137].

Nu s-a subliniat îndeajuns însemnătatea politică și diplomatică a documentelor de la mijlocul lunii august 1916, cu toate că importanța lor, pentru momentul încheierii și pentru urmările pe care le-au avut, a fost hotărîtoare. Se recunoaște, pe plan internațional, pentru întîia dată, de către marile puteri, dreptatea luptei poporului român pentru unitatea națională, legitimitatea unității național-politice a poporului român, legitatea proceselor istorice ireversibile, suveranitatea și integritatea țării.

După încheierea tratatului de alianță și a convenției militare, pregătirile de război s-au desfășurat într-un ritm foarte accelerat, deoarece se oferea României un răgaz de 10 zile doar pînă la data la care se angajase să declare război Puterilor Centrale. Opinia publică își intensifică presiunile. Adunări populare, la care participă mii de oameni, au loc; manifestații entuziaste, de asemenea populare, se organizează; congrese studențești și ale altor categorii de intelectuali se întrunesc[138].

[137] C. Diamandi, *Memorii*, în *1918 în memorialistică* (în curs de apariție).
[138] „Conservatorul", Bîrlad, II, nr. 1, 1/14 iun. 1916; „Ardealul nostru", Iași, II, nr. 9, 21 iul./3 aug. 1916, p. 2; „Aradi Közlöny", XXXI, nr. 242, 1/14 oct. 1916, p. 7.

Scanned with OKEN Scanner

Simultan, numeroşi români, aflători în străinătate, îşi exprimă dorinţa de a se întoarce în patrie pentru a-şi face datoria de onoare. Astfel mai mulţi români din S.U.A., originari din Gorj, solicitau ministerului de externe al României ajutorul pentru a se întoarce la „casele lor", spre a-şi „face datoria către ţară". Un trimis oficial român în S.U.A. sublinia curentul foarte răspîndit între românii de acolo de a părăsi America şi a servi sub drapelul României, inclusiv cei din Transilvania şi Bucovina. Faţă de asemenea dorinţă, guvernul român, în perioada neutralităţii a examinat posibilitatea folosirii energiilor patriotice risipte în afara hotarelor ţării.

La 1916 se alcătuieşte un memoriu în legătură cu înfiinţarea unei „Legiuni a românilor subjugaţi", adică a românilor din teritoriile de sub dominaţie străină, aflători în străinătate, în care se sublinia întreita însemnătate a creerii acesteia. Mai întîi, prin lupta lor în această „legiune", românii — alături de sîrbi, cehi şi alte naţionalităţi din Austro-Ungaria ce-şi organizau „legiuni" — voiau să dovedească lumii că monarhia dualistă „nu se întemeiază pe un principiu de drept". Pe de altă parte o asemenea organizare avea după părerea solicitanţilor, semnificaţia „celui mai elocvent plebiscit al popoarelor ce doresc să se organizeze în state naţionale independente, care să le apere fiinţa etnică, idealurile culturale şi interesele economice". Pe această cale, în al treilea rînd, „românii din Austra-Ungaria, în orice colţ de pămînt s-ar găsi, trebuie să-şi afirme, prin fapte, dorinţa neclintită de a scăpa de sub dominaţia habsburgică şi de a se uni într-un stat liber cu fraţii din România".

În acest sens românii din America urmau să se organizeze pentru frontul apusean, luptînd alături de francezi, englezi şi americani; cei din Italia aveau să lupte pe frontul italian sau macedonean; cei din România şi Basarabia pe cel răsăritean. Lumea trebuia convinsă, prin fapte, că „nici o naţiune n-a pornit vreodată un război din motive mai ideale, mai morale şi mai umanitare decît România în 1916". Concluzia memoriului era că „toate argumentele, fie ele de ordin politic, psihologic sau militar pledează pentru înfiinţarea «Legiunii românilor subjugaţi»"[139].

*

Declanşarea primului război mondial potenţînd mişcările românilor pentru libertate şi unitate, a potenţat şi acţiunile şi manifestările internaţionale în problema românească. V. I. Lenin însuşi, înainte şi în timpul războiului, în mai multe rînduri sublinia necesitatea formării statelor naţionale prin unirea tuturor teritorilior locuite de acelaşi popor, implicit formarea statului naţional român unitar prin unirea cu România a teritoriilor româneşti de sub dominaţie străină. Persoane oficiale franceze subliniau „dorinţa de a vedea reuniţi într-un singur bloc naţional pe românii împrăştiaţi în jurul regatului român", „idee fundamentală a mişcării naţionale române şi fiecare român cu un anumit grad de instrucţie profesează această idee". Înfiinţarea, la Paris, a Comitetului franco-român şi la Bucureşti a „Agenţiei pentru comerţul francez", apariţia, în capitala Franţei, a revistei „La Tribune de Roumanie" sînt tot atîtea manifestaţii în sprijinul luptei românilor pentru

[139] I. Stanciu şi Fl. Constantiniu, *Sprijinul şi lupta românilor din străinătate pentru cauza unităţii româneşti (1914—1918)*, în „Revista de istorie", 1976, 29, nr. 12, p. 1 873—1 874.

dreptate și unitate național-statală. Take Ionescu, unul din conducătorii principali ai mișcării pentru unificarea statului național român, era caracterizat de Clemenceau un mare european (un grand européen). Schimbul de conferențiari români și francezi a contribuit într-un grad superior la strîngerea legăturilor între cele două popoare. De aceea la sosirea misiunii franceze în România, la începutul lunii februarie 1916, la marea manifestație la care au participat peste 200 000 de persoane, s-a strigat „Trăiască Franța" împreună cu „Trăiască Transilvania". Persoane oficiale franceze se declarau public în favoarea revendicărilor românești.

Solidaritatea româno-italiană și româno-belgiană în perioada neutralității primului război mondial e pe deplin explicabilă prin interesele comune și înțelegerile cu privire la acțiunile comune. Ceea ce explică, în același timp, atitudinea oficialității italiene și belgiene de alimentare a opiniei publice cu îndemnuri și încurajări în favoarea realizării dreptelor aspirații ale poporului român.

În Statele Unite ale Americii — ca urmare a activității emigrației românești, a mai multor ziare și societăți cultural-naționale, oameni de cultură români —, presa americană manifestă un interes tot mai mare pentru problemele românești: „New York Times" și Walter Littlefield sînt în primele rînduri în aceste acțiuni[140].

În asemenea circumstanțe, în ziua de 14/27 august 1916, a avut loc Consiliul de coroană hotărîtor, la care au participat toți membrii guvernului, președinții Camerei și Senatului, foștii prim-miniștri (Teodor Rosetti, P. P. Carp și Titu Maiorescu), șefii partidelor politice (Take Ionescu, Nicolae Filipescu și Al. Marghiloman), precum și foștii președinți ai Camerei.

Regele a adus la cunoștință celor prezenți că i-a convocat spre a le cere sprijinul într-un moment hotărîtor pentru soarta poporului român. Primul ministru, I. I. C. Brătianu, a înfățișat situația internațională din acel moment, declarînd că România, cu aspirațiile ei naționale, nu mai poate rămîne neutră fără să-și compromită definitiv viitorul; dimpotrivă, este datoare să urmărească realizarea idealului de unitate, căci cine știe dacă se va mai ivi un prilej atît de prielnic; pentru realizarea unității, România nu poate merge decît alături de Antantă. Declarația a fost susținută de marea majoritate a participanților, fiecare invocînd argumente și făcînd apel la interesele superioare ale națiunii. Take Ionescu, aducîndu-le aminte celor prezenți suferințele românilor din Transilvania, declara: „dacă nu ne vom duce acum să-i scăpăm, Carpații vor rămîne hotar pentru vecie și românismul va fi pierdut". Au urmat discuții vii. Conservatorii, Carp, Marghiloman și Maiorescu s-au împotrivit, dar toți ceilalți au sprijinit cu energie hotărîrea guvernului[141]. Regele Ferdinand, învingîndu-se pe sine, declară că decizia de a participa la război alături de Antantă „era singura în concordanță cu interesele țării", iar în hotărîrea luată a fost „călăuzit numai de sentimentele poporului român"[142].

---

[140] Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *Răsunetul internațional...*, p. 156—198.

[141] I. Rusu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 124—130; *România în primul război mondial*, p. 137—142.

[142] Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. II, 1916—1917, București, 1927, p. 148—157. E. Costinescu, ministrul de justiție, relatează astfel desfășurarea Consiliului de Coroană: „Regele constată că victoria Puterilor Centrale e problematică și că el și guvernul cred că a sunat ora luării unei hotărîri. Carp cere explicații

Scanned with OKEN Scanner

Zarurile arau aruncate. Proclamaţiile regelui din aceeaşi zi către naţiune şi alta către armată, iar a Ministerului Instrucţiunii către şcoli, făceau cunoscută intrarea României în război şi scopurile ce au determinat-o. Proclamaţia regelui către naţiune aducea la cunoştinţa ţării că a sosit ziua aşteptată de veacuri de conştiinţa naţională, ziua unirii, după vremuri îndelungate de nenorociri şi grele încercări. A sosit ziua închegării pentru totdeauna a înfăptuirii lui Mihai Viteazul, unirea românilor de pe cele două părţi ale Carpaţilor. Iar proclamaţia adresată armatei, afirma îndatorirea oştirii de a purta steagurile peste hotarele „unde fraţii noştri vă aşteaptă cu nerăbdare şi cu inima plină de nădejde".

Duminică seara, în aceeaşi zi de 14/27 august, ministrul României la Viena, Edgar Mavrocordat, înmîna ministrului de externe al Austro-Ungariei declaraţia de război a României. Motivată cu lipsa de înţelegere faţă de interesele legitime ale românilor din Transilvania şi cu dorinţa de unire, manifestată de atîtea ori de poporul român, declaraţia încheia: „Din motivele arătate, România chiar din această clipă se consideră în stare de război cu Monarhia austro-ungară"[143].

*

Vestea declaraţiei de război a României a căzut ca un trăznet la Berlin, nota un corespondent de presă. „Kaizerul..., tremurînd şi alb ca o coală de hîrtie..., a exclamat: totul e pierdut; aş face mai bine dacă aş abdica imediat". În acelaşi timp, gen. Erich Ludendorff, şeful cartierului general al Comandamentului suprem al armatei germane, făcea remarca, cuprins de tristeţe, că intrarea României în război alături de Antantă, „este rezultatul politicii egoiste a Ungariei şi a aprobării pasive a acesteia de Germania". Prins în vîltoarea evenimentelor, Ludendorff nu-şi putea da seama, atunci, „cît de greu îi lovea declaraţia de război

---

guvernului. Brătianu, spunînd că a obţinut garantarea intereselor româneşti, declară că trebuie să ne raliem Antantei sau să renunţăm la revendicările noastre naţionale. La observaţia lui Maiorescu, anume că Consiliul de Coroană din 1914 a hotărît neutralitatea, Brătianu răspunde că el crede în victoria Antantei şi că trebuie să declarăm război Austro-Ungariei. La interpelarea vehementă a lui P. P. Carp adresată regelui, că un Hohenzollern trebuie să ţină seama de interesele patriei de origine, Ferdinand răspunde calm, că scrutîndu-şi conştiinţa a ajuns la concluzia că interesele României nu merg alături de ale Austro-Ungariei şi, în consecinţă, ale Germaniei. Cu sufletul torturat, declară regele, a luat hotărîrea de a-şi face datoria faţă de poporul român, cu convingerea că decizia din aceste zile este singura care concordă „cu destinele ţării mele, România". (B.C.S., arh. Saint-Georges, C., 4—3).

[143] *Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 juliet 1914—27 août 1916*, Viena, 1916, p. 74—77; *România în primul război mondial*, p. 76—77. Take Ionescu, la rîndul său, declara ziarului „Adevărul" că „a venit ziua pe care de veacuri întregul neam românesc o aşteaptă pentru unirea românilor de dincolo şi a celor de dincoace de Carpaţi, bucuria de a îndeplini sarcina glorioasă de a scăpa de sub jugul străin pe fraţii din Ardeal, din Maramureş, din Banat, din Ţara Crişurilor, precum şi pe cei din Bucovina, unde doarme veşnicul său somn Ştefan cel Mare. Prestigiosul om politic avea convingerea fermă că soarta a vrut să pună în tăria sufletului şi braţului generaţiei sale sfîrşitul suferinţelor unui neam întreg, că ei sînt cei chemaţi să îndeplinească aspiraţii seculare, pentru ca în viitor poporul român unit la adăpost de sbuciumările trecutului, să-şi poată merge drumul său spre fericirea sa şi a omenirii. Cf. M. Muşat şi I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 498.

a României"[144]. Şi-a dat seama de gravitatea situaţiei Conrad von Hötzendorf, şeful Marelui Stat Major al armatei austro-ungare, care a fost nevoit să transfere 40 de divizii de pe alte fronturi pe frontul românesc, cu scopul de a scoate România din luptă, a-i cotropi teritoriul şi a-i exploata bogăţiile.

Intrarea României în război a fost apreciată, însă, la justa ei valoare de oficialitatea franceză, în frunte cu primul ministru, Aristide Briand. Englezii nu erau prea entuziasmaţi şi oficialitatea rusă îşi manifestă chiar nemulţumirea. În schimb poporul rus — după cum scrie ziarul „Novoie Vremia" — şi-a manifestat public bucuria. „Peste 5 000 de oameni, înaintea mulţimii aflîndu-se muncitorii din întreprinderile de dincolo de Neva", s-au îndreptat spre legaţia României, în strigăte de „Trăiască România", entuziasmaţi „pentru acţiunea României împotriva duşmanului comun". Manifestaţiile au continuat pînă noaptea tîrziu în grădinile publice[145]. Belgienii a căror situaţie era mult asemănătoare cu a românilor se bucurau sincer de hotărîrea României. A doua zi după intrarea României în război, ministrul de externe al Belgiei, baronul Beyens, îi scria primului ministru român că România, trecînd de partea dreptului şi a rezistenţei împotriva agresiunii, „va reuşi să-şi realizeze în mod glorios aspiraţiile naţionale şi să reunească în marea familie română pe fiii săi de dincolo de munţi care au fost pe nedrept despărţiţi de ea"[146]. Faţă de asemenea atitudine, primul ministru român, I.I.C. Brătianu, a restabilit adevărul într-un discurs parlamentar din 1919: „Noi nu am intrat în război ca nişte solicitatori nepoftiţi. Noi am intrat în război ca nişte aliaţi doriţi şi ceruţi. Noi am intrat bărbăteşte, atunci cînd ambasadorul Franţei la Petersburg spunea: «dacă România nu intră în război se poate compromite frontul occidental»". „Am intrat în război atunci cînd ruşii spuneau: «acum ori niciodată»"[147].

România participa cu o armată formată din 19 843 de ofiţeri şi 813 758 de soldaţi[148]. Moralul ostaşilor era „excelent", consemnează martorii oculari. Plecarea la război era precedată de impresionante manifestări, de cuvîntările calde ale comandanţilor, rostite cu glas sonor în care vibra emoţia: „Fraţii noştri de dincolo ne aşteaptă", rostea colonelul Melecca, şi asemenea lui ceilalţi. „De armata română depinde scăparea de sub stăpînirea străină a fraţilor de peste munţi şi de pe plaiurile Bucovinei; cu sacrificiul nostru de sînge se vor uni pe veci românii de pe cele două părţi ale munţilor Carpaţi... Sîntem generaţia cea mai fericită, căreia evenimentele îi vor da împlinirea visului de veacuri al poporului român"[149].

În aceste condiţii, „cu toate că primul război mondial a avut un caracter imperialist, poporul român nu a participat la acest război călăuzit de intenţii de cotropire şi anexiuni teritoriale; cedînd presiunilor puterilor Antantei, cercurile conducătoare ale ţării au hotărît intrarea în război alături de Anglia, Franţa şi Rusia care promiteau satisfacerea dezidera-

---

[144] *România în primul război mondial*, p. 148.
[145] C. Botoran şi O. Matichescu, *op. cit.*, p. 26.
[146] *România în primul război mondial*, p. 148.
[147] *Ibidem*.
[148] *Cartea Unirii*, p. 40.
[149] I. Bulei, *op. cit.*, p. 206.

Scanned with OKEN Scanner

tului unității noastre naționale. „Aspirațiilor profunde ale poporului român spre unitate le-au dat glas declarațiile politice ale vremii, presa, puternicele manifestări publice care au avut loc cu acest prilej pe întreg cuprinsul țării și, în mod deosebit, entuziasmul nemărginit cu care ostașii români au fost întîmpinați în Transilvania de masele largi ale întregii populații. Numeroși cetățeni, atît din România de atunci, cît și din Transilvania și Bucovina, aflate sub stăpînirea Imperiului habsburgic, s-au înrolat voluntari, cerînd să li se dea posibilitatea de a lupta pentru cauza întregirii țării"[150].

Conștiința cu privire la caracterul drept al participării României la primul război mondial era prezentă în toate straturile societății românești, de la prestigioșii oameni politici și de cultură, la țărănime și muncitorime. Încă cu un an în urmă, I. I. C. Brătianu declara că România nu are ambiții de cuceriri străine, ci doar dorința și îndatorirea de a-și elibera frații. Iar C. Mille scria că românii sînt sortiți să intre în dansul morții nu însă pentru a cuceri state noi și robi popoare! Dimpotrivă, vom porni la război pentru liberarea din robie a semenilor noștri de același neam și de aceeași limbă. Și dacă războiul este de osîndit cînd el are ca scop robirea popoarelor, războiul este sfînt cînd, dimpotrivă, el este purces pentru ca să rupă lanțul robilor de același sînge. Onisifor Ghibu, la rîndul său, afirma că „noi nu vrem să cucerim pămîntul altora, noi voim să luăm îndărăt pămîntul nostru care ni s-a luat cu nedreptate și în care patru milioane de români au fost asupriți sute și mii de ani. Noi vrem să scăpăm de robie pe frații noștri din Transilvania și din Bucovina; vrem să redobîndim pămîntul în care își dorm somnul de veci arhanghelii neamului nostru: Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare. Noi vrem pămîntul străvechi al părinților noștri, al fraților noștri... Nu vrem răul nimănui, dar vrem dreptate pentru noi și frații noștri". Chiar și un reprezentant al păturilor de jos, Nicolae Constantin din Ialomița, intuia foarte just caracterul participării românilor la război, „nu pentru a cuceri și răpi țări străine, ci de a dezrobi frații și nu a fi călcați în picioare de dușmani. Pentru dezrobire, dreptate și adevăr am intrat în război"[151].

România se angaja, astfel, la un război de eliberare națională, împotriva tendințelor expansioniste, de cotropire ale marilor puteri imperialiste și ale sateliților acestora. Pentru cel ce cunoaște mersul istoriei, evoluția legică a proceselor istorice și înțelege și aspirațiile legitime ale popoarelor la libertate socială și națională și la unitate politică statală, nu poate fi vreo îndoială nici cu privire la înfăptuirea unor legități istorice în procesul desăvîrșirii unității naționale, în primul rînd prin lupta maselor populare, decenii și chiar veacuri de-a rîndul. Apărarea patriei și lupta împotriva asupritorilor sînt cu totul legitime, iar autodeterminarea națiunilor se înscrie alături de lupta pentru eliberare națională și pentru independență deplină, împotriva anexiunilor. Anunțînd asemenea principii juste, Lenin scria, chiar în toamna anului 1916, că socialiștii nu sînt cîtuși de puțin împotriva apărării patriei într-un astfel de război, iar socialiștii care ar renunța la o asemenea luptă — indiferent de forma

---

[150] Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor*, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, București, Edit. politică, 1968, p. 468.

[151] *România în primul război mondial*, p. 143; M. Mușat și I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 462, 500.

Scanned with OKEN Scanner

pe care ar îmbrăca-o, mergînd pînă la insurecție sau război — ar înceta să fie socialiști. Și tot Lenin, analizînd războiul mondial, afirma în iulie 1916, că „nu se poate considera că războaiele naționale sînt imposibile în epoca imperialismului nici chiar în Europa... Această epocă nu exclude cîtuși de puțin războaiele naționale, de pildă cele pornite de state mici, să zicem anexate sau asuprite din punct de vedere național, împotriva puterilor imperialiste, după cum nu exclude nici mișcările naționale pe scară largă în Răsăritul Europei"[152].

Intrarea României în primul război mondial a însemnat un eveniment de mare însemnătate în apropierea ceasului realizării unității naționale, atît prin urmările imediate, cît mai ales prin faptul că această problemă era pusă în fața Europei și recunoscută de o mare parte a ei. Importanța problemei unității naționale în hotărîrea României de a intra în război rezultă și din faptul că ea a declarat război doar Austro-Ungariei, cu toate că nu-și făcea iluzii cu privire la urmările acestei acțiuni în raporturile cu Germania și cu Bulgaria.

Un entuziasm nestăvilit a cuprins întregul popor român la vestea intrării României în războiul de întregire națională. În ziua anunțării intrării României în războiul de eliberare, „o manifestație cum nu a fost dat capitalei să vadă" a avut loc. „Și în mijlocul acestui entuziasm, mai presus de orice expresiune, în zgomotul aplauzelor și aclamațiilor care înfioară atmosfera, izbucnesc deodată puternic primele acorduri ale marșului „La arme". Zeci de muzici se aud peste tot cîntînd „La arme" și în timp ce toată capitala este pierdută în întuneric, mulțimea continuă a manifesta cu entuziasm", scria ziarul „Epoca", din 16/29 aug. 1916. Soldații români, țărani, muncitori, numeroși intelectuali, în cîntecul „Pe-al nostru steag e scris unire" se pregăteau de luptă și de jertfă.

Era îndreptățit contele de Saint-Aulaire, reprezentantul diplomatic francez în România, să afirme că războiul din primul moment a fost popular; el va avea noblețea și ardoarea unui război național; România intervine cu toată răspunderea și cu toată sinceritatea, nu numai din motive de circumstanțe, ci din motive profund patriotice, care se rezumă în aceste cuvinte: „Realizarea României Mari"[153].

„A sosit un ceas pe care îl așteptăm de peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viață națională", scria Nicolae Iorga cu acest prilej[154]. Iar Nicolae Filipescu, pe patul de suferință, cu cîteva zile înainte de moarte, prevestind victoria aliaților și a României alături de aceștia, precum și unirea Transilvaniei cu România exclama: „Ce apoteoză pentru întreaga lume civilizată" în „ziua sfîntă", cînd armatele aliate „vor trece cot la cot sub Arcul de triumf și noi alături de frații noștri ardeleni sărbătorind victoria finală". Filipescu se mai gîndea și la epopeea sublimă a clipei, pe care poetul de talent ar trebui să o realizeze pe măsura însemnătății momentului, „în care mai toată omenirea va fi avut o singură zvîcnire de inimă"[155]. Dorință sinceră, întemeiată pe credință nestrămutată în dreptatea și legitățile istoriei, îmbrăcată în forma fericitelor prevestiri. Părere de rău poate fi, că timp de șase decenii și jumătate nu s-a găsit poetul inspirat care să imorta-

---

[152] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 30, p. 86 și 355.

[153] V. Vesa, *La France et la décision de la Roumanie de s'engager dans la première guerre mondiale (août 1916)*, în „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai»", Historia, 1978, XXIII, fasc. 1, p. 55.

[154] N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, II, *1916—1917*, p. 325.

[155] Nicolae Filipescu, *Însemnări, 1914—1916*, p. 256—259.

Scanned with OKEN Scanner

lizeze într-o „epopee sublimă" cel mai mare eveniment din istoria poporului român. Cu toate că ceea ce se știa, cît se știa și cum se știa despre începutul și apoi dezvoltarea, de la idee la dorință, de la dorință la tendință, de la tendință la năzuință, încoronate în cele din urmă de biruință, oferea prea îndeajuns „carnea vie" pentru marea epopee, în versuri sau în proză. Sau poate mărimea și însemnătatea copleșitoare a evenimentelor să fi constituit și constituie motive de reținere, de neîndrăzneală? Nu se poate motiva altfel, mai cu seamă că existau artiști ai condeiului, poeți și prozatori care au trasmis, în scris, dar în fugă, impresionist înfățișările de suprafață și mai puțin sentimentele, emoțiile, credințele unui popor: M. Sadoveanu, O. Goga, B. Ștefănescu-Delavrancea, G. Coșbuc, L. Rebreanu, Al. Vlahuță, E. Isac și mulți alții. Nădejdea nu trebuie însă pierdută!

Sentimentele de bucurie și de încredere sînt exprimate de oameni simpli, în versuri populare sau în cuvinte de sinceră simțire. „Să trecem peste Carpați / Să scăpăm pe-ai noștri frați / Să făurim o Românie / Cum au vrut-o toți să fie", îndemna un cîntec popular din Vîlcea[156]. Iar manifestul primarului capitalei, Emil Petrescu, aducea la cunoștința tuturor bucuria de a fi aproape de împlinirea visului în care au fost educați „din copilărie", „ba chiar de la naștere", cînd „toate mîngîierile mamelor" însemnau îndemnuri „la realizarea acestui vis măreț: dezrobirea fraților noștri". Manifestul îndemna la încredere în victoria armatelor române pe temeiul calităților soldatului român, între care vitejia strămoșească este cea mai de seamă. Datoria supremă în aceste vremuri istorice era ca toți să facă sacrificii și sforțări, „fără deosebire de situație și de idei politice". Manifestul se încheia cu urarea „Să trăiască România Mare".

O proclamație a fost adresată românilor din armata austro-ungară de comandamentul armatei române, prin care li se aducea la cunoștință că România a intrat în război, ca să-i elibereze... „Visul de sute de ani se împlinește, persecuția s-a terminat. Împreună cu românii din Bucovina veți fi o țară. De acum locul vostru nu este în armata austro-ungară, părăsiți rîndurile sale, veniți sub steagul român, fără rezerve. Să luptați împreună pentru fericirea noastră și a voastră. Veniți să înfăptuim România Mare"[157].

Românii din Transilvania, în unanimitate, au salutat cu mare bucurie intrarea României în război, cu toate că erau conștienți că acest act va avea urmări grele pentru întreaga națiune română. Alți tineri sacrificați pe cîmpurile de luptă, alte rechiziții și privațiuni, alte neajunsuri de ordin material și spiritual erau de așteptat. Dorința puternică de unire, mirajul ceasului înfăptuirii idealului național, ce se contura mai limpede la orizont, au fost mai puternice decît teama de sacrificii și jertfe. Acestea sînt ideile dominante ale tuturor manifestațiilor prilejuite de intrarea României în război, atît în România, cît și în provinciile românești de sub dominație străină. Asemenea probleme sînt dezbătute de presa românească în articole de principiu și în altele de analiză demonstrativă, cum erau cele publicate în mai multe numere ale ziarului „Libertatea" din București[158].

---

[156] A. I. Popescu, ***Lupta pentru unitate națională în viziunea populară***, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1980, p. 143—144.

[157] M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 505.

[158] „Libertatea", XV, nr. 30, 14/27 iul. 1916; nr. 31, 21 iul./ 3 aug. 1916; nr. 32, 28 iul./10 aug. 1916; nr. 33, 4/17 aug. 1916.

Încrederea în izbînda dreptății a dat tărie miilor de țărani și intelectuali români ardeleni internați în lagărele de concentrare, aruncați în închisori sau duși la mine și fabrici. Vreo 10 000 de români transilvăneni au fost ridicați și trimiși departe de casele lor, în Ungaria, o parte folosiți în mine sau în fabrici din jurul Budapestei. Aproape 4 000 au fost internați în lagăre, cea mai mare parte la Sopron. Numeroși alții întemnițați la Seghedin și Cluj, fiind condamnați la închisoare pe mulți ani și pierderea funcțiilor.

A fost creată faimoasa „zonă culturală" în părțile sudice, limitrofe cu România, cuprinzînd regiunea Brașovului, Făgărașului, Sibiului, Hunedoarei și Caraș-Severinului. 311 școli confesionale românești au fost desființate în această „zonă", peste 1 600 școli desființate în toată Transilvania și 477 învățători rămași fără mijloace de existență. În locul școlilor închise, urma să se înființeze școli de stat, în care toate obiectele, în afară de religie, trebuiau predate în limba maghiară. Țăranilor români li s-a interzis să cumpere pămînt în „zona culturală", numeroși țărani au fost strămutați în alte părți, iar în locul lor urmau să fie aduși ciangăi din Moldova și germani din Rusia. Se urmărea împiedecarea legăturilor dintre românii de pe cele două versante ale Carpaților și influența României asupra mișcărilor de eliberare națională a românilor din Transilvania[159].

Crearea „zonei culturale" a stîrnit indignarea socialiștilor români, care calificau măsura drept o „crimă" față de cultură și civilizație, de aceea cer să se ridice împotrivă ei toți aceia în care „nu a pierit simțul de dreptate". Socialiștii mai declarau în auzul lumii că nu se vor „împăca niciodată cu răpirea singurelor focare de cultură din satele românești", ci vor lupta fără abatere pînă se va acorda tuturor naționalităților dreptul de a se dezvolta în deplină libertate culturală și economică"[160].

Era o mare teamă în rîndurile oficialității că armatele române vor intra în Transilvania. De aceea au fost evacuate unitățile militare de rezervă, instituțiile din apropierea frontierei cu România. Au plecat numeroase persoane particulare spre Ungaria. Chiar și din județele mai centrale (Tîrnava Mică, Turda, Alba), numărul celor plecați a fost destul de însemnat.

Scrisoarea unui ofițer român ardelean, din ultimele zile ale lunii decembrie 1915, oglindește în chip veridic „situația tristă și extrem de critică" a românilor din Transilvania, care-și trăgeau „greul zilelor, amarul unor zile pe care le poate da unui om și unui neam întreg cel mai crud dintre destine". Oropsiții ar fi desperat „mulți și-ar fi dorit moartea pentru a scăpa de urgia și zilele de patimi, dacă n-ar fi avut „mai mult ca oricînd nădejdea" care-i mîngîia și le întărea „suflul vieții", nădejdea nestrămutată în triumful cauzei lor drepte, a realizării „scumpului ideal național, România Mare"[161].

Această încredere rațională și instinctivă, totodată, constituia su-

---

[159] *Destrămarea monarhiei austro-ungare, 1900—1914*, București, 1966, p. 142—143; cf. Rusu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 367—388; Arh. st. Cluj-Napoca, fond. Ministerul de interne ungar, pachet 12/1916; L. S. Oanea, *Unirea de la Alba Iulia* (mss.).

[160] Gh. Neamțu și A. Fărcaș, *Din lupta dascălilor ardeleni pentru înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România*, în „Revista pedagogică", 1977, nr. 10.

[161] „Buletinul Ligii Culturale", secția Cîmpulung, I, 11, 12/25 dec. 1015.

Scanned with OKEN Scanner

portul moral și fizic al oamenilor care credeau cu convingere nestrămutată că armatele române nu vor întîrzia să-i elibereze, cum raporta șeful miliției de graniță în ultimele zile ale aceluiași an 1915. Și cum raportau, în acea vreme, alți slujbași oficiali, care subliniau credința țăranilor, soldaților, învățătorilor, preoților că în curînd „Ardealul va fi al României", „al românilor", care raportau că „în sînul populației agricole a apărut ideea unei intervenții românești", concomitent cu „mișcarea de eliberare", care afirmau că de acum înainte nu „creasta munților", ci limba și naționalitatea vor constitui granița[162]. O mărturiseau deschis locuitorii de pe Someș, din părțile Bistriței, din zonele Beiușului și Vașcăului și din alte părți ale Bihorului, ca o dorință proprie, dar și ca rezultat al legăturilor cu țăranii din România, care știau că în curînd teritoriile locuite de români din Imperiul habsburgic vor fi unite României, ca rezultat al „instigărilor" din România, care reflectă „atmosfera populară" de acolo; „atmosfera populară" era identică și în Transilvania și de aceea oficialitatea se temea, știind că o „atmosferă populară, oricît ar fi de periculoasă, nu poate fi reprimată cu forța"[163].

Era, altfel, exprimată aceeași idee pe care ziaristul progresist C. Mille o proclama la cel dintîi „Congres al românilor de peste hotare aflători în țară", adică al ardelenilor și bucovinenilor, atunci cînd spunea că „neamul nostru nu poate avea odihnă, nu-și poate socoti împlinit rostul și țelul pînă cînd nu vom fi toți laolaltă cei ce vorbim aceeași limbă, avem aceeași obîrșie, sîntem de același neam"; cînd spunea că „întregirii neamului" dorită de întregul popor, de întreaga suflare românească, „nici o putere omenească nu se poate împotrivi și nici avîntului unei întregi națiuni". Această dorință generală, acest avînt nestăvilit erau garanțiile împlinirii profețiilor rostite cu același prilej de Barbu Delavrancea, ca Transilvania, Banatul, Maramureșul, Crișana să nu mai existe, locul lor fiind luat de România de mîine, care să îmbrățișeze toate teritoriile locuite de români[164].

În starea aceasta de spirit și pentru menținerea „moralului" cetățenilor, necesar împrejurărilor, oficialitatea maghiară înființează societatea cu caracter șovin „Pro-Transilvania", în sprijinul guvernului, pentru a multiplica metodele opresive și morale asupra fruntașilor politici români. Sub asemenea presiuni, unii fruntași politici, ca persoane singulare și nu ca membri ai Comitetului Executiv al Partidului Național Român, între care Teodor Mihail și Alex. Vaida, unii clerici înalți, între care cei doi mitropoliți, Vasile Mangra și Victor Mihali, au fost siliți să facă declarații de dezaprobare a războiului României, din oportunitate, după cum spuneau ei, pentru a salva viața celor închiși.

Cei mai mulți și cei mai demni: Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop, Gheorghe Pop de Băsești, Aurel Lazăr, Iuliu Maniu, Roman Ciorogariu, Ioan Lupaș ș.a. au refuzat să facă asemenea declarații, atitudinea lor avînd o valoare morală și politică exemplară, prin influențarea altora și mai ales a poporului de rînd.

În asemenea împrejurări evoluția evenimentelor își urmează cursul potrivit cu interesele de unitate națională. De aceea, între defensiva pe Carpați și ofensiva pe frontul sudic pentru a scoate pe bulgari din luptă,

---

[162] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, ed. III, p. 388—394.
[163] *Ibidem*, p. 388—390.
[164] *Congresul românilor de peste hotare aflători în țară*, p. 10—41.

pentru a se uni armata română cu armata aliaților de pe frontul de la Salonic, a fost aleasă prima alternativă. Armata română și-a concentrat aproape toate forțele în ofensiva din Transilvania.

*

În ziua de 28 august, armata română trecea Carpații în cîntecul „Treceți batalioane române Carpații". Însoțiți de proclamația generalului Traian Moșoiu adresată românilor ardeleni în care sînt evocate momente glorioase din lupta pentru unire și independență, anunțîndu-i că „a sosit clipa visată de toți, prevestită de glasul atîtor profeți, sfințită de sîngele atîtor martiri". Pentru dezrobirea Ardealului „pășesc încrezători dorobanții, în fruntea lor umbra marelui Mihai se îndreaptă spre pămîntul visat". Trecînd „hotarele nedrepte care ne-au despărțit zece veacuri și ștergînd amintirea timpurilor de durere și de umilință", ostașii întind „mîna de frate, spre a întări legătura care de acum înainte nu trebuie să se mai desfacă și nu se va mai desface". Între ostași erau și numeroși voluntari ardeleni care, așa cum scria ziarul „Mișcarea", se întorceau acasă, după ani de pribegie, pentru a-și vedea „pămîntul sfînt", pentru a-și îmbrățișa părinții, frații, soțiile și copiii. Se întorceau în „Ardealul eliberat de sub jugul unguresc pentru totdeauna"[165].

Potecile Carpaților ce duceau spre Alba Iulia erau pregătite dorobanților români — așa cum dorea arhitectul Remus Iliescu — de sute de ani, de milioane de dorințe și străduințe[166]. Cu toate că în ofensiva din vara anului 1916, armata română n-a fost ajutată de aliați, pînă la 2 septembrie a pus stăpînire pe trecătorile Carpaților, obținînd victorii în luptele de la Timișul de Jos, la sud de Sibiu și la Orșova. La 30 august armatele române intră în Brașov, eliberează orașele Toplița și Miercurea Ciuc. În înaintarea lor în Transilvania, armatele române au ajuns pînă în cîmpia Sibiului și pînă la Petroșani și Orșova, în sud, la vest de Odorhei și mult la nord-est de Brașov, în est[167]. Se împlinea „unul dintre cele mai frumoase visuri ale fiecărui suflet românesc, cu care se culca și se trezea", spunea Iuliu Maniu; era imaginea dorobanțului român, scoborînd coastele vestice ale Carpaților și mergînd spre cîmpiile întinse ale Tisei. Această imagine, această aspirație nu era, însă, izvorîtă dintr-un sentiment vag, inconștient. Era urmarea firească a unei adînci aprecieri a situației întregului neam românesc. Era firesc ca de la principiul libertății naționale care a ajuns dogmă politică de la discursul lui Bărnuțiu din catedrala de la Blaj, să se ajungă, logic, la principiul independenței naționale și apoi la dorința și la principiul unității naționale desăvîrșite[168].

Entuziasmul românilor ardeleni la vederea armatei române a fost de nedescris. La intrarea în Brașov, „toți românii din oraș i-au ieșit înainte cu flori și discursuri; era o însuflețire nemaipomenită", consem-

---

[165] „Mișcarea", nr. 25 din 1916.

[166] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 417.

[167] În aceste zile memorabile, Octavian și Eugen Goga adresau o scrisoare primului ministru Ionel Brătianu, cerîndu-i să fie primiți voluntari: primul la Școala pregătitoare de ofițeri, iar al doilea pe front. Motivarea scrisorii era că nu găsesc alte „mijloace prin care să-și exprime sentimentele, acum cînd se înscrie cea mai glorioasă pagină a istoriei noastre".

[168] I. Maniu, *Ardealul în timpul războiului*, p. 4—5.

Trecerea armatelor române peste Carpaţi (august 1916).

nau contemporanii. Iar „Gazeta Transilvaniei" făcea urarea, în numele braşovenilor, scrisă cu litere mari, încadrate cu tricolor, *Bine aţi venit... Bine aţi venit! leilor Carpaţilor*. Cerîndu-şi iertare dacă nu i-au primit aşa cum ar fi dorit, căci multora le-a secat glasul cînd au văzut oastea română intrînd triumfală în Ţara Bârsei, deoarece prea mare era „minunea" ce se desfăşura de cîteva zile în faţa ochilor lor sufleteşti, prea grandioasă schimbarea şi prea crîncene suferinţele îndurate pînă în clipele învierii. „Stăm şi azi încă uimiţi, nu găsim cuvinte să dăm glas bucuriei înăbuşite de suferinţele seculare, ne ştergem din nou şi tot din nou ochii plînşi şi împăienjeniţi". „Bine aţi venit şi să mergeţi cu bine!", „In vîrful baionetelor voastre zace viitorul neamului românesc", continua urarea[169].

Dr. G. Baiulescu, delegat de municipalitatea din Braşov să întîmpine armata română la intrarea în oraş, după cuvîntul de bun venit, declară că este autorizat să vorbească şi în numele populaţiei săseşti şi maghiare, că primeşte cu sinceră bucurie armata română; asigură, totodată, că toţi locuitorii Braşovului, fără deosebire de naţionalitate şi religie, vor da dovezi de cea mai perfectă loialitate şi vor fi faţă de armata română cît se poate de prevenitori.

Schmidt Sidalb, în broşura sa *Ploaia de flori din Strada Vămii*, scrie că românii rămaşi în Braşov au îmbrăcat haine de sărbătoare în vederea marelui eveniment la care veneau să asiste (intrarea armatei române în oraş). „Evenimentul acesta îl aşteptaseră din fragedă copilărie, cînd auzeau de la părinţi vorbind de România Mare şi acum vedeau visul acesta realizat".

La apariţia armatei române în strada Vămii din Braşov, „întreaga societate izbucneşte în strigăte şi aclamări de bună sosire. Trăiască brava armată română! Trăiască România Mare! Trăiască fraţii noştri! Şi în decursul acestor aclamaţiuni curge neîntrerupta ploaie de flori asupra soldaţilor, salutaţi cu aceleaşi aclamări"[170].

---

[169] „Gazeta Transilvaniei", din 24 august/6 septembrie 1916.
[170] *Ibidem*, din 25 decembrie 1928, p. 2—3.

Totodată, manifestele răspîndite de armata română în Transilvania și presa vremii subliniau gîndul pașnic, de bună convietuire între toți locuitorii Transilvaniei, purtat în faldurile drapelelor oștirii române. „Armata românească — scria „Gazeta Transilvaniei" — păşind pe pămîntul sfînt pe care răsună de veacuri graiul neamului nostru obijduit, nu a venit cu gînd de dușmănie împotriva oamenilor de orice lege și de orice neam rămași la vetrele lor, fiind, dimpotrivă, însufleţiți de cele mai frățești sentimente pentru tot norodul pașnic"[171]. Iar ziarul arădan „Aradi Közlöny" își anunța cititorii că armata română garanta securitatea tuturor cetățenilor și respectarea contractelor de muncă[172]. Ceea ce s-a și dovedit în mod practic cu ocazia constituirii consiliilor orășenești în care au fost numiți reprezentanți ai populației locale, fără deosebire de naționalitate[173].

Entuziasmul a fost însoțit de fapte concrete. Aproape 3 000 de tineri ardeleni s-au prezentat comandanților militari, cerîndu-le să să fie primiți voluntari. Chiar și unii maghiari sînt cuprinși de entuziasm, oferind o bună primire ostașilor români eliberatori. Iar din Siberia, unde era prizonier, studentul Matei Sofonea trimitea Universității din București urarea sa entuziastă: „Trăiască Marea Românie", anunțînd, totodată, voința românilor ardeleni prizonieri în Rusia de a se înrola în armata română pentru a uda „pămîntul scumpei noastre Transilvanii" cu sîngele lor[174].

Răsunetul acestui entuziasm s-a răspîndit în Bucovina, unde manifestațiile de autonomie — primul pas spre unire cu România sau de unire cu Transilvania — se fac auzite tot mai mult, în ciuda terorii înspăimîntătoare din partea autorităților dualiste. Zeci și sute de preoți, învățători, profesori, țărani și alte categorii de oameni au fost duși la munci forțate, în lagăre de concentrare, au fost arestați, batjocoriți, întemnițați, condamnați pe baza unor denunțuri sacrilege; colonelul austriac Eduard Fischer „și-a cîștigat mari merite" în organizarea terorii: ordine de-a fi executați „suspecții" fără judecată, de a se ridica spînzurători în care și-au găsit moartea numeroși români bucovineni pentru „vina" de-a fi dorit unirea Bucovinei cu România. Perindarea ocupanților străini a pricinuit alte suferințe populației bucovinene, enorme pagube materiale[175].

Entuziasmul era la fel de mare și în România. Presa, oamenii politici, oamenii de cultură, mulțimea anonimă îl simt și-l exprimă, fiecare după pricepere și interes, și toți împreună ca pe un imn de împlinire. Cuvîntarea lui Barbu Delavrancea, rostită în 2 septembrie 1916 la Academie, era sinteza veridică a acestor glasuri, cînd spunea că noi n-am intrat în război pentru cuceriri, ci pentru dezrobiri; noi nu vrem ce nu

---

[171] „Gazeta Transilvaniei", LXXXV, nr. 185, 26 aug./8 sept. 1916.
[172] „Aradi Közlönyi", XXX, nr. 268, 15 nov. 1916, p. 5.
[173] Ibidem, nr. 272, 19 nov. 1916.
[174] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 411.
[175] I. Nistor, *Unirea Bucovinei*, p. 16; A. Morariu, *Bucovina, 1774—1914*, București, f.a., p. 132—145; N. Coman, *Martiriul Bucovinei, 1914—1915*, București, 1915; T. Bălan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina în timpul războiului mondial, 1914—1918*, Cernăuți, 1923, p. 42—211; idem, *Bucovina în războiul mondial*, Cernăuți, 1929, p. 45—86.

e al nostru, ci unirea cu fraţii din Ardeal, Banat şi Bucovina; noi nu ne croim cu sabia o patrie nouă, ci ne-o întregim[176].

De asemenea sentimente şi idealuri sînt animaţi românii din America. Apelul publicat de ziarul acestora „America" din Cleveland, din 31 august 1916, exprimă încrederea în înfăptuirea unirii prin polarizarea tuturor forţelor naţionale. Iar în numărul din 3 septembrie, în faţa evenimentelor istorice, cerea românilor americani să organizeze peste tot liste de subscripţii şi să se unească pentru a-şi face „datoria de români". Românii din New York şi din oraşele învecinate, adunaţi, la 22 septembrie 1916, în marele oraş american, imploră „ajutorul geniului" preşedintelui Wilson, în formarea unei legiuni române, sub comandă americană[177].

În schimb, la Budapesta evenimentele au produs o mare agitaţie. În parlament, o adevărată furtună se dezlănţuie. Deputaţii neguvernamentali îl învinuiau pe Tisza şi pe colaboratorii săi de a fi compromis, prin susţinerea războiului, apărarea frontierelor Ungariei. Opoziţia din parlament şi opinia publică cereau demisia guvernului şi a ministrului de externe al Austro-Ungariei, Burian[178].

Lipsită de ajutor, prinsă între două fronturi: acela din Transilvania, condus de general Falkenhayn, şi cel sudic, de sub comanda generalului Mackensen, după declaraţia de război a Bulgariei şi Turciei, la 1 septembrie 1916 — care obţin victorii în luptele de la Turtucaia şi Silistra —, armata română, după mari bătălii timp de 40 de zile, e nevoită să se retragă din Transilvania.

Raportul de forţe numeric era net superior în favoarea armatei germane şi austro-ungare: 2 divizii româneşti şi o brigadă de cavalerie, faţă de 5 divizii austro-ungare; 28 batalioane româneşti cu 40 de mitraliere, faţă de 37 batalioane austro-ungare cu 220 mitraliere; 8 escadroane româneşti faţă de 15 austro-ungare; 19 baterii româneşti faţă de 53 austro-ungare.

Sub asemenea presiune inamică, armata română a fost nevoită să se retragă, la începutul lunii octombrie, pe trecătorile Carpaţilor, lipsită de ajutorul aliaţilor, aşa cum se stabilise prin tratatul de alianţă şi convenţia militară încheiate de România şi Puterile Antantei. Retragere şi lupte în care armata română a săvîrşit acte de eroism impresionante, cum constată şi corespondentul de presă american Stanley Washburn „Românul este un soldat minunat — scria „Daily Chronicle" —, care şi-a apărat patria cu tenacitate şi eroism", oprind, în trecătorile Carpaţilor, un inamic puternic şi bine organizat. Ziarul englez „The Times", la rîndul său, era cuprins de admiraţie faţă de soldaţii români pe care nimic nu-i mai înspăimîntă: „nici artileria grea, nici avioanele, nici atacurile furibunde ale inamicului". Iar „Il Giornale d'Italia" îşi informa cititorii că în faţa puternicelor presiuni ale germanilor şi bulgarilor, armata română a fost nevoită să cedeze, cu toate că soldaţii români „s-au bătut... ca nişte lei"[179]. Generalul Falkenhayn însuşi recunoştea

---

[176] B. Ştefănescu-Delavrancea, *Războiul şi datoria noastră*, Discurs pronunţat în şedinţa publică a Academiei Române în ziua de vineri, 2 sept. 1916, Bucureşti, 1916.

[177] „America", XI, nr. 70, 31 aug. 1916, şi nr. 71, din 3 sept. 1916; V. Arimia, *op. cit.*, p. 408.

[178] L. Valiani, *op. cit.*, p. 274—275, 325.

[179] C. Botoran şi O. Matichescu, *op. cit.*, p. 28.

Bătălia de la Sibiu (august 1916).

Locuitorii Gorjului opresc înaintarea armatelor inamice în România.

că înaintarea oastei germane s-a făcut cu preţul unor lupte grele. Fiecare munte trebuia luat cu asalt şi fiecare spărtură făcută oastei române era plătită cu mari sacrificii.

Eroismul şi jertfele ostaşilor români n-au putut suplini lipsa ajutorului, în armament şi oamenii, ai aliaţilor, potrivit convenţiei militare din august 1916. O recunosc cei în cauză sub formă de critică adresată guvernelor respective. Cum făceau deputaţii englezi Dillon şi Toothill, care învinuesc guvernul de a fi tratat „în mod ruşinos România", neîndeplinindu-şi obligaţiile de a-i veni în ajutor. Şi de asemenea deputaţii francezi Meunier Surcouf, Victor Auganeur, Emile Constant şi André Tardieu, care învinuiesc guvernul de întîrzierea nepermisă în acţiunile din Balcani. Presa americană, la rîndul ei, după ce elogiază România care „a înscris o pagină glorioasă în istoria mondială prin exemplul său de curaj şi loialitate fără precedent", învinuia guvernul rus de sub preşedinţia lui Boris Stürmer că n-a îngăduit transportul armamentului englez şi francez, iar nici armata rusă promisă, 500 000 de oameni, n-a sosit niciodată în ajutorul României[180].

După retragerea armatei române peste Carpaţi, o mare tristeţe cuprinse sufletele românilor ardeleni în timp ce răzbunarea „stăpînirii ungare creştea tot mai mult prin arestări, omoruri, confiscări, jafuri. Cu toată această urgie speranţele libertăţii n-au dispărut şi credinţa în realizarea idealului naţional rămîneau neclintită între ţărani şi cărturari, chiar dacă sentimentele acestora se păstrau ascunse în faţa teroarei necruţătoare a stăpînitorilor", îşi amintea Dr. Victor Suiaga.

Faţă de atitudinea pasivă a aliaţilor, Brătianu îşi exprima regretul că a crezut în asigurările ce i s-au dat. Opinia publică, atît de înflăcărată şi hotărîtă de partea Antantei, începe să se depărteze de aceasta, după afirmaţiile contelui de Saint-Aulaire, reprezentantul diplomatic al Franţei, iar inacţiunea gen. Sarrail, comandantul armatelor aliate de pe frontul de la Salonic, este socotită potrivnică angajamentelor luate de aliaţi faţă de România. De aceea primul ministru francez, Aristide Briand, dă asigurări guvernului român că va lua măsuri ca ruşii să dea ajutor României şi Sarrail să atace pe frontul de sud, altfel va fi înlocuit cu gen. Castelnau. Promisiuni nerealizate nici din partea Rusiei şi nici a gen. Sarrail[181].

Odată cu retragerea armatei române, numeroşi tineri intelectuali din judeţele Sibiu, Făgăraş şi Braşov au plecat în România de frica pedepselor ce le erau pregătite. La vreo 20 000 s-ar fi ridicat numărul acestora. Cei ce nu s-au retras au fost arestaţi, internaţi în lagăre de concentrare sau întemniţaţi. Din datele incomplete ştiute, se poate cunoaşte cu aproximaţie numărul celor arestaţi cu acest prilej: din judeţul Sibiu 293, din judeţul Hunedoara 264, din judeţul Făgăraş 205, din judeţul Braşov 198, din judeţul Alba Inferioară 134, din judeţul Solnoc-Dăbîca 179 etc. Au fost arestate în total, după date iarăşi incomplete, peste 6 000 de persoane în toată Transilvania. Alţii au fost recrutaţi pen-

---

[180] C. Botoran şi O. Matichescu, *op. cit.*, p. 29—31.

[181] *România în primul război mondial*, p. 171, 222—223; Gen. E. Torrey, *România şi ofensiva aliată de la Salonic*, în „Magazin istoric", nr. 11 (128) noiembrie 1977, p. 18—22; C. Kiriţescu, *Cele o sută patruzeci de zile din 1916*, în „Magazin istoric" nr. 10 (127), octombrie 1977, p. 44—56; I. Stanciu, *Stanley Washburn, an American War Correspondent in the Romanian Front*, în „Revue roumaine d'histoire", 1976, nr. 7, p. 695—717.

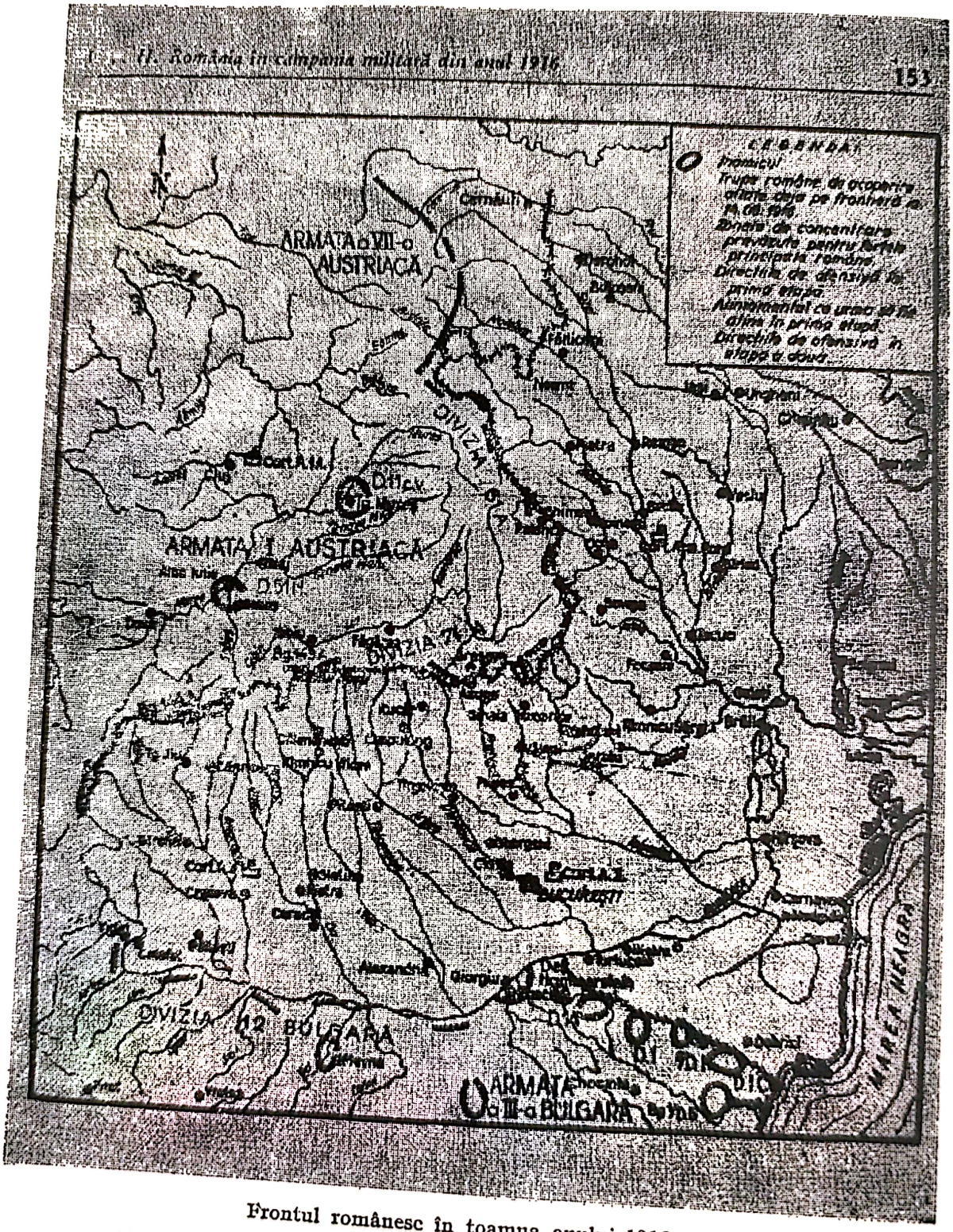

Frontul românesc în toamna anului 1916.

tru armată și duși la munci de război, alții mobilizați la fabricile de armament, la minele de cărbuni, la munci agricole pe marile moșii nemești. În total numărul celor aflați în această situație ar fi ajuns la aproximativ 10 000. Numeroase alte persoane, apoi, au fost trecute pe listele de suspecți, amenințate cu arestarea în orice clipă[182].

Mulți dintre întemnițați și-au sfîrșit viața în temniță sau, mai tîrziu, din cauza tratamentului suferit în temniță. Cîteva nume sînt spicuite doar ca exemplificare: Vasile Safta, Mihail Ganea, Emanuel Bezea, Octavian Petru, Iosif Cațavei, Aurel Conciatu, Demetriu Deac, Nicolae Munteanu etc. La care se cuvin, tot spre exemplificare doar, adăugate unele nume de români bucovineni: Andrei Decalschi, Ioan Bricailo, Iluță Moldovan, Adrian Iaremcu, Ilie Lupașcu, George Meleanca, Ioan Ștefanovici, Vasile Goriuc etc.

Un grup de vreo 257 intelectuali, muncitori și țărani din părțile Brașovului, Sibiului, Albei, Tîrnavelor, Harghitei, din Banat au fost implicați într-un proces de spionaj, fiind condamnați la moarte, de un tribunal din Cluj, între care: Zaharia Muntean, avocat din Alba Iulia, Spiridon Boita, pretor în Tohanu Vechi, Ioan Coman, preot în Buzăul Ardelean, Coman Boca, preot în Poplaca, Pompiliu Dan, directorul școlii din Zărnești, Romulus Cristoloveanu din Rîșnov, Victor Pop, farmacist în Alba Iulia, Nicolae Hamzea din Ghimbav și chiar cel ce i-a denunțat, învățătorul David Pop din Zărnești, Vicențiu Sărăcuț din Banat, Nicolae Voina din Deva etc[183].

Demnă a fost atitudinea celor mai mulți în timpul procesului. La acuzația că sînt buni români, ei au declarat că a fi „bun român nu e o rușine, după cum nu e o rușine să fi bun maghiar". Demne au fost și intervențiile deputaților bucovineni Isopescu-Grecul și Gheorghe Grigorovici în parlamentul din Viena în apărarea condamnaților și în general a miilor de români, ardeleni și bucovineni, bărbați și femei, tineri și vîrstnici, intelectuali și țărani, muncitori și meseriași, maltratați și umiliți fără vină, supuși unor „scene sfîșietoare", cu „gemetele surde ale femeilor", dintre care unele și-au pierdut mințile, cum povestește Septimiu Popa în amintirile sale din închisoare[184].

---

[182] T. V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal*, p. 24.

[183] T. Albani. *Douăzeci de ani de la Unire. 1 Decembrie 1918*, Oradea, 1938, p. 49—86; *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 395. „Arad és vidéke", XXXVII, nr. 57, 9 mart. 1917 mai adaugă alte șapte nume: Ioan Man, Gheorghe Magovici, Ion Andrei, Romulus Popescu, D. Greceanu, Ion Suciu și Iosif Popovici. Același ziar publică numele profesorilor „trădători" plecați în România: Iosif Blaga, Axente Banciu, Ioan Bunea, Dumitru Lupan, Ioan Petrovici, George Vătășan, Constantin Popu, Nicolae Bogdan și Sterie Stinghe; ibidem, nr. 186, 11 aug. 1917, p. 2. Procesul de la Cluj a stîrnit un mare ecou în opinia publică din Transilvania și din România de atunci. Dezaprobarea opiniei publice românești a fost unanimă și, în parte, a celei ungurești, cf. „Drapelul" din Lugoj, XVI, nr. 140, 1/14 nov. 1916: „Aradi Ujság", XVI, nr. 101, 30 apr. 1916; „Arad és vidéke", XXXVII, nr. 57, 9 mart. 1916. Numeroși țărani, preoți, învățători și alți intelectuali au fost judecați pentru aceeași vină: Florian Hajdu din Hidișelu de Sus (Bihor), Dimitrie Lascu din Brașov, Vasile Câmpeanu din Orșova, Petre Viman din Cășei (Cluj), Bucur Danciu din Rășinari (Sibiu), soția notarului din Făgăraș Nicolae Șerban, Romulus Muntean din Hunedoara etc. cf. ziarele „Függetlenség" din Arad, XVI, nr. 128, 3 ian. 1917; nr. 152, 4 iul. 1947; nr. 193, 23 aug. 1917, nr. 272, 27 nov. 1917; „Aradi Közlöny", XXXII, nr. 53, 4 mart. 1917; nr. 55, 7 mart. 1917; nr. 187, 14 aug. 1917.

[184] T. Albani, *op. cit.*, p. 480—481. Cei doi deputați bucovineni și Alexandru Vaida-Voievod au intervenit și pe lîngă Seipel, duhovnicul împăratului, care a

N-au scăpat de sub urmărire nici elevii de liceu. Astfel o clasă întreagă de la liceul din Blaj a fost pusă în bloc sub cercetare judecătorească, pentru vina de a fi răspîndit poezia lui Radu Cosmin, *Vrem Ardealul*. Din acest motiv unii dintre elevi au fost eliminați, pentru totdeauna, din toate școlile de stat și confesionale, iar tînăra Maria Puia, care a dactilografiat poezia s-a spînzurat în temnița din Alba Iulia din cauza maltratărilor și schingiuirilor[185].

Cazul învățătorului Ion Vidu, cunoscutul compozitor și organizator de coruri din Lugoj, a preocupat ministerul cultelor și instrucțiunii publice ani de-a rîndul: mai întîi, după intrarea României în război, se cerea cercetare disciplinară împotriva lui, suspendarea din post și reducerea salarului la o treime pentru „vina" de a fi membru al cercului cultural „Oltul", nerecunoscut de guvernul maghiar, de a avea cărți oprite pe teritoriul Ungariei, de a propaga unirea tuturor românilor, conștiința de unire sub „regele României", de a fi membru de onoare a „Asociației de cîntări și muzică din Turnu Severin", de a fi întreținut legături cu conducători de cor din România. Cu toată apărarea consistoriului, Ioan Vidu a fost dus în lagăr, unde se mai afla și la 1 martie 1918, eliberat, la intervențiile episcopiei Caransebeșului, la începutul lunii mai, cu sănătatea zdruncinată[186].

Erau zadarnice toate aceste măsuri și altele similare. Conștiința națională a românilor era atît de vie în toate păturile sociale și de asemenea încrederea că a sosit ceasul unirii, încît nimeni și nimic nu le mai putea înăbuși.

*

După retragerea armatei române din Transilvania și înfrîngerile de pe frontul de sud, Puterile Centrale făuresc planuri de împărțire a României. Astfel, într-un document din 5 noiembrie 1916, intitulat *Adaos la memoriul Schönburg*, se dezvăluie intențiile guvernanților austro-ungari cu privire la soarta României: „Încorporarea Munteniei și a vestului Moldovei la monarhia habsburgică", ceea ce ar întări imperiul „cu cel puțin circa cinci milioane de locuitori și enorme rezerve economice". Partea de răsărit a Moldovei ar fi revenit Rusiei. Dobrogea urma să fie cedată Bulgariei. Germania trebuia convinsă să cedeze România Austro-Ungariei în schimbul Poloniei, iar Anglia să consimtă la suprimarea unui stat de șapte milioane de locuitori[187].

În același timp bombardamentele germane asupra Bucureștilor se țineau lanț, „încît pămîntul se sguduia și inimile oamenilor băteau să se rupă"; morți și răniți cu sutele, unele bunuri materiale distruse. În această situație critică, guvernul român, pe baza garanțiilor asigurate de guvernul țarist, a hotărît să evacueze tezaurul Băncii Naționale a României în Rusia, în total 41 de vagoane cu conținut în valoare de

---

reușit să determine comutarea pedepsei capitale în pedeapsă cu închisoarea pe viață, iar în 1918 condamnații au fost eliberați de revoluție, cf. E. Hulea, *Alba Iulia în zilele marii Uniri din 1918*, în „Apulum", 1918, XVI, p. 441.

[185] Albani, *Amintiri*, în *1918 în memorialistică* (în curs de apariție).

[186] Arh. arhiepisc. Timișoarei și Caransebeșului, fond. Caransebeș, nr. 6 724 din 1916, nr. 1 479, 2 010, 8 249 din 1917, nr. 2 615 din 1918 și 502 din 1919.

[187] Ema Nastovici, *Crearea statului național unitar, asigurarea independenței naționale — țelul suprem al intrării României în primul război mondial*, în *60 de ani de la făurirea statului național unitar român*, București, 1968, p. 104—105.

Scanned with OKEN Scanner

323 174 792 lei aur (monezi, efecte, titluri, obligaţii, depuneri, cărţi, acte, podoabe, tablouri etc.)[188].

A urmat ocuparea Bucureştilor, la 6 decembrie 1916, de către armatele austro-germane, care aduceau cu ele pe viitorul rege prezumtiv al României, în persoana principelui Wilhelm de Hohenzollern[189]. Jafurile şi devastările iau proporţii: au fost luate toate vitele şi căruţele din grajdurile comunale; prăvăliile au fost prădate; soldaţii şi ofiţerii armatelor de ocupaţie ieşeau încărcaţi cu tot felul de lucruri: îmbrăcăminte, încălţăminte, bijuterii, ceasuri şi alte lucruri, fără să plătească nimic, refuzînd să dea vreo dovadă pentru ce luaseră, de multe ori în loc de dovezi lăsau cîte o însemnare cu cele mai triviale expresii; numeroase persoane au fost dezbrăcate în stradă de paltoane şi blănuri. „Teroarea şi samavolniciile nu aveau margini". Bulgarii şi turcii intrau în casele şi curţile oamenilor, luau tot ceea ce le plăcea şi ameninţau pe proprietari pentru a li se da bani. Prin mahalale femeile erau violate „şi pe calea Griviţei chiar în faţa publicului, în ziua mare", scrie Emil Petrescu.

Jafuri şi abuzuri identice se petreceau şi la sate. O lăptăreasă din Chiajna povestea cum cumnatul său nevoind să dea vaca decît pe bon a fost împuşcat. „Şi perna de sub cap nemţii şi nemţoaicele au venit şi ne-au luat-o...". Podoabele cele mai frumoase au fost luate. „N-am rămas cu nimic. Ne arătau bobul de orz într-o mînă şi revolverul în alta"[190].

Soarta românilor din monarhia austro-ungară părea pecetluită, mai ales că două treimi din pămîntul României, ocupat de armatele Puterilor Centrale, a fost jefuit şi secătuit fără cruţare, iar guvernul şi oficialităţile silite să se retragă în Moldova. Retragerea în Moldova a fost însoţită de un întreg cortegiu de nenorociri: morţi, răniţi din cauza călătoriei, din cauza subalimentaţiei şi a frigului. Într-un accident de tren din gara Ciurea, de exemplu, „au rămas morţi pe loc, carbonizaţi ori striviţi, distruşi mai bine de 700 de persoane, bărbaţi, femei şi copii, pe care trenul îi ducea la Iaşi, refugiaţi din teritoriile ocupate, între care o mulţime din Dobrogea".

Mărturii contemporane zguduitoare au transmis posterităţii aspectele dramatice ale retragerii. „Cu faţa trasă, cu ochii stinşi, trec mereu mame cu copii în braţe sau de mînă, moşnegi ducînd carul cu boi în care şi-au pus toată averea — soţia, copiii şi cîteva ţoale", scria un învăţător; trec sate întregi pornite în pribegie, în lumea întreagă, fără a şti unde se duc şi cînd se vor opri, alăturîndu-se şi amestecîndu-se de multe ori cu trupele noastre întristate, posomorîte, cu ochii în pămînt, dar cu speranţa umplînd încă sufletele lor amărîte".

Copii între 16—19 ani au fost siliţi să meargă pe jos din Oltenia şi Muntenia, nemîncaţi şi neîmbrăcaţi, degeraţi şi istoviţi. „Locuitorii din Tecuci îşi amintesc cu durere de sosirea într-un amurg de seară ermetică a cîtorva mii de olteni, copii între 16—17 ani, ajunşi fără ca cineva să ştie că sosesc, fără să-i aştepte vreo baracă încălzită. Au dormit în grădina publică a oraşului şi cîţiva nu s-au mai sculat dimineaţa".

---

[188] P. Bărbulescu şi I. Cloşca, *op. cit.*, p. 40.
[189] E. Campus, *op. cit.*, p. 771.
[190] Maria Rainer, *Amintiri*, în *1918 în memorialistică* (în curs de apariţie).

Potrivit evaluărilor oficiale, populația flotantă, civilă și militară, evacuată în Moldova, se ridica la mai bine de un milion și jumătate de persoane. Iar din cauza mizeriei, tifosul exantematic a făcut ravagii, victimele epidemiei în iarna 1916—1917 fiind evaluate la peste 300 000 de persoane[191].

La Iași mizerie îngrozitoare, boală, moarte. Tifosul exantematic și febra tifoidă făceau ravagii teribile, lipseau toate, cu toată generozitatea rușilor și englezilor. Spitalele n-aveau mîncare, medicamente. Luni de zile nu se puteau schimba cămășile răniților, culcați cîte 2—3 într-un pat, murind de frig din lipsă de lemne. Magazinele erau goale.

Pentru ameliorarea suferințelor răniților, se formează, la Paris, un Comitet al Crucii Roșii Române din care făceau parte numeroase personalități franceze și care aduna fonduri, obiecte și instrumente medicale. Comitetul organizează conferințe publice susținute de personalități de prestigiu: gen. Pellisier, Al. Millerand — viitorul prim ministru al Franței, învățatul Mabillon, prințul Bonaparte ș.a.; organizează reprezentații de gală la Opera din Paris, la care participă și soția președintelui Franței Poincaré, iar marele poet și dramaturg Richepin a citit o pezie proprie, în care „în sublime și inimoase versuri" înfățișa trecutul glorios al poporului român și prevestea dreptatea și libertatea pentru întreg neamul românesc. Manifestații entuziaste au avut loc în sala plină pînă la refuz[192].

Situația dramatică din teritoriile ocupate de armatele germano-austro-ungare din România și din Transilvania era rezumată astfel, la 25 martie 1917, de primul-ministru I.I.C. Brătianu: „În România, de la sosire, drept represalii, inamicii au arestat femei bătrîne de 75 ani, mame tinere care n-au putut pleca din cauza vîrstei prea tinere a copiilor, magistrați bătrîni, medici, profesori, care nu comiseseră nici un act reprobabil... Situația cîmpiilor noastre este și mai dureroasă, furturi, violuri, jafuri, distrugeri, organizare sistematică a foametei. Frații noștri din Transilvania suferă grozav; intelectualii sînt victime a numeroase condamnări la moarte, iar amenințările smulg celor slabi declarații de prețuire pentru cei care le masacrează frații"[193].

Iar pentru cunoașterea atitudinii ostile a poporului român față de ocupanți, edificator este raportul consilierului legației austro-ungare la București, Emil Konrad v. Konradsheim, care relata că la 22 martie 1917 a avut loc la București o demonstrație a femeilor române ai căror bărbați se aflau pe front și care sufereau de foame de cînd nu se mai primeau ajutoare de întreținere, după refugierea guvernului la Iași. A fost revoie de intervenția poliției germane și române pentru a-i împrăștia pe demonstranți, care s-au manifestat foarte zgomotos. De aceea ocupanții se temeau de tulburări de proporții și mai mari[194].

Deznădejdea n-a pus, însă, stăpînire pe cei mai curajoși și mai clarvăzători dintre conducătorii politici din vechea Românie și din Transilvania. Primul ministru al României repeta ideea pronunțată în Consiliul de coroană din 27 august 1916, reafirmîndu-și credința în unitatea teri-

---

[191] *România în primul război mondial*, p. 247—251; Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 202.

[192] Gen. V. Rudeanu, *op. cit.* (mss.).

[193] „Mișcarea" din 25 martie 1919; cf. A. Deac și I. Toacă, *Lupta poporului român împotriva cotropitorilor, 1916—1918*, București, Edit. militară, 1978, p. 226.

[194] Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 204.

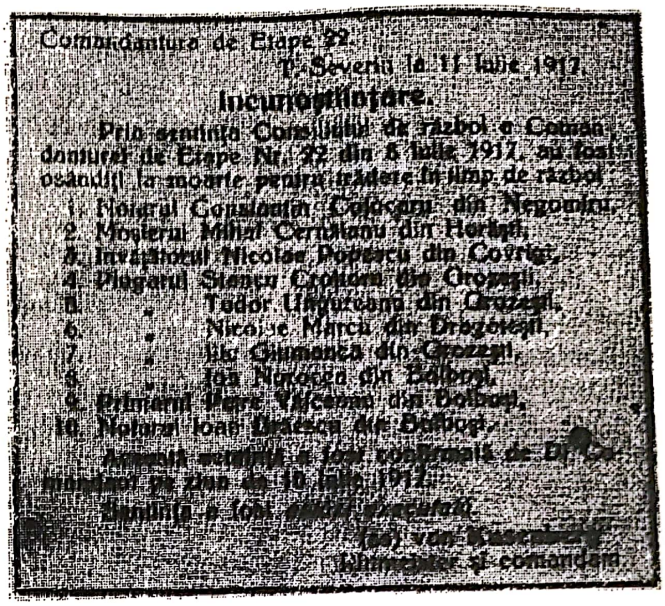

Comandatura de Etape 32.
T. Severin la 11 Iulie 1917.

Incunoştinţare.

Prin sentinţa Consiliului de război a Comandaturei de Etape Nr. 32 din 8 Iulie 1917, au fost osândiţi la moarte pentru trădare în timp de război:

1. Notarul Consiliului Colăcaru din Negomiru,
2. Moşierul Militar Cerchiaru din Horlaţi,
3. Învăţătorul Nicolae Popescu din Covrig,
4. Plugarul Stancu Croitoru din Orozeşti,
5. " Tudor Ungureanu din Orozeşti,
6. " Nicolae Marcu din Orozeşti,
7. " Ilie Ciumanca din Orozeşti,
8. " Ion Negoiţă din Balteni,
9. Primarul Petre Vălceanu din Bolboşi,
10. Notarul Ioan Dăscăleanu din Bolboşi,

Arestaţi cercetaţi de către consiliul de Divizie [illegible] în ziua de 10 Iulie 1917.

Sentinţa [illegible] executată.

[illegible] comandant.

Cei 10 martiri executaţi la Turnu Severin de ocupanţii germano-austro-ungari.

toriilor locuite de români. Regina Maria — relatează Czernin, diplomatul Austro-Ungar din România — nu şi-a pierdut niciodată credinţa în victoria finală. Ea şi-a păstrat capul sus chiar în perioada grea a înfrîngerilor. La plecarea din Bucureşti era convinsă că se va întoarce ca „regină a tuturor românilor". De la Iaşi a telegrafiat regelui George al Angliei recomandînd protecţiei sale „micul, dar viteazul ei popor"[195].

Nici poporul nu şi-a pierdut nădejdea în izbînda finală. De aceea cînd semne de înseninare apar la orizont, puterea morală — care virtual a fost o realitate neîntreruptă — şi apoi virtuţile militare renasc în chip miraculos.

Mesajul preşedintelui Statelor Unite, Woodrow Wilson, din decembrie 1916, adresat puterilor beligerante, prin care proclama nevoia soluţionării problemei naţionale, fără a concretiza, însă, ideea a contribuit la menţinerea optimismului şi nădejdilor în triumful dreptăţii. Mai ales în rîndul naţionalităţilor din Imperiul austro-ungar, care nu abdicaseră nici un moment de la aspiraţiile lor şi pe care le manifestau în felurite forme, potrivit cu împrejurările.

În rîndul soldaţilor români ardeleni o stare de spirit chinuitoare domneşte. Chinurile sufleteşti se „înmiesc", deoarece chiar dacă nu se găseau faţă în faţă cu soldaţii din armata română simţeau tot amarul participării silnice la un război care se opunea idealurilor românilor, vedeau şi trăiau mizeria de pe fronturi. De aceea soldaţii români înrolaţi în armata austro-ungară, cum mărturisesc ei înşişi, erau preocupaţi nu de acte de vitejie, ci cum să ajungă prizonieri la ruşi sau să dezerteze pentru a se înrola voluntari în armata română. Astfel, din datele, de asemenea parţiale, în cursul anului 1916 numărul dezertorilor din armata austro-ungară s-a ridicat la cifra apreciabilă de 38 869 de persoane[196]. Cei prinşi erau con-

---

[195] O. Czernin, *Im Weltkrieg*, p. 138—139.

[196] E. Fucec, *Amintiri*, în C. Dumitrescu, *Din lunga timpului bătaie*, p. 270—273; N. Picioruş, *Noi date privind nesupunerea soldaţilor români din armata austro-ungară în primul război mondial, în Mehedinţi. Istorie şi cultură*, I, 1978 p. 123—131; P. Abrudan, *Din activitatea senatului militar român central format la Viena în 31 oct. 1918*, în „Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară", 1978, nr. 11, p. 265—266.

damnați la moarte prin spînzurătoare. În unitățile militare activa, clandestin, o adevărată organizație româno-cehă, care înlesnea și proteja toate tentativele de evadare de sub rigorile disciplinei și a trimiterii pe front, sub pretexte sanitare, familiale și altele. Iar în vara anului 1916, din inițiativa căpitanului Traian Popa, s-a format un nucleu de ofițeri care au organizat trecerea militarilor români din armata austro-ungară în România pentru a fi înrolați în armata română. Au trecut, astfel, sute de ofițeri și soldați. Planul descoperit, căp. Traian Popa, lt. Vasile Barbu, lt. Opriș, lt. Colbazi și lt. croat Kolarici au fost trimiși în judecată sub acuzația de trădare[197].

O adevărată *Pădure a spînzuraților* s-a ridicat, datorită numărului mare de cazuri de dezertare. Unele, între care cel al lui Emil Rebreanu, au fost imortalizate de pana înmuiată în durere a marelui scriitor care a fost Liviu Rebreanu. Actele de sabotaj, ascunderea animalelor și a grînelor de la rechiziții, sustragerea de la mobilizare, de la munci cu caracter militar, toate au fost folosite de români.

Toate acestea, împreună cu eșecurile militare suferite pe unele fronturi de luptă de armatele Puterilor Centrale, își vădesc urmările în două direcții: întărirea convingerilor cu privire la necesitatea dezmembrării Austro-Ungariei, pe de o parte, și manifestarea dorinței de pace din partea unor cercuri din Austro-Ungaria și Germania, pe de altă parte. Social-democrații germani, prin memoriul deputatului Albert Südekum, cereau, încă în noiembrie 1915, să se inițieze acțiuni diplomatice în vederea tratativelor de pace. Pentru a contrabalansa influența socialiștilor independenți în rîndurile muncitorimii, social-democrații puseră în circulație, în august 1916, o petiție populară în care cereau o pace fără anexiuni teritoriale, petiție iscălită de 9 000 persoane. Și mai insistente erau manifestațiile de pace în Austro-Ungaria, ca urmare a situației militare și economice tot mai critice. Ministrul de externe austro-ungar Burian, sub presiunea opiniei publice, a înfățișat cancelarului german Bethmann-Holweg însuși dorința de pace a Austro-Ungariei, declarîndu-și preocuparea pentru „interesele vitale" ale Puterilor Centrale. Condițiile de pace la care se gîndea Burian nu erau însă deloc „rționale", cum afirma el, deoarece se menținea, fără nici o atingere, integritatea teritorială a puterilor ce dezlănțuiseră războiul. În afară de unele interese franceze și engleze, pe care le recunoștea ministrul de externe, Puterile Centrale urmau să acapareze noi teritorii: Germania Congo belgian, Lituania și poate chiar Curlanda; Austro-Ungaria rectificări „minime" de frontieră în Italia și altele mai substanțiale în detrimentul Serbiei, Muntenegrului și României, precum și protectoratul asupra Albaniei; Polonia devenea, potrivit acestui proiect, un regat autonom; Bulgaria urma să obțină rectificări de frontieră din teritoriile sîrbești și românești, iar Turcia, în schimbul abolirii capitulațiilor, trebuia să acorde Rusiei liberă navigație prin Strîmtori.

Chiar și asemenea proiecte, care echivalau cu o pace victorioasă pentru Puterile Centrale, erau socotite însă nesatisfăcătoare de înaltul comandament german. De aceea, feldmareșalul Paul Hindenburg, într-o notă înaintată cancelarului Bethmann-Holweg, propunea anexiuni teritoriale din Franța și Belgia, coasta baltică și unele teritorii rusești, transformarea Munteniei într-o provincie germană, „cam în sensul unei

[197] C. Enea, *op. cit.*, p. 275—290.

vechi provincii romane" şi trecerea portului Constanţa sub administraţie germană[198].

Planurile anexioniste ale Puterilor Centrale au stîrnit o reacţie puternică în unele cercuri politice din ţările Antantei şi mai ales în Italia, unde se crease o opinie publică favorabilă eliberării popoarelor din Austro-Ungaria. Se afirma că „pînă nu se atinge această ţintă, a vorbi de pace este cea mai gravă ofensă adusă păcii"[199].

Puterile Antantei, înţelegînd dedesubturile acestor planuri şi cunoscînd greutăţile Puterilor Centrale, refuză propunerile de pace, declarînd că lupta va continua pînă la recunoaşterea principiului naţionalităţilor şi a existenţei libere a statelor mici. Se cuprindea în planurile Antantei restaurarea Belgiei, a Serbiei şi Muntenegrului, evacuarea teritoriilor invadate din Franţa, Rusia şi România, reparaţii juste pentru popoarele care au suferit de pe urma agresiunii Puterilor Centrale, reorganizarea Europei în chip echitabil şi respectarea drepturilor naţionalităţilor, eliberarea italienilor, a slavilor sudici, a românilor şi cehoslovacilor de sub dominaţia străină, eliberarea popoarelor de sub dominaţia otomană.

O atitudine similară au manifestat Puterile Antantei şi faţă de noile încercări de pace ale Austriei din 23 noiembrie 1916, două zile după moartea împăratului Francisc Iosif, prin intermediul principelui Sixt de Bourbon, cumnatul noului împărat Carol. Jules Cambon, secretarul general la Ministerul de Externe francez, a răspuns că Franţa are obligaţii faţă de Italia, România şi Serbia, dar nu doreşte slăbirea Austriei pentru a o putea opune Germaniei. Această poziţie este cuprinsă şi în răspunsul Franţei şi Angliei la demersurile preşedintelui Statelor Unite, Wilson: menţinerea monarhiei austro-ungare şi după despărţirea teritoriilor italiene, româneşti, cehe, poloneze şi sîrbeşti[200].

Evenimentele internaţionale, politice şi militare, de la sfîrşitul anului 1916 şi de la începutul anului 1917, au avut îndoite urmări pentru Imperiul austro-ungare în general, şi îndeosebi pentru românii din Transilvania. Tisza István a crezut că răspunde principiilor wilsoniene cu privire la soluţionarea problemei naţionale, smulgînd alte declaraţii de „fidelitate", pe care le afişa ca dorinţă a românilor de a se contopi în „statul unitar maghiar". Instrumentul acestei acţiuni, lipsite de valoare şi de urmări, a fost acelaşi mitropolit Mangra. Un manifest de „fidelitate" este iscălit în prima jumătate a lunii februarie 1917. Mijloacele de constrîngere n-au putut smulge, însă, iscălitura adevăraţilor conducători politici ai românilor. Refuzul lui V. Goldiş şi Şt. Cicio Pop însemna de fapt refuzul Comitetului Executiv al Partidului Naţional Român. Luau atitudine publică faţă de manifest Valeriu Branişte, directorul ziarului „Drapelul" din Lugoj, Roman Ciorogariu, directorul seminarului ortodox din Arad — care, la ameninţarea că e pierdut dacă nu iscăleşte, răspunde: „pierdut să fiu dacă-i pierdută România" —, profesorul Ioan Lupaş, deputatul Vasile Demian, avocatul Gh. Dobrin din Lugoj şi alţii. N-au putut fi determinaţi să semneze manifestul nici

---

[198] E. Campus, *op. cit.*, p. 775.

[199] *L'Allemagne et les problèmes de la paix pendant la guerre mondiale*, I, Paris, 1962, p. 517—525, 659—660, 685—687; Fr. Fischer, *Griff nach der Weltmacht*, Düsseldorf, 1962; R. Neck, *Kriegszielpolitik im Ersten Weltkrieg*, în *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs*, XV, 1962; L. Valiani, *op. cit.*, p. 247—248, 250—253, 316—317.

[200] L. Valiani, *op. cit.*, p. 267.

Scanned with OKEN Scanner

internaţii din lagărul de la Sopron şi ca urmare a acţiunii lui Ştefan Cicio Pop, care, în februarie 1917, vizitează lagărul, îmbărbătează şi determină pe toţi intelectualii internaţi să refuze semnarea declaraţiei de loialitate, cu toată mizeria îndurată în lagăr şi cu toate promisiunile de a fi eliberaţi. Astfel, nu numai realitatea a dezmințit sforţarea disperată a lui Tisza, dar chiar unii dintre cei ce au fost siliţi să semneze asemenea declaraţii le-au dezmințit prin activitatea lor practică, cu totul contrară interpretării premierului ungur. De aceea furia autorităţilor se abate din nou asupra românilor. Numai în primele patru luni ale anului 1917 au fost executaţi — potrivit declaraţiei de la Darniţa din 26 aprilie a prizonierilor români — 400 de fruntaşi români, alte cîteva mii aruncaţi în temniţă, iar averile lor confiscate.

În ciuda acestor opresiuni moralul românilor era destul de ridicat spre a îndura cu stoicism lipsurile de tot felul în acea iarnă crîncenă a anului 1916. Datoria de apărători ai ţării şi de înfăptuitori ai unităţii naţionale explică de asemenea tăria necesară a soldaţilor de a învinge greutăţile în asemenea împrejurări. Din cînd în cînd revolta împotriva nedreptăţilor ce nu se curmaseră nici în aceste circumstanţe izbucnea sub forma versurilor muşcătoare, improvizate de poeţi anonimi, ca cele referitoare la cei din adăposturi calde şi ferite de primejdii şi care culegeau pe nedrept laurii: „Noi suferim amputaţii / Iar ei iau la decoraţii . . .

Pentru a trece pragul greutăţilor şi marilor sacrificii, în România au loc unele măsuri încurajatoare. Îndată după intrarea României în război regele şi Brătianu se gîndeau să formeze un guvern de concentrare naţională, prin participarea tuturor grupărilor politice. Partidul conservator, respectiv Al. Marghiloman şi Titu Maiorescu, a refuzat sub motivarea că e bine să existe o „rezervă“ pentru caz de nevoie. Partidul conservator-democrat de sub conducerea lui Take Ionescu a acceptat participarea, dar abia în luna octombrie. Astfel, la sfîrşitul lunii decembrie, în refugiul de la Iaşi, se formează guvernul de unitate naţională, din liberali şi conservatori-democraţi, în frunte cu I.I.C. Brătianu, cu participarea a 5 membri ai partidului conservator-democrat, în frunte cu Take Ionescu.

Noul guvern promite ţăranilor pămînt şi drept de vot. Încă la 16 decembrie 1916 Brătianu propunea regelui ca „printr-o propagandă activă a ofiţerimii noastre să se atragă atenţiunea soldaţilor că toţi luptătorii credincioşi vor avea pămînt la sfîrşitul războiului“. Iar în mesajul tronului se spunea că luptînd pentru unitatea naţională, ţăranul luptă, totodată, pentru dezrobirea lui politică şi economică. „Vitejia lui îi dă drepturi şi mai mari asupra pămîntului pe care-l apără şi ne impune mai mult ca oricînd datoria ca la sfîrşitul războiului să înfăptuim reformele agrare şi electorale“.

Promisiunea de a se da pămînt ţăranilor era o măsură politică potrivită cu împrejurările, dar şi o necesitate incontestabilă, accentuată şi mai mult de presiunea mişcărilor cu caracter social, de multe ori destul de radicale, atît în satele şi oraşele din teritoriile de sub ocupaţie germano-austro-ungară, cît şi în cele libere, din Muntenia şi Moldova.

Proiectul de reformă agrară din primăvara anului 1917 prevedea exproprierea şi împroprietărirea, fără răscumpărare în bani din partea celor împroprietăriţi. Discuţii vii au avut loc între grupările politice şi chiar în sînul celor ce formau coaliţia guvernamentală cu privire la caracterul radical sau moderat al reformei agrare. Cei mai progresişti

Scanned with OKEN Scanner

doreau o reformă agrară mai radicală (G. Diamandi, N. Lupu, M. Macavei, Gr. Iunian), de aceea au părăsit partidul liberal, punînd bazele *Partidului muncii*. După discuții lungi și aprinse se hotărăște exproprierea, cu răscumpărare în bani, a 2 000 000 ha cultivabile din proprietatea moșierească și totalitatea terenurilor statului, domeniilor, instituțiilor publice, cetățenilor străini și absenteiștilor; în zonele de munte se expropriau terenurile de pășune de peste 500 ha[201].

În același timp un grup de români ardeleni refugiați în România liberă se întrunesc la Iași, în ianuarie 1917, își aleg un „Comitet Național al românilor emigrați din Austro-Ungară", în frunte cu Vasile Lucaciu și Octavian Goga, care declară război monarhiei austro-ungare, „pentru a alipi Ardealul la patria mamă, la România". Președintele guvernului, Brătianu, transmite declarația Curții din Viena[202].

Evenimentele petrecute în Rusia, revoluția burghezo-democratică din februarie 1917 și răsturnarea țarismului, întăreau convingerea că de aici înainte omenirea nu mai poate evolua decît într-o anumită direcție, după înlăturarea unuia din stîlpii reacțiunii europene, cum afirma ziarul ieșean „Mișcarea"[203].

Noua situație încurajează dorința prizonierilor români, ardeleni și bucovineni, din lagărele de concentrare din Rusia, de a se organiza cu scopul de a se înrola voluntari în armata română. Inițial guvernul Kerenski a aprobat recrutarea unui număr de 5 000 de voluntari dintre prizonierii de război. În vara anului 1917 a admis ca numărul acestora să sporească la 30 000. În recrutarea voluntarilor un rol important a avut căp. Iacob Popa. Acesta difuzează, încă în ianuarie 1917, prin ziarul „Neamul românesc", un apel prin care refugiații din Transilvaria erau îndemnați să ceară cetățenia română pentru a se putea prezenta la comisia de recrutare ca voluntari. Temeiul îndemnurilor sale era certitudinea că „războiul acesta este menit să realizeze idealul nostru național, fiind el, astfel, încoronarea cea mai desăvîrșită a luptelor noastre politice, îndrumate prin luminatul discurs rostit de Simion Bărnuțiu la adunarea de la Blaj, ținută la 1848"[204].

Degringolada generală ce cuprinsese Imperiul austro-ungar a dat de gîndit factorilor politici de răspundere. Viitorul monarhiei se întrevedea foarte sumbru. Trebuia salvat ce se mai putea salva în ceasul al 11-lea. Această încercare va fi făcută de noul împărat Carol, încoronat în decembrie 1916, după moartea bătrînului Francisc Iosif. Sub influența împărătesei Zita, germanofobă știută, și a clubului politic „Deutsches Haus", Carol se gîndea la federalizarea și chiar la „democratizarea" imperiului. Călugărul franciscan Gallen, cu rol însemnat în Club, și alții, l-au sfătuit pe Carol să nu se încoroneze ca rege al Ungariei pentru a nu deveni prizonierul moșierimii. Aceleași cercuri mai sfătuiau pe împărat să se debaraseze de Tisza. Dar Carol, sub influența noului ministru de externe, Ottokar Czernin, fostul ministru al Austro-Ungariei la București, tatonează, încă o dată, în primele zile ale anului

---

[201] *România în primul război mondial*, p. 255—264.
[202] A. Deac și I. Toacă, *op. cit.*, p. 204.
[203] „Mișcarea", din 1 aprilie 1917.
[204] Ioana Botezan, *Documente privind aspecte ale acțiunii de recrutare a voluntarilor dintre prizonierii români transilvăneni și bucovineni din Rusia pentru a lupta pe frontul din Moldova în anul 1917*, în *Mehedinți. Istorie și cultură*, I, 1978, p. 133—134.

1917, terenul pentru o conferință de pace cu Puterile Antantei. Acestea cereau, ca o condiție *sine qua non* a începerii tratativelor, eliberarea tuturor teritoriilor și a națiunilor oprimate din Austro-Ungaria. Curtea din Viena insistă și, prin același Sixt de Bourbon, ia legătura cu președintele Franței, Raymond Poincaré, încercînd să obțină pacea cu garantarea integrității monarhiei austro-ungare. Cît privește România, nota lui Czernin, prezentată președintelui Franței, afirma că Austro-Ungaria nu urmărește distrugerea ei, dar totuși trebuie să o păstreze ca zălog pînă cînd va fi obținut garanția integrității monarhiei. Intervenția Italiei determină încetarea tratativelor. Întrebat de președintele Wilson cu privire la scopurile războiului Antantei, Vittorio Emmanuele Orlando, președintele Consiliului de Miniștri al Italiei, sublinia nevoia „reorganizării Europei, garantată de un regim stabil, întemeiat pe respectul naționalităților", adică eliberarea italienilor, slavilor sudici, românilor și cehoslovacilor de sub dominația străină[205].

Față de această situație, se întrunesc de două ori, la intervale scurte, atît reprezentanții Antantei, cît și ai Puterilor Centrale. Cei dintîi prima oară la o conferință, la Roma, la începutul lui ianuarie 1917 și a doua oară la Petrograd în 1 februarie. La consfătuirea de la Roma s-a discutat mai cu seamă situația de pe frontul de sud și de răsărit. Sonnino, ministrul de externe italian, și Cadorna, generalul șef al armatei italiene, condiționau ajutorul pentru frontul de la Salonic de înlocuirea lui Sarrail, considerat incapabil de asemenea misiune. Sarrail a știut să se explice și, astfel, a rămas mai depatre comandantul armatelor aliate de pe frontul de sud. Conferința interaliată de la Roma formulează și un răspuns la nota președintelui Wilson: restaurarea Belgiei, Serbiei și Muntenegrului; restituirea Alsaciei și Lorenei Franței; dreptul la autodeterminare a slavilor, italienilor și românilor din Austro-Ungaria[206].

La conferința de la Petrograd s-a discutat îndeosebi organizarea ofensivei de primăvară pe toate fronturile. Brătianu, care se afla și el în capitala Rusiei, cu intenția de a cunoaște discuțiile conferinței, a sugerat grăbirea ofensivei pe frontul românesc și acordarea ajutoarelor necesare României. În cele din urmă Brătianu a fost invitat să participe la discuții, promițîndu-se României ajutoarele prevăzute de convenția militară, iar aliații s-au arătat binevoitori. La conferință a participat și gen. Berthelot, șeful misiunii militare franceze în România, care a susținut cu multă căldură interesele României, încît a fost învinuit de gen. Gurko, generalul-șef al armatei ruse, că este „mai român decît românii"[207].

Consiliile imperiale comune ale Puterilor Centrale se întrunesc între ele, convocate de împăratul Carol, o dată la 12 ianuarie și a doua oară la 8 martie 1917. Iar la 22 aprilie o conferință a avut loc la Kreuznach, convocată de conducerea civilă și militară a Puterilor Centrale. Preocuparea principală a tuturor acestor consilii și conferințe a fost pregătirea ofensivei împotriva României și reînnoirea proiectelor de împărțire a acesteia. Șeful statului major al armatei austro-ungare, Conrad von Hoetzendorf, împreună cu primul ministru ungar, contele Tisza István, ajunseseră la un acord, în sensul ca în cazul victoriei Pu-

[205] A. Tamborra, *op. cit.*, p. 47.
[206] P. Bărbulescu și I. Cloșca, *op. cit.*, p. 61—62.
[207] *România în primul război mondial*, p. 305—308.

terilor Centrale „independența de stat a României să fie desființată fără rezerve". Contele Tisza István propunea anexarea teritoriului românesc „de la cotul estic al Transilvaniei spre sud, pînă la Dunăre", care „ar lăsa Bucureștii înafara monarhiei (austro-ungare) și ar încorpora cca. 3 milioane de locuitori", sau incluzînd și Bucureștii. Teritoriile încorporate Ungariei urmau să fie guvernate „în mod autocrat". Partea ce mai rămînea din România trebuia să fie „un stat tampon neutru" cu vreo 2 milioane sau 2 milioane și jumătate de locuitori. Germanii opinau ca Austro-Ungaria „să se mulțumească cu Muntenia". Ottokar Czernin, ministrul de externe al Austro-Ungariei, la rîndul său, pretindea ca în cazul victoriei Puterilor Centrale, monarhiei austro-ungare „trebuia să-i revină Muntenia și Moldova dintre Carpați și Siret" cu circa 3 milioane de români; aceste teritorii incorporate Ungariei urmau să fie guvernate „în mod autocrat"; restul Moldovei era făcută „cadou" Rusiei pentru a-i cîștiga acordul. Celelalte teritorii românești urmau să fie atribuite „statului tampon neutru ce ar urma să fie creat", cu vreo 2—$2^1/_2$ milioane locuitori, vasal Austro-Ungariei. Cancelarul Germaniei, Bethman Holweg, temîndu-se de întărirea Austro-Ungariei și Rusiei, ca urmare a acestor anexiuni, susținea ca Austro-Ungaria „să se mulțumească cu Valahia de vest", dar regiunea petrolieră din valea Prahovei să-i revină Germaniei! România, mult micșorată teritorial, urma să devină vasală Austro-Ungariei. Pretenții și mai mari formulează primul ministru al Ungariei, Tisza, care declara că „oricum ar evolua frontierele României, ce urmează să fie anexată, respectiv neutralizată, condiția obligatorie este anexarea teritoriilor românești la Ungaria". În schimb Tisza oferea majoritatea cheltuielilor de război și recunoașterea drepturilor Austriei asupra Bosniei și Herțegovinei[208].

Asemenea proiecte au provocat o puternică reacție din partea celor amenințați. Dieta croată votează, la începutul lunii martie, o moțiune, prezentată apoi împăratului Carol, în care se cerea unirea tuturor croaților și slovenilor pe baza principiului de naționalitate și a dreptului de autodeterminare. În același timp, unii fruntași politici slovaci și români, Hodža și Vaida, făceau cunoscut împăratului că i-ar rămîne credincioși dacă ar introduce sufragiul universal în Ungaria. Dar cei interesați nu se mulțumesc cu asemenea soluții, ci pretind desființarea monarhiei dualiste. Astfel, la conferința aliaților de la Saint Jean de Maurienne din 6/19 aprilie 1917, Sonnino declara ferm: „Nu putem trata cu Austria, căci a trata cu ea înseamnă a o menține. Or, nu putem admite menținerea monarhiei austriece. Am făcut război pentru a ne elibera de vecinătatea ei. Trebuie să dispară"[209].

Față de această stare de spirit alte formule se caută. Între care șeful de cabinet al lui Carol, Arthur Polzer-Hoditz, sugerează împăratului schimbarea lui Tisza cu un om credincios curții imperiale, dizolvarea parlamentului și organizarea de noi alegeri, sprijinirea naționalităților și a partidelor democratice maghiare (agrarian și social-demo-

---

[208] K. Nowac, *Der Sturz der Mittelmächte*, München, 1921. p. 420—428; O. Czernin, *Im Weltkriege*, Berlin—Wien, p. 214—218; T. Bălan, *Bucovina în războiul mondial*, p. 76—77; I. Gonda, în „Századok", 1967, p. 1—2, p. 4—9; M. Constantinescu, *Date și izvoare noi privind istoricul unirii Transilvaniei cu România*, în „Apulum", 1969, VII, p. 66; A. Deac, I. Toacă, *op. cit.*, p. 229—230.

[209] *România în timpul primului război mondial*, p. 314.

crat), introducerea votului universal și secret. Pentru realizarea proiectelor sale, împăratul Carol își îndreptă atenția spre opoziție și spre conducătorul acesteia, contele Károly Mihály. Acesta organizează manifestații împotriva lui Tisza, la 1 și 2 mai, silindu-l să-și prezinte demisia, primită de muncitorii ce manifestau pe străzile capitalei cu strigătul: „Jos Tisza". Dar nici noul guvern condus de contele Eszterhàzi Móricz n-a mers prea departe cu proiectele sale de reforme[210].

Pe cînd conducătorii politici ai Puterilor Centrale se frămîntau pentru a găsi calea de ieșire din impas, le-au venit în ajutor, cu „soluții practice", doi oameni politici români: prof. univ. de la Iași C. Stere și Alex. Vaida. Cel dintîi a întocmit, în luna martie 1917, cu știrea Berlinului, și a difuzat, cu știrea lui Vaida, un *Memoriu asupra chestiunii române*, în care propunea două soluții: fie „o combinație economică și politică, în genul Europei Centrale", între România și Puterile Centrale, fie unirea României cu Austro-Ungaria, împăratul Carol devenind și rege al României, păstrîndu-se integritatea țării[211]. Planul lui Stere a găsit un oarecare ecou în Germania și în cercurile germanofile din România, din jurul lui Marghiloman. Planuri utopice, la care renunțase chiar și Aurel C. Popovici, teoreticianul *Statelor Unite ale Austriei Mari*, care în timpul războiului mondial susținea necesitatea desființării Austro-Ungariei, cu argumentul că nu mai există nici o rațiune ca Austro-Ungaria să existe. Sînt, însă, numeroase rațiuni ca ea să fie distrusă, ca națiunile aservite să fie eliberate de acest jug insuportabil, de aceste guverne ignorante și despotice[212]. Asemenea atitudine nouă, a generat butada: înainte de război A. C. Popovici a fost pentru „Grossösterreich", la începutul războiului pentru „Kleinösterreich" și în timpul războiului pentru „Keinösterreich".

Fără îndoială că dintre cele două proiecte, al lui Stere și al lui A. C. Popovici, mai realist era a celui din urmă, iar și mai realiste ideile lui Vasile Goldiș în acele împrejurări, anume că a încetat lupta cu dreptul în mînă, provocarea la simțul de dreptate, a început lupta cu focul și cu pumnul[213].

Mai realiste asemenea idei acum, în vremea cînd în Rusia, după detronarea țarului și proclamarea republicii, se desfășura revoluția burghezo-democratică, socotită de Puterile Centrale un bun prilej pentru a obține o pace avantajoasă. Iar cunoscutul conducător al partidului socialist din Rusia, Plehanov, se referea, în numele social-democrației ruse, la aspirațiile naționale ale românilor și unitatea statului român[214].

Dar cercurile politice germano-austro-ungare se dovedeau lipsite de înțelegerea justă a sensului evenimentelor. Aceste cercuri nu-și dădeau seama că revoluția rusă impulsiona pătrunderea cu și mai mare forță a ideilor democrate și socialiste în toate țările, contribuind la subminarea puterii și dominației burgheziei și încuraja și mai mult lupta pentru autodeterminare a popoarelor din monarhia austro-ungară. Mai ales că ministrul de externe al Rusiei, Pavel Miliukov, declara, la 24

---

[210] L. Valiani, *op. cit.*, p. 298—306, 316—317.
[211] I. Rusu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 287—290.
[212] A. C. Popovici, *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, Paris, 1918, p. 222.
[213] Gh. Șora, *op. cit.*, p. 442.
[214] I. Fermo, *Interview cu domnul Plekhanoff*, în „Evenimentul", Iași, XXV, nr. 116, iun. 1917, p. 1; cf. *Contribuții bibliografice privind unirea Transilvaniei cu România*, București, 1969, p. 151.

Scanned with OKEN Scanner

martie, că guvernul provizoriu vrea eliberarea naţionalităţilor din Austro-Ungaria. Acelaşi scop se urmărea şi prin îngăduinţa de a se constitui, din prizonierii de război din rîndul naţionalităţilor din Austro-Ungaria, nuclee de armate naţionale, subordonate organizaţiilor politice înfiinţate în Rusia de polonezi, cehi, români, sîrbi şi sloveni.

Avea, prin urmare, motive multiple România să se bucure de căderea ţarismului, deoarece ţarismul nu i-a insuflat încredere, cum scria ziarul rus „Birjevaia vedomosti". În al doilea rînd, fiindcă noul regim politic din Rusia îngăduia organizarea de unităţi de voluntari români dintre prizonierii de război, care erau hotărîţi să-şi aducă aportul la războiul de întregire naţională. Salutînd principiile drepte şi îndreptăţite proclamate de revoluţionarii ruşi, social-democraţia română din Transilvania şi le însuşea în chip propriu, scriind în ziarul „Adevărul": „Voi cereţi ca nici o naţiune să nu ţină în asuprire pe alta, nici un neam să nu fie subjugat şi fiecare popor singur să aibă dreptul de a se conduce. Nici o ţară să nu răpească pămînt străin şi nici o ţară să nu ceară haraciul — despăgubire de război de la alta. Scopurile astea ale voastre, care sînt şi ale tuturor socialiştilor din lume sînt atît de măreţe şi atît de sfinte, încît vor trebui să ducă la izbîndă".

Această situaţie e folosită şi de românii din Basarabia. La începutul lunii martie îşi organizează, la Odesa, un comitet al Sfatului deputaţilor ostaşilor (ofiţeri, soldaţi, marinari) moldoveni, sub preşedinţia praporşciului Ioan Păscăluţă, cu scopul îndrumării luptei pentru realizarea năzuinţelor sociale şi naţionale ale moldovenilor din Basarabia. O „înnoire a vieţii", „lumină şi slobozenie" pretindeau ostaşii, realizabile numai prin revoluţie, care singură asigură libertate şi drepturi sociale, politice, naţionale; revoluţia rusă oferă şansa unică de aplicare a principiului autodeterminării, a dreptului ca fiecare popor să-şi hotărască soarta, după voia şi nevoile poporului. Comitetul îşi mai înscrie în program probleme ale Partidului Naţional Moldovenesc Progresist: autonomia Basarabiei, şcoală, biserică, justiţie şi armată proprii. La şedinţa din 23 martie a Comitetului din Odesa, participă şi o delegaţie a Partidului Naţional Moldovenesc din Chişinău, formată din Pantelimon Halipa, Onisifor Ghibu şi Sergiu Cujbă, care aderă la programul Comitetului din Odesa şi se angajează să organizeze şi la Chişinău un asemenea comitet. Se organizează asemenea comitete ostăşeşti în toate unităţile militare din garnizoana Odesa, iar la 10 aprilie are loc adunarea delegaţilor acestora, care, sub preşedinţia căp. Em. Cateli, hotărăsc organizarea unei mari adunări ostăşeşti pentru ziua de 18 aprilie/1 mai, care să demonstreze că românii moldoveni sînt un popor mare, iubitor de libertate, neam şi ţară, hotărîţi să lupte pentru libertate şi drepturi social-politice şi naţionale; adunarea va aproba, totodată, *Programul politic al Partidului Naţional Moldovenesc (Progresist)* din Odesa. Demonstraţia ce a avut loc, cu participarea a peste 8 000 de ofiţeri şi soldaţi, a aprobat *Programul* şi a străbătut străzile Odesei, cu cîntece naţionale: „Deşteaptă-te române", „Pe-al nostru steag e scris unire", cu drapele tricolore şi roşii[215].

La 3/16 aprilie 1917 se înfiinţează, la Chişinău, Partidul Naţional Moldovenesc, care-şi formulează programul de a „lupta alături de ce-

[215] Cf. procesele verbale nr. 2 din 18 martie, nr. 4 din 23 martie, nr. 5 din 24 martie, nr. 7 din 10 aprilie 1917.

Scanned with OKEN Scanner

lelalte popoare ale României, pentru slobozeniile naţionale ale tuturor, pentru dobîndirea celei mai largi autonomii administrative, judecătoreşti, bisericeşti, şcolare şi economice a Basarabiei", pentru ca Basarabia „să-şi cîrmuiască singură viaţa ei din lăuntru, ţinînd seama de drepturile naţionale ale tuturor locuitorilor ei". „Toate legile care privesc viaţa dinlăuntru a Basarabiei să le întocmească Dieta provincială, „Sfatul ţării, potrivit obiceiurilor vechi şi nevoilor de acum ale ţării"[216].

Evenimentul determinant în ce priveşte evoluţia situaţiei militare şi politice a fost intrarea Statelor Unite în război, la 6 aprilie 1917, într-un moment cînd slăbiciunea Puterilor Centrale şi mai ales a Austro-Ungariei era evidentă.

Proclamarea, în acelaşi timp, a dreptului popoarelor de a dispune libere de viitorul lor a contribuit şi mai mult la adîncirea crizei din Imperiul austro-ungar. Împăratul Carol aducea la cunoştinţa împăratului Wilhelm că Austraia nu va mai putea continua războiul mai mult decît pînă la sfîrşitul anului 1917. În această stare de lucruri, este convocat Reichsratul pentru 30 mai, satisfăcîndu-se dorinţa social-democraţilor austrieci de a se întrona viaţa constituţională. Pentru a salva imperiul din criza acută ce-l zguduia din temelii şi pentru a le da o satisfacţie, alte făgăduieli de largă autonomie naţională au fost făcute naţionalităţilor, care pretindeau dreptul de a-şi făuri state naţionale. Totodată Austro-Ungaria mai întîi şi apoi Germania fac apeluri aliaţilor pentru începerea negocierilor de pace.

2. Intensificarea dorinţelor şi tendinţelor de unire în 1917

Efortul mare şi sacrificiile pe aceeaşi măsură au fost hotărîtoare în redresarea situaţiei militare şi politice a României. Misiunea franceză, condusă de generalul Henri Mathias Berthelot, a îndeplinit şi ea un rol însemnat în refacerea armatei române şi în pregătirea ei pentru luptele ce se vor desfăşura în vara anului 1917. Îndatorirea misiunii a fost uşurată de potenţialul moral al ostaşilor români, care, în condiţii foarte grele, animaţi de dorinţa de libertate şi unitate naţională, au găsit tăria necesară a înfrunta greutăţile şi a se îmbărbăta de marele ideal. Au contribuit la refacerea potenţialului militar şi moral al României şi românii din Transilvania şi Bucovina aflaţi în Moldova. Aceştia ajută la organizarea detaşamentelor de voluntari, formate din prizonierii români din armata austro-ungară. În acelaşi timp, legaţia României la Roma se face interpreta dorinţei prizonierilor români din Italia de a fi concentraţi în lagăre separate şi apoi înrolaţi în armată[217]. Guvernul italian îşi dă consimţămîntul „pe bază de reciprocitate", guvernul ro-

[216] „Cuvînt moldovenesc", nr. 18, din 9 aprilie 1917, cf. M. Muşat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 556.

[217] Soldatul fruntaş Simion Adega adresează personal o impresionantă scrisoare „măriei sale, onoratului domn ministru", să-i permită lui şi camarazilor săi, să se înscrie voluntari pentru ca „cu mare îngrijire" să ajute „fraţilor români a lupta pînă la ultimul strop de sînge românesc", cu argumentul că şi ei sînt români. Cf. E. Hulea, *op. cit.*, l.c., p. 345.

Scanned with OKEN Scanner

mân predînd prizonierii italieni din România[218]. Situația politică și militară grea a României în 1917 a întîrziat realizarea practică a acestor planuri și apoi a determinat modificarea lor.

Se realizează altele, ale prizonierilor români din Rusia, care organizează un „Comitet național al românilor din țările subjugate". În vederea unor acțiuni concrete, un *Manifest* este adresat, la 11 aprilie 1917, de Pompiliu Nistor, voluntarilor români, chemîndu-i la organizare în vederea luptei pentru unirea „fiecărui popor într-un stat național independent" pe baza principiului autodeterminării. Rolul hotărîtor în înfăptuirea acestor deziderate îl aveau masele populare: soarta lumii se decide în casele țăranului și atelierele muncitorului[219].

Pentru propagarea acestor idei și pentru înlesnirea organizării voluntarilor se editează „Gazeta Transilvaniei și Bucovinei". Ziarul „România Mare" ce apărea la Kiev, sub redacția ziariștilor ardeleni Sever Bocu, Gheorghe Pop și Iosif Șchiopu și a bucovineanului Filaret Boboc, a jucat de asemenea un rol important în menținerea moralului prizonierilor români din Rusia și întărirea încrederii în realizarea aspirațiilor naționale ale poporului român[220]. Este emoționantă scrisoarea soldatului Augustin Roșianu de prin părțile Albei, adresată primului ministru I. I. C. Brătianu, rugîndu-l să-l primească „ca pe un fiu al patriei și al neamului", asigurîndu-l că el va fi „cel mai bun supus și ascultător al patriei române, după știința și puterea sa". „Scopul" său și al altor sute de mii de frați români prizonieri în Rusia era că vor fi „cu mult mai rău de cum a fost dacă Transilvania nu va fi luată de România"[221].

Guvernul român, după o perioadă de reflectare, a acceptat proiectul, iar mișcarea voluntarilor români s-a impus progresiv. Exemplul prizonierilor din Rusia e concludent: după intrarea României în război, 40 000 de prizonieri români au cerut să se înroleze în armata română.

Organizați într-un puternic corp de voluntari, ofițeri, subofițeri, și soldați, prizonierii români din Rusia, întruniți în 26 aprilie 1917, la Darnița, în imediata vecinătate a Kievului, depun jurămînt de a lupta din toate puterile pentru dezrobirea țării și pentru înfăptuirea Unirii Transilvaniei cu România. Proclamația din 26 aprilie cuprindea hotărîrea voluntarilor de a participa, cu jertfa vieții lor, la lupta pentru împlinirea idealului „de a uni tot poporul, tot teritoriul românesc din monarhia austro-ungară în una și nedespărțită Românie liberă și independentă". Trimițînd prin proclamația-manifest, salutul cel mai călduros Rusiei democratice și tuturor luptătorilor care s-au jertfit pentru ea, voluntarii români își exprimă încrederea în democrația creată de revo-

---

[218] A. Tamborra, *op. cit.*, p. 40.

[219] I. Nicoară, *op. cit.*, p. 188—193.

[220] Numeroși voluntari ardeleni și bucovineni își amintesc de zbuciumul lor sufletesc în timp ce se găseau în lagăre de prizonieri, fiindcă nu puteau lupta alături de armata română. Astfel ajutorul de slt. Ioan Șaiu, prizonier la ruși, spune că încă din 1915 a început să organizeze prizonierii în vederea constituirii lor într-un corp de voluntari. În 1916 intervine pe lîngă oficialitatea militară rusească să facă intervențiile necesare pentru a fi primit el și alți 617 prizonieri în armata română.

[221] Cf. E. Hulea, *Despre contribuția voluntarilor români la Unire*, în „Apulum", 1978, XIV, p. 345—346; D. Tuțu, *Voluntarii români din Transilvania în lupta împotriva Puterilor Centrale, pentru libertate națională și unitate, 1916—1918*, în „Studii", 1968, 21, nr. 6, p. 1932; C. Enea, *Organizarea și activitatea prizonierilor români transilvăneni din Rusia (1917—1918)*, în „Studii și articole de istorie", 1968, XI, p. 157.

Scanned with OKEN Scanner

luția rusă, dorindu-i cea mai deplină izbîndă în împlinirea programului politic, social și cultural, același cu cel profesat de întregul popor român de zeci și sute de ani, de românii din Austro-Ungaria — țărani, muncitori, meseriași și intelectuali —, animați de sentimente democratice. Pentru dezvoltarea limbii, a culturii, a întregii ființe etnice și politice, „trup unic și nedespărțit cu toate celelalte părți constitutive ale națiunii române", voluntarii cer, „cu voință nestrămutată", încorporarea pe temeiul dreptului fiecărei națiuni de a-și hotărî singură statul și forma de guvernare la România liberă, pentru a forma împreună cu ea „un singur stat național românesc", zidit „pe bazele celei mai înaintate democrații". Pentru împlinirea acestui ideal, voluntarii sînt gata a-și pune în cumpănă tot ce au, viața și averea, femeile și copiii, viața și fericirea urmașilor. Spre împlinirea acestei dorințe, voluntarii apelează la sprijinul tinerei democrații ruse, care, prin cuvîntul autorizat al sfatului deputaților, soldaților și muncitorilor, a recunoscut sărbătorește dreptul națiunilor de a-și hotărî singure soarta. Libera determinare nu este, însă, posibilă atîta vreme cît va mai exista Austro-Ungaria, cu întregul său aparat represiv. Destrămarea acestui stat anacronic este imperios necesară pentru ca popoarele să-și poată exprima libere voința. Aceea a voluntarilor era Unirea tuturor românilor într-o Românie democratică.

Proclamația, primită cu unanimă însuflețire de adunarea generală a voluntarilor, a fost semnată de circa 500 delegați ai celor 13 000 prizonieri români din Rusia. Inițiativa proclamației a fost a lui Pompiliu Nistor, iar paternitatea îi aparține inițiatorului în primul rînd, ajutat de V. Deleu, O. Vasu, N. Nedelcu, G. Juga, V. Chiroiu, T. Ghilezan, S. Gocan și E. Isopescu.

Proclamația a fost tradusă în diferite limbi și comunicată guvernului rus, comitetelor de muncitori și soldați din centrele mai importante, presei și unor oameni politici ruși și reprezentanților statelor aliate și neutre din Rusia, birourilor de presă și ziarelor franceze, engleze, și italiene, guvernului și ziarelor românești, organizațiilor naționale: cehă, sîrbă, poloneză și ruteană din Rusia. Entuziasta adunare de la Darnița, prin participarea numeroasă, prin hotărîrile și proclamația adoptate, a fost socotită, de cei ce și-au cîștigat merite în organizarea acțiunilor, „Prima Alba Iulia", adică cea dintîi manifestare puternică de unire cu România a teritoriilor românești din Austro-Ungaria[222].

V. Lucaciu și I. Moța, trecînd pe la Darnița în drum spre America, au luat cu ei textul proclamației pe care l-au publicat în ziarele românești din Statele Unite. Datorită cuprinsului său și hotărîrii fără abatere a voluntarilor de a-și hotărî viitorul cu orice sacrificiu și orice jertfă, Proclamația-manifest din 26 aprilie a stîrnit un puternic ecou în cercurile politice și ziaristice din străinătate.

Într-adevăr, adunarea și Manifestul-proclamație de la Darnița sînt acte politice de o valoare incontestabilă, prin principiile proclamate, prin maturitatea programului politic formulat, prin orizontul larg al înțelegerii problemei naționale a tuturor popoarelor subjugate și oprimate. Chiar dacă nu pot fi puse alături de adunarea și hotărîrile cu caracter plebiscitar de la Alba Iulia, au meritul de a fi fost cele dintîi exprimări

---

[222] P. Nemoianu, *Prima Alba Iulia. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, 1922; Proclamația de la Darnița a fost prezentată Marii adunări naționale de la Alba Iulia de Ariton Pescaru.

limpezi ale voinței de autodeterminare a poporului român din Transilvania, de unire necondiționată cu România. Valoarea lor sporește și prin faptul că în acele momente grele, cînd cerul României era acoperit de nori negri, zecile de mii de soldați și ofițeri ardeleni își oferă energia și viața pentru salvarea României — considerată de ei ca patrie a lor —, pentru împlinirea dorinței lor nestrămutate de unire. A fost o pildă îmbărbătătoare pentru toate națiunile oprimate, luptătoare, acasă sau în străinătate, de a se constitui în state naționale independente și suverane. Era o dezmințire categorică a afirmațiilor oficialității austro-ungare cu privire la loialitatea naționalităților față de monarhia habsburgică. Era o negare tot atît de categorică a declarației de fidelitate impusă de Tisza István unor clerici și oameni politici în luna februarie și a proiectului din luna martie a lui Constantin Stere.

Manifestația și proclamația de la Darnița se înscriu între alte numeroase manifestații asemănătoare ale diferitelor naționalități din Austro-Ungaria. Mai întîi puternicele greve și demonstrații muncitorești ce au loc în primăvara și vara anului 1917 în multe orașe ale Transilvaniei: Brașov, Simeria, Petroșani, Timișoara, Arad, Reșița, Sibiu, Cluj, Oradea; în toată Bucovina. Revendicările muncitorimii erau de natură economică, dar și politică: îmbunătățirea condițiilor de muncă și viață, alimentarea corespunzătoare, vot universal, pace[223]. Era cea mai evidentă dovadă cu privire la voința popoarelor de a se separa de monarhia opresoare și cel mai concludent semn al destrămării acesteia.

Împăratul Carol, însă, nici în această situație nu se gîndea la vreo schimbare serioasă, în nici un domeniu. Dimpotrivă, nutrea planuri de alte cotropiri teritoriale și de popoare. Prima victimă în aceste planuri urma să fie România. Proiectul de numire a arhiducelui Iosif în fruntea guvernului maghiar în locul lui Tisza urmărea anexarea României, sub forma unei uniuni personale sau a unui *trialism* (Austria, Ungaria și România). Pentru pregătirea acțiunii este trimis, în mai 1917, arhiducele Friedrich la București pentru a cunoaște dacă ar fi sau nu oportună vizita împăratului Carol în capitala României. Asemenea proiecte lipsite de luciditate erau respinse de cei ce se credea că le vor aplauda. Arhiducele Iosif declara împăratului că uninea personală între Ungaria și România va dăinui atîta vreme pînă cînd România va reuși să devină un stat mai puternic și cînd uniunea se va evapora. Tisza însuși se arăta convins că asemenea uniune nu va lua ființă niciodată, declarînd că el va întreprinde orice „pentru zădărnicirea acestui plan nenorocit"[224]. Această atitudine nu izvora, firește, dintr-un sentiment de echitate și dragoste sau dintr-o politică etică superioară. Era teama de creșterea numărului românilor din monarhie și, ca urmare, de neajunsurile și mai mari pentru beneficiarii maghiari ai dualismului.

Nerealismul conjugat cu credulitatea vinovată îndeamnă Curtea imperială la formule puerile pentru salvarea monarhiei. Sacrificarea lui Tisza István din fruntea guvernului ungar o credea împăratul Carol salvatoare. Planul nu putea înșela, însă, pe nimeni. Cunoscătorii apreciau proiectul doar ca „o schimbare de garnitură", potrivit caracterizării lui Jules Cambon, secretarul general al Ministerului de Externe francez. Asemenea manevre de culise puteau înșela și mai puțin pe Clemenceau

---

[223] I. Gall, *op. cit.*, p. 296—297; T. Bălan, *op. cit.*, p. 36—40.
[224] Iozsef herceg, *A világháború*. IV, Budapest, 1930, p. 727—729.

Scanned with OKEN Scanner

care, numit în fruntea guvernului francez, a declarat: „politica guvernului meu este să mă bat. Să mă bat în fața Parisului, în Paris, după Paris, să mă bat pînă la ultimul sfert de ceas, căci sînt ferm convins: ultimul sfert de ceas mie-mi aparține". De aceea a dus tratative cu premierul englez Lloyd George pentru crearea unui comandament aliat unic, în fruntea căruia a fost numit mareșalul francez Foch.

Măsuri utile, oportune, necesare din punct de vedere militar, realizabile, însă, numai dacă erau susținute de popoarele ce luptau pentru libertate, căci așa cum spunea Take Ionescu, ministrul de externe al României în scrisoarea-circulară, adresată ambasadelor române din țările aliate și neutre, îndemnîndu-le la o propagandă mai activă în sprijinul cauzei românești, „nu guvernele, ci națiunile sînt cele care decid marile chestiuni aflate la ordinea zilei"[225].

Națiunea română din Transilvania era reprezentată și acum, în vara anului 1917, de zecile de mii de voluntari, care, după manifestul de la Darnița, se îndreptau spre România pentru a primi botezul focului și măreția jertfei. De aceea asemenea acțiuni ca cele ale lui Stere și Vaida însemnau o adevărată trădare a intereselor naționale, un sacrilegiu față de viitorul poporului român. Între cele două acțiuni diametral opuse: manifestul din februarie al unor oameni politici și clerici superiori, memoriul din martie al lui Stere și cel din mai—august al lui Vaida, pe de o parte și hotărîrea voluntarilor români, pe de altă parte, judecata nu poate sta nici un moment în cumpănă. Interesele poporului român erau slujite de acești adevărați reprezentanți ai lui, țărani, muncitori, intelectuali. Și fapta lor a fost apreciată după cuviință de întregul popor român.

Petre Nemoianu descrie manifestațiile entuziaste prilejuite de sosirea voluntarilor transilvăneni și bucovineni la Iași. Sînt clipe în viața unui om care rămîn veșnic și adînc întipărite în inima acelora care le-au trăit și care se transmit din generație în generație ca momente de înălțare sufletească, de întărire morală, de redeșteptare patriotică.

Sosirea trenului, în ziua de 7 iunie, a fost întîmpinată de Vintilă Brătianu, ministru de război, generalii Prezan, șeful Marelui stat major, Cristescu, subșeful Marelui stat major, Petala, Vlădescu, Paraschiv, Vasilescu, Herescu, numeroși alți ofițeri și O. Goga. Urale entuziaste se ridică în aer cînd trenul se oprește în fața peronului. E un moment de profundă emoție. Privirile și ochii umeziți spun mai mult ca oricîte cuvinte... Apariția fiecărui grup e salutată cu entuziasm delirant. Agitînd capetele, frații ardeleni răspund cu emoție... Un cor format din voluntarii ardeleni cîntă „Pe-al nostru steag e scris unire"; în mijlocul entuziasmului mereu crescînd, vînătorii îi răspund cu alt cîntec patriotic: „Să trecem Carpații!". Generalul Prezan adresează un simțit salut de bun sosit, exprimîndu-și credința că în curînd voluntarii ardeleni și bucovineni vor călca pe pămîntul natal în care va străluci un alt soare, soarele libertății. Salutul celui mai în vîrstă dintre ofițerii ardeleni și bucovineni voluntari din partea gen. Prezan a produs „o explozie de entuziasm"; toți cei prezenți au izbucnit în „urale entuziaste". Momentul culminant al înfrățirii s-a petrecut atunci cînd s-au îmbrățișat soldații români între ei, cei din România și voluntarii ardeleni și bucovineni.

---

[225] I. Stanciu, Fl. Constantiniu, *op. cit.*, p. 1 877.

Pe tot drumul din piața gării la cazarmă, un public numeros „aclama cu entuziasm". Urale îndelungate au însoțit întîlnirea de pe platoul din fața cazărmii dintre voluntari și unitățile de vînători. Gen. Vlădescu într-o entuziastă cuvîntare de salut le spune că împreună vor dezrobi vetrele ocupate de străini, unindu-le pentru totdeauna, exprimîndu-și, totodată, credința că în fața forțelor unite dușmanul se va face „praf și pulbere". Alte manifestații entuziaste, alte îmbrățișări și săruturi. „A fost un moment din acelea care nu se repetă de două ori. Multă lume din asistență plîngea. Hora Unirii s-a transformat într-un cerc uriaș, care a continuat pînă la orele 7 seara".

La sosirea în cazarma din Iași însuflețirea a fost atît de puternică încît din rîndul spectatorilor se exclamase că „așa ceva nu s-a mai văzut de la 1848. Dacă atunci a fost o cîmpie a libertății, asta este cîmpia unirii"[226].

Entuziasmul stîrnit de sosirea la Iași a primelor detașamente de voluntari, la începutul lunii iunie, era expresia însemnătății covîrșitoare a evenimentului, socotit „începutul realizării întregirii naționale"[227]. Se împlinea și din punct de vedere politic-militar, ceea ce a existat totdeauna din punct de vedere spiritual între românii de pe cele două laturi ale Carpaților: unitatea lor deplină.

În ziua de 8 iunie, primul eșalon, ce purta numele simbolic „Alba Iulia", format din 1 500 de ofițeri și soldați, sosit la Iași a depus jurămîntul în fața regelui Ferdinand, a primului ministru I. I. C. Brătianu și a membrilor guvernului, a președinților senatului și camerei, a unor generali. Solemnitatea impresionantă a momentului a fost unică, după cum și jurămîntul voluntarilor de a realiza visul secular al „Unirii lor cu patria mamă". După jurămîntul de la Blaj, jurămîntul de la Iași a înscris „pagina cea mai măreață printre atîtea cîte ardelenii au înscris cu slove de sînge și de aur", cum scria martorul ocular, ziaristul G. Ranetti.

Regele Ferdinand, în cuvîntul său, a declarat că orașul unde s-a făcut prima unire a Principatelor îi primește cu „dragoste și cu încredere ca pe primii soli ai unirii neamului".

În după amiaza zilei de 8 iunie a avut loc o altă manifestație impresionantă: primirea, din partea voluntarilor, a salutului guvernului și a „poporului însuși".

Cuvîntări emoționante sînt rostite din partea primului ministru: „prima manifestare a întregirii neamului nostru, în care serbăm temelia României Mari"; a lui O. Goga: „piatră fundamentală pe care se zidește de acum istoria noastră"; a lui Victor Deleu: „Munții Carpați sînt prea mici față de înălțimea inimilor care bat în piepturile voluntarilor și oștirii românești... Nimic nu ne mai desparte. S-au unit armele, s-au unit voințele, destinul trebuie să se împlinească... Și-n toți o singură hotărîre domnește: așezarea lumii pe temelii noi de dreptate în hotarele naționale".

În cuvîntarea sa Ioan Nistor sublinia dreptul popoarelor de a-și întocmi viața după buna lor chibzuință și a se cîrmui prin ele însele.

Gîndurile și simțămintele celor ce-i primeau erau tot atît de curate și de înălțătoare. Era convingerea adîncă și nestrămutată a poporului

---

[226] P. Nemoianu, *Prima Alba Iulia*.
[227] „România", I, nr. 121, 2/15 iunie 1917.

român exprimată cu atîta entuziasm și de Mihail Sadoveanu și de Ion Minulescu, care scriau că ardelenii și bucovinenii au venit să lupte „români alături de români", pentru apărarea și mărirea patriei care mîine va fi deopotrivă și „a noastră și a voastră". Au venit să dovedească dușmanului neamului nostru că „românii de pretutindeni nu sînt călăuziți decît de idealul întregirii lor naționale". Și în clipa mare și istorică, cînd democrația mondială proclamă dreptul popoarelor de a-și hotărî singure soarta, au venit să arate lumii, care de trei ani îi vede luptînd pentru alții, că românii de sub sceptrul Habsburgilor se rînduiesc de bună voie sub steagul României libere, singurul pentru care înțeleg să lupte și să moară de azi înainte. „Fie ca voința voastră să se împlinească cît mai curînd. Fie ca aici la Iași, în vechea capitală a Moldovei, unde s-a plămădit prima înfrățire românească, sau acolo pe front, în mijlocul fraților care vă așteaptă cu brațele deschise, prezența voastră să simbolizeze înfăptuirea fericitului eveniment pe care viitorul nu ni-l mai poate ascunde, iar primul pas făcut în tovărășia voastră peste Carpați să pecetluiască pentru totdeauna hrisovul definitiv al întregirii neamului românesc"[228].

Piața Unirii din Iași era martora unor clipe înălțătoare. Voluntari și localnici se prind într-o horă frățească de o semnificație deosebită. Era impresia că Transilvania este aceea care a cuprins România și nu invers, afirmă un martor ocular, Saint Aulaire, ministrul Franței în România. Aceeași impresie se degajă și din telegrama adresată de oficialitatea română corpului de voluntari, care „s-a legat cu un lanț nedisolubil de patria mamă" pentru biruința libertății și fericirii, pentru realizarea Unirii între frați nedespărțiți întotdeauna — impresie degajată și din manifestările opiniei publice generale[229].

Nicolae Iorga a transmis posterității impresiile momentului solemn: „Ardelenii trec dimineața, impunători ostași cu fețele bronzate în acel marș apăsat; purtîndu-și marile steaguri românești, se duc la prestarea jurămîntului... Zguduitoare întîmpinare a ardelenilor în Piața Unirii, plină cum nu s-a mai pomenit... Foarte frumoasă cuvîntare literară a lui Goga. Dr. Lupu plînge sus pe statuia lui Cuza... Victor Deleu, șeful ardelenilor, răspunde cu un discurs de o extraordinară putere. În horă se prind și alții, între care miniștri, generali"[230].

Timp de două săptămîni alți 11 000 de voluntari au sosit în Moldova, răspunzînd chemărilor celor sosiți mai înainte: a unui moț, către moții ce se mai aflau în Rusia, a lui Filaret Boboc, a lui O. Goga, a lui Dumitru Strugur, Silviu Bordan și mulți alții. Astfel numărul voluntarilor, împreună cu al refugiaților din monarhia austro-ungară, se ridica la peste 30 000 de oameni.

Asemenea manifestații de înaltă semnificație au impulsionat și organizarea „Comitetului Central Executiv Moldovenesc al Sovietului deputaților ostașilor și ofițerilor", de la Chișinău la 23 iulie 1917, de sub președinția slt. G. Pântea, cu scopul de a înfăptui unirea tuturor organizațiilor ostășești din orașele Chișinău, Odesa, Ecaterinoslav, Sevasto-

---

[228] E. Popescu, *Constituirea primului batalion al voluntarilor transilvăneni și bucovineni. Sosirea la Iași — iunie 1917. Semnificația acestui eveniment*, în *60 de ani de la făurirea statului național unitar român*, p. 111—112; A. Deac, I. Toacă, *op. cit.*, p. 206.

[229] *România în primul război mondial*, p. 483.

[230] N. Iorga, *Memorii. Însemnări zilnice*, I, București, f.a., p. 33—34.

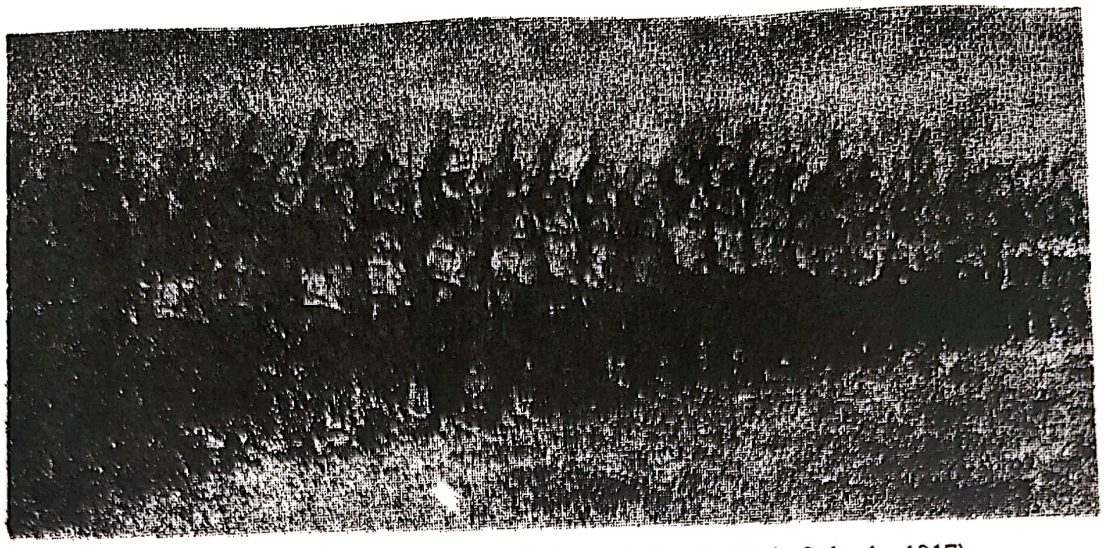

Jurămîntul voluntarilor ardeleni şi bucovineni (Iaşi, 8 iunie 1917).

pol etc. În şedinţa sa din 25 iulie, Comitetul din Chişinău protestează „energic" împotriva pretenţiilor Radei Centrale Ucrainene de anexare a Basarabiei la Ucraina, hotărînd autonomia Basarabiei pe baza principiilor proclamate de revoluţia rusă. Comitetul se declară „organ fără de partid", „organizaţie ostăşească", pe „deplin democratică" în scopul de a traduce în „viaţa populaţiei Basarabiei a principiilor de bază democratice şi munca de organizare a maselor populare", de a lupta împotriva oricăror „manifestări contrarevoluţionare". Declaraţia „Sfatului" afirma principiul că „fiecare norod are dreptul a-şi hotărî soarta", pe baza acestui principiu şi luînd în seamă trecutul, aşezarea şi neamul locuitorilor Basarabiei, a hotărît: „să se îndrepte către toate partidele naţionale, politice, obşteşti, profesionale şi alte organizaţii cu strigarea de a se întemeia în Chişinău Sfatul Ţării, în care să intre împuterniciţii neamului de la toate partidele politice, proporţional numărului fiecărui norod ce locuieşte în Basarabia". Iar Teofil Iancu, delegat al Partidului Naţional Moldovenesc la Congresul naţionalităţilor din Rusia, care se desfăşura la Kiev, între 8—14 sept., saluta congresul în numele românilor din Basarabia. „Mulţi aţi auzit de moldoveni — a spus delegatul Basarabiei —, dar puţini cred că ştiţi că naţiunea moldovenească nu există. Este o naţiune română. Numele moldovean şi moldoveni este numai teritorial, dar nu naţional, iar dacă noi numim moldoveneşti comitetele şi organizaţiile noastre, o facem aceasta numai din punct de vedere tactic, fiindcă cuvîntul român sună prea aspru la urechile vrăşmaşilor noştri, de care avem mulţi, ca şi dumneavoastră"[231].

În această atmosferă, primul batalion de voluntari a plecat pe front la 1 august 1917[232]. Ei s-au înfrăţit cu armata română de sub comanda generalilor Averescu şi Grigorescu, contribuind la marile victorii din august 1917 de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz asupra armatei germane,

[231] Cf. procesele verbale nr. 1 din 23 iulie, nr. 2 din 24 iulie, nr. 3 din 25 iulie, nr. 4 din 26 iulie 1917; „Cuvînt moldovenesc", nr. 64 şi 65 din 2, 3 august 1917 şi M. Muşat şi I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 559—560.

[232] La 17 noiembrie s-a înfiinţat corpul separat al voluntarilor sub comanda col. Olteanu, alcătuit din trei regimente: Alba Iulia, Avram Iancu şi Turda; „Evenimentul", Iaşi, XXVI, nr. 261, 9/22 dec. 1917.

comandată de vestitul mareşal Mackensen, zădărnicind proiectele acestuia de a ocupa Moldova, de a scoate România din război şi de a o împărţi.

Pregătiri şi măsuri de intimidare, jafuri şi maltratări au săvîrşit armatele germane şi austro-ungare în zona Mărăşeştilor pentru a demoraliza populaţia şi armata română. Pe baza relatărilor femeilor din satele din zonă, Mihail Sadoveanu a transmis pagini zguduitoare. „Tot le-au luat oamenilor, pînă şi cel din urmă fir de porumb", iar apoi l-il vindeau cu preţuri de speculă; au „scociorît" pivniţele şi ogrăzile unde oamenii îşi îngropară unele lucruri mai de preţ şi zestrele şi le-au luat tot, lăsîndu-i săraci. I-au chinuit şi i-au robit, scoteau femeile şi fetele la „lucrări din greu la şosele". „Cu ce inimă lucram noi!", povesteau femeile. Cum puteam noi face drumurile la străin ca să apese şi să dărîme ţara noastră! Loveam cu cazmaua şi ne înghiţeam lacrimile". Şi mai departe: „cînd li se părea lor ceva, ne închideau, ne chinuiau şi ne băteau peste obrazi... Ne băteau şi cu biciul"[233].

Faţă de ameninţarea desfiinţării ţării şi comportamentul inuman al armatelor de ocupaţie, îndîrjirea ostaşilor români a fost impresionantă, iar eroismul lor neegalat. Poziţia inamică a fost ruptă la Mărăşeşti, în ziua de 11 iulie, povesteşte Sadoveanu, după relatările generalului V. Spărtura a fost aşa de violentă şi de neaşteptată, încît germanii au părăsit în cea mai mare grabă nu numai poziţia ci şi Cîmpurile (satul) unde-şi aveau cantonamentul principal şi de unde credeau că n-o să mai iasă pînă la încheierea păcii. A doua zi spărtura s-a lărgit către Vizantea. A treia zi către Soveja. A patra către graniţă. Depozitele pline de materiale şi muniţiuni, tunurile, chesoanele şi armele abandonate pe toate drumurile şi rîpele, dovedesc ce fel de fugă a fost. „În tot timpul soldaţii şi ofiţerii noştri s-au bătut cu un avînt care a cutremurat pe toţi cei ce puteau fi martori la înfricoşata lor vitejie"[234].

Adevărul adevărat recunoscut de toţi cunoscătorii de bună credinţă. Aşa cum făcea primul ministru englez Lloyd George într-o telegramă trimisă lui I. I. C. Brătianu, în care exprima admiraţia poporului englez pentru eroismul românilor care „în condiţii excepţional de grele" au dat „un magnific exemplu despre forţa pe care o inspiră libertatea unui popor liber". Eroismul armatei române însufleţea „toate armatele aliate, sporindu-le hotărîrea de a continua războiul pînă la victoria deplină". Iar regele Angliei, George al V-lea, afirma că guvernul şi poporul englez au urmărit cu admiraţie faptele eroice ale armatei române şi excelenta apărare pe care a opus-o cu atîta vitejie duşmanului[235]. Elogii întregite de ale primului ministru francez Georges Clemenceau care în numele Franţei saluta „naţiunea română, sora sa curajoasă, care a arătat, în mijlocul greutăţilor de acum, cele mai eroice virtuţi" aplaudînd „eforturile sale viguroase care i-au permis să oprească victorios atacurile duşmane sporite cu forţe considerabile". Nu întîrzia să se asocieze acestor elogii şeful misiunii militare franceze în România, gen. Berthelot, subliniind şi el „bravura ofiţerilor şi soldaţilor români, care atrag în acest moment admiraţia tuturor armatelor aliate şi cărora chiar duşmanii le aduc omagiile lor". Îşi declară admiraţia de-

---

[233] M. Sadoveanu, în *Cartea Unirii, 1918—1928*, Bucureşti, 1928, p. 85—106.
[234] *Ibidem.*
[235] V. Arimia, *op. cit.*, p. 408—410; I. Gal, *Ecoul internaţional al Unirii* (mss.).

Scanned with OKEN Scanner

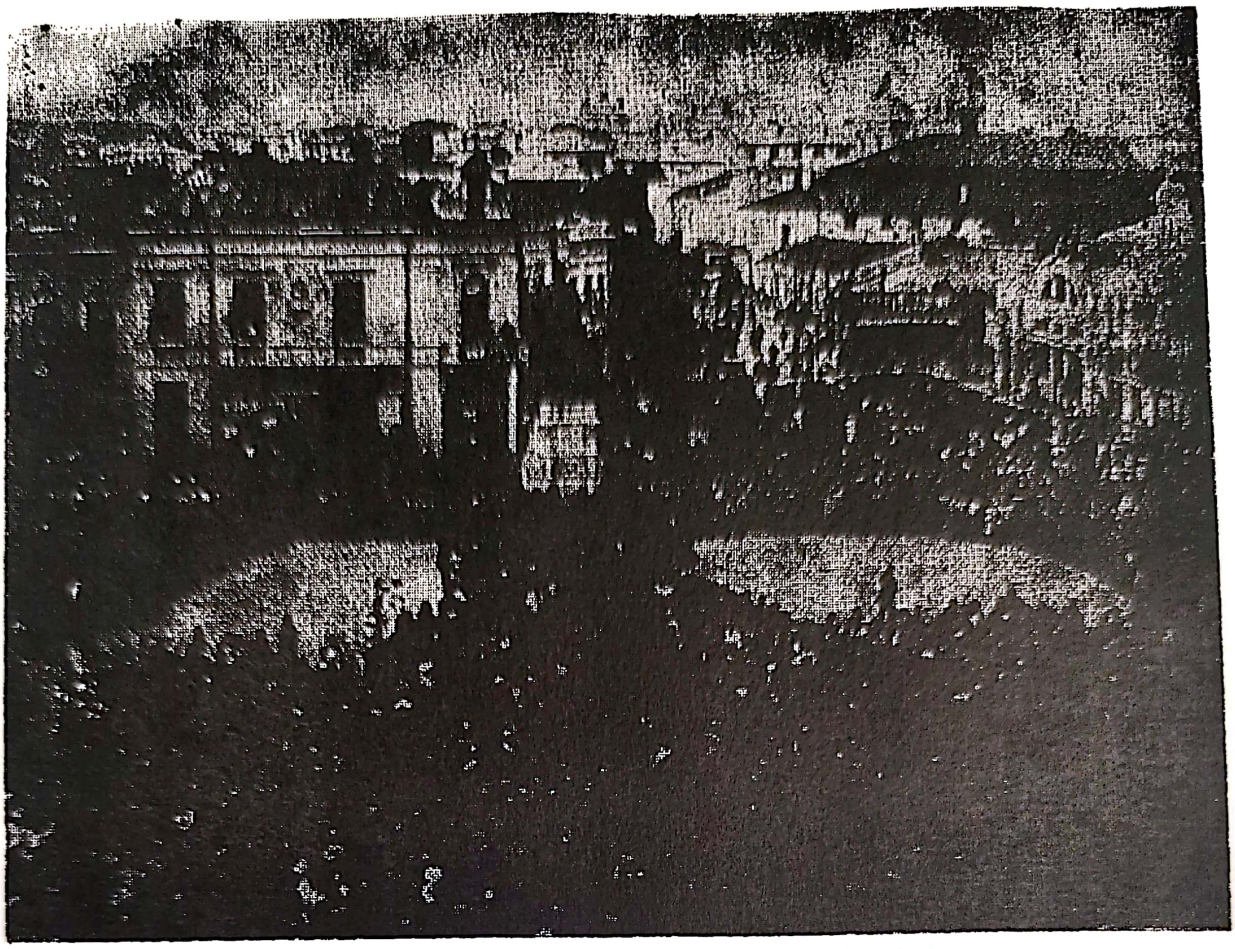

Hora unirii din Piața Unirii din Iași (9 iunie 1917).

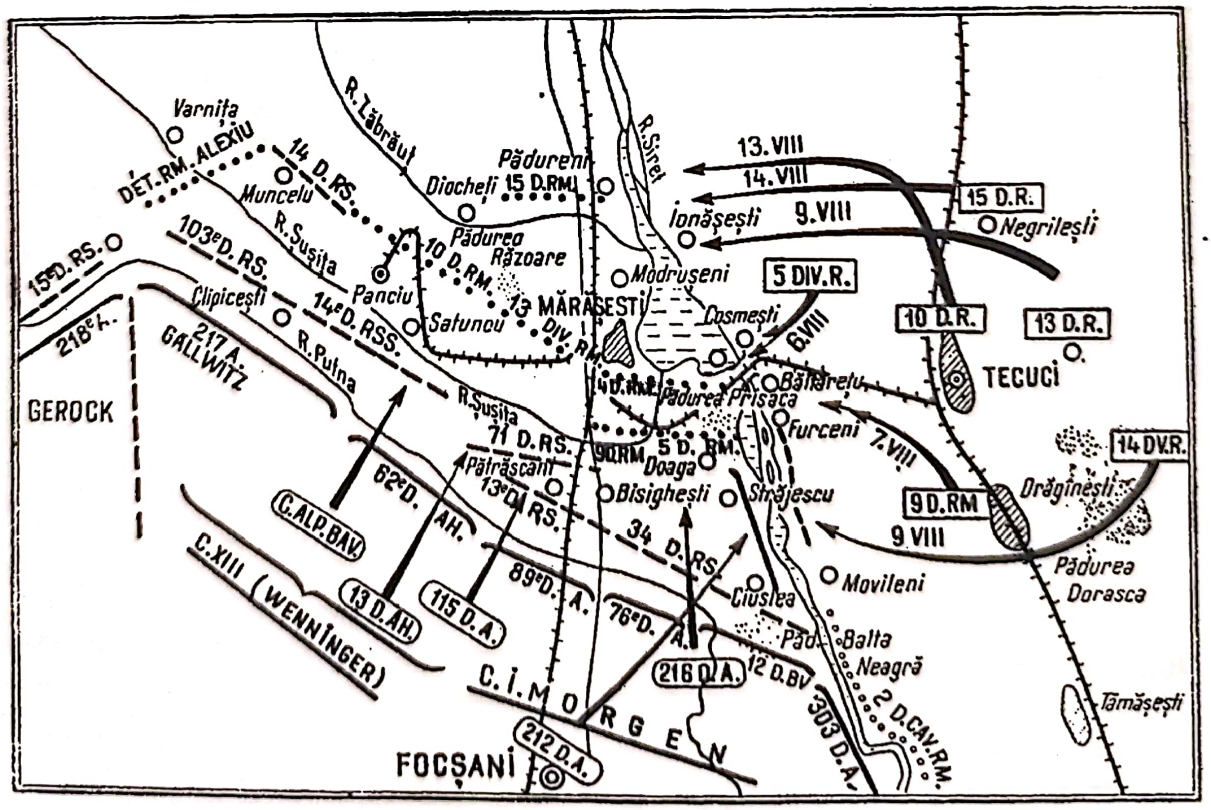

Bătălia de la Mărășești.

Scanned with OKEN Scanner

plină pentru „eroismul trupelor române... care au respins în mod strălucit ofensiva dușmană" și gen. Scerbacev, comandantul armatelor rusești. „Una din minunile războiului" erau caracterizate luptele victorioase din vara anului 1917 de presa engleză. Se asociază presa elvețiană, rusă care fac cor, elogiind eroica comportare a românilor, care și-au apărat „în mod fanatic" glia strămoșească"[236].

Luptele din vara anului 1917 și istoricele victorii ale oștirii române refăcută, aduceau aminte vitejiile poporului român ori de cîte ori țara era în mare primejdie. Pentru soarta războiului erau asemenea marilor bătălii de la Marna, Isère și Isonzo, cum erau apreciate de contemporanii străini, buni cunoscători. Iar pentru viitorul României și pentru desăvîrșirea unității naționale victoriile de la Mărăști, Mărășești și Oituz au fost hotărîtoare. Jertfele au fost mari și pe aceeași măsură și vitejia. Viteji și eroi au fost mulțimile anonime, țărani, muncitori, intelectuali, meseriași și comandanții lor, cum a fost Ecaterina Teodoroiu, care și-a jertfit viața în fruntea unității sale. Așa cum s-a întîmplat și în defileul Jiului, unde și-a dat viața generalul bănățean Ioan Dragalina.

Și într-un caz și în altul, acordînd României „toată încrederea și toate speranțele", cum scria revista franceză „Excelsior", armata română merita să stea „alături de puternicele armate aliate din Occident", așa cum aprecia ziarul italian „Corriere della Sera"; românii au luptat „cu o tenacitate extraordinară" (după caracterizarea ziarului englez „Times"), pentru împlinirea „aspirațiilor și idealurilor" lor („Daily Telegraph"), angajîndu-se, aliații, să-și îndeplinească datoria cu care se legaseră prin tratatele încheiate cu România[237].

Păreri asemănătoare, elogioase exprimă și oamenii politici și militari competenți și buni cunoscători ai faptelor și actelor ostășești românești. Ca de pildă cunoscutul om politic englez Asquith, care sublinia, într-o intervenție în Camera Comunelor, că prin victoriile din vara anului 1917, „România s-a dovedit invincibilă". Iar gen. John Pershing, șeful misiunii militare a S.U.A. în Franța, afirma, la 23 septembrie 1917, „că soldații români luptă admirabil. Sînt la înălțimea celor mai viteji apărători". „O măreție nespusă se revarsă din acești soldați îmbrăcați în uniforme zdrențuite și dintre care mulți nu mai au nici echipament, nici mantăi, nici încălțări", spune ofițerul francez René Chaulbe. „Acești oameni se luptă de șase luni fără o zi de odihnă, fără să se înfrupte niciodată de dulceața cantonamentului. În prima linie, întotdeauna, mereu. Au văzut tot, au cunoscut tot, au îndurat tot; îmbătarea celor dintîi izbînzi, groaza celor dintîi înfrîngeri, sfîrșeala acestei goane înnebunitoare de la Carpați la Dunăre și de la Dunăre la Carpați, pentru a ține piept îndoitei năvăliri austro-germane și bulgaro-turcești. Nici o odihnă, nici schimb, nici vestminte, nici hrană — dar nici o plîngere... Măreți soldați români, nu vă voi uita niciodată! Puterea voastră de îndurare e fără pereche, tăria voastră în nefericire e sublimă"[238].

Chiar și unii adversari ai românilor, cum era gen. german Kurt von Morgen, recunoștea că „rezistența românilor a fost neobișnuit de dîrză și s-a concretizat în 61 contraatacuri în cursul celor 14 zile... Aces-

---

[236] C. Botoran și C. Matichescu, *op. cit.*, p. 36—37.
[237] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 427—431.
[238] *Cartea Unirii*, p. 47—48.

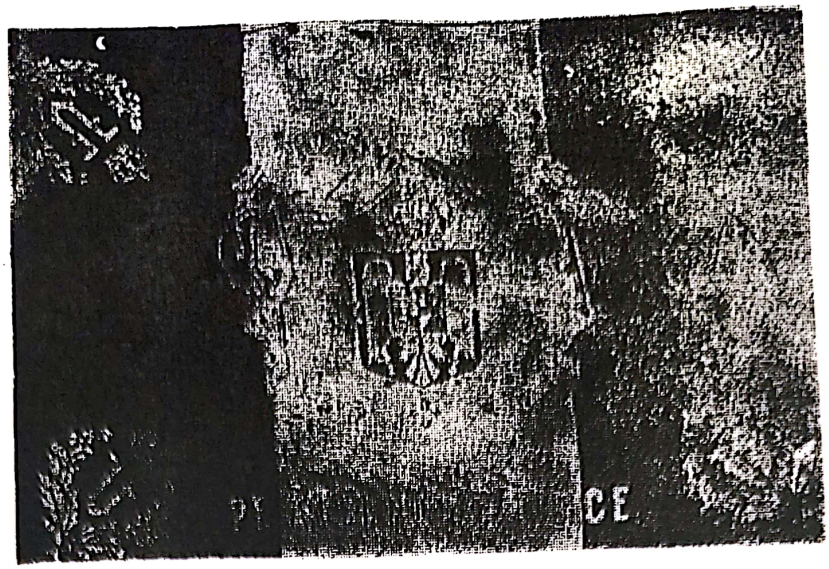

Lozinca frontului de la Mărăşeşti: „Pe aici nu se trece".

tea ne-au pricinuit pierderi considerabile". La rîndul său, istoricul german M. Schwartze recunoaşte că „luptele de la Focşani şi Tg. Ocna (Oituz) sau bătălia de la Mărăşeşti au devenit mîndria armatei române în războiul mondial"[239].

Strălucita ofensivă română e caracterizată epopeea oştilor române de ziarul „România Mare", adăugînd că aceasta a avut darul să stîrnească cel mai mare entuziasm în toată ţara. „La Iaşi lumea se îmbrăţişa şi se săruta pe stradă de bucuria biruinţelor noastre. Numeroşi străini, ofiţeri francezi, englezi, sîrbi, americani salută pe stradă pe simpli soldaţi români cu un respect şi mai mare ca pînă acum"[240]. Ziarul „România" aprecia că „niciodată nu s-a arătat într-un mod mai evident energia poporului nostru ca în aceste zile de complicat război, cînd armatele imperiului german se frîng de zidul de pe Siret. Mărăşeştii strigă, deci, cu învăţătura sîngelui vărsat acolo, strigă în conştiinţa tuturor oamenilor care vor îndreptarea ţării noastre nenorocite. Zilele de glorie ale acestui sat din Moldova trebuie să fie zilele de înaltă pedagogie naţională care va îndruma viitorul"[241]. Nu putea lipsi glasul aceluia ce nu lipsea din nici unul din marele momente istorice la care participa cu toată fiinţa sa: Nicolae Iorga, care ştie că Mackensen, mînat de gîndul de a-şi deschide drumul spre Iaşi şi spre Odesa, sigur că şi le va deschide pe amîndouă, a întîlnit o împotrivire „în care zeci de mii ale ostaşilor noştri muriră zi de zi bucuroşi că-şi pot da viaţa pentru ca această ultimă fărîmă de România liberă să nu fie pîngărită şi ea... Armata lui fusese redusă la jumătate. Siretul era o graniţă de netrecut cu energii româneşti"[242].

În ce priveşte urmările eroicelor lupte şi marilor jertfe, cel ce s-a distins între numeroşii eroi ai luptelor de Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, gen. Eremia Grigorescu, într-un emoţionant ordin de zi, exprimînd îndeosebi admiraţia nemărginită faţă de eroismul ostaşilor români, le aducea aminte că prin rezistenţa opusă de piepturile lor la Mărăşeşti şi

[239] Şt. Pascu, C. Marinescu, *op. cit.*, p. 205—206.
[240] „România Mare", I, nr. 7, din 21 iulie/4 august 1917.
[241] „România", I, nr. 183, din 12 august 1917.
[242] „Neamul românesc", XIV, nr. 178, din 16 august 1917.

Comandanţii armatei române în luptele de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz : general Eremia Grigorescu, general Constantin Prezan şi general Alexandru Averescu.

Scanned with OKEN Scanner

Muncelu, au făcut să se spulbere toate visurile de cucerire a pămîntului ce mai rămăsese din „scumpa noastră țară" și de asemenea să arate dușmanului că românii nu au dat din pămîntul scump al țării decît locul de mormînt; din sîngele vărsat se va ridica curată și măreață „o țară românească a tuturor românilor"[243]. Cu luptele de la Verdun sînt comparate luptele din vara anului 1917 din Moldova de ziarul „România", iar ministrul de interne, Al. Constantinescu, le considera cele mai importante de pe frontul oriental. „Omenirea e uimită. Toată străinătatea vorbește de armata noastră și ne telegrafiază admirația pentru ea"[244]. Pe drept cuvînt afirma tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului, președintele României, că „victoria de la Mărășești a reprezentat o contribuție importantă la înfrîngerea militarismului german, un moment hotărîtor în lupta pentru eliberarea patriei noastre, pentru înfăptuirea idealului de unitate națională"[245].

După marile bătălii victorioase de la Mărăști, Mărășești și Oituz, un manifest a fost adresat românilor de Marele cartier general al armatei române, care, după ce apreciază vitejia ostașilor, subliniază încrederea în izbînda „noastră", iar, ca urmare acesteia, „vom avea Ardealul, vom avea Bucovina, vom avea Banatul. Vom fi încă odată România de sub Mihai Viteazul și slava Țării va străluci de-apururi".

Iar apelul *Către frații bucovineni* declara că numai atunci se va stîrpi războiul și răutatea din lume „cînd nici un popor nu va mai rîvni la țara și la bunurile altuia...", cînd „fiecare nație o să-și aibă țara sa unde să trăiască liberă și să se conducă după limba, legea și obiceiurile sale". În aceste condiții „urmează ca toate popoarele din Austro-Ungaria, care au fost rupte pe nedrept de la națiile lor, să se întoarcă la acele nații; drept urmare și românii din Ardeal, Bucovina, Maramureș, Crișana și Banat să se unească cu România liberă și să facă o „Românie Mare, cum... au dorit-o voievozii Ștefan și Mihai... și cum au visat-o moșii și părinții noștri"[246].

Prin alte manifeste, soldații români din armata austro-ungară erau îndemnați să dezerteze și să se înroleze în armata română[247].

Activitatea, în același sens, a emigranților în diferitele țări ale Antantei, mai ales în Franța, Anglia, Italia și Statele Unite ale Americii, unde reușiră să creeze o opinie publică favorabilă dreptului de autodeterminare și unitate națională, au influențat într-un grad superior activitatea românilor din Transilvania. Mai ales că noul guvern Eszterházi, care a urmat, în iunie, lui Tisza, n-a însemnat nici o schimbare în bine a politicii față de români. De aceea, Ștefan Cicio Pop cerea în parlament, în numele Partidului Național Român, „ca suferințele nemărginite și asuprirea politică la care au fost expuși românii pînă acum să ia sfîrșit". Protestele deputaților maghiari împotriva acestor grave învinuiri și a îndrăznețelor revendicări, n-au putut nici intimida și nici abate pe fruntașii români și poporul român. din Austro-Ungaria în general de la scopul lor final, eliberarea de sub îndoita opresiune și unirea lor cu România.

---

[243] Col. Ioan Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916—1917*, București, Edit. militară, 1967, p. 253—254.

[244] Cf. și *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 427—430.

[245] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, București, Edit. politică, 1968, p. 469.

[246] „România Mare", din 20 iulie 1920; A. Deac, I. Toacă, *op. cit.*, p. 267—268.

[247] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 436, 443.

Scanned with OKEN Scanner

Evenimentele internaţionale, la rîndul lor, încurajau această atitudine şi sporeau nădejdile în apropiata împlinire a idealului naţional. Ca rezultat al luptei emigranţilor naţionalităţilor din Imperiul austro-ungar, Statele Unite, încetul cu încetul, îşi schimbă atitudinea. Între aceste emigraţii „Misiunea naţională patriotică română", formată din V. Lucaciu, V. Stoica şi I. Moţa, a întreprins demersuri pentru organizarea, cu sprijinul guvernelor american şi francez, a unor legiuni române, destinate să lupte pe frontul occidental. Guvernul american nu şi-a dat consimţămîntul atunci, promiţînd să examineze cererea mai tîrziu. Doritori să lupte pentru întregirea ţării, românii americani s-au înrolat voluntari în armata americană. Se organizează companii de voluntari, cum a fost cea de la Youngstown, organizată de preotul Ioan Podea. Alte mii de voluntari români se organizează în alte părţi ale S.U.A., alţii trec în Canada, de unde s-au înrolat voluntari în armata britanică[248]. Asemenea activitate va fi influenţat raportul Putney, supus spre examinare secretarului de stat Robert Lansing în iunie 1917, care propunea o rezolvare de compromis a problemei naţionalităţilor: crearea unui stat iugoslav independent, fără sloveni, însă, consideraţi legaţi de Habsburgi; Trieste şi Istria unite Italiei; Fiume lăsat Austriei; independenţa Boemiei, dar fără slovaci; Transilvania şi Banatul unite României; constituirea Poloniei în aşa fel ca să nu includă mase minoritare[249].

În acest context general, în a doua jumătate a anului 1917 au loc schimbări de importanţă excepţională nu numai în situaţia fronturilor de luptă, ci în aceeaşi măsură şi în viaţa social-politică. Luptele sociale cunosc o amploare neîntîlnită pînă atunci.

Războiul imperialist n-a nivelat contradicţiile sociale şi nici n-a putut abate muncitorimea şi ţărănimea de la revendicările cu caracter social şi politic, aşa cum credeau clasele dominante şi cercurile militariste. Dimpotrivă, războiul cu întreg cortegiul său de suferinţe a adîncit şi mai mult nemulţumirile forţelor sociale nedreptăţite şi, ca urmare, a potenţat şi mai mult lupta acestora pentru drepturi sociale, politice şi naţionale. Criza economică provocată de scăderea producţiei din cauza lipsei de materii prime şi braţe de muncă înghiţite de război, rechiziţiile forţate, specula cu produsele de primă necesitate, pierderile enorme în oameni şi materiale au fost dublate de o criză politică pe aceeaşi măsură. Demonstraţii de mare amploare pentru pace şi pîine, organizate de muncitorime şi ţărănime, din uzine, de pe ogoare; greve, manifestaţii antirăzboinice, acasă şi pe fronturile de luptă au loc pretutindeni.

Conferinţa socialiştilor români ardeleni din iulie 1917 hotărăşte intensificarea luptei sociale şi naţionale, iar în vederea realizării acestei intenţii nevoia reapariţiei ziarului „Adevărul". Apelul adresat *Către poporul muncitor român* a avut răsunet, iar „Adevărul" reapare cu data de 1 octombrie 1917, sub redacţia lui Ion Flueraş şi Iosif Jumanca[250]. Odată cu reapariţia ziarului, activitatea socialiştilor români ia şi mai mare avînt. Lupta

---

[248] V. Stoica, *In America pentru cauza românească*, Bucureşti, 1926, p. 9; I. Pârvu, *Voluntari români din America*, Sibiu, 1937; I. Stanciu, Fl. Constantiniu, *op. cit.*, p. 1 874—1 875.

[249] A. Tamborra, *op. cit.*, p. 47.

[250] „Scriam noaptea — spune I. Flueraş, pe colţul unei măsuţe de tipografie, treceam manuscrisul lui Jumanca şi el îl culegea stilizîndu-l sau îl stiliza culegîndu-l. Munceam ca nişte câini" (I. Flueraş, *op. cit.*, l.c.).

socialiștilor „pentru dezrobirea poporului român și pentru ridicarea sa culturală devine din zi în zi tot mai aprigă și numărul luptătorilor se îngroașe“[251]. Explicația acestui succes se găsește în programul socialiștilor români și al gazetei lor: lupta pentru rezolvarea democratică a problemelor sociale și naționale. Cele două probleme erau de fapt două fețe ale uneia singure în viziunea socialiștilor români, deoarece „poporul muncitor român din Ungaria“ nu era „exploatat și subjugat numai ca o parte a clasei muncitoare din țară, ci el este nedreptățit și pe teren național“, așa cum scria „Adevărul“. Spre exemplificare se amintește măsura lui Apponyi care a închis sute de școli românești și ordonanța ministrului agriculturii care interzicea românilor să cumpere pămînt. Aceste măsuri erau considerate „numai două firicele din buchetul nedreptăților ce se săvîrșesc la fiecare prilej față de români“[252]. Și tot socialiștii români, prin ziarul lor, susțin în toate împrejurările dreptul popoarelor la autodeterminare și libertatea de a-și hotărî singure soarta. Aceleași drepturi sînt pretinse în Parlamentul din Viena și de deputații naționalităților: români, cehi, sloveni, croați.

Concomitent se desfășoară, mai bine organizată, lupta clasei muncitoare. Începînd din vara anului 1917, mii de muncitori se înscriu în sindicate, în valea Jiului, Reșița, Ocna Dejului etc. Se inițiază acțiunea de reorganizare a muncitorilor români și reapariție a unei gazete, adică „o mișcare din puterile noastre proprii și o gazetă care să nu fie avizată la sprijinul tovarășilor maghiari“. Concretizarea acestor inițiative a fost conferința, din 8 iulie 1917, a muncitorilor români din Budapesta și împrejurimi, în care s-a hotărît înființarea unui *Fond al „Adevărului“*, la care au contribuit muncitori, țărani, soldați, români și de alte naționalități. Manifestul adresat cu acest prilej *Către poporul muncitor român din Ungaria,* care era chemat la luptă pentru înlăturarea regimului lui Tisza și înfăptuirea unei reforme electorale democratice a avut un ecou puternic. Odată cu reapariția ziarului „Adevărul“ și organizarea „Comitetului Central Român al Partidului Social-Democrat din Ungaria“, activitatea se înviorează, avîntul de luptă sporește și mai mult. În luna ianuarie 1918 sînt recunoscute statutele sindicatelor muncitorilor, pe baza cărora se organizează și alte sindicate, mai întîi ale muncitorilor mineri și apoi ale celorlalți. Organizați, muncitorii obțin satisfacerea unor revendicări: sporirea salariilor, spor de scumpete, ajutor pentru îmbrăcăminte etc.

Paralel cu revendicările economice, sub influența programului Revoluției Socialiste din Octombrie, muncitorimea este preocupată de problema păcii, a libertății naționale, a drepturilor democratice. Aceste idei sînt dezbătute la întrunirile Secției române a P.S.D.U. Astfel, Enea Grapini, în conferința din 30 decembrie 1917 cu privire la legea naționalităților din Ungaria, compară Legea naționalităților din 1868 cu „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia din 1917“, comparație artificială, fiind „la modă“ aceasta din urmă, ajungînd la concluzia că popoarele vor pace, o pace trainică și mulțumitoare, bazată pe dreptul fiecărui popor de a dispune asupra vieții sale[253].

---

[251] „Adevărul“, 22 apr./5 mai 1918.

[252] *Documentele din istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921,* p. 82.

[253] „Adevărul“, 10/23 nov. 1917.

Scanned with OKEN Scanner

Demonstrații împotriva războiului, sub lozinca: „să se termine războiul", organizează muncitorimea vieneză[254].

Proletariatul din Ungaria, sub conducerea social-democraților, în frunte cu Kunfi Zsigmond, dar mai ales sub influența lui Landler Jenö, conducătorul stîngii socialiste, manifestă cu putere, încă la 8 iunie, pentru pace și împotriva războiului, împotriva lui Tisza István, care, sprijinit pe majoritatea parlamentară, mai era conducătorul real al politicii Ungariei. Localurile Partidului Muncii Naționale de sub președinția lui Tisza sînt atacate, precum și localurile ziarelor sprijinitoare a lui Tisza. Intervenția poliției a provocat ciocniri violente cu manifestanții. Eszterházy, nemaiputînd domina situația, demisionează, fiind înlocuit cu Wekerle Sándor. Cu acest prilej deputatul român Teodor Mihali, într-o cuvîntare rostită în Parlamentul de la Budapesta, își manifesta regretul că speranțele românilor și ale maghiarilor progresiști puse în guvernul Eszterházy au însemnat o mare dezamăgire, deoarece acesta nu a fost cu nimic mai democrat decît guvernul Tisza.

Noul guvern Wekerle, prin componența, programul și metodele sale, nu se prevedea a fi mai bun decît cele precedente. De aceea, partidele politice maghiare democratice (social-democrat, independent-pașoptist, radical) manifestă și ele toată rezerva, iar Partidul Național Român va continua lupta pentru democrație, înțelegerea între popoare, întemeiată pe libertatea reciprocă, împotriva politicii guvernului care ține întemnițați sau în lagăre zeci de mii de oameni, închide școlile românești, aruncă pe drumuri 500 de învățători, introduce în școli sistemul polițist, încearcă să desființeze autonomia bisericilor românești, lipsește pe români de dreptul de vot, îi împiedică de a cumpăra pămînt[255].

Noul guvern ungar continuînd politica celor anterioare, muncitorimea, de asemenea, continuă lupta pentru democrație, pace și socialism. Pe baza acestui program, muncitorimea din Ungaria îmbrățișează principiile revoluției ruse cu privire la dictatura proletariatului, la încheierea neîntîrziată a păcii, socializarea fabricilor și a pămîntului. Uriașa demonstrație din 25 noiembrie de la Budapesta, la care participă aproape 100 000 de muncitori, a adoptat o moțiune prin care se cerea guvernului să accepte armistițiul propus de revoluția rusă[256].

Este cuprinsă, în vara, toamna și iarna anului 1917, de mișcări și greve de mari proporții și muncitorimea din Transilvania: Anina, Arad, Oradea, Cluj, Valea Jiului. Cu ocazia unor adunări populare ce au avut loc la Timișoara — la care participă circa 4 000—5 000 de oameni —, la Oradea, Arad, Pecica masele muncitoare cer guvernului să accepte condițiile de pace formulate de Soviete, să mărească salariile muncitorilor și rațiile alimentare, vot universal și recunoașterea organizațiilor muncitorești[257]. O atitudine de frondă împotriva războiului și a aristocrației a avut și ziarul întemeiat, la 15 noiembrie 1917, de Jászi Oszkár, la Arad, cu titlul „Aradi Hírlap", unde Vasile Goldiș și alți fruntați români publică articole în care dezbat problema drepturilor națio-

[254] Eva Priester, *Kurze Geschichte Österreichs*, Viena, 1954, p. 584; J. Jemnitz, *Between revolution and reformism. The European working class movement in 1917*, în „Etudes historiques hongroises", 1975, II, p. 200—298.
[255] „Képviselőházi napló", XXXVIII. p. 194: „Drapelul" 23 ian./5 febr. 1918.
[256] „Népszava", 16/29 nov. 1917; L. Valiani, *op. cit.*, p. 306—308, 341—342.
[257] „Lupta", 16 nov. 1917.

Scanned with OKEN Scanner

nalităţilor şi ale naţiunii române. Mai îndrăzneţ şi mai realist era ziarul socialiştilor români „Adevărul", care devine o tribună a dreptului de autodeterminare, a dreptului poporului român de a fi reprezentat de „încrezuţii săi adevăraţi" şi nu de grofi şi nemeşi.

Masele muncitoare din România neocupată de germani, adică din Moldova, la rîndul lor, manifestau dorinţa de pace, o pace fără anexiuni. Întreaga vară şi toamnă a anului 1917, activitatea revoluţionară în Moldova şi la Odesa, unde se organizează Comitetul de acţiune social-democrat român, în frunte cu M.G. Bujor, Al. Nicolau şi alţii, se desfăşoară fără întrerupere. Demonstraţii pentru pace şi greve au loc în mai multe oraşe.

În acelaşi timp socialiştii români protestau public, în toamna anului 1917, împotriva guvernului provizoriu rus, care ignora, într-un document destinat tratativelor de pace, angajamentele aliaţilor faţă de România înscrise în tratatul de alianţă. „Sînt patru milioane de români sub unguri şi sub austrieci — scriau socialiştii. Probabil numai o scăpare din vedere v-a împiedecat să prevedeţi ca Bucovina şi Transilvania să-şi capete autonomia şi dreptul de autodeterminare". Concluzia era fără echivoc şi cu soroc de grabnică împlinire. „Şi poporul român, ca orice popor pe lume, are dreptul şi trebuie să-şi cîştige unitatea naţională şi desăvîrşita neatîrnare".

În acelaşi sens se desfăşoară evenimentele şi între Prut şi Nistru. Militarii vreau să se întrunească într-un congres care să dezbată viitorul acestui teritoriu. Kerenski refuzînd aprobarea pentru un Congres militar moldovenesc, Gherman Pântea, împuternicit să obţină aprobarea, a mers la Lenin, la începutul lunii octombrie 1917. Răspunsul lui Lenin a venit imediat şi categoric. „Partidul Comunist susţine cu toată tăria autodeterminarea tuturor naţiunilor din fostul imperiu ţarist. Aceste naţiuni au dreptul, după părerea noastră, la autonomie şi independenţă, mergînd chiar pînă la despărţirea de statul nostru dacă interesele lor naţionale cer acest lucru. Voi aţi greşit ducîndu-vă la Kerenski, căci acest avocăţel mărunt şi guraliv, care a pus mîna pe putere peste capetele maselor şi care doarme în patul fostului ţar rus, este ocupat numai de gloria lui şi nu a naţiunilor oropsite. Sfatul meu pentru voi este să vă convocaţi congresul în mod revoluţionar, samavolnic şi să vă hotărîţi soarta voastră după cum vor dori ostaşii moldoveni veniţi de pe fronturi, care prin suferinţe groaznice au căpătat acum mari experienţe şi curaj. Voi trebuie să vă smulgeţi drepturile voastre cu forţa şi să nu cerşiţi de la un aventurier pe care popoarele îl vor goni în curînd de unde este, pentru totdeauna"[258].

Şi tot în acelaşi sens este şi hotărîrea corpului de voluntari ardeleni întruniţi la Celiabinsk în octombrie 1917, ca răspuns la manifestul împăratului Carol în care se preconiza reorganizarea imperiului austro-ungar pe baze federative: şase state „independente", Transilvania fiind lăsată mai departe Ungariei. Hotărîrea voluntarilor a fost declararea Transilvaniei, Banatului, Maramureşului, Crişanei, Sătmarului şi Bihorului despărţite de Ungaria şi unite pe veci cu România. A doua zi Voicu Niţescu, preşedintele Comitetului Naţional

[258] G. Pântea, *Memorii*, Arh. Stat. Bucureşti, fond G. Pântea, dosar 12, p. 1—16. Convorbirea lui Pântea cu Lenin nu e confirmată de alte izvoare, dar e cu totul verosimilă, în acord cu concepţia leninistă în problema dreptului de autodeterminare a popoarelor.

Scanned with OKEN Scanner

Român din Rusia, a adresat regelui Ferdinand o telegramă prin care-i aducea la cunoştinţă că „miile de români din Rusia, originari din Austro-Ungaria" l-au aclamat ca „rege al tuturor românilor" şi au proclamat unirea teritoriilor româneşti cu România, „aşteptînd să-l încoroneze cît mai curînd la Alba Iulia".

O hotărîre asemănătoare au luat voluntarii români din Vladivostok. Telegrame au fost trimise, atît de la Celiabinsk, cît şi de la Vladivostok preşedintelui Wilson, înştiinţîndu-l cu privire la hotărîrea de unire cu România. Zi „înălţătoare" e considerată, pe bună dreptate, de un martor ocular, ziua unor asemenea istorice hotărîri. La mii de kilometri departe de „sfînta glie strămoşească", cotropită de duşmani, prizonierii români „au cutezat să săvîrşească minunea, de a crede fără sminteală şi clintire în înălţătoarea zi viitoare a reînvierii şi întregirii neamului nostru"[259].

Aceeaşi hotărîre adoptă marele miting din noiembrie 1917, la care participă peste 10 000 de români, cehi, slovaci, polonezi, croaţi, ucraineni, sîrbi, foşti prizonieri în Rusia. Cu această ocazie reprezentantul voluntarilor români, Sever Bocu, în importanta cuvîntare rostită sublinia imperativul vremii: autodeterminarea popoarelor pînă la despărţirea de stat, proclamat de Revoluţia socialistă din octombrie, primit cu toată căldura de popoarele asuprite. Pe temeiul acestui principiu se manifestă şi voinţa nestrămutată a poporului român din Austro-Ungaria de unire cu România. Lupta pentru unire şi războiul au contopit sufletele tuturor românilor, jertfa comună i-a înlănţuit, sîngele vărsat împreună pentru cauza unităţii i-a închegat într-un singur bloc. „De acum nici o putere de pe faţa pămîntului nu ne va putea despărţi"[260].

Frămîntările au cuprins şi populaţia din teritoriile ocupate de germano-austro-ungari. Împotriviri la rechiziţii, la corvezi pentru armată, la munci pe marile moşii se înregistrează peste tot. În unele sate au loc adevărate răzvrătiri împotriva autorităţilor şi jandarmilor, cu toată teroarea autorităţilor de ocupaţie. Manifestaţii pentru încheierea păcii şi „pentru a începe războiul civil", pentru pîine şi pace au loc în Bucureşti şi în alte oraşe.

Prelungirea războiului însemna sporirea mizeriei, a lipsurilor de tot felul, a nenorocirilor. O recunoaşte însuşi contele Denblin, reprezentantul Austro-Ungariei la Bucureşti, care raportează superiorilor săi că rechiziţiile constituiau o adevărată calamitate, că ţara a fost stoarsă atît de mult, încît cele cîteva picături ce mai pot fi stoarse nu înseamnă nimic. Comportamentul soldaţilor austro-ungari şi germani faţă de populaţie este tot mai brutal; la plîngerea acesteia, soldaţii de ocupaţie răspundeau cu cinism: „mai bine să flămînziţi voi decît noi".

Sporirea mizeriei însemna sporirea nemulţumirilor maselor populare, exprimate în felurite moduri, potrivit cu împrejurările şi posibili-

---

[259] I. Z. Drăghici, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 80, din 30 octombrie 1938, p. 1, 5.

[260] N. Roşuţ, *Contribuţia Aradului la pregătirea şi înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România*, în *Studii privind istoria Aradului*, p. 213. Lupta pentru desăvîrşirea unităţii naţionale a fost susţinută şi de numeroasele foi româneşti publicate de voluntarii români din Rusia: „Gazeta Transilvaniei şi Bucovinei", sub redacţia lui Voicu Niţescu şi Valeriu Braniştе, „Vestitorul" şi „Neamul românesc", sub red. lui Augustin Sandu, „Ţara noastră", sub red. lui Elie Bufnea; cf. E. Bufnea, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 80, din 30 oct. 1938, p. 3, 4.

tăţile. Numeroase rapoarte ale oficialităţii germane şi austro-ungare de ocupaţie le amintesc cînd într-un loc cînd în altul, cînd într-o formă cînd în alta. Astfel, de pildă, la Craiova în primăvara anului 1918, „sentimentele de ostilitate şi nervozitate" ale populaţiei româneşti — înăbuşite pînă acum cîtva timp — „au crescut mult împotriva străinilor şi trupelor de ocupaţie". Soldaţii şi ofiţerii întorşi de pe front sînt primiţi cu multă căldură şi se bucură de încrederea populaţiei. Oficialitatea austro-ungară de ocupaţie se temea că în curînd „situaţia va fi cu desăvîrşire în mîinile lor" (a răzvrătiţilor). De aceea cetăţenii austro-ungari se gîndeau să se întoarcă acasă, în care scop îşi lichidau afacerile şi expediau acasă mari sume de bani.

În multe părţi soldaţii lăsaţi la vatră afirmau că germanii trebuie să părăsească ţara, în caz contrar le vor „sparge capetele". Învăţătorii întorşi de pe front erau socotiţi şi ei vinovaţi de accentuarea nemulţumirilor, mai ales cei cunoscuţi de mai înainte ca „agitatori". Guvernul însuşi, răspunzînd unor critici ale oficialităţii de ocupaţie, se declara „incapabil a stăpîni sentimentul popular"[261]. Măsurile represive: arestări, judecări de către tribunalele militare, condamnări la moarte etc. nu-şi mai fac efectul.

*

După intrarea în război, o seamă de prestigioşi oameni de cultură şi oameni politici români din România şi din teritoriile de sub dominaţie străină se stabilesc în ţările aliate sau neutre, desfăşurînd o activitate importantă în informarea oficialităţii şi a opiniei publice din ţările respective, cu privire la caracterul de eliberare şi întregire naţională al războiului României, la legitimitatea şi necesitatea unităţii naţional-statale a poporului român, la eforturile, sacrificiile şi jertfele românilor pentru înfăptuirea acestui nobil ideal. Cu atît mai necesară era o asemenea activitate, cu cît presa şi alte mijloace de informare ale Puterilor Centrale făceau eforturi pentru a influenţa opinia publică din ţările aliate împotriva intereselor României şi ale românilor.

Cea mai importantă, numeric şi calitativ, emigraţie românească era cea din Franţa, formată din oameni politici şi oameni de cultură din România şi din teritoriile încă sub dominaţie străină. Vreo 70 de personalităţi române îşi desfăşurau activitatea în Franţa, între care marele matematician Traian Lalescu şi marele chirurg Toma Ionescu, inventatorul Traian Vuia, senatorul Dumitru Drăghicescu, profesorii universitari Toma Stelian, D. Hurmuzescu, I. Cantacuzino, Ioan Ursu, Orest Tafrali, Nicolae Lupu, publicistul Paul Brătăşanu şi mulţi alţii. Se integrează emigraţiei, prin activitatea lor, români de mai înainte stabiliţi în Franţa, între care poeta Elena Văcărescu. În scopul informării obiective a opiniei publice din ţările aliate şi neutre, în ianuarie 1918 se înfiinţează ziarul „La Roumanie", sub redacţia lui Paul Brătăşanu, C. Mille şi E. Fagure, care şi-a cîştigat însemnate merite în informarea opiniei publice franceze, engleze, italiene, belgiene, elveţiene cu privire la justeţea pretenţiilor româneşti de unire a tuturor teritoriilor locuite de români „într-un stat democratic".

---

[261] Şt. Pascu şi C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 208—210.

Scanned with OKEN Scanner

Datorită activității emigrației și de asemenea importanței participării României la război alături de Antantă s-a sensibilizat într-un grad superior opinia publică din țările aliate și neutre: Franța, Anglia, Italia, Rusia, Belgia, Elveția, Statele Unite.

Îndată după hotărîrea României de a intra în război, primul ministru al Franței, Aristide Briand, felicitînd guvernul român pentru hotărîrea sa, declara că națiunea franceză în întregime aplaudă decizia prin care România își ia cu curaj locul printre apărătorii cauzei dreptății și civilizației. Telegrama de felicitare era, în același timp, o angajare și o încurajare, în sensul că „eforturile comune pentru triumful dreptății și al civilizației, care vor asigura aliaților victoria, vor permite României realizarea aspirațiilor sale naționale". Iar Jules Cambon, secretarul general al ministerului de externe francez, declara, la rîndul său, că Franța are obligații morale și politice față de România, Italia și Scoția. Însuși ministrul de externe al Franței, Stephen Pichon, recunoscînd vinovăția aliaților față de România, prin nerespectarea obligațiilor lor militare, recunoștea, totodată, că aceasta a purtat multă vreme singură, cu propriile sale mijloace, un război teribil împotriva dușmanilor, infinit mai numeroși și incomparabil mai bine înarmați, pe un front enorm. Recunoașteri, însoțite de elogii și admirații și din partea ministrului Franței în România, sincerul prieten al românilor, Saint Aulaire.

Presa franceză și, prin intermediul ei, opinia publică franceză se erijează în sprijinitoare ale românilor: „Le Figaro", „Le Petit journal", „La Revue Hebdomadaire" etc. Manifestația din mai 1917, cînd i-a fost redat României steagul lui Ștefan cel Mare, găsit într-o mînăstire de la muntele Athos și decorarea, din partea misiunii franceze, a mai multor ofițeri români ce s-au distins în luptele din vara anului 1916—1917 au investit semnificații superioare cu privire la atitudinea francezilor față de români în aceste împrejurări grele[262]. Aceeași semnificație are și atitudinea, în apărarea României în acele împrejurări grele, a unor personalități politice de mare prestigiu: Gerges Clemenceau, șeful guvernului, Stephen Pichon, ministru de externe, care declara că „francezii nu vor părăsi România, care s-a jertfit ca și noi pentru apărarea dreptului", Paul Deschanel, președintele Camerei, M. Dubost, președintele Senatului, la care se alătură savanți de mare prestigiu internațional, ca matematicianul Lucien Poincaré, istoricul Ernest Lavisse, care într-o scrisoare adresată universitarilor din București și Iași îi asigură de întregul sprijin pentru unirea părților neunite ale națiunii române, și alții.

În Italia starea de spirit a opiniei publice față de cauza românească este tot atît de favorabilă. Activitatea altor emigranți, între care Simion Mândrescu, G.G. Mironescu, Vladimir Ghica, Mihai Sturza, apoi Vasile Lucaciu ș.a., a deșteptat un puternic ecou. Mai întîi oficialitatea se dovedește sensibilă la aspirațiile de unitate ale poporului român. Însuși primul ministru italian, Vittorio Emmanuele Orlando, afirma, în decembrie 1916, nevoia reorganizării Europei, întemeiată pe respectul naționalităților, adică eliberarea italienilor, slavilor sudici, românilor, cehoslovacilor de sub dominație străină. Șeful cabinetului Președinției Consiliului de Miniștri, Petrozziello, la rîndul său, într-o scrisoare adresată gen. Siciliani, comandantul suprem al armatei italiene își manifesta

[262] V. Vesa, *România și Franța la începutul sec. al XX-lea*, p. 191—195; Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 211—212.

marea satisfacţie cu privire la hotărîrea României de a declara război Puterilor Centrale; formarea unui nou front, în Transilvania, era socotită foarte oportună, cu urmări importante pentru desfăşurarea războiului. Aceeaşi oficialitate dovedeşte înţelegere faţă de stăruinţele prizonierilor români de a li se îngădui organizarea lor într-o legiune românească, pentru a lupta, pe frontul italian sau francez, spre dezrobirea fraţilor ce suferă de „atîţia ani de sub jugul Austro-Ungariei".

Presa de toate nuanţele, reflectare a opiniei publice, personalităţi de prestigiu ale vieţii politice şi cultural-ştiinţifice au urmărit şi încurajat eforturile poporului român pentru realizarea idealurilor sale naţionale, luptele eroice împotriva unui inamic incomparabil superior numericeşte. Faptul că românii şi italienii luptau cu un adversar comun, Austro-Ungaria, pentru înfăptuirea unor idealuri comune, unitatea politico-statală a popoarelor lor a întărit şi mai mult solidaritatea dintre români şi italieni[263].

Motive mult asemănătoare explică simpatia şi sprijinul belgienilor faţă de cauza şi aspiraţiile românilor. Mai întîi, la sfîrşitul lunii august 1916, baronul Bayens, ministrul de externe al Belgiei, „în calitate de vechi şi credincios prieten al României", mărturiseşte că l-a emoţionat ştirea intrării în război împotriva Austro-Ungariei; l-a bucurat vestea, deoarece trecînd de partea dreptului şi a rezistenţei faţă de agresiunea germană, România „va reuşi să-şi realizeze în mod glorios aspiraţiile naţionale şi să reunească în marea familie română pe fiii săi de dincolo de munţi, care au fost pe nedrept separaţi de ea". Presa belgiană se asociază acestei stări de spirit, informînd opinia publică cu privire la efortul de război al României, la eroismul poporului român pe front şi în spatele frontului, la înaintarea armatei române în Transilvania, la manifestaţiile vibrante de conştiinţă a unităţii naţionale, la primirea entuziastă a armatelor române de populaţia Transilvaniei.

Diplomaţii belgieni din Italia, Franţa şi România, justificau situaţia precară a României şi învinuiau pe aliaţi pentru nerespectarea obligaţiilor stipulate în convenţia militară încheiată cu România. „Antanta şi-a distrus astfel propria operă, iar România se află în prezent între revoluţia rusă şi declaraţiile neputincioase ale guvernelor de la Londra şi Paris", afirma ataşatul militar al Belgiei la Paris. Care adăuga, într-un alt raport, că armata română se afla într-o condiţie excelentă, are superioritate militară asupra armatelor din jur, încît ar rezista victorioasă, dar îi lipseşte aprovizionarea de cînd Ucraina se înţelege cu imperiile centrale. Aceleaşi bune păreri comunica şi Yperselle de Strihou, diplomatul belgian ataşat pe lîngă guvernul român, cu privire la „spiritul de rezistenţă al poporului român în faţa presiunilor duşmanului".

Confirmarea comuniunii de interese şi de afinitate între români şi belgieni este vizita, la Iaşi, a cunoscutului om politic belgian Georges Lorand, fost ministru, statornic prieten al românilor, care rosteşte în parlamentul român o cuvîntare înflăcărată de îmbărbătare, exprimînd solidaritatea poporului belgian, la fel de greu încercat, cu lupta românilor pentru apărarea integrităţii teritoriale şi unificarea statului naţional[264].

---

[263] A. Tamborra, *L'idea di nazionalità e la guerra*. p. 47; Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 149—220, 253—254.

[264] Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 255—262.

Opinia publică engleză, mai ales presa și personalitățile care sprijiniseră și pînă acum lupta poporului român pentru libertate, unitate și independența națională au urmărit și acum, după intrarea României în război, cu interes, simpatie și spirit de solidaritate sacrificiile românilor în războiul de eliberare națională. În perioada retragerii în Moldova, presa progresistă britanică, precum și unele personalități ale vieții publice — între care lordul Edmond Fitzmaurice se distinge cu deosebire — subliniau răspunderea aliaților care prin neîndeplinirea îndatoririlor făgăduite au creat României asemenea situație dificilă[265].

În 1917 ia ființă la Londra „Societatea Anglo-Română", cu participarea unor ilustre personalități politice, culturale, bisericești pentru susținerea legitimelor revendicări românești: arhiepiscopul de Canterbury, primatul Angliei, episcopii de Londra, Oxford și Winster, cunoscutul istoric și om politic vicontele James Bryce, lord Robert Cecil, lord Dunedin, fost ministru, cancelarii universităților din Londra și Oxford, lord W. E. Gladstone, lord Daisborvug, cunoscuții publiciști și oameni politici: W. Steed, Seton Watson, Allan Leeper, G. Muray etc.

La începutul anului 1918 Societatea a organizat un mare miting la Londra unde mai mulți membrii au luat cuvîntul susținînd călduros revendicările naționale ale românilor[266].

Pentru propaganda românească spre susținerea problemelor acelei vremi, Rusia a oferit, mai ales după izbucnirea revoluției burghezo-democratice din februarie 1917, posibilități multiple, pe care românii nu le-au ignorat. Refugiații și prizonierii de război români din Rusia au publicat, la Petrograd, un ziar românesc pentru susținerea intereselor naționale ale poporului român, apoi ziarul „România Mare" la Kiev. Comprehensiune au găsit românii la guvernul provizoriu în strădaniile de organizare a unor corpuri de voluntari dintre românii ardeleni și bucovineni prizonieri în Rusia. La început pentru recrutarea unui număr de 5 000 de voluntari, apoi de 30 000. Căp. Iacob Popa și maiorul Gheorghe Plesnilă și-au cîștigat merite deosebite în activitatea de organizare a corpurilor de voluntari. Scene emoționante se petrec cu ocazia constituirii unităților de voluntari.

Totodată oficialitatea rusă susține acțiunile poporului român pentru eliberarea și unirea cu România a provinciilor românești Bucovina și Transilvania. De asemenea ministerul de război de la Petersburg sprijinea eliberarea „de sub călcîiul soldatului prusac și bulgar" a bogatelor „cîmpii ale frumoasei Românii" și reîntoarcerea „în țara lor de baștină" a „fraților" din afara granițelor țării[267].

Intrarea României în război a jucat un rol de catalizator al conștiinței naționale la românii americani, manifestată în felurite chipuri. Mai întîi în dorința de a organiza o „Legiune a românilor subjugați", expresie, potrivit credinței lor, a „celui mai elocvent plebiscit al popoarelor ce doresc să se organizeze în state naționale independente". Organizarea legiunii mai semnifica și hotărîrea românilor din Austro-Ungaria „în orice colț de pămînt s-ar găsi" de a-și „afirma prin fapte voința neclintită de a scăpa de sub dominația habsburgică și de a se uni într-un stat liber cu frații lor din România". Temeiul acestei dorințe și voințe era adevărul că „nici o națiune n-a pornit vreodată un război din motive mai ideale, mai morale și mai umanitare decît România în 1916".

[265] *Ibidem*, p. 262.
[266] G. Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, Cluj, 1923, p. 88—91.
[267] Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 264—265.

Scanned with OKEN Scanner

Sosirea misiunii române în S.U.A., formată din aceeaşi neobosiţi şi vajnici luptători Vasile Lucaciu, Vasile Stoica şi Ioan Moţa, C. Angelescu, P. Negulescu, L. Mrazec, N. Lupu etc., a avut urmări benefice în două sensuri: mai buna organizare a emigraţiei româneşti şi lămurirea opiniei publice americane, foarte puţin cunoscătoare a problemelor româneşti, asupra acestora. Misiunea şi-a onorat îndatoririle în amîndouă direcţiile. Adunări populare de solidaritate cu cauza dreaptă a românilor — realizarea statului unitar român — au loc spre sfîrşitul anului 1917 în mai multe oraşe americane: Cleveland, Trenton, Detroit, Chicago, Indianopolis etc., unde mii de români demonstrează pe străzi, cu drapele româneşti şi americane, pentru unirea Transilvaniei cu România.

Sînt cîştigate pentru cauza românească personalităţi politice de mare influenţă: Theodor Roosvelt, fost preşedinte al S.U.A., care rosteşte discursuri în Congres şi publică articole în presă în favoarea românilor şi slavilor; mai mulţi secretari de stat şi miniştri: Newton Baker (război), Robert Lansing (externe), Francis Lane (interne); funcţionari superiori din diferite ministere şi congresmani sînt cîştigaţi pentru dreptatea cauzei româneşti.

Ziare de mare tiraj şi influenţă în opinia publică sprijină aceeaşi cauză: „Washington Post", „New York Times", „New York Tribune", „American Review of Reviews" şi altele. Ziarişti de recunoscută reputaţie, printre care Frank Sismond, Stanley Washburn, Ira Bennet, Louis Wiley ş.a. informează opinia publică americană cu privire la admirabila comportare a armatei române, producînd „o impresie de nedescris" asupra opiniei publice.

Un comitet de ajutorare a României *(Romanian Relief Committy of America)*, organizat de un grup de americani, în frunte cu Tileston Wels adună medicamente, aparate medicale, alimente, îmbrăcăminte. Peste 2 500 000 de dolari s-au adunat; o misiune medicală americană, condusă de col. H. Anderson, soseşte în România, completată cu o misiune militară, condusă de gen. Hugh Scott. Generalul american, invitat să rostească un cuvînt în parlamentul român, declară că a sosit în România pentru a-i asigura pe români de „fraternitatea americanilor"; americanii luînd parte la durerea românilor, „le admiră curajul", le trimite „expresiunea profundei sale simpatii", şi-i asigură că misiunea americană va lupta alături de ei „pînă ce libertăţile naţionale vor fi salvgardate".

În asemenea circumstanţe se întocmeşte, în iunie 1917, raportul Putney, supus spre examinare secretarului de stat Lansing, în care se propune crearea unui stat iugoslav, fără Slovenia, însă; unirea cu Italia a zonelor Trieste şi Istria, fără Fiume, lăsat Austriei; indepedenţa Boemiei, dar fără slovaci; unirea Banatului şi a Transilvaniei cu România, reconstituirea Poloniei. Şi tot în asemenea circumstanţe Theodor Roosvelt afirma că pace nu se poate face pînă ce naţiunile mici nu vor fi total „dezrobite şi unite cu ţările mame"; nu se poate vorbi de o pace favorabilă statelor mijlocii care luptă pentru desăvîrşirea unităţii lor statale pînă ce românii din Austro-Ungaria nu se vor uni cu România.

O modificare sensibilă, pozitivă, în receptarea şi sprijinirea problemelor româneşti de opinia publică şi de oficialitatea americană se petrece ca urmare a luptelor victorioase din vara anului 1917 de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, eroismul oştirii române impresionînd adînc

Scanned with OKEN Scanner

opinia publică internațională, inclusiv cea americană. Un ajutor financiar se acordă României, la insistențele diplomatului american în România W. Andrews, în sumă de 10 000 000 de dolari, majorată la 20 000 000 de dolari în urma mesajului președintelui Wilson, trimis guvernului român, în care se afirma că poporul american a urmărit cu caldă simpatie și admirație lupta curajoasă a poporului român spre apărarea integrității teritoriale a României, fiind hotărît să-l sprijine în această luptă și de asemenea la conferința de pace. Încurajați de asemenea dovezi de simpatie și sprijinire a cauzei lor, românii americani, originari din Transilvania, Banat și Bucovina, adresează președintelui Wilson, la 28 august/10 septembrie 1917, o telegramă, în care, după ce-și mărturisesc loialitatea față de Statele Unite și demască opresiunea maghiară împotriva românilor, îi cer să le permită să participe la război, împreună cu armata americană „pentru realizarea idealului nostru național" și „pentru a crea România Mare, care va constitui una din cele mai mari satisfacții ale lumii civilizate"[268].

BIBLIOTECA JUDETEANA
„GH.ASACHI"
IASI

[268] V. Stoica, *În America pentru cauza românească*, București, 1926; B. Ranghet, *Relațiile româno-americane*, București, 1976; Fl. Constantiniu și I. Stanciu, *Sprijinul și lupta românilor din străinătate pentru cauza unității românești (1914—1916)*, în „Revista de istorie", 1970, 29, nr. 12; I. Stanciu, *Opinia publică din Statele Unite și Unirea (1914—1918)*, în „Transilvania", 1978, VII, nr. 12, p. 41—42; V. A·mia, *op. cit.*, p. 409—410; Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 271—278.

Scanned with OKEN Scanner

Cele 100 de cărți

România. Documentele Marii Uniri. 1918, coordonator Ioan Scurtu

N. Iorga, ***Hotare şi spaţii naţionale. Afirmarea vitalităţii româneşti,***

N. Iorga, ***Istoria românilor din Ardeal şi Ţara Ungurească***, 2 vol.

N. Iorga, ***Basarabia noastră, 1912***

N. Iorga, ***Histoire de Roumains de Bucovine***, 1917

Teodor Păcăţean, ***Cartea de aur sau luptele naţionale ale românilor sub Coroana Ungară***, 9 vol.

Ioan Lupaş, ***Istoria Unirii Românilor***

I.P. Pop, ***Procesul Memorandului românilor din Transilvania***, 2 vol. ,

Ştefan Ciobanu, ***Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă,***

Take Ionescu, ***Pentru România Mare. Discursuri de război,***

Constantin Kiriţescu, ***Istoria Războiului pentru Întregirea României.1916-1918***, 3 vol. ,

G.A. Dabija, ***Armata Română în Războiul Mondial (1916-1918),***

Teodor Păcăţian, ***Jertfele românilor din Ardeal, Banat ..., aduse în Războiul Mondial în anii 1914-1918,***

Teodor Bălan, ***Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina în timpul Războiului Mondial. 1914-1918,***

Scanned with OKEN Scanner

Teodor Bălan, ***Bucovina în Războiul Mondial***,

Constantin Bacalbaşa, ***Capitala sub ocupaţia duşmanului. 1916-1918***,

Sabina Cantacuzino, ***Din viaţa familiei Brătianu. Războiul (1814-1918)***, vol. II,

Vasile Th. Cancicov, ***Impresiuni şi păreri personale din timpul războiului României. Jurnal. 13 august 1916-31 decembrie 1918***, 2 vol.,

Grigore Procopiu, ***Parlamentul în pribegie. 1916-1918. Amintiri, note, impresii,***

Sever Bocu, ***Opt luni la Kiev***,

Voicu Niţescu, ***Douăzeci de luni în Rusia şi Siberia***, vol. III,

Petre Nemoianu, ***Prima Alba Iulia. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului***,

Simion Mândrescu, ***În Franţa şi Italia pentru cauza noastră***,

Vasile Stoica, ***În America pentru cauza românească***,

Victor Cădere, ***Politica României în Marele Război (1914-1918)***,

N. Iorga, ***Războiul nostru în note zilnice***, vol. I- II,

Vasile Bianu, ***Însemnări din Războiul României Mari. De la pacea de la Bucureşti până la încoronarea de la Alba Iulia***,

Onisifor Ghibu, ***De la Basarabia rusească la Basarabia românească***,

Petre Cazacu, ***Moldova dintre Prut şi Nistru. 1812-1918***,

Dimitrie Bogos, ***La răspântie. Moldova de la Nistru în anii 1917-1918***,

Ştefan Ciobanu, ***Unirea Basarabiei. Studiu şi documente cu privire la mişcarea naţională din Basarabia în 1917-1918***,

Vasile Goldiş, ***Discursuri rostite în preajma Unirii şi la Asociaţiunea Culturală ASTRA***,

Elena Alistar, ***Mişcarea naţională în Basarabia***,

I.G. Duca, ***Memorii.*** Ediţie Stelian Neagoe, vol I-IV,

Ion Nistor, ***Unirea Basarabiei cu România. 28 noiembrie 1918. Studii şi documente***,

Gheorghe I. Brătianu, ***Acţiunea politică şi militară a României în 1919, în lumina corespondenţei diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu***,

Viorel Virgil Tilea, ***Acţiunea diplomatică a României. Noiembrie 1919-martie 1920***,

Gen. C.D. Măldărescu, ***Campania pentru desrobirea Ardealului şi ocuparea Budapestei (1918-1920)***,

Romulus Seişanu, ***Principiul naţionalităţilor***,

George Sofronie, ***Fenomenul Unirii în lumina dezvoltării principiului naţional la români***,

N. Iorga, ***Regele Ferdinand: cu prilejul încoronării***,

N. Iorga, ***Regina Maria: cu prilejul încoronării***,

Scanned with OKEN Scanner

Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul.1918-1928, 3 vol.,

Mihail Romaşcanu, *Tezaurul român de la Moscova*,

Ştefan Pascu, *Făurirea statului naţional unitar român*, 2 vol.,

Şerban Polverejan şi Nicolae Cordoş, *Mişcarea Memorandistă în documente.1885-1897*,

Şerban Polverejan, *Documente privind mişcarea naţionala românilor din Transilvania, vol. I (1881-1891), vol. II (1892-1918)*,

Pavel Teodor, *Mişcarea românilor pentru unitate naţională şi diplomaţia Puterilor Centrale, vol. I (1878-1914), vol. II (1879-1890)*,

Liviu Maior, *Mişcarea naţională română din Transailvania (1900-1914)*,

N. Iorga, *Pentru întregirea neamului. Cuvântări din anii războiului. 1915-1917*. Ediţie Ştefan Lemny şi Rodica Rotaru,

Ion Bulei, *Arcul aşteptării. 1914-1915-1916*,

1918 la români, vol. I-II, vol. III-VI, vol. VII-X,

Ion Cupşa, *Armata română în campaniile din 1916-1917*,

Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz. Documente militare,

Pe aici nu se trece! Mărturii. Amintiri. Antologie. Prefaţă, note şi comentarii de Constantin Căzănişteanu şi Dorina N. Rusu

Istoria militară a poporului român, vol. V,

Ştefan Pascu, *Marea Adunare Naţional de la Alba Iulia*,

Ştefan Pascu şi C. Gh. Marinescu, *Răsunetul internaţional al luptei românilor pentru unitate naţională*,

Vasile Netea, *Spre unitatea statală a poporului român. Legături politice şi culturale între anii 1859-1918*,

Vasile Netea şi C. Gh. Marinescu, *"Liga Culturală" şi Unirea Transilvaniei cu România*,

Vasile Curticăpeanu, *Mişcarea culturală românească pentru unirea din 1918*,

Emil Răcilă, *Contribuţii privind lupta românilor pentru apărarea patriei în Primul Război Mondial (1916-1918)*,

Documentele Unirii (1600-1918). Coordonator Constantin Căzănişteanu,

Marea Unire a românilor în izvoare narative. Ediţie Stelian Neagoe,

Ioan Silviu Nistor, *Contribuţii mureşene la Marea Unire din 1918*,

Ioan Scurtu, *Alba Iulia. 1 Decembrie 1918*,

Constantin Botoran şi Olimpiu Matichescu, *Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului naţional unitar român*,

Scanned with OKEN Scanner

C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, ***România la Conferința de pace de la Paris (1918-1920)***,

Emilian Bold, ***De la Versailles la Lausanne (1919-1932). Activitatea diplomației române în problema reparațiilor de război***, Iași, 1976

România la Conferința de pace de la Paris (1919-1920). Coordonatori Dumitru Preda, Ioan Chiper, Alexandru Ghișa,

C. Gh. Marinescu, ***Conștiința unității naționale în gândirea și istoria românilor. Valențe europene***,

Pompiliu Teodor și Liviu Maior, ***Memorandumul.1892-1894. Ideologie și acțiune politică românească***,

De la Pronciament la Memorandum.1868-1892, Arhivele Statului,

Corneliu Mihail Lungu, ***Diplomația europeană și mișcarea memorandistă. 1892-1896,***

Corneliu Mihail Lungu, ***Transilvania în raporturile austro-ungare. 1876-1886***,

Nicolae Ciachir, ***Basarabia sub ocupația țaristă (1812-1918)***,

Gheorghe Negru, ***Țarismul și mișcarea național a românilor din Basarabia***,

Paul Cernovodeanu, ***Basarabia. Drama uneri provincii istorice în context politic internațional (1806-1920)***,

Liviu Maior, ***Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război. 1914-1916***, Cluj, 2016

Ioan Bolovan, ***Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania: familie, moralitate și raporturi de gen***,

Ioan Aurel Pop și Ioan Scurtu (coordonatori), ***200 de ani din istoria românilor dintre Prut și Nistru.1812-2012***,

Ion Agrigoroaei, ***Opinie publică și stare de spirit în vremea Războiului de Întrtegire și a Marii Uniri***,

Tezaurul României la Moscova. Documente selectate și comentate de V. Moisuc, I. Calafeteanu, C. Botoran,

Ioan Scurtu, ***Tezaurul României de la Moscova***,

Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, ***În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919***,

Ioan Scurtu (coordonator), Dumitru Almaș, Armand Goșu, Ion Pavelescu, Gh. I. Ioniță, Ion Șișcanu, Nicolae Enciu, Gh. Cojocaru, ***Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003***,

Cartea neamului. Marea Unire din 1918. Documente istorice. Volum alcătuit de Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Constantin Botoran,

Scanned with OKEN Scanner

Unirea Basarabiei şi a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente. Antologie de Ion Calafeteanu şi Viorica Pompilia Moisuc (coord),

Anton Moraru şi Ion Negrei, ***Anul 1918 - ora astrală a neamului românesc***,

Ioan Scurtu (coordonator), ***Marea Unire din 1918 în context internaţional***,

Constantin I. Stan, ***România în anul 1918. Context intern şi internaţional***,

Gheorghe E. Cojocaru, ***Sfatul Ţării. Itinerar***,

Iurie Colesnic, ***Sfatul Ţării. Enciclopedie***,

Ion Ţurcanu, ***Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări***,

Radu Păiuşan, ***Mişcarea naţională din Banat şi Marea Unire***,

Ion Munteanu, Mircea Vasile Zaberca, Mariana Sârbu, ***Banatul şi Marea Unire din 1918***,

Alexandru Roz, ***Consiliul Naţional Român Central***,

Liviu Maior, Alexandru Vaida-Voevod. ***Între Belvedere şi Versailles. 1905-1921***,

I. Ciupercă, ***România în faţa recunoaşterii unităţii naţionale***,

Valeriu Florin Dobrinescu, ***România şi sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1923)***,

Corneliu Mihail Lungu şi Ioana Grigorie, ***1920. Un act de justiţie. Documente***,

Corneliu Mihail Lungu, ***Făuritorii Marii Uniri. Mărturii documentare***,

Petre Ţurlea, ***Nicolae Iorga***,

Ioan Scurtu, ***Regele Ferdinand***,

Ion Constantin, ***Pantelimon Halippa***,

Ioan Scurtu şi Ionuţ Cojocaru, ***Ion I. C. Brătianu***,

Scanned with OKEN Scanner

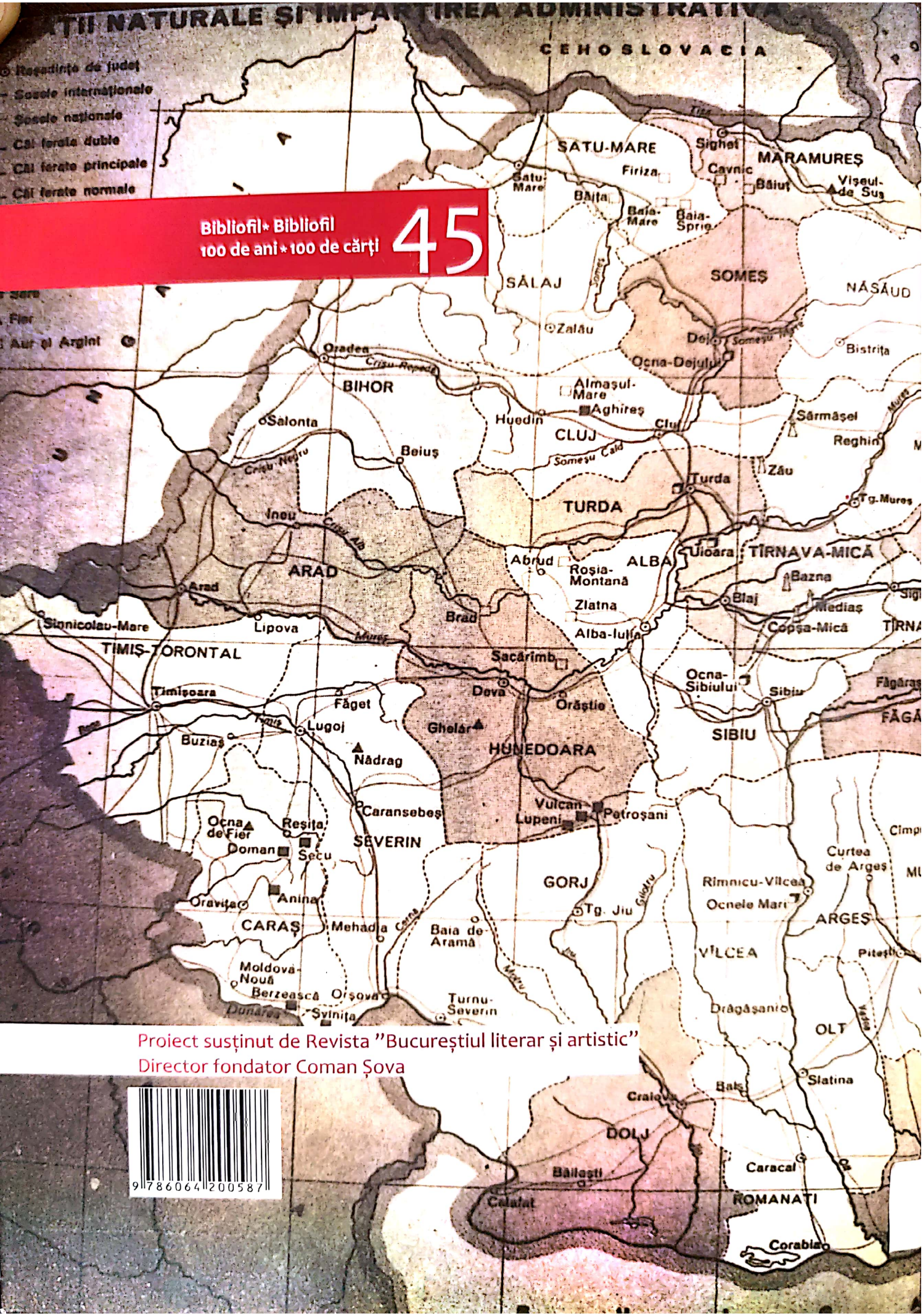

Bibliofil* Bibliofil
100 de ani * 100 de cărți

45

Proiect susținut de Revista "Bucureștiul literar și artistic"
Director fondator Coman Șova

9 786064 200587

Scanned with OKEN Scanner